

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ

ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΓΟΥΔΑ

Διδάκτορος τῆς ἰατρικῆς, ἱππότου τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Στανισλάου,
μέλους διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν κτλ.

ΤΟΜΟΣ ΣΤ'.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ, ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ, Γ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΑΙ, ΣΟΥΤΣΟΙ,
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ, ΚΩΛΕΤΤΗΣ, Θ. ΝΕΓΡΗΣ, Θ. ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ
καὶ (ΡΟΥΦΟΣ), ΖΑΙΜΑΙ, ΑΔΕΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ, καὶ
Π. ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

(Ὅδος Εὐριπίδου ἀριθ. 51.)

1874.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

Συγγράφοντες τοὺς βίους τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφάντων πολιτικῶν, ὠφείλαμεν νὰ ὑπερνικήσωμεν, πλὴν πολλῶν ἄλλων δυσχερειῶν, καὶ τὴν ἐξῆς. Πολλοὶ δηλαδὴ ζῶντες συγγενεῖς ἐνδόξων ἀνδρῶν οὐδεμίαν ἐδωκαν ἡμῖν πληροφορίαν, οὔτε περὶ καταγωγῆς τῶν γονέων αὐτῶν, οὔτε περὶ πολλῶν ἄλλων, ὅσῳ ἀναγκαίῳ ἐν βιογραφίαις, τόσῳ ἀγνώστων ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἔπεισαν ἡμᾶς, ὅτι σπουδαιότατον διεδραμάτισαν πρόσωπον καὶ τινες, ἢ οὐδόλως μνημονεύμενοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἢ συκοφαντηθέντες.

Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσχερείας ταύτης ἀπεφασίσσαμεν νὰ δημοσιεύσωμεν, ὅπως ἡμεῖς κατηρτίσαμεν τοὺς βίους τῶν ἐνδόξων τούτων προγόνων ἡμῶν (ἀνατιθέμενοι τὴν εὐθύνην τῶν ἐνδεχομένων ἐν τισι τῶν βίων τούτων ἐλλείψεων εἰς τοὺς ὅσῳ ἀμελεῖς, τόσῳ καὶ ἀσεβεῖς ἀπογόνους), ἀλλὰ νὰ μὴ παρίδωμεν καθ' ὀλοκληρίαν καὶ τὰς δικαίας ἀξιώσεις τῶν προθύμων καὶ εὐσεβῶν· διότι πολλοὶ τῶν προγόνων τούτων, καίτοι ἀφανεῖς, ἐχρησίμευσαν ὅμως σκοπιμώτερόν τινων ἐκ τῶν τότε ὑψηλὰς θέσεις κατεχόντων. Οὕτω π. χ. ὁ Πουκεβίλ ἀφηγεῖται περὶ Ἀναγνώστου τινός, ἐκαριστοῦ βεβαίως, καταγομένου ἐκ Σιατίστης, ὅστις ἐκ τῆς πάντῃ ἀφανοῦς θέσεως ἐνὸς γραφέως, ἢ γραμματικοῦ Πασσᾶ, ἐδίδεν αὐτῷ συμβουλὰς, ὅσῳ καταστρεπτικὰς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας, τόσῳ ὠφελίμους εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους Ἑλληνας. Διὰ τῶν συμβουλῶν τοῦ ὁ Ἀναγνώστης ἐπήρκεσε νὰ καταστρέψῃ τὸν πρῶτον αὐτοῦ κύριον· ἀπέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, καταγγέλλει τὸν Σουλεῖμᾶν Πασσᾶν, προσκολλᾶται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πεχλιβᾶν Πασσᾶ· τὸν παραπεῖθει νὰ πράξῃ πολλὰ, συντελοῦντα εἰς ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων καὶ διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως· πέμπεται οὗτος πολλαχοῦ πρὸς κατεύνασιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐξάπτει πλείοτερον· ἐπανακάμπει παρὰ τῷ κυρίῳ του, λαμβάνει καὶ αὐθις τὰ πιστὰ καὶ συντελεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ερροσκολλᾶται εἰς τὸν ἀντίζηλον· τούτου Ἰσμαὴλ Πασσᾶν· τῷ ἡμῶν

πολλὰς ὑπονοίας, εἰδοποιεῖ κρυφίως τοὺς προσεστὺς τῶν Ἀγράφων, ὑπεξαιρεῖ τὴν ἐπίσημον ἀλληλογραφίαν τοῦ κυρίου του, αὐτομολεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἔκτοτε γίνεται ἄφαντος, ἀφ' οὗ ἐδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τρεῖς Πασσάδας, ἰσοδυνάμους ἰσως τοῦ Δράμαλη, καὶ ν' ἀποσυνθέσῃ τὰς μεγάλας αὐτῶν στρατιάς.

Πόσοι ἄρά γε, καὶ ὑποδεστέραν τῆς τοῦ Ἀναγνώστου κατέχοντες θέσιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, δὲν ἐξυπηρέτησαν αὐτὸν λίαν σκοπιμῶς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς; Πόσοι γραμματικοὶ ἀρχιερέων, προστῶν, ἢ καπετανέων, ἢ καὶ πόσοι προσεστοὶ μικρῶν πόλεων, ἢ καὶ χωρίων δὲν ἐξυπηρέτησαν τὸν ἀγῶνα σκοπιμώτερον τῶν κυρίων των, ἢ τῶν ὑψηλὰς θέσεις κατεχόντων; Εἶναι ἄρα δίκαιον νὰ μὴ γραφῶσι καὶ τούτων συντομώταται τινες βιογραφίαι, ἄνευ σχολίων καὶ σκέψεων, ἀλλὰ μόνον, ἵνα τεκμηριωθῇ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν μεταγενεστέρων; Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ὁρμώμενοι, εἴχομεν ἀποφασίσει, ἵνα (μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ δυσχερεστάτου τούτου ἡμῶν ἔργου, ὅπερ ἀρχήθεν προσκηρύξαμεν, ὅτι ἔσεται ἐνδεκάτομον ἢ δωδεκάτομον) ἀφηγηθῶμεν ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν, ἢ καὶ καθ' ἣν παρεδέχθημεν ἐνταῦθα ἱεραρχικὴν διαίρεσιν (οἷον τὴν τοῦ Κλήρου, τὴν τῆς Παιδείας, τὴν τοῦ Πλούτου καὶ Ἐμπορίου, τὴν τοῦ Πολιτικῶν ἀνδρῶν εἰς δύο τόμους· τὴν τῶν Ναυμάχων εἰς ἓνα, καὶ τὴν τῶν Ἡρώων τῆς ἑρᾶς, εἰς τρεῖς τόμους· ἀφηγηθῶμεν, λέγομεν, ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ καὶ τ' ἀφορῶντα τοὺς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἢ καὶ ἐκ μικρῶν θέσεων συντελέσαντας.

Ἄς πεισθῶσι δὲ οἱ ἀναγνώσται, ὅτι αἱ τοιοῦτοι καὶ ὀλίγοι δὲν εἶναι καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα μάλιστά τινες τούτων διεπράξαντο· ἐπὶ παραδείγματι μνημονεύομεν ἐνταῦθα δύο νησιωτῶν, τοῦ Φραγκίσκου Γεωργαντοπούλου ἐκ Τήνου καὶ τοῦ Μάρκου Δαμηράλη ἐκ Νάξου.

Ὁ μὲν πρῶτος τούτων ἐχρημάτισε πολὺ πρὸ τοῦ ἀγῶνος προσεστὺς Τήνου ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Κατὰ δὲ σύντομόν τινα βιογραφίαν αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Εὐρωπαϊκῷ Ἑρμηνιστῇ ὑπὸ Δημητρίου Δρόσου, καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Τήνου ὑπὸ Δρόσου Ν. Δρόσου ὁ Φραγκίσκος Γεωργαντόπουλος ἐγένετο διὰ τὰ πατριωτικὰ φρονήματά του τὸ ἀντικείμενον ἀπηνῶν καταδιωγμῶν ἐκ μέρους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβειῶν πασῶν σχεδὸν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ἰδίως τῆς μᾶλλον ἰσχυροῦς τότε Γαλλικῆς, μόνον διότι δὲν ἄφινεν ἐν τῇ νήσῳ του τοὺς τῆς Δυτικῆς Προπαγάντας Κληρικοὺς νὰ προσηλυτίσωσιν εἰς τὸ δόγμα των τοὺς συμπολίτας του Τηνίους. Ἐξεδιώχθη τῆς Τήνου, περιεπλα-

νήθη εἰς πολλὰ μέρη τῆς Δύσεως καὶ εἰς οὐκ ὀλίγας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας ἀπεκατέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον. Ἐκεῖ δὲ ἐκατηχήθη τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἐφυλακίσθη ὡς ἐταιριστῆς, καὶ ἀπώλεσθη ἐν φυλακαῖς, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τις ἀκριβῶς τὸ εἶδος τοῦ θανάτου του. Λυπηρὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Φιλήμων, παραπεισθεὶς ἐξ ἀσφαλμένων πληροφοριῶν, ἔγραψεν ἐν τῷ Ἰσορικῷ Δοκιμίῳ του περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας, ὅτι ἐφυλακίσθη καὶ ἐθανατώθη ὡς προδότης αὐτῆς· ἀλλὰ μεταγενέστεραι πληροφορίαι ἔπεισαν αὐτὸν ν' ἀναιρέσῃ διὰ τοῦ «Αἰῶνος» ὅσα ἔγραψε περὶ τοῦ Γεωργαντοπούλου ἐν τῷ Δοκιμίῳ.

Ὁ δ' ἐκ Τήνου Μάρκος Δαμηράλης ἐχορημάτισε γραμματεὺς τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων, γνωστὸς μάλιστα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μάρκος τοῦ Δεσπότη». Ἐκ τῆς ἀφανοῦς δὲ ταύτης θέσεως ἐξφικεῖσθαι τοσοῦτον τοὺς Ἀλβανοὺς, ὥστε κατ' ἐπίσημα πιστοποιητικὰ ἐχρησίμευσεν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ὡς μεσίτης τῆς προσωρινῆς ἐκείνης συμμαχίας, ἥτις ἐγένετο μεταξύ Ἀλβανῶν καὶ Σουλωτῶν, καὶ ἥτις, καίτοι διαλυθεῖσα βραδύτερον, δὲν ὠφέλησεν ὅμως ὀλίγον τὸν ἀγῶνα.

Τρίτον διδασκτικὸν μάλιστα παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδουράκης. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐχορημάτισε Μπέγης τῆς Μάνης. Ἀναδειχθέντος δὲ τοιοῦτου τοῦ Μαυρομιχάλη, ὁ Κουμουνδουράκης ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ μετὰ πολλὰς περιπετείας κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν. Ὁ τύραννος τὸν ὑπεδέχθη εὐμενῶς, τῷ παρέσχεν ἐξιδιασμένην φιλοξένοιαν καὶ τὸν ἐπέβλεπε νὰ δεχθῇ δεκάκις χιλίους Ἀλβανοὺς, ν' ἀπέλθῃ μετ' αὐτῶν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Μάνην, νὰ ἐξώσῃ τὸν Μαυρομιχάλην καὶ ν' ἀνακτήσῃ οὕτω τὴν ἡγεμονίαν του· ἀλλ' ὁ Κουμουνδουράκης δὲν ἤτο, φαίνεται, ὁ ἀφυέστερος τῶν Μανιατῶν· ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ ὅμως τὸν παμπόνηρον τύραννον, ἔπεισεν αὐτὸν, ὅτι οὕτω μὲν ἡ-θελον θεωρηθῇ ἀμφοτέρω ἀντάρται· ἂν δ' ὁ Βεζύρης εὐηρεστεῖτο νὰ συστήσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλους του, ὑπέσχετο δι' αὐτῶν καὶ ἰδίως διὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τὸν θρόνον του ν' ἀνακτήσῃ καὶ ἐκθύμως νὰ συνηγορήσῃ παρ' αὐτῇ ὑπὲρ τοῦ εὐεργέτου του. Ὁ θέλων νὰ παγιδεύσῃ, ἐπαγιδεύθη. Ὁ Κουμουνδουράκης ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, φέρων ἐνθέρμους συστάσεις τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια.

Κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ὁ Παππαφλέσσας καὶ λοιποὶ ἐταίρισται ὑπενόμειον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τῶν Σουλτάνων. Δὲν ἐβράδυναν νὰ συνενω-

θῶσιν ἰδίως οἱ δύο ἀπόγονοι τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ Παππαφλέσσας κατήχησε τὸν Κουμουνδουράκην· ἔκτοτε δὲ οὗτος ἐπεδίωκε μὲν καὶ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου τῆς Μάνης, καὶ ἦτο ἐγγὺς νὰ ἐπιτύχῃ, ἀλλ' ἰδίως ἐπεδίωκε νὰ λάβῃ εἰς τὴν διάθεσίν του τουρκικὰ τινα πλοῖα, καὶ δι' αὐτῶν, πλήρωμα ἐχόντων Ὑδραίους, ν' ἀπέλθῃ εἰς Μάνην, ἵνα ἐξώσῃ δῆθεν τὸν Μαυρομιχάλην. Ἀνακαλυφθείσης δυστυχῶς τῆς συνωμοσίας ταύτης, ὁ Κουμουνδουράκης ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου, κ' ἐκεῖ ἀπηγχονίσθη. Ὁ Κουμουνδουράκης οὗτος εἶναι προγονὸς τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου.

Πολλοὶ δὲ ἄλλοι τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σημερινόντων Χριστιανῶν, ἢ τοῦλάχιστον οἱ θέλοντες νὰ μετέρχωνται καὶ τὰ τότε πολιτικὰ ἐπαγγέλματα, καλῶς ποιῶντες, ἐμάνθανον καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν τυράννων των, ἵνα δι' αὐτῆς καταπραΰνωσι τούτους εὐκολώτερον. Οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν Προεστοὶ ἢ ὑπάλληλοι π. χ. ἐμάνθανον καλῶς τὴν Ἀλβανικὴν· ἅπαντες δὲ σχεδὸν οἱ Φαναριῶται, τὴν Τουρκικὴν· τινὲς μάλιστα τούτων καὶ τὴν Περσικὴν καὶ τὴν Ἀραβικὴν καὶ ἐθεωροῦντο καὶ ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων Τούρκων ὡς πολυμαθέστεροι αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν γλώσσας.

Οἱ πλείστοι δὲ τῶν τότε Προεστῶν, Μεγάλων Διερμηνέων καὶ Ἡγεμόνων ἀπεμιμοῦντο καὶ ἅπαντα τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν τυράννων των· μόνον, ἵνα καθιστῶσι τούτους ἡπιωτέρους πρὸς τοὺς ὁμοπίστους των· χάριν τούτου τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξωτερικῶς ἐφαίνοντο καὶ τῶν Ἀλβανῶν ἀλβανώτεροι καὶ τῶν Τούρκων τουρκώτεροι. Αἱ μὲν οἰκίαι καὶ τὰ ἐνδύματα καὶ ἅπαντα ἡ συμπεριφορὰ τῶν τότε Μεγάλων Διερμηνέων κατ' οὐδὲν διεκρίνοντο τῶν τῶν Πασσάδων ἢ Βεζυράδων· τοὺς δὲ θεραπευτικοὺς κύνας καὶ τοὺς ἵππους καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν θεραπείαν τοῦ Προεστοῦ Ἀλεξίου Νούτσου ἢ καὶ ἄλλων ἴσως Προεστῶν τῆς Πελοποννήσου ἐζήλευον καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ τυράννου Ἀλῆ Πασσᾶ, ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ Πασσάδες τῆς Πελοποννήσου. Ἐντεῦθεν προέκυψαν παρὰ τῷ λαῷ πολλαὶ ἀπυπλάνησεις. Τὸν μὲν Νέγρην π. χ. οἱ Νησιῶται Ἑλλήνας ἐξέλαβον ὡς Τούρκον, ἢ ὡς κατὰσκοπον, μόνον, διότι εἶχε τουρκικὰ ἐνδύματα· τὸ δὲ ἀξιοπρεπὲς τοῦ Ζαΐμη ἐξομοιάσαντες πρὸς τὸ τοῦ Ἱμπραΐμ Πασσᾶ, ἔλεγον συνήθως «τί Ζαΐμης τί Μπραΐμης.»

Ἐκ τινων μὲν τῶν οἰκων τῶν τότε Προεστῶν δὲν ἔλειπαν βεβαίως καὶ ὁ φάλαγγας καὶ φυλακαὶ, δι' ὧν ἐσωφρονίζοντο οἱ ἀτακτοῦντες· ἀλλ' ἐν ἅπασι σχεδὸν τοῖς οἰκοῖς τούτων τε καὶ τῶν Μεγάλων Διερμηνέων ὑπῆρχον καὶ ξενῶνες, ἐν οἷς περιεθάλ-

ποντο δωρεάν οἱ δυσπραγοῦντες καὶ οἱ παρεπιδημοῦντες. Ἐν
πολλαῖς δὲ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχιῶν ἢ καὶ ἐν
αὐτῇ τῇ Κρήτῃ, οἱ σημαίνοντες, ἢ πολιτευόμενοι Χριστιανοὶ
ἠναγκάσθησαν ν' ἀλλάξωσι κατὰ τὸ φαινόμενον, καὶ αὐτὴν
τὴν θρησκείαν των, μόνον, ἐν' ἀποφεύγωσι τὰς καταπίσεις καὶ
προστατεύωσιν εὐκολώτερον τοὺς ὁμοθρήσκους των· πολλοὶ μάλ-
ιστα συνεδούλευσαν καὶ πολλοὺς τούτων νὰ πράξωσι τὸ αὐτό·
καὶ οὕτως ἐνιαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχίαι ὁλόκληροι ἐθεωροῦν-
το ὡς συγκεῖμεναι ἐξ Ὀθωμανῶν· ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ ἅπαντες
οὗτοι ἐξετέλουν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ αὐτῶν καθήκοντα. Τοι-
αῦτα δὲ παραδείγματα παρεχει ἡμῖν πολλὰ ἢ πρὸ τοῦ ἀγῶνος
ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Διάσημός τις οἰκογένεια ἐν Κρήτῃ,
ἢ τῶν Κουρμούλιδων π. χ. πρὸ μὲν τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος
ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πάντων ὡς Τουρκική· μετὰ δὲ ταῦτα ἅπαντες οἱ
Κουρμούλιδες καὶ ἐνθουσιωδῶς ἠγωνίσθησαν καὶ μεγάλως συν-
ετέλεσαν εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν πολλοὶ πολλαχοῦ τοῦ Τουρκικοῦ Κρά-
τους· καὶ χάριν εὐγνωμοσύνης εἶχομεν ἀποφασίσει νὰ μὴ παρα-
δράμωμεν καὶ τὰς μονομερεῖς πράξεις τούτων καὶ ἄλλων, κατ'
ἄλλον τρόπον συντελεσάντων· ἀλλὰ αὐτὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον
ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής.» Ἐνεκα λόγων, οὓς παρακατιὸν θέλομεν
ἀπλῶς ὑποδείξει, φοβούμεθα, ὅτι ὁ ἀνὰ χεῖρας τόμος ἔσται ὁ
τελευταῖος τῶν «Παραλλήλων Βίων.»

Διὰ τοιούτων δὲ ἀνδρῶν, καὶ δι' ἐτέρων ἐνδόξων, ὧσων
τοὺς βίους δημοσιεύομεν, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ λαοῦ παρήχθη, ὅ-
περ σήμερον νεμόμεθα. Καὶ εἶναι ἄρᾳ γε μέγα τι χρῆμα Κράτος
κεκολοβωμένον, σμικρὸν, ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίου κατοί-
κους ἔχον; Ἄπαντα τὰ Κράτη δὲν ἐκτιμῶνται, οὔτε κατὰ τὴν
ἐκτασιν, οὔτε κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, ἀλλὰ μόνον κατὰ
τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ τὸ χρήσιμον ἐν τῷ κόσμῳ. Καθ' ἣν μὲν
ἐποχὴν ἢ ἀρχαίᾳ Ἑλλάς, π. χ. ἦτο ἔνδοξος καὶ περιλάλητος
διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ μεγάλους ἀνδρας, ἢ Ἀγγλία, ἢ Γαλλία καὶ ἡ
Γερμανία, ἢ οὐδόλως ἐμνημονεύοντο διὰ τὴν παντελεῖ ἑλλειψιν
μεγάλων ἀνδρῶν, ἢ ἐθεωροῦντο ὡς χῶραι, προωρισμένοι νὰ δια-
τρεφῶσι βαρβάρους ἡμιαγρίους καὶ θηρία. Καθ' ἣν δὲ μεταγενε-
στέραν ἢ Ἰσπανία ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν, αὕτη μὲν κατεδι-
κασθῇ ὑπὸ τοῦ Κλήρου τῶν κατακτητῶν νὰ στερηθῇ πάντας τοὺς

ἀρχαίους αὐτῆς κατοίκους, ἵνα ἐξημερωθῇ! οἱ δὲ κατακτηταὶ εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς δόξης.

Μόλις παρῆλθεν αἰὼν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Ἀμερικὴ, καὶ ἰδίως αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι, ἐκτῆσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τὰ τέκνα αὐτῶν κατέστησαν τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπὶ ζῆλον μὲν τοῖς πᾶσιν, ἐπίφοβον δὲ τοῖς πρῶν αὐτῶν δεσπόταις καὶ κατακτηταῖς· τέσσαρα μόλις ἑκατομμύρια κατοίκων εἶχεν ἡ Ἀμερικὴ, ὅτε ἐκτῆσατο τὴν ἀνεξαρτησίαν της· καὶ σήμερον ἀριθμεῖ πλείονα τῶν τεσσαράκοντα. Ἀλλὰ τί ζητοῦμεν ἐν Ἀμερικῇ, ἦν ὀλίγοι ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν εἶδον; Τί ἦτο ἡ Ἀγγλία πρὸ διακοσίων ἐτῶν; Οὐδέποτε ἠθέλαμεν τολμήσει νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἂν μὴ εὕρισκομεν αὐτὸ γεγραμμένον μὲν πρωτοτύπως ἀγγλιστὶ, μεταπεφρασμένον δὲ εἰς πάσας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, κ' ἐρανισμένον, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἀξιόπιστος Ἀμερικανὸς συγγραφεὺς, ἐξ ἐπισήμων ἱστορικῶν Ἀγγλων, οἷον τοῦ Μακολέη καὶ τοῦ Φρούδου.

«Καθ' ἣν ἐποχὴν», λέγει ὁ Δράπερ, ἀκατηργήθησαν τὰ Μοναστήρια ἐν Ἀγγλίᾳ (τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος), ἡ μὲν ἐπὶ χίλια ἔτη διάρκεια αὐτῶν οὐδόλως ἐπέδρασεν εἰς βελτίωσιν τῆς κοινωνίας, οὔτε ἠθέλεν ἐπιδράσει βέλτιον καὶ χίλια ἕτερα ἔτη ἂν παρετείνετο· ὑφίσταντο δὲ μόνον (κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην) τὰ ἐξῆς ἵχνη τῆς ἐπιδράσεως. Ἀπαντα τὰ περίξ μεγαλοπρεπῶν κήπων μοναστηρίων, κεκοσμημένων διὰ χλοερῶν σκιαδῶν, δι' ἐσκιασμένων πρασιῶν, διὰ τεχνητῶν πηδάκων καὶ μουρμουρίζοντων ρυάκων, ἐκαλύπτοντο ὑπὸ δασῶν τε ἀπεράντων καὶ τελμάτων, ἔχοντων μὲν ἑκτασὶν τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα μιλίων, ἀναδιδόντων δὲ μιάσματα καὶ πυρετούς. Ἐνθα μὲν τῶν μεγάλων τούτων ἐκτάσεων ἦτο δυνατόν νὰ ζήσωσιν ἄνθρωποι, οὗτοι περιστεοιχίζοντο ὑπὸ δασῶν ἀπροσίτων καὶ ὑπὸ ἀγελῶν ἐλάφων· τὰς δὲ ἀμμώδεις βάρχεις κατόικουν ἄγριοι λαγωοὶ καὶ ὠτίδες (τόγρια)· ὡς κατοικίας δὲ οἱ χωρικοὶ εἶχον, ἡ ἀχυρένιος καλύβας, ἡ τὸ κοίλωμα ξηρῶν δένδρων, ἡ κλάδων, ἅτινα περιέχριον μὲ λάσπην καὶ ἀφ' ὧν ἔλειπον καπνοδόχοι· ἐθερμαίνοντο δ' ἐν αὐτοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ πιασώδους λάσπης, καὶ ὁ βίος των κατὰ ἓνα μόνον βαθμὸν διέφερε τοῦ τοῦ κάστορος, τοῦ κατασκευάζοντος τὴν φωλεάν του πλησίον ρυάκων. Τὰς μὲν δημῳσίας ὁδοὺς ἐλυμαίνοντο τότε οἱ κηκοῦργοι· τὰ δὲ παράλια, οἱ πειραταί· καὶ τὰς ἐνδυμασίας καὶ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, αἱ φθειραὶ· ἡ δὲ συνήθης τροφή τῶν χωρικῶν συνέκειτο ἐκ κυάμων, βίκου, ριζῶν πτέριδος καὶ φλοιῶν δένδρων· ἐμπόριον δὲν ὑπῆρχε τότε, ἵνα προλαμβάνῃ τὴν

πείναν· οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς εὐφορίας, ἢ ἀκαρπίας τοῦ ἐδάφους· καὶ ἐδεκατιζόντο διηνηκῶς ὑπὸ τῆς πανώλους καὶ τῆς ἀθλιότητος.

»Πολὺ καλλιτέρα δὲν ἦτο τότε καὶ ἡ κατάστασις τῶν ζώντων ἐν πόλεσι· τὴν μὲν κλινοστροφωμένην αὐτῶν ἀπετέλει σάκκος, πλήρης ἀχύρων, καὶ στρογγύλον ξύλον, χρησιμεῦον ὡς προσκέφαλον· τὴν δὲ ἐνδυμασίαν παρὰ μὲν τοῖς εὐπόροις, δέρματα ζώων· οἱ δ' ἄποροι ἐκάλυπτον τὰς σάρκας τῶν μὲ τεμάχια ψάθης, ἵνα προφυλάττωνται τοῦ ψύχους. Παρὰ τὴν ἀξιοδακρυτον ταύτην κατάστασιν τοῦ λαοῦ, ἣν ἐθρήνησαν δικαιοτάτα τότε ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, εὕρισκέ τις μεγαλοπρεπῆ φρούρια καὶ μοναστήρια, ἐν οἷς ἐξετελούντο ἐντὸς λαμπρῶν αἰθουσῶν ὄργια πανηγύρεων καὶ διασκεδάσεων· ἅπαντα ὅμως τὰ μεγαλοπρεπῆ ταῦτα μέγα ἐξησφαλίζοντο μὲν ὑπὸ τειχῶν ἀπορρητήτων καὶ ὑπὸ χανδακῶν, ἐφυλάττοντο δὲ ὑπὸ φρουρῶν ἐνόπλων. Ἐν αὐτοῖς, ἡ περίξ αὐτῶν, εὕρισκέ τις καὶ σμῆνος ἐκκλησιαστικῶν Καλογήρων ἐντροφώντων. Ἐν ἑκάστῃ κοινότητι δύο ἦσαν αἱ διακρινόμεναι τάξεις, ἡ τῶν αἰμοδόρων Βαρώνων, ἱκανῶν νὰ πράξωσι πᾶν κακούργημα καὶ πᾶσαν δι' αἵματος γενομένην ἐπιχείρισιν, καὶ ἡ τῶν ἀδδηφάγων καὶ λαμπρὰς φερόντων ἐνδυμασίας Καλογήρων, ἡ Ἑγουμένων. Ἀμφοτέρων τῶν τάξεων τούτων οἱ ἄνθρωποι συνήθως περιεφέροντο, καλπάζοντες ἐπὶ ὠραίῳ φοράδῳ, ἢ ἵππων, φέροντες ἐν χερσὶ κυνηγετικὸν ἱέρακα καὶ παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν θηρευτικῶν κυνῶν των. Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὰς ἐξοχὰς δὲν διέφερε τοῦ ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος· οὐδὲν σχεδὸν εἶδος βιομηχανίας ὑπῆρχε. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, καθ' ἣν ἐποχὴν, τὰ μὲν παράθυρα τῶν οἰκιῶν ἐστεροῦντο ὕλων, ἢ διαφανῶν χαρτῶν, τὰ δὲ καταστήματα ἐστεροῦντο θερμαστρῶν; Διὰ μὲν τοὺς πένητας οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἰατρός, διὰ δὲ τοὺς ψυχὰ ῥαγαῶντας ὑπῆρχον μόνον ἐξαγορευταὶ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος. Μόνον περὶ γλυκείας μεταβάσεως ἐκείνων εἰς τὸν ἕτερον κόσμον ἐλαμβάνετο πρόνοια, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ διατηρήσεώς των ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ. Τὰ μόνα ὑγιεινὰ μέτρα συνίσταντο τότε εἰς προσευχὰς καὶ ἐξορισμούς· τούτου δ' ἕνεκα ἡ μὲν πανώλης ἐθριάμβευε πάντοτε ἐν ταῖς πόλεσι· μόνον δὲ τοὺς θριάμβους αὐτῆς ἀνήγγελλον μεγαλοφώνως οἱ δημόσιοι κήρυκες καὶ οἱ ἐπικήδαιοι λόγοι» (1).

Τοιαύτη μὲν ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλίας κατὰ Δράπερ, πρὸ διακοσίων μόλις ἐτῶν. Πιθανόν τινὰ τούτων νὰ συνέβαινον καὶ

εἰς μικρόν τι προγενεστέραν ἐποχὴν ἐν ταῖς μεγαλοπόλεσιν· ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἐν μικραῖς πόλεσιν οἰκούντων ἦτο, φρονοῦμεν, οἷα περιέγραψεν αὐτὴν ὁ Δράπερ. Οἷαν δὲ κατέστησαν τὴν Ἀγγλίαν σήμερον τὰ ἄξια τῷ ὄντι τέκνα αὐτῆς, ὀδηγούμενα ὑπὸ ἀρίστων πολιτικῶν ἀνδρῶν, δὲν ἀπόκειται ἡμῖν νὰ περιγράψωμεν, ὡς πασίγνωστον καὶ ἐπιζήλον.

Τὰ Κράτη λοιπὸν δὲν ἐκτιμῶνται, οὔτε ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς γῆς, οὔτε ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων· διότι ἡ Ἀγγλία, ἡ ἔχουσα σήμερον διακόσια πεντήκοντα ἑκατομμύρια ὑπηκόων, ἀποίκων τε καὶ κατοίκων, μόλις τέσσαρα ἑκατομμύρια εἶχε τότε· ἀλλὰ μόνον, ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἐν αὐτοῖς οἰκούντων καὶ ἐκ τοῦ χρησίου, ἢ ἀλυσιτελοῦς αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ οἷαν μὲν ἀξίαν εἶχον οἱ χθὲς μόλις ἀπελθόντες πατέρες ἡμῶν καὶ πόσον χρησιμοὶ ὑπῆρξαν τῇ τε πατρίδι καὶ τῇ ἀνθρωπότητι εἶδομεν ἐκ τῶν πράξεων ἐκάστου τούτων ἐν τοῖς ἰδιοῖς βίοις.

Βεβαίως οἱ ἄνδρες οὗτοι, οὔτε πάντῃ ἀναμάρτητοι ἦσαν, οὔτε πρότυπα ἀρετῶν καὶ ἰκανότητος πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν· αἱ πράξεις αὐτῶν ὅμως δέον νὰ ἐκτιμηθῶσι κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν, κατὰ τὰς ἐξεις καὶ κατὰ πολλὰς ἔτι περιστάσεις. Σήμερον π. χ. θεωρεῖται ἀπρεπὲς τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ Γεώργιος Βούλγαρης ἐπέφερε τὴν τάξιν ἐν Ὑδρᾷ, θανατώσας τε διὰ μαστιγώσεων ἕνα πολλάκις ἀτακτήσαντα καὶ δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου σωφρονισθέντα καὶ ἰδίαις χερσὶ μαχαιρώσας ἕτερον ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ἀμαρτήσαντα. Ἀλλ' ἄνευ τοῦ τότε ἐν γενικῇ χρήσει ὄντος μέσου τούτου δὲν ἤθελεν ἐπέλθει ἡ εὐταξία· ἔλλειπούσης δὲ ταύτης, δὲν ἤθελε συσσωρευθῇ ἐν Ὑδρᾷ ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος, ὁ μεγάλως συντελέσας εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Σήμερον θεωρεῖται σμικρότης τὸ ν' ἀσχολῆται εἰς πολιτικὸς ἀνὴρ, ἐκτελῶν μάλιστα χρέη ἀντιβασιλέως, καὶ εἰς προπαρασκευὴν τοῦ λιτοῦ δέιπνου του· ἀλλὰ διὰ τῆς λιτότητός του ταύτης ὁ Θάνατος Κανακάρης ἐδίδε τὸ διδακτικώτερον μάθημα τοῦ πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι τοὺς ἀρχοντας λαοῦ, περὶ τῶν πάντων μαχομένου καὶ οὐδὲν ἔτοιμον ἔχοντος. Σήμερον θεωρεῖται ἀσέβεια ἡ αὐτοδικία, ἀλλ' ὅμως ὁ Ἀλέξιος Νοῦτσος, αὐτοδικήσας κατὰ τῶν ἀσεβησάντων Ἀλβανῶν, ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ σέβωνται τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους.

Τοὺς ἄνδρας λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος καὶ τοὺς προπαρασκευάσαντας αὐτὸν πρέπει νὰ κρίνῃ τις κατὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὰς ἐξεις τῶν καὶ τότε θέλει εὑρεῖ πολὺ ὑπερτέρους πολλῶν τῶν σήμερον ζώντων ἐνταῦθα τε καὶ ἀλλαχοῦ· διότι ἐκεῖνοι μὲν, καίτοι ὀλιγώτερα γράμματα γινώσκοντες, καὶ ἀγνοοῦντες ἴσως τὸ παράδειγμα τοῦτε ἰδίαις χερσὶ λάχανα πλύνοντες σρατηγοῦ Φωκίωτος καὶ τῆς

ιδίαις ἐπίσης χερσὶ πρώτης βαλοῦσης λίθον κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Παυ-
σανίου, προδότου φοραθέντος τῆς πατρίδος, Σπαρτιάτιδος μητρός του,
ἔπραξαν ὅμως παραπλήσια· καὶ ὁ Θάνος κατὰ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ
του, καὶ ὁ Βούλγαρης κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ὁ Μαυροκορδάτος
κατὰ τῶν πολιτικῶν φίλων του. Πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων πολιτι-
κῶν ἀνδρῶν, τῶν παρ' ἡμῖν ζώντων σήμερον, καίτοι πολλὰ τοιαῦτα
πάτρια ἀρχαῖα τε καὶ νεώτερα παραδείγματα διδαχθέντες, ἢ πρό
ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἀπομιμοῦνται ὅμως τὸν ἐν τῇ Δύσει ἐπικρα-
τοῦντα νεπωτισμὸν καὶ ὕλισμὸν μᾶλλον, καὶ θεωροῦσιν ἴσως ὡς
σχολαστικούς τὸν Μιχάλ·Βόδαν π. χ, τὸν Πετρόμπεγην, τὸν
Μαυροκορδάτον, τὸν Ζαΐμην καὶ ἄλλους, οἵτινες, καίτοι πλούσιοι
ὄντες καὶ ἐν πλούτῳ τινὲς γεννηθέντες, καὶ ἀνέτως τινὲς μὲν δυ-
νάμενοι νὰ ζήσωσιν ἐν τοῖς θρόνοις των, τινὲς δὲ ἄλλοι καὶ νὰ ἐν-
τρυφήσωσιν ἀλλαχοῦ, τὰ πάντα ὅμως εὐχαρίστως ἐθυσίασαν ὑπὲρ
τῆς πατρίδος των, καὶ οὐδέποτε καὶ πενόμενοι, οὔτε τὰ ἀγαθὰ,
οὔτε τὰ ναυάγια αὐτῆς ἐξεμεταλλεύθησαν, οὔτε ὑπὲρ ἐαυτῶν,
οὔτε ὑπὲρ τῶν οἰκείων καὶ φίλων των.

Οἷαν δὲ ἀξίαν, οἷον προορισμὸν, καὶ οἷα καθήκοντα ἔχει σήμε-
ρον ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶδον, φρονοῦμεν, κ' ἐξετίμησαν
πολλοὶ τῶν ἀναγνώστων ἐξ ὧσιν ἐδημοσιεύσαμεν δι' ἐφημερίδων
ἐντυπώσεων τῶν διαφόρων περιοδειῶν ἡμῶν κατὰ τὴν Ἀνατο-
λήν. Πεποιθήσεις μόνον, φρόνησεις, τάξεις, ἀσφάλεια καὶ ὁμό-
ροια ἀπαιτοῦνται, ἵνα καθέξῃ καὶ αὖθις ἡ πατρίς ἡμῶν τὴν ἐμ-
πρέπουσαν αὐτῇ θέσιν ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ. Ἀναμφίλε-
κτα τεκμήρια ἀπάντων τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων εὐρίσκουσιν οἱ
ἀναγνώσται, καὶ ἰδίως οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἐκά-
στῳ τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ βίων. Πολλὰς τῶν πράξεων τῶν
ἀνδρῶν τούτων ἂν μιμηθῶμεν καὶ ἡμεῖς, οἱ σήμερον ζῶντες, οὐδόλως
ἀμφιβάλλομεν, ὅτι, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλομεν ἀναδείξει καὶ αὖθις
τὴν πατρίδα μεγάλην κατ' οὐσίαν, καίτοι μικρὰν κατ' ἔκτασιν.

Οἷοις δὲ βήμασι παρακολουθοῦσιν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς σή-
μερον τοὺς ἐργάτας τῶν καλῶν, ἐπιτραπήτω νὰ φέρωμεν τὰ ἐξῆς
πειστικώτατα τεκμήρια.

Μόλις τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη παρῆλθον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὀλί-
γοι τινὲς λόγιοι συνῆλθον ἐν Ἀθήναις καὶ συνέστησαν διὰ πενι-
χρῶν μέσων τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἑταιρίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν
τοῦ γυναικείου φύλου· καὶ σήμερον οἱ καρποὶ τῆς ἐταιρίας ταύ-
της, διασπαρέντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν, ἀποδιώκουσι τὰ
σκότῃ τῆς ἀμαθείας ἀπὸ τοῦ γυναικείου φύλου, κ' ἐπαγγέλλον-
ται νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ ἄξιον τοῦ προορισμοῦ του. Ἐτι ὀλί-
γώτερα ἔτη παρῆλθον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἕτεροι λόγιοι συνῆλθον ἐν

Κωνσταντινουπόλει καὶ διὰ πενιχροτέρων ἴσως μέσων συνέστησαν τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον, καὶ σήμερον οἱ Σύλλογοι, πολυπλασιασθέντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν, λάμπουσιν ὡς φαεινοὶ ἀστέρες, ἀναδεχθέντες νὰ ἐκτελέσωσι πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς, ὅσα ὤφειλον καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας περημέλησαν καὶ δυστυχῶς μέχρι τῆς σήμερον καθυστεροῦσιν εἶναι Κυβερνήσεις. Ἐτι ὀλιγωτέρα ἔτη παρῆλθον ἀφ' ὅτου διὰ τῆς Μερίσσης τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ πενιχροτάτων καὶ ὅλως ἀτομικῶν προσπαθειῶν ἡμεῖς αὐτοὶ συνεζητήσαμεν τινα τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, καὶ σήμερον βλέπομεν μετὰ συγκινήσεως πολλὰ μὲν τούτων ἐκτελούμενα αὐθορμήτως καὶ μετὰ ζήλου ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, οὐκ ὀλίγα δὲ ἕτερα, μὴ ὀλιγορούμενα καὶ ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων. Μόνον περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν καταδικῶν, βλέπομεν μετ' ὀδύνης, ὅτι οὐδεμία ἐλήφθη εἰσέτι ὀριστικὴ πρόνοια. Ἀλλὰ πρὸς τί ν' ἀνερχώμεθα εἰς προγενεστέρας ἐποχάς;

Δύο ἔτη δὲν παρῆλθον, ἀφ' οὗ ἡμεῖς αὐτοὶ, γράφοντες τὰ περὶ συνεταιρισμοῦ προλεγόμενα τοῦ πέμπτου τόμου, ἠναγκάσθημεν ν' ἀπευθύνωμεν πικρὰ παράπονα κατὰ τῶν ἀδιαφοροῦντων νὰ συνεταιρισθῶσιν εἰς ἐπικερδεῖς καὶ κοινωφελεῖς ἐπιχειρήσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἵν' ἀναπλάσωσιν αὐτὴν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων καὶ χειρῶν καὶ χρημάτων· καὶ σήμερον εἰμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ὑπενθυμίσωμεν τοῖς συνεταιριζομένοις τὸ ἀμυδρὸν ἄγαν· διότι οὔτε ἅπαντες οἱ συνεταιρισμοὶ εἶναι ὅσοι, οὔτε ἅπασαι αἱ ἐπιχειρήσεις ἐπικερδεῖς, ἢ κοινωφελεῖς· πολλαὶ μάλιστα τούτων καὶ ἰδίως ἡ κυβεῖα μετοχῶν, ἀπεδείχθη ἐκ πείρας ὀλεθριωτάτη, καταστρέψασα πολλοὺς καὶ ἀποσύρασα ἀπὸ τῆς κυκλοφορίας τοῦ λαοῦ πολλὰ τινα ἑκατομμύρια δραχμῶν. Οἱ λαοὶ λοιπὸν τῆς Ἀνατολῆς παρακολουθοῦσι γιγαντιαίοις θήμασι τοὺς ἐργάτας τῶν καλῶν, καὶ τοιοῦτοι εὐτυχῶς οὐδέποτε ἔλειψαν ἀπ' αὐτῆς, οὔτε εἶναι κίνδυνος νὰ ἐλλείψωσιν, ἐφ' ὅσον δὲν μαραίνεται ὁ ζῆλος αὐτῶν, εἴτε ὑπὸ τῶν δυναμένων νὰ τοὺς ὑποστηρίξωσιν, εἴτε ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων.

Ἡμεῖς δὲ δὲν ἔχομεν λέξεις ἱκανὰς νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν Βουλὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, διὰ τὴν παρὰ τούτων μὲν ἐνίσχυσιν τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν ἔργων ἐκ τῶν ἐνόντων· παρ' ἐκείνων δὲ, διὰ τὴν εὐμενῇ ὑποδοχὴν αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, μόλις μαθὼν ἐκ τινων ἀκωνύμων ἡμῶν ἔργων, ὅτι ἔχομεν ἀπὸ χρόνου πολλοῦ συλλελεγμένην ἀφθονον ἱστορικὴν ὕλην πρὸς συγγραφὴν τῶν Παραλλήλων Βίων, προέτρεψεν ἡμᾶς εἰς δημοσίευσιν· συνέδραμεν ἐκ τῶν ἐνόντων, κ' ἐπα-

νειλημμένως εὐηρεστήθη νὰ συστήσῃ ταῦτα τε καὶ ἡμᾶς εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς ὑπουργοὺς του, ὥσπερ καὶ τινὲς τούτων ἐβεβαίωσαν ἡμᾶς περὶ τῆς ἀγαθῆς ταύτης προαφίξεως τῆς Α. Μ. Ἡ δὲ Βουλὴ, μόλις ἰδοῦσα τὸν πρῶτον τόμον, ἐψήφισεν ἄχρι πέρυσιν, ἵνα κατ' ἔτος λαμβάνῃ τὸ δημόσιον ἐξ ἐκάστου τόμου τετρακόσια ἀντίτυπα καὶ πληρώνῃ τὸ τίμημα· τοῦτο δὲ ἀναλογεῖ περίπου πρὸς τὸ ἥμισυ μόνον τῆς πρὸς τύπωσιν δαπάνης ἐκάστου τόμου. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως οἱ Ἕλληνες, τοσαύτην εὐμενῇ διαθέσειν ἐδειξαν πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν ἀσθενῶν τούτων ἔργων ἡμῶν, ὥστε δαπανηθέντων ἐντὸς διετίας τρισχιλίων καὶ διακοσίων ἀντιτύπων τοῦ πρώτου τόμου, ἠναγκάσθημεν ν' ἀνατυπώσωμεν ἕτερα χίλια, δαπάνη τοῦ ἐν Ταϊγανίᾳ Ἰωάννου Π. Σκαρामαγκᾶ. Σήμερον δὲ ἐξηντλήθησαν καὶ τὰ τοῦ δευτέρου τόμου τρισχίλια καὶ διακόσια ἀντίτυπα· ἀλλ' ἀνατυποῦται καὶ οὗτος, δαπάνῃ Γερασίου Κούππα, προστεθεμένων δύο βίων, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Ἀσωπίου.

Ἰσως ὑποθέσῃ τις, ὅτι τούτου ἕνεκα καὶ ὑπερεπλουτήσαμεν, ὅπως τῷ ὄντι εὐηρεστήθησάν τινες νὰ μᾶς διαβάλλωσι παρὰ τισιν ὑποσχθεῖσι καὶ μέγα δυναμένοις νὰ ὑποστηρίξωσι τ' ἀσθενῇ ἡμῶν ταῦτα ἔργα. Ἀλλὰ τὰ πλούτη ἡμῶν φαίνονται κ' ἐκ τῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ διατελοῦμεν σήμερον, καὶ ἦν οὐδ' ὁλως ἀποκρύπτομεν, διότι ἔχομεν τὴν συναισθησιν, ὅτι οὔτε ἐξ ὀκνηρίας, οὔτε ἐκ σπατάλης, οὔτε ἐκ κακῆς διαχειρίσεως τῶν οἰκογενειακῶν ἡμῶν προήλθεν. Ἀλλ', ἀπηγορευμένης δυστυχῶς οὗσης τῆς κυκλοφορίας τοῦ συγγράμματος ἡμῶν εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἡ κατανάλωσις αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ τὰ πλεῖστα μὲν δωρεάν, καὶ δι' ἑξ μεγάλων καὶ δαπανηρῶν περιοδεϊῶν, ἃς πρὸς τοῦτο τε καὶ πρὸς συλλογὴν πληροφοριῶν ἐξετελέσαμεν ἰδίᾳ ἡμῶν δαπάνη· κατὰ μέγα δὲ μέρος ἡ κατανάλωσις αὕτη ἐγένετο λάθρα, κ' ἐκ τοῦ λάθρα καταναλισκομένου συγγράμματος προκύπτει συνήθως ὑπὲρ τοῦ συγγραφέως μόνον τὸ ἐνδον τῆς ἐλαίας καὶ τὸ ἐξω τοῦ καρύου, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν.

Κατὰ δυστυχίαν δ' ἡμῶν εἰς τὰς εὐμενεῖς ταύτας διαθέσεις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἀνταπεκρίθησαν καὶ τινες ἐκ τῶν δυναμένων νὰ συνδράμωσιν ἀποτελεσματικῶς τοιαῦτα ἔργα ὁμογενῶν. Δι' αἰζιώσεων μόνον ἐπὶ ῥηταῖς ὑποσχέσεσιν ἐνέπλησαν τὰ τε ὧτα καὶ τὸ γραφεῖον ἡμῶν τινὲς τούτων· οὐδεὶς δὲ δυστυχῶς ἐμιμήθη τοὺς συμπατριῶτας ἡμῶν Ζωσιμάδας, καίτοι πολλῶν ὑπαρχόντων σήμερον ἀσυγκρίτως πλουσιωτέρων τούτων. Καὶ πῶς μὲν ἡμεῖς ἰδίᾳ δαπάνη ἐξετελέσαμεν τὰς εὐσχήμους καὶ μὴ ἐπιβλαβεῖς αἰζιώσεις αὐτῶν, ἀποβλέποντες πάντοτε εἰς τὸ γενικὸν τῆς πατρίδος συμφέρον, ἐξάγεται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔργου ἡμῶν κ'

ἐκ τῆς διαδόσεως αὐτοῦ πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἀνατολῆς. Πῶς δέ τινες ἐκ τῶν ὁμογενῶν τούτων ἐξετέλεσαν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, δὲν θέλομεν οὔτε καὶ νὰ ὑποδείξωμεν· ἀρκεῖ μόνον νὰ εἰπώμεν ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν οὐδὲν εὔρε το ἄδικον ἢ τὸ ζημιούν ἡμᾶς νὰ κλέψῃ τοὺς ἰδρωτάς καὶ τὰ προϊόντα τῆς διανοίας ἡμῶν, ν' ἀνατυπώσῃ ἐν μέσαις Ἀθήναις μόνον τὸν βίον τοῦ πατρὸς του καὶ νὰ διανέμῃ τοῖς φίλοις δωρεὰν ἢ καὶ ἐμπορευόμενος κ' ἐπιδεικνύμενος πατραγαθίας. Ἀμφιβάλλομεν δὲ ἂν ἀνέγνωσέ ποτε ἢ ἂν θ' ἀναγνώσει ἕτερόν τινα ἐκ τῶν βίων τοῦ συγγράμματος ἡμῶν ὁ πλοῦτον μόνον ἀνέτως κληρονομήσας οὗτος ὁμογενής.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν εἰκάζεται, ὅτι ὁ πολὺς ζῆλος τῶν ὁμογενῶν ἐξαντλεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τ' ἀφορῶντα ἑαυτοὺς καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν.

Πλὴν τούτων, ἢ ὅσον οὔτοι οὐδεὶς ἄλλος, νομίζουσι τινες, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. Οὔτε ἐνδιαφέρονται παντάπασι περὶ τῶν βίων π. χ. τοῦ Παπανικολῆ, τοῦ Κανάρη, τοῦ Μιχαήλ, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Τουρκοφάγου, τοῦ Κριαζιώτου, τοῦ Πανουργιᾶ, τοῦ Διοβουνιώτου, καὶ ἄλλων. Καὶ τί ἦτο δυνατόν κατὰ τινας νὰ πράξωσιν οἱ ἐταιριζαί, Τσακάλωφ, Σκουφᾶς, Ἀναγνωστόπουλος, Ξάνθος καὶ ἄλλοι, ἂν μὴ εἶχον συνέταιρον. ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸν Κυριακὸν Κουμπάρην; Καὶ ἔπρεπε, κατ' ἄλλους νὰ ἐξομωθῶσι πρὸς τὸν βίον τῶν προγόνων αὐτῶν καὶ οἱ βίοι τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, τοῦ Παππαδιαμαντοπούλου καὶ ἄλλων; Καὶ σημαίνουνσι πολὺ κατ' ἄλλους, οἱ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ βίοι, ὥστε νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ ἀτελειώτῳ (ὡς ἐγγραψέ τις ἡμῖν) συγγράμματι τούτῳ, ὥσπερ καὶ οἱ ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ τόμῳ βίοι τῶν συγγενῶν καὶ προγόνων τῶν ἐνδόξων τούτων ὁμογενῶν; Τοιαῦτα περίπου φρονοῦσι καὶ πράττουσιν ἔνιοι τούτων, πλοῦτον μόνον ἔχοντες.

Ἄλλ' οἱ ὅμοιοι τούτων ὁμογενεῖς, πιστεύομεν, ὅτι εἶναι ὀλίγοι, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀγαθοὺς. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος εὐτυχῶς δὲν προσδοκῶσι νὰ ἐκπολιτισθῶσιν οὔτε ἐκ τῶν στιλπνῶν μαρμάρων, ἅτινα οἱ ὀλίγοι οὔτοι ἐπισωρεύουσιν ἐν Ἀθήναις, οὔτε ἐκ τῶν πέτρων τοῦ μέτρου κερδοσκοπικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων· ἀλλ' ὀργῶσιν εἰς τὸν προορισμὸν των. Κ' εὐτυχῶς δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην οὔτε ἐκ τῶν πλούτων Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὥσπερ ἄλλοτε οἱ πρόγονοί των, ἵνα κατασκευάσωσι λαμπρὰ θέατρα καὶ πληρώσωσι δωρεὰν τὰ χρέη των, οὔτε ἐξ ἐκείνων τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, οἵτινες χλευαστικῶς ἀπεκάλουν αὐτοὺς Γραικύλους· διότι κάλλιστα γινώσκουσιν, ὅτι τὰ μὲν θέατρα

καὶ τ' ἄλλα, μὴ σκόπιμα τοῦ Ἡρώδου, εὐεργετήματα ἤγαγον ἐπὶ τέλους τὴν Ἑλλάδα εἰς ἣν κατὰστασιν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐνθυμούμεθα· τὰ δὲ πλοῦτη τῶν Ῥωμαίων συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἄγοράζωσι τινες τούτων καὶ δούλους, νὰ διατρέφωσι τούτους καὶ νὰ σφάζωσιν ἔπειτα μόνον, ἵνα διὰ τοῦ αἵματος καὶ τῶν σαρκῶν αὐτῶν παχύνωσιν ἐν τεχνηταῖς λίμναις ἰχθεῖς, οὓς μετεχειρίζοντο εἰς κατασκευὴν τῶν περιωνύμων ἐκείνων Λουκουλικῶν τραπέζων· οὐδ' ἀγνοοῦσιν εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες σήμερον, ὅτι κατὰ τὴν οἰκτρὰν ἐκείνην ἐποχὴν τοῦ ὕλισμου καὶ αὐτὸς ὁ Κᾶτων ἐπώλει τοὺς δούλους του πρὸς κοινὴν ἀσέλγειαν (1)· οὔτε εἶναι ποτε δυνατόν νὰ λησμονήσωσιν οἷαν μὲν δόξαν ἐκτήσατο ἄλλοτε ἡ Σπάρτη μόνον διὰ τὰ χρηστὰ ἦθη τῆς, οἷαν δὲ κατὰπτωσιν καὶ συμφορὰν ἔπαθεν ἡ Κόρινθος μόνον διὰ τὴν ἔνεκα τῆς κακῆς χρήσεως τοῦ πλούτου ἀκολασίαν τῶν τέκνων τῆς. Τῆς μὲν ἐπεδίωκον τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ οἱ ἰσχυρότεροι τοῦ τότε κόσμου Μονάρχαι· ἡ δὲ κατέστη τοσοῦτον φευκτέα, ὥστε ἐγένετο καὶ παροιμιώδες τὸ «οὐ πατὴρ πλεῖν εἰς Κόρινθον».

Ἦθη χρηστὰ καὶ ἰδίως τὰ πάτρια καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν προγόνων αὐτῶν ἂν καλλιεργήσωσιν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν θὰ λάβωσιν ἀνάγκην τοῦ πλούτου τῶν τοιούτων ὀλίγων ὁμογενῶν. Ἀποχρῶντα πλοῦτον παρέχει αὐτοῖς καὶ τὸ πάτριον ἔδαφος, σκοπίμως ὅμως καὶ ἠθικῶς καὶ καθ' ἅπαντα ἀναλόγως καὶ εὐρύθμως καλλιεργούμενον· διότι τί ὀφελοῦσι τὰ πολλὰ γράμματα π.χ. ὅταν δὲν συμβαδίζῃ καὶ ἡ ἠθικὴ; ἢ τί ὀφελεῖ καὶ αὕτη, ὅταν μειονεκτῇ τὸ ὑπὲρ πατρίδος αἶσθημα; ἢ πῶς εἶναι ποτε δυνατόν νὰ ἐξυπρετηθῇ καλῶς τοῦτο ὑπὸ σωματικῶν ἐσκληροτήτων εἴτε ἔνεκα διαφθορᾶς καὶ μαλθακότητος, εἴτε ἔνεκα ἀνεπαρκείας τῶν πρὸς τὸ εὖ καὶ λογικῶς ζῆν; Ἄπαντα δὲ ταῦτα τὰ ἀγαθὰ δύνανται νὰ ἔχωσι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν τοιούτων ὀλίγων ὁμογενῶν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰσὶ τὰ προλεγόμενα τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου.

Ἐπειδὴ δὲ ἐνδέχεται ἐξ ὧν τε εἵπομεν καὶ ἐξ ὧν θ' ἄφη. γνηθῶμεν νὰ μὴ ἐπιζήσωμεν, ἢ νὰ μὴ δυνηθῶμεν νὰ δημοσιεύσωμεν ἕτερον ἐκ τῶν ὑπολειπομένων ἐξ τόμων τῶν Παραλλήλων Βίων, ἐπιτραπήτω νὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐννοοῦμεν ἡμεῖς

(1) Ἰδὲ Θερσικεῦτ. Σιθυλλῶν, ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀδερκίου Λαμπέρη, Σελ. 85.

τούλάχιστον τὸ σκόπιμον τοῦ βίου παντός, θέλοντος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπλασιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Καίτοι μὴ ἀποκρούοντες οὔτε τὸν πλοῦτον, οὔτε τὴν δόξαν οὔτε καὶ αὐτὰς τὰς λογικὰς ἀναπαύσεις καὶ ἡδονάς, οὐδ' ἐλέγχοντες τοὺς δι' ἐντίμων-μέσων καὶ ταῦτα θηρεύοντας, σκόπιμον ὁμῶς θεωροῦμεν τὸν προορισμὸν παντός ἀνθρώπου 1) ὅταν διὰ τῶν ἀγαθῶν τούτων καὶ δι' ὅσης ἐδωρήσατο αὐτῷ ἡ Θεία Πρόνοια ἰκανότητος ἐπιδιώκῃ συνάμα καὶ τὴν εὐημερίαν καὶ προαγωγὴν, ἂν οὐχὶ ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, τούλάχιστον ὁμῶς, τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος. 2) ὅταν μηδὲν τούτων δυνάμενος, προσπαθῇ τούλάχιστον νὰ μὴ παρέλθῃ ὡς σκιά ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, οὐδὲν ἶχνος ἄπισθεν αὐτῆς ἀφίνουσιν· καὶ 3) ὅταν, οὐδενὸς τούτων ἐφικτοῦ ὄντος, ἐπιτελῇ ζῶν τὸ καθήκον του, χωρὶς βλάβην τρίτου.

Πόσοι μὲν ἐκ τῶν σήμερον ζώντων πλουσίων ὁμογενῶν ἐξετέλεσαν σκοπίμως τὸν προορισμὸν των, πόσοι δ' ἐκ τῶν δυναμένων νὰ μὴ παρέλθωσιν ὡς σκιαί, ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἶχνη τῆς διαβάσεώς των, δὲν θέλομεν νὰ τὸ ὑποδείξωμεν, ἵνα μὴ παρεξηγηθῶμεν. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡμεῖς ἀνήκομεν εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν τάξιν, τὴν τοῦ λαοῦ, δικαιοῦμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος τούλάχιστον, μόλις ἀπαλλαγείς τῆς πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἀφορήτου καταστάσεώς του, καίτοι πάντοτε σχεδὸν παρακλυόμενος, κατέστησεν ὁμῶς τὴν Ἑλλάδα, οἷα εἶναι σήμερον, ἐπίζηλον μὲν διὰ τὰ ἡμέρα ἦθη καὶ τὴν νοημοσύνην καὶ τὴν ἔμφυτον ἀγαθότητα τῶν κατοίκων τῆς, ἀξίαν δὲ συμπαθείας τινὸς μόνον δι' ὅσα δὲν ἐξαρτῶνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οὔτε θεραπεύονται μόνον διὰ τῶν εὐχῶν αὐτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἐξετέλεσε πᾶς τις ἐκ τῆς τάξεως τοῦ λαοῦ τὸ ἑαυτοῦ καθήκον, οὔτε ἀναγκαῖον εἶναι, οὔτε δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν ἐν λεπτομερείᾳ· ἀρκεῖ μόνον τὸ ἀναμφίλεκτον τεκμήριον, ὅτι τὸ ἐξετέλεσε. Ἐπιτραπήτω δὲ μόνον νὰ ὑποδείξωμεν ἐνταῦθα πῶς ἡμεῖς ἐννοοῦμεν καὶ ἐξετελέσαμεν τὸ ἡμέτερον καθήκον.

Καταστραφείσης ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπάσης τῆς πατρικῆς ἡμῶν περιουσίας, μόλις ὀλίγα γράμματα ἐδυνήθημεν νὰ μάθωμεν ἐν τῇ πατρίδι· δι' αὐτῶν μετήλθομεν ἐπὶ ἐν ἔτος τὸν διδάσκαλον παρὰ τοῖς ὀλιγώτεροις ἡμῶν γινώσκουσι Σταγοῖς· διὰ γλίσχρων δὲ τινῶν οἰκονομῶν ἤλθομεν ἐνταῦθα νὰ διδασκώμεν ἐπιστήμην, ἑκατὸν τριάκοντα μόνον δραχμῶν ἐφόδιον ἔχοντες. Στερούμενοι τελείως σχεδὸν ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν ἐπιστημονικῶν συγγρ. ἐδανειζόμεθα ἐκ τῶν ἐν ξέναις, κ' ἐκ τούτων μετεφράζομεν

μόνον τὰ πρὸς σπουδὴν ἡμῶν ἀναγκαιοῦντα· ἀξιοθέντες πρωτοῖήμεῖς τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ, πρῶτιστον καθῆκον ἐθεωρήσαμεν νὰ μεταφράσωμεν κ' ἐρηνισθῶμεν καὶ τινα ἐπιστημονικά πρὸς χρῆσιν καὶ σπουδὴν ἄλλων· ταῦτα δὲ ὁκτῶ μόνον τόμους ἀποτελοῦσιν. Ἐκτοπίσθέντες κακῇ μοίρᾳ τῆς ἐπιστήμης καὶ τρία σχεδὸν ἔτη διατελέσαντες μακρὰν ταύτης καὶ τῆς οἰκογενείας ἐν φυλακαῖς καὶ ἐν ἀναγκαστικῷ ἐκπατρισμῷ, ἐμελετήσαμεν, ὅσα ἐδυνήθημεν κοινωνικά ζητήματα. Ἐπανακάμψαντες εἰς τοὺς κόλπους τῆς φίλης οἰκογενείας καὶ τῆς φιλότατης πατρίδος, πρὶν ἢ ἐπανέλθωμεν καὶ εἰς τοὺς τῆς ἐπιστήμης, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἱερὸν νὰ θέσωμεν ὑπὸ δημοσίαν συζήτησιν ἅπερ ἡμεῖς ἐν φυλακαῖς κ' ἐν ἐξορίᾳ ἐμελετήσαμεν κοινωνικά ζητήματα· δι' αὐτῶν ἐδημοσιεύσαμεν δύο τόμους τῆς Μερίσσης τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔργα, καὶ ἂν μὴ ἔχωσιν ἄλλην τινα ἀξίαν, εἶναι ὅμως τὰ πρῶτα ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου ἐξελθόντα.

Μόλις ἐναγκαλισθέντες καὶ αὖθις ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1866 τὴν ἐπιστήμην, ἠκούσαμεν τὴν ἐκρηξιν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν εἶδομεν οὐκ ὀλίγους ὁμοιάζοντας τὰ ἦθη τοῖς συντελέσασιν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. «Πόσοι ἄρα γε ὅμοιοι τοῦτοις, εἶπομεν καθ' ἑαυτοὺς, ἤθελον ἀναδειχθῆ, ἂν ἐγίνωσκον ἐν τινι λεπτομερείᾳ τοὺς βίους τῶν πατέρων ἡμῶν; Ἐχοντες δὲ πρὸ πολλοῦ συλλελεγμένην ἱστορικὴν τινα περὶ τοῦ ἀγῶνος ὕλην, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐχύνετο ἐν Κρήτῃ ἀφθονον τὸ ἑλληνικὸν αἷμα, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἱερὸν νὰ γύσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ χάρτου ὀλίγον μελάνι πρὸς χρησιμοποίησιν μέρους τῆς ὕλης ἐκείνης· δι' αὐτῆς ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωνύμως δύο φυλλάδια ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἀνατολὴ καὶ Δύσις*.» Γνωστοῦ γενομένου ἐκ τύχης τοῦ συγγραφέως τούτων εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, προσετράπημεν νὰ ἐνασχοληθῶμεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν συγγραφὴν καὶ δημοσίευσιν τῶν Παραλλήλων Βίων. Τῇ Θεῇ συνάρσει ἐντὸς ἐξαετίας ἐδημοσιεύσαμεν ἑξ τόμους σὺν τῷ ἀνά χειρας· ἔχομεν δὲ ἐτοιμώτατον πρὸς τύπωσιν καὶ ἔξδομον, ἐκ τούτου μάλιστα ἐδημοσιεύσαμεν δι' ἐφημερίδων καὶ σύμπαντα μὲν τὸν βίον τοῦ Καποδιστρίου· μέρος δὲ, τοῦ βίου τοῦ Ὁθωνος. Ἐχομεν ἐπίσης ὕλην συλλελεγμένην μὲν, ἀλλ' ἀκατέργαστον πρὸς συγγραφὴν ἐτέρων πέντε τόμων. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε τῆς ἐλευθέρας κυκλοφορίας τοῦ συγγράμματος ἡμῶν ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει ἐπετύχομεν, ἵνα δι' αὐτοῦ ἀποζῶμεν, οὔτε ὅσον ἔδει ἐνισχύθημεν ὑπὸ τινων ἐκ τῶν πλουσίων ὁμογενῶν, οὔτε ἱκανὴ εἶναι μόνῃ ἢ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι κατανάλωσις

νά μᾶς παρέξῃ τὰ πρὸς τὸ ἀποζῆν, διὰ τοῦτο, γνωστοποιήσαντες ἐγκαίρως τὰς ἀμνηχανίας ἡμῶν εἰς τὴν Α. Μ. τὸν βασιλέα, καὶ οὐδεμίαν εὐρόντες θεραπείαν ἢ ἀνακούφισιν παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ὑπουργῶν Αὐτῆς (παρὰ τῶν σημερινῶν μάλιστα ἔπαυσε πέρυσι καὶ αὕτῃ ἡ κατ' ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς πενηχρά συνδρομὴ, μόνον ἴσως διότι, ἔχοντες ἐξησφαλισμένην διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν τὴν εὐνοίαν τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἀγνοοῦμεν τοὺς τρόπους, δι' ὧν κτῶνται αἱ ὑπουργικαὶ εὐνοιαί) ἀναγγέλλομεν μετὰ μεγίστης τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀδύνης, ὅτι διακόπτομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν περαιτέρω ἔκδοσιν τῶν Παραλλήλων Βίων· θέλομεν δὲ ἐπαναλάβει αὐτὴν, ἂν ἐπιζήσωμεν, ὅταν δυνηθῶμεν νὰ οἰκονομήσωμεν μόνον τὰ πρὸς τύπωσιν καὶ τὰ πρὸς τὸ ἀποζῆν.

Καὶ ἂν μὲν ἡ Κυβέρνησις τῆς πατρίδος ἐστερεῖτο πόρων, ἂν οὐδεμίαν διέθετο θέσιν, ἣν καὶ ἡμεῖς θὰ ἐδυνάμεθα ἴσως οὐχὶ παρ' ἄξιαν νὰ καθέξωμεν, ἢν ἀποζῶμεν, ἐργαζόμενοι καὶ πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν Παραλλήλων Βίων, ἴσως ἡθέλαμεν ἐγκαρτερῆσαι πλείοτερον, ὅπως καὶ ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τριακονταετίαν ὄλην. Ὅταν ὅμως βλέπωμεν δαψιλευόμενας πάσας τὰς ὑπουργικὰς εὐνοίας διὰ θέσεων. ἃς καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς εὐηρεστήθη νὰ ὑποδείξῃ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, ὅταν βλέπωμεν νὰ παρέχεται δαψηλῶς ἡ συνδρομὴ τοῦ δημοσίου καὶ πρὸς μεσαιωνικὰς ἐρεῖνας καὶ ἀνατυπώσεις, ἀναγκαζόμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ σήμερον ἀρμύδιοι ὑπουργοὶ μόνον τὰ ἀσθενῆ ἔργα ἡμῶν, τῶν πρώτων καρπῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἰδίως τ' ἀφορῶντα τὴν ἀναγγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν ἀγῶνα, δὲν ἀρέσκονται νὰ προστατεύσωσιν ὡς ἀτελῆ ἴσως καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὸ τέλειον τῶν ἐφάσεων καὶ προσπαθειῶν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Παραχωροῦντες δ' εὐχαρίστως τὸ νομισθὲν ἐπίζηλον ἢ ἴσως καὶ κερδαλέον τοῦτο ἔργον ἡμῶν εἰς ἄλλους ἱκανοτέρους, εὐχόμεθα ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας νὰ μὴ στερηθῶσιν ἰδίων βίων οἱ λοιποὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διαπρέψαντες πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ναυμάχοι καὶ ἰδίως οἱ ἥρωες τῆς ξηρᾶς· διότι ἐκ τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς τῶν βίων τούτων πάντως ἔχομεν νὰ διδασκώμεν τι καὶ ἡμεῖς, οἱ σήμερον πολλὰ τινὰ ἀνεξετάστως ἀπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὴν ὠραίαν ἡμῶν πατρίδα Ἀνατολὴν μετενεγκόντες.

Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τινῶν (δέκα πέντε τὸ πολὺ) ἐκ τῶν συνδρομητῶν ἡμῶν ἐλάβομεν, καὶ μὴ αἰτήσαντες, τὸ τίμημα πλήρους τοῦ συγγράμματος, διὰ τοῦτο θέτομεν ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν

διάθεσιν αὐτῶν εἴτε τὸ ἥμισυ τοῦ δοθέντος ἡμῖν τοῖς μετρητοῖς, εἴτε διπλὴν σειράν τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων ἐξ τῶμων. Δραττόμεθα δὲ τῆς εὐκαιρίας ταύτης νὰ κηρύξωμεν μετὰ συγκινήσεως τὴν διάπυρον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς εὐαρεστηθέντας νὰ συνδρομήσωσιν, ὅσον προηρῶντο, τ' ἀσθενῇ ἡμῶν ἔργα, χωρὶς νὰ λάβωσιν ἐκ τούτων πλεיותרὰ τοῦ ἐνὸς ἀντίτυπα.

Μεγάλην ἐπίσης εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν καὶ εἰς τοὺς εὐαρεστηθέντας ν' ἀγοράσωσι πλεיותרὰ τοῦ ἐνὸς ἀντίτυπα ἢ σώματα τοῦ συγγράμματος ἡμῶν. Ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν τῶν συνδρομητῶν τούτων εἶχομεν ἔτοιμον καὶ ὀνομαστικὸν κατάλογον πρὸς δημοσίευσιν, ἵνα καταδειχθῇ δι' ἀριθμῶν ὁ ἰσολογισμὸς τῆς δαπάνης πρὸς τὰ ἔσοδα· ἀλλὰ φίλοι τινὲς μᾶς ἀπέτρεψαν τούτου, διότι δυστυχῶς εἶναι τόσον εὐάριθμοι οἱ συνδραμόντες, ὥστε δὲν ἐκαλύψαμεν εἰσέτι οὔτε ὅσα τοῖς μετρητοῖς ἐδαπανήσαμεν μόνον πρὸς τύπωσιν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκασιότατας περιοδείας. Ἵνα δὲ πεισθῇ πᾶς τις περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐκ πάντων μὲν τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ εὐπόρων ὁμογενῶν μόνον ὁ ἐν Λονδίῳ ἐφημέριος Νάρκισσος Μορφινὸς καὶ ὁ Δημήτριος Βικέλας εὐηρεστήθησαν νὰ πέμψωσιν ἕκαστος τὸ τίμημα τῶν ληφθέντων παρ' αὐτῶν τῶμων τῆς μιᾶς συνδρομῆς των. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐν Γαλλίᾳ οὐδεὶς καὶ ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μόνον ὁ ἐν Νεαπόλει Γουδῆς εὐηρεστήθη νὰ πληρώσῃ τὸ τίμημα δύο συνδρομῶν τῶν ἐκδοθέντων τῶμων, καὶ ὁ ἐν Μεσσήνῃ Ἰωάννης Βλάχος, τὸ τίμημα μιᾶς.

Πόσα δὲ ἀντίτυπα καὶ σώματα ἐδωρησάμεθα ἐπὶ τῶν περιοδείων ἡμῶν εἰς τοὺς φιλαναγνώστας ἢ ἐπιμελεῖς μαθητάς, πόσα προσεφέραμεν εἰς Ἑλληνικὰς κοινότητας καὶ σχολὰς, πόσα ἐπέμψαμεν εἰς διαφόρους εὐπόρους ὁμογενεῖς, πόσα, κατασχεθέντα ἐν Τουρκίᾳ, ἀπωλέσαμεν, δὲν θέλομεν οὔτε καὶ ὡς ἔγγιστα νὰ ὑποδείξωμεν, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνωμεν τὴν συνείδησιν ἐνὸς βαθυπλούτου ὁμογενοῦς, προτρέψαντος ἡμᾶς ἀρχῇθεν νὰ ἐπιδιώξωμεν μόνον τὴν διάδοσιν καὶ ἀποπεράτωσιν ἐπὶ ῥηταῖς μάλιστα ὑποσχέσεσιν.

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι νομομαθὴς τις βουλευτὴς Ἀττικῆς ἐξήλεγξεν ἡμᾶς ἐν τῇ Βουλῇ, διατὶ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τοσαύτας μακρὰς καὶ δαπανηρὰς περιοδείας, ἐν ᾗ ὀφείλαμεν κατ' αὐτὸν νὰ σπουδάζωμεν ἐν βιβλιοθήκαις τὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ τοῦ ἰδιαιτέρου βίου τῶν συντελεσάντων εἰς αὐτήν· ἀλλ' ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἠθέλαμεν ἀντιληφθῇ ἐν βιβλιοθήκαις τῶν θέσεων τῶν ναυμαχιῶν τῆς Πύλου π. χ. ἢ τῶν μαχῶν τοῦ Πέτα, τοῦ Σκουλενίου κτλ. ἂν μὴ μετεδοίνομεν

ἐπιτοπίως, κατὰ πόσον ἠθέλαμεν διδαχθῆ ἐν βιβλιοθήκαις πολλὰ ἀνέκδοτα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ οὐκ ὀλίγα ἤθη καὶ ἔθιμα, ἅτινα ἐν ἐκάστῳ βίῳ περιεγράψαμεν, καὶ κατὰ πόσον ἠθέλαμεν εὔρει ἐν βιβλιοθήκαις διάφορα σπουδαῖα ἀνέκδοτα ἔγγραφα, ἅτινα ἐνταῦθα περιελάβομεν. Ἄλλως κατὰ πόσον παρημελήσαμεν καὶ τὴν ἐν βιβλιοθήκαις σπουδὴν ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐν ἐκάστῳ βίῳ κ' ἐν ἐκάστη σχεδὸν σελίδι πληθύν τῶν παραπομπῶν.

Καὶ τοιαῦτα μὲν εἰσὶ τὰ βοηθήματα καὶ αἱ συνδρομαί, δι' ὧν ἐδυνήθημεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐπὶ ἐξαετίαν ὅλην πολυχρονίους μόχθους καὶ νὰ συλλέξωμεν ὕλην πρὸς δημοσίευσιν ἐξ τόμων, ἴσως τῶν σπουδαιότερων. Οὗτος δὲ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἡμεῖς ἐδυνήθημεν νὰ ἐκτελέσωμεν τὸ ἡμέτερον καθήκον.

Βεβαίως ἡ σημερινὴ κατάστασις ἡμῶν ἐκ τῆς τριακονταετοῦς τοιαύτης ἐργασίας δὲν εἶναι τόσον ἐπιζήλος, ὥστε νὰ προτρέψωμεν καὶ ἄλλους νὰ πράξωσιν ἔργα τελειότερα· διότι καθ' ἣν μὲν ἡμέραν ἠθέλαμεν ἐνταφιασθῆ ἴσως ζῶντες ἐν τῇ ἐτοιμορρόπῳ οἰκίᾳ τῆς συζύγου ἡμῶν, ἡ οἰκογένεια θὰ στερεῖται καὶ τῶν πρὸς κηδεῖαν. Τὴν δ' ἐπιούσαν, θὰ στερεῖται βεβαίως καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἀλλὰ παρηγορούμεθα, ὅτι πλην τῶν ἐπτὰ ἀνηλίκων τέκνων καὶ τῆς προσφιλοῦς ἡμῶν συζύγου οὐδένα ἔτερον ἐκ κακῆς προαιρέσεως ἐβλάψαμεν, οὐδέποτε ἐλάβομεν μισθὸν ἀμεριμνομεριμνοσύνης καὶ οὐδένα ὑπεσκελίσσαμεν ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος, καίτοι ὑπὸ πολλῶν ὑποσκελισθέντες. Τὰ δὲ τέκνα καὶ ἡ σύζυγος, ἂν καλῶς ἐξετιμήσαμεν τὸ ἦθος τῶν μείζονα τοῦ δεκάτου ἔτους ἡλικίαν ἐχόντων, μίαν μόνην ἐλπίζομεν, θὰ αἰσθάνονται μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀπωλείας τοῦ μόνου στηρίγματος αὐτῶν πικρίαν, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἐδυνήθημεν νὰ καταστήσωμεν ἥττον ἀτελῆ τὰ ὀλίγα ἡμῶν ταῦτα ἔργα, ἢ ἀποβῶσι καὶ χρησιμώτερα τῇ πατρίδι.

Ἡμεῖς δὲ, διακόπτοντες, ἢ ἴσως καὶ περαίνοντες ἐνταῦθα τὸ πολυδάπανον συγγραφικὸν στάδιον ἡμῶν, μίαν μόνην ἐπίσης αἰσθανόμεθα πικρίαν, ὅτι στερούμεθα τῶν μέσων πρὸς ἀποπεράτωσιν ἔργου, πάντῃ δυσαναλόγου τῆς γνωστῆς παρὰ πολλοῖς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἡμῶν. Πρὸς ἀποπεράτωσιν τούτου παρ' ἄλλου ἱκανοτέρου παρέχομεν εὐχαρίστως δωρεὰν πᾶσαν ὅσην συνελέξαμεν ὕλην, ἀναδεχόμεθα νὰ ἐπεξεργασθῶμεν αὐτὴν ἐπίσης δωρεὰν, εἰς λογαριασμὸν παντός, τοῦ δυναμένου ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀποπεράτωσιν, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ λιμώττωμεν, ΟΠΩΣ ΚΑΙ ΑΧΡΙ ΤΟΥΤΕ, καὶ μόνον ἐφ' ὅσον διαρκέσει ἡ ἐργασία αὕτη.

Πιστεύομεν δὲ, ὅτι οὐδεὶς θὰ ὑποθέσει, ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου προτιθέμεθα νὰ πλάσωμεν πόρον ζωῆς· διότι τοιοῦτον

εἶχομεν καὶ ἔχομεν ἄφθονον μάλιστα τὸν ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ
ἱατρικοῦ ἡμῶν ἐπαγγέλματος· ἀλλ' οὔτε τοῦτο δυνάμεθα νὰ
μετέλθωμεν εὐσυνειδήτως, ἐφ' ὅσον θὰ εἴμεθα ἠναγκασμένοι καὶ
νὰ συγγράφωμεν καὶ νὰ ἐπεξεργαζώμεθα τυπογραφικὰ δοκίμια,
καὶ εἰς διαφόρους θέσεις ἐντὸς τοῦ Κράτους τοῦλάχιστον νὰ με-
ταβαίνωμεν· οὔτε δι' ἄλλος δυνάμεθα νὰ ζῶμεν, οἰκογενειάρχαι
ὄντες.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 15 Ἰανουαρίου 1874.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΒΙΩΝ.

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ	Σελ. 1— 49
ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ	» 49— 86
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ	» 87—116
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΑΙ	» 117—152
ΣΟΥΤΣΟΙ	» 158—184
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ	» 185—212
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΙΤΗΣ	» 243—288
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΕΓΡΗΣ	» 289—310
ΘΑΝΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ καὶ BENIZEΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ	» 311—340
ΖΑΙΜΑΙ	» 341—378
ΑΛΕΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ	» 379—406
Π. ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ	» 407—

Α. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ.

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ.

Πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι καὶ πλοῦτον μέγαν βεβαίως ἐθυσίασαν καὶ αἶμα ἀνεκτίμητον ἀφθόνως καὶ εὐχαρίστως ἔχυσαν, καὶ ὑπηρεσίας πολλὰς καὶ σπουδαίας τῇ πατρίδι προσήνεγκον· ὀλίγαι ὁμως ὑπῆρξαν οὔτε τὸ γένος τοσοῦτον ἐπιφανεῖς καὶ ἑνδοξοί, οὔτε τὴν καταγωγὴν τοσοῦτον ἀρχαῖαι, οὔτε τὰς θυσίας αἵματός τε καὶ πλούτου τοσοῦτον πρόθυμοι καὶ γενναῖαι, οὔτε εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον συντελεστικάι, ὅσον αἱ τῶν Ὑψηλαντῶν καὶ Μουρουζῶν, αἵτινες, καίτοι πολλάκις ἡγεμονεύσασαι καὶ ἡγεμονικῶς δυνάμεναι νὰ ζήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ, οὐδενὸς ὁμως ἐφείσθησαν· τὰ πάντα δ' εὐχαρίστως ἐθυσίασαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των. Καίτοι δὲ πάντων τούτων ἐπισήμως ἀποδεικνυμένων, πολλὰ ὁμως παρεγνώρισθησαν· ἐνίοις μάλιστα τῶν μελῶν τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας ἀπεδόθησαν καὶ σκοποὶ ὅλως ἀντίθετοι τῆς τε ἰδίας προθέσεως καὶ τῶν τελικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος· ἀλλὰ πρῶτον περὶ καταγωγῆς.

Καὶ ὁ μὲν Φιλήμων, ὁ ἀναδιφήσας ἅπαντα τὰ τε οἰκογενειακὰ καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν Ὑψηλαντῶν,

ἀποφαίνεται περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν τε καὶ τῶν Μουρουζῶν ὡς ἐξῆς·

«Ἐχομεν κατὰ παράδοσιν, ὅτι ἐν τῇ Μονῇ Κουμελᾶ τῆς Τραπεζοῦντος, ἰδρυθεῖσα ἔκπαλαι παρὰ τῶν Μουρουζῶν, εὐρέθησαν ὑπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ἔγγραφα, σαφηνίζοντα τὴν καταγωγὴν τῶν δύο οἰκογενειῶν Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν. Τὰ ἔγγραφα δὲ ταῦτα, εὐρίσκονται εἰς χεῖρας ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς τελευταίας τῶν δύο αὐτῶν οἰκογενειῶν, καὶ δίδουσι τὰς ἐξῆς «Πληροφορίας»·

«Οἱ Ὑψηλάνται καὶ Μαρουζαί, τὴν αὐτὴν ἔχοντες καταγωγὴν, ἀνήκουσιν εἰς τὰς οἰκογενείας ἐκείνας, αἵτινες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων κατὰ τὸ 1204 κατήφυγον μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Δούκα εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου συνεκροτήθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Εἰς δὲ τῶν προγόνων τῆς ὑψηλαντικῆς, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ἐπονομασθεὶς Ξιφιλλινός, αὐλάρχης τῶν ἀνακτόρων, ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ Γ' κατὰ τὸ 1390».

«Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι οἱ Ὑψηλάνται, ὡς καὶ οἱ Μαρουζαί, ἀποκατέστησαν ἐκεῖ καὶ συνεμέθεζαν τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, βασιλευσάσης ἐν τῇ Τραπεζοῦντι διακόσια πεντήκοντα ἑπτὰ ἔτη περίπου. Καὶ οἱ μὲν Ὑψηλάνται συνώκησαν τὸ ἐν τοῖς πέριξ τῆς Τραπεζοῦντος χωρίον ἢ κωμόπολιν Ὑψηλὰ, ἐκ τῆς ἰδίας ἐπωνυμίας ὀδῶσαντες τὴν κλίσιν τούτου· οἱ δὲ Μαρουζαί ὡσαύτως τὸ Μουρούζ, κείμενον ἐπίσης ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Τραπεζοῦντος, ἀμφοτέρω δὲ σωζόμενα μέχρι τῆς σήμερον».

«Μετὰ δὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Τραπεζοῦντος παρὰ Μωχάμεθ τοῦ Β' κατὰ τὰ 1564, οἱ ἀπόγονοι τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν εἰς πᾶσάν τιν συμφορὰν περιέπεσον, φονευθέντων τοῦ αὐτοκράτορος Δαβίδ καὶ τῶν ἐξ υἱῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγρίου κατακτητοῦ. Ἐπὶ τοῦ ἔτους δὲ 1665 δύο πρῶτοι ἐξάδελφοι, Ἀντίοχοι ὀνομαζόμενοι ἀμφοτέροι, ἐλθόντες ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατώκησαν ἐν Βυθίῃ τοῦ Βοσπόρου. Τῶν δὲ συγγενῶν τούτων καὶ στενῶν φίλων οἱ ἀπόγονοι, σχετισθέντες μετὰ τῶν τότε διαπρεπόντων ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐγένοντο, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ ὑποψήφιοι ἡγεμόνες Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ὧν ἕκτοτε ἡγεμόνευσαν πολλάκις καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ τρέχοντος αἰῶνος (1)».

(1) Ἴδε Δοκίμ. Ἰστ. περὶ τῆς Ἑλλήν. ἑπαν. παρὰ Ι. Φιλήμ. Τόμ. β'. Σελ. 260.

Ἐγγραφα τοιαῦτα, οἷων μνημονεύει ὁ Φιλήμων, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐμάθομεν, ὅτι εὐρέθησαν· ἀλλ' εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς Μουριζικῆς οἰκογενείας ἀμφιβάλλομεν ἂν ὑπάρχωσιν ἤδη. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ἡμῶν περιοδείας εἶδομεν ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἐπιζῶντα μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης, μόνος δὲ ὁ ἐν Πιερουπόλει Ἀλέξανδρος Δ. Μουρούζης εἶπεν ἡμῖν, ὅτι ἐνεπιστεύθη ταῦτα πρὸ χρόνων τῇ Χαρίκλειᾳ Ὑψηλάντου, μητρὶ τοῦ ἐν Βιέννῃ πρέσβεως Γρηγορίου· πολλάκις ἐγράψαμεν αὐτῷ, αἰτοῦντες ἀντίγραφα καὶ ἐτέρας τινὰς πληροφορίας περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου βίου τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ προγόνων, δις μάλιστα ἀπήλθομεν χάριν τούτων καὶ αὐτοπροσώπως· ἀλλ' οὔτε τὴν Χαρίκλειαν Ὑψηλάντου εἶδομεν οὔτε τὰ αἰτηθέντα ἐλάβομεν· ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν ταῖς χερσὶ τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας ἔγγραφα ἐδημοσίευσεν, φρονούμεν, ὁ Φιλήμων.

Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ συγγράμματός του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰ ἑξῆς·

«Μετὰ τὴν κατὰστροφὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ οἱ ἀπόγονοι τοῦ »Επιφιλίου ἐξηκολούθησαν κατοικοῦντες ἐν τῇ Τραπεζοῦντι μέχρι τέλους τοῦ αἰῶνος ΙΖ'. ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ὁ Ἀντίοχος Ὑψηλάντης μετέωκισεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε καὶ ὁ »ἀρχηγὸς ἄλλης διασήμες οἰκογενείας, ὁ Ἀντίοχος Μουρούζης, τὸ »αὐτὸ ἐπραξεν· ἀμφότεροι δὲ ὠκοδόμησαν παραλλήλους τὰς οἰκίας ἐαυτῶν ἐν τῇ Βυθίῃ (Κουρούτσες), δυτικῇ κώμῃ τοῦ Βοσπόρου, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ἄγουσα εἰς τὰ ἐκεῖ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ὠνομάζετο ὁδὸς τῶν Ἀντιόχων» (1).

Καὶ παρακατιῶν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἀποπειρώμενος ν' ἀνακαλύψῃ σύμπαν τὸ οἰκογενειακὸν δένδρον τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας αὐτὸς τοῦ Ἀντιόχου, λέγει· ὑπῆρξεν ὁ »Ἰωάννης Ὑψηλάντης, τιμώμενος διὰ τὴν παιδείαν του, καὶ συγγραφεὺς ἱστορίας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ »Κράτους μέχρι τοῦ 1700.»

. «Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, ἀδελφὸς τοῦ

»Ἰωάννου, τσαούτην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔχαιρε τὴν ὑπόληψιν, οὕα ἐδήλου τοῦτον διὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μολδαβίας.»
 . . . «Παῖς αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Ὑψηλάντης ἐδοξάσθη ἰδίως, »μέγας γενόμενος διερμηνεύς.» . . . «Ὁ Ἀλέξανδρος »Ὑψηλάντης, παῖς τοῦ Ἰωάννου τούτου καὶ τῆς Σμαράγδας Μα- »μωᾶ, διεκρίθη εἰς τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς ἀνδρῶν ἐπὶ τε »νοημοσύνῃ, παιδείᾳ, καὶ ἐθνικῇ ἐνεργείᾳ» (1).

Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς οὗτος, καίτοι μεγάλην καταβα-
 λὼν προσπάθειαν καὶ πολλὰ διαφωτίσας, δὲν ἠδυνήθη
 ὅμως νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ κατὰ πάντα τὴν ἀλήθειαν· καὶ
 πρῶτον μὲν ἐκλαμβάνει ὡς συγγραφέα ἱστορίας Ἑλλη-
 νικῆς τὸν Ἰωάννην, ἐν ᾧ ὁ Ἀθανάσιος συνέγραψεν ἐκ-
 κλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ, ἐν οἷς προσέθηκε καὶ πλεῖστα
 ἄλλα ἱστορικά τε καὶ γεωγραφικὰ περίεργα· κατὰ δεύ-
 τερον δὲ λόγον πρῶτος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης διερ-
 μηνεύς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δὲν διωρίσθη ὁ Ἰωάννης,
 ἀδελφὸς τοῦ Ἀθανασίου, ὡς ἔγραψεν ὁ Φιλήμων, ἀλλ'
 ὁ Ἀλέξανδρος, υἱὸς ἐτέρου Ἰωάννου, ὡς εἰκοστὸς τρί-
 τος μάλιστα ἀπαριθμούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀμμερ· πρώτου
 μὲν εἰς αὐτὸ διωρισθέντος κατ' αὐτὸν Ὀθωμανοῦ· δευτέ-
 ρου δὲ, τρίτου, τετάρτου, πέμπτου καὶ ἑκτοῦ χριστια-
 νῶν μὲν, ἀλλ' ἄλλαξοπιστησάντων πρότερον· καὶ ἐβδό-
 μου τοῦ Παναγιώτου Νεκούση, ὃν ὀναμάζει καὶ Μουρού-
 ζην (2).

«Τὸν δὲ Ἰωάννην Ὑψηλάντην, Ἀγαν ποτε Μολδαβίας τε καὶ
 »Βλαχίας, λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, ἠθέλησαν μὲν οἱ
 »Τούρκοι νὰ χωρίσουν τὸ Βελιγράδι καὶ τὴν Κραγιόβαν ἀπὸ τὰ
 »λοιπὰ δώδεκα καδιλίκια τῆς Βλαχίας καὶ νὰ διορίσουν ἡγεμό-
 »να (3), ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπραξάν.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Φιλ. Τόμ. 6'. Σελ. 4 καὶ 5.

(2) Ἰδὲ Histoire de l' Empire Ottoman par Hammer trat, par Dou-
 chez Paris 1844 tom. III. pag. 671.

(3) Ἰδὲ Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου Ἐκκλ. καὶ Πολιτ. τῶν
 εἰς δώδεκα βιβλία η, θ, ι, ἦτοι τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν (1453—1789) ἐκ
 χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ ἐκδιδ. Ἀρχιμ. Γερ-
 μανοῦ Ἀφθονίδου Σιναιτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, Σελ. 563.

Τρίτην τινὰ ἔλλειψιν ἀκριθείας εἰς τὰ περὶ Ὑψηλάντων εἶδομεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Φιλήμονος ὅτι οὗτος ἀποδίδει σύμπασαν τὴν ἰσχὺν τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου Ὑψηλάντου εἰς τὸ μὴ ὑπάρξαν ποτὲ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα τῆς διερμηνείας (1). Σιωπᾷ δὲ καθ' ὅλοκληρίαν ὁ Φιλήμων τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἀθανασίου Ὑψηλάντου ὡς ἱατροῦ τοῦ μεγάλου βεζύρου Ῥαγίπ πασσᾶ. « Ἀλλ' ὁ » Πόρτερ, λέγει ὁ Ἄμμερ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκθέσῃ τὴν Ὑψηλάντην κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ Ὑψηλάντου, ἱατροῦ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Ῥαγίπ πασσᾶ» (2). Ἀλλως αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀνομολογεῖ τοῦτο ὡς ἐξῆς· «Τούτῳ τῷ ἔτει (1744), λέγει, Μαΐου ἡ, ἀνεχώρησα καὶ γὰρ τὸ τέταρτον μετὰ τοῦ Ῥαγίπ πασσᾶ, ἡγεμόνος Αἰγύπτου, γενόμενος ἀρχίατρος του» (3).

Ἀλλαχοῦ δὲ προσθέτει «συνανεχώρησα καὶ γὰρ μαζί του (εἰς) Ἀνδριανούπολιν μετὰ τοῦ Ῥαγίπ πασσᾶ) ὄντας κατῇ κεχαγιάς τοῦ ῥηθέντος Γρηγορίου ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Γκίκα Βοεδόδα, μαζὶ μὲ τοὺς συντρόφους μου, καὶ εἶμαι αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος τῶν ὧν μέλλω γραφῇ ἱστορικῇ παραδοῦναι» (4).

Τὰ δὲ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς· «ἐγὼ δὲ εἶμαι Κομνηνὸς ὄχι ἐκ γραμμῆς ἀρσενικῆς, τῆς ἥδη ὀλοτελῶς ἐκλείψασης, ἀλλ' ἐκ γραμμῆς θηλυκῆς, τὸ ὅποιον εἶναι συγκεχωρημένον τὴν σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην, τὸ νὰ ὀνομάζηται τις δηλαδὴ μὲ τὸ γένος καὶ τὸ πατρικὸν καὶ τὸ μητρικὸν του.»

«Τῷ γὰρ 1384 βασιλεύσας Τραπεζοῦντος ὁ Ἐρμανουήλ ὁ Κομνηνὸς, υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εὐδοκίαν τῷ μεγάλῳ Δομεστικῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Ὑψηλάντῃ, ὡς πασιδὴλον ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ γενεαλογίας τῶν Κομνηνῶν, οὕτω πως ἐχούσης παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τῆς Βυζαντιδος καὶ ταῦτα παρὰ Λαονίκῳ τῷ Χαλκοκονδύλῃ Ζωναρᾷ, ἱστορίας βιβλ. ιη, φυλλ. 28 καὶ ἄλλοις» (5).

(1) Ἰδὲ Δικίμ. Ἰστ. Ἑλλ. ἐπαν. Φιλήμ. Τόμ. 6'. Σελ. 2.

(2) Ἰδὲ Hist. de l' Emp. Ott. par. Hammer tom. XIII. pag. 558.

(3) Ἰδὲ Ἀθαν. Ὑψηλάντου κτλ. Σελ. 352.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 438.

(5) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 8.

Διεξερχόμενος δὲ πάνυ πιστευτῶς ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ ἀποδεδειγμένως τὰ τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ μὴ παραλείπων καὶ τὰ περὶ Μαρίας Κομνηνῆς καθὼς καὶ τὰ περὶ ἐτέρας τινὸς Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ ὑστάτου βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος Δαβίδ Κομνηνοῦ, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν Μουρουζῶν λεχθήσονται τινα, ἀπολήγει ὡς ἑξῆς.

«Ὅτι δὲ παλαιότατον γένος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ Ὑψηλάνται μαρτυρεῖ σὺν ἄλλοις καὶ Νεκτάριος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων φύλλ. 24 καὶ 201, οὕτως ἰσχυρῶς ἄν ἐν ἀγίοις πατὴρ ἡμῶν Ἰωάννης τοῦ πικλῆν Ξιφιλίνος, ὃς ἐκ Τραπεζοῦντος μὲν ὥρμητο, πεπικιδευτο δὲ παιδείαν λόγων παντοδαπῶν καὶ τοῖς ἐξόχοις τοῖς συγκλήτου Βουλῆς συνηριθμητο· πάντα δὲ ἐκουσίως λιπὼν, τοῖς κατὰ τὸν Ὀλυμπον προσφοιτήσας σεμνίοις κείρεται τὴν κόμην καὶ τὸν μοναχικὸν ὑπέρχεται βίον, ἔνθα καὶ συχνὸν διανύσας χρόνον, ἄξιος ἐκρίθη τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα ἔτει σωτηρίῳ 1064.» «Σώζεται περὶ τῶν βασιλέων τῆς Τραπεζοῦντος ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σουμελᾶ καὶ κώδῃ χειρόγραφος ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον· καὶ περὶ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἐν ἄλλοις τόποις εὐρίσκονται καὶ ὀνομάζονται Ξιφιλάνται καὶ Ὑψηλάνται ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Ξιφιλίνου τοῦ Ὑψηλάντου Μεγάλου Δομεστίχου καὶ γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, βασιλέως Τραπεζοῦντος, περὶ τὸ ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ 1390» (1).

Ἐν ἱστορικῷ δὲ τινι ὑπομνήματι, συγγραφέντι κατὰ τὰς ἐν τῇ Χάλκῃ τῆς Θεοτόκου Μονῇ, τῇ οἰκοδομηθείσῃ μὲν ὑπὸ Μαρίας Κομνηνῆς, ἀνακαινισθεῖσῃ δὲ ὑπὸ Παναγιωτάκη Νεκουσίου, τοῦ Μουρούζη καὶ ἡγεμονικῶς προικισθεῖσῃ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, εὑρεθείσας σημειώσεις, ἐν τῷ ἱστορικῷ, λέγομεν, τούτῳ ὑπομνήματι τὰ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων ἔχουσιν οὕτω.

§ 78. Κατήγετο δὲ ὁ Ὑψηλάντικὸς οἶκος ἐκ τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ξιφιλίνου καὶ Ὑψηλάντου, μεγάλου Δομεστίκου καὶ γαμβροῦ εἰς Εὐδοκίαν, θυγατέρα Ἐμμανουὴλ τοῦ

»Κομνηνοῦ, τοῦ περὶ τὸ 1390 ἔτος αὐταρχοῦντος Τραπεζοῦντος, »Κοχλίδος καὶ Λαζικῆς. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς Ὑψηλάντου Κομνηνῆς σειρᾶς μετῴκησάν τινες κατὰ τὸν 12'. αἰῶνα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξ ὧν καὶ ὁ Ἰωάννης Κωνσταντίνου Ὑψηλάντης, ὁ καὶ προσκυνητὴς τοῦ Ἀγίου Τάφου, ἀνὴρ εὐσεβέστατος καὶ σημαντικὸς δι' ὅπερ μετῴρχετο ἐμπόριον. Οὗτος ἐγέννησε δύο υἱούς, τῶν ὁποίων ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Ἐμμανουὴλ Ὑψηλάντης, βασιλικὸς ἀρχηγουνάριος χρηματίσας, καὶ ἰσχυρὸς ἐκ τούτου φανεῖς ἀπὸ τὸ 1700 μέχρι τοῦ 1730 ἔτους, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτ τοῦ Γ'. διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν μάλιστα εὐνοίαν τοῦ διασήμευ ἐκείνου Ὑπάτου Ἰμβραχίμ πασᾶ. Ὁ δὲ ἕτερος υἱὸς ἐλέγετο Κωνσταντίνος Ὑψηλάντης, Ποστέλνικος γεγωνὼς πρότερον, εἴτα καὶ Χάτμνος, καὶ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Οὗτος δὲ πάλιν ἐγέννησεν υἱὸν Ἰωάννην, τὸν γενόμενον κατὰ τὸ ἀξίωμα Ἀγαν, καὶ νυμφευθέντα τὴν ἐξ εὐγενῶν Σμαράγδαν Μαμωνᾶ, ἐξ ὧν ἐγεννήθη ὁ ἡμέτερος Ἀλεξάνδρος Ὑψηλάντης· ὅστις χρηματίσας πρότερον Ποστέλνικος τὸ ἀξίωμα καὶ Ἐφορος παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πόρτᾳ τῶν τῆς Βλαχομπογδανίας αὐθεντῶν, ἐγένετο ἔπειτα Μέγας Διερμηνεὺς, καὶ ὕστερον Αὐθέντης, ὡς εἴρηται (§ 65)» (1).

Ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ μνημονεύει καὶ ἐτέρων τινῶν Ὑψηλάντων, οἷον Θεοδώρου, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· Ἰωάννου Ἀγα Ὑψηλάντου, πατρὸς ἴσως τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νεωτέρας δόξης τῆς Ὑψηλάντικης οἰκογενείας καὶ ἐτέρου τινὸς Μανουὴλ Ὑψηλάντου, καθηγητοῦ χρηματίσαντος τοῦ Πατριάρχου Σαμουήλ (2).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι Μοναχὸς τις ὑπέργηρος, ἐρωτηθεὶς ποτε περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν Ὑψηλάντων ἐπὶ τῆς Μονῆς τῆς Χάλκης, καὶ μὴ ἀρνούμενος οὔτε τοὺς κτήτορας, οὔτε τοὺς ἀνακαινιστάς, οὔτε τὰς ἐν αὐτῇ εὐεργεσίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, περιγράφει ὁμῶς τὴν πρώτην προαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως ἀξίωμα ὡς ἀπὸ ἐντελῶς πένητος γενομένην.

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Ἰστ. περὶ τῆς κατὰ τὴν Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου κτλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1849 Σελ. 147.

(2) Ἰδὲ Ἀθανασ. Ὑψηλάντου Σελ. 137 καὶ 305.

Ἄλλα τοῦτα πάντα θεωροῦμεν ὡς ἀποκύημα δεισι-
 δαιμονίας τοῦ γέροντος Μοναχοῦ, θέλοντος ν' ἀποδείξῃ
 τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐπιλήσιμονα τῶν πρὸς τὴν Μονὴν
 ὑποσχέσεών του, ἃς τότε μόνον ἐξεπλήρωσε, λέγει πα-
 ρακατιῶν, ὅτε εἶδε κατ' ὄναρ ὀπτασίαν· ἄλλως δὲν δυ-
 νάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἀδελφιδοῦς πανισχύρου
 καὶ πλουσίου ἱατροῦ, υἱὸς Ἀγα, καὶ Ποστέλνικος εἶχε
 φθάσει εἰς τοσοῦτον πενίας, ὥστε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν
 Μονήν, διότι ἐστερεῖτο τῶν πρὸς διατροφὴν τῶν τέκνων
 του. Οὔτε μνείας τινος ἠθέλαμεν θεωρήσει ἄξια ταῦτα,
 ἂν μὴ εἴχομεν ἀνάγκην ν' ἀποδείξωμεν καὶ δι' αὐτῶν
 τὴν παραγνώρισιν εὐεργεσιῶν· διότι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀ-
 λέξανδρος Ὑψηλάντης, μόλις μετ' οὐ πολὺ γενόμενος
 ἡγεμῶν, ἐπροίκισεν ἡγεμονικῶς τῷ ὄντι τὴν ἐν Χάλκῃ
 Μονήν. Τοῦτο δ' ἐξάγεται ἐκ τινος σχολιοτενεστάτου
 Χρυσοβούλου, ἐκδοθέντος τῷ πρώτῳ τῆς ἡγεμονίας του
 ἔτει (1).

Ἄλλως τε τὰ τοῦ Μοναχοῦ τούτου φλυαρήματα ἀν-
 αίρει ἄρδην ὁ ἄριστος τῶν ἱστορικῶν τῆς Τουρκίας Ἀ-
 μερ, ἀποφαινόμενος, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης πρὶν εἰ ἐκλεχθῇ
 διερμηνεὺς ἔχαιρεν ὑπόληψιν καὶ ἦτο κατ' αὐτὸν «*Homme
 avantageusement connu par son esprit droit et loyal*» (2).

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν πάντα ἡ μὲν ἀρχαιότης καὶ τὸ
 ἐπιφανές τῆς καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων εἶναι ἀναν-
 τίστητον· ἐπὶ δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διέπρεψαν μὲν
 καὶ ἄλλα τινα μέλη ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, θεμε-
 λιωτῆς ὅμως τῆς νεωτέρας δόξης αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀ-
 λέξανδρος Ἰωάννου Ὑψηλάντης, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1726,
 ἀναγορευθεὶς ἡγεμῶν τῆς Βλαχίας τῷ 1774, αὐτόμο-
 λος· γενόμενος τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας τῷ 1785,
 ἐπαγελθὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν εἰρήνην, ἀ-

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψ. Σελ. 447.

(2) Ἰδὲ Histoire de l'empire Ottoman par Lammer, traduit par Halleret
 tom. seizieme pag 378.

ναδιορισθεῖς ἡγεμῶν Βλαχίας τῷ 1796, παραιτηθεῖς τῷ 1798, καὶ ἀποκεφαλισθεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πολλὰς βασάνους, ἀρχομένου τοῦ 1807.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ πολλοὺς ἱστορικοὺς ἦτο ὁ μεγαλοφυέστερος καὶ μεγαλεπήβουλότερος τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν του διαπρεφάντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῶν. Καὶ πρὶν μὲν ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἡγεμονίαν του κατώρθωσε κατὰ Φιλήμονα ν' ἀποσπᾷ ἀπὸ τῆς Τουρκίας νέον Φιρμάνιον, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο ἅπαντα τὰ προνόμια τῆς Δακίας· ἅμα δ' ὡς ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, πρώτη αὐτοῦ φροντίς ὑπῆρξε ν' ἀνακουφίσῃ τὸν λαὸν ἐκ παντοειδῶν καταπιέσεων, νὰ ρυθμίσῃ τὸ Κράτος του καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ τε γράμματα καὶ τὴν θρησκείαν. Ἀπασαι δὲ αἱ σοφαὶ καὶ εὐεργετικαὶ τῷ ὄντι διατάξεις τοῦ ἡγεμόνος τούτου περιλαμβάνονται ἐν διαφόροις Χρυσοβούλοις, δημοσιευθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ (1), ὅστις συνοφίζει ὡς ἐξῆς τὰς εὐπραγίας τοῦ ἡγεμόνος τούτου.

«Διέμεινεν ἐπταετίαν ἐν τῷ θρόνῳ ἐν ἄκρᾳ εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ·
»κατεπλούτησεν ὁ τόπος· ἠύξησε καθ' ὑπερβολὴν τὸ ἐμπόριον·
»ἡσθάνθη τὴν ἄκραν ἡδονὴν εἰς ἀναπαύσεις τὸ ὑπῆκοον ὑπὸ τὴν
»πατρικὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν καὶ ἐπωφελῇ διοίκησιν· κ' ἐν συν-
»τόμῳ ἡ ἐπταετής αὐτοῦ ἡγεμονία ἐστάθη ἡ ὠραιότερα ἐποχὴ
»τῆς Βλαχίας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὁ χρυσοῦς αἰὼν» (2).

Ὁ δὲ θεῖος αὐτοῦ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἐπαριθμεῖ ἐν πρὸς ἐν τὰ τε σχολεῖα, τὰ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα, καὶ ἄλλα ἄπειρα εὐεργετήματα, ὅσα ἔπραξεν ἐν Βλαχίᾳ ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος.

Ἐπίσης μεγαλοφυῆς καὶ ἐπίσης μεγαλεπήβουλος κατὰ τὴν ἐποχὴν του ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, γεννηθεῖς τῷ 1760, καὶ παιδευθεῖς ἐν Γερμανίᾳ, διορισθεῖς μέγας δι-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. τῆς πάλαι Δακίας τανῶν Τρανουλθανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας Τόμ. γ'. Σελ. 538—558.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 354.

ερμηνεύς τῷ 1796 καὶ ἀσχοληθεὶς τότε σπουδαίως εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους· ἀποτυχὼν δὲ τούτου, προσήλωσεν ἔκτοτε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνάνηψιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον συνεβούλευσε τὴν παντελῆ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἰονίου Κράτους, ἵνα χρησιμεύσῃ τοῦτο ὡς πυρὴν· ἀλλ' ἀποτυχὼν καὶ τούτου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς Σέρβους· ὡς ἡγεμῶν δὲ περιέστειλε τὰς καταχρήσεις καὶ τὸ αὐθαίρετον πολλῶν Τούρκων ἰδίως τοῦ Πασδάντογλου καὶ κατεπολέμησε μάλιστα αὐτοὺς, ἀναφανδὸν ἀποστατήσαντας· εἰργάσθη σπουδαίως καὶ μετὰ μεγάλου ζήλου εἰς προπαρασκευὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χριστιανικῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλῶν. «Βέβαιον εἶναι λέγει ὁ Γόρδων, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὀλίγοι Ἕλληνες εἰργάζοντο, σχεδιάζοντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των· ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἦτο ὁ πατὴρ, ἡ μᾶλλον υἱὸς τοῦ προμνημονευθέντος καὶ πατὴρ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας Ἀλεξάνδρου, Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τοῦ ἰδιαίτερου αὐτοῦ ταμείου διαθρέψας τοὺς Σέρβους καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας χρηματικὰς ἀνάγκας αὐτῶν ἐπαρκέσας» (1).

Περὶ τῶν δύο τούτων μεγάλων τε διερμηνέων, καὶ ἐπιδεξίων μὲν, ἀλλ' ἀτυχῶν ἡγεμόνων καὶ ἰδίως μεγάλων πατριωτῶν ἔγραψε πολλὰ ὁ Φιλήμων ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ ἱστορικοῦ δικιμίου τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως. Καλῶς περιέγραψε τὰ περὶ αὐτοὺς, ὡς μεγάλους διερμηνεῖς καὶ ὁ Ἐπ. Σταματιάδης· κατ' ἀμφοτέρους τοὺς συγγραφεῖς τούτους, ὁ Κωνσταντῖνος, ἡγεμονεύων ἐν Βλαχία, καὶ ἀπαρνησάμενος τὰς προτέρας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συμπαθείας, συνενοεῖτο μετὰ τῶν Ῥώσων πρὸς ἀνάστασιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν· εἰσβαλόντων δ' ἐκείνων εἰς τὰς ἡ-

(1) Ἰδὲ History of the Greek revolution by Gordon volum j introduction,

γεμονίας, καὶ ἀποτυχόντως τοῦ σχεδίου, ὁ Κωνσταντῖνος, ἠναγκάσθη μετὰ τὴν εἰρήνην νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ῥωσσίαν· ἀποχαιρετῶν δ' ἐν Πετρούπολει τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Ἀλέξανδρον, ὃν ἀνεδέχθη νὰ ἐκπαιδεύσῃ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ σχολῇ τοῦ σώματος τῶν βασιλικῶν ἀκολούθων, «υἱέ μου» τῷ εἶπε, «μὴ λησμονήσῃς ποτὲ, ὅτι οἱ Ἕλληνες μόνον εἰς ἑαυτοὺς πρέπει νὰ στηρίζωνται, ὅπως γίνωσιν ἐλεύθεροι» (1) καὶ ἐπανελθὼν εἰς Κίεβον, ἐνθα διέμεινεν ἡ οἰκογένειά του, ἀπεβίωσεν αἰφνης ἐξ ἀποπληξίας τῷ 1816.

Υἱοὺς δ' εἶχεν οὗτος πέντε· τὸν Ἀλέξανδρον, γεννηθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1792, τὸν Νικόλαον, τὸν Δημήτριον, τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Γρηγόριον. Ἐν τούτων ὁ πρωτότοκος, ἀκολουθήσας τὸν πατέρα του εἰς Πετρούπολιν κ' ἐκπαιδευθεὶς. Ὡς βασιλικὸς ἀκόλουθος λέγει ὁ Φιλήμων, αἰσῆλθε νεώτατος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῇ 24 ᾠουλίου 1810 ὑπὸ τὸν βαθμὸν λοχαγοῦ ἐν τοῖς σώμασι τῆς φρουρᾶς. Τὸ δίπλωμα αὐτοῦ ἔφερε : α' *Αλέξανδρος Ὑψηλάντης Ἡγεμονίδης τῆς Μολδαβίας*. Προχωρήσας δὲ βαθμυδὸν πρὸς τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ αὐτοκράτορος, προσβιβάσθη τῷ 1813 εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, διότι ἐν τοῖς σώμασι τούτοις οὐδεὶς ἄλλος πᾶμεσολάβει βαθμὸς μεταξὺ λοχαγοῦ καὶ συνταγματάρχου. Ἀνταποκριθεὶς ζωηρῶς εἰς τὰς τοιαύτας εὐνοϊκὰς διαθέσεις τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπηρετήσας τῇ Ῥωσίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρῶτης νεότητος αὐτοῦ μετὰ ζήλου καὶ ἀνδρίας. Ὡς τοιοῦτος ἠδὲ ἐπολέμησε γενναίως εἰς διαφόρους κατὰ τοῦ Ναπολέοντος Ἀ' μάχας· πολλάκις εἶδε μνημονευόμενον ἐπὶ διακρίσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμερησίαις διαταγαῖς, καὶ κατὰ τὴν μετὰ τὴν Δειψίαν μάχην ἀπέδωκε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ὑπὸ γαλλικοῦ τηλεβόλου. Ἀκολούθως ἡ τῷ 1815, ἤξιώθη τὴν ἐμπιστευτικὴν θέσιν ὑπασπιστοῦ τοῦ αὐτοκράτορος· καὶ τέλος τῷ 1817 προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑποστρατήγου, διοικῶν τὸ 6' τάγμα τῆς 4' μοίρας τοῦ ἵππικοῦ τῆς φρουρᾶς» (2).

Τοιοῦτου ὄντος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἐν Πε-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. Ἐπ. Φιλήμ. Τόμ. 6'. Σελ. 73.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 74.

τρουπόλει, τοσαῦτα δικαιώματα θησαυρίσαντος ἕνεκα περιφανῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τοσαύτην αὐτοκρατορικὴν εὐνοίαν καὶ ἐμπιστοσύνην κτησαμένου, ἀπῆλθεν ἐκεῖ, ὡς εἶδομεν, ὁ Ξάνθος πρὸς εὖρεσιν ἀρχηγοῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας· ἀποτυχῶν δὲ τοῦ Καποδιστρίου, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀπελπισθεῖς, τούναντίον μάλιστα διπλωματικῶ τῷ τρόπῳ ὁδηγηθεῖς πρὸς εὖρεσιν καταλλήλου προσώπου, ἀπετάθη εἰς τὸν Ὑψηλάντην (1).

Δὲν ἐβράδυναν νὰ συνανοηθῶσιν οἱ δύο ἔνθερμοι πατριῶται, ὑπέγραψαν τὸ ἄλλοτε δημοσιευθὲν πρωτόκολλον (2), καθ' ὃ, ὁ μὲν ἐδέξατο τὴν ἀρχηγίαν· ὁ δὲ ἀπέδωκε καὶ τὴν προσωνομίαν **Κ α λ ός**· ἐπιτυχέστερον τοῦ τοῦ ἐπώνυμον δὲν ἠδύνατο τῷ ὄντι νὰ δώσῃ οὐ μόνον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ζῶντα τότε μέλη τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας· διότι ὡς ἐξοχωτέρα παρ' αὐτοῖς ἀρετὴ παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται ἡ μεγάλη ἐκάστου ἀγαθότης.

Πρὶν δὲ προβῇ εἰς πρᾶξιν τινα ὁ Ὑψηλάντης συνεβουλεύθη βεβαίως καὶ τὸν Καποδίστριαν, ὅστις οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέτρεψεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐνεθάρρυνεν, ἐπειπὼν κατὰ Φιλήμονα «ἀρκεῖ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγων τινῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἡ Ῥωσσία συνδράμει ἐκ τῶν ἐνόντων» (3). Μόνον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, λέγει ὁ Φιλήμων, ἀπέτρεψεν ὁ Καποδίστριας τὸν Ὑψηλάντην νὰ λαλήσῃ ἀπ' εὐθείας, ἀναδεξάμενος νὰ τὸν προπαρασκευάσῃ αὐτὸς πρότερον εἰς τοῦτο· ἀλλ' οὔτε τούτου, φρονοῦμεν εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην ὁ Ὑψηλάντης, διότι «**π λ ε ι σ τ ά κ ι ς**, λέγει ἐν τινι μεταγενεστέρᾳ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον δικαιολογητικῇ ἐπιστολῇ, ἡ **Α. Μ.** (ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος) εὐδο-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. ε'. Σελ. 60.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 63.

(3) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. δ'. Σελ. 32.

»κήσας μοί ἐλάλησε (περί τούτων) κ' ἐν Πιερρούπολει κ' ἐν Τσάρσκοϊ Σέλο» (1).

Ἐπὶ τούτοις δὲ πᾶσι πεποιοῦν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἀγνοῶν, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται ἐνώπιον τοῦ Κράτους ἢ τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν συμφέροντος τὰ πάντα θυσιάζουσιν, ἐπελήφθη σπουδαίως τοῦ ἔργου. Καὶ πρῶτον πάντων παρέλαβεν ὡς ἀρχηγὸς ἅπαντα τ' ἀφορῶντα τὴν ἐταιρίαν· ἔπειτα δὲ ἔγραψε κ' ἔπεμψεν εἰς διαφόρους κατάλληλα ἔγγραφα καὶ ὁδηγίας. Τὸ πλεῖστον τῆς ὕλης τοῦ τετρατόμου συγγράμματος τοῦ Φιλήμονος (Δοκίμ. Ἱστορίας Ἑλλην. Ἐπαν.) σύγκειται ἐκ τοιούτων ἐγγράφων καὶ ἐκπλήσσεται τις τῷ ὄντι οὐ μόνον ἐκ τοῦ διαδηλουμένου ἐν αὐτοῖς πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ κ' ἐκ τῆς ἐμβριθείας ἐν πολλαῖς τῶν τε σκέψεων καὶ τῶν πράξεων. Καὶ ἀπέτυχον μὲν αὗται κατὰ τὰ πλεῖστα, ὅπως ἀποτυγχάνουσι σχεδὸν τὰ ἐννέα δέκατα τῶν ἐπαναστάσεων· ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ πολλὰ τούτων δὲν ἦσαν καλῶς λελογισμένα. Δύο μόνον ἐκ τῶν σχεδίων τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ἂν ἐπιτύγχανον, ἢ σύγχρονος δηλαδὴ ἐξέγερσις τῆς Σερβίας καὶ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπανάστασις, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης οὐ μόνον ἤθελε θαυμάζεσθαι διὰ τὴν περίνοιάν του, ἀλλ' ἤθελεν ἴσως ἐπιφέρει ἐκτοτε τελικόν τι ἀποτέλεσμα.

Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν μὲν τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν σχεδίων τούτων, ὁ Ὑψηλάντης, ἠρκέσθη νὰ ὑπεκκαύσῃ καταλλήλως τὸν ζῆλον τῶν ἀναδεξαμένων αὐτὸ, ὀνομάσας Ἐφόρους Κωνσταντινουπόλεως τὸν Κουμπάρην καὶ ἄλλα κατάλληλα πρόσωπα, ὥσπερ ἀλλαχοῦ εἶπομεν τοῦτο (2). Πρὸς σύγχρονον δὲ ἐξέγερσιν τῆς Σερβίας δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς ἐπιστολάς, ἀλλὰ ἔπεμψεν ἐπὶ τούτῳ καὶ ἄν-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπανασ. Τόμ. 6'. Σελ. 226.

(2) Ἰδὲ Βίος Παράλλ. Τόμ. 8'. Σελ. 191—192.

δρας καταλλήλους. Τὰ πάντα ὁμως δυστυχῶς ἐπὶ τέλους ἀπέτυχον. Μόνον ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στοιχείῳ εὗρεν εἰλικρινεῖς θιασώτας τὸ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἐκ τούτων εὗρε τοὺς πλείστους ἀπείρους· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν ἄτομά τινα μόνον στιγμιαίως ἠλεκτρίσθησαν. Ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Μιλόσχης Ὁβρενοβίτζ, καίτοι μὴ ἀποκρούσας τὰς δοξασίας τῶν ἐταιριστῶν τοῦ Ὑψηλάντου, ἐν καιρῷ ὁμως τῷ δέοντι οὔτε συνεμέθεξε τοῦ ἀγῶνος, οὔτε καὶ ἐβοήθησεν αὐτόν· ὁ δὲ Βλαδιμηρέσκος, ὁ μόνος ἐκ τῶν Ῥουμούνων, διαθέτων στίφη τινα ἐκ τοῦ ὄχλου αὐτῶν, τὸ μὲν πρῶτον ἐφάνη ἐνθουσιῶν· συνέπραττε μάλιστα κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου, τοῦ Φαρμάκη καὶ ἄλλων, καὶ ὑπέσχετο πολλά· ἐπιστάντος ὁμως τοῦ ἀγῶνος ἐπρόδοκε τὰ πάντα.

Ἐκ δὲ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀνδρῶν δὲν ἀπέτυχε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὑψηλάντης. Μετεχειρίσθη λίαν ἐπιτυχῶς τὸν Γιακωβάκην Ῥῖζον, πρωθυπουργόν, καὶ κατῴρθωσε δι' αὐτοῦ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαυίας Μιχαὴλ Σοῦτσον, εἰς τοσοῦτον, ὥστε οὗτος ἐθυσίασεν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τὸ πᾶν καὶ ἐγένετο τέλειος ἐπαναστάτης· προσεκτήσατο ἐπίσης τὸν ἀνεκτίμητον ντουφεκτοῖμπασιν, οἶονεὶ ἀρχηστράτηγον τῶν Βλαχικῶν ὀπλῶν, Γεωργάκην Ὀλύμπιον· τὸν πολῦτιμον Λεθέντην, τὸν ὀπλαρχηγὸν Φαρμάκην, τὸν χιλίαρχον Σάββαν καὶ αὐτὸν τὸν Βλαδιμηρέσκον. Καὶ τίνα ἄρα δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προσελκύσῃ ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως τὸ γόητρον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψηλάντου; Ἀλλ' οὗτος, μὴ ἄρκεσθεις εἰς τὸν ἄπειρον ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν, οὓς οἱ πάντες εὐωνότατα ἐπώλουν τότε, ἐπεχείρησε νὰ ἐξελέγξῃ πῶς καὶ τὰ τῆς ἐταιρίας καὶ ρυθμίσῃ ταῦτα ἐπὶ τὸ ἀποτελεσματικώτερον. Ποῦ ὁμως ἐξ-

ἐλεγξίς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην; ἕκαστος ἐταῖρος κατὰ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς ἐταιρίας ὥφειλεν οὐ μόνον ἑαυτὸν νὰ ἔχῃ πάντοτε ἑτοιμον, ἀλλὰ καὶ συνεταίρους ὅτους πλείστους καὶ ὅπλα καὶ πολεμεφόδια καὶ χρήματα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν δυστυχῶς ἰδανικά.

Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ μάθῃ τί ὀριστικὸν περὶ αὐτῶν ὁ Ὑψηλάντης, συνέστησεν ἀπανταχοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας κομητάτα ἢ ἐφορίας, εἰς ἃ ἀνέθηκε τὴν τε ἐξέλεγχξιν, τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν δραστηρίαν ἐνέργειαν καὶ οὕτω σκευασθεὶς καὶ λαβὼν ἀπεριόριστον ἄδειαν ἀπουσίας, κατῆλθε διὰ Μόσχας εἰς Κίεβον, κ' ἐκείθεν εἰς Ὀδησσὸν, κέντρον ἐνεργείας τῶν ἰδρυτῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἵνα ἐποπτεύῃ καὶ ἐνεργῇ ἐγγύτερον. Κοὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προπαρασκευάζετο μὲν δραστηρίως, ἀλλὰ προσεδόκα νὰ ἐπωφεληθῇ καὶ εὐνοϊκῆς τινος περιστάσεως· ὥς τοιαύτας δὲ ἀπεδέχετο ἢ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῆς Ἡπείρου κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἢ ἐκείνην τῆς Σερβίας, ἢ τοῦλάχιστον ὠρισμένην τινὰ ὑπόσχεσιν αὐτῆς, ὅτι θὰ συμμεθέξῃ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Πρὸς τοῦτο μάλιστα εἶχε προπαρασκευάσει καὶ σχέδιον συνθήκης, δημοσιευθὲν ὑπὸ Φιλήμονος (1). Πρὸς ἐπίσπευσιν δ' ἐκατέρας τῶν περιστάσεων τούτων ἔπεμψεν εἰς τὸν Μιλόσχην τὸ μὲν πρῶτον τὸν Δημήτριον Μουστακῶφ, λέγει ὁ Φιλῆμων (2), ἔπειτα δὲ τὸν ἀτυχῆ Ἀριστείδην Παππᾶ, συλληφθέντα, ὥς εἶδομεν (3), καὶ αὐτοκτονήσαντα κατὰ Γερβῖνον πρὸς διάσωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀποστολῆς του (4).

Τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ Μιλόσχη καὶ ἡ μετὰ ταῦτα γνωστὴ γενομένη σύλληψις τοῦ Ἀριστείδου Παππᾶ, ἐ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ. 147—149.

(2) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ. 73.

(3) Ἰδὲ Βίων Παραλλήλ. Τόμ. Ε'. Σελ. 105.

(4) Ἰδὲ *Insurrection et régénération de la Grèce par gervinus* tom j pag. 179.

κλόνισαν σπουδαίως τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀκράδάντους πεποιθήσεις τοῦ Ὑψηλάντου· ἀλλὰ τὸ ἐπενεγκὸν ριζικὴν μεταβολὴν εἰς τὸ σχέδιόν του ἤτο ἡ ἄφιξις τοῦ Παππαρρηγοπούλου. Ὁ ἀκούραστος οὗτος ἐταιριστής, ἀπεστάλη εἰς Ῥωσσίαν, ὡς εἶδομεν (1), ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἵνα προσκτῇσεται αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς· ὑπὸ δὲ τῶν ἐταιριστῶν, ἵνα ἀνακαλύψῃ τὴν ἄγνωστον ἀρχὴν καὶ γνωστοποιήσῃ αὐτῇ λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα· μὴ εὐρὼν δ' ἐν ἐν Πετροπόλει τὸν ἀναδειχθέντα ἀρχηγόν, κατέφθασεν αὐτὸν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ῥωσσίαν καὶ δὲν ὥκνησε νὰ τῷ ἀνακαλύψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ τῷ καταδείξῃ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὐδὲν εἶναι ἕτοιμον καὶ ὅτι ἂν μὴ κηρυχθῇ πρότερον ἀντάρτης ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, τὰ πάντα ἐνδέχεται νὰ διακινδυνεύσωσι. Τότε ὁ Ὑψηλάντης ἀπεφάσισε νὰ ἐκδιᾷσῃ τὴν Σερβίαν εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου καὶ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Παππαρρηγόπουλος, γινώσκων ὅτι οὕτω δὲν ἤθελε παγιδευθῇ ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, ἐπέμεινε καὶ μετέπεισεν αὐτὸν νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τῶν Ῥωσσικῶν μεθορίων, τοὔτεστι τῶν ἡγεμονιῶν.

Μεταβαλὼν λοιπὸν σχέδιον ὁ Ὑψηλάντης, ἀπῆλθεν εἰς Κισινόβιον, ἵνα συνενοῇται ἐγγύτερον μετὰ τῶν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις προπαρασκευασάμενος δὲ καὶ ἐκεῖ, ὅσα ἐδύνατο, καὶ δοὺς τὰς τελευταίας διαταγὰς, τὴν 22 Φεβρουαρίου 1821 διέβη τὸν Προῦθον καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἰάσιον. Τὴν δὲ 24 ἐξέδωκε προκήρυξιν, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη (2) καὶ αὐθημερὸν ἔδωκεν ὡς τίμιος ἀξιωματικὸς τὴν παραίτησίν του, συνοδεύσας αὐτὴν διὰ καταλλήλου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἐπιστολῆς. Τὴν 25 Φεβρουαρίου ὠνόμασε σωματάρχας μὲν τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφούς

(1) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. Ε'. Σελ. 245—247.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. Ε'. Σελ. 419—424.

ΔΗΜ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.

Γεώργιον καὶ Νικόλαον· ταγματάρχην δὲ καὶ στρατο-
πεδάρχην, τὸν Δούκα Κωνσταντίνου Δούκαν· χιλιάρχους
δὲ καὶ ὑπασπιστάς, τὸν Λασάννη, τὸν Βασίλειον Θεοδώ-
ρου, τὸν Κόντον, τὸν Ἰωάννην Κολοκοτρώνην, τὸν Κα-
ραβιάν καὶ τὸν Β. Μπαρλᾶν· τὴν δὲ 26 Φεβρουαρίου
ἔγραψε τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν Ξάνθον.

«Ὁ ἐνθουσιασμὸς μεγαλώτατος ἐδῶ· δὲν ἤξεύρω ποῦ νὰ βάλῃ τοὺς
ὅσους ἔρχονται. Χρήματα νὰ συναχθῶσι παντοῦ, ἄρματα ὁμοίως καὶ
καὶ· καὶ. Ἡξεύρω ὅτι ὁ ζήλος σου, Ξάνθε μου, θὰ κάμῃ κάθε τί. Ἐλ-
πίζω θεῖα εὐδοκία νὰ δοξασθῶμεν μὲ τὸ ὑπέρτατον ὄνομα τῶν ἐλευθε-
ρωτῶν τῆς Πατρίδος· ὅσοι ἤρχισαν τὴν ἑταιρίαν τῶν φιλικῶν, ὅσοι
ἐπροσπάθησαν διὰ τὸ καλὸν τοῦτο ἔργον, ἀναμφιδόλως θέλουν ἀπολαύ-
σει τὰς πρώτας τιμὰς καὶ δόξας. Λοιπὸν, Ξάνθε μου νὰ σὲ ἰδῶ· Βούλ-
γαροι καὶ ἄλλοι πρόθυμοι, ἅς διευθύνωνται εἰς τὸ Φωξάνι· καὶ ἀπὸ
ἐκεῖ ἐμπρὸς, ὅπου ἀκούουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Ὁ
Καλαματιανὸς νὰ παρακινήσῃ τοὺς Γραικοὺς εἰς τὴν Φλόταν καὶ ἄλ-
λους νὰ ζητήσωσι τὴν παρτίτησιν των καὶ νὰ τρέξωσιν εἰς τὴν Πατρίδα·
ὅλοι νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν προκήρυξιν. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος, πρὸς ὃν
δὲν ἔχω καιρὸν νὰ γράψω (ἐπειδὴ καὶ τέσσαρας ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον
δὲν κοιμοῦμαι ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν γραψιμάτων, διαταγῶν καὶ ὀργανι-
σμῶν), ἅς ᾔναι ἥσυχος δι' ὅσα μοὶ ἔγραψαν· ἐγὼ οὕτε τὰ ἐπίστευτα·
πρέπει ὅμως νὰ ὑπάγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ βιάσῃ τὴν πυρκαϊάν·
αὐτὰ καὶ ὅσα ἄλλα ἡμπορεῖ· νὰ καιρὸς πρόσφορος διὰ νὰ ἀποδείξῃ
ὁ καθ' εἰς τί ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ. Ἀδρ' ἔστῃς, κραταιοῦσθι· καὶ σὺ τρέ-
ξον εἰς ἀντάμωσίν μου· σᾶς στέλλω προκηρύξεις. Γλυκοφιλῶν ὅλους τοὺς
ἀδελφοὺς καὶ Ἑλληνας.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ». (1).

Τὴν 4 Μαρτίου ἔπεμψε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Δημή-
τριον εἰς Πελοπόννησον ὡς πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ,
δοὺς αὐτῷ ὡς Μέντορα τὸν Ἀναγνωστόπουλον. Ἵσως
κατὰ τοῦτο ἔσφαλεν ὁ Ὑψηλάντης ὡς ἐμπιστευθεὶς
σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τινὰς, μὴ δικαιώσαντας τὴν ἐκ-
λογὴν του· ἀλλ' εἶναι πάντοτε εὐκολος ἢ εὕρεσις κα-
ταλλήλων ἀνδρῶν; καὶ εἶναι πολλοὶ οἱ δυνάμενοι νὰ
μετέλθωσιν ἐπαξίως τὸ τοῦ Μέντορος ἐπάγγελμα; Τὴν
13 Μαρτίου, ἀπωλέσας πᾶσαν ἐλπίδα ἀπὸ τῆς Σερβίας,
ἐξέδωκε καὶ πρὸς τοὺς Δάκας τὴν ἐξῆς κατάλληλον
προκήρυξιν.

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Φιλ. ἑταιρίας Ξάνθου, Σελ. 158.

« Ἄνδρες Δᾶκες !

« Σήμερον ἀφίνω τὴν εὐλογημένην γῆν τῆς Μολδαβίας, καὶ πατῶ τὸ ἔδαφος τῆς ἀγαπητῆς σας πατρίδος. Με ἀγκάλας ἀνοικτὰς καὶ με δάκρυα χαρᾶς μᾶς ὑπεδέχθη ὁ φιλελεύθερος λαὸς τῆς Μολδαβίας· με αἰσθήματα τοιαῦτα περιμένω νὰ ἴδω καὶ τὰ εὐγενῆ τέκνα τῆς Δακίας.

« Ἄνδρες Δᾶκες ! πορευόμενος, ὅπου ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος μου με προσκαλεῖ, ἔρχομαι καὶ πρὸς ὑμᾶς ὡς ἄγγελος καὶ τῆς ὑμετέρας πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ εὐδαιμονίας. Αἰῶνας ἀρκετοῦς ἡ δυστυχὴς πατρίς σας, κλίνουσα τὸν αὐχένα εἰς τὸν ἀπάνθρωπον ζυγὸν τοῦ τερατώδους δεσποτισμοῦ, εἶχε χάσει καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῶν δικαιωμάτων της, ἐν ᾧ ἡ τυραννία τῶν ἡγεμόνων σας εἶχεν ἐξαμβλύνει τὰς πνευματικὰς δυνάμεις σας καὶ ἐξαχρειώνει τὸν ἔθνικόν ἐκείνον χαρακτῆρα, δι' οὗ ἡδυνήθητε εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους νὰ φυλάξητε τὴν πολιτικὴν σας ἀνεξαρτησίαν, καὶ ν' ἀντιπαρταχθῆτε χρόνους ἱκανοὺς εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

« Ἡ ὥρα τέλος πάντων καὶ τῆς ἀντικτήσεως τῆς ἐλευθερίας σας ἐκτύπησε. Ἕνα μέγα Ἔθνος, μέγα διὰ τὰ προπατορικά του κατορθώματα, μέγα διὰ τὴν ἐπὶ τὰς δυστυχίας του ἀπαρადειγμάτιστον γενναϊότητα, τρέχει τὸ λαμπρὸν στάδιον τῆς ἐλευθερίας του, καὶ μικρὰν δὲν εἶναι νὰ θέρῃ τὸς καρποὺς τῶν γενναίων καὶ ἐνδόξων του ἀγώνων. Ὑμεῖς δὲ τί ἔτι περιμένετε; πότε θέλετε εὐρεῖ προσφορωτέραν εὐκαιρίαν εἰς ἀνάντησιν τῶν πρὸ τόσων αἰώνων καταπατουμένων ἱερῶν δικαιωμάτων; Καίρὸς λοιπὸν, φίλοι Δᾶκες, νὰ ἐξυπνήτῃτε· καίρὸς, νὰ αἰσθανθῆτε καὶ νὰ ζητήσητε τὰ φυσικὰ καὶ πολιτικὰ ἐκεῖνα δικαιώματα, τὰ ὅποια ἡ φύσις ἐχάρισεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία χρεωστεῖ νὰ ὑπερασπίζηται καὶ ν' ἀσφαλίσῃ. Ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι παρήλθεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡ φωνὴ τοῦ ὄχλου ὀλίγον εἰσηκούετο εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν κρατούντων. Τὴν σήμερον βλέπομεν αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἀρχηγούς τῶν ἐθνῶν ἐκουσίως ν' ἀποδίδωσι τὰ εἰς τοὺς λαοὺς ἀνήκοντα ἔθνικα δικαιώματα, καὶ νὰ σπεύδωσι νὰ εὐχαριστῶσι τὰς εὐλόγους ἐπιθυμίας των.

« Ἄνδρες Δᾶκες ! ἐν ᾧ διέρχομαι ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς φίλης πατρίδος σας, ἡ πρωτίστη μου φροντίς θέλει εἶσθαι νὰ φυλάξω τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην εὐταξίαν, τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ νὰ διατηρῇ ἔθνος ἐμφυχούμενον ἀπὸ τὰ γενναῖα τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ φρονήματα. Εἰμὶ δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ ὑμεῖς θέλομεν ἀπαντήσει ἐκ μέρους σας τὴν φιλοφρονησάτην ὑποδοχὴν, καὶ τοιαύτην, οἷα χρεωστεῖται εἰς ἄνδρας ἀγωνιζομένους ἥπερ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας.

« 1824 Μαρτίου 13 ἐν Φωξάνῳ.

ΛΑΞΞΑΝΔΡΟΣ ΓΥΨΗΛΑΝΤΗΣ. (1).

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐσχημάτισε τὸν ἱερὸν λόχον, ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ δυστυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ μάθῃ τὸ μὲν τὴν ἀσυμβίβαστον διαγωγὴν δύο ἐκ τῶν σπουδαιότερων ὁ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπανστασίας I. Φιλήμονος Τόμ. β'. Σελ. 120.

πληρχηγῶν του (τοῦ Βλαδιμηρίσκου καὶ Σάββα, εἰς οὓς κατὰ μέγα μέρος ἐστήριξε τὴν ἐλπίδα ἐπιτυχίας τινὸς τοῦ κινήματος ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ ὧν τὸν τε προδοτικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸ τέλος περιεγράψαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ) (1). τὸ δὲ, τὸ περιεχόμενον τῆς ἐξῆς κεραυνοβόλου ἐπιστολῆς τοῦ Καποδιστρίου.

«*Πρίγκηψ μου!*

«*Διῦδαχ 14 Μαρτίου 1824.*

«*Λαβὼν τὴν ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου ὑμετέραν ἐπιστολὴν ὁ Αὐτοκράτωρ, τόσῳ βαθυτέραν ἡσθάνθη θλίψιν, ὅσῳ αἰείποτε ἐξετίμησε τὸ εὐγενὲς τῶν αἰσθημάτων, ὧν ἐδῶκατε δείγματα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Πόρρω λοιπὸν ἀπέειχεν ἡ Α. Α. Μ. ὅπως πιστεύσῃ, ὅτι ἐμέλλετε αἰφνης παρασυρθῆναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου τοῦ παραλογισμοῦ, ὃπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἐπιλανθανομένους τῶν πρωτίστων καθηκόντων αὐτῶν, εἰς ἀναζήτησιν ἀγαθοῦ, οὐδόλως ἐλπιζομένου ἄλλως, ἢ διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν παραγγελεμάτων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἡ τάξις τῆς γεννήσεως ὑμῶν, τὸ πστάδιον, ὃπερ ἐξελέχασθε, ἡ δικαία ὑπόληψις, ἣν ἐκτῆσασθε, πᾶς πάντα ἐν ἐνὶ λόγῳ παρῆχον ὑμῖν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰ μέσα, ὅπως φωτίσητε περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτῶν συμφερόντων τοὺς προϋχόντας ἐκείνους τῆς Ἑλλάδος, τοὺς δεικνύοντας τόσῳ φυσικὴν πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνην. Ἀναμφιβόλως ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐγκτεται ἡ ἐφεσις τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης ἑαυτοῦ, καὶ βεβαίως πλείσται περιστάσεις ἐνέπνευσαν τοῖς Ἑλλήσι τὴν εὐχὴν, ἵνα μὴ μείνωσι ξένοι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν εἰμαρμένην. Ἀλλ' ἄρά γε διὰ τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου πδύνανται κολακεύεσθαι περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐνὸς τόσῳ ἐξόχου σκοποῦ; Δύναται ἄρα ποθεῖν τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ ἀνύψωσιν εἰς τὴν βαθμίδα τῶν ἐλευθέρων ἔθνος τι διὰ σκοτεινῶν ἐπενεργειῶν, διὰ ζωφωδῶν σκευωριῶν; Ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδόλως διανοεῖται τοῦτο· ἐσπευδεν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τοῖς Ἑλλήσι τὴν προστασίαν διὰ τῶν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης συνομολογηθεῖσων συνθηκῶν· ἀλλ' ἤδη τὰ δυνατὰ ταῦτα ἀποκτήματα παραγνωρίζονται, αἱ ὁδοὶ τῆς νομιμότητος ἐγκαταλιμπάνονται, καὶ ὑμεῖς δείκνυσθε θέλοντες, ἵνα προσκολλησῆτε τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς συμβεβηκότα, πασιφανῶς ἀποδοκιμαζόμενα παρὰ τῆς Α. Α. Μ. ».*

(1) Ἰδὲ Βίων Παραλλ. Τόμ. ε. Σελ. 66—70 καὶ 425—428.

« Ἡ Ῥωσσία διάγει ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. » Ἡ ἐν Μολδαυίᾳ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δικαιολογήσει ῥῆξιν τινα μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Ἄλλως διεῖρρηγνύμεθα ἂν μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως· προσεφερόμεθα ἔχθρῳ ὡς κατ' αὐτῆς καὶ παρεδιάζομεν τὴν πίστιν τῶν συνθηκῶν, πυνουθύντες, ἔστω καὶ δι' ἀπλῆς συγκαταθέσεως, ἐπανάστασιν, σκοποῦσαν τὴν ἀντροπὴν δυνάμεως, μεθ' ἧς ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε καὶ κηρύττει ὡς ἔχουσα σταθεροὺς σκοποὺς πρὸς διατήρησιν σχέσεων εἰρήνης καὶ φιλίας».

» Καὶ κατ' ἄλλην δὲ σκέψιν, τίνα στιγμὴν ἐξελέξατε, ἵνα προσβάλητε τὴν Πύλιν; Αὐτὴν ἐκείνην τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν διαπραγματεύσεαι, ὅσημέραι γονιμώτεραι ἀποτελεσμάτων εὐτυχῶν καθιστάμεναι, περιβάλλουσι τὴν εἰρήνην διὰ νέων ἐγγυήσεων· αὐτὴν ἀκόμη τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὑμετέρας οἰκογενείας ἐμελλον ἱκανοποιηθῆναι· ὁ δὲ Σουλτάνος, ὡς γινώσκετε, προὔτίθετο, ἵνα ἀποδώσῃ ὑμῖν πλήρη καὶ ἐντελῆ ὑδικαιοσύνην. Πεπληροφορημένοι περὶ τῶν περιστάσεων τούτων, καὶ εἰδότες τὰς ἀνέκαθεν διεπούσας τὴν πολιτικὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀρχάς, πῶς ἐτολήσατε ὑποσχεθέντες τοῖς κατοίκοις τῶν Ἰγμεμονιῶν τὴν ὑποστήριξιν μεγάλης τινὸς δυνάμεως; Ἐὰν ἠθελήσατε προσηλῶσαι τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν οἱ συμπατριῶται ὑμῶν θέλουσιν ἰδεῖ ταύτην ἀκίνητουσαν, μετ' ὀλίγον δὲ αἱ δίκαιαι μομφαὶ αὐτῶν θέλουσιν ἐπιβαρύνειν ὑμᾶς, καὶ αἰσθανθήσεσθε πίπτουσαν ἐφ' ὑμῶν μεθ' ὅλου αὐτῆς τοῦ βαρους τὴν εὐθύνην ἐπιχειρήσεως, ἣν μόνα πάθη παραφρονοῦντα ἠδύναντο ὑπαγορεύσαι. Ἀλλ' ὅμως πάντοτε ἔχει τις καιρὸν, ὥν' ἀποδώσῃ σέβας πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἔχετε εἰσέτι ἐν χερσὶ τὴν σωτηρίαν τῶν περὶ ὑμᾶς ἀποπεπληνημένων ἀνθρώπων· δύνασθε δὲ γνωστοποιῆσαι αὐτοῖς τὰς συννεπίας τῶν σχεδίων αὐτῶν καὶ ὑμῶν. Ἐπανεέλθετε ἀπὸ τῆς ὀληθρίας ταύτης ἀποτυπλώσεως, ὑπεξαιροῦντες αὐτοὺς καὶ διαφεύγοντες καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐκδίκησιν κυβερνήσεως, εἰς ἣν τὰ πολυτιμότερα συμφέροντα ὑπαγορεύουσι τὴν ἀνάπτυξιν διηκαιοσύνης καθ' ὑμῶν καὶ κατ' ἐκείνων αὐστηρότητος. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδεμίαν, οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως, παρέξει ὑμῖν συνδρομήν, διότι, ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ἠθέλεν εἶσθαι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ ὑποσκάπτειν τὰ θεμέλια τῆς τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τῆς ἐπονειδίστου καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας μυστικῆς ἐταιρίας. Ἐὰν εἶχε νόμιμα παράπονα κατὰ τῆς Πύλης, αὕτη δὲ ἤρνεῖτο τὴν δικαίωσιν αὐτῶν· ἐὰν ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἡ χρῆσις τῆς ἰσχύος τῶν ὀπλῶν καθίστατο ἀναπόφευκτος, εἰς τὴν

εἰσχὺν ταύτην προσέτρεχε. Ἀλλὰ, μακρὰν τούτου, διαπραγμα-
τεύσεις ὅλως εἰρηνικαὶ συνίστανται μεταξύ τῶν δύο δυνάμεων·
καὶ αἱ διαπραγματεύσεις, ὧν ἤρξαντο οἱ ὑπουργοὶ αὐτῶν, ἐν-
σχύουσιν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐλπίδα τοῦ
»γενικωτέρου ἀποτελέσματος.

«Σταθμίσατε, πρίγκηψ μου, τὰς παρατηρήσεις, ἃς ἀπευθύνει ὁ
»μῖν ὁ Αὐτοκράτωρ ὡς τελευταῖον δείγμα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ·
»ὥφελήθητε ἐκ τῆς τόσῃ σωτηριώδους προειδοποιήσεως ταύτης·
»ἐπανορθώσατε τὸ κακὸν, ὅπερ ἐπράξατε ἤδη· προλάβετε τὰς
»καταστροφάς, ἃς μέλλετε ἐπισύραι κατὰ τῆς ὥρας καὶ ἀτυ-
»χοῦς πατρίδος ὑμῶν. Ἐὰν ὑποδείξητε ἡμῖν τὰ μέσα πρὸς κατὰ-
»πausιν τῶν ταραχῶν ἄνευ παραβιάσεώς τινος καὶ χωρὶς τῆς
»ἐλαφροτέρας προσβολῆς τῶν ὅρων τῶν ὑφισταμένων μεταξύ
»Ῥωσσίας καὶ Ὀθωμανικῆς Πύλης συνθηκῶν, ὁ Αὐτοκράτωρ οὐκ
»ἀρνηθήσεται τὴν παρέμβασιν ἑαυτοῦ παρὰ τῇ τουρκικῇ Κυβερ-
»νήσει, προσκαλῶν αὐτὴν εἰς ἔμφρονα μέτρα, δυνάμενα τὴν ἐν
»Βλαχία καὶ Μολδαυίᾳ ἐπάνοδον τῆς ἡσυχίας, ἥς τὴν ἀνάγκην
»συναισθάνονται τόσῃ βαθέως αἱ χῶραι αὗται. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ
»περιστάσει ἡ Ῥωσσία ἔσεται ἀπλοῦς θεατὴς τῶν γινομένων,
»οὐδὲ τὰ ὅπλα τοῦ Αὐτοκράτορος κινήθουνται, οὐδὲ ὑμεῖς καὶ
»οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν ἐστὲ ἐφεξῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Α. Μ. τοῦ
»Αὐτοκράτορος. Ἡ Πριγκίπισσα Ὑψηλάντου ἐξακολουθήσει ἀπο-
»λαμβάνουσα τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀφορᾷ
»προσωπικῶς αὐτήν· ἐπ' οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει ὁ Αὐτοκράτωρ
»ἐπιτρέψει τὴν εἰσοδὸν ὑμῶν εἰς Ῥωσσίαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη
»περιελεύσεται ὑμῖν διὰ τοῦ βαρῶνου Στρωγανῶφ, διαταγέντος,
»ἵνα, ἀφ' οὗ κοινοποιήσῃ ταύτην τῇ Πύλῃ, διαβιβάσῃ πρὸς ὑμᾶς
»καὶ προσθέσῃ τὰς συμβουλὰς, μεθ' ὧν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐφάπαξ
»ἔτι προτρέπει ὑμᾶς ἵνα συμμορφωθῆτε.

(ὕπογ.) Ο ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ». (1).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἡ διπλωματικὴ αὕτη πρᾶξις
ἀπεστάλη μὲν ὡς διαβεβαιοῖ ὁ Φιλήμων κατ' εὐθείαν εἰς
τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Στρωγανῶφ, ἵνα κοινοποιήσῃ
αὐτὴν τῇ Πύλῃ κατὰ πρῶτον καὶ ἐπομένως διαβιβάσῃ
εἰς τὸν Ὑψηλάντην, συνοδευομένην καὶ δι' ἰδίων νουθε-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαν. Φιλήμονος Τομ. 6'. Σελ. 324
—327.

σιῶν· ἀλ' οὗτος οὐδέποτε ἔλαβε τοιαύτας, διαβεβαιοῖ ὁ Φιλήμων (1).

Ἄρα οὐδέποτε ἔλαβεν ἐπισήμως γνῶσιν καὶ τῆς διπλωματικῆς πράξεως τοῦ Κυβερνήτου. Τὰ ἐντεῦθεν συμπεράσματα ἀφίνομεν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀναγνώστου. Συνάμα δὲ ἐξεδόθη καὶ ὁ πατριαρχικὸς κατὰ Ὑψηλάντου, Μιχαήλ Σούτσου καὶ λοιπῶν ἐταιριστῶν ἀφορισμὸς, ὁ ὑπογραφεῖς, ὡς γνωστὸν, ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς καὶ πολλὴν ἐπενεγκῶν κατὰ Φιλήμονα σύγχισιν (2).

Τοιαῦτα κεραυνοβόλα τραύματα λαβὼν εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαβημάτων ὁ Ὑψηλάντης, ὥχλασε μὲν κατὰ τι, ἀλλὰ δὲν ἀπεθάρρυνθη, οὐδ' ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα· τοῦναντίον μάλιστα ἐφρόντιζεν ἐκάστοτε νὰ τὸν ἐνισχύῃ διὰ καταλλήλων μέσων καὶ ἰδίως διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ ἐξέδωκε τὸν τε στρατιωτικὸν νόμον καὶ τὸν ὅρκον, εἰς οὓς ὑπέβαλε τοὺς πάντας, καὶ οὓς κατὰ γράμμα ἐδημοσίευσεν ὁ Φιλήμων (3), καὶ θεωρεῖ ὡς ἐμφαίνοντας τὴν ἐγκάρδιον ἀγανάκτησιν διὰ τε τὰ περίξ αὐτοῦ καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ τεκταινόμενα· τὰ μὲν ἔνεκα ὑπερμέτρου ζήλου· τὰ δὲ, ἔνεκα ἀντιζηλίας· διότι πᾶς τις, λέγει ὁ Φιλήμων, ἤθελεν ἑαυτὸν ἐκατόνταρχον ἢ ταγματάρχην καὶ ἔτι πλεόν ἄλλον Ὑψηλάντην (4).

Μάχη δὲ σπουδαία ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ὑψηλάντου συνέβη τὴν 1 Μαΐον ἢ ἐν Γαλατσίῳ, καθ' ἣν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἔπαθον πολλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐθυσιάσθησαν ὑπὲρ τοὺς 300· κατεστράφη ἡ ἐμπορικὴ πόλις Γαλατσίου καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Τοῦρκοι ἐγένοντο κύ-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστ. ἑλλ. ἐπαν. Φιλ. Σελ. 129.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 309—315.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 330—332.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6', Σελ. 180—181.

ριοι τῆς πόλεως ταύτης. Ἦς μάχης ταύτης δὲν συνεμέθεξεν ὁ Ὑψηλάντης, οὔτε σχεδίον τι ἔδωκεν, ἀλλ' ἐξετελέσθη πάντῃ ἀδιοργανίστως καὶ ἠνδραγάθησαν οἱ περὶ τὸν Ἀθανάσιον Καρπενησιώτην.

Δευτέρα μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐγένετο τὴν 6 Ἰουνίου ἢ ἐν Δραγατσανίῳ καταστρεπτικωτάτῃ, ἐν ἣ ἀπωλέσθη σχεδὸν τὸ πᾶν· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν «ὁ Ὑψηλάντης πλέγει ὁ Φιλήμων, αἰστροτοπεδεύετο ἐν τινι χωρίῳ, περὶ τὰς »τρεις ἀπέχοντι ὥρας. Ἐκεῖ ἀπῆλθε καὶ ὁ Ὀλύμπιος, συσκεψόμενος περὶ τοῦ σχεδίου τῆς γενησομένης μάχης. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ περιεμένοντο αἱ ἀνήκουσαι διαταγαὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἄρχηγοῦ, ὁ Καραβιάς ἐκλαμβάνων μὲν τὸν ἐν Δραγατσανίῳ ἐμπρισμὸν ὡς γενικὸν, ὡς ἀποτέλεσμα φόβου δεινοῦ καὶ ὡς τὸ σύνθηρες προηγούμενον τῆς βεβαίας φυγῆς τῶν ἐχθρῶν, ἔχων δὲ, πρὸ δυστυχέστερον, θερμωτάτην τὴν κεφαλὴν ὡς ἐκ τῆς οἰνοποσίας, ἔσπευσε, λόγῳ μὴ στερηθῆ τῆς δόξης τοῦ μόνου νικητοῦ τοῦ Δραγασανίου, καὶ τοῖς ὀκτακοσίοις ἱππεῦσιν αὐτοῦ διέταξε τὴν διάβασιν τῆς γεφύρας, σκοπῶν, ἵνα ἀκολουθήσῃ παρὰ πύδας τὴν καταδίωξιν τῶν Τούρκων. Ἀπόστασις μιᾶς καὶ ἡμι-»σείας ὥρας ἀπεχώριζε τὴν χαράδραν ἀπὸ τοῦ Δραγασανίου· ἀπὸ τούτου δὲ περὶ τὰ τρία τέταρτα τὴν μονὴν τοῦ Σερμπα-»νεστίου. (1). »

»Ματαιῶς δὲ ἔδραμεν ὁ Ὑψηλάντης, προσθέτει ὁ Φιλήμων, »ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, ὅπως ἀποτρέψῃ τὴν φυγὴν, συγκεντρώσει »τὸν στρατὸν καὶ νῆαν ἐπιχειρήσει μάχην· καὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ »στρατιῶται, ὑπὸ μεγάλου κατελιημμένοι φόβου, ἔφευγον τροχά-»δην, οὐδενὸς ἀκούοντες προστάγματος, οὐδεμιᾶς προτροπῆς, πα-»ρακλησεως καὶ ἐξορκίσεως. Τὸ πᾶν ἀπεσυνετέθη· τότε δὲ ὁ »Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ ἐκ Ῥεμνίκου τὴν παρὰ πό-»δας διαταγὴν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν παρέδιδεν εἰς τὴν ἀπέχθειαν »τῆς ἀνθρωπότητος τοὺς παραιτίους τῆς ἀποτυχίας καὶ κατα-»στροφῆς».

Μεταφέρομεν δ' αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Τριχοῦπη.

«Στρατιῶται ! ὄχι ! δὲν μολύνω πλέον τὸ ἱερόν, τὸ τίμιον τοῦτο ὄνομα εἰς τὰ ὑποκείμενά Σας. Ἄνδρες ἀγέλαι λαῶν. Αἱ προδοσίαι Σας, αἱ ἐπιβουλαὶ Σας μὲ βιάζουσι νὰ Σᾶς ἀποχωρισθῶ. Εἰς τὸ ἐξῆς κάθε δεσμὸς μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ κατακό-

πτεται· βαθείαν μόνον εἰς τὴν ψυχὴν μου θὰ φέρω τὴν ἐντροπὴν, ὅτι Σᾶς ἐδιοικουσα· ἐπατήσατε τοὺς ὄρκους Σας, ἐπροδόσατε Θεὸν καὶ πατρίδα, ἐπροδόσατε καὶ ἐμὲ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἤλπιζα ἢ νὰ κινήσω ἢ νὰ συναποθάνω μαζί Σας ἐνδόξως. Σᾶς ἀποχωρίζομαι λοιπόν· Τρέξατε εἰς τοὺς Τούρκους, τοὺς μόνους ἀξίους τῶν φρονημάτων Σας, ἐξέλθετε ἀπὸ τὰ δάση, κατεβῆτε ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ ἄστυα τῆς ἀνανδρίας Σας, καὶ τρέξετε εἰς τοὺς Τούρκους, καταφιλησεται τὰς χεῖράς των, ἀπὸ τὰς ὁποίας στάζει ἀκόμῃ τὸ ἱερὸν αἷμα τῶν κατασφαγέντων ἀπανθρώπως, τῶν κορυφαίων ὑπουργῶν τῆς θρησκείας, πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, καὶ μυρίων ἄλλων ἀδελφῶν Σας. Ναί! τρέξετε, ἀγοράσετε τὴν σκλαβιάν Σας μὲ τὴν ζωὴν Σας, μὲ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων Σας».

«Σεῖς δὲ σκικὶ τῶν γνησίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἱεροῦ λόχου, ὅσοι, προδοθέντες, ἐπέσατε θύματα διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος, δεχθῆτε δι' ἐμοῦ τὰς εὐχαριστίας τῶν ὁμογενῶν Σας. Ὅλιγος καιρὸς καὶ στήλη θ' ἀνεγερθῇ νὰ διαωνίσῃ τὰ ὀνόματά Σας».

«Μὲ χαρακτῆρας φλογεροὺς εἶναι ἐγκεχαρχαγμένα εἰς τὰ φίλτρα τῆς καρδίας μου τὰ ὀνόματα τῶν φίλων, ὅσοι μέχρι τέλους μ' ἐδειξαν πίστιν καὶ εὐλικρίνειαν. Ἡ ἐνθύμησίς των θὰ ᾔναι πάντοτε τὸ μόνον δροσιστικὸν ποτὸν τῆς ψυχῆς μου».

«Παραδίδω εἰς τὴν ἀπέχθειαν τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν δίκην τῶν νόμων καὶ εἰς τὴν κατάραν τῶν ὁμογενῶν τὸν ἐπίορκον καὶ προδότην Καμινάρην Σάββαν, τοὺς λοιποτακτήσαντας καὶ πρωταιτίους τῆς κοινῆς λειποταξίας καὶ φυγῆς Κωνσταντῖνον Δούκαν, Βασίλειον Μπαρλᾶν, Γεώργιον Μάνον Φαναριώτην, Γρηγόριον Σούτσον Φαναριώτην, καὶ τὸν φαυλόβιον Νικόλ. Σκοῦφον».

«Καθαίρω τὸν Βασίλειον Καραβιάν ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν συστρατιωτῶν μου διὰ τὴν ἀπείθειάν του καὶ διὰ τὸ ἀπρεπὲς πολιτευμά του». (1).

Ἡ δημοσίευσίς τοιούτου ἐγγράφου, προεκάλεσεν, ὥς ἦτο ἐπόμενονον, ἐμπαθεῖς ἀντεγκλήσεις, καθ' ἃς ἀπεδίδοντο τῷ Ὑψηλάντῃ ἄλλα τε πολλὰ καὶ αὐτὴ πρὸς τοῦτοις ἡ ἱερὰ κλημαξ, δι' ἧς μόνον τοῖς ἀφωσιωμένοις ἐπιτρέπετο ἡ ἄνοδος εἰς τὸν ἀρχηγόν· ἀλλὰ σύμπασα ἡ ἱστορία καὶ ἰδίως αὐτὸς ὁ Τρικούπης ἀνωμολόγησαν τὴν ποιότητα τῶν ἐκτοξευσάντων τὰς ἀντεγκλήσεις ταύτας,

(1) Ἰδὲ Σ, Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α', Σελ 128-129.

ὥσπερ τρανῶς ἀπεδείχθη τοῦτο. Οἱ ὀλίγοι ἀγαθοὶ ἐκ μέν τοῦ ἱεροῦ λόγου ἔπασαν μάρτυρες· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν σωμαμάτων ἡ ἐμιμήθησαν τὸν ἐνδοξον Γεωργάκην Ὀλύμπιον, ἡ κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡγωνίσθησαν· τοὺς δ' ἐκτοξεύσαντας τὰς ἀντεγκλήσεις ἀπαξιοῦμεν καὶ νὰ ὀνομάσωμεν.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ὑψηλάντης, ἀπεφάσισε, λέγει, ὁ Φιλήμων, ἡ νὰ συναποθάνῃ μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τῶν ὀλίγων πιστῶν, φέρων τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας, ἡ νὰ ἀνοίξῃ διόδον μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ῥωσσίας· μὴ θέλων ὁμῶς τὴν ἰδίαν καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἀπελπιστικὴν τύχην, ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν Κόζης, ὅπως πλησιάζῃ οὕτω τὰ σύνορα τῆς Αὐστρίας καὶ διέλθῃ ταῦτα οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐβελαιοῦντο περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἐκ Κόζης διεπραγματεύθη διὰ τοῦ Λασσάνη τὴν διάβασιν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν του ὑπὸ ἄλλο ὄνομα διὰ τῆς Αὐστρίας, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς Ἀμερικὴν.

Τὸ περὶ τούτου ἐπίσημον διαβατήριόν του, ὅπερ θεωρεῖται τρόπον τινὰ καὶ ὡς συνθήκη, καθ' ἣν παρεδόθη εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἔχει οὕτω·

Ἀριθ. 53.

«Ὁ ἐπιδεικνύων τοῦτο κύριος Δημητρίος Παλαιογερίδης, Ῥώσος ὑπήκοος καὶ μεγαλέμπορος, μετ' ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Γεωργίου καὶ Νικολάου Παλαιογενειδῶν, ἃς προβῇ ἐντεῦθεν, ὡς ἀπὸ θείας εὐδοκίας ὑγιαίνουσας χώρας, διὰ Τεμενσβάρ, Πέστης, Βιέννης καὶ Ἀμβούργου, εἰς Ἀμερικὴν.

»Ἐπὶ τῷ τέλει τούτῳ τὸ παρὸν διαβατήριον ἐδόθη, καὶ πᾶς »τις κατὰ τὰ καθεστῶτα πρεπόντως προσκληθεὶς, ἀφείτω τοῖς »κυρίοις Δημητρίῳ Παλαιογερίδῃ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἐ»λευθέραν, ἀσφαλῆ καὶ ἀκώλυτον τὴν διάβασιν. Τοῦτο δὲ ἃς

»πράττη πᾶς εἰς ὁμοίας περιστάσεις προσκλούμενος· οἱ δὲ ὑπ' ἡμῶν τελοῦντες τηρήτωσαν τὰ ἐν τούτῳ».

(Τ.Σ.) » Ἰππότης ΣΟΥΣΤΕΚ.

» Ἐκ τῆς Στρατιωτικῆς Καγκελαρίας,

» Βερμανσταδ 29 (17) Ἰουνίου 1821.

» ΣΑΤΣΙΝΓ Ταγματάρχης». (1)

Ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ διαβατηρίῳ τούτῳ τόσον ἐπισήμως δοθεῖσαν ἄδειαν διελεύσεως παρέβη, ὡς γνωστὸν, ἡ Αὐστρία. Ἀμα δ' ὡς ὁ Ὑψηλάντης εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κράτος τῆς, ἐφυλάκισεν αὐτὸν σκληρῶς ἐπὶ ἑξ ὅλα ἔτη· τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις τῆς Μουγκάστης, ἔνθα ἐδίωκε βίον ἀδύωτον, τῶν πάντων στερούμενος καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν φθειρῶν κατατρυχόμενος· δὲν συγκατετέθη δὲ ὁ Ὑψηλάντης οὔτε εἰς ἀπόπειραν δραπετεύσεως, ἣν ἀπεπειράθη, ὡς εἶδομεν, (2) νὰ παρασκευάσῃ αὐτῷ ὁ Ξάνθος, ἐπὶ τῷ φόβῳ χειροτερεύσεως τῆς θέσεώς του· ὡς νὰ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τις θέσις χειροτέρα τῆς τοῦ Αὐστριακοῦ ὑπηκόου Σελβίου Πηλλίκου, πρὸς ὃν ἐξομίσσε κατὰ πάντα καὶ ἓνα ἑνδοξον ἐπαναστάτην ξένου, τουρκικοῦ μάλιστα Κράτους, ἡ χριστιανικωτάτη Αὐστρία. Μετὰ παρέλευσιν δὲ χρόνου πολλοῦ μετέφερε τὸν Ὑψηλάντην εἰς Θηρεσιούπολιν, ἔνθα ἀνεκουφίσθη κατὰ τι τῶν δεινῶν. Μάταιαι δ' ἀπέβησαν αἱ θερμαὶ παρακλήσεις ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ αἱ διαμαρτυρήσεις τοῦ τε εὐγενοῦς δεσμώτου καὶ τῆς τεθλιμμένης αὐτοῦ μητρὸς Ἐλισάβετ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς Αὐτοκράτορας Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας. Ὁ Ὑψηλάντης μάλιστα διεμαρτύρετο ὅτι οὔτε αἰχμάλωτος τοῦ πολέμου εἶναι, οὔτε διενόηθη ποτὲ νὰ βλάβῃ οὔτε τὴν Αὐστροίαν, οὔτε τὴν Ρωσσίαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὸ Κράτος τῆς πρώτης εἰσῆλθε διὰ συνθή-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαναστ. Φιλήμ. Τόμ. Β'. Σελ. 491.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. Α'. Σελ. 70.

κης, περιλαμβανομένης ἐν τῷ ἐπισήμῳ διαβατηρίῳ του, ὅτι δηλαδή θὰ ἀφεθῇ ἐλ ε υ θ ε ρ ο ς ν' ἀπέλθῃ δι' ὠρι-
σμένων πόλεων εἰς τὴν Ἀμερικὴν· ἀπὸ δὲ τῆς ὑπηρε-
σίας τῆς δευτέρας διεμαρτύρετο, ὅτι ἦτο ἤδη πρὸ πολ-
λοῦ παρητημένος καὶ ἐγένετο ἐπισήμως δεκτὴ ἡ παραί-
τησίς του.

Ἀλλ' ἡ μὲν Ῥωσσία ἀπῆντα πάντοτε ὅτι δὲν δύνα-
ται νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ· ἡ δὲ Αὐστρία ἀπῆντησε
μόνον διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

« Πρίγκιψ μου.

Ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις, ὅτε ἐπέτρεψεν ὑμῖν τὴν διάβασιν
τῶν συνόρων τῆς Τρανσυλθανίας, συναινοῦσα, ὅπως σῶσῃ ὑμᾶς
τῆς ἐκδικήσεως τῆς Πύλης, ὥφειλε συνάμα κατὰ τοὺς ὅρους τῶν
πρὸς αὐτὴν συμβάσεων, ἵνα καταστήσῃ ὑμᾶς τε καὶ τοὺς κυρίους
ἀδελφοὺς ὑμῶν ἀβλαβεῖς πρὸς ἑαυτήν. Τοῦτου ἕνεκα ὠδηγήθητε
εἰς Μουγκάτσην καὶ κρατεῖσθε ἐν αὐτῇ. Ἐπλανᾶσθε λοιπὸν ἐν-
τελῶς, καὶ ἄγνω, τί ἡδύνατο πρὸς τὴν τοιαύτην πλάνην, ὅτι
εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἐπικράτειαν, ἡδύνασθε διελθεῖν
ταύτην ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καὶ μεταβῆναι, κατὰ τὸ συμφέρον
ὑμῶν, εἰς Ἀμβούργον ἢ ἄλλαχοῦ. Ἐπίσης δὲ πλανᾶσθε ἐντελῶς,
ἐὰν πιστεύητε, ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν τυχὸν ἀπολαύσητε
τὴν ἐλευθερίαν, δυνηθήσεσθε εἰσελθεῖν πάλιν εἰς τὴν Ῥωσικὴν
ἐπικράτειαν. Συνεπεία τῶν ἀμειβαίων δ ἀκοινώσεων, τῶν ἐπὶ
τοῦ προκειμένου γενομένων ὑπὸ τῶν μυστικοσυμβούλιων τῆς
Βιέννης καὶ τῆς Πετροπόλεως, ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξαν-
δρος οὐ μόνον ἐπεδουλίμασε τὰ περὶ ὑμῶν ληφθέντα μέτρα, ἀλλὰ
καὶ συνάμα διεκήρυξε μετὰ θετικότητος τότε, ὅτι οὐδ' εἰς τὸν
πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, οὐδ' εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐ-
τοῦ, συγχωρᾷ τὴν εἰς τὴν Ῥωσίαν εἴσοδον.

Ἐὰν ἡ διασάφησις αὕτη περὶ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως ὑ-
μῶν ὑπάρχῃ ὀδυνηρά πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐὰν ἡ θέσις αὕτη κρίνηται
δεινὴ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, οὐδαμῶς δύνασθε ἐν τούτοις αἰτιά-
σθαι ἕτερόν τινα, Πρίγκιψ μου, (καὶ ἐπιτρέψατέ μοι τὴν παρατή-
ρησιν,) ἡ ὑμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν ἀφροσύνην τοῦ ἐπιχειρήματος ὑμῶν.
Ἦδη ἡμεῖς ἀδύνατοι ἐσμέν πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ὑμῶν, καὶ αἱ
πολιτικαὶ περιστάσεις οὐδόλως συγχωροῦσιν ἡμῖν, ὅπως ὀρίσω-
μεν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἕτερον τρόπον διαμονῆς ὑμῶν. Εἴ-

ποτε δὲ βραδύτερον καταστῇ δυνατόν τοῦτο, ἡ αἴτησις ἡμῶν ληφθήσεται εὐχαρίστως ὑπ' ὅσιν.

«Λαμβάτετε ἐν τούτοις παρηγόρους ἐκ τῆς οἰκογενείας ὑμῶν εἰδήσεις· διότι, ὡς οὐκ ἀμφιβάλλω, αἱ εἰς ἐπιγραφὴν ὑμῶν πεμπόμεναι ἐπιστολαὶ ἐπιδίδονται ὑμῖν ἀκριβῶς παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ φρουρίου. Ἐπὶ τέλους δὲ κολακεύομαι πιστεύων, ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀφορώντα τὴν πρὸς ὑμᾶς αὐστηρότητα, ὁ διοικητὴς οὗτος οὐδόλως ὑπερβήσεται τὸ κείμενον τῶν πρὸς αὐτὸν διαταγῶν, ἵνα φέρεται πρὸς ὑμᾶς ἐντίμως καὶ δι' ὅλης τῆς συναδούσης πρὸς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ περιποιήσεως. Ἐὰν ἐν τούτοις ἔχχητε παράπονα, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα ἐκθέσητε αὐτὰ, καὶ βεβαίως οὐκ ἀρνηθήσομαι, ὅπως ἀπομακρύνω, ὅτι ἀντίκειται ταῖς προθέσεσι τῆς Κυβερνήσεώς μου. Ἀλλὰ παρακαλῶ ἐπίσης ὑμᾶς, ἵνα θεωρήσητε ὡς στρατιωτικοί, ὅτι ὁ διοικητὴς, ὡς ὀφείλων εὐθύνας περὶ τῶν προσώπων ὑμῶν, οὐδεμίαν δύναται δεικνύειν ἀμέλειαν περὶ τῶν ληπτέων συνεπῶς χρεωδῶν μέτρων πρὸς ἐξασφάλισιν.

«Ἐκ Βιέννης τῇ 12 Φεβρουαρίου 1822.

(ὑπογ). «ΒΕΛΛΕΓΑΡΑ». (1).

Ἄλλ' οἷαν ἀλλοίωσιν ἐπήνεγκεν εἰς τὰ πνεύματα τῶν τε λαῶν καὶ τῶν Κυβερνήσεων ἡ Ἑλληνικὴ Ἑπανάστασις; Μετ' αὐτὴν οὔτε ἡ Τουρκία ἐπολιτεύθη ἐπὶ ὁμοίας περιστάσεως πρὸς τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ κράτος τῆς Οὐγγρους καὶ Πολωνοὺς τῷ 1848, ὅπως ἡ Αὐστρία πρὸς τοὺς Ἑλληνας Ῥῆγαν τὸν Φεβρουάριον καὶ Ὑψηλάντην. Τὴν τότε διαγωγὴν τῆς μάλιστα ἡ Αὐστρία μετεχειρίσθη ὡς ἐπιχείρημα ἰσχυρὸν, ἵνα πείσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ παραδώσῃ, ἢ νὰ φυλακίσῃ τοὺς εἰς αὐτὴν καταφυγόντας πολιτικούς πρόσφυγας· ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν δύναμιν τοῦ γεννηθέντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα πολιτισμοῦ, ἡ Τουρκία, καὶ τοὶ σύμμαχοι τῆς Αὐστρίας, καὶ εὐεργετηθεῖσα παρ' αὐτῆς, σεβομένη ὁμως ἑαυτὴν δὲν ἐνέδωκε νὰ παραβῇ οὐχὶ ἐπισήμους ὑποσχέσεις, οἷας ἔδωκε τῷ Ὑψηλάντῃ καὶ παρέβῃ ἡ Αὐστρία, ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτὸ τὸ ἀπλοῦν τῆς

(1) Ἴδε Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. ἐπαν. Φιλ. Τόμ. β'. Σελ. 219.

ξενίας ἄσυλον, ὅπερ δὲν ὑπεσχέθη μὲν τοῖς πρόσφυξιν, ἀλλ' οὗτοι μετεχειρίσθησαν οἰκοθεν.

Αἱ δὲ κακουχίαι, ὅσας ὑπέστη ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁ Ὑψηλάντης, ἡλοίωσαν τοσοῦτον τὴν ὑγείαν του, ὥστε τὴν 9)24 Ἰανουαρίου 1828 ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη ἐν Βιέννῃ. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τῆς ἐν Δακίᾳ τὸ πρῶτον ἐκραγείσης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκ δὲ τῶν γραφάντων περὶ αὐτοῦ, οἱ μὲν πολλοὶ ἐλέγχουσι τὸ παράτολμον τῆς ἐπιχειρήσεως, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ τὸ ἀπροπαρασκεύαστον καὶ ἔνιοι ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν καὶ φιλοδόξους σκοπούς.

Καὶ τὸ μὲν τολμηρὸν τῆς ἐπιχειρήσεως οὐδ' ἡμεῖς δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν. Ἀλλ' ἄνευ μὲν τοῦ παρατόλμου τοῦ Ὑψηλάντου ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἤθελεν ἐκραγῇ ἐν Δακίᾳ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγών. ἄνευ δὲ τούτου βεβαίως ἤθελε καταπνιγῇ ὁ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ, ὥσπερ ἀλλαχοῦ ἀφηγῆθμεν καὶ ἀπεδείξαμεν τοῦτο (1). Ἄνευ δὲ τῆς βαρύτητος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψηλάντου οὔτε τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας οὔτε ἴσως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἤθελον συμμεθέξει τινὲς ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διαπρεψάντων. Ὁ Τρικούπης ἀποραίνεται οὕτω περὶ αὐτοῦ.

Ἡ δὲ μνήμη τοῦ Ὑψηλάντου, ὅπως καὶ ἂν τὴν θεωρήσῃ τις, »θὰ διαμένει παρ' ἡμῖν ἀγήρατος καὶ πολυύμνητος δι' ὅσα μεγαλοφρόνως καὶ φιλοκινδύνως ἐπεχείρησε, δι' ὅσα χάριν τῆς πατριδος ἔπαθε, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τέλους εὐτυχῇ ἐκβασίν τοῦ ἀγῶνος, ὃν πρῶτος ἐκίνησεν. Ἀναπληροὶ δὲ ὁ διακαὴς καὶ εἰλικρινῆς αὐτοῦ ζῆλος ὅλας τὰς πολικὰς καὶ πολεμικὰς ἐλλείψεις »του» (2).

Ἀπροπαρασκεύαστος δὲ δὲν ἦτον ὁ Ἑλληνικὸς ἀγών· διότι, πλὴν τῆς προπαρασκευῆς ἄλλων προγενεστέρων ἐταιριῶν, καὶ αὐτὴ ἡ Φιλικὴ προπαρασκεύασεν αὐ-

(1) Ἰδὲ Βίος Παράλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 215—216.

(2) Ἰδὲ Σπυρ. Τρικούπη Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανστ. Τόμ. α. Σελ. 142.

τὸν ἐπὶ ἑπταετίαν ὄλην δι' ὧν ἡδύνατο νὰ διαθέσῃ μέσων· ἂν δὲ ταῦτα ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνεπαρκῆ, ἂν καὶ αὕτῃ ἡ προπαρασκευὴ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ἀπεδείχθῃ ἐν μέρει ἰδανικὴ (διότι βεβαίως καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι οὐδεὶς σχεδὸν ἐκ τῶν ἑταίρων εἶχε προπαρασκευασμένα ὅσα ἐνόρκως ὑπεσχέθη) ἂν ταῦτα, λέγομεν, ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἐν μέρει μὲν ἀνεπαρκῆ, ἐν μέρη δὲ ἰδανικά, τοῦτο ὀλιγώτερον ἴσως πάντων εὐθύνει τὸν Ὑψηλάντην. Ἄλλως οἱ πάντες τότε ἐφαντάζοντο καὶ εἶναι μαθηματικῶς καθ' ἡμᾶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἐκ τῆς ἀναβολῆς ἤθελε προκύψει ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρα ζημία, ἴσως μάλιστα ἤθελε ματαιωθῇ διὰ παντὸς πᾶσα ἐλπίς πρὸς ἀπόπειραν ἀπελευθερώσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ δὲ φιλοδοξία τότε μόνον εἶναι μεμπτέα, ὅταν ἱκανοποιῇ μόνον τὸ ἄτομον πρὸς βλάβην τῶν γενικῶν συμφερόντων. Ὅταν ὁμοίως διὰ τῆς φιλοδοξίας τοῦ ἀτόμου πρόκειται ν' ἀπελευθερωθῇ τυραννικωτάτου καὶ κατασρεπτικωτάτου ζυγοῦ ἔθνος ὁλόκληρον, ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ τὸ μὲν, οἱ καταπατηθέντες θεῖοι τε καὶ ἀνθρώπινοι νόμοι· τὸ δὲ, ἡ εὐημερία καὶ κατὰ τρίτον τινὰ λόγον, ὅταν πρόκηται διὰ τῆς φιλοδοξίας τοῦ ἀτόμου ν' ἀναγεννηθῇ ἐν ἔθνος, τότε ἡ φιλοδοξία καθίσταται σεβαστὴ· ὅπως δὲ ἀδύνατον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ πᾶν ἀμέμπτως καὶ πᾶν δημοκρατικῶς μάλιστα βιώσας μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ὑψηλάντης ὡς ἐλατήριον τῆς φιλοδοξίας του εἶχε τὸ ν' ἀντικαταστήσῃ ἀπλῶς καὶ εἰς ἅπαντα τὸν Σουλτάνον καὶ τὰ χαρέμια του.

Κατηγόρησάν τινες τὸν Ὑψηλάντην καὶ ὡς ἐπιχειρήσαντα τοσοῦτον σπουδαῖον ἔργον, χωρὶς πρότερον νὰ συμβουλευθῇ τὸν Καποδίστριαν καὶ νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὸν Αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ τὴν μομφὴν ταύτην ἀναιρεῖ ἄρδην τὸ ἐξῆς ἔγγραφον πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Νικόλαον.

«Ὁ κόμης Καποδίστριας, ὃν συνεβουλεύθη, συνεφώνησε πρὸς τὴν γνώμην μου, ἔϋρετὰ σχέδια καὶ τὰς παρασκευάς μου καλὰς καὶ καταλλήλους, καὶ μοὶ συνεβούλευσεν, ἵνα ἐνηργήσω καὶ ἐπιχειρήσω τὴν ἐναρξίν τούτων, μὴ δεικνύων δυσταγμόντινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Αὕτη ἐφαίνετο αὐτῷ συνδεομένη πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσσίας. Ὅταν οἱ Ἕλληνες κατέρθωνον δὲ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν τὴν ἀπόσεισιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Πύλης· ὅταν διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἀνθίσταντο κατὰ τῶν Τούρκων, ἐθεωροῦντο ἂν ὡς ἐλευθεροί. Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ, ἐφ' ἧς ἐστηρίχθη πᾶσα ἡ ἐπιχείρησις, καὶ καθ' ἣν ἐνήργησα ἐν πάσῃ πεποιθήσει, πιστεύων, ὅτι ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ ἦν ἐντελὲς σύμφωνος, ὡς αὐτὸς οὗτος εὐδακῆσας μοὶ ὁμίλησε πλειστάκις ἐν Περουπόλει καὶ ἐν Τσαράκοι Σελῶ. Ἀληθές, ὅτι ἡ Α. Μ. ὁμίλει πάντοτε ἀορίστως, ἀλλὰ πάντοτε ἰπίσης μετ' εὐμενείας τοιαύτης, οὔα ἐξήπτεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἐλπίδας μου καὶ μετέτρεπεν εἰς βίβαιον μέλλον. Νομίζω, ὅτι ἀκούω ἔτι αὐτοῦ λέγοντος πρὸς ἐμὲ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἀγαθοσύνης· «Οὐκ ἀποθανοῦμαι εὐχαριστημένος, εἰ μὴ κακορθώσω τι διὰ τοὺς ἄτυχεις Ἕλληνας μου. Σημεῖον μόνον ἐκ τῶν οὐρανοῦ ἀνακείμενον πρὸς τοῦτο· καὶ θίλω διακρίνειν αὐτὸ οὐχὶ ἄλλως, ἢ ὅταν μοὶ ὑποδείξωσι τοῦτο αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, καθιστάμενοι ἀξιοί, ὅπως ὦσιν, εὐτυχεῖς, καὶ ὀδυνηθῶ εἰπεῖν· Βλῆπετε αὐτούς; Ζητήσαί τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν· εἰσὶν ἄξιοι ταύτης· βοήθησάμεν αὐτοῖς. » Πλὴν μετὰ φρονήσεως, προσέθετε· Πρέπει ἵνα σκεφθῶ καὶ ἐγὼ ἐπὶ τούτου. Μία σφαῖρα, παρὰ τὸν Ἰστρον ῥιπτομένη, πυρπολήσει σύμπασαν τὴν Εὐρώπην.»

«Ἄγνοω, ἂν τὸ ἐν ταῖς ἐκφράσεσι τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος περιεχόμενον ἀόριστον ἔπεισε τὸν κόμητα Καποδίστριαν, θεωρήσαντα περιττόν, ἵνα πληροφρήσῃ τούτῳ περὶ τῶν καθέκαστον ὧν μου τῶν σχεδίων, ὧν προσέβην. Ἀλλὰ τότε, σφάλλων, δὲν μὲ ἐμπόδισε, καὶ εἰς τὸ σφάλμα αὐτὸ ὀφείλω πάσας τὰς δυστυχίας μου.

«Ἄλλως δέ, εἰ καὶ μὴ ἔσχεν ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ γνῶσιν τῶν καθ' ἑκάστον, ἢ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκρήξεως, βιβαιόν ἐστιν, ὅτι συνεφώνει ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1816 γνωρίζων τὴν ὑπαρξίν τῆς μυστικῆς ἑταιρίας, ὑπέστρεψε σχήδια, ἅπερ συχνάκις ἄφινε διορῶμενα, ἐν ᾗ ὁμίλει, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἤρχοντο ἱκετεύοντες τὴν προστασίαν καὶ τὴν γενναϊότητα αὐτοῦ, καὶ πάντοτε ἀπῆρχοντο πεπληρωμένοι εὐεργετημάτων. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι πανταχοῦ ἐπανελάμβανον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰς πλήρεις εὐμενείας ἐκφράσεις τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τὰς ἐλπίδας, ἃς ἐδίδεν αὐτοῖς διὰ τὸ μέλλον. Οὕτως ἐσχηματίσθη προφητικὴ τις ἡχὺ, ἀντηχοῦσα κατὰ πᾶσαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπεκκαίονσα πᾶσαν καρδίαν διὰ τοῦ ἱεροῦ πυρός τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς προσπλῶσεως εἰς τὴν πατρίδα. Εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην ἐπίσης ὀφείλεται ἡ ἄπειρος ἐπιτυχία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἱπιστολῶν μου καὶ τῶν μυστικῶν πρακτικῶν μου πρὸς τοὺς προὔχοντας καὶ τοὺς καπεταναίους τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ ὁ ζήλος, ὁ χαρακτηρίσας τὰς πρώτας ἐπιχειρήσεις, ἐκτελεσθείσας διὰ τῶν ἐλαχίστων μέσων.»

«Μὲ κατηγοροῦσι κατὰ μείζονα λόγον, ὅτι κακῶς ἐξελεξάμην τὴν στιγμὴν καὶ ἐξώθησα λίαν τὰ πράγματα. Ἀλλ', ὅταν ἡ ἐπανάστασις τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Πεδερμοντίου ἐξεργάγη, μοὶ ἀπέβη ἀδύνατος ἡ ἀναγκαιότης τῆς δοθείσης ὥ-

θήσεως, ὠθλήσεως ἐντελῶς ξένης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκείνης, δι' ἧς παρεσύρθησαν τὰ ταραχώδη πνεύματα τῶν δύο τούτων χωρῶν εἰς τὴν ἀποστασίαν. Οὐδαμῶς ἀπέκρυπτον ἑμαυτῷ τὰς ψευδεῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξαχθισομένας τυγὸν συνεπείας· ἀλλ' ἦτον πλέον ὅψε τῆς ὥρας, καὶ αἱ προσπάθειαι μου εἰς οὐδὲν ἄλλο ἤρκεσαν, ἢ ὅπως βραδύνουσι μόνον ἐπὶ τινας μῆνας τὸ κίνημα μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν πιεζόμενος πανταχόθεν καὶ πληροφορούμενος ὑπὸ ἀσφαλῶν πηγῶν, ὅτι ἡ Πύλη ὑπῆρχεν ἐν γνῶσει τῆς συνωμοσίας καὶ ὁ κίνδυνος ἐπέκειτο, ὑπεκρεώθην, ὅπως δώσω τὸ σύνθημα, ριπτόμενος ἐν ταῖς δύο Ἡγεμοσιείας, καὶ, συρομένης εἰς αὐτάς ὅλης τῆς προσοχῆς τῆς Πύλης, δυνηθῶσι πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαι παρασκευασθῆναι εὐκολώτερον. Ἡ βραδύτης, ὅπως ζητήσω τὴν ὀριστικὴν ἀδειάν μου, εἰς τὸ κατεπιῆγον τοῦτο ὀφείλεται· πρὸ παντὸς δὲ εἰς τὴν σκίψιν τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, ὅτι, ἐὰν μὴ ἦμην πλέον ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, τοῦτο ἐξησθένει ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων τὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιχειρήσεώς μου. Ἐξ Ἰακίου μόνον ἐζήτησα τὴν παρτίτησίν μου ἀπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ ἐξέθετον αὐτῷ ἀκριβῶς τὴν διήγησιν ὀλοκλήρου τῆς ἐπιχειρήσεώς μου. Πυδόκησεν ἡ Α. Μεγαλειότης, ἵνα δεχθῇ τὴν ἐπιστολήν μου μετ' ἀγαθότητος, καὶ λαλήσῃ πρὸς τὸν κόμητα Καποδίστριον περὶ ἐμοῦ εὐμενῶς.

«Ἰδοὺ, Μεγαλειότατε, ὅλαι αἱ συνωμοσίαι καὶ ἡ μηχανορροφία αὐτῇ, ἣν ἡ αὐστριακὴ διπλωματία κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Λευδιάνης κατέστησεν ἐν καιρῷ ὕψισμα φρίκης καὶ κακουργημάτων· καὶ, ἐπειδὴ ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ ἤρνεϊτο πιστεῦσαι εἰς τοῦτο, ἡ αὐτὴ διπλωματία, ὅπως πείσῃ αὐτὸν, ἔσχε τὴν ἀνήκουστον θρασύτητα, ἵνα δείξῃ τοῦτω ἀλληλογραφίαν ἐπίβουλον μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῶν φιλελευθέρων τῶν Παρισίων. Ἀναξιοπρεπὴς δολιότης, ἀλλ' ἐπιτυχούσα, διότι τότε μόνον ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ, κύπτων εἰς ἀποδείξεις, ὥς ἐπίστευεν ἀληθεῖς, κατέβληθεν ἡμᾶς· ἐμὲ μὲν ἐγκαταλείπων εἰς τὸ μῖσος τῆς Αὐστρίας, τὸ δὲ ἔθνος εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, συμβουλευομένων, ἐδηγομένων καὶ ὑπηρετουμένων παρ' ὅλων τῶν Εὐρωπαίων φίλων αὐτῶν.

«Εἰς ἡμᾶς, Μεγαλειότατε, ἀνήκει ἤδη, ἵνα μὲ κρίνητε· εἰς τὴν ὑψίστην φρόνησίν σου καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην σου ἀπόκειται ἡ ἀπόφασις περὶ τῶν δικαιωμάτων, ἅπερ δύναμαι ἔχειν ἐν τῇ προστασίᾳ, ἣν τολμῶ ἐπικαλούμενος. Καὶ ταύτην ζητῶ καὶ ὡς παλαιὸς στρατιώτης, ὑπηρετήσας μεθ' ὅλου τοῦ δυνατοῦ ζήλου, καὶ ὡς ἄνθρωπος, εἰς ὃν μακρὰ δυστυχία παρέχουσι τὸ δικαίωμα, ὅπως ἰκετεύσῃ τὰ ἰσχυρὰ ἀπεικονίσματα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

«Ἐκ Βιέννης, τῇ 2 [14] Ἰανουαρίου 1828.

«[Ἱποχ.]

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ [1].

Εἶναι δὲ ἀδύνα οἱ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἅπαντα ταῦτα δὲν ἦσαν μέχρι κεραίας ἀληθῆ. Νοεὶ μὲν δὲν ἐξῆ τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' ἐγγράφοντο πρὸς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον αὐτοῦ Νικόλαον καὶ ἐξῆ ὁ πρωθυπουργὸς Καποδίστριος, ὅστις ἤβηλε διωφεύσει ἀμέσως

τὸν Ὑψηλάντην, ἂν μὴ ἔγραφεν ἀληθείας. "Ἀλλως ταῦτα πάντα ἐπικυροῖ πληρέστατα ὁ Πρόκες." Οὐτεν, λέγων· «Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὑπάρχει μία τοῦ κόμη-»
 «τος Καποδίστρια πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἥς τὸ πε-»
 «ριεχόμενον δὲν ἐσυμφώνει πρὸς τὰς συγχρόνους καὶ μεταγενε-»
 «στέρους διακηρύξεις τοῦ Ῥωστικοῦ ὑπουργείου, ἥτις καὶ ὡς ἰδιω-»
 «τικὴ γνώμη τοῦ ὑπουργοῦ θεωρουμένη μόνον διὰ τῆς πεποιθή-»
 «σεως αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ, ὅτι δὲν πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ»
 «βραδύνῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ῥιφθῇ ὁ περὶ τῶν ὄλων»
 «κύβος· ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἔλεγεν ὁ κόμης Καποδίστριας»
 «πρὸς τὸν πρίγγιπα Ἀλέξανδρον ἀνὰ μὴ φοβῆται, ὅτι θὰ μείνῃ»
 «ἄνευ συνδρομῆς. Μεγάλαι βοήθειαι θὰ τῷ δοθῶσιν, ὅλοι οἱ»
 «Ἕλληνες ἐν τῷ Ῥωσικῷ κράτει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἰονίοις νή-»
 «σοις εἶναι ἑτοιμοὶ εἰς τὸ πρῶτον νεῦμα νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα,

νῦν πολεμίσωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας». (1).

Τὰ μόνα δὲ, λέγει ὁ Τρικούπης, ἅπερ δύναται τις νὰ φέξῃ εὐλόγως πῶς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Δακίᾳ ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι ἡ βραδύτης περὶ τὰς κινήσεις καὶ ἡ κακὴ ἐκλογὴ τῶν περὶ αὐτὸν προσώπων. «Ὁ δὲ»
 «Ὑψηλάντης, ἀφ' οὗ διέτριψεν ἔξ ἡμέρας ἐν Ἰασίῳ, καὶ διένειμε»
 «χρήματα εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐξεστράτευσεν εἰς Βουκουρέστι»
 «μετὰ 800 ἱππέων, προδιατάξας νὰ ἐτοιμασθῶσι παντοῦ τροφαὶ»
 «εἰς χρῆσιν δεκάκις χιλίων στρατιωτῶν· ἀλλ' ἡ ἐν Ἰασίῳ ἐξαή-»
 «μερος διατριβὴ του οὔτε τὸ ἐπιχειρήμα του ἐσύστησεν, οὔτε αὐ-»
 «τὸν ὕψωσεν ἐξ αἰτίας τῆς ἀναξίας ὑπαλληλίας του καὶ τῆς κα-»
 «κοηθείας τοῦ συρφετώδους στρατοῦ, ὅστις ἀχαλίνωτος εἰς τὰς»
 «πράξεις του, ἔπραττε παντὸς εἶδους καταχρήσεις ἀσυστόλως καὶ»
 «ἀσφύτως ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἐκίνει μέγαν γογ-»
 «γισμόν» (2).

Ἀλλὰ τί ἐδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Ὑψηλάντης ἐνθα τὸ μὲν μεμυημένον ἐλληνικὸν στοιχεῖον συνέκειτο κατ' αὐτὸν τὸν Τρικούπην, ἐκ συρφετώδους ὄχλου, τὸ δὲ πλειο-
 νοψηφοῦν ἰθαγενὲς ἡ ἔμενε πάντῃ ἀκίνητον, ἡ συμμε-
 τέσχε μὲν, ἀλλ' ἐπιδούλως, ὥσπερ π. χ. ὁ Βλαδημηρέ-

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαναστ. ἔκδοσις β'. Τόμ. 4. Σελ. 37.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 41.

σχος. Ἄλλως τὰ περὶ Ὑψηλάντου συμπεραίνει ὡς ἐξῆς ὁ Τρικούπης·

«Ὅσον ἀσήμαντος ἦτον ἡ μυστηριώδης Ἀρχὴ τῆς Ἑταιρίας πτωχῶν φιλικῶν, τόσῳ πλείότερος μισθὸς ὀφείλεται τῷ Ἀλεξάνδρῳ » Ὑψηλάντη, προθυμοποιηθέντι νὰ περικαλύψῃ τὰ ταπεινὰ σπάργανὰ » τῆς ὑπὸ τὴν ἐπισημότητα τοῦ γένους του καὶ τὴν λαμπρότητα » τῆς θέσεώς του· θερμὸς πατριωτισμὸς ἀναμφιβόλως καὶ ὑψηλὴ φιλοδοξία τὴν ἐπεισαν ν' ἀναδεχθῇ τὸν κινδυνωδέστατον ἀγῶνα, » ὑπὲρ οὗ καὶ λαμπρὰν θέσιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι πρόθυμος ἐθυ- » σίασε, καὶ τὰ ἐν τῇ Τουρκίᾳ ὑπὸ ῥωσικῇν προστασίαν συμφέ- » ροντά του ὠλιγόωρσε καὶ μέγα μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας » γενναίως ἐδαπάνησεν» (1).

Τὰς δοξασίας τοῦ Τρικούπη συμμερίζεται πλη- » ρέστατα καὶ ὁ Γόρδων, λέγων, «μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ » ἐπιχείρησις τοῦ Ὑψηλάντου παρήγαγε μέγιστον ἀντι- » περισπασμόν· τὸ μὲν διότι ἐνέπνευσε φόβους Ῥωσικῆς » ὑποκινήσεως· τὸ δέ, διότι ἐγένετο σὺν τῇ ἀποστασίᾳ » τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ καὶ οὕτω κατεθορύβησε τὴν Ὑψηλὴν » Πύλην, ἣτις δὲν εἶχεν οὔτε τὰ μέσα, οὔτε τὸ θάρρος » νὰ καταπνίξῃ διὰ μιᾶς τὴν τρομερὰν ἐπανάστασιν, » τὴν μετ' οὗ πολὺ ἐκραγεῖσαν εἰς τε τὴν ξηρὰν καὶ εἰς » τὰς νήσους τῆς κυρίως καλουμένης Ἑλλάδος». (2).

Τὸν δὲ θάνατον τοῦ Ὑψηλάντου περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεύς. «Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ τύχη, προσμει- » διῶσα οὕτω ἐπὶ τοῦ Καποδιστρίου, προσέφερεν αὐτῷ » ἓνα θρόνον, τὸ ἀξιοδάκρυτον ὄργανον τῆς Φιλικῆς » Ἑταιρίας, ὃ Ὑψηλάντης, ἔκειτο ἐν Βιέννῃ κλινήρης. » Ἀποφυλακισθεὶς τοῦ φρουρίου τῆς Θηρεσιουπόλεως » τῇ μεσιτείᾳ τῆς Ῥωσίας καὶ ἐπὶ τῷ ὄρῳ τοῦ νὰ δια- » μείνῃ ἐν Αὐστρίᾳ, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν Βερόνα, ἐλπί- » ζων ν' ἀνακτήσῃται ἐκεῖ τὴν ὑγίαν του διὰ τοῦ καλοῦ » κλίματος τῆς Ἰταλίας. Ἄλλ' ἡ νόσος του, ἀνεύρυσμα

(1) Ἰδὲ Σπυρ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. ἔκδ. β'. Τόμ. α'. Σελ. 142—142.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j pag. 134.

»τῆς καρδίας, εἶχε προοδεύσει εἰς τοσοῦτον, ὥστε τῷ
 »ἐπέφερε τὸν θάνατον· τὴν δὲ θὴν Ἰανουαρίου ἐξέψυξεν
 »ὡς μάρτυς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, θῦμα γε-
 »νόμενος τῆς αὐστηρότητος τοῦ Μετερνίχου· ἐνεταφι-
 »άσθη μὲν ἐν τῷ ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικῷ Ναῷ· τὴν δὲ νε-
 »κρώσιμον ἀκολουθίαν ἐψάλλεν ὁ Ἐπίσκοπος Φερσά-
 »λων· παρῆσαν δὲ ὁ Πρίγκηψ καὶ ἡ Πριγκηπέσσα Ῥαζου-
 »μόβσκη. οἱ δύο ἀδελφοὶ του, ὁ Ὀρφανὸς, ὁ ἀναπόστα-
 »στος ἀκόλουθος τῆς δυστυχίας του Λασσάνης καὶ τινες
 »ἄλλοι συμπατριῶται. (1) ».

Ὁ δὲ Φίνλεϋ, καίπερ περιγράφων κατὰ τὸ σύνθηες
 αὐτῷ διὰ τῶν ζωφερωτέρων χρωμάτων τὴν ἐπιχείρησιν
 τοῦ Ὑψηλάντου, δὲν ἀρνεῖται ὅμως καὶ τινὰς καλὰς
 ποιότητας αὐτοῦ· «ὁ μὲν ἰδιωτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Ἀλε-
 »ξάνδρου Ὑψηλάντου, λέγει, ἦτο ἄξιος σεβασμοῦ· ἡ
 »δὲ πολιτικὴ συμπεριφορά του συμπαθὴς· εἶχεν ἀξιερά-
 »στους τρόπους καὶ ἀγαθὴν διάθεσιν· ἦτο κάτοχος τῆς
 »προσκιτωμένης ἐν τε τοῖς καλοῖς ἐκπαιδευτηρίοις κ' ἐν
 »ταῖς αὐλαῖς συνήθους εὐγλωττίας.» (2)· τοιαῦται καὶ
 αἱ κρίσεις περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψη-
 λάντου· μεταβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὸν βίον τοῦ Δημητρίου.

Οὗτος ἦτο κατὰ δύο ἔτη νεώτερος· ἐξεπαιδεύθη περὶ
 τὰ στρατιωτικὰ ἐν Γαλλίᾳ καὶ κατεῖχεν ἐν τῷ Ῥωσσι-
 κῷ στρατῷ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ. Ἀποχωρισθεὶς
 τοῦ ἀδελφοῦ του κατὰ Μάρτιον, ὡς εἶδομεν, τοῦ 1821
 καὶ λαβὼν πληρεξουσιότητα, διῆλθεν ἄγνωστος καὶ ὑπὸ
 τὸ ψευδώνυμον τοῦ Χαρίτου διὰ τῆς Αὐστρίας· ἐπέβη
 ἐν Τεργέστη Ἑλληνικοῦ πλοίου· ἀφίχθη τὸ πρῶτον εἰς
 Ὑδραν τὴν 8 Ἰουνίου, φέρων, κατὰ Παμπούκην, ὁλό-
 κληρον πλοῖον ἔμπλεον τροφῶν, πολεμοφοδίων καὶ ὀ-
 πλων, ἅτινα προὔμηθεύθη τὸ μὲν διὰ συνεισφορῶν τὸ

(1) Ἰδὲ Hist of the Greck revolution by Gordon vol. ij pag. 443—444

(2) Ἰδὲ Hist of the Greek revol. by Finley vol. j pag. 136.

δὲ, ἐκ τῆς ιδίας αὐτοῦ περιουσίας· (1) κ' ἐκεῖθεν ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς προκήρυξιν·

Ἄ'Ομογενεῖς φιλελεύθεροι Ἑλληῆς.

«Διωρισμένος ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Γένους ἡμῶν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, νὰ ἔλθω εἰς τὴν φιλιππικὴν Ἑλλάδα πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος Πελοποννήσου καὶ τῶν ἄλλων μερῶν, ἔφθασα ἥδη θεία δύναμει εἰς τὴν νῆσον Ὑδραν.

«Ὅσοι μὲν ἐλάβετε τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν Γένους, φιλοτιμηθῆτε νὰ φανῆτε ἄξιοι πολεμισταί, δεικνύοντες εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τυράννου πόλεμον ἀνδρίαν ἀκαταμάχητον, ὁμόνοιαν ἀδιαίρετον καὶ εἰς τοὺς στρατηγοὺς, εὐπειθεῖαν ἀπαράβατον.

«Ὅσοι δὲ μέχρι τοῦδε ἐμείνατε ἀκίνητοι, ἐγέρθητε, ἀρπάσατε τὰ ὄπλα καὶ πανταχόθεν τρέξατε νὰ ἐλευθερώσητε τὴν πατρίδα σας, καὶ ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐνωθῶμεν ὅλοι, διὰ νὰ καθυποτάξωμεν ἐξ ὀλοκλήρου τὸν τυράννον τοῦ Γένους.

«Δὲν ἐλπίζω νὰ εὐρεθῇ κανεὶς ἐξ ὑμῶν ἀμέτοχος τῆς προγονικῆς ἀνδρίας καὶ ἀνάξιος τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αὕτῃ ἡ ἀδιαφορία λογίζεται καὶ εἶναι τῶνόντι, ἀσυγχώρητον ἁμάρτημα. Τὸ στάδιον τῆς δόξης ἡνοιχθῇ, φίλοι πατριῶται. Τίς δυνάμενος νὰ εἰσέλθῃ, θέλει ὑποφέρει νὰ μὲν ἔξω καὶ νὰ ὀνειδιζέται ὡς νόθος Ἑλλήν; Τὸ τέλος τῶν ἀγῶνων μας εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἢ ὁ ἔνδοξος θάνατος. Αἰώνιος δόξα παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, βραβεῖα καὶ προβιβασμοὶ θέλουν δοθῇ εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῆς ἀξιοσύνης καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων του μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔθνους.

Ἄ'Εν Ὑδρᾷ τῇ 12 Ἰουνίου 1821.

«ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ

πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου». (2).

Ἄ'Αποβάντα ἐν Ὑδρᾷ, λέγει ὁ Βάμβας, ὑπεδέχθησαν «οἱ ἱερεῖς, ἐνδεδυμένοι τὴν ἱεράν στολὴν αὐτῶν· ἐξ Ὑδρας δὲ μετέβη εἰς Ἀστρὸς, ἔνθα ὑπεδέχθη αὐτὸν ὁ Κολοκοτρώνης, ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Βέρβαιναν, κ' ἐκεῖ-

(1) Ἰδὲ τοὺς σωζομένους λόγους ὑπὸ Παμπ. ἐν Ἀθήναις 1852. Σελ. 141.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. ὑπὸ Φιλήμονος Τόμ. γ'. Σελ. 392-393.

»θεν μετέβημεν, προσθάτει, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπο-
 »λιτζίᾱς, ἔνθα διεμείναμεν, πολυειδῶς κακουχούμενοι
 »καὶ κινδυνεύοντες». (1).

Πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὑψηλάντου εἶχε συγκροτηθῇ
 ὡς γνωστὸν, ἡ ἐν Καλτετσαῖς συνέλευσις, ἐκλέξασα
 τὴν Πελοποννησιακὴν γερουσίαν καὶ δημοσιεύσασα τὴν
 26 Μαΐου τὴν ἐξῆς πράξιν :

«Πατρίς.

«Ἡ γενικὴ εὐταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελο-
 »ποννήσου, καὶ ἡ αἰσία ἔκθασις τοῦ προκειμένου ἱεροῦ ἀγῶνος
 »περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους μας, ἐπεὶ καὶ ἀναγ-
 »καίως ἀπῆλθον τὴν γενικὴν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συναθροί-
 »σθημεν ἐπὶ τούτου οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀπὸ μέρους τῶν ἐπαρ-
 »χιῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν ἀ-
 »πόντων μελῶν κατὰ τὴν σεβαστὴν μονὴν τῶν Καλτεζιῶν κατ'
 »εὐλογον κοινὴν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν καὶ ὅλων τῶν ἀ-
 »πόντων, ἐκλέξαντες τοὺς φιλογενεστάτους κυρίους τόν τε ἅγιον
 »Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπην, Ἀθανάσιον Κα-
 »νακάρην, Ἀναγνώστην Παπαγιαννόπουλον, Θεοχαράκην Ῥέν-
 »την καὶ Νικόλαον Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοὴν καὶ συγκατέ-
 »νευσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν ταύτην πρότασιν, τοὺς
 »διορίζομεν διὰ νὰ παρευρίσκωνται μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου κοι-
 »νοῦ ἀρχιστρατήγου μας Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες
 »οἱ ἄνθρωποι, ἐπέχοντες τὴν γερουσίαν ὅλου τοῦ δήμου τῶν ἐπαρ-
 »χιῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγούμενου τῆς ἐνδοξότητός του, νὰ
 »συσκέπτονται, προβλέπωσι καὶ διοικῶσι καὶ κατὰ τὸ μερι-
 »κὸν καὶ κατὰ τὸ γενικὸν ἀπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφοράς, καὶ
 »πᾶν ὅ,τι συντείνει εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἀρμονίαν, ἐξοικονο-
 »μίαν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνός μας καθ' ὅποιον τρόπον
 »ἡ Θεία πρόνοια τοὺς φωτίσει καὶ γνωρίσωσιν ὠφέλιμον, ἔχον-
 »τες κατὰ τοῦτο κάθε πληρεξουσιότητα, χωρὶς νὰ εἰμπορῇ τινὰς
 »νὰ ἀντιτείνῃ ἢ νὰ παρακούσῃ εἰς τὰ νούμεατα καὶ διαταγὰς
 »των. Καὶ τοῦτο τὸ ὑπουργημὰ των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογὴ θέ-
 »λει διατρέξει καὶ θέλει ἔχει τὸ κύρος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς
 »Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως. Καὶ περὶ μὲν τῆς
 »ἀπὸ τὸ μέρος των εἰλικρινοῦς, ἀπαθοῦς καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς
 »ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τὸ ἄνωθεν ὑπουργημὰ των ἐξακο-

»λουθίας, καθὼς καὶ τῆς ἀπὸ τὸ μέρος ἡμῶν τε καὶ ὅλων τῶν
»ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἄνευ τινὸς ἀνθιστάσεως, προφασιολογίας
»καὶ ἀναβολῆς τῆς ἐξακολουθίας καὶ ἐνεργείας τῶν νευμάτων καὶ
»ὑδιαταγῶν των, ἐλάβομεν ἀμφοτέρω τὰ μέρη τὸν πρέποντα ὄρ-
»κον ἐνώπιον τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἐν βάρει συνειδότος καὶ τῆς
»τιμῆς μας, καὶ οὕτως ἐπέδότη αὐτοῖς τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον
»ἀποδεικτικὸν καὶ κυρωτικὸν γράμμα μας» (1).

Κατὰ τὸ ἔγγραφον τοῦτο σύμαπασα ἡ ὑπερτάτη διοί-
κη.ς τοῦ Κράτους ἀνετίθετο εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν
Γερουσίαν· οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγίγνετο οὔτε περὶ φιλικῆς
ἐταιρίας οὔτε περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς. Τοῦτο ἐπόμενον
ἦτο νὰ μὴ ἤρесе πολὺ τῷ Ὑψηλάντῃ, ὅστις ἠξίωσε τὴν
τε κατάργησιν τῆς Γερουσίας καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς
πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ, παράδοσιν τῆς ὑπερτάτης ἐ-
ξουσίας. ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ὁ Ὑ-
ψηλάντης τὴν μὲν 27 Ἰουνίου ἔγραψεν εἰς τοὺς Ὁθω-
μανοὺς Τσάμιδας, τὴν δὲ 12 Ἰουλίου εἰς τοὺς Χριστια-
νοὺς Χειμαρρέους καὶ βραδύτερον εἰς τὸν Σερίφ πασσᾶν
τῆς Κρήτης, εἰς τοὺς Κρήτας καὶ ἄλλους, καταλλήλους
ἐπιστολὰς ὡς πληρεξούσιος (2)· βραδύτερον δὲ, ραδιοῦρ-
γηθεὶς, φαίνεται, ὑπὸ τῶν περὶ αὐτῶν, ἀπῆλθεν εἰς Καλά-
μους ὡς δυσαρεστημένος· καὶ τὸ μὲν κοινὸν, λέγει ὁ Τρι-
κούπης, ἐθεώρησε τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐλθόντα πρὸς πλή-
ρωσιν τῶν προσδοκιῶν του· οἱ δὲ στρατιῶται ὡς δο-
τῆρα μισθῶν, τιμῶν καὶ βαθμῶν. «Ἄν ὁ Ὑψηλάντης,
»π ρ ο σ θ έ τ ε ι, εἶχε τόσῃν πολιτικὴν τόλμην, ὅσῃν ἔδειξε πάν-
»τοτε ἀνδρίαν ἐν πολέμῳ, ἡ περίστασις ἐκείνη ἦτον ἀρμοδιωτάτῃ νὰ
»τὸν περιβάλῃ ἣν ἐπέθymει ἐξουσίαν· τὸν ἐτίμων καὶ τὸν ὑπήκουαν αἱ
»ναυτικαὶ νῆσοι καὶ ὅλη ἡ Στερεὰ Ἑλλάς· τὰ ἐν Τρικύρφοις καὶ ἐν
»Βερβινοῖς στρατόπεδα τὸν ἐχαιρέτησαν ἐπανελθόντα ἀγαλλόμενα, καὶ
»ἤσαν ὑπὸ τὰ νεύματά του· ὁ λαὸς τῆς Πελοποννήσου τὸν ἠγάπα, καὶ
»αὐτοὶ οἱ πρόκριτοι ἤθελαν μόνον νὰ περιστείλωσι τὴν ἀπόλυτον ἐξου-
»σίαν του, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ τὴν καταργήσωσι, διότι ἐφοβοῦντο τὴν Ἀρ-

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἰστ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. Α'. Σελ. 302.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. Ἐπ. Φιλήμ. Τόμ. 6'. Σελ. 445, 491
492 καὶ 495.

»χὴν τῆς Ἑταιρίας* ἀγνοοῦντες ὅτι ἦτο μῦθος. Ἐν συντόμῳ πολιτικοὶ καὶ
 »πολεμικοὶ, οἱ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ τῆς ξηρᾶς, μικροὶ καὶ μεγάλοι,
 »ὅλοι εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἤλπιζαν· ἀλλ' ὅλα ταῦτα δὲν τὸν ὠφέλησαν.
 »Ἐκείνητος ἐπὶ τῶν Τρικόρφων καὶ ἀνταπεκρίνετο μετὰ τῶν ἀντιπάλων
 »του συνηγμένων εἰς Ζαράκωβαν. Σχέδια ὀργανισμοῦ συγχρόνως ἀντε-
 »πρεστέλλοντο, καὶ οὐδὲν ἀπεφασίζετο· ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅ,τι ἔπρεπον ὡς
 »ἐπαναστάτης καὶ ἐδύνατο ἐν μέσῳ τῶσαν εὐτυχῶν περιστάσεων ὡς
 »πτολμηρὸς νὰ κατορθώσῃ ἐν μιᾷ στιγμῇ, σείων μόνον τὴν σπάθην του
 »καὶ μὴδὲ βράνιδα χύων αἵματος, ὡς μηδεὶς τολμῶντος ν' ἀντισταθῇ
 »ἐνόπλιως, τὸ διεπραγματεύετο ὡς ἀδύνατος συμβιβαστῆς δι' εἰρηνικῶν
 »πρεσβειῶν καὶ δι' ἀνωφελῶν συζητήσεων. Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ δράξῃ
 »τὴν ἐξουσίαν κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του, μὴδὲ εἰς τὸ ἐξῆς
 »τὸ κατώρθωσεν καθόλου τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα* πάντοτε ἀντιπολιτευόμενος
 »τὰς κυβερνήσεις, ἃς ἐθεώρει σφετεριστὰς τῆς ἀνηκούσης αὐτῷ ἐξου-
 »σίας, καὶ πάντοτε σχετιζόμενος πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς κατὰ τῶν
 »ἀντιζήλων του πολιτικῶν· ἀλλὰ καὶ πάντοτε τρέχων αὐθόρμητος εἰς
 »τοὺς κινδύνους καὶ διαπρέπων ἐν πολέμῳ, καὶ μηδαμῶς φειδόμενος
 »τῆς ζωῆς του διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του.
 »Κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ὑπόπτεισαν πολλοὶ τὸν Ὑψηλάντην ὡς
 »ὑπενεργοῦντα τὸν φόνον τῶν ἀντιπάλων του, διότι ἐφωράθησαν τῷ
 »ὄντι τινὲς τῶν περὶ αὐτὸν ὑποκινοῦντες χεῖρας μαιφόνους κατ' ἐκεί-
 »νων. Ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης ἀμέτοχος ἦτο καὶ ἀμέτοχος παντὸς ἐγκλή-
 »ματος διέμεινε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του καὶ ἐν ἔργῳ καὶ ἐν λόγῳ». (1).

Τὴν δοξασίαν ταύτην τοῦ Τρικούπη περὶ Ὑψηλάντου
 συμμερίζεται καὶ ὁ Φίνλεϋ, λέγων· «Τοσοῦτον γόητρον
 ἔσχε τότε ὁ Ὑψηλάντης, ὥστε καίτοι μικρόσωμος, οὐ-
 δόλως ἐπιδεικτικὸς, δύσλαλος καὶ μὴ εὐρωστος, ἐδύνατο
 ὁμως νὰ γίνῃ εἰς Βασιγκτὼν τῆς Ἑλλάδος, ἂν εἶχε καὶ
 τὰ ἠθικὰ ἐκείνου προσόντα. Ἄν δ' ἐγίνωσκε νὰ συγκε-
 ράσῃ, ὡς ἐκεῖνος, τὴν αὐστηρότητα μετὰ τῆς δικαιοσύνης
 καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ σέβας εἰς τοὺς στρατιώτας, θὰ ἐδύνατο
 νὰ σχηματίσῃ τακτικὸν στρατὸν ἐλληνικὸν καὶ νὰ σώσῃ
 τὴν Ἑλλάδα τῆς ἀναρχίας» (2).

Διὰ πολλῶν παρακλήσεων, γενομένων ὑπὸ τῶν ἐπι-
 σημοτέρων ὀπλαρχηγῶν καὶ πάντων σχεδὸν τῶν γερου-
 σιαστῶν πρὸς κατεύνασιν τοῦ ἐρεθισθέντος ἔνεκα τῆς ἀ-

(1) Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. Α'. Σελ. 308—309.

(2) The Hist. of the Greek revolution by Finlay vol j pag. 286.

ποχωρήσεως τοῦ Ὑψηλάντου στρατοῦ, ἐπανεκάμψεν ἐκεῖνος εἰς Τρίκορφα, ἐκεῖ ἐπανήλθε καὶ ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς κ' ἐπέφερεν ἱκανὴν κατεύνασιν τῶν πνευμάτων· σμικροῦ δ' ἐδέησε νὰ φέρῃ καὶ πλήρη συνδιαλλαγὴν· ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἀπέτρεψαν αὐτόν· τὴν περὶ τούτου ῥαδιουργίαν ἐξεικονίζει γραφικώτατα ὁ Φιλήμων (1), παριστῶν τὸν πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ ὡς στερούμενον πάσης θελήσεως· ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐκώλυσαν τὸν Ὑψηλάντην ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸν Ἰσθμόν, ἐπ' ἀπειλούμενον καὶ ὑπὸ ἀποβάσεως ἐτέρων ἐχθρῶν.

Βραδύτερον, κατὰ Γερμανόν, «Οἱ Πελοποννήσιοι ἐσύστησαν καὶ τοπικὴν τινα διοίκησιν καὶ πρόεδρος αὐτῆς ἐξελέγη ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης . . . ἀλλ' οὗτος διέτριβεν εἰς Κόρινθον, δυσηρεστημένος, διότι τὸν ἀπέρριψε τρόπον τινὰ ἢ συνέλευσις καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν προεδρείαν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας οἰκαιοποιήθη· ἀλλ' ἔτι βραδύτερον ἐνεκρίθη παρὰ τῆς Συνελεύσεως νὰ προσκληθῇ ὁ Ὑψηλάντης πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ σώματος, τὸ ὅποῖον ἔγεινε καὶ ἐφάνη δεκτὸν εἰς αὐτόν» (2).

Καὶ ὡς πρόεδρος μὲν τοῦ βουλευτικοῦ μεγάλα πράγματα δὲν ἔπραξεν ὁ Ὑψηλάντης, οὐχ ἥττον ὁμως καὶ διὰ μόνης τῆς βαρύτητος τοῦ ὀνόματός του ἐνέπνεεν ἐλπίδα μὲν, σέβας καὶ θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας· πλειοτέραν δὲ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἐχθρούς. Εἰς τὸν Ὑψηλάντην συνήθως ἐνεπιστεύοντο οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις Τοῦρκοι, ὅτε ἐξ ἀπελπισίας παρεδίδοντο· αὐτοῦ ἐπίσης τὴν συνδρομὴν καὶ ἀντίληψιν ἐπεκαλοῦντο ἐν ἀνάγκαις καὶ ἀπασιν αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες, ὥστε πράγματι ὁ Ὑψηλάντης καὶ μόνον διὰ τοῦ ὀνόματός του κατεῖχεν, ὅτι ἀπήτει. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι, καίτοι οὐδέποτε ἀναγνω-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπανασ. Φιλῆμ. Τόμ. δ'. Σελ. 197.

(2) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Γερμανοῦ Σελ. 89—93.

ρισθείσης ἐπισήμως τῆς ἀξιώσεώς του, οὐδὲν ἤττον ὁμως καὶ τὴν εἰς Ὀλυμπον ἐκστρατείαν ὁ Ὑψηλάντης διωργάνισε, διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του Σάλα, καὶ τὸν ἀρροστήν τῆς Κρήτης Ἀφεντουλιέφ αὐτὸς ἐπεμψε· καὶ ἀπέτυχε μὲν κατ' ἀμφοτέρα ταῦτα, ἀλλὰ τὰ αἷτια τῆς ἀποτυχίας ὀλιγώτερον ἴσως πάντων εὐθύνουσι τὸν Ὑψηλάντην.

Καίτοι δὲ πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, οὔτε τῶν φροντίδων ὁμως τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὔτε τῶν ἐκστρατειῶν ἀπεῖχεν· «ἵνα δὲ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος, λέγει ὁ Πουκουδήλ, προσέφερε, πλὴν ἄλλων πολλῶν, καὶ 300,000 φράγκα, πηγάζοντα ἐκ τῆς προικὸς τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας» (1). Ἐνωρίς δ' ἐννοήσας, ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ πράξῃ πολλὰ ὡς πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀπῆλθε τῷ 1822 εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὡς ἀπλοῦς ἐθελοντής, λέγει ὁ Φίνλεϋ (2). Καθ' ὁδὸν δὲ ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ οὐχὶ τὴν παραδεχθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐννοσυνελεύσεως, κ' ἐξέδιδε διαταγὰς ἐπ' ὀνόματί του. Τοῦτο δυσηρέστησε βεβαίως τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀνεκάλεσεν αὐτὸν μετ' ὀργῆς· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης, ἀποβλέπων μόνον εἰς τὸ τῇ πατρίδι συμφέρον, τὸ μὲν πρῶτον ἠπειθήσει· συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς, Νικητὰ καὶ ἄλλων, καὶ οὐδεμίαν ἔδιδον οὔτε ἐκεῖνος οὔτε οὔτοι εἰς τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ τε Ἀρείου Πάγου, τοῦ διοικούντος τα τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, οὔτε αὐτῆς τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως· «πρὸς τοῦτον (τὸν Ὑψηλάντην) ἀντέπραττε μὲν παρῶρησίᾳ ὁ Ἀρειὸς Πάγος, λέγει ὁ Τρικούπης, ἀντεφέρετο δ' εὐσχήμως καὶ ἡ Κυβέρνησις» (3). Τὸ πρῶτον λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἄκων

(1) 182 Hist. de la régénération de la Grèce par Pouqueville volum. ij pag. 582.

(2) 182 Hist of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 344.

(3) 182 Σ. Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 214.

βεβραχίως ἠπειθήσεν· βραδύτερον ὁμως ὑπακούσας, ἐπανε-
καμψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ συνεμέθεξεν ἐνδόξως
εἰς τε τὴν ἀπόκρουσιν καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ
Δράμαλι. Τὴν συμμετοχὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἐν τῇ κρι-
σίμῳ ἐκείνῃ περιστάσει περιγράφει ὡς ἑξῆς ὁ Φίνλαυ·

«Ὁ Ὑψηλάντης, ἐπιστρέφων ἐκ τῶν μύλων τῆς Λέρ-
νης, εὔρεν, ὅτι οἱ ἐβελονταί, οἱ κατέχοντες τὸ φρούριον
»τῆς Λαρίσσης (ὑπὲρ τὸ Ἄργος) ἔσπευδον νὰ ἐγκαταλεί-
»ψωσιν αὐτό· ἀμέσως λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης παραλαβά-
»νει ὀλίγους νέους, κλείεται εἰς τὸ φρούριον καὶ οὕτως ἡ
φρουρὰ αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς χιλίους· ἀλλὰ δὲν εἴ-
»χον τροφάς· καὶ οἱ Τούρκοι ἐμπόδιζον αὐτὰς διὰ στε-
»νῆς πολιορκίας· οὐδὲν ᾔττον ὁμως ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς
»τῶν καταλαβόντων τὸ φρούριον ἐπετεύχθη·» ἐνέμειναν
δηλαδὴ καὶ δὲν διεσκορπίσθησαν οἱ πολιορκοῦντες τὸ
Ναύπλιον Ἕλληνες, κ' ἐκώλυσαν τὴν συγκοινωνίαν τοῦ-
του μετὰ τῆς πολιορκούσης τὸ φρούριον Ἄργους στρα-
τιᾶς τοῦ Δράμαλι· «ὁ δὲ Ὑψηλάντης, προσθέτει ὁ Φίν-
λαυ, μετὰ τινας ἡμέρας ἐγκατέλειπε διὰ νυκτὸς τὸ μὴ
χρήσιμον τότε ὄν φρούριον, σώσας καὶ τὴν φρουρὰν αὐ-
τοῦ· καὶ ἀπῆλθεν, ἐπιπροσθέτει, μετὰ τοῦ Νικήτα καὶ
τοῦ Δικαίου καὶ δισχιλίων Ἑλλήνων, ἵνα καταλάβῃ τὸ
Ἀγιονόρι· καὶ τὰ μὲν στενὰ τῆς θέσεως ταύτης κατεῖ-
»χεν ὁ Δικαῖος, ἀντιταχθεὶς κατὰ μέτωπον· ἐπιτεθέντες
δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλαγίων, δηλαδὴ ἐκ τοῦ Ἀγίου
Σώστη καὶ ἐκ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἐρρώμένως κατὰ
τῶν Τούρκων καὶ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ἐπήνεγ-
»κον τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν» (1).

Ἐκτοτε ὁ Ὑψηλάντης, χωρὶς νὰ ὀλιγωρήσῃ οὐδεμιᾶς
τῶν λοιπῶν στρατιωτικῶν τε καὶ πολιτικῶν ἀναγκῶν
τῆς πατρίδος, σύμπασαν ὁμως σχεδὸν τὴν προσοχὴν

(1) *Ide Hist. of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 358—362.*

του ἐπέστησεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τακτικοῦ στρατοῦ· ἄλλ', εἴτε ἔνεκα τοῦ ἀνωμάλου τῶν περιστάσεων, εἴτε ἴσως καὶ ἐξ ἀντενεργείας τινός, δὲν εὐδοκίμησε μὲν πολὺ εἰς τοῦτο, καὶ οἱ ὀλίγοι ὁμῶς, οὓς ἐδυνήθη νὰ γυνάσῃ καὶ πειθαρχήσῃ, καὶ τοῦτον μὲν ἐδόξασαν καὶ τὴν πατρίδα ἐξυπηρέτησαν σπουδαίως κατὰ τὴν ἐξῆς περίπτωσιν.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1825, ὁ Ἰβραήμης, ἀλώσας τὴν Τρίπολιν, ἀπεπειράθη κατὰ μὲν τὸν Φίνλαῦ μετὰ τετρακισχιλίων, κατ' ἄλλους δὲ μετὰ δωδεκάκισ χιλίων ἐπιλέκτων τακτικῶν ν' ἀλώσῃ ἐξ ἐφόδου ἢ νὰ πολιορκήσῃ στενῶς καὶ τὸ Ναύπλιον, τὴν μόνην ὀχυρὰν θέσιν, ἐν ἣ ἐδύνατο νὰ ἐδρεύῃ ἀσφαλῶς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις· ἔφθασε δὲ εἰς βολῆς τουφεκίου ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν παρὰ τὴν Λερναίαν λίμνην μύλων, κ' ἤθελε κυριεύσει βεβαίως καὶ τούτους, ἐν οἷς ὑπῆρχε καὶ οὐκ ὀλίγη ποσότης τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, ἥθελεν ἐκπορθῆσαι ἴσως ἀμέσως καὶ τὸ Ναύπλιον, ἂν μὴ ἀντετάσσοντο κατ' αὐτοῦ ἐρβρωμένως, λέγει ὁ Φίνλαῦ, ὁ Μακρυγιάννης καὶ Κωνστ. Μαυρομιχάλης μετὰ τριακοσίων πεντήκοντα ἀτάκτων καὶ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης μετὰ τινων ἐθελοντῶν τακτικῶν, Ἑλλήνων τε καὶ Φιλελλήνων (1). Καθ' ἧς δ' ἔχομεν ἀλλαχόθεν πληροφορίας, ἅπαντες οἱ τελευταῖοι οὗτοι μόλις συνεποσοῦντο εἰς πεντήκοντα ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κάρπον Παππαδόπουλον· ἀλλὰ τοσοῦτον γενναίως ἀντέστησαν οὗτοι τε καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην καὶ Μαυρομιχάλην ἄτακτοι, μιμούμενοι πάντες τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχηγῶν των, ὥστε καὶ τοῦ Ἰβραήμῃ τὰς ἀλεπαλλήλους καὶ λυσσώδεις καὶ διὰ πολλὰ πλῶν δυνάμεων ἐπιθέσεις ἀπέκρουσαν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἐκεῖ παραπλέοντος γάλλου ναυάρχου Δε

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finley vol. ij pag. 78.

Ῥεγνῇ ἐφείλκυσαν. Τοσαύτην δὲ φθορὰν ἔπαθεν ὁ Ἰβραΐ-
μης τότε, ὥστε οὐδέποτε ἀπεπειράθη τοιαύτης ἐπιθέσεως.

Ὁ δὲ Γόρδων τοὺς περὶ τὸν Ὑψηλάντην, Μακρυγιάν-
νην καὶ Κωνστ. Μαυρομιχάλην τὸ μὲν πρῶτον κλει-
σθέστας ἐν τοῖς μύλοις ἀπαριθμεῖ εἰς 227· ἔπειτα δὲ
προσελθόντες καὶ ἄλλοι, προσθέτει, συνεποσώθησαν εἰς
900· καὶ ὁ γάλλος ναύαρχος Δὲ-Ῥεγνὺ τοσοῦτον τολ-
μηρὰν καὶ ἀνωφελῇ ἐθεώρει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὑψηλάν-
του, ὥστε ἀπέδῃ εἰς τὴν ξηρὰν νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, διότι
ἅπαντες θ' ἀπωλεσθῶσιν εἰς μάτην· ἀλλ' ὁ πρίγκηψ ἀ-
πήντησε ξηρῶς «κάλλιστα, θ' ἀποθάνωμεν ἅπαξ»· τοῦ
δὲ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιτεθέντων ἀράβων δὲν μνημονεύει,
ἀλλ' ἐκ τούτων μὲν λέγει ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης περὶ
τοὺς 100, ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν ἐφονευθῇ εἰς φιλέλ-
λην καὶ δύο Ἑλληγνες· ἐπληγώθησαν δὲ καὶ τινες ἄλλοι
Ἑλληγνές τε καὶ Βούλγαροι (1).

*Ἐκτοτε ὁ Ὑψηλάντης οὐδέποτε μὲν οὐδενὸς παρη-
μέλησεν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἄξιον ἀφηγήσεως ἔπραξε. Μετὰ
δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ τρίτη
τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, ἐκπλαγεῖσα ἐκ τοῦ μεγέθους
τῆς συμφορᾶς, ἐξητήσατο τὴν εἰδικὴν προστασίαν τῆς
Ἀγγλίας· τοῦτο μαθὼν ὁ Ὑψηλάντης, ἔσπευσε νὰ δια-
μαρτυρηθῇ ἐντόνως δι' ἀναφορᾶς του, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν
τὰ ἐξῆς τεμάχια. «Καὶ ὡς πολίτης καὶ ὡς πρωταίτιος τοῦ
σημερινοῦ ἀγῶνος χρεωστῶ καὶ εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ εἰς τὴν οἰκο-
γένειάν μου καὶ εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον νὰ ἐκφράσω παρρησίᾳ τὰ φρο-
νήματά μου εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν, ἐκ τῆς ὁποίας κρέμα-
ται ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Ἑλλάδος. . . . Σᾶς φοβεῖται ἡ
πτώσις τοῦ Μεσολογγίου ; ἀφιερωθῆτε, ὡς καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ
ἀγῶνος, εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν
τῶν Ἑλλήνων. Τὸ στήθος κάθε Ἑλλήνος εἶναι δεύτερον Μεσολόγ-
γιον. Σᾶς θορυβεῖ ἡ ἑλλειψὶς τῶν πόρων ; καταφύγετε εἰς τὴν
γενναιοφροσύνην τῶν πολιτῶν. Ἑλλήν δὲν ἐκώφευσε ποτὲ εἰς

(1) Ἰδὲ History of the Greek revolution by Gordon volum. ij pag. 218.

τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος του. . . . ἔχομεν ἀνάγκην προστασίας; ἃς καταφύγωμεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ὅλων τῶν ἐθνῶν. . .

«Τὰ μεγάλα Ἔθνη καὶ οἱ καλοὶ πατριῶται φαίνονται εἰς τὰς κρίσεις περιστάσεις τῆς πατρίδος των· δοῦλος εἶναι εὐκόλῳ νὰ γείνη τις, ὅταν θέλῃ αὐθέντης, εἶναι δύσκολον ἐπιθυμοῦμεν εἰρήνην; ἃς τρέξωμεν εἰς τὰ ὅπλα». (1).

Τοιαύτη γλῶσσα, ἐν τοιαύτῃ συμφορᾷ, καθ' ἣν οἱ πάντες σχεδὸν ἦσαν ἀπηλπισμένοι, ἐμφαίνει μὲν τὸ ἀτρόμητον τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου τὴν ἐποχὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, εἰπόντος τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «πάταξον μὲν, ἄκουσον δὲ» καὶ τὴν τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ τότε ἐξηρέθισεν εἰς τοσοῦτον τὴν Ἔθνοσυνέλευσιν, «ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ γείνη ψήφισμα, ὅτι διὰ τὸν αὐθάδη τῆς πρὸς τὴν Συνέλευσιν ἀναφορᾶς τοῦ τρόπου, ἀποκλείεται ἀπὸ κάθε πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ὑποῦργημα.»

Βραδύτερον ὁμως τὴν 16 Φεβρουαρίου 1827 ἡ αὐτὴ Ἔθνοσυνέλευσις, συνεδριάζουσα ἐν Ἑρμιόνη, οἰκοθεν ἐξέδωκε τὸ ἐξῆς ψήφισμα·

«Θεωρήσασα τὸ ὑπ' ἀριθ. Γ'. τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ διακοπείσης Συνελεύσεως ψήφισμα, ἐκδοθὲν τὴν 12 Ἀπριλίου 1826·

«Θεωροῦσα ὅτι τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐγένει ἐνεκα πολιτικῶν φρονημάτων, ἀντικειμένων μὲν ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐπίσης πατριωτικῶν, καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὸν ἴδιον ἐκάστου τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι.

Ἐφίξει·

Α'. Τὸ αὐτὸ ψήφισμα ἀκυροῦται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐκτασιν.

Β'. Ὁ Κύριος Δ. Ὑψηλάντης ἀποκαθίσταται εἰς τὰ δίκαια τοῦ πολίτου καὶ ἀπολαύει αὐτῶν ἀνεξαιρέτως.

Λαβὼν ὁ Ὑψηλάντης ἀντίγραφον τοῦ ψηφίσματος τούτου, καὶ ἐκφράσας εἰς τὴν Συνέλευσιν τὴν εὐγνωμοσύνην του δι' ἐπιστολῆς, ἔγραψεν ἐν αὐτῇ τὰ ἐξῆς·

«Μὲ δίδει ἤδη ὅλην τὴν εὐχάριστον ἀφορμὴν διὰ νὰ προσφέρω καὶ τὴν τελευταίαν ῥανίδα τοῦ αἵματός μου εἰς τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον τῆς ἀγωνιαίου ἀνεξαρτησίας

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμ. Τ. Δ'. Σ. 73-74.

μας.» — Καὶ τῷ ὄντι ὁ Ὑψηλάντης οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐφείσθη τῆς ζωῆς του. Δὲν εἶχε μὲν ἴσως οὔτε τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Καραϊσκάκη, οὔτε τὴν ἐν ἀτάκτῳ πολέμῳ ἐμπειρίαν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὴν δημοτικότητα αὐτῶν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐν κινδύνοις πάντῃ ἀτρόμητον καὶ ἂν μὴ ὑπερτέρει τοὺς πάντας, οὐδενὸς ὅμως ἦτο ὑποδεέστερος.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου διωρίσθη στρατάρχης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατοῦ, τοῦ ἐκστρατεύσαντος πρὸς ἐκδιώξιν τῶν Τούρκων καὶ πρὸς ἀνάκτησιν ὅσον ἔνεστι πλειοτέρας χώρας· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐστρατοπέδευσεν ἐν Μεγάροις πρὸς συγχέντρωσιν· ἔπειτα δ' ἐν Θήβαις, πρὸς ἐπίθεσιν. Μάχης δὲ ἀπροόπτου γενομένης ἐνταῦθα καὶ τραπέντων πάντων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς φυγὴν, ὁ Ὑψηλάντης ἔμεινε τόσον ἀπτόητος ἐν τῇ θέσει του, ὥστε οἱ ἄξιωματικοὶ του ἐδέησε διὰ τῆς βίας νὰ θέσωσιν αὐτὸν ἐφ' ἵππου καὶ νὰ φυγαδεύσωσιν, ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῇ.

Ἐνισχυθέντες ὁμως βραδύτερον οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοῦ Κριζιώτη καὶ ἄλλων, δὲν ἐβράδυνον καὶ περιφανεῖς μάχας νὰ κερδίσωσιν ἐν Ἀνηφορήτῃ καὶ τοὺς Τούρκους νὰ ἐκδιώξωσιν ἐξ ἄλλων θέσεων καὶ εἰς τὴν τελευταίαν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἐν Πέτρα μάχην ν' ἀναδειχθῶσι τοσοῦτον ὑπέρτεροι τῶν πολεμίων, ὥστε οὗτοι, καίτοι πολυαριθμότεροι ὄντες καὶ ὀχυρὰς εἰσέτι θέσεις κατέχοντες καὶ οὐδόλως πολιορκούμενοι, κατελήφθησαν ὁμως ὑπὸ δέους καὶ προὔτίμησαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ συνθήκης, ἣν διεπραγματεύθη διὰ τοῦ ἐπιτηδείου γραμματέως του Φιλήμονος ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἥς τοὺς ὅρους ἐτήρησεν εὐλαβῶς, λέγει ὁ Φίνλαυ (1).

Ἀπαλλαγεῖς δὲ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ ἐχθρῶν ὁ Ὑψηλάν-

της, ἐστρατοπέδευσεν ἐν Χρισῷ τῆς Φωκίδος πρὸς ἐκ-
φύβησιν τῶν κατεχόντων εἰσέτι μέρη τινα τῆς Φθιώτι-
δος ἐχθρῶν· ἐνταῦθα διαμένοντος τούτου, συνέβη τὸ ἐξῆς·
Παρηκολούθουν τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἱατροὶ καὶ χειροῦρ-
γοὶ τοῦ στρατοῦ οἱ καθηγηταὶ Χορτάκης καὶ Ὀλύμπιος,
οἵτινες πρὸς μὲν τὰς ἄλλας στερήσεις καὶ κακουχίας
εἶχον ἤδη ἐξοικειωθῆ· ἐκινδύνευον ὁμῶς νὰ πάθωσι κ' ἑ-
παθε μάλιστα χρόνιον ἄσθμα ὁ Χορτάκης, ἔνεκα τῆς ὑ-
γρασίας, τῆς ἐκ τῆς ἐλλείψεως κλίνης καὶ σκηνωμάτων
τινῶν καταλλήλων εἰς τε τοὺς νοσηλευομένους καὶ εἰς
τοὺς ἱατρούς· μετὰ τινα ἐν βροχερᾷ ἡμέρᾳ ὁδοιπορίαν
ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ νὰ
παραπνεύωσιν· εὐρόντες δ' αὐτὸν μὲν σταυροποδητὶ κα-
θήμενον ἐπὶ ψάθης καὶ τεινάσσοντα τὰς φθείρας τοῦ περι-
λαιμίου του εἰς τὴν πυράν· τοὺς δὲ ὑπασπιστάς του, στε-
γνώνοντας εἰς αὐτὴν τὴν κατάβρεκτον καπόταν τοῦ
ἀρχιστρατήγου, τὴν χρησιμεύουσαν ὡς γνωστὸν τότε
καὶ ὡς στρωμνὴν καὶ ὡς ἐφάπλωμα, ὑπὸ τοσαύτης αἰ-
δοῦς κατελήφθησαν, ὥστε οὔτε λέξιν εἶπον περὶ τοῦ
αἰτίου τῆς ἐπισκέψεώς των καὶ ἀπέδωκαν αὐτὴν εἰς ἑτε-
ρόν τι· ἱκανὸν τοῦτο φρονοῦμεν, νὰ φέρῃ εἰς συναίσθη-
σιν τινὰς ἐξ ἡμῶν τῶν ἐντροφόντων σήμερον καὶ μὴ ἐκτι-
μώντων τοὺς ἀγῶνας, τὰς θυσίας, τὰς κακουχίας καὶ
τὰς στερήσεις, δι' ὧν οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνεκτήσαντο τὴν
ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος.

Ἐνταῦθα ἀποπερατοῦται τὸ στρατιωτικὸν στάδιον τοῦ
Ὑψηλάντου. Τοῦτο βεβαίως οὔτε μυριονέκρους μάχας
περιλαμβάνει, οὔτε τόσον ἐπιφανὲς εἶναι ὅσον τὸ ἄλλων
στραταρχῶν μεγάλων ἐθνῶν. Ἐλλειπούσης ὁμῶς τῆς
ἐτοιμότητος καὶ τῆς ἀταραξίας τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ μὲν
Δράμαλις ἤθελε βεβαίως διαλύσει τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλή-
νων πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, δὲν ἤθελε καταναλώσει
τὰς τροφάς του, πολιορκῶν τὸν Ὑψηλάντην· δὲν ἤθελε

πάθει, ὅσα ἔπαθε καὶ ἴσως ἤθελε καταπνίξει τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ὁ δὲ Ἰβραήμ πασσᾶς, ἂν μὴ εὑρίσκει βραδύτερον τὴν ἀντίστασιν τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Κωνστ. Μαυρομιχάλη εἰς τοὺς μύλους, ἤθελε κυριεύσει τὸ Ναύπλιον καὶ ἤθελεν ἐκλείψει πᾶσα ἀφορμὴ πρὸς τὰ μεταγενέστερα, ἅτινα ἔφερον εἰς αἰσίον πέρας τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα· ἄλλως τὸ ἀτρόμητον τοῦ Ὑψηλάντου ἐν ταῖς μάχαις καὶ τὸν εἰλικρινῆ αὐτοῦ πατριωτισμὸν ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ μὴ φίλος τῶν Ἑλλήνων Φίνλαῦ, ἀποφαινόμενος περὶ αὐτοῦ ὡς ἑξῆς·

«Καὶ τοι μὴ στερούμενος πολλῶν φυσικῶν ἐλαττωμάτων ὁ Ὑψηλάντης, εἶχεν ὁμῶς φιλάνθρωπα αἰσθήματα, ἀδάμαστον ἀνδρίαν καὶ εἰλικρινῆ πατριωτισμὸν(1).

Φέρομεν ἐπίτηδες πολλάκις τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγγραφέως τούτου εἰς τὰ ἀφορῶντα τοὺς Ὑψηλάντας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, διότι οὐδεὶς, ὡς γνωστὸν, δριμύτερον τοῦ Φίνλαῦ ἐπέκρινε τοῦτον, καὶ οὐδεμία ἴσως ἄλλη Ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἐπὶ πικρότερα ποτήρια τῆς Ὑψηλάντικῆς ἐπ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν· οὔτε τὰ ὅσα τοῦ πρωταγωνιστοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ἐτάφησαν εἰσέτι ἐν τῇ καὶ δι' αὐτοῦ ἐλευθερωθεῖσῃ Ἑλλάδι, ἀλλὰ κεῖνται ἐν ξένῃ γῇ, ἐνθ' ὅπου ὑπέστη ἐπταετὴ μαρτύρια.

Ἀπεπερατωθέντος τοῦ ἀγῶνος ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐπανέκαμψεν εἰς Ναύπλιον καὶ βραδύτερον ἐξελέγει ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὡς μέλος τῆς Κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης τὸ μὲν πρῶτον ἀπεποιήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐξ ἀγαθῆς κατὰ Φίνλαῦ προαιρέσεως καὶ ἐκ πατριωτισμοῦ (2), ἀλλ' ἔπειτα μετέπεισαν αὐτὸν οἱ φίλοι· ἐπέζησε δὲ Ὑψηλάντης, ἵνα πῇ μέχρι τρυγός, σὺν τοῖς ἄλλοις πολλοῖς, καὶ τὸ πικρὸν ποτήριον τῆς δολοφονίας τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Καποδιστρίου, κ' ἐτελεύτησε κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1832 ἐν Ναυπλίῳ, θρηνηθεὶς ὑπὸ πάντων.

(1) 1st Hist. of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 285, 286.

(2) 1st Finley vol. j pag. 264.

ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ.

Πεπρωμένον ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἦτο, φαίνεται, νὰ διατηρηθῶσι μὲν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας οἷονεὶ ἐπωάζοντα κ' ἐν καταστάσει νάρκης ἅπαντα τὰ ἐκάστη κοινωνικῇ τάξει ἀναλογοῦντα σπέρματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' οὐδέποτε νὰ ἐκλείψωσιν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς. Καί τινα μὲν τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν τάξεων σπέρματα εἰδομεν ἤδη ἀλλαχοῦ· τὰ δὲ λοιπὰ ἐρευνήσωμεν ἐν τοῖς ἐκδοθησομένοις τόμοις· ἐνταῦθα δὲ λεχθήσονται τινα περὶ ἐνδόξου καταγωγῆς.

Καί τὴν μὲν γενικὴν τῶν Ἑλλήνων καταγωγὴν ἐκ τῶν ἀρχαίων προγόνων αὐτῶν μόνον ὁ παραδοξολόγος Φαλμεράγερ διημφισβήτησεν· ἀλλὰ τὰ σήμερον ὑπὸ τὰς ὀψεις τῶν πάντων διαδραματιζόμενα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἐν τῇ ὑψηλίῳ ἀποδεικνύουσιν ἄρδην, ὅτι οἱ Ἑλληνες ἐκληρονόμησαν πάσας τὰς ἐλλείψεις καὶ οὐκ ὀλίγας τῶν ἀρετῶν τῶν προγόνων αὐτῶν· οὐδεμίαν δὲ καθ' ἡμᾶς ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι κ' ἐκείνας θὰ θεραπεύσωσιν ὅσον οὐπω ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, (παραδειγματιζόμενοι ἐκ τῆς εὐγενοῦς πρὸς τοῦτο ἀμίλλης ἀπάντων τῶν ἐθνῶν) καὶ ταύτας θὰ καλλιεργήσωσιν, οὐχὶ μόνον ἀναλόγως τῆς πληθύος τῶν ὑπαρχουσῶν σήμερον εὐκολιῶν, ἀλλὰ καὶ ἀναλόγως τῆς ἐμφύτου φιλοτιμίας, ἣν ἕκαστος ἀπόγονος ὀφείλει νὰ ἔχῃ πρὸς ὑπερτέρησιν τῶν ἑαυτοῦ προγόνων.

Τῆς δὲ εἰδικῆς τῶν Ὑψηλαντῶν ἀρχαίας καταγωγῆς ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἄλλοι τε πολλοὶ πρὸ ἡμῶν μνείαν ἐποιήσαντο καὶ ἡμεῖς τὰ δεόντα

πρὸ τοῦ βίου τούτου διελάβομεν· ἤδη δὲ περὶ τῆς τῶν Μουρουζῶν.

Καὶ ὁ μὲν Φιλήμων ἀποφαίνεται ὡς εἶδομεν, (1), ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ οἰκογένειαι, καταγόμεναι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, κατέφυγον ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τὸ 1204, μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Δούκα εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου συνεκροτήθη παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης, ἀποπειρόμενος ν' ἀποδείξῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ καταγωγὴν ἐκ τῶν Κομνηνῶν ἐκείνων, μνημονεύει καὶ δύο Μαριῶν. Ἡ μία δὲ τῶν Μαριῶν τούτων συνεζεύχθη, φαίνεται, τὸν ἀρχαῖον ἰδρυτὴν τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας· διότι ἐν Τραπεζοῦντι ὑπάρχει ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Σου-μελᾶ, ἣτις διὰ τε τὴν λαμπρότητα τῆς οἰκοδομῆς καὶ διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἀφιερώματα, οὐχὶ μόνον εἰκάζεται, ἀλλὰ καὶ κατὰ παράδοσιν ὑπὸ πάντων τῶν Τραπεζουντίων ἀνομολογεῖται, ὅτι ἐκτίσθη δαπάνῃ τῆς Μαρίας Μουρούζη, τῆς ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας καταγομένης. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ ὑπάρχουσι καὶ ἀρχαῖα ἔγγραφα, μαρτυροῦντα τὴν Αὐτοκρατορικὴν καταγωγὴν τῶν τε Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν. Τῶν ἐγγράφων τούτων ἐζητήσαμεν πρὸ πολλοῦ ἀντίγραφα παρὰ τε τῆς Μονῆς καὶ τινων ἐκ τῶν μελῶν ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, ἀλλ' ἄχρι τοῦδε οὐδὲν ἐλάβομεν· τούτου δ' ἔνεκα τὰ περὶ ἀρχαίας καταγωγῆς τῶν Μουρουζῶν θεωροῦμεν πιθανὰ μόνον καὶ ἠθέλαμεν παραλείψει καθ' ὁλοκληρίαν καὶ τὰ ῥλίγα ταῦτα περὶ τούτου, ἂν μὴ ὑπεχρέουν ἡμᾶς τρόπον τινὰ εἰς τοῦτο δύο προγενέστεροι συγγραφεῖς ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάν-

(1) Ἰδε ἐνταῦθα Σελ. 2.

της Κομνηνῆς καὶ ὁ Φιλήμων. Ὁ τελευταῖος μάλιστα τούτων τοσοῦτον ζήλον ἔδειξε πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀρχαίας καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν, ὥστε ἱχνηλατῶν, κατέρχεται καὶ μέχρι τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀποφαίνεται ὅτι «ἐπὶ τοῦ »ἔτους δὲ 1665 δύο πρῶτοι ἐξάδελφοι Ἀντίοχοι ὀνομαζόμενοι ἁμφότεροι (ὁ μὲν Ὑψηλάντης ὁ δὲ Μουρούζης), ἐλθόντες ἐκ »Τραπεζούντος εἰς Κωνσταντινούπολιν κατόκησαν ἐν Βυθίῃ τοῦ »Βοσπόρου (1) ». Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀφηγούμενος τὰ περὶ Παναγιώτου Νεκούση, μνημονεύει τῷ 1671 καὶ τοῦ ὀνόματος Μουρούζη ἐπὶ τῆς ἐξῆς περιπτώσεως. «ὁ υἱὸς »αὐτοῦ (τοῦ Νεκούση), λέγει, δύο μόνον θυγατέρας ἀφῆκεν, ὧν ἡ »μὲν τῷ πραγματεῦτῃ Τραπεζουντίῳ Ἀδαμάκῃ Μουρούζῃ, ἡ δὲ »δευτέρα βαναύσῳ τινὶ σαράτζῃ ἀνδράσιν ἐξεδόθησαν». (2)

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει καὶ δύο ἐτέρων Μουρουζῶν, τοῦ Ἀντιόχου Μουρούζη Ποστελνίκου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸ 1764 (3) καὶ τοῦ Ποστελνίκου Γεωργίου Τζανέτου Μουρούζη, ἀκμάσαντος τῷ 1776 (4). Συγγενὴς λοιπὸν τῶν Μουρουζῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ Κωνστ. Μουρούζης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐνδόξου τῷ ὄντι οἰκογενείας τῶν Μουρουζῶν. Οὗτος κατὰ πολλὴν πιθανότητα ἐγεννήθη περὶ τὰ 1730-1740 ἐκ μητρὸς Μαυροκορδάτου· ἦτο κατὰ Σταματιάδην εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς, τῆς Γαλλικῆς, τῆς Περσικῆς, τῆς Ἀραβικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς (5). Ἀνεδείχθη δὲ μέγας διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὴν 19 Σεπτεμβρίου 1774, κ' ἐτήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔτη τέσσαρα καὶ μῆνας ὀκτώ.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Β'. Σελ. 260.

(2) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Κομνηνοῦ ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 Σελ. 165.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 397, 449, 467.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 557.

(5) Ἰδὲ Βιογρ. Μαγ. Διεσμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 142.

Ἡ γαλλικὴ μετάφρασις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀμμάρ, ἣν ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας, δὲν ἐπεκτείνεται δυστυχῶς πέραν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἵνα ἴδωμεν ὅσα διεπράξατο ὁ Μουρούζης οὗτος ὡς Μέγας Διερμηνεὺς καὶ πόσα πικρά ποτήρια ἔπιεν, ἵνα διατηρηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀξίωμα. «Τῇ δὲ ἑκτῇ Ὀκτωμβρίου 1777, »λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, δόλω καὶ ἀπάτῃ φονευθέντος νεῖς Ἰάσι παρὰ τοῦ Καρρά Ἰσαρλῆ Μεχμέτ-Μπέγη τοῦ ἡγεμόνος »Ἀλεξάνδρου Γκίκα, ἔγεινεν ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας ὁ Δραγομά-»νος τῆς Πόρτας Κωνσταντῖνος Δημητρίου Μουρούζης». (1)

Τὴν δ' ἐποχὴν τῆς ἐν Μολδαυίᾳ ἡγεμονίας τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη δυστυχῶς δὲν περιγράφει οὔτε ὁ Φωτεινός, οὔτε ὁ Κούμας, ἀναντίρρητον ὅμως εἶναι ὅτι πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπεκράτει μεγίστη ἀταξία καὶ ἀθλιότης. Τοῦτο δ' ἠνάγκασε φαίνεται τὸν σύγχρονον καὶ γαμβρόν ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη Ἀλεξάνδρον Ὑψηλάντην νὰ αἰτήσῃ παρὰ τῆς Πύλης διὰ Χάτι σεριφίου ἀναγνώρισιν ἀπάντων τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἡγεμονίαις παραχωρηθέντων ἄλλοτε προνομίων, ὥσπερ εἵπομεν τοῦτο ἤδη ἀλλαχοῦ (2). Τούτων δὲ παραχωρηθέντων, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐπραξεν ἐν Μολδαυίᾳ ὅσα ἀγαθὰ καὶ ὁ Ἀλεξάνδρος Ὑψηλάντης ἐν Βλαχίᾳ· ἐὰν μάλιστα συγκρίνωμεν τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν Μολδαυῶν πρὸς τοὺς Βλάχους, φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ὑπῆρξε κατὰ τι εὐτυχέστερος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, διότι οἱ τε μεγάλοι γεοκτήμενες τῆς Μολδαβίας εἶναι φιλεργώτεροι καὶ οἰκονομικώτεροι τῶν Βλάχων καὶ ὁ λαὸς ἐργατικώτερος.

Πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀρετῶν τούτων παρὰ τοῖς Μολδαβοῖς, φαίνεται, ὅτι ὁ ἡγεμὼν Κωνσταν-

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψ. Σελ. 565.

(2) Ἰδὲ ἐνταῦθα Σελ. 9.

τίνος Μουρούζης οὐκ ὀλίγην κατέβαλε προσπάθειαν, πρῶτος αὐτὸς καὶ ἀπὸ τῆς Αὐλῆς του δίδων τὸ καλὸν παράδειγμα. Ἐπιτοπίως ἐμάθομεν ὅτι ἐμίσει τὴν ἀργίαν καὶ ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας· ἵνα δ' ἐμπνεύσῃ τὰ αὐτὰ αἰσθήματα εἰς τε τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους, ἀπὸ ὀρθροῦ βαθέως ἐπελαμβάνετο τῆς ἐργασίας. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὸν ὑπάλληλον, ἢ θεράποντα ἐκείνον, ὃν δὲν εὔρισκε παρόντα καὶ πάντοτε ἑτοιμον εἰς τὸ καθῆκον. Μόλις διεξεπεραίωνε τὰς συνειθεις Κυβερνητικὰς, ἢ ἄλλας σπουδαίας ὑποθέσεις, καὶ ἐξήρχετο τῆς Αὐλῆς συνήθως ἄνευ τῆς ἐλαχίστης πομπῆς, ἢ ἐπιδείξεως καὶ ἀπήρχετο εἴτε πρὸς ἐπίσκεψιν σχολείων, ἢ ἐργοστασίων ἢ μεγάλων ἐμπορικῶν καταστημάτων, εἴτε ἀπλῶς καὶ πρὸς περίπατον ἢ ἀναψυχὴν· αἰείποτε δ' εὔρισκέ τι νὰ ἐνθαρρύνῃ, νὰ ψέξῃ, ἢ ἐνίοτε καὶ ν' ἀμείψῃ ἡγεμονικῶς ἢ καὶ νὰ τιμωρήσῃ· ὅσω δὲ πρόθυμος ἦτο εἰς τὸ ἀμείβειν, τόσω καὶ ἄκαμptos εἰς τὸ τιμωρεῖν· τὸ μὲν ἐθεώρει καθῆκον ἡγεμονικόν· τὸ δὲ, ἀπαραίτητον κοινωνικὴν ἀνάγκην· «τὸ ξύλον» σηνήθως ἔλεγεν, «ἐβγῆκεν ἀπὸ τὸν παράδεισον» δὲν ἦσαν δὲ σπάνιαι αἱ περιστάσεις, καθ' ἃς ἕκαστος κτηματίας, ἢ καὶ ἐνοικιαστὰς κτημάτων μετεχειρίζοντο τότε τοὺς ραβδισμοὺς, οὐχὶ μόνον πρὸς ποινὴν τῶν ὅπως δῆποτε ἐγκληματούντων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν ἐργασίας. Τοῦτο ἴσως θὰ φανῇ παράδοξον εἰς τοὺς μὴ εἰδότας τὴν κατωτέραν τάξιν τοῦ ὄχλου τῆς Δακίας· ἀλλὰ γνωστὸν εἶναι ὅτι καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἕκαστος ἄρχων Ῥωμοῦνος, ἢ καὶ ἕκαστος ἐνοικιαστής, διέθετεν ὡς κτήνη ἅπαντας τοὺς τε ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ οἰκοῦντας καὶ τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του διατελοῦντας· ἐπὶ μικρῷ τινι ἁμαρτήματι ἢ καὶ ἐπὶ ὀκνηρίᾳ ἐράβδιζεν αὐτοὺς ὅσον ἤθελεν. ὁσάκις δὲ ἐβαρύνετο ἢ ἀπεστρέφετο νὰ πράξῃ τοῦτο ἰδίαις χερσίν, ἢ μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο ἐτέρους δού-

λους, ἢ ὑπηρέτας, ἢ ἔπεμπε τοὺς τιμωρηθησομένους εἰς τὴν Ἀστυνομίαν μὲ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ ραβδίση ἢ τιμωρήσῃ καθ' ὃν τρόπον καὶ δι' ὅσων ραβδισμῶν ὑπηγόρευεν ἡ συνειδήσις τοῦ ἐπιβάλλοντος τὴν ποινὴν. Πολλὰκις οἱ οὕτω τιμωρούμενοι μετεβίβαζον αὐτοπροσώπως καὶ προφορικῶς τὴν παραγγελίαν ταύτην τοῦ κυρίου των εἰς τὴν Ἀστυνομίαν· αὕτῃ δὲ καθῆκον εἶχε μόνον νὰ ἐκτελέσῃ τὰ παραγγέλματα· καὶ δσάκις ἐστειροτο τοῦ ἀναγκαίου πρὸς τοῦτο προσωπικοῦ, μετεχειρίζετο κατὰ σειρὰν αὐτοὺς τούτους τοὺς τιμωρουμένους· ἐξηπλῶνετο εἰς ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Ἀστυνομίας, ἐτίθεντο οἱ πόδες του εἰς τὸν φάλαγγα (εἶδος ποδοκᾶκης), ἐραβδίζετο ὑπὸ τῶν συνδούλων του, ὅσον διέταττεν ὁ κύριος καὶ ἔπειτα ἀνίστατο, ἵνα ραβδίση καὶ οὗτος κατὰ σειρὰν ὁμοίως τοὺς πρὸ ὀλίγων στιγμῶν ραβδίσαντας αὐτόν. Παρατηρήθη δὲ ὑπὸ πολλῶν, ὅτι οἱ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον γινόμενοι ραβδισμοὶ ἦσαν συνήθως οἱ ἀνηλεέστεροι· τούτου δ' ἔνεκα πολλὰ τῶν δυστυχῶν τούτων πλασμάτων, ὁσάκις προσηθάνοντο, ὅτι ἔσφαλον κατὰ τὴν ἐμελλοῦ νὰ πεμφθῶσιν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν, ἵνα ραβδισθῶσιν ἀμοιβαίως, παρεκάλουν τὸν ἄρχοντα νὰ εὐδοκίση νὰ ραβδίση αὐτὰ ἰδίαις αὐτοῦ χειρσί.

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ ραβδισμὸς ἤδη ἀπηγορεύθη καὶ διὰ νόμου· ἀλλὰ, πρὸ τινων μηνῶν ἰδίαις ὁμμασιν εἶδομεν τὸ ἐξῆς περιστατικόν· ἐπιστάτης τις μεγαλοκτηματίου ὠδήγει ἐνώπιον τούτου ῥωμαλαῖον ἄνδρα, σύρων αὐτόν ὡς κτῆνος ἀπὸ τοῦ ωτίου· ὁ κτηματίας, καὶ τοι ἄμοιρος ἱατρικῶν γνώσεων, ἔφαξεν ὁμῶς τὸν σφυγμὸν τοῦ συρωμένου καὶ ἠρεύνησεν ἐπιπολαίως, ἂν πάσχῃ πρὸς ἀνακούφισιν δὲ, φαίνεται, τῆς συνειδήσεώς του, παρεκάλεσε καὶ ἡμᾶς νὰ πράξωμεν τοῦτο· μόλις δ' εἰπόντων ἡμῶν, ὅτι οὐδὲν νοσηρὸν ὑπάρχει, ὁ μὲν κτηματίας ἐπρόφερε ρουμουνιστὶ δύο μόνον λέξεις· ὁ δὲ ἐπιστάτης

ὑπτιάζει τὸν συρόμενον, τραβᾷ ἐπανελημμένως καὶ ὡς
 ἴν' ἀποσπάσῃ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς
 μύστακας, ραπίζει αὐτὸν κατὰ πρόσωπον, καὶ διὰ λακτι-
 σμάτων τὸν διατάσσει νὰ ἐγερθῇ καὶ ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἔρ-
 γον· ἐμβρόντητοι γενόμενοι ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ, ἡ-
 ρωτήσαμεν τὸ αἶτιον· κ' ἐμάθομεν, ὅτι ὁ οὕτω σωφρο-
 νισθεὶς ἦτο ἔμμισθος ὑπηρέτης, διατρέφων μάλιστα ἐκ
 τοῦ μισθοῦ του σύζυγον καὶ δύο τέκνα· κατὰ τὴν ἡμέ-
 ραν ἐκείνην, ἐπελθούσης αὐτῷ ὀκνηρίας, προσεποιεῖτο
 τὸν πάσχοντα· μὴ δυνειθεὶς δὲ ὁ ἐπιστάτης νὰ ἐξακρι-
 βώσῃ ἂν τῷ ὄντι ὑπάρχῃ νόσημά τι, ὠδήγησε κατὰ τὸν
 μνημονευθέντα τρόπον τὸν προσποιούμενον ἐνώπιον τοῦ
 ἄρχοντος, ἵν' ἀποφανθῇ οὗτος περὶ τούτου· ἐπειδὴ δὲ
 νόσος τις πράγματι δὲν ὑπῆρχεν, ἐδέησε νὰ λαβῇ ἡ ὀκνη-
 ρία καὶ προσποιήσῃς διὰ τοῦ περιγραφέντος τρόπου. Ἐπὶ
 τῇ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος εἶναι παρά-
 νομος, ἀνοίκειος καὶ ἀπάνθρωπος, ὁ κτηματίας ἀπήν-
 τησεν ὡς ἑξῆς· «ἂν μὲν, συμμορφούμενος μὲ τὸν νόμον
 »ἀπέπεμπον τὸν ἐργάτην τοῦτον, ὡς ὀκνηρόν, αὐθημε-
 »ρὸν ἤθελε δαπανῆσαι εἰς τὸ ραχοπωλεῖον ἅπαντα τὸν
 »ἄντι μισθοῦ ὀφειλόμενον αὐτῷ ἀραβόσιτον καὶ αὖριον,
 »στερούμενος πολτοῦ (μαμαλίγγας), ἡ ἤθελε κλέπτει,
 »ἵνα ζῇ, ἡ ἤθελε λιμώττει αὐτός τε καὶ ἡ οἰκογένειά
 »του. Μὴ συμμορφωθείς δὲ μὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου
 »καὶ σωφρονήσας τὸν ἀκαμάτην, καθ' ὃν τρόπον ἦτο
 »συνειθισμένος, φρονῶ ὅτι εὐηργέτησα αὐτὸν ἀπαραλλά-
 »κτως, ὅπως ἡ μήτηρ εὐεργετῇ τὸ ρυπαρὸν τέκνον αὐ-
 »τῆς, ὅταν τὸ λούῃ, καὶ ἂν τοῦτο θρηνῇ καὶ ὀδύρηται».
 Ἄγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἡ θεωρία αὕτη τοῦ κτηματίου
 εἶναι ὀρθή· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὸν ραβδισμόν καὶ
 σήμερον μόνον τὸ ξηρὸν γράμμα τοῦ νόμου ἀπαγο-
 ρεύει· καὶ φιλάνθρωπός τις καὶ λεπτῆς ἀνατροφῆς κυρία
 ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ἐν Δακίᾳ, ὅτι ἄνευ ραβδισμοῦ εἶναι

δύσκολον νὰ θεραπεύσῃ τις τὴν ὀκνηρίαν τινῶν ἐκ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ κτήματός της, καὶ ὅτι πολλάκις καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν εὐρέθη εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς ῥαβδισμοὺς· «ἐπειδὴ δὲ ἀποστρέφομαι τοῦτο», προσέθηκε, «διατηρῶ ἐπίτηδες παρ' ἐμοὶ ῥωμαλαίαν τινα ῥωμούναν θεραπαινίδα, ἣν μεταχειρίζομαι τρόπον τινα ὡς δῆμιον, ἀλλὰ μόνον πρὸς ῥαβδισμόν· τοσοῦτον δὲ εἶναι συνειθισμένοι πρὸς τοῦτο οἱ ῥωμοῦνοι, ὥστε, ὅταν ἐγὼ διατάξω τὴν θεραπαινίδα μου νὰ κλείσῃ τὴν θύραν καὶ νὰ ῥαβδίσῃ νωθρόν τινα ἢ ἀτακτήσαντα ὑπηρέτην μου, οὗτος καὶ ῥωμαλαιότερος ἂν ᾔηναι, οὔτε καὶ ἀποπειρᾶται νὰ ὑπερασπισθῇ ὅπως δῆποτε διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν· ἀλλὰ κύπτει τὸν αὐχένα καὶ δέχεται τοὺς ῥαβδισμοὺς· ἂν δὲ μὴ ῥαβδισθῇ πολὺ ἢ ὀλίγον, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐργασθῇ, ὅσον καὶ ὅπως πρέπει, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ἀποναρκοῦται».

Ταῦτα, παρ' ἡμῖν θεωροῦνται ἀπίστευτα· ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τῶν δύο τελευταίων περιστατικῶν ἰδίῳις ὁμμασιν εἶδομεν τὴν 31 Αὐγούστου 1872· τὸ δὲ δεύτερον ἠκούσαμεν ὑπὸ πολλῶν ἐπικυρούμενον. Πολλοὶ μάλιστα προσέθηκαν, ὅτι ἐν τισι μὲν τῶν κτημάτων καὶ σιδηρᾶς ἀλύσεις ἔθετον ἄλλοτε εἰς τοὺς πόδας τῶν ὑπηρετῶν, ἵνα ἐργάζωνται· ἐν ἄλλοις δὲ ἔθετον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ στεφάνους σιδηροῦς, ἔχοντας ἐμπεπαρμένα καὶ κέρατα ζώων, πρὸς ἃ ἐξωμοιοῦν τοὺς τιμωρουμένους. Οὐδόλως λοιπὸν εἶναι παράδοξον νὰ συμβαίνωσιν ἤδη ἕνεκα τοιαύτης χρήσεως τῶν ὑπηρετῶν καὶ σκηναὶ σπαραξικάρδιοι, ὅμοιαι ταῖς γενομέναις πρότινων μηνῶν κατὰ τινων ἀτυχῶν Ἑπειρωτῶν· διότι καὶ αὐτὰ μὲν τὰ ἄλογα ζῶα, ὅταν πέραν τοῦ μέτρου ῥαβδίζωνται, συνήθως σφαδάζουσι· τὰ δὲ ἀνθρώπινα ὄντα ὅσον, ἐξ οἷας δῆποτε αἰτίας, ἀπεκτηνωμένα καὶ ἂν ᾔηναι,

οὔτε οἱ ραβδισμοὶ ὁμῶς καὶ ἡ μεγάλη πίεσις, οὔτε αἱ ἄκρατοι ἐλευθερίαι καθιστῶσιν ἱκανὰ νὰ συναισθανθῶσι τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῶν ἀξίαν. Μόνα τὰ γράμματα καὶ μόνον πατρική τις καὶ φιλάνθρωπος Κυβέρνησις ἔχουσι τὸ μέγα πλεονέκτημα νὰ καθιστῶσι τ' ἀνθρώπινα ὄντα λογικά· ἀλλὰ τὰ σχολεῖα δυστυχῶς εἶναι ἄγνωστα εἰς τὰ κτήματα τινῶν πλουσίων.

Ταῦτα γινώσκων καὶ ὁ Μουρούζης, ἐπέτρεπε μὲν ἐνίοτε καὶ τοὺς ραβδισμοὺς, ἢ καὶ ἄλλας ποινὰς βαρυτέρας τούτων κατὰ τῶν ὀκνηρῶν καὶ ἀτακτούντων· ἀλλὰ πάντοτε ὡς πατὴρ λαῶν ὑπερεπῆνει μὲν συνήθως τοὺς διὰ τοῦ νοός των ἀσχολουμένους κ' ἐσέβετο τοὺς διδασκάλους, ἀλλ' οὐδόλως ὀλιγώρει καὶ τῶν χειρωνάκτων καὶ τῶν εἰς βαναύσους ἐργασίαις ἀσχολουμένων, ἤρκει μόνον νὰ ἐργάζωνται· ἦτο δὲ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς δωροδοκίας. Μαθὼν δὲ, ὅτι ὑπάλληλός τις, ἱκανὸς κατὰ τ' ἄλλα, ἐδωροδοκῆθη δι' αὐγοταράχων τινῶν πρὸς ταχεῖαν ἐκτέλεσιν δικαίας ὑποθέσεως, ἐτιμώρησε τὸν ὑπάλληλον τοῦτον κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς γεῦμα σύν τισιν ἄλλοις ἐκ τῶν λίαν οἰκείων του· ἀντὶ δὲ πάσης ἄλλης πολupoικίλλου καὶ ἡγεμονικῆς τῷ ὄντι τροφῆς, ἣν οἱ ὑπηρεταὶ προσήνεγκον πᾶσι τοῖς λοιποῖς συνδαιτημόσιν, ἔθετον εἰς ἅπαντα τὰ ἀλλεπαλλήλως ἀλασσόμενα τριβλία τοῦ ὑπαλλήλου αὐγοτάραχον· ἀδημονοῦντος δ' ἐπὶ τούτῳ τοῦ ἀτυχοῦς ὑπαλλήλου, ὁ ἡγεμὼν εἶπεν, «ἔμαθα ὅτι ἀγαπᾶτε πολὺ τὰ αὐγοτάραχα».

Καὶ ἂν δ' ἐπιτοπίως ἐμάθομεν ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δυνηθεὶς νὰ χαλιναγωγῇ κατὰ τι τὸ αὐθαίρετον καὶ καταπιεστικὸν τῶν Μπογιάρων, ἐξ ὧν τινὰς ἐτιμώρητε καὶ μὲ θάνατον, καὶ οὕτως ἐδυνήθη νὰ φέρῃ ἀνιχνούφισιν τινὰ εἰς τὸν καταπιεζόμενον λαόν. «Τῷ δὲ 1782 ἐμανζιλεύθη (ἐξώσθη

τῆς ἡγεμονίας) λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Κωνσταντῖνος Μουρούζης κ' ἔγεινε Μπογδάν-Μπέγης (ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας) περὶ τὰ τέλη Μαΐου. . . . ὁ Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνου Μαυροχορδάτος». (1).

Καί τοι δὲ ἐκπιπτὸς γενόμενος τοῦ θρόνου του, τασαύτην φήμην ὁμῶς ἔχαιρεν ὡς δίκαιος, ὥστε ἐπὶ διενέξεώς τινος μεταξὺ δύο ἡγεμόνων, τοῦ Καρατζᾶ καὶ τοῦ Μιχ. Σούτζου, «ὁ βεζύρης, εἶπε, κατὰ Ὑψηλάντην, νὰ κρίνῃ τὴν ὑπόθεσιν ὡς πρακτικὸς ὁ πρῶν αὐθέντης τῆς Μολδαυίας Κωνσταντῖνος Μουρούζης» (2). βραδύτερον, τῷ 1785, ὑπεγράφη κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ὁ διορισμὸς του εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βλαχίας· ἀλλὰ δὲν ἐξετελέσθη ἔνεκα ἀντιζηλιῶν (3). ἔτι δὲ βραδύτερον τῷ 1787 ὁ μέγα ἰσχύων Μαυρογένης, ὁ διορισθεὶς, ὡς γνωστὸν, καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν Τούρκων, «ὑποπτευθεὶς, λέγει ὁ Ὑψηλάντης μήπως μὲ τὸν καιρὸν αὐθεντεύσῃ εἰς τὴν Βλαχίαν ὁ Μαυρούζης Κωνσταντίνου Βόδας, δοὺς τῷ κακοτρόπῳ βεζύρῃ πουγγία 145 τὸν ἐξώρισεν εἰς Τένεδον κατὰ μῆνα Ἰούνιον». (4).

Μόλις δ' ἐπανελθὼν τῆς ἐξορίας «τῇ λ'. Ἀπριλίου» λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς προσεπάλαισεν ἀποπληξία «τῷ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ Βοεβόδα Μουρούζῃ, καὶ τῇ «ά. Μαΐου ἀπέθανε». (5).

Τοιοῦτος λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ κατὰ τὴν νεώτεραν ἐποχὴν ἀρχηγοῦ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας· περίεργον δὲ εἶναι ὅτι, καίτοι διαπρέψας οὗτος ἐν τῇ τῇ μεγάλῃ διερμηνείᾳ καὶ ἐν τῇ ἡγεμονείᾳ τῆς Μολδαυίας, μνημονεύεται μὲν ὑπὸ τοῦ Ἐπαμινώνδα Στα-

(1) Ἰδὲ Ἀθανασ. Ὑψηλάντου Σελ. 628 καὶ 797.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 635.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 642.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 653.

(5) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 686.

ματιάδου, ἀλλὰ δὲν μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ ὡς ἡγεμῶν. δὲν μνημονεύεται ἐπίσης οὔτε ὑπὸ τοῦ Κούμα, καὶ ἠθέλαμεν ἀγνοεῖ οὐσιώδη τινα τοῦ βίου του, ἂν μὴ ἐπιτοπίως ἐξιχνιάζομεν ταῦτα, καὶ ἂν μὴ ἐγίγνετο περὶ τούτων μνεία καὶ παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Ὑψηλάντου. Κατὰ ταῦτα ὁ Μουρούζης ἦτο φαίνεται ἀνὴρ αὐστηροτάτων ἡθῶν ἔν τε τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ βίῳ καὶ ἐν τῷ οἰκογενειακῷ. Τοῦτο δὲ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικηθέντας λαοὺς ὠφέλησε, καὶ μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τέσσαρας υἱοὺς, ἅπαντας διαπρέψαντας καὶ ἅπαντας διὰ μεγάλων ἀξιομάτων τιμηθέντας. Ἐκ τούτων μόνον ὁ πρωτότοκος ἀπέθανεν ὑπὸ φυσικοῦ θανάτου· οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἐγένοντο θύματα τοῦ εἰλικρινοῦς αὐτῶν ζήλου καὶ πατριωτισμοῦ πρὸς ἀνάπλασιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Τὴν ἐξειδασμένην μέριμναν τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη περὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων μαρτυρεῖ καὶ διάσημος ῥήτωρ μάλιστα καὶ σοφὸς συγγραφεύς. «Τὶς »δὲν ὁμολογεῖ, λέγει ὁ Οἰκονόμος, μετ' εὐφημίας τὴν λιπαρὰν »φροντίδα καὶ προθυμίαν τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἡγεμόνος »Κωνσταντίνου τοῦ Μουρούζη, τὴν ὁποίαν ἐδειξε περὶ τὴν προ»σῆκουσαν ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν τῶν ἰδίων ἐαυτοῦ τέκνων; »τίς δὲ πάλιν ἀγνοεῖ τὴν θεοσέβειαν καὶ μεγαλοφροσύνην καὶ »τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐκείνου τὰ παραδείγματα, τὰ ὅποια ὑπῆρ»ξαν οἱ πρῶτοι καὶ πλησιέστατοι τῶν ἡγεμονικῶν αὐτοῦ γόνων »διδάσκαλοι; ». (1).

Πρωτότοκος τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης, γεννηθεὶς μετὰ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἐκοτονταετηρίδος, κ' ἐκπαιδευθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει δι' ἰδιατέρων διδασκάλων, οὓς καὶ καλῶς νὰ ἐκλέγῃ ἐγίνωσκε, φαίνεται, ὁ πατήρ καὶ ἀδρῶς νὰ μισθοδοτῇ· διότι ἅπαντες οἱ υἱοὶ του διεκρίθησαν ἐπὶ ἐξόχῳ παιδείᾳ· ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Σταματιάδην, αἷν

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλησιαστ. ὑπὸ Ο. Κ. Ο. περὶ φιλογενείας Σελ. 90.

»εϊδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς, τῆς Γαλλικῆς, τῆς
 »Ἰταλικῆς, τῆς Ἀραβικῆς, τῆς Περσικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς· ἦτο
 »βαθύφρων, νουνεχὴς, ἐπιστήμων, χρηστότητι τρόπων καὶ θεο-
 »σεβείᾳ σεμνυνόμενος· πρὸς δὲ λίαν ἐξησκημένος περὶ τὴν πολι-
 »τικὴν, διὸ ἀπελάμβανε μεγίστην παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπόληψιν·
 »τούτων ἕνεκα, ὅτε ἐπέστη ἀνάγκη νὰ συνομολογήσωσιν οἱ Τούρ-
 »κοι εἰρήνην μετὰ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, μεταξὺ τῶν ἄλ-
 »λων, ἐξελέξαντο καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Μουρούζην, ὅπως τοὺς
 »ἀντιπροσωπεύσῃ ἐν Σιστοβίῳ καὶ Ἰασίῳ τῆς Μολδαβίας». (1).
 Καὶ ἕνεκα μὲν τῶν γνώσεών του διωρίσθη Μέγας διερ-
 μηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ
 Τουρκία, ἔχουσα πρὸ χρόνων πολλῶν πόλεμον μετὰ δύο
 ἰσχυρῶν αὐτοκρατόρων τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ῥωσσίας,
 συνησθάνετο ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνάγκην τῆς εἰρήνης, ὥ-
 στε, ἵνα ἐπιτύχῃ αὐτῆς, πρόθυμος ἦτο νὰ παραχωρήσῃ
 μεγάλα· ἀλλ' αἱ ἔχουσαι συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν
 τοῦ πολέμου δυνάμεις, ἐξηρέθιζον ἀμφοτέρω τὰ διαμα-
 χόμενα μέρη· ἡ μὲν Ἀγγλία π.χ. ὥπλισε στόλον διὰ
 τὴν Βαλτικὴν, ἡ δὲ Πρωσία συνεκέντρωσε τὰ στρατεύ-
 ματάτης περὶ τὰ Ῥωσικὰ σύνορα· καὶ ὁ πανίσχυ-
 ρος Ποτέμκην, ἀλώσας τὸ Ἰσμαήλιον καὶ διαβάς τὸν
 Δούναβιν, ἐπεθύμει δόξαν διὰ νέων μαχῶν καὶ δὲν ἠδύ-
 νητο μὲν ν' ἀπορρίψῃ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῆς
 Ἀγγλίας καὶ Πρωσίας· ἀλλ' ἡξίου ὁρους, οὓς δὲν ἠδύ-
 ναντο νὰ παραδεχθῶσιν αἱ δυνάμεις αὗται· ἐπὶ τέλους
 αἱ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπέρριψεν ὑπερηφάνως, λέγει ὁ Κούμας, πᾶ-
 »σαν μεσιτείαν τῆς Πρωσίας καὶ Ἀγγλίας καὶ ἔκλεισε τὴν 11
 »Αὐγούστου τοῦ 1790 εἰς Γαλάτσειον συνθήκην, ἥτις μετεβλή-
 »θη εἰς τελείαν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξηγόρασεν ἡ Ὀθωμα-
 »νικὴ Αὐλὴ τὴν σωτηρίαν της μετὰ μικρὰς θυσίας». (2).

«Εἰς τὸν Μουρούζην ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος, λέγει ὁ Στα-
 »ματιάδης ἡ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης, δι' ἧς ἐτέθη τέρμα εἰς
 »τὸν αἱματηρὸν μεταξὺ Τούρκων καὶ Γερμανορώσων πόλεμον,
 »ἐπαινεθεὶς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου διὰ τὰς ἀρετάς του ταύτας, ἔ-

(1) Ἰδὲ Βιογραφ. μεγάλων διερμηνέων Σελ. 148.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 4 Σελ 265.

»λαβεν ὡς γέρας τὴν τῆς Μολδαυίας ἡγεμονίαν, μεταβιβάσας πρὸ τοῦ διερμηνέως ἀξίωμα εἰς τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν »Γεώργιον». (1).

Ἄμα γενόμενος ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης, πρωτίτως ἐφρόντισε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου γεννηθείσας πληγὰς· ἅφ' οὗ δὲ ἐπέφερεν ὅσῃν ἐδυνήθη τάξιν εἰς τὴν χώραν, ἡσχολήθη καὶ εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, διέταξε τὴν ῥυμοτομίαν αὐτῆς καὶ τὴν κατ' αὐτὴν πλάτυνσιν πολλῶν στενωπῶν καὶ βορβορωδῶν ὁδῶν, ἐν αἷς ἐγίνοντο πρότερον νύκτωρ οὐκ ὀλίγα κακουργήματα. Ἐξ ἰδίων του δὲ ἀνήγειρε καὶ κατάλληλον νοσοκομεῖον, καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, καὶ σχολεῖον Ἑλληνικόν, καὶ μεγαλοπρεπὲς ἡγεμονικὸν μέγαρον, εἰς ὃ ὁμῶς δὲν ἐπρόφθασε νὰ κατοικήσῃ. Ἐκεῖνο δὲ, ὅπερ τιμᾷ ἐξόχως τὸν ἄνδρα εἶναι, ὅτι ἐπροστάτευε παντὶ οἰκνέει τὰ γράμματα καὶ μετέφερεν ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως ἄφθονα ὕδατα, εἰς τὴν μεγάλην στέρξιν τούτων ἔχουσιν τότε πρωτεύουσιν τῆς ἡγεμονίας του. Εὐγνωμοσύνης δὲ χάριν λόγιός τις τοῦ ἔθνους συνέθεσε καὶ ἐνεκόλαψε κάτω μαρμαρίνου λέοντος, ἐξ οὗ ῥεεῖ διὰ στόματος μέγας κρουνὸς ὕδατος, τοὺς ἐξῆς ωραίους στίχους :

«Εἰς τὸν κύκλον τῶν ζῳδίων εἶμαι Λέων φλογερός

»καὶ εἰς τὴν πόλιν Ἰασίου ὕδροχόος δροσερός·

»Ἐκεῖ φλόγας, ἐδῶ δρόσους, ἐκεῖ πῦρ, ἐδῶ νερὸν

»ἐξερεύγομαι καὶ χύνω ἀπὸ φάρυγγα ξηρόν·

»Ὅλην μ' ἄλλαξε τὴν φύσιν ὁ τῆς πόλεως σωτὴρ

»ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης τῶν ὑδάτων ὁ δοτὴρ».

Καί τοι δὲ τοσαύτας ἔχοντες νὰ θεραπεύσωσιν ἀνάγκας ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ αὐτῶν καὶ πολλὰ διαπραξάμενοι οἱ Μουρούζαι, οὐδέποτε ὁμῶς, φαίνεται, ἐκώφευον καὶ εἰς

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 142.

τάς γενικάς τῆς τε πατρίδος καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀνάγκας. Ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλων πρὸς τοῦτο προσκλήσεων μίαν μόνην εὕρομεν ἀποταθεῖσαν, φαίνεται, εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μουρούζην καὶ δημοσιεύομεν ὅπως ἔχει·

«ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ

» Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης
» καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

» Εὐσεβέστατε, ὑψηλότατε καὶ χριστιανικώτατε αὐθέντα, καὶ
» ἡγεμὼν μεγαλοπρεπέστατε πάσης Μολδοβλαχίας Κύριε Κύριε
» Ἰωάννη (1) Κωνσταντίνε Δημητρ. Μουρούζη, βοεβόδα, υἱὲ ἐν Χριστῷ
» τῷ Θεῷ ἀγαπητὲ καὶ λίαν ἡμῖν περιπόθητε, τὴν ὑψηλότητά
» τῆς πατρικῶς ἐν κυρίῳ εὐχόμενοι, ἡδῶς προσαγορεύομεν· δια-
» φυλάττοι αὐτὴν κύριος ὁ Θεὸς ἐν ἀκρα ὑγείᾳ καὶ εὐμερίᾳ διη-
» νεκεῖ μετὰ μακροβιότητος, καὶ ἀκλονήτου διαμονῆς καὶ στερεώ-
» σεως ἐπὶ τοῦ αὐθεντικοῦ καὶ ἡγεμονικοῦ αὐτῆς θρόνου· ὅτι οὐ-
» δενὶ τῶν πρωτείων παραχωρεῖ ἐν ταῖς κοιναῖς πρὸς τὸ γένος εὐερ-
» γεσίαις καὶ εὐποιαῖς ἢ ὑμετέρα θεοσεβεστάτη ὑψηλότης, οὐδεὶς
» ἄντερει, οὔτε ἐξαρνος δύναται γενέσθαι, καὶ γὰρ τὰ θεοσεβῆ αὐ-
» τῆς ἔργα μαρτυρεῖ, καὶ ἡ τῶν πραγμάτων πείθει ἀλήθεια. Ἡ
» τοιαύτη οὖν πληροφορία τῆς φιλευεργετικῆς καὶ μεγαλοδώρου αὐ-
» τῆς προαιρέσεως θαρρῶν ἡμᾶς ἀναγκάζει καὶ ἀνευδοιάστως, οὐκ
» αἰτεῖν, ἀλλ' ἀπαιτεῖν, τὰς πρὸς τὸ γένος βοηθείας καὶ πραγμα-
» τικὰς ἀντιλήψεις, παρὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας· οἶδαμεν γάρ,
» ὅτι οὐκ ὀχληροὶ οἱ ἀπαιτηταὶ πρὸς τοὺς τοιαύτης τετυχηκότας
» καὶ φύσεως καὶ διαθέσεως, οἷα ἐστὶν ἡ Ὑψηλότης αὐτῆς· διὸ
» καὶ αὐτοῦ τοῦ παρόντος κοινοῦ κατορθώματος καὶ κοινωφελοῦς
» ἀναστήματος προκαλούμεθα τὴν αὐτῆς Ὑψηλότητα ἀντιλήπτο-
» ρα καὶ βοηθόν, ὡς ἐν τοῖς δυνατοῖς τοῦ γένους τεταγμένον παρὰ
» τῆς μακαρίας προνοίας, ἥτις προνοουμένη καὶ κηδομένη τοῦ ἐξη-
» πορημένου καὶ δυστυχοῦς ἡμῶν γένους, ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐτά-
» ξατο πρὸς εὐεργεσίαν παντὸς χριστεπωνύμου πληρώματος· ἀλλὰ
» ποῖον ἄρα τὸ κατόρθωμα τὸ κοινωφελές, οὗτινος ἀντιλήπτορα
» προκαλεῖται ὁ ἡμέτερος καὶ τρόπος καὶ λόγος τὴν αὐτῆς θεοσε-
» βειαν; οὐδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ Μπέγιογλου νέα οἰκοδομὴ
» τῶν ὀσπηταλίων εἰς ὑποδοχὴν καὶ ἐπίσκεψιν τῶν ἀσθενούντων
» Χριστιανῶν, ἥτις γέγονεν ἀδείᾳ καὶ εὐμερίᾳ τῶν πολυχρονίων

(1) Τὸ ὄνομα Ἰωάννης φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἡγεμονικὸν καὶ οὐχ ἱ
βαπτιστικόν.

» ἡμῶν αὐθεντῶν καὶ ἐπιστασίᾳ τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων καὶ
 » λοιπῶν προκρίτων τοῦ γένους καὶ ζηλωτῶν· προεδάπανθήσαν
 » δὲ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ οἰκοδομῇ καὶ ἐπὶ τοῖς λοιποῖς συμβεβηκόσι
 » τριάκοντα πέντε χιλιάδες γρόσια μέχρι τῆς ἀπαρτίσεως, μεθ' ἣν,
 » σκέψεως κοινῆς γενομένης, ἐκρίθη εὖλογον πέμψασθαι πληρωθῆναι
 » τὴν ποσότητα ταύτην, ἐκ κοινῆς συνεισφορᾶς καὶ ἐράνου τῶν
 » τοῦ γένους μεγάλων καὶ δυνατῶν· ἀνάγκη οὖν ἐπαρκέσαι τῷ
 » τοιοῦτῳ κατορθώματι καὶ τὴν αὐτῆς ὕψηλότητα. ὥς ἐν τοῖς
 » μεγάλοις καὶ δυνατοῖς τεταγμένην καὶ ἡγεμονικῇ θρόνῳ ἐνιδρυ-
 » μένην θεοφρουρήτως· ὅσα δὲ καὶ ὅπως οἶδεν ἡ αὐτῆς θεοσέβεια,
 » καὶ τρόπον ἔχουσα καὶ προαίρεσιν μεγαλόδωρον, ὥς ἡ χρόνιος
 » πείρα οὕτω φρονεῖν καὶ δοξάζειν ὑπὲρ αὐτῆς ἡμᾶς τε καὶ πάν-
 » τας καλῶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ τάχυνον Ὑψηλότατε ἡγεμῶν τὴν
 » τοιαύτην βοήθειαν, ὅπως καὶ ἄλλοι στοιχοῦντες τῇ προαιρέσει
 » αὐτῆς, ἐπακολουθήσωσι βοηθῆσαι τῷ τοιοῦτῳ κοινοφελεῖ ἀνασῆ-
 » ματι καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον, τὰ δὲ ἐκ λαμπρα αὐτῆς ἔτη
 » εἴησαν θεόθεν πλεῖστα καὶ πανευδαίμονα».

4780 Μαρτίου

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ.

Ὁ Ἐφέσου ΣΑΜΟΥΗΛ.

Ὁ Ἡρακλείας ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ἢ ΜΑΚΑΡΙΟΣ.

Ὁ Κυζίκου ΙΩΣΗΦ (πιθανόν).

Ὁ Χαλκιδῶνος (δυσανάγνωστον).

Ὁ Νικαίας ΑΡΣΕΝΙΟΣ (πιθανόν).

Ὁ Δέρκων (δυσανάγνωστον).

Ὁ Ἀθηνῶν ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ.

Ὁ Φιλιππουπόλεως ΚΥΡΙΛΛΟΣ.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Μολδαυίας βραχὺν τινὰ
 φαίνεται χρόνον διέμεινεν ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης
 «μετατεθείς δ' ἔπειτα εἰς Βλαχίαν περὶ τὸ 1793, λέγει ὁ Φωτει-
 » νός, ἐδιοίκησε καλῶς . . . καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀρχοντας ἐφέρε-
 » το μὲ ἀγάπην καὶ εὐνοίαν, τιμῶν καθ' ἐκάστην αὐτοὺς μὲ ὀφί-
 » κια καὶ βοηθῶν πολυτρόπως ἕκαστον κατὰ τὸν ἑαυτοῦ χαρακτι-
 » ρα· πρὸς δὲ τὸν λαὸν ἐδείκνυεν ἀκραν πραότητα καὶ δικαιοσύ-
 » νην, ὥς οὐδεὶς ἕτερος· καὶ ἀγκαλὰ ἐπὶ τῆς τούτου ἡγεμονίας συ-
 » νέβησαν δύο μεγάλα δεινὰ εἰς τὸν τόπον λοιμὸς καὶ λιμὸς, ἐξοι-
 » κονόμησεν ὁμῶς ταῦτα μὲ τὴν δυνατωτέραν προμήθειαν· ἔκτι-
 » σεν ἔξω τῆς πόλεως Βουκουρεστίου καὶ ἐν εὐρύχωρον ὀσπητά-
 » λιον διὰ τοὺς ἐκ τῆς πανώλους μεμολυσμένους, μὲ ἐκκλησίαν
 » ἔσωθεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἀλεξάνδρου· ἀλλ' ἐνῶ ἔμελλε

»νὰ τὴν ἐγκαινιάσῃ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ῥηθέντος ἀγίου, ἐπρό-
»φθασεν ἀφ' ἐσπέρας ἡ ἐξώσις του καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν βασιλεῦου-
»σαν, ἡγεμονεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ» (1).

Αἱ ἀγαθαὶ ἀναμνήσεις, αἷς ἐγκατέλειπον ἀμφότεραι αἱ
ἡγεμονίαι τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη ἐν τε τῇ Μολδαυίᾳ
καὶ ἐν τῇ Βλαχίᾳ ἠγάγκασαν, φαίνεται, τὴν Ὑψηλὴν Πύ-
λην νὰ διορίσῃ καὶ αὐθις τῷ 1799 αὐτὸν ἡγεμόνα ἐν τῇ
τελευταίᾳ ταύτῃ ἡγεμονείᾳ, ἣν κατερέμωσεν ἡ ἀνταρσία
τοῦ Πασβάντογλου. Ὁ Μουρούζης «ἄρχισε, κατὰ Φω-
τεινὸν νὰ διοικῇ τὸν λαὸν ἐπιφανῶς καὶ δικαίως καὶ νὰ
διατάττῃ τὰ πάντα με προνοητικὰ μέσα, ἀλλ' ὁ Πασ-
βάντογλους ἦτο κακὸν ἀφόρητον» (2). Γνωστὸν δὲ εἶναι
ὅτι ὁ Ὁθωμανὸς οὗτος, κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥήγα, ὥσ-
περ ἄλλοτε εἶπομεν τοῦτο (3), ἀπεπειράθη τῆς ἀνεξαρ-
τησίας του· θέατρον δὲ τοῦ πολέμου ἐξελέξατο τὰς ἡ-
γεμονείας· ἐστάλησαν μὲν κατ' αὐτοῦ ἱκανὰ στρατεύμα-
τα Ὁθωμανικὰ, ἀλλὰ ταῦτα, συνενοηθέντα μετὰ τοῦ
ἀντάρτου, περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς
χώρας. Ὁ δὲ Μουρούζης κατέβαλε μὲν τεραστίας προσ-
παθείας, νὰ σώσῃ αὐτὴν, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη· ἀδιότι οἱ ἀν-
επάρται, λέγει ὁ Φωτεινός, ἀκολουθοῦντες τούτους καὶ οἱ βασι-
»λικοὶ, δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο, εἰμὴ ἐπυρπόλουν καὶ ἐρημῶναν
τ' ἄθλια χωρία . . . Διὰ τὰ προῤῥηθέντα οὖν δεινὰ καὶ ἕτερα
»πλεῖστα, ὁ Μουρούζης κατῴρθησε νὰ γείνῃ δεκτὴ ἡ παραίτησις
»του καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν βασιλεῦσσαν, ἡγεμονεύσας ἔτη δύο καὶ
»μῆνας ἑννέα (4).» Δὲν εἶναι δὲ αὕτη ἡ τελευταία ἡγεμο-
νία τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, τοῦ πεντάκις μὲν διο-
ρισθέντος, τρίς δὲ ἡγεμονεύσαντος· ὁ Κούμας π. χ. μνη-
μονεύει τοῦ Μουρούζη ὡς ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας καὶ
κατὰ τῷ 1803, λέγων αὐοὶ Ῥωσίζοντες ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. τῆς Παλαιᾶς Δακίας ὑπὸ Διονυσίου Φωτεινοῦ ἐν Βιέν-
νῃ 1813 Τόμ. 6'. Σελ. 377—378.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 403.

(3) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. 6'. Σελ. 129.

(4) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Τόμ. 6'. Σελ. 409—410.

»βουλευτηρίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἦσαν καὶ οἱ δύο χριστιανοὶ ἡγεμόνες, τῆς μὲν Βλαχίας Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, τῆς δὲ Μολδαβίας »Ἀλέξανδρος Μουρούζης, ἐδικαιολόγουν τὸ σύστημά των μὲ τοῦτο, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Ῥωσσία εἶναι καὶ μεγάλη καὶ ἀμέσως γειτονικὴ »τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτῆς δυνάμεις, πρέπει νὰ προκρίνηται ἡ φι- »ιλία τῆς παρὰ τῆς μακρᾶν ἀπεχούσης Γαλλίας· ὁ δὲ Μουρού- »ζης, καθαιρεθεὶς καὶ αὐτός, ἀθώοτερος ἦν πρὸς τοὺς Γάλλους, »πρὶν εἰσδράμουν εἰς τὴν Μολδαβίαν οἱ Ῥῶσσοι, ἐπέρασε τὸν »Δούναβιν εἰς τὴν Τουρκικὴν Ἐπικράτειαν. Τὸ Διβάνιον, ἐξαφνι- »σθὲν εἰς τὴν αἰφνίδιον εἰσβολὴν τῶν Ῥώσσων, ἀνενέωσεν εὐθὺς »τὰς αὐθεντείας τοῦ Ὑψηλάντου καὶ Μουρούζης, ἀλλ' οἱ Ῥῶσσοι »ἔμειναν εἰς τὰς δύο ἐπαρχίας καὶ μὲ ζηλοτυπίαν τινὰ ἐζήτουν »ν' ἀπομακρινθῇ ἡ Ὀθωμανικὴ αὐλὴ ἀπὸ τὴν φιλίαν τῆς Γαλ- »λίας· ἐκείνη, παροραθεῖσα ἐκήρυξε τὸν πόλεμον (30 Δεκεμβρ. »1806). Θῦμα τῆς ὀργῆς τοῦ Κράτους ἐγένειεν ὁ γέρον Ἀλέξαν- »δρος Ὑψηλάντης» (1). ὥστε ὁ Μουρούζης τότε διωρίσθη μὲν ἡγεμὼν, ἀλλ' εἰς τόπους, παρ' ἄλλων κατεχομέ- νους· εὐτυχῆς, ὅτι ἀπέφυγε τὴν τύχην τοῦ συναδέλφου του Ὑψηλάντου.

Τὸ μὲν ἔτος, καθ' ὃ ἀπεβίωσεν ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Μουρούζης ἄγνωστον ἡμῖν ἐστίν, υἱοὺς δ' ἔσχε τρεῖς· τοὺς δύο πρωτομάρτυρας τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως Κωνσταντῖνον καὶ Νικόλαον, περὶ ὧν κατωτέρω λεχθή- σονται τὰ δέοντα, καὶ ἕτερον Δημήτριον, οὗτινος υἱὸς εἶναι ὁ ἐν Γαλατσίῳ διαπρέπων Δήμαρχος Ἀλέξανδρος.

Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Κωνστ. Μουρούζης ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος, ὁ κρεουργηθεὶς κατὰ τῷ 1812 «κατ' αὐτὴν, λέγει ὁ Οἰκονόμος, τὴν ἐπώνυμον ἡμέραν τῆς ἐορ- »τῆς τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ζήσας ἔτη τεσσαράκοντα »καὶ τέσσαρα» (2). Οὗτος ἄρα ἐγεννήθη τῷ 1768.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον ὁ μὲν Σταματιάδης ἀνομολογεῖ ἔμπειρον περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ εἰδήμονα πλείστων εὐρω- παϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν γλωσσῶν (3). Ὁ δὲ Οἰκονόμος

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 6'. Σελ. 486—487.

(2) Ἰδὲ Λόγ. Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 98.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγαλ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 160.

«οὐδέποτε, ἀνεφώνησε, φυτὸν λογικόν, οὐδ' ἐβλάστησε παρὰ τοῦ-
 πτον εὐγενέστερον (τοῦ Δημήτριου Μουρούζη), οὐδ' ἐκαλλιεργήθη
 »φιλοπονώτερον, οὐδ' ἀνέδραμεν εὐθύτερον καὶ εὐθαλέστερον, οὐδ'
 »εἰςτεφανώθη πρωϊμότερα κάλλι ἀνθέων καὶ καρπῶν» (1). Τοι-
 αῦτα μὲν ἔχων προσόντα ὁ Δημήτριος Μουρούζης, διω-
 ρίσθη τὸ 1808 Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.
 Ἀλλὰ καὶ πρὶν διορισθῇ ἐπισήμως τοιοῦτος, ἴσχυε, φαίνε-
 ται, μεγάλως παρὰ τοῖς Τούρκοις· διότι ὁ ἱστορικὸς
 Κούμας, περιγράφων ἐν λεπτομερείᾳ τὰς ἀγαθὰς διαθέ-
 σεις τοῦ Σουλτάν Σελήμ «τὸ μέγιστον πάντων, λέγει, εἶναι
 »ὅτι ὁ Σουλτάνος, προβαίνων καθ' ἐκάστην εἰς τὰς εὐεργεσίας του
 »πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς, ἐπρόσταξε τὸν Δημήτριον Μουρούζην νὰ
 »κτίσῃ τὴν τοῦ Κουρού-Τσεσμέ σχολὴν, καὶ εἰσάξῃ εἰς αὐτὴν ὁ-
 »ντας τὰς ἐπιστήμας τῆς Εὐρώπης καὶ ἐξαιρέτως τὴν ἰατρικὴν.
 »Θέλω (λέγει τὸ Σουλτανικὸν πρόσταγμα ῥητῶς) νὰ διδάσκων-
 »ται οἱ Γραικοὶ ὑπήκοοί μου ἐδῶ τὴν ἰατρικὴν, ὅπου ἔχουν νὰ
 »ἰατρεύουσιν καὶ τοὺς ἀρρώστους· ἐπειδὴ οἱ διδασκόμενοι ἄλλα-
 »χοῦ, γυμναζόμενοι εἰς ἄλλα κλίματα, δὲν κάμνουν τὴν πρέπου-
 »σαν ἐφαρμογὴν εἰς τὸ ἐδικὸν μας κλίμα» (2).

Δὲν ἐδύνατο δὲ ὁ Μουρούζης, μόλις διορισθεὶς διερ-
 μηνεὺς τὸ αὐτὸ ἔτος 1808, καθ' ὃ ἐξεθρονίσθη, ὡς γνω-
 στὸν, ὁ Σουλτάνος οὗτος, νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τοσοῦ-
 τον τὸ πνεῦμά του, ὥστε, κατὰ Κούμαν, νὰ διατάξῃ
 νὰ ἰδρυθῇ παρὰ τὴν ἐν Κουρουτσεσμέ μεγάλην τοῦ γέ-
 νους σχολὴν καὶ ἰατρικὴ· ἄλλως τοῦ Σουλτάνου τούτου
 εἶχεν ἐλκύσει τὴν εὐνοίαν καὶ ὁ νεώτερος μὲν τὴν ἡλι-
 κίαν ἀδελφός, ἀλλὰ προγενέστερον αὐτοῦ διορισθεὶς μέ-
 γας διερμηνεὺς, ὁ ἀτυχὴς Γεώργιος, τὸ πρῶτον σφάγιον,
 ὅπερ προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς
 πατρίδος ἢ Μουρουζικὴ οἰκογένεια, ὥσπερ κατωτέρω
 λεχθήσονται τὰ δέοντα περὶ αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Δημήτριος δὲν ἤρκεσθη μόνον εἰς τὸ νὰ λάβῃ
 ὅπως δῆποτε τὴν ἄδειαν νὰ ἰδρύσῃ τὴν ἐν Κουρού Τσε-

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 90.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. ἀνθρῳπ. πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16'. Σελ. 484.

σμέ μεγάλην τοῦ γένους Σχολήν, ἀλλ' ἐφρόντισε νὰ προικίσῃ αὐτὴν καὶ δι' ἱκανῶν διδασκάλων, διορίσας ἐν αὐτῇ Σχολάρχην τὸ μὲν πρῶτον τὸν Πρώτον, ὅστις δὲν ἀπήντησε δυσκολίαν τινὰ εἰς τὸ ἔργον του, λέγει ὁ Κούμας τὸναντίον μάλιστα «ἡ φιλοτιμία τοῦ προστάτου τῆς »Σχολῆς ἀνεδείκνυε φιλοτιμότερον καὶ τὸν διδάσκαλον καὶ προ- »πῆλθεν ἱκανὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς Κουρουτσεσμείου Σχολῆς, ἕως τοῦ »1808 ἔτους, ἐπειδὴ εἶχε πλησίον του τὸν Μονάρχην τοῦ Φα- »νκρωτικοῦ γένους Δημήτριον Μουρούζη» (1). Βραδύτερον δὲ μετεπέμψατο τὸν Δούγκαν, οὗ ὁ υἱὸς διαπρέπει ἤδη ἐν Κισνοβίῳ τῆς Ῥωσσίας, ὡς εἷς τῶν ἀρίστων καὶ ἐντίμων δικηγόρων· ἐφρόντισεν ἐπίσης ὁ Μουρούζης νὰ προικίσῃ τὴν Σχολήν καὶ διὰ σταθερῶν τιμῶν πόρων, διότι κάλ- λιστα ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ ἦσαν τότε ἐν Τουρκίᾳ. Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπέβαλε διὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἰς εἰδὸς τι φορολογίας ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἅπαντας τοὺς Ἱεράρχας. Καὶ δὲν ἤρκεσθη εἰς μόνην τὴν σύστασιν καὶ τοιαύτην προίκισιν τῆς ἐν Κουροῦ-Τσεσμέ σχολῆς ὁ Μουρούζης, ἀλλὰ καὶ παντα- χοῦ, ἔνθα ἐδύνατο, ἢ ἀνίδρυσεν, ἢ συνέδραμεν, ἢ παντὶ σθέ- νει ἐπροστάτευσεν τὰ τυχόν κατὰ τὰς ἐπαρχίας καταδιω- κόμενα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ γράμματα· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ὠφέλησε μεγάλως τὸ ἔ- θνος καὶ προπαρεσκεύασεν δραστηρίως αὐτὸ εἰς τὴν ἀνε- ξαρτησίαν του, εἶναι ἡ ἰσχυρὰ προστασία, ἣν παρεῖχον οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Παναγιώτης Μουρούζαι εἰς ἅπαν μὲν τὸ ἐμπόριον, ἰδίως δὲ εἰς τὴν ναυτιλίαν. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πᾶς μὲν ἄλλοεθνὴς ὑπήκοος ἔμπο- ρος, ἢ πλοίαρχος καὶ προνόμια πολλὰ εἶχεν, ἀνεγνωρι- σμένα διὰ συνθηκῶν, καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ἀπελάμ- βανε παρὰ τῶν κατὰ τόπους ἄλλοεθνῶν προξένων, ἢ πρακτόρων· πᾶς δὲ ὀθωμανὸς ὑπήκοος ὑπέκειτο εἰς πά-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16', Σελ. 575 καὶ 592.

σας τὰς γνωστὰς ἐκεῖνας νομίμους καὶ παρανόμους φορολογίας καὶ τὰς ἀπεριγράπτους καταπίσεις τῶν κατὰ τόπους ὑπαλλήλων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἐκαστος τούτων τότε, ἢ καὶ ἕκαστος Ὅθωμανὸς εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ νὰ δικάσῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ καὶ νὰ φορολογήσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν ἕκαστον ὑπήκοον Ὅθωμανὸν ἔμπορον, ἢ πλοίαρχον. Τὸ τοιοῦτον σύστημα ἔβλαπτε μὲν μεγάλως καὶ ἅπαν τὸ Ὅθωμανικὸν Κράτος, ἀλλὰ καιρίως ἔβλαπτε τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον· διότι τοῦτο μόνον τότε ἐκ πάντων τῶν ὑπηκόων μετήρχετο ἐν Τουρκίᾳ τὸ τε ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν.

Τοιαύτη δὲ κατάστασις πραγμάτων ἤθελεν ἐπιδράσει ὀλεθρίως εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Πρὸς ἀποτροπὴν λοιπὸν τοῦ ὀλέθρου τούτου ὁ Μέγας Διερμηνεὺς Δημήτριος Μουρούζης, συμπράτορα ἔχων καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ, τὸν ἀτυχῆ Παναγιώτην Μουρούζην, παρέστησαν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἰδίους αὐτῆς ὑπηκόους διὰ τῶν λεγομένων Μπερατιῶν, ὧν οἱ κάτοχοι καὶ ἕτερα τινὰ προνόμια εἶχον καὶ ἀπηλλάσσοντο τοῦλάχιστον ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κατὰ τόπους ὑπαλλήλων· διότι μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδικάζοντο, ἢ ἐτιμωροῦντο. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι καὶ τὰ Μπεράτια ταῦτα ἦτο εἶδός τι νέας φορολογίας· ἀλλ' αὕτη ἦτο ὅλως ἀσήμαντος, παραβαλλομένη πρὸς ὅσα δεινὰ ὑφίσταντο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἰδίως οἱ μὴ κάτοχοι Μπερατιῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο, καταργήσαν τὴν καταπίεσιν, ἀνεπτέρωσε μεγάλως τὸ τε ἐμπόριον τῶν ὁμογενῶν καὶ ἰδίως τὸ ναυτικόν, ἔκτοτε οἱ πλοίαρχοι ἐπανέκαμpton ἀπὸ τῆς Δύσεως, φέροντες ἄπειρον ἄργυρον ἢ χρυσόν. Τὰς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνεργείας τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως Δημητρίου Μουρούζη συνοφίζει ὡς ἐξῆς ὁ Οἰκονόμος.

«Ὁ ἀείμνηστος πρίγκιψ εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπιχειρήσεις, ὡ-

ἠδηγείτο μὲν ὑπὸ τῆς ὑγιούς πολιτικῆς, ἐνισχύετο δὲ ὑπὸ τῆς γενναιοφυχίας, σύνοικον ἔχων εἰς τὴν καρδίαν ἀχώριστον διὰ παντὸς τὴν φιλογένειαν.

Ἡ εὐγένεια, ἥτις εἰς τὰς ἀγενεῖς καὶ ταπεινάς ψυχὰς δὲν ἐμπνέει ἄλλο, εἰμὴ τύφον ἐλκεῖν καὶ ξηρὰν καὶ ἄκαρπον, ἢ βλαβερὰν ἀλαζονείαν, εἰς αὐτὸν ἐνέπνευεν ἀληθῆ μεγαλοφροσύνην, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο μέγας καὶ εἰς τὰ μικρά του κινήματα. Ἐν μόνον ἀξίωμα ἐπρέσβευε καὶ τοῦτο εἶναι ὅλων τῶν γενναίων ἀνδρῶν, ἡ ἠθικὴ ἀρχή.

Ἐπράττε τὸ καλὸν καὶ ἄφινε τὴν δόξαν, ὡς σκιὰν ἀκολουθοῦσαν πάντοτε κατόπιν τῆς ἀρετῆς. Τοιαῦτα δὲ φρονῶν καὶ ζηλῶν, ὥρμησεν εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν. Εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐπολιορκεῖτο διὰ παντός ἡ τῆς Αὐθεντείας ἐπιτροπὴ καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς μεγάλης Διερμηνείας, ἀντὶ νὰ συσταθῇ καὶ νὰ δειλιάσῃ, αὐτὸς ἐκραταιοῦτο καὶ ἐμεγεθύνετο ἐπὶ πλέον.

Καὶ πρῶτον ἐνθουσιῶν πρὸς τὸν ἐκ τῆς παιδείας φωτισμὸν τῶν ὁμογενῶν, ὡς μόνον δραστήριον ἱατρικὸν τῶν πολυειδῶν αὐτῶν παθῶν, συνιστᾷ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κοινὴν τοῦ Γένους ἐπικληθεῖσαν σχολήν, τῆς ὁποίας τὰς ἀφορμὰς καὶ θεμέλια, καταβλήθεντα πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἡγεμόνος, ἔμελλεν ἔπειτα νὰ τελεσιεργῇ ὁ φιλόμουσος αὐτοῦ υἱός, συνεργοῦντος ἅμα καὶ τοῦ ἐπίσης φιλομούσου καὶ φιλοπάτριδος αὐταδέλφου τοῦ ἀοιδήμου ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη.

Βλέπει τοὺς ὁμογενεῖς ἐμπόρους τυραννουμένους ὑπὸ τῆς ἀπληστός ἀδικίας τῶν τελωνείων καὶ στεναζόντας διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν καὶ βαρείας ζημίας· ἀναλαμβάνει λοιπὸν καὶ τοῦτον τὸν ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀδικουμένων. Διδάσκει τοὺς βαρβάρους, ὅτι, ἐὰν θέλωσι νὰ ἀνθῇ τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν, πρέπει νὰ προστατεύωσι δημοσίως τοὺς ἐμπόρους αὐτῶν ὑπηκόους. Τὸν ἀντιλέγουσι, τοὺς ἀντιστέκει, τὸν φοβερίζουσι, τοὺς παρακαλεῖ, τὸν ἀποβάλλουσιν, ἐπιμένει καὶ τοὺς θέλγει καὶ τοὺς πείθει καὶ συνιστᾷ τέλος τὸ ἰδιαίτερον σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς πλεονεκτικῆς ἐκείνης χειρὸς, ἥτις ἐντρέπετο πλέον νὰ τοὺς πλῆσσει, διότι τοὺς ἐφύλαττε δημοσίως». (1).

Τοιοῦτον ὄντα τὸν Δημήτριον Μουρούζην, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ φθάσῃ ὁ φθόνος καὶ ἡ συκοφαντία, καθ' ἣν

μάλιστα ἐποχὴν καὶ αὐτὴ ἡ κτῆσις πλούτου, ἥ καὶ ἀπλῆς εὐζωίας ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα, κ' ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου οἱ κάτοχοι τούτων, ἵνα περιέλθωσι τὰ ἀγαθὰ των εἰς τοὺς τιμωροῦντας. Τοιοῦτόν τι ἔπαθε, φαίνεται, καὶ ὁ Δημήτριος Μουρούζης, διότι ἐκπεσὼν τοῦ ἀξιωματός του, κατὰ Οἰκονόμον, κ' ἐξορισθεὶς εἰς Καισάρειαν καὶ δημευθεὶς καὶ κινδυνεύσας, ὑπέφερε μεγαλοφρόνως τὰς περιστάσεις καὶ πανταχοῦ τῶν διαθημάτων του ἀφινεν ἀνεξάλειπτα ἔχνη εὐεργεσίας καὶ ἀληθοῦς μεγαλοφροσύνης. Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ λάβῃ ἀνάγκην τῆς ἱκανότητος τοῦ Μουρούζη καὶ αὐτὴ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἥτις, ἐξαντληθεῖσα ὑπὸ τοῦ τετραετοῦς πολέμου κατὰ τῆς Ῥωσσίας, κ' ἐπιθυμοῦσα διὰ παντός τρόπου τὴν εἰρήνην, μετεπέμφατο τὸν ἄξιον διερμηνέα αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐξορίας καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ἔργον. Ὁ Μουρούζης δὲν ἐμνησικάκησεν, ἔσπευσεν ἄγγελος εἰρήνης εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Αἱ δὲ περιστάσεις τότε τῆς τε Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας εἶχον δεινωθῇ τοσοῦτον ἔνεκα τῆς γενικῆς ἀναστατώσεως, ἣν ἐπήνεγκον εἰς σύμπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον αἱ νίκαι τοῦ Ναπολέοντος, ὥστε ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις αὗται ἐπεθύμουν διὰ παντός τρόπου καὶ διὰ πάσης θυσίας τὴν εἰρήνην, ἵνα δυνηθῇ ἐκάστη νὰ σωθῇ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, ἐκ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὴν μεγάλου Ναπολεοντείου κινδύνου. Ἡ μὲν Τουρκία λοιπὸν, γινώσκουσα τὴν ὑπόληψιν, ἣν εἶχεν ἡ Ῥωσσία εἰς τὸν Δημήτριον Μουρούζην, ἔδωκεν αὐτῷ πᾶσαν πληρεξουσιότητα πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς εἰρήνης· ἡ δὲ Ῥωσσία οὐ μόνον αὐτὸ τοῦτο ἔπραξεν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγόν της Κουτούζωφ, ἀλλὰ, φοβουμένη μὴ διακόψῃ παντελῶς τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ της ὁ Μακδωνάλ, στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος, διέταξε τὸν Κουτούζωφ νὰ κλείσῃ τὴν εἰρήνην, ἔστω καὶ μὲ θυσίαν οὐ μόνον τῶν κατεχομένων ὑπ'

αὐτῆς ἡγεμονιῶν, Μολδαυίας καὶ Βλαχίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς αὐτῇ ἀνηκούσης Βεσσαραβίας. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὐρὼν τὰ πράγματα ὁ Μουρούζης, καὶ μαθὼν ἐμπιστευτικῶς τὰς ἐκ Πετροπούλεως διαταγὰς τοῦ Κουτούζωφ, ἐνήργησε μὲν ὡς τίμιος ὑπάλληλος, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὡς χριστιανός. «Πρὸς Θεοῦ!» εἶπε τῷ Κουτούζωφ, «οὔτε λέξις πρέπει νὰ προφέρῃς περὶ Βεσσαραβίας, διότι καὶ ἡ ὕψη Πύλη ἐπιθυμεῖ μεγάλως τὴν εἰρήνην καὶ οὐδεὶς λόγος περὶ νέων παραχωρήσεων, ἀρκεῖ ἡ ἐκκένωσις τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας δύο ἡγεμονιῶν, Μολδαυίας καὶ Βλαχίας.» ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν ταύτῃ συνεφωνήθη ταχέως ἡ εἰρήνη. Τοσοῦτον δ' εὐχαρίστησε τοῦτο τὸν Σουλτάνον, ὥστε «ἐκχυᾷτο, κατὰ »Οἰκονόμον, ὅτι θέλει στεφανώσῃ μετὰ δόξης τὸν διερμηνέα τοῦ »Κράτους του καὶ πρεσβευτὴν, ὡς ἀπὸ μεγάλου κινδύνου ῥύσῃν »γενόμενον καὶ σωτῆρα» (1).

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα πρὸς οὐδὲν ἴσχυσαν οὔτε τὴν ζωὴν τοῦ σωτῆρος τούτου νὰ σώσωσι. Μαθὼν ὁ Ναπολέων τὴν εἰρήνην τῆς Τουρκίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας, τοσοῦτον ἐξεμάνει, ὥστε κατὰ ταύτης μὲν ἐπεχείρησε τὴν μεγαλειτέραν ἀφ' ὅσας μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχε πράξει ἐκστρατείας· εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν δὲ διέταξε τὸν πρέσβυν του Σεβαστιάνην, ἥ ν' ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν δι' οἷων δὴ ποτε ἤθελε δυνηθῇ ἀπειλῶν καὶ μέσων νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ κηρύξῃ καὶ αὐθις πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἥ, ἂν δὲν δυνηθῇ νὰ πράξῃ τοῦτο, νὰ ἐκδικηθῇ καὶ ἐξοντώσῃ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς τὸν διαπράξαντα τὴν εἰρήνην· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἡ Τουρκία, φρονίμως ποιούσα, δὲν συγκατετέθη, οὐδεμίαν ὁμως ἡσθάνθη δυσκολίαν νὰ θυσιάσῃ ἐκεῖνον, ὃν πρὸ ὀλίγου ἀπεκάλει σωτῆρα τοῦ Κράτους τῆς. Τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥαδιοιουργίας τοῦ Σεβαστιάνη μαθη-

(1) Ἰδὲ Λόγ. Ἑκκλ. Ο. Κ. Ο. Σελ. 97.

νων ὁ Μουρούζης, καίτοι ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ὑπολήψει διατελῶν παρὰ τῷ ἐν ἐκστρατεία εἰσέτι εὕρισκομένῳ μεγάλῳ Βεζύρῃ, προησθάνθη ὁμως φαίνεται τὸ τέλος αὐτοῦ, κ' ἔγραψε τὴν ἐξῆς συγκινητικωτάτην ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύζυγόν του· «Μετὰ τοὺς κοσμικοὺς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἀγῶνας, ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς στεφάνους τῶν ἀγίων μαρτύρων. Συγχώρησον ἂν παραβάλλω τὰ ἱερά καὶ μεγάλα πρὸς τὰ μικρά καὶ βέβηλα· ἔμπροσθέν μου βλέπω ἀνοιγομένην τὴν θύραν τῆς αἰωνιότητος. Ἄν δὲν ἴδωμεν πλέον ἀλλήλους προσκαίρως εἰς τὴν γῆν, θέλομεν συζῆσει κατ'ὅπιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἀγάπα τὸν ποθεινόν σου σύζυγον καὶ τὰ τέκνα μας. Φρόντιζε τὴν καλὴν αὐτῶν ἀνατροφὴν, καὶ πιστεύε, φιλτάτη, ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' εἰς τῆς μελλούσης μακαριότητος τὰ παλάτια» (1).

Τῷ ὄντι ἡ προαίσθησις τοῦ Μουρούζη, ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ ἐπανίδῃ τὴν φιλτάτην του σύζυγον, ἐπηλήθευσεν. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ Σεβαστιάνη, διέταξε τὴν σφαγὴν τοῦ σωτῆρος τῆς. «Κατ'ἐσφαξε δ' αὐτὸν ὁ ἀρχισατράπης, λέγει ὁ Οἰκονόμος, μεληδὼν κατὰκόψας ἐκ προστάγματος τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν Σουμύλαν» (Σούμλαν), ἀφοῦ πρῶτον μετ' αὐτοῦ φιλικῶς συνωμίλησεν εἰς τὸ πταμεῖον, καὶ τήβαιναν τὸν ἐφόρεσεν εἰς δεῖγμα τῆς εὐνοίας τοῦ μεγάλου βασιλέως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εἰρήνης! Τόσον ἀπαθῶς καὶ ἀναλγήτως συνειθίζουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ Τοῦρκοι, νὰ καταχλευάζωσι τὰ σφάγια τῆς ἑαυτῶν ὁμότητος, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν μέλλουσι νὰ καταφέρωσι κατ' αὐτῶν τὴν ἀνθρωπόλεθρον αὐτῶν σάγαριν! Οὕτω δὲ, πρὸς τὸν μακαρίτην Δημητρίον, εὐθὺς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ οἰκήματος τοῦ ἀρχισατράπου ἐπέπεσον ξιφῆρεις οἱ δῆμιοι, παραμένοντες παρὰ τὰς θύρας. Καὶ ἐνεκαρτέρησεν εἰς τὰς πολλὰς καὶ θανατηφόρους πληγὰς ὁ στερρὸς ἀθλητὴς, μὴδὲν εἰπὼν, μὴδὲ ποιήσας ἀνάξιον ἑαυτοῦ· ἀλλὰ μόνον στενάξας καὶ τὸ «Μνήσθητί μου Κύριε» τελευταίαν μετὰ τῆς ψυχῆς ἀφήσας πνοήν. Καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν παρευθὺς ἀπέφερε ταχυδρόμος εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Παλαμναῖον Δυναστὴν· τὸ δὲ σῶμα τοῦ κλεινοῦ Δημητρίου, τοῦ μεγάλου Διερμηνέως, ἔκειτο διαμελισμένον, ἕως οὔ, συνελθόντες χριστιανοὶ τινες τῶν ἐντοπίων, καὶ περιτειλούσαντες εὐσεβῶς, ἔθαψαν ἐν

»τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς τάφον σμικρὸν μὲν, ἀλλ' ὅμως ἀρκετὸν, ὅσον
»εἰς νεκρὸν κατὰδικὸν καὶ ξένον καὶ τοῦτον οὐδ' ὀλόκληρον» (1).

Τοιοῦτον λοιπὸν τὸ τέλος τοῦ Δημητρίου Μουρούζη, ὅστις ἄφησε τότε ὀρφανοὺς ἐν τρυφερᾷ μάλιστα ἡλικίᾳ τρεῖς υἱοὺς, τὸν Κωνσταντῖνον, ἀποθανόντα βραδύτερον ἐν Ἀθήναις· τὸν Γεώργιον, Ῥώσσον ἀξιωματικόν, ἀνδραγαθήσαντα καὶ φονευθέντα ἐν Βαρσοβίᾳ· καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, κληρονομήσαντα πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ πατρός. Οὗτος πολλὰ παθὼν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του καὶ ἔτι πλείότερα μετὰ τὴν ἐκκρηξιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, μόλις διεσώθη ἐν Ῥωσσίᾳ. Μετὰ δὲ τὴν παῦσιν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ἀπεπειράθη νὰ διεκδικήσῃ, ὅσα κατὰ καιροῦς τῷ ἐδημεύθησαν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, κινήσας ἀγωγὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἣτις ἔλαβεν, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὴν ἐν Ἀνδριανουπόλει συνθήκην ἀποζημίωσιν ἱκανὴν δι' ὅσας ζημίας εἶχον πάθει ὑπὸ τῆς Τουρκίας οἱ ὑπήκοοί της· ἀλλ' ὁ Μουρούζης δὲν ἦτο ὑπήκοος τῆς Ῥωσσίας, δὲν εἶχε λοιπὸν νομίμους τίτλους καὶ ἅπαντα τὰ δικαστήρια ἀπέρριψαν τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ.

Κατὰ μὲν τοὺς Ῥωσικοὺς νόμους μόνον τῷ αὐτοκράτορι ἀπέχειτο, ἢ νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων, ἢ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Μουρούζη· ὁ δὲ δίκαιος καὶ γενναιοφρὼν τῷ ὄντι αὐτοκράτωρ, ἀναλογιζόμενος τὰ αἷτια τῆς δημεύσεως τῆς περιουσίας τοῦ Μουρούζη, κ' ἐνθυμηθεὶς τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην εἰρήνην, τὴν ἀπαλλάξασαν τὴν Ῥωσσίαν μεγάλου περισπασμοῦ «μάλιστα» εἶπεν, «ὁ Μουρούζης δὲν ἦτο ὑπήκοος τῇ Ῥωσσίᾳ, ὡς ὀρθῶς ἀπεφάσισαν τὰ δικαστήρια· ἀλλ' ὑπηρέτησεν αὐτὴν ἀποτελεσματικώτερον πολλῶν ὑπηκόων· τὰ δὲ Κράτη δὲν πρέπει νὰ δει-

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλησ. Ὁ. Κ. Ο. Σελ. . .

κνύωσιν ἀγνωμοσύνην»· ἠκύρωσεν ἀμέσως τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων καὶ ἱκανοποιήτε τὸν υἱὸν τοῦ θυσιασθέντος ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας. Μέγα τοῦτο εὐτύχημα, κ' ἔμπνευσις τῆς θείας προνοίας· διότι καὶ ὁ υἱὸς οὔτε κατὰ κεραίαν παρεξετράπη τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός. κ' εὐγνωμοσύνην ἀείποτε τεκμηριοῖ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους του ἱκανῶς προστατεύει, παρὰδειγμα γινόμενος εὐχαρίστως ἐπὶ πάσης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του εὐπραγίας.

Τριτότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ἦτο ὁ Γεώργιος, κατὰ δύο, ἢ τρία ἔτη νεώτερος τυγχάνων τοῦ αὐταδέλφου του Δημητρίου· ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ μὲν τὰς ἰδίας ἡμῶν πληροφορίας ἦτο τριτότοκος, κατὰ δὲ τὰς τοῦ Σταματιάδου δευτερότοκος· λέγεται δὲ, ὅτι ἦτο τοσοῦτον εὐφυῆς καὶ ἐπιδέξιος εἰς τὴν ἐκμάθησιν γλωσσῶν, ὥστε νεώτατος ἔτι ἐθαυμάζετο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν σοφῶν Τούρκων διὰ τὴν πολυμαθειάν του περὶ τὴν Τουρκικὴν, τὴν Περσικὴν καὶ τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν· οὗτος ἀδιέτριβε κατὰ Σταματιάδην μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ βασιλικῷ στρατοπέδῳ, ἀντιπροσωπεύων ἐκεῖνον, καθ' ὃν χρόνον ἦτον ἀπὼν πρὸς συνομολόγησιν τῆς ἐν Ἰασίῳ εἰρήνης, ἐκλεχθεὶς δὲ διάδοχός του ἐν τῇ διερμηνείᾳ, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἤρνεϊτο νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα, παρὰχωρῶν αὐτὸ εἰς τὴν κατὰ τάξιν πρεσβύτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Δημήτριον· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οὗτος τῷ παρεχώρει τὰ πρωτεία, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσῃ, καὶ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1792 περιεβλήθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὴν τοῦ μεγάλου διερμηνέως ἀξίαν» (1).

Ἐπανελθὼν μετὰ τὴν εἰρήνην εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατεγοήτευσε διὰ τε τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικά του πλεονεκτήματα καὶ αὐτὸν τὸν Σουλτάνον Σελῆμ εἰς τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις τὸν προσεκάλει εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα συμπαΐζωσιν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, κατευχαρι-

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 149.

στηθείς, ἔδωκεν αὐτῷ Σουλτανικὸν ἔγγραφον, ἡ χὰτ-χου-
 μαγιοῦν, καθ' ὃ ἡγκυᾶτο διὰ παντός καὶ ἐπὶ παντὶ ἐγ-
 κλήματι ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς του· αὐδέποτε (ἔλεγε τὸ
 σουλτανικὸν τοῦτο ἔγγραφον) θὰ διέλθῃ ξίφος ἐκ τοῦ τραχήλου
 σου καὶ οὐδέποτε θὰ ἐπέλθῃ καθ' οἷονδῆποτε ἄλλον τρόπον καὶ
 ἐκ διαταγῆς ἐμοῦ, ἢ τῆς Κυβερνήσεώς μου βίαιος θάνατος κατὰ
 τῆς ζωῆς σου.» οὐδὲν ἤττον ὁμως τῷ 1792, συκοφαντη-
 θείς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, ἀπεβλήθη τῆς Διερμηνείας καὶ
 ἐφεσύχαζεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς ἀπλοῦς πολίτης,
 παρὰ πάντων τιμώμενος διὰ τε τὸ γένος του, ἀλλ' ἰδίως
 διὰ τὰς σπανίας ἀρετάς του. Κατὰ κακὴν του δὲ τύχην
 μετ' οὐ πολὺ προσεκλήθη καὶ αὖθις εἰς τὴν Μεγ. Διερ-
 μηνείαν νὰ διαδεχθῇ τὸν προβιβασθέντα Καλλιμάχην.
 Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν ὁ ἀρχιναύαρχος τοῦ Σουλ-
 τάνου Χουσεῖν πασσᾶς κατετυράννει καὶ κατεπίεζεν εἰς
 τοσοῦτον τοὺς Χριστιανοὺς, ὥστε ὁ Μέγας Διερμηνεὺς
 ἠναγκάσθη πολλάκις ν' ἀνανεχθῇ εἰς τὸν εὐνοοῦντα
 πάντοτε αὐτὸν Σουλτάνον. Οὗτος ἐχαλιναγώγει μὲν,
 ὅσον ἐδύνατο, τὴν θηριωδίαν τοῦ ἀρχιναυάρχου του, ἀλ-
 λά δὲν ἐδύνατο δι' ἄλλους σπουδαίους λόγους, οὔτε νὰ
 τιμωρήσῃ, οὔτε ν' ἀποπέμψῃ αὐτόν· ἀδιαλείπτως λοι-
 πὸν ὁ Μέγας Διερμηνεὺς καὶ ὁ Ἀρχιναύαρχος εὐρίσκον-
 το εἰς διενέξεις· ἐπὶ τέλος οὗτος, γινώσκων, ὅτι δὲν ἐδύ-
 νατο φανερῶ τῷ τρόπῳ νὰ θέσῃ ἐκ ποδῶν τὸν Μέγαν
 Διερμηνέα, κατάρθωσε μετὰ ἐννέα μόνον μῆνας τοῦ
 νέου ὑπουργήματός του, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐξορίαν του εἰς
 Κύπρον· ἐκεῖ δὲ ἐμίσθωσεν Ἀγγέλους καὶ ἐδολοφόνησαν
 αὐτόν.

Τέταρτος καὶ νεώτερος πάντων υἱὸς τοῦ Κωνσταντί-
 νου Μουρούζῃ ἦτον ὁ ἀτυχὴς Παναγιώτης, ὅστις τὸ
 μὲν πρῶτον διωρίσθη Διερμηνεὺς τοῦ στόλου· ἔπειτα δὲ,
 ἀντικαταστάτης τοῦ ἐλλείποντος εἰς τὸ στρατόπεδον
 αὐταδέλφου του Δημητρίου· ἀσπαίροντος δ' ἴσως τοῦ

πτώματος τούτου, ἀποκεφαλίζεται ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ ἀντικαταστάτης αὐτοῦ Παναγιώτης, τρίτον θῦμα ἐκ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας γενόμενος ἐντὸς πενταετίας· ὡς αἷτιον δὲ τοῦ θανάτου τούτου λέγεται ὅτι ὁ Σουλτάν Μαχμούτης εἶπε τὸ ἐξῆς· «Καθ' ἣν ἐποχὴν ἤμην ἐγκλειστος εἰς τὸ καφάσι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου, οἱ ἄπιστοι (Γκιαοῦραι) Μουρούζαι ἴσχυον μεγάλως παρ' αὐτῷ καὶ ὅμως οὐδέποτε διενεόθησαν νὰ ἐλαττώσωσι τὰ δεινὰ μου καὶ νὰ μὲ περιποιηθῶσιν ὡς ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ θρόνου. Ὡμῶσα λοιπὸν ἐκτοτε νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσω.» Ἀλλὰ τὸ κύριον αἷτιον καὶ τῆς σφαγῆς ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Παναγιώτου Μουρούζη ἦτο ἡ ἰσχὺς καὶ τὰ φρονήματά των ἐπαπειλουμένου μὲν τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἔσωσαν αὐτὸ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, καθ' ἣν συμμαχῆσαν μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων, ἐκηρύχθη κατὰ τῆς Γαλλίας. Ὑπερισχύσαντος δὲ βραδύτερον τοῦ Ναπολέοντος καὶ διαρρήξαντος τὴν συμμαχίαν ταύτην, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς αὐτοῦ Σεβαστιάνης ἐξητήσατο τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀπηργασαμένων τὴν συνθήκην ἐκείνην. Ταῦτα θεωροῦνται ἴσως ἀπίστευτα ὑπὸ Χριστιανῶν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀνομολογοῦνται ὑπὸ Γάλλου συγγραφέως· «Εἷς μὲν τῶν ἀδελφῶν Μουρούζη, λέγει ὁ Σεγκούρ, ἐδέσποζεν ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ καὶ τῇ πρωτεύουσῃ· ὁ δ' ἕτερος, παρὰ τῷ Μεγάλῳ Βεζύρη καὶ τῷ στρατῷ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὑπερήφανος Σουλτάν Μαχμούτης ἐδίσταζε νὰ παραδεχθῇ τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου ὡς ἄτιμον καὶ ἤθελεν ἐντιμωτέραν ταύτης, οἱ δύο ἄπιστοι ἀδελφοὶ Ἕλληνες, ἀποσυνθέσαντες τὸν στρατὸν του διὰ ταραχῶν, ἐξέβιασαν τὴν παραδοχὴν αὐτῆς.

»Τοιαύτη δὲ ἦτο τότε ἡ ἰσχὺς τῆς ῥαδιουργίας ἐν τῷ Σεραιῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε δύο μὲν Ἕλληνες, οὓς οἱ Τούρκοι περιφρόνουν, ἀπεφάσισαν τὴν τύχην τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ Σουλτάνου· οὗτος δὲ, ἐξαρτῶμενος, ὥσπερ ἅπαντες οἱ δεσπότες ἐκ τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ παλατίου του, ἐνέδωκε μὲν τότε εἰς τὴν πίεσιν τῶν Μουρούζη, ἀλλὰ βραδύτερον τοὺς ἀπεκεφάλισεν (1).

(1) *Idē Histoire de Napoleon, et de la grande armée, pendant l'année 1812 par le général comte Segur, sixième édition 1825 tom. I. pag 38.*

Πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη ὑπῆρξεν ὁ ἀτυχὴς Κωνσταντῖνος, κατὰ μὲν τὸν Σταματιάδην αὐθόρως κατώτερος Γεωργίου καὶ Δημητρίου τῶν Μουρουζῶν, εἰς οὓς καὶ Ἐκκλησία καὶ Μοῦσαι καὶ ναυτιλία καὶ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων ἀπείρους ὀφείλουσι χάριτας» (1). Κατὰ δὲ τὸν Κούμαν οὗτος «ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ὁ ἀγαθοφρονέστερος πάντων τῶν συγχρόνων του Φαναριωτῶν» (2). Οὗτος ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐγένετο ἐγκρατὴς οὐ μόνον τῆς Τουρκικῆς, Περσικῆς καὶ Ἀραβικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς, ἃς καὶ ὠμίλει καὶ ἔγραφε μὲν εὐχέρειαν· ἡ δὲ μελέτη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἦτο ἡ ἀσπαστοτέρα τῶν ἐπασχολήσεων αὐτοῦ· ἰδιαίτερον διδάσκαλ. τῆς Ἑλληνικῆς εἶχε τὸν Ζαχαρίαν Αἰνιᾶνα, ἓνα τῶν λίαν πεπαιδευμένων κληρικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μετερχόμενον κατ' ἰδίαν καὶ τὸν ἰδιαίτερον διδάσκαλον, ἰδίως εἰς τὴν Μουρουζικὴν οἰογένειαν καὶ πατέρα τῶν γνωστῶν παρ' ἡμῖν λογίων ἀνδρῶν Χρηστοδούλου, Γεωργίου καὶ Δημητρίου Αἰνιάνος· Μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη μάλιστα καὶ συνεμαθήτευσεν ὁ ἐπιζῶν Δημήτριος Αἰνιάν, συγγραφεὺς πολλῶν σπουδαίων καὶ κοινωφελῶν ἔργων. Ἄλλως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ἦτο, κατὰ μὲν τὸν Πουκεβήλ «ἄξιος πάσης συστάσεως τόσον διὰ τὰς ἀτομικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς ὅσον καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἐξόχους αὐτοῦ ποιότητας» (3)· κατὰ δὲ Σταματιάδην ἦτο «γλυκὺς τοὺς τρόπους, μεγαλόφρων, γενναῖος, ἐμβριθὴς καὶ ἐγκρατὴς παιδείας οὐ σμικρᾶς καὶ γλωσσῶν Εὐρωπαϊκῶν τε καὶ Ἀσιατικῶν οὐκ ὀλίγων» (4).

Τοιοῦτος δὲ ὢν διωρίσθη, ἀρχομένου τοῦ 1821, Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης· ἐπισήμως μὲν δὲν ἦτο βεβαίως κατηχημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου. Σελ. 181.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. ιβ'. Σελ. 469.

(3) Ἰδὲ Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville pag. 413

(4) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταμ. Σελ. 184

Ἑταιρίας ὁ Μουρούζης· ἐγίνωσκεν ὁμῶς κ' ἐμάνθανε τὰ πάντα διὰ τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκογενείας Γ. Αἰνιᾶνος, ὃν ἐν γνώσει ἔπεμψεν εἰς Φθιώτιδα, ἵνα κατηχήσῃ καὶ ἄλλους, ὥσπερ λεπτομερέστερον λεχθῆσονται ταῦτα ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ· ἡμέρας δέ τινας πρὸ τῆς σφαγῆς τοῦ ἐζήτησε διὰ τοῦ ἀντικαταστήσαντος τὸν Γεώργιον Δημητρίου Αἰνιᾶνος νὰ ἔλθῃ εἰς μυστικὴν συνέντευξιν μετὰ τινῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφόρων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλ' οὗτοι ἀπεποιήθησαν τοῦτο· οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἐν γνώσει, συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἀπόκρυψιν τῆς φιλικῆς ἑταιρίας καὶ εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἐπιδιωχομένου ὑπ' αὐτῆς σκοποῦ. Μόλις γενόμενος Διερμηνεὺς, ἐξεβρόγχῃ ἡ ἐν Δακίᾳ ἐπανάστασις· ἡ Τουρκία τότε, ὡς γνωστὸν, ἵνα ἐμπνεύσῃ τρόμον, συνέλαβε κ' ἐφυλάκισε πολλοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει· βραδύτερον δὲ ἤρξατο τινὰς μὲν νὰ φονεύῃ, ἄλλους δὲ νὰ ἐξορίζῃ· κ' ἐξεμάνει, ὅτε ἔμαθεν, ὅτι διέφυγον τῶν ὀνύχων τῆς καί τινες ἐκ τῶν σημαινόντων, συγγενεῖς μάλιστα καὶ ἐπίτροποι τοῦ ἐν Μολδαυίᾳ συναποστατήσαντος ἡγεμόνος Μιχαήλ Σούτζου καὶ ὀνομαστὶ «οἱ ἐπίτροποι τοῦ αὐθέντου τῆς Μολδαυίας, κατὰ Τρικουπὴν, Νικόλαος Σούτσος ἀδελφός του, καὶ Ἰωάννης Σχινᾶς ἐξ ἀδελφῆς γαμβρὸς καὶ τινες ἄλλοι» (1)· καὶ δὲν ἐδύνατο μὲν νὰ ἐμέσῃ κατ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν τῆς· ἡ θέσις ὁμῶς τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως τότε κατέστη δεινοτάτη· ὡς ὑπάλληλος μὲν ὥφειλε νὰ ὑπηρετῇ τιμίως· ὡς ὁμόφυλος δὲ καὶ ὁμόδοξος χριστιανὸς ὥφειλεν, ἂν οὐχὶ νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀπεινῶς καταδιωκομένους συμπολίτας, φίλους, ἀδελφούς καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ συμπονῇ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλάχιστη καὶν δήλωσις συμπαθείας ὑπὲρ τοιούτων καὶ τοσοῦτων θυμάτων, κάλλιστα ἐγίνωσκεν ὁ Μέγας Διερμηνεὺς, ὅτι ἐτιμωρεῖτο διὰ κεφαλικῆς ποινῆς·

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικουπὴ Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαναστ. Τόμ. 4. Σελ. 76.

«ὁ Σουλτάνος τότε, λέγει ὁ Φίνλεϋ, διέταξε τὸν Μέγαν Βεζύρη νὰ ἐκλέξῃ ἀριθμὸν τινα ἐπισήμων Ἑλλήνων καὶ νὰ τοὺς φυλάττῃ πεφυλακισμένους, ὡς ἐγγύησιν τῆς καλῆς διαγωγῆς τῶν συμπατριωτῶν των, ἔπειτα δὲ διέταξε νὰ φονευθῶσιν οὗτοι διὰ τοῦ σκληροτέρου τρόπου, ἵνα ἐμποιήσῃ φόβον εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους των» (1). Ἐν τῷ αὐτῷ δεινότητι θέσεως εὐρισχομένου τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως, ἐπέσκηψαν ὡς κεραυνοὶ καὶ τὰ ἐν τῇ νῦν ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι διαδραματισθέντα.

«Μετὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας, λέγει ὁ Φιλήμων, ὁ Πατριάρχης Ἰγρηγόριος, ἀπελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μουρούζη καὶ ἀποσυρθεὶς μετ' αὐτοῦ ἐν ἰδιαιτέρῳ διασκεψέως δωματίῳ, συνεβούλευσε καὶ προσέτρεψεν εἰς φυγὴν τοῦτον. «Ἄφετέ με, εἶπε πρὸς αὐτόν, νὰ πληρώσω ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ τυράννου. Εἶμαι γένηρον, καταβαίνων τὸν τάφον. Τὸ σχῆμά μου, ἡ λειτουργία μου, μὲ καλοῦσιν εἰς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου. Σωθῆτε ὅμως ὑμεῖς, διότι ἔχετε καὶ ἡλικίαν καὶ ἱκανότητα καὶ θέσιν κοινωνικὴν, νὰ ὑπηρετήσετε τὴν πατρίδα.»

Καὶ ταῦτα λέγων, ἀπεκαλύψατο ὁ ἱεράρχης τὴν κεφαλὴν, ἀτενίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ οἶονεὶ ἐπιμαρτυρόμενος τὸν Θεὸν, ἐφ' ὅσων συνεβούλευσε. — «Γνωρίζω ἀπῆντησεν ὁ Μουρούζης, τὴν τύχην, ἥτις μὲ ἀναμένει. Ἀλλ' ἂν φύγω ἐγὼ, σώζω μὲν τὴν ζωὴν μου, θέλω ὅμως ἰδεῖ ἐξαγορασθῆσομένην αὐτὴν διὰ τοῦ αἵματος ἀπείρων ἀθῶων. Ἡ φυγὴ μου θέλει βεβαιώσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς περὶ ἐνοχίας τοῦ γένους ὑποψίας τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ γενικὴ σφαγὴ θέλει παρakoλουθήσῃ ταύτην. Συμφέρει ἕνα ἀπωλέσθαι ὑπὲρ τῶν λοιπῶν. «Ἄς θυσιασθῶ ἐγὼ, Δεσπότη μου, ἀλλ' ἂς σωθῶσιν οἱ ἀθῶοι, ἂς σωθῇ τὸ ἔθνος.» Τότε καὶ ὁ Ἰγρηγόριος, εὐλογήσας καὶ ὁ Μουρούζης ἀσπασθεὶς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ δεξιάν, ἐνηγκαλίσθησαν ἄφωνοι ἐπὶ στιγμὰς τινας καὶ τὸν τελευταῖον ἐπὶ τῆς γῆς ἀσπασμὸν ἔδωκαν καὶ ἔλαβον μετὰ λυγμῶν καὶ δακρύων» (2).

Δὲν ἐβράδυνε δυστυχῶς νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ προαίσθησις τῶν δύο πρωτομαρτύρων· «ἐν ᾧ εἰσῆρχετο (ὁ Μουρούζης) μία τῶν ἡμερῶν εἰς τὴν Πύλην κατὰ τὸ σῦνθηες, λέγει ὁ Τρικούρης, τῷ ἐδόθη παρὰ πᾶσαν προσ-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol j pag. 288.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. ἐκπν. Φιλ. Τόμ. γ'. Σελ. 209.

δοκίαν γράμμα τοῦ Ὑψηλάντου, λέγον τὰ κατὰ τὰς ἡγεμονείας συμβάντα, καὶ θαρρόνουν αὐτὸν, ὡς μεμυημένον τὰ τῆς ἐταιρίας, εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὁ Μουρούζης, λαβὼν τὸ γράμμα παρ' ἀγνώστου καὶ ἐνώπιον πολλῶν καὶ νομίσας, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποκρύψῃ, μήπως κινήσῃ ὑποψίας, τὸ ἐκοινοποίησε τῷ Ῥεῖζ-Ἐφέντη, ἀποδίδων αὐτὸ εἰς ῥαδιουργίαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνενόχλητος· ἀλλὰ τὴν 4 Ἀπριλίου, μεταπεμφθεὶς παρὰ τῷ Ῥεῖζ-Ἐφέντη καὶ ἀποσταλεὶς παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἀρχιεῖζύρην, ἀπήχθη ἐκεῖθεν εἰς τὸ Μπάμπ-Χουμαγιούν καὶ ἐκεῖ ἀπεκεφαλίσθη φορῶν τὴν στολήν του» (1).

Ὁ δὲ Φιλήμων περιγράφει δραματικώτερον τὴν σκηνὴν ταύτην· «ἦτο μεγάλη Δευτέρα, λέγει, τῶν παθῶν (4 Ἀπριλίου), καθ' ἣν ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης κατέβη ἐκ τῆς κατὰ τὸν Βόσπορον οἰκίας αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν » δι' ὑπηρεσίαν, ὑπ' ὅψιν ἐκάστοτε ἔχων, ὅτι κατέβαιναν εἰς θυρίαν. Πρὸ τῆς θύρας τοῦ πασσᾶ Καποσσοῦ, ἄνθρωπος ἄγνωστος πένεχειρηνσεν αὐτῷ ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἡ ὑπογραφή τοῦ Ὑψηλάντου· ὁ Μουρούζης εὐθὺς ἐταράχθη ἐπὶ τῇ χαμερπεστάτῃ ἐπιβουλῇ, γνωρίσας τὸ πλαστὸν ταύτης καὶ ἀναβὰς κατ'εὐθείαν εἰς τοῦ Χαριδζιγέ-Ναζιρι (τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτ. Ὑπουργοῦ) ἐπαρρυσίασεν αὐτήν, ἀποδεικνύων τὸ ψευδὲς καὶ βεβαιῶν ἄθῳν » αὐτὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐξηφανθείσης ἐνοχοποιήσεως.

Ἄ Ὁ Χαριδζιγέ-Ναζιρι συνησθάνθη ἐπὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ ἐτοιμότητι τούτου, ἀλλὰ προσέθηκε τελευταῖον: «Κακῶς σὲ διέβαλον εἰς τὸ δεβλέτι (τὸν Σουλτάνον), ἄπελθε εἰς τὴν οἰκίαν σου καὶ ἡσύχασον.» Οἱ λόγοι οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἡ ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον ἀνάγνωσις τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως· » δι' ὃ ἐξερχόμενον τῆς αἰθούσης τὸν Μουρούζην ἀρπάζει ὁ δῆμιος καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὸν προσδιορισθέντα ὑπὸ τὸ «γιαλι-κιοσκιοῦ» (σουλτανικὴν σκιάδα) τόπον τῆς καταδίκης. Ἐντὸς λεπτῶν » τιμῶν τῆς ὥρας ὁ Σουλτάνος Μαχμουὺ ἀναφαίνεται καθήμενος ἐν τῇ σκιάδι, ἵνα ἰδῇ ὁ αἰμοχαρὴς τὸ θῦμα· πρὸς αὐτὸν δ' ἀναβλέψας ὁ Μουρούζης, ἐφώνησεν εὐτολμος τουρκιστί· «Αἰμοβόρε » Σουλτάνε! Σουλτάνε ἄδικε! Σουλτάνε ἄθλιε! ἡ τελευταία ὥρα » τῆς βασιλείας σου ἐσήμανεν· αἱ ὁμότητές σου τιμωρηθῆτωσαν»

(1) Ἰδὲ Σπυρ. Τρυκούπη Ἱς. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. 4. Σελ. 79.

»ὁ Θεὸς ἐκδικῆσάι σοι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος.» Ταῦτα εἰπὼν ἔκλινε πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ δημίου· καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ, κοπεῖσα, προσηνέχθη, ὡς λέγουσιν, ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου· τὸ δὲ πρῶμα, ἀσπαῖρον ἔτι, ἐρρίφθη ἐν τῇ παρακειμένῃ θαλάσῃ. Ἦτο ἡδὴ ἡλικίας τριάκονσα δύο περίπου ἐτῶν, τεσσαρακονθήμερος »διατελέσας Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Πύλης» (1).

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπαρράλκτως τρόπον περιγράφει τὴν σκηνὴν ταύτην καὶ ὁ Σταματιάδης. Τὴν δὲ 6 Μαΐου ἐσφάγη ἐπίσης, προσθέτει, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος Μουρούζης, ὕστατος διερμηνεὺς τοῦ στόλου γενόμενος. Καθ' ἧς δ' ἡμεῖς ἐλάβομεν παρὰ μάρτυρος αὐτόπτου πληροφορίας, τὸ τελευταῖον τοῦτο θῦμα τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας ὑπέστη τὸν ὀδυνηρότερον ἴσως τῶν θανάτων. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐρρίφθη εἰς τὰς καθύγρους φυλακὰς τοῦ ναυπηγείου (Ταρσανᾶ) κ' ἐσήπετο ἐκεῖ σιδηροδέσμιος. Φίλος δέ τις τῆς οἰκογενείας τῶν Μουρουζῶν, Ντελῆ-Ἀχμέτ Πασσᾶς καλούμενος, εὐθυμοῦντος τὴν 6 Μαΐου τοῦ Σουλτάνου ἐν τῷ περιπτέρῳ Κιατ-Χανέ, ἐνόμισεν εὐνοϊκὴν τὴν περίστασιν νὰ ζητήσῃ χάριν ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ Νικολάου, παραστήσας αὐτὸν ὡς νεανίαν πάντῃ ἀθῶον καὶ ἀκίνδυνον «πῶς; ἀνεφώνησεν ὁ Σουλτάνος, »ζῶσιν εἰσέτι εἰς τὰ Κράτη μου μέλη τῆς ἀπίστου ταύτης οἰκογενείας καὶ τολμᾷς σὺ νὰ ἐπικαλεσθῇς ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔλεός μου; ἀμέσως νὰ κατακερματισθῇ ἐνώπιόν μου.» ἀμέσως τῷ ὄντι ἔσπευσαν οἱ δῆμιοι εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυπηγείου, ἐξήγαγον σιδηροδέσμιον τὸν ἀτυχῆ Νικόλαον καὶ κατεκερμάτισαν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ ἐφίππου διαβαίνοντος Σουλτάνου.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ θύματα καὶ αἱ ὑπηρεσίαι, ὅσα προσέφερεν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐνδοξος καὶ πολυμελεστάτη οἰκογένεια τῶν Μουρουζῶν.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ., Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαν. Φιλήμονος Τομ. γ', Σελ. 210.

Εὐτύχημα δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξεν ὅτι ἡ ὀργὴ τοῦ Σουλτάν Μαχμούτ δὲν ἐπῆρκεσεν, ἵνα ἐξολοθρεύσῃ, ὡς εἶπε, τὴν οἰκογένειαν ταύτην, ἧς ζῶσι καὶ περικοσμοῦσι μάλιστα τὴν Ἀνατολὴν σήμερον τοσαῦτα μέλη, ὥστε μᾶς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον καὶ νὰ ἀπαριθμήσωμεν ἅπαντα ἡτύχησαμεν ὅμως νὰ γνωρίσωμέν τινα ἐξ αὐτῶν καὶ τούτων μόνον δὲν νομίζομεν ἄσκοπον τὴν ἀπλὴν ἀπαρίθμωσιν.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐν Πιερρούπολει Ἀλεξάνδρου Δημητρίου Μουρούζη εἶπομεν ἀλλαχοῦ, ὅτι οὗτος ἐν μόνον ἔχει μέλημα τὸ νὰ πρωταγωνιστῇ ἐπὶ πάντων τῶν τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει ἀφορώντων ἀγαθῶν, ἀδιαφορῶν καθ' ὁλοκληρίαν, ἂν ὁ ἐξ αὐτῶν καρπούμενος ᾖ ὁμόφυλος, ἢ ἀλλογενής, ὁμόθρησκος ἢ ἀλλόδοξος, γνώριμος, ἢ ἄγνωστος, ἀρκεῖ μόνον νὰ ᾖ ἄνθρωπος.

Ἄλλος δ' Ἀλεξάνδρος Δημητρίου Μουρούζη, διαπρέπει, εἶπομεν, ὡς Δήμαρχος ἐν Γαλατσίῳ· ὁ δ' ἔσχατος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης μέγας Διερμηνεὺς Κωνσταντίνος Μουρούζης, ὁ ἀποκεφαλίσθεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, καίτοι νέος, ἔσχε πέντε υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας.

1) Τὸν Ἀλεξάνδρον, πρωθυπουργὸν καὶ ὑπουργὸν ἐν Ῥουμουνίᾳ χρηματίσαντα καὶ πρὸ μηνῶν τινῶν ἀποδιώσαντα ἐν Ἰταλίᾳ· ἀμφιβάλλομεν, ἂν ἔχῃ ἢ Ἀνατολὴ πολλοὺς ἄλλους ἐμβριθεστέρους, εὐθυτέρους καὶ γενναιοφρονεστέρους τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Μόνον ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τοῦ Ἀρσάκη ἀπηντήσαμεν μαθητὰς καὶ μαθητρίδας, φέροντας ὑπὸ μάλῃν διδακτικὰ βιβλία· καίτοι δὲ μὴ ἐννοοῦντες τὴν Ῥουμουνικὴν, κατενύγημεν ὅμως οὐκ ὀλίγον, ὅτε ἠκούσαμεν τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ ἱεροπρεπεῖ νὰ ᾧ τοῦ κτήματός του, καὶ κατεγοητεύθημεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἡγεμονικῆς τῷ ὄντι μεγαλοπρεπείας τῶν μεγάρων του, ἀλλὰ καὶ ἐκ

τῆς εὐρύτητος καὶ σχετικῆς καθαριότητος τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν καὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν τοῦ κτήματός του. Οὗτοι οὐδόλως ὁμοιάζουν ταῖς ἐν πολλοῖς ἄλλοις κτήμασιν ἀληθῶς τρώγλαις. Ἔσχε δὲ ὁ Μουρούζης τρεῖς μόνον θυγατέρας, συζευχθείσας ἀπάσας μεθ' Ἑλλήνων· τὴν πρωτότοκον Ἑλίζαν Θ. Ζαίμη· τὴν δευτερότοκον Ζηναίδα Ι. Καλλιμάχη· καὶ τὴν τριτότοκον Ἀσπασίαν Σ. Ῥώμα· ἔσχεν ἐπίσης καὶ προγονὴν ἐκ τινος τῶν δύο συζύγων του Μπάλτσας τὸ γένος, ἣν συνέζευξε μετὰ τοῦ Νικολάου Ἀλ. Μαυροκορδάτου, προέδρου τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων συλλόγου.

Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος, ἀποθανὼν ἐκ φυσικοῦ θανάτου.

Τριτότοκος ὁ Γιάγκος, ἀποθανὼν ὁμοίως ἐν Παρισίοις.

Τέταρτος ὑπῆρξεν ὁ ἀληθῶς μεγαλόκαρδος πατριώτης Παναγιώτης, ἀνδραγαθήσας ἐν Κριμαίᾳ ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Ῥωσσίας καὶ ἀποθανὼν ἐκ τῆς λύπης του, διότι δὲν ἐδυνήθη ἡ Ῥωσσία τότε νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Πέμπτος καὶ τελευταῖος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη εἶναι ὁ καθ' ἅπαντα πατρῶζων καὶ φερώνυμος Κωνσταντῖνος Μουρούζης, γεννηθεὶς ἐν Ὁδησσῷ μετὰ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ πατρός του, κληρονομήσας σὺν τῷ ὀνόματι καὶ ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς· καὶ ἤδη ἐν Ἀθήναις διακρινόμενος ἐκ τούτων μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἀξιοματίων καὶ ἀγαθῶν.

Διακρίνεται ἐμάθομεν καὶ ἕτερος τις Μουρούζης Κωνσταντῖνος ἐν Βεσσαραβίᾳ, σεμνυνόμενος καὶ οὗτος μόνον ἐπὶ ταῖς ἰδιαζούσαις ἀπάσῃ τῇ Μουρουζικῇ οἰκογενεῖᾳ ἀρεταῖς. Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα τὰ περὶ αὐτῆς ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ παρατηρήσωμεν ἐν εἶδει ἀνακεφαλαιώσεως, ὅτι ἴδια χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκογενείας

ταύτης εἶναι ἡ εὐσέβεια, ἡ εὐπραγία, ὁ ἀκραιφνὴς πατριωτισμὸς, ἡ εὐμάθεια καὶ ἡ αὐταπάρνησις.

Ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἅμα γενόμενοι ἡγεμόνες, πρῶτιστον αὐτῶν καθῆκον ἐθεώρησαν τὴν ἀνέγερσιν ἱεροπρεπῶν ναῶν, τὴν ἰδρύσιν καὶ προίκισιν σχολείων καὶ νοσοκομείων, τὴν ἀπονομὴν δικαιοσύνης καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν διοικουμένων λαῶν· ὁ δὲ ἀτυχὴς Δημήτριος, τὸ παράδειγμα τούτων μιμούμενος, σὺν τῇ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ προστασίᾳ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπροστάτευσεν, ὅσον ἐδύνατο, τὰ τε γράμματα, τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ ναυτικόν, ἣ καὶ αὐτὸ τὸ ἀλλοφυλον Κράτος, ὅπερ ὑπηρετεῖ, καὶ ὅπερ πρὸς ἅμοι βῆν κατέσφαξεν αὐτὸν ἀμέσως· πανταχοῦ δὲ τῆς διαβάσεώς του, λέγει ὁ Οἰκονόμος (1) καὶ ἐν Καισαρείᾳ, ὡς ἐξόριστός τις, κ' ἐν Βλαχία, ὡς πληρεξούσιος ὑπουργός, καὶ ἀλλαχοῦ ὡς διερμηνεύς, συνήθειαν εἶχε ν' ἀφίνη πάντῃ εὐαγγελικῶς ἀνεξάλειπτα τὰ εὐεργετικὰ ἔχνη τῆς διαβάσεώς του.

Μιμηταὶ τούτων καὶ οἱ ἀτυχεῖς ἀδελφοὶ του Γεώργιος καὶ Παναγιώτης τόσον πολὺ ἠρέσκοντο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μνημονευθεισῶν ἀρετῶν, ὥστε καὶ σημερον εἰ ἐνθυμοῦνται ταύτας ἐν τε τῇ Κύπρῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ. Τοῦ δὲ ζῶντος ἐν Πετροπόλει Ἀλεξάνδρου Δημ. Μουρούζη καὶ τοῦ πρὸ σμικροῦ ἀποβιώσαντος Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου Μουρούζη καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀντελήφθημεν ἰδίῳις ὄμμασι πλεῖστα ὅσα παραδείγματα εὐσεβείας, πατριωτισμοῦ, εὐπραγίας καὶ φιλομαθείας· οὐδεμίαν δ' ἀμφιβολίαν ἔχομεν ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ ζῶντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ Μουρούζαι καὶ οἱ ἐκ τούτων μητρόθεν καταγόμενοι φιλοτιμοῦνται καὶ θὰ φιλοτιμηθῶσιν οὐχὶ μόνον νὰ βαδίσωσιν ἀπερεγκλήτως ἐπὶ

(1) Ἰδὲ Δόγ. Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 90—92.

τῶν ἰχνῶν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων, ἀλλὰ καὶ νὰ πολλαπλασιάσωσι τὸ τάλαντον κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἄξιον παρατηρήσεως ἐν τῇ οἰκογενεῖα ταύτῃ εἶναι, ὅτι ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη αὐτῆς διέπρεψαν ἐξόχως. Τέσσαρας υἱοὺς εἶχεν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Κωνσταντῖνος Μουρούζης καὶ ἕκαστος τῶν τεσσάρων τούτων ἦτο ἱκανὸς νὰ σώσῃ ἐν Κράτῳ. Τρεῖς υἱοὺς εἶχεν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τούτου Ἀλέξανδρος καὶ οἱ δύο τούτων ἡξιώθησαν ἐκουσίως τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον. Πέντε υἱοὺς εἶχεν ὁ ἐκ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας τελευταῖος Μέγας Διερμηνεὺς Κωνσταντῖνος, καὶ οἱ ἐπιζήσαντες τρεῖς ἐκ τούτων ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ καὶ νὰ διοικήσωσι καὶ νὰ σώσωσι Κράτος.

Οὐχὶ ὑποδεέστεραι τῶν υἱῶν ἀνεδείχθησαν καὶ αἱ θυγατέρες τούτου· ἡ μὲν πρωτότοκος Μαρία Γ. Ὑψηλάντου καὶ ἡ δευτερότοκος Ζωὴ Ἀλεξάνδρου Γ. Σούτζου, συνεργὸν ἔχουσαι καὶ τὸν τῆς αὐταδέλφης αὐτῶν σύζυγον Γεώργιον Τυπάλδον, Κοζάκην, ἀναδέχθησαν ἔργον ἐθνωφελέστατον, τὴν ἰδρυσιν ὀρφανοτροφείου τῶν θηλέων διὰ μεγάλων ἀγώνων, δι' οὐκ ὀλίγων θυσιῶν καὶ δι' ὅλως πατρικῆς καὶ εὐαγγελικῆς ἐπιβλέψεως ἐπήρκεσαν νὰ φέρωσιν αὐτὸ εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε σήμερον θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν εὐεργετικωτέρων φιланθρωπικῶν καταστημάτων σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μόλις δ' ἔφερον αὐτὸ εἰς καλὴν τινα περιωπὴν, ἀπεσύρθησαν μὲν πάντῃ εὐαγγελινῶς πάσης ἐπιδείξεως, καὶ ἀνέθεσαν αὐτὸ εἰς τὴν προστασίαν τῆς πρῶν βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος Ἀμελίας. Ἡ ἐπιζῶσα ὁμῶς Ζωὴ Ἀλεξάνδρου Γ. Σούτσου οὐδεμιᾶς παρητήθη φιλοστόργου καὶ ὅλως εὐαγγελικῆς μερίμνης ὑπὲρ τοῦ καθιδρύματος τούτου, τοῦ τιμῶντος τῷ ὄντι τὸν ἑλληνισμόν· ἐν αὐτῷ ἀνετρέφονται σήμερον χριστιανικῶς καὶ μετὰ μητρικῆς τῷ ὄντι στοργῆς πλείονα τῶν ἑκατὸν ὀρφανῶν, ἅτινα, μόλις ἐξέλθωσι

τοῦ καταστήματος, καθίστανται περιζήτητα διά τε τὴν ὅλως χριστιανικὴν ἀγωγὴν, ἣν λαμβάνωσιν ἐν τῷ καταστήματι καὶ διὰ τὰς πολλαπλᾶς ἀρετὰς, ἃς φιλοτιμοῦνται ἔπειτα νὰ πολλαπλασιάσωσι καὶ διαδώσωσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν· εὐτυχεῖς ὅσοι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ εὐημερίαν τοιούτων καθιδρυμάτων, ὅπως αἱ θυγατέρες τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ἐπίσης, ὅτι καὶ αὕτη ἡ Τουρκία πρὸ πεντήκοντα μὲν, ἢ ἐξήκοντα, ἐτῶν τοὺς σώζοντας τὰ Κράτη ἐξόντωνεν, ὅπως τοὺς Δημήτριον, Γεώργιον, Παναγιώτην, Κωνσταντῖνον καὶ Νικόλαον Μουρούζην. Σήμερον δὲ παντὶ σθένει καὶ ἀξιεπαίνως προσπαθῇ νὰ μορφώσῃ τοιούτους ἐκ πάσης οἷας δῆποτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλῆς. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν τοὺς περιφανεῖς ἄνδρας τῆς Ἀνατολῆς, Ἀαλῇ Πασσᾶν, Φουὰτ Πασσᾶν, Βογορίδην, Φράγγο Πασσᾶν, Δαοῦτ Πασσᾶν, Μουσοῦρον Πασσᾶν, Φωτιάδην Βέην, Καραθεοδωρῆν Ἐφένδην, Ἀδοσίδην Πασσᾶν καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους· ἢ εἶναι ἀληθὲς λοιπὸν, ὅτι ἀναγεννᾶται σήμερον ἡ Ἀνατολὴ διὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἢ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ἀληθές.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ.

Τῆς μὲν μορφῆς αὐτοῦ εἰκόνα δὲν ἐκληροδότησεν ἡμῖν ὁ Βούλγαρις· τῆς δὲ νοημοσύνης, τῆς δραστηριότητος, τῆς ἀνδρίας, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐκτάκτου διοικητικῆς ἱκανότητος ἀναμφίλεκτα τεκμήρια ἔχομεν αὐτὰς αὐτοῦ τὰς πράξεις.

Μέλλοντες δὲ νὰ γράψωμεν τοὺς βίους δύο ἡγεμόνων, θυσιασάντων εὐχαρίστως τοὺς θρόνους, τὰς περιουσίας καὶ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν των, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν καὶ οἶονεὶ νὰ παραλληλίσωμεν τὸν βίον ἐτέρου ἡγεμόνος, ἀποκαταστήσαντος εἰς τὴν πατρίδα του τὴν τάξιν, τὴν ἀσφάλειαν καὶ εἰδός τι τελείας εὐνομίας, ᾧ ἄνευ οὔτε πατριωτισμὸς ἤθελεν ἀναπτυχθῇ ἐν αὐτῇ τοιοῦτος, οὔτε πλοῦτος ἤθελε συσσωρευθῇ τοσοῦτος, δι' οἷων καὶ δι' ὧων οἱ Ὑδραῖοι ἐξέπληξαν τῷ ὄντι τὸν κόσμον ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος.

Καταγωγὴν μὲν εἶχεν ὁ Γεώργιος Βούλγαρις τὴν κοινὴν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων· ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκογένειά του δὲν μνημονεύεται μεταξὺ τῶν ἐκ τῶν πέριξ τῆς Ὑδρας μετοικησάντων, εἰκάζομεν, ὅτι εἶναι ἐξ ἐκείνων, αἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σκενδέρμπεγῃ, μετώκησαν ἐξ Ἡπείρου, τινὲς μὲν εἰς τὴν Πελοπόννησον· τινὲς δ', εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα· καὶ ἄλλαι, εἰς τὰς νήσους.

Ἐγεννήθη δ' ἐν Ὑδρᾷ περὶ τὸ 1767 ὑπὸ πατρὸς μὲν Δημητρίου, ἡ Δήμου Βούλγαρι, ναυτικοῦ· μητρός δὲ Ἐ-

λένης Γκιχα. Καίτοι δὲ ἐνωρίτερον τῆς ἐποχῆς ταύτης, τῷ 1749, Σούρμπα μὲν τινὸς δωρησαμένου τῇ κοινότητι τῆς Ὑδρας μέγα οἰκόπεδον καὶ χρήματά τινα πρὸς ἱδρυσιν σχολείου, τῶν δὲ Ὑδραίων ἱδρυσάντων αὐτὸ τῷ 1750, ὁ Βούλγαρις ὅμως γράμματα ὑπὸ διδασκάλου δὲν ἐδιδάχθη· ἄγνωστον μάλιστα εἶναι ἂν ἐγίνωσκε νὰ ὑπογράφη· διότι ἅπαντα τὰ σωζώμενα παρ' αὐτοῦ ἐπίσημα ἔγγραφα μόνον τὴν σφραγίδα φέρουσι κατὰ τὴν τότε συνήθειαν· οὐδὲν ἦττον ὅμως ἀείποτε ἀνεδείχθη φίλος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων.

Παῖς δ' ἔτι ὢν, διεκρίνετο διὰ τὴν νοημοσύνην, τὴν σωματικὴν ῥώμην, ἰδίως τὴν ὠκυποδίαν καὶ τὴν στερεάν θέλησιν. Τοὺς μὲν βράχους τῆς πατρίδος του ἀνέβαινε μετὰ τοσαύτης ταχύτητος ἐν ταῖς παιδιαῖς, ὥστε ὀλίγοι τῶν συνομιλήκων ἐδύναντο εἶτε τὴν συντομοτέραν νὰ τραπῶσιν, εἶτε νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν· ἐπὶ δὲ τῶν παιδικῶν διενέξεων ὑπεστήριζεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ὀρθοτέραν δοξασίαν· ἐπέμενεν εἰς αὐτὴν καὶ πολλάκις τὴν ἐπέβαλε καὶ διὰ τῆς βίας.

Νέος ἔτι ὢν, κατελέχθη μετὰξὺ τῶν κατ' ἔτος στελλομένων εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον νεοσυλécτων· ἄγνωστον μὲν, ἂν ἐπέμφθη ὑπὸ τῆς πατρίδος του ὡς ἀρχηγὸς αὐτῶν· δὲν ἐβράδυνεν ὅμως ν' ἀναδειχθῇ τοιοῦτος διὰ μόνης τῆς ἱκανότητός του. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Χουσεῖν πασσᾶ ναύκληρος τῆς ναυαρχίδος· μετ' ὀλίγον δὲ διευθυντῆς δικρότου, καὶ βραδύτερον ἀρχιπλοίαρχος, διοικῶν ὑπο τὸν ναύαρχον αὐτὴν ταύτην τὴν ναυαρχίδα καὶ ἀπ' αὐτῆς ἅπαντα τὸν στόλον· συνάμα δὲ διωρίσθη καὶ ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ ναυάρχου, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στόλου.

Εἰς τὴν ταχεῖαν ταύτην προαγωγὴν τοῦ Βούλγαρι συνετέλεσαν μεγάλως, πλὴν τῆς τακτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ

δύο τινά· ὁ ἀρχιναύαρχος Χουσεΐν πασσᾶς διωρίσθη τῷ 1794 καὶ ἀρχιστράτηγος, ἄγων ἑκατὸν χιλιάδας στρατοῦ, κατὰ τοῦ ἀποστάτου Παζβάντογλου. Οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, φοβηθεὶς τὰς τοσαύτας κατ' αὐτοῦ δυνάμεις, ἀπεπειράθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν ἀρχιστράτηγον, στρατοπεδεύοντα περὶ τὴν Βυδίνην· ἐπεμψεν εἰς αὐτὸν ἑγγραφον, δι' οὗ προέτεινεν ὅρους τινὰς ὑποταγῆς. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ Χουσεΐν πασσᾶς ἀνεγίνωσκε τὸ ἑγγραφον τοῦτο μετὰ προσοχῆς, ὁ κομίσας τοῦτο καὶ εἰσαχθεὶς διὰ τοῦ παρισταμένου Βούλγαρι Ὁθωμανός, ἀνέσυρεν ἐκ τῆς ζώνης του λάθρα πιστόλιον κ' ἐπυροδόλησεν ἐγγύτατα κατὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου· ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως, προλαβὼν ὁ Βούλγαρις, ἐπέπεσεν ὡς τίγρις κατὰ τοῦ δολοφόνου, ἐμαχαίρωσεν αὐτὸν καὶ αἰσφαῖραι διήλθον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χουσεΐν πασσᾶ(1).

Ἀποτυχόντος δὲ τοῦ σχεδίου τούτου, ὁ μὲν Παζβάντογλους, διωργάνισε βραδύτερον εἰς τοσοῦτον τὴν ἐπανάστασιν, ὥστε ἐγένετο ἀκαταγώνιστος· αἱ δὲ Τουρκοὶ, λέγει ὁ Κοῦμας, με τοσαύτην ἀμέλειαν ἔκαμαν τὸν πόλεμον, ὥστε ἡ Ὁθωμανικὴ Πύλη ἠναγκάσθη τὸ ἐπὶ ὅντος νὰ γνωρίσῃ πασσᾶν τῆς Βυδίνης τὸν ἀποστάτην» (2).

Κατ' ἐκείνην λοιπὸν τὴν ἐποχὴν ἐν μάχῃ τινί, ἀπομονωθείς τοῦ μεγάλου σώματος τοῦ στρατοῦ ὁ Χουσεΐν πασσᾶς, μικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῇ, κ' ἔσωσεν αὐτόν τε καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς Τουρκίας ὁ Βούλγαρις, διαπορθμεύσας ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ τὸν ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν ἀντικρυ ὄχθην τοῦ ποταμοῦ· ἔκτοτε ὁ Βούλγαρις κατέστη περιλάλητος καὶ πανίσχυρος.

Μόλις ἀποπερατωθείσης τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ Χουσεΐν πασσᾶς διετάχθη νὰ πλεύσῃ ὡς ναύαρχος εἰς Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Μεγάλου Βεζύ-

(1) Ἰστ. Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Γ. Κριεζῆ, ἐν Ἀθήναις 1860 Σελ. 97.

(2) Ἰστ. Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. Τόμ. 16'. Σελ. 885.

ρου. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Πύλη τότε συνεμάχησε μετὰ τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἣν εἶχεν ὑποτάξει ὁ μέγας Ναπολέον κ' ἐγκαταλείψει εἰς τὴν διοίκησιν, ἥ, μᾶλλον εἰπεῖν, εἰς τὴν πλήρη ἀναρχίαν, τῶν μπείδων Μαμελούκων. Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία ἔπεμψεν ἀρχιστράτηγον τὸν Οὐτχινσῶνα, καὶ ναύαρχον τὸν Σχμήθ. ἡ δὲ Τουρκία σύμπασα σχεδὸν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνέθηκεν εἰς τὸν Χουσεῖν πασσᾶ, γράψασα αὐτῷ κρύφα ν' ἀποπερατώσῃ, ὅπως κάλιον δυνηθῇ, τὴν ὑπόθεσιν τῶν Μαμαλούκων· καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βυδινίου εἰς ἅπαντα τὰ σπουδαῖα πράγματα πιστώτατον σύμβουλον καὶ ἀναπόσπαστον σύντροφον εἶχε τὸν Βούλγαριν. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες, ἰδόντες, ὅτι, ἂν ὑπετάσσοντο διὰ τῆς βίας οἱ Μαμελοῦχοι τῇ συμπράξει τῆς Ἀγγλίας, ἡ Αἰγύπτος ἤθελε περιέλθει εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, ἀπεφάσισαν νὰ ὑποτάξωσι τούτους κατ' ἄλλον τινα τρόπον. Ὁ μὲν Χουσεῖν πασσᾶς προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐν Ἀβουκῆρ στρατόπεδον ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει διαπραγματεύσεως συνθήκης, ἀναγνωρίζουσας αὐτοῖς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας· οὗτοι δὲ, καίτοι ὑποπτευθέντες δόλον τινα, ἀπήλθον ὁμως, ἐμπιστευόμενοι εἰς τὴν προστασίαν καὶ τιμιότητα τῶν συμμάχων Ἀγγλῶν· καὶ ἡξιώθησαν πολλῶν τιμῶν καὶ περιποιήσεων· ἀλλὰ μὴν ὁλόκληρος παρῆλθεν ἐν ἑορταῖς καὶ εὐθυμίαις· ἐπὶ τέλους προσελήθησαν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου νὰ τὸν συνοδεύσωσιν ἀπερχόμενον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα περιέμενεν ἔλεγε τὰς τελευταίας διαταγὰς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης· καθ' ὁδὸν ἀπῆντησαν ταχύπλουν, ἐρχόμενον δῆθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ φέρον σπουδαίας διαταγὰς· καὶ ὁ μὲν ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸ, ἵνα λάβῃ αὐτοπροσώπως τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα. Μόλις δ' ἀποβάντος τούτου, δύο λεμβῶν ἐμπλέων στρατιῶται, εἰσ-επῆδησαν εἰς τὴν ναυαρχίδα καὶ κατέσφαξαν τοὺς Μα-

μελούκους· «Τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο, λέγει ὁ Κριεζής, ἀπεδόθη εἰς τὴν μέθην τῶν Ὑδραίων κωπηλατῶν, καὶ πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου Σχμηθ ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ τῆς μαγάλης κεραίας αἰχμάλωτοί τινες, ἐνδεδυμένοι ὑδραῖστί (1)· ἀλλ' ὁ Μουριέζος λέγει, ὅτι ὁ Χουσεῖν πασσαῶς ὑπεραπολογήθη, ὅτι πρόθεσιν μὲν εἶχε μόνον νὰ τοὺς συλάβῃ καὶ πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐθανατώθησαν δὲ, διότι ἀντέστησαν» (2).

Ἐκτοτε ὁ Χουσεῖν πασσαῶς, γαμβρός ἐπ' ἀδελφῇ ὦν τοῦ Σουλτάνου, ἐθεώρει τὸν Βούλγαριν ὡς ἄλλον ἐγὼ εἰς τὰ τοῦ μεγάλου ναυάρχου μέγιστα καθήκοντα· ἐπανακάμψας εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν Σουλτάν Σελήμ, καὶ ἔδωκε πλήρη πληρεξουσιότητα καὶ ἱκανὰς δυνάμεις νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ τῆς πειρατείας, τάξας προθεσμίαν πρὸς τοῦτο τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Ὁ δὲ Βούλγαρις καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας ταύτης κατέστρεψε σχεδὸν τὴν μάλιστα ταύτην τῶν θαλασσοπορούντων, πολλὰ μὲν πειρατικὰ ἐθύθισεν αὐτανδρα, ἢ κατέκαυσεν· ὀκτὼ δὲ, τέσσαρα Ἀλγερίνικα, καὶ ἵσα Μηλιτέϊκα ἠχμαλώτισε, καὶ πολλοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρεθέντας Εὐρωπαίους αἰχμαλώτους οὐ μόνον φιλανθρώπως περιεποιήθη, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῶς ἐπεμψεν ἕκαστον εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Βούλγαρις ἐπήρκεσε νὰ τακτοποιήσῃ καὶ τὰ τῆς Μάνης, ἣν ἐλυμαίνετο πλήρης ἀναρχία. Συνέστησε μὲν ἔκτοτε ὡς μπέην αὐτῆς τὸν Μαυρομιχάλην· ἀλλ' ἐπειδὴ, φαίνεται, εἶπεν, ὅτι οὗτος εἶναι μὲν ἱκανὸς, ἀλλ' εἶναι συνάμα καὶ ζώριχος, τουτέστι δυσκόλως γιγνόμενος τυφλὸν ὄργανον τῆς Πύλης, διὰ τοῦτο αὕτη τότε μὲν διώρισε τὸν Τζανετάκην· βραδύτερον δὲ ἠναγκάσθη νὰ διορίσῃ, ὡς θὰ ἴδομεν, τὸν Μαυρομιχάλην· ἔκτοτε ὁ Βούλγαρις ἐφθασε πραγματικῶς εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν δόξης του.

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας Σελ 99.

(2) Ἰδὲ Hist. de Mohamet Ali par Paoul Mouriez tom j pag. 79

Ἄλλ' ὅσον εὐχάριστα ἦσαν ταῦτα, τόσον ἐνθέρμως ἐπεθύμει ὁ Βούργαρις δύο τινά, νὰ ἀποκατασταθῇ παρὰ τῇ οἰκογενεῖα του καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τάξεώς τινος ἐν τῇ πατρίδι του, ἣν ἐλυμαίνετο τότε πλήρης ἀναρχία. Τὸ μὲν ἔτος, καθ' ὃ ἀπεστάλη ὁ Βούλγαρις εἰς τὸν Τουρκικὸν στόλον, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξηκριβωμένον. Εἰκάζεται ὁμως, ὅτι ἦτο τότε μεμνηστευμένος μετὰ τῆς Μαρίας Ἑμμανουήλ Γκίκα· «ὅτε δὲ μετὰ τὴν ὕψωσίν του τῷ ἐπρότειναν, λέγει ὁ Κριεζῆς, νὰ διαλύσῃ τοὺς μετὰ τινος πτωχῆς νέας ἀρραβωνίας του, ἐσκυθρώπασε (1) καὶ συνεζεύχθη μετ' αὐτῆς τῷ 1795.» ἀλλὰ βραχύτατόν τινα μόνον χρόνον διέμεινεν ἐν Ὑδρα καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ καθήκον, ὅπερ ἐγένετο αὐτῷ καὶ στάδιον δόξης· ἐπεθύμει λοιπὸν ἤδη νὰ διαμείνῃ παρὰ τῇ συζύγῳ του. Ἐπεθύμει ἐπίσης νὰ συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τάξεώς τινος ἐν τῇ πατρίδι του. Κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, λέγει ὁ Φίνλαῦ, καὶ οἱ συμπατριῶταί του Ὑδραῖοι ἐζήτουν δι' ἐπανειλημμένων ἀναφορῶν των ἱκανόν τινα διοικητὴν τῆς νήσου των (2). Ἐν εὐνοϊκῇ δέ τινι περιστάσει, ὁ μὲν Βούλγαρις ἐξητήσατο τὴν θεραπείαν τῶν δεινῶν τῆς πατρίδος του παρὰ τοῦ παντοδυνάμου Καπετὰν Πασᾶ· οὗτος δὲ σκεφθεὶς ἐπὶ στιγμᾶς, «μάλιστα», εἶπεν, «θὰ πέμψω σὲ νὰ φέρῃς τὴν αἰτουμένην τάξιν καὶ εἰς τὴν πατρίδα σου», «δέχομαι» ἀπήντησεν, «ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ἐνισχυθῶ, ἵνα εὐδοκιμήσω καὶ ἡσυχάσω.» «τὸ μὲν πρῶτον σοὶ ὑπόσχομαι,» ἀπήντησεν ὁ ναύαρχος, «τὸ δὲ δεύτερον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἱκανότητός σου καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ὑπηρεσίας, εὐχου νὰ μὴ λάβω τὴν ἀνάγκη σου.» καὶ ἀμέσως διέταξε νὰ γείνῃ τὸ ἀναγκαῖον δίπλωμα, δι' οὗ τῷ παρείχετο πλήρης ἐλευθερία ἐνεργείας καὶ αὐτὸ πρὸς

(1) Ἰδὲ Ἱστορ' Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 105.

(2) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finlay vol. j pag 40.

τούτοις τὸ δικαίωμα ζωῆς τε καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν συμπατριωτῶν του. Ἐπεμψε δ' αὐτὸν ἐπισήμως ὡς Βέην, ἣ τοπάρχην τῆς Ὑδρας συνωδευμένον, τιμῆς ἕνεκα, καὶ διὰ μεγάλου στόλου.»

Ἄλλ' ὁ Βούλγαρις, μὴ θέλων νὰ τυραννήσῃ, αὐθιμερὸν ἐκήρυξε δι' ἐγκυκλίου ἀμνηστείαν τῶν παρελθόντων ἀμαρτημάτων καὶ κατόπιν ἐσύστησε πολιτοφυλακὴν ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα ἀνδρῶν τῆς μεσαιᾶς τάξεως. Ἀπαγορεύσας ἐν καιρῷ ἡμέρας, φανερόν, ἢ κρύφιον ὀπλισμὸν καὶ τὸν πυροβολισμὸν, διαρκούσης τῆς νυκτὸς, καὶ τὴν ἄνευ κατεπειγούσης ἀνάγκης καὶ ἄνευ φανοῦ ἔξοδον ἐκ τῆς οἰκίας μετὰ τὴν ἐννάτην μ. μ., ἀπηγόρευσε καὶ διέταξε καὶ πλεῖστα ἄλλα, ἅτινα οἱ μὲν φρόνιμοι παρέδέχθησαν ὡς ὀρθὰ καὶ ἀναγκαῖα· οἱ δὲ παλλικαράδες ἐθεώρουν ὡς ἀνεφάρμοστα. Εἷς τῶν τελευταίων τούτων, Δημήτριος Μαυροπαίδης καλούμενος, πολλάκις ἀτακτήσας καὶ μὴ σωφρονισθεὶς οὔτε διὰ συμβουλῶν, οὔτε δι' ἡπιωτέρων ποινῶν, κατεδικάσθη εἰς πεντακοσίας μαστιγώσεις καθ' ἑκάστην ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἢ μέχρι θανάτου (1). Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἐξετελεῖτο, τὴν τρίτην ἡμέραν, ἣ πρᾶξις αὕτη, ἀνηγγέλθη τῷ Βούλγαρῃ ἢ γέννησις τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Δημητρίου Βούλγαρη. Οἱ μὲν παριστάμενοι συνεβούλευσαν τότε τὸν τιμωρούμενον νὰ αἰτήσῃ χάριν ἐν ὀνόματι τοῦ τεχθέντος υἱοῦ, ἀλλ' ὁ Βούλγαρις ἔμεινεν ἀκαμτος, καὶ ὁ Μαυροπαίδης ἀπεβίωσε μετ' οὐ πολὺ. Τοιαύτη ἀπονομὴ δικαιοσύνης, καίτοι αὐστηρὰ, δὲν διήγειρεν ὅμως ἀγανάκτησιν· τὸ μὲν, διότι ἅπαντες ἐπείσθησαν, ὅτι ὁ Μαυροπαίδης ἦτον ἀδιόρθωτος· τὸ δὲ, διότι εἶδον τὸν Βούλγαριν ἐπίσης αὐστηρὸν καὶ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὃν καὶ ἐράπισε καὶ διὰ τῆς καπνοσύριγγος

(1) Ἴδὲ Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 108.

ἔτυψεν ἐνώπιον πολλῶν ἐν τῷ διοικητηρίῳ ὡς πυροβολήσαντα νύκτωρ, ἐναντίον τῆς ἀστυνομικῆς ἀπηγορεύσεως· τούναντίον μάλιστα ἡ αὐστηρότης ἐπήνεγκεν αἰσια ἀποτελέσματα. Οἱ μὲν φρόνιμοι πάντοτε ἐθεώρουν τὸν Βούλγαριν ὡς σωτῆρα των· ὁ δὲ λαὸς ἠρκέσθη μόνον νὰ στιχουργήσῃ τὰ ἑξῆς ὑπὲρ τοῦ Μαυροπαίδου·

Ἄδελφὲ καπετὰν Γιώργη

Χάρισέ μου τῇ ζωῇ

Νὰ σοῦ πῇ ὁ κόσμος ὅλος

Νὰ σοῦ ζήσῃ τὸ παιδί.

Αὐτὸς δὲ ὁ Βούλγαρις, λέγεται, ὅτι ἐδάκρυσεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μαυροπαίδου κ' ἐνεταφίασεν αὐτὸν ἰδίᾳ ἑαυτοῦ δαπάνῃ.

Μία τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν τῆς χώρας ἦτο ἡ θεραπεία τῆς ἐλλείψεως ὕδατος «ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου κατεσκευάσθησαν,» λέγει ὁ Κριεζῆς, «διὰ συνδρομῆς τοῦ τότε διοικητοῦ Γ. Βούλγαρι, ἦτοι τῷ 1800, δύο μεγάλα καὶ εὐρύχωρα φρέατα ποσίμου ὕδατος, ἅτινα ἔδωκαν μεγάλην βοήθειαν εἰς τοὺς κατοίκους· διήρκει δὲ ἡ ποσότης τοῦ ὕδατος τούτου 8—9 μῆνας κ' ἔπειτα ἤλαττοῦτο». (1).

Μόλις ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως ὁ Βούλγαρις, συνέχალεσε συνέλευσιν, εἰς ἣν προέτεινε νὰ συζητήσῃ εἰδὸς τι πολιτεύματος καὶ νὰ ἐκλέξῃ συμβούλιόν τι ἐκ δέκα, οὓς ὠνόμασε καὶ συνδίκους, καὶ οἵτινες ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ ἀπεφάσιζον περὶ πάντων. Τότε διώρισε καὶ γενικὸν ταμίαν, καὶ πολιτάρχην τῆς κοινότητος, διώρισεν ἐπίσης καὶ τοὺς ἀναγκαίους ἄλλους ὑπαλλήλους. Τὸ συμβούλιον ἀπεφάτισε καὶ τὸ περὶ τῆς μισθοδοσίας τοῦ διοικητοῦ, ὅρισαν αὐτὴν εἰς δύο χιλιάδες τάλληρα

(1) Ἰδὲ Ἰστ. Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 3.

κατ' ἔτος· ἀλλ' ὁ Βούλγαρης σύμπαν μὲν τὸ ποσὸν τοῦτο ἐδαπάνη εἰς ἀγαθοεργήματα· τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν συνδίκων ἡύξησε βραδύτερον εἰς εἴκοσι· καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτοφυλάκων ἡλάττωσε βαθμῆδόν μέχρι τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ· κατεβίβασε μάλιστα μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἴκοσι. Ταῦτα πάντα μαθὼν ὁ προστάτης τοῦ Χουσεῖν-Πασσᾶς, τὸ μὲν πρῶτον ἀνέδειξεν αὐτὸν τῷ 1803 διοικητὴν καὶ Πόρου καὶ Σπετσῶν. Εἶδομεν μάλιστα καὶ ἔγγραφον τῆς κοινότητος τῆς νήσου ταύτης, δι' οὗ ἅπαντες οἱ πρόκριτοι ὑπέσχοντο ὑποταγὴν, καὶ εὐπειθειαν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Βούλγαρι. Βραδύτερον ἐπεξέτεινε τὴν δικαιοδοσίαν τούτου καὶ ἐπὶ πασῶν σχεδὸν τῶν πέριξ τῆς Ὑδρας νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. «Καὶ αὐτοὶ οἱ Τήνιοι,» λέγει ὁ Δρόσος Ν. Δρόσου, «ὅτε συνέλαβον πλοῖόν τι τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, δραπετεύσαν, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ διοικητοῦ Ὑδρας Βούλγαρη, ἔπεμψεν αὐτὸ εἰς τὸν ἐν Χίφ σταθμεύοντα μοίραρχον (1).» Ἐτι δὲ βραδύτερον καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἔπεμψεν εἰς τὸν Βούλγαριν τὸ ἐξῆς Χατί-Χουμαγιῶν.

(Σουλτανικὸν Μονόγραμμα).

ΑΝΑΞ ΣΕΛΙΜ ΧΑΝ Γ'.

ὁ τροπαιοῦχος.

Ἐπειδὴ, ἀξιουμένων τῶν προσηκουσῶν ἀμοιβῶν, κατὰ λόγον τῆς ἱκανότητός των, πάντων τῶν μετὰ πίστεως καὶ εὐθύτητος πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορίας Μου (εἴη ἡ διάρκεια αὐτῆς αἰωνία), ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ ζῆλον δεικνυόντων καὶ χρήματα δαψιλεύοντων, προσγίγνεται ἐπαύξεισι καὶ μείζων ἐκτίμησις τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κεφαλαίου τῆς πίστεως καὶ εὐθύτητος αὐτῶν, καὶ ἔπειδὴ ὁ φέρων τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν σημεῖον, Καπεντάν Γεώργης (αὐξήθειᾴ ἡ πίστις αὐτοῦ), ἀρχικοτ-

(1) Ἴδὲ Ἱστ. Τήνου ὑπὸ Δρόσου Ν. Δρόσου Σελ. 188.

σάμπασης τῆς νήσου Ὑδρας, ὑπόδειγμα τῶν προκρίτων τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ὑπηρετῶν 24 κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐκ νεότητός του ἐπὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ναυστάθμῳ πλοίων τοῦ Τροπαιοῦχου αὐτοκρατορικοῦ στόλου Μου, πιστὰς προσήνεγκεν ἡδὴ ὑπηρεσίας, παρασχὼν δείγματα πίστεως καὶ ζήλου διὰ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὡς ἀρχιπλοιάρχου, κατὰ τὰς μάχας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἐσχάτως κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ὡς καὶ πρὸς τακτοποίησιν τῆς Μάνης· ἡ δὲ μεταξύ τῶν ὁμογενῶν του διάκρισις αὐτοῦ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θέλει εἶσθαι ἡ καλὴ ἀμοιβὴ διὰ τὰς προσενεχθείσας ὑπηρεσίας του, καθίσταται ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ἐφεξῆς διακεκριμένης ὑπηρεσίας, ἐρεθίζομένης τῆς φλεβὸς τοῦ ζήλου καὶ τῆς ζέσεως αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ διὰ τακτρίου (note-verbale) τοῦ νῦν ἀρχιναύάρχου, πιστοῦ μου πρωθυπουργοῦ, ἐνδοξοτάτου συμβούλου, ὑποδείγματος τοῦ κόσμου, Χατσῆ Ἰσμαὴλ πασσᾶ, προτάσῃ τοῦ νὰ ἀξιωθῇ ὁ εἰρημένος τῆς Ὑψηλῆς χάριτος, διὰ τῆς χορηγήσεως εἰς αὐτὸν Ὑψηλοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Διπλώματος, ἐμφαίνοντος τὴν ἔναντι τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ παραχώρησιν ἀτελείας, ἐξεδόθη αὐτοκρατ. αὐτόγραφον (χάτι χουμαγιούν), διαλαμβάνον τὴν ὡς πρὸς τὸν μνησθέντα πλοίαρχον, Ὑψηλὴν Μου ταύτην παραχώρησιν. Ὅθεν δυνάμει Ὑψηλοῦ Αὐτοκρ. Διατάγματος αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ δὲν θέλουν παρενοχλεῖσθαι διὰ κεφαλικῶν, ἐκτάκτων φόρων, ἢ ἄλλων συνδρομῶν· νὰ χορηγῆται ἄδεια διὰ τὰς ἐσθῆτας καὶ τοὺς τάπητας αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἱππασίαν αὐτῶν, μὴ πιεζομένων διὰ τῆς ἀπαιτήσεως πληρωμῆς τινος· νὰ μὴ ζητῆται παρ' αὐτῶν τὸ εἰθισμένον δικαίωμα τελωνείου καὶ διαμετακομίσεως· νὰ μὴ γίνωνται καταλύματα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν· νὰ μὴ τοῖς ζητῶνται δικαιώματα πύθων παρὰ τῆς ἐπιστασίας τῶν οἴνων καὶ τοῦ Βοϊβόδα τοῦ Γαλατᾶ διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων των ἀμπέλων παραγομένους μούστους· νὰ ᾧσιν ἀπηλλαγμένοι αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ ἐκ τοῦ χαρατσίου καὶ παντὸς ἄλλου φόρου. Ὅταν δὲ θέλῃ νὰ μεταβῇ εἰς τινα τόπον πρὸς καιρὸν, νὰ μὴ παρενοχλῇ αὐτὸν οὐδεὶς κατὰ τε τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, διὰ ξηρᾶς, ἢ διὰ θαλάσσης, ἢ ἐν τοῖς σταθμοῖς· καὶ νὰ μὴ ἐπεμβαίνει τις ὡς πρὸς τὰς ἐσθῆτας αὐτοῦ, τὰ κτήνη αὐτοῦ, τὰ πράγματά του, τὰς ζωτροφίας του καὶ τοὺς ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐτοῦ ἀνθρώπους. Ὅπου ποτ' ἂν εἰσέλθῃ, νὰ μὴ παρεμβαίνει οὐδεὶς, ὅταν λαμβάνῃ τὰ τρόφιμα κατὰ τὴν ὀρισμένην τῆς ἐποχῆς διατίησιν. Μηδεὶς τῶν Δικαστῶν, τῶν Γενικῶν Διοικητῶν (Βεγλερβεΐδων), ἢ ἄλλων, μὴ ἐμποδιζέτω αὐτὸν, φέροντα ἀμυντικὰ ὅπλα εἰς τόπους ὑπόπτους καὶ ἐπικινδύνους· παρεχέτωσαν δὲ αὐτῷ συνδρομὴν καὶ προστασίαν, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Συναπεία δὲ τοῦ

πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκδοθέντος Ἱεροῦ Μου Χάτι Χουμαγιούν, ἔδωκα αὐτῷ τὸ παρόν Μου ἔγγραφον ἀτελείας καὶ διατάττω, ὥστε ὁ μνησθεὶς Καπετὰν Γεώργης (αὐξηθεὶς ἢ πίστις οὐτοῦ) νὰ ᾖ, ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται καὶ δηλοῦται, ἐλεύθερος καὶ ἀπηλλαγμένος κεφαλικῶν, ἐκτάκτων καὶ λοιπῶν, φόρων. Νὰ μὴ παρενοχλῶσιν αὐτὸν οἱ δικασταὶ, γενικοὶ διοικηταί, βοῦβόδαι καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ δι' ἐπεμβάσεώς των εἰς τὰ πρὸς βρῶσιν καὶ πόσιν πράγματα τοῦ, εἰς τὰς ἐνδυμασίας τὰ ἑπιπλά καὶ τὴν ἱσπασίαν αὐτοῦ· νὰ παρέχεται δὲ αὐτῷ συνδρομὴ καὶ προστασία, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Οὕτω γνώτωσαν, συμμορφωθῆτωσαν, καὶ ἐχέτωσαν πίστιν εἰς τὸ Ἱερόν μου Σημεῖον.

Ἐγένετο σήμερον, τὴν 20 τῆς σελήνης Ζιλκαδὲ, 1219 (ἐγείρας) (1804 μ. Χ.) Ἐν τῇ Θεοφρουρήτῃ Κωνσταντινουπόλει.

Διὰ τὸ πιστὸν τῆς παρούσης· ἐκ τοῦ

Ὁθωμανικοῦ μεταφράσεως.

Ἐν Ἀθήναις, 21 Μαΐου 1873.

Ὁ Διεργμηνὲς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως

Δ. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗΣ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ἐπεσκέφθη τὸν Βούλγαριν εἰς Ὑδραν αὐτοπροσώπως καὶ ὁ Χουσεὶν πασσᾶς. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Βούλγαρις συνέστησεν εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ πανισχύρου τούτου μεγιστᾶνος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν συμπατριωτῶν του, εἰς οὓς ὁ πασσᾶς ἔδωκε τὰ συνειθισμένα τότε δῶρα καὶ ἀπῆλθε τόσῳ καταγεγορητευμένος ἐκ τε τῆς ὑποδοχῆς καὶ τῆς τάξεως, ὥστε ἔδωρῆσατο τῷ Βούλγαρι ὡς ἰδιοκτησίαν του τὸ παρὰ τὴν Αἶγινα νησιδίον Ἀγγίστρι. Τότε ἀμέσως ὁ Βούλγαρις ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν βελτίωσιν τῆς χώρας του. Αποβάντων ἐκεῖσε χάριν δοσοληψίας τινος δύο εὐπαιδευτῶν Θετταλομαγνήτων, Νούλα καλουμένων, Δημητρίου καὶ Κωνσταντίνου, ὁ Βούλγαρις ὠφελήθη τῆς περιστάσεως, καί, ἀφ' οὗ ἀπέδωκεν αὐτοῖς δικαιοσύνην, τοὺς ἔπεισε νὰ μείνωσι καὶ ὡς διδάσκαλοι. Παρ' αὐτοῖς μὲν ἐμαθήτευσαν οὐκ ὁ-

λίγοι Ὑδραῖοι· μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν ἀπόκτησιν μό-
νον τῶν Νούλα ὁ Βούλγαρις, ἐπείχε συχνάκις αὐτοὺς
νὰ προσκαλέσῃ καὶ ἄλλους καὶ εἰ δυνατόν τοὺς καλ-
λιτέρους λογίους τοῦ ἔθνους, νὰ ἔλθωσιν εἰς Ὑδραν ὡς
διδάσκαλοι· καὶ μεγίστην ἐπιθυμίαν ἔδειξε νὰ ἐλκύσῃ τὸν
τότε φημιζόμενον Βενιαμὴν τὸν Λέσβιον· «Μὴ φείδεσθε
χρημάτων» ἔλεγε συνήθως τοῖς Νούλα ὁ Βούλγαρις,
«ἔχομεν πολλὰ, ἀρκεῖ μόνον νὰ πεισθῶσι, νὰ ἔλθωσιν οἱ
δυνάμενοι νὰ μᾶς φωτήσωσι, καὶ ἀνταμείβωμεν τοὺς κό-
πους των δι' ὅσων χρημάτων θελήσωσιν.» Ἀλλὰ βά-
σκανος δαίμων ἐφθόνησε, φαίνεται, τὴν εὐημερίαν τῆς Ὑ-
δρας. Ὁ μὲν προστάτης τοῦ Βούλγαρι Χουσεῖν πασσᾶς,
μόλις ἐπαγγελῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεβίωσεν, ὡς
λέγεται, δηλητηριασθεὶς· διάφοροι δὲ ἀπόστολοι τῆς Ῥωσ-
σίας περιέτρεχον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ
τὴν Πελοπόννησον καὶ προὔκालον τοὺς Ἕλληνας εἰς
ἐπανάστασιν. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενοί τινες Ὑδραῖοι, συν-
δαυλιζόμενοι μάλιστα καὶ ὑπὸ τοῦ συμπατριώτου οὐτῶν
ἀντιπροξένου τῆς Ῥωσσίας, ἐσχημάτισαν ἀντιπολίτευσιν
κατὰ τοῦ Βούλγαρι, καὶ διήγειραν τοὺς παλλικαράδας
εἰς ἀπειθείαν. Εἷς τούτων, Γκιούστος καλούμενος, ἐτόλ-
μησε νὰ παραβῇ τὰς ἀστυνομικὰς διατάξεις καὶ ὑπὸ τὰς
ὄψεις τοῦ Βούλγαρι· ἀλλ' οὗτος δὲν ἤτο, φαίνεται, οὔτε
ἐκ τῶν λαμβανόντων ἀλλαχόθεν τὴν ἰσχύν, οὔτε ἐκ τῶν
φοβουμένων τὴν ἀντιπολίτευσιν· ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσε
κατὰ τοῦ παραδάντος τὴν ἀστυνομικὴν διάταξιν Γκιού-
στου· μὴ παραδοθέντος δὲ τούτου εἰς τοὺς πολιτοφύλα-
κας, ἰδιοχείρως ἐμαχαίρωσε καὶ συνέλαβεν αὐτόν· καὶ ἔ-
πεμψεν εἰς τὰς φυλακάς· ἐκεῖ δὲ κατέβαλε μὲν πᾶσαν
προσπάθειαν νὰ τὸν θεραπεύσῃ δι' ἰατροῦ, ἀλλ' ἐπέμενε
νὰ τὸν τιμωρήσῃ βραδύτερον διὰ ῥαβδισμού· καὶ τότε
μόνον ἐνέδωκεν, ὅτε ἐπείσθη, ὅτι ἦτε ἀντιπολίτευσις κα-
τεσίγασε καὶ ὁ ἀτακτῆσας μετεμελήθη εἰλικρινῶς· τότε

ὁ Βούλγορις οὐ μόνον ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ποινῆς, ἀλλ' ἔδωκε καὶ ἑκατὸν τάλληρα.

Ἰδὼν μετ' οὐ πολὺ τὴν μὲν ἀντιπολίτευσιν πανταχοῦ ἐλλείψασαν, τὴν δὲ τάξιν ἀκλονήτως ἐνθρονιθεῖσαν, παρητήθη οἰκοθεν, ἀπῆλθεν εἰς Πόρον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἠξιώθη μεγάλων τιμῶν· ἀλλ' οἱ Ὑδραῖοι, ἰδόντες τὸ δυσαναπλήρωτον τοῦ Βούλγαρι, τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψαν πρεσβεῖαν· ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Βούλγαρι, ἔπεμψαν καὶ δευτέραν, φέρουσαν ἐκ τῆς κοινότητος τὴν ἐξῆς ἐπίσημον χροσκλησιν·

«Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλοποιεῖται, ὅτι ἐπειδὴ εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον 1806 διὰ κοινῆς μας παρακαλέσεως, ὁ εὐγενέστατος Κύριος Καπετὰν Γεώργιος Δῆμα Βούλγαρις ἔλαβε τὸ βάρος καὶ τὴν φροτίδα τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου μας, καὶ ἐπεστάτησεν ὡς καὶ εἰς τοὺς παρελθόντας χρόνους, ὅτε δι' ὑψηλῶν προσκυνητῶν προσταγμάτων (μπουγιουρδίων) τῶν Ὑψηλοτάτων ἡμῶν Αὐθέντων Καπετὰν Πασσάδων ἦτο συστημένος, καὶ εἰς τὸ διάστημα τοῦ χρόνου ἐδιοίκησε μετὰ τῶν ἐκλεγεγμένων προκρίτων τὴν πολιτείαν μας, καὶ ἔδωκε τὴν ἀναγκαίαν πειθαρχίαν (νιζάμι) καὶ τὴν καλὴν εὐταξίαν· καὶ ἐπειδὴ διὰ τὸ μᾶκρος τοῦ καιροῦ ἠθέλησεν ὁ ῥηθεὶς Καπετὰν Γεώργιος νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιστάσιαν, διὰ νὰ λάβῃ ἄνεσιν, ἡμεῖς δὲ, γνωρίζοντες, ὅτι ἡ ἑλλειψὶς τοῦ δὲν ἦτον ἐπωφελής, ἀλλ' ἡμποροῦσε νὰ καταντήσῃ ὁ τόπος μας εἰς ἐκείνας τὰς ἀποστασίας καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ κακὰ, ὅσα καὶ πρὶν τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ ἐδοκίμαζε, καὶ τέλος πάντων, στοχαζόμενοι τὸν ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν, ὅπου ἤθελε μᾶς ἀκολουθήσει, διὰ τοῦτο κοινῇ γνώμῃ ὅλοι, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, τὸν παρεκαλέσαμεν νὰ δεχθῇ πάλιν τὸ αὐτὸ βάρος καὶ τὸν παρόντα χρόνον 1807, νὰ ἐπιστατήσῃ ὡς καὶ τὸν παρελθόντα, καὶ νὰ σταθῇ μετὰ τῶν ἐκλεγεγμένων συνδίκων ὡς διοικητῆς μας (ζαμπίτης), καὶ ὡς φιλόπατρις καὶ ζηλωτῆς, καὶ διὰ τὰ περιστατικὰ τοῦ καιροῦ συγκατένευσεν εἰς τὰς παρακλήσεις μας, καὶ ἐδέχθη πάλιν τὸ αὐτὸ βάρος τοῦ ἐρχομένου χρόνου, τόσον ἡ εὐγενεία του, ὥσάν καὶ οἱ τιμιώτατοι ὀνομαστὶ γεγραμμένοι σύνδικοι εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν, Νικόλαος Μπουδούρης, Δημήτριος Παροῦ, Γεώργιος Μπούσκου, Κωνσταντῆς Χ. Δαμιανοῦ, Γεώργης Γκιώνη, Ἀναγνώστης Παππᾶ Μανώλη, Ἰωάννης Κριεζῆς, Θεοδωρῆς Ν. Γκίκα, Ἀναγνώστης Γκορογιάννη, Ἀγγελος Κουτλουμα,

Χ. Ἀνδρέας Παπαμανώλης, Χ. Κανελάκης, Παντελής Γιάννης Γκίκα, Γεώργιος Χ. Γκιώνης, Ἀναστάσιος Γκίκα, Δημήτριος Κριεζής, Μανώλης Νικολοῦ Ἐλευθέρης, Χρηστόδουλος Μωραίτης, Ἰω. Β. Μπουδούρης, καὶ Νικόλαος Δημήτρη Ἀναγνώστου, πρὸς τοὺς ὁποίους ὑποσχόμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ προσφέρωμεν τὴν προσήκουσαν εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὰς δικαίας καὶ εὐλόγους ἀποφάσεις, ὅσαι ἤθελαν γίνεαι, τόσον ἀπὸ τὴν εὐγενείαν του, ὥσαν καὶ ἀπὸ τοὺς ῥηθέντας τιμιωτάτους ἐκλελεγμένους συνδίκους, καὶ νὰ μείνωμεν κατὰ πάντα εὐχάριστοι, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀπερασμένους χρόνους, ὅτε δι' ἔργων ἐδειξαν, ὅτι ἐπροσπάθησαν διὰ τὸ κοινὸν ὄφελος, καὶ εὐταξίαν καὶ πειθαρχίαν τοῦ τόπου μας, καὶ ἐξαιρέτως ὑποσχόμεθα πάντες οἱ κάτοικοι τῆς αὐτῆς νήσου, ἐὰν ἤθελε τύχει τὸ ἐναντίον (ὃ μὴ γένοιτο), ἢ ἐκ τινων στασιαστῶν, ἢ ἀπειθῶν καὶ ἀτάκτων, νὰ εἴμεθα ὅλοι εἰς ἓν λόγῳ καὶ ἔργῳ, καὶ τοὺς τοιούτους, ὅποιοι καὶ ἂν ᾖναι, νὰ τοὺς κατατρέχωμεν μέχρι θανάτου, διὰ νὰ σώζηται τὸ κοινὸν ὄφελος, ἡ καλὴ εὐταξία, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τόπου μας· διὸ καὶ εἰς πιστοποίησιν τῶν εἰρημένων ἐποιήσαμεν τὸ παρὸν ἐνσφράγιστον καὶ ἐνυπόγραφον.»

(Τ. Σ.) Ὑδρᾶ 1806, Δεκεμβρίου 17.

Οἰκονόμος Ὑδρας.

Σακελάριος Ὑδρας.

Σκενοφύλαξ Ὑδρας.

Χαρτοφύλαξ Ὑδρας.

Σακελίων Ὑδρας.

(Ἔπεται αἱ ἐπογραφαὶ τῶν οἰκοκυραίων

55 τὸν ἀριθμὸν (1).)

Ἡ θεία πρόνοια ἐνέπνευσε τῷ ὄντι εἰς τε τοὺς Ὑδραίους τὴν ἀπόφασιν ταύτην· καὶ εἰς τὸν Βούλγαριν, τοῦ νὰ ἐνδώσῃ ἄλλως ἢ Ὑδρα ἤθελε διασκορπισθῇ ἔκτοτε. Κηρυχθέντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ ῥωσικοῦ πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐπλευσαν, ὡς γνωστὸν, εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ῥωσικοὶ στόλοι ὑπὸ τὸν Σηινιέθην, ὅστις, προσορμισθεὶς εἰς τὸ Μετόχιον τῆς Ὑδρας, προσεκάλει τοὺς Ὑδραίους εἰς ἐπανάστασιν· ἀντιπρόξενος τῆς Ῥωσσίας ἐν Ὑδρᾷ ἦτο τότε ὁ ἰσχύων Ὑδραῖος Α.

Κοκκίνης, ὅστις παρέσυρε καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Λάζαρον καὶ Γεώργιον Κουντουριώτας καὶ οὐκ ὀλίγους ἄλλους, κ' ἐσχημάτισε τὸ δὴ λέγομεν ῥωσικὸν κόμμα. Ματαίως προσεπάθησαν ὅτε Βούλγαρις, ὁ Α. Μιχούλης καὶ πολλοὶ ἄλλοι φρόνιμοι νὰ παραπέισωσι τοὺς συμπολίτας τῶν οὗτοι, ἀποκαλοῦντες ἐκείνους Τουρκολάτρας, ἐπέμενον νὰ καταβιδάσωσιν ἐκ τοῦ διοικητηρίου τὰ Τουρκικὰ σήματα καὶ νὰ θέσωσι τὴν ῥωσικὴν σημαίαν· ὁ Βούλγαρις τότε, καίτοι ἰσχύων, μὴ θέλων ὁμῶς νὰ προκαλέσῃ ἐμφύλιον πόλεμον, μικράν τινα ἀντίστασιν ἔδειξε· καὶ τοῦτο μόνον, ἵνα τεκμηριώσῃ, ὅτι ἐν Ὑδρᾷ ὑπάρχουσι δύο φατρίαι· ἔπειτα δὲ ἀπεσύρθη τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν οἰκίαν του· καὶ βραδύτερον, εἰς Πόρον· καὶ ἐκεῖθεν, αὖθις εἰς Ἀθήνας.

«Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1807» λέγει ὁ Σάθας «ὁ ὑπὸ τὸν Σινιέβιν ῥωσικὸς στόλος, ἐλθὼν εἰς Ὑδραν, προσεκάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δύο φατρίαι σπουδαῖται περὶ πρωτείων ἤριζον· ἡ μὲν ἀρχηγὸν εἶχε τὸν διοικητὴν Γεώργιον Βούλγαριν, ἄνδρα συνετὸν, ἀνδρεῖον καὶ διὰ μόνης τῆς προσωπικῆς του ἱκανότητος ἐξ ἀπλοῦ ναύτου ἀνελθόντα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ διοικητοῦ τῆς ναυαρχίδος καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στόλῳ ὑπηρετούντων Ἑλλήνων· ἡ δὲ δευτέρα, ἀποτελουμένη ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ Βούλγαρι δυσαρεστημένων, ἤγετο ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Λαζάρου Κουντουριώτου» (1).

Μὴ εὐδοκιμησάντων τότε, ὥς γνωστὸν, τῶν Ῥώσων νὰ ἐπαναστατήσωσι τὴν Ἑλλάδα, οἱ ῥωσίζοντες ἐν Ὑδρᾷ ἤρξαντο νὰ σκέπτωνται σπουδαίως περὶ τῆς τύχης τῶν, καί, ἵνα καλύψωσι τὴν ἐνοχλήν των εἰς τὴν ἐπανάστασιν, συνέταξαν ἀναφορὰν κατὰ τοῦ Βούλγαρι, κ' ἔ-

(1) Ἰδὲ Τουρκοκρατ. Ἑλλὰς Σελ. 575.

πεμφαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διαμαρτυρόμενοι, ὅτι μόνον κατ' αὐτοῦ ἐπανεστήσαν· ἀλλ' ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἐν πλήρει γνώσει οὕσα τῶν διατρεξάντων, διέταξε τὸν τῆς Πελοποννήσου σατράπην Βελῆ-πασσᾶν νὰ στρατολογήσῃ πέντε χιλιάδας Ἀλβανούς, νὰ διεκπεραιωθῇ εἰς Ὑδραν διὰ πλοιαρίων καὶ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς Ὑδραῖους. Μαθὼν ταῦτα ὁ Βούλγαρις καὶ ἀναλογισάμενος τὰ δεινὰ, ὅσα ἔπραξαν οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Πηλοποννήσῳ τῷ 1769, ἀπῆλθε μετὰ τινων ἐκ τῶν οἰκοκυραίων εἰς Τρίπολιν· ἰδὼν δ' αὐτὸν ὁ πασσᾶς «ἦλθες,» τῷ λέγει, «φίλε μου εἰς ἐποχὴν δόξης κ' ἐκδικήσεως· λάβε πέντε χιλιάδας Ἀλβανούς καὶ σπεῦσον πρὸς ὑποταγὴν τῆς Ὑδρας εἰς τὸν εὐγνώμονα Σουλτάνον καὶ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀντιπάλων σου»· (1) «ἤθελον ὑπακούσει εὐχαρίστως» ἀπήντησεν ὁ Βούλγαρις, «ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ὑδρᾷ πραγματικὴ ἐπανάστασις· ἀλλ' οἱ μὲν δυνηθέντες νὰ φύγωσιν ἐκ τῶν συμπολιτῶν μου· με παρακολουθοῦσιν, ὥς βλέπεις· οἱ δὲ μένοντες ἐν Ὑδρᾷ πιέζονται»· οἱ λόγοι οὗτοι ἀνεχαίτισαν τὸν Σατράπην. Ἀποφασισθείσης δὲ βραδύτερον τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ῥώσων, οἱ ἐνοχοποιηθέντες Ὑδραῖοι ἠτοιμάσθησαν νὰ τοὺς παρακολουθήσωσι, φοβούμενοι ἀντεκδίκησιν· μαθὼν ταῦτα ὁ Βούλγαρις, τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψε τὸν συνετὸν Μιαούλην καὶ ἀνέβαλε τὴν μετοίκησιν τῶν πολλῶν· ἀμέσως δ' ἔγραψε τὰ δέοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῷ ἐστάλῃ ἄδειά τε νὰ δώσῃ ἀμνηστειὰν ὑπὲρ τῶν ἐνοχοποιηθέντων καὶ ἀνανέωσις τῆς ἡγεμονίας του διὰ νέου Μπουγιουρδίου, φέροντος τὰ σήματα τοῦ νέου Μεγάλου Βεζύρου καὶ Κπουδᾶν-πασσᾶ Γαζῆ Σεϊδῆ· Ἀλῆ. Οὕτω λοιπὸν ὁ Βούλγαρις καὶ πρὶν ἔτι κλεισθῇ ἡ εἰρήνη, ἐπανῆλθεν εἰς Ὑδραν, ἄγγελος εἰρήνης, καὶ ὑπεδέχθησαν

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας Σελ. 433.

αὐτὸν μετὰ ζητοκραυγῶν οἱ πλείστοι· ἐκ δὲ τῶν σφόδρα ἐνοχοποιηθέντων εἰς μετὰ τὸν ἄλλον προσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἐζήτει συγχώρησιν. Οὐδένα κατεδέχθη οὔτε νὰ ἐκδικηθῇ, οὔτε νὰ ταπεινώσῃ ὁ ἀγαθὸς πολίτης· τοῦναντίον μάλιστα ἅπαντας ἐθεώρει καὶ τοῦ λοιποῦ ὡς ἀδελφοὺς· κ' ἐλυπήθη μεγάλως διότι τρεῖς μὲν, μὴ πιστεύσαντες εἰς τὴν ἀμνηστείαν, ἀπῆλθον μετὰ τῶν Ῥώσων καὶ κακὴν κακῶς ἀπωλέσθησαν. Εἰς δὲ βαρέως ἐνοχοποιηθεῖς καὶ ζητούμενος παρὰ τῆς Τουρκίας, καίτοι κρυπτόμενος ἐν Ὑδρᾷ, οὐχὶ μόνον δὲν συνελαμβάνετο, οὔτε ἡνοχλεῖτο ὑπὸ τοῦ Βούλγαρι, ἀλλὰ τοῦναντίον, ὅτε ἐστάλη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίτηδες καβάτζης νὰ τὸν συλλάβῃ, ὁ μὲν Βούλγαρις τὸν εἰδοποίησε νὰ κρυφθῇ· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ εἰδοποίησις δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, καὶ οὕτως εἰς μόνον ἐκ τῶν πολλῶν συνελήφθη κ' ἐτιμωρήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τοσαύτας σπουδαίας ὑπηρεσίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραβλέψῃ καὶ αὐτὸς ὁ διαδεξάμενος τὸν Σουλτὰν Σελὴμ καὶ τὸν βραχύδιον διάδοχον αὐτοῦ Σουλτὰν Μαχμούτης· καὶ οὗτος ἔπεμψεν αὐτῷ τὸ ἐξῆς Χάτ-Χουμαγιούν, δι' οὗ οὐχὶ μόνον ἀνανεοῦντο τὰ πρότερον δωρηθέντα προνόμια τοῦ Βούλγαρι, ἀλλ' ἀπενέμοντο αὐτῷ καὶ ἕτερα.

(Σουλτανικὸν μονόγραφον.)

ANAE MAXMOYT XAN B'.

ὁ Τροπαιοῦχος.

Ἐπειδὴ, ἀξιουμένων τῶν προσηκουσῶν ἀμοιβῶν, κατὰ λόγον τῆς ἱκανότητος ἐκάστου, πάντων τῶν μετὰ πίστεως καὶ εὐθύτητος πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορίας Μου (εἴη ἡ διάρκεια αὐτῆς αἰωνία), ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ ζῆλον δεικνύνοντων, καὶ χρήματα δαψιλευόντων, προκλύπτει ἐπαύξεισι καὶ μείζων ἐκτίμησις τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κεφαλαίου τῆς πίστεως καὶ

εὐθύτητος αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ φέρων τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν σημεῖον, Καπετὰν Γεώργης (αὐξήθειν ἢ πίστις αὐτοῦ) ἀρχικοτ-
 σάμπασης τῆς νήσου Ὑδρας, ὑπόδειγμα τῶν προκρίτων τοῦ χρι-
 στιανικοῦ λαοῦ, ἐπὶ 24 κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐκ νεότητος αὐτοῦ
 ἐπὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ νηυστάθμῳ πλοίων τοῦ τροπαιοῦ-
 χου αὐτοκρ. Στόλου Μου ὑπηρετῶν, πιστὰς προσήνεγκεν ἤδη ὑ-
 πηρεσίας, παρασχὼν δείγματα πίστεως καὶ ζήλου διὰ τῆς ὑπη-
 ρεσίας αὐτοῦ, ὡς ἀρχιπλοιάρχου κατὰ τὰς μάχας τοῦ Εὐξείνου
 πόντου καὶ ἐσχάτως κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ὡς καὶ
 πρὸς τακτοποίησιν τῆς Μάνης, ἡ δὲ μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ
 διάκρισις του, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θέλει εἶσθαι ἡ καλὴ ἀμοιβὴ διὰ τὰς
 προσενηχθείσας ὑπηρεσίας αὐτοῦ, καθίσταται ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ
 ἐκτελέσῃ καὶ ἐφεξῆς διακεκριμένως ὑπηρεσίας, παροτρυνομένου τοῦ
 ζήλου καὶ τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ, διὰ τακτορίου (note ver-
 bale) τοῦ πρώην Μεγάλου Ναυάρχου. Σεῖδ Χαφίζ Ἰσμαήλ πασσαῖ,
 ὑποβληθείσῃ προτάσει τοῦ νὰ ἀξιωθῇ ὁ εἰρημένος τῆς Ἰψηλῆς
 χάριτος, χορηγουμένου εἰς αὐτὸν Ὑψ. Αὐτοκρ. Διπλώματος, ἐμ-
 φαίνοντος τὴν, ἐναντι τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, παραχώρησιν ἀτε-
 λείας, ἐξεδόθη αὐτοκρατορικὸν αὐτόγραφον (χάτι χουμαγιούν),
 διαλαμβάνον τὴν, ὡς πρὸς τὸν μνησθέντα πλοίαρχον, Ὑψηλὴν
 Μου ταύτην παραχώρησιν. Δυνάμει λοιπὸν Ὑψηλοῦ Αὐτοκρατ.
 Διατάγματος αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ δὲν θέλουν παρενοχλεῖ-
 σθαι διὰ κεφαλικῶν, ἐκτάκτων φόρων, ἢ ἄλλων συνδρομῶν νὰ
 χορηγῇται ἄδεια διὰ τοὺς ἐσθῆτας καὶ τοὺς τάπητας (ἐπιπλα)
 αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἱππασίαν αὐτῶν, μὴ
 πιεζομένων διὰ τῆς ἀπαιτήσεως πληρωμῆς τινος· νὰ μὴ ἀπαιτῇ-
 ται παρ' αὐτῶν τὸ εἰθισμένον δικαίωμα τελωνείου καὶ διαμετα-
 κομίσεως· νὰ μὴ γίνωνται καταλύματα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν·
 νὰ μὴ τοῖς ζητῶνται δικαιώματα πίθων παρὰ τῆς ἐπιστασίας τῶν
 οἶνων καὶ τοῦ Βοῦβόδα τοῦ Γαλατᾶ, διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων ἀμ-
 πέλων αὐτῶν παραγομένους μούστους· νὰ ᾖσιν ἀπηλλαγμένοι
 αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῶν κεφαλικῶν καὶ παντὸς ἄλλου φό-
 ρου. Ὅταν θέλῃ νὰ μεταβῇ πρὸς καιρὸν εἰς τινὰ τόπον, νὰ μὴ
 παρενοχλῇ οὐδεὶς κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐπιστροφὴν αὐ-
 τοῦ, διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ἐν τοῖς σταθμοῖς, καὶ νὰ μὴν
 ἐπεμβαίνειν εἰς τὰς ἐσθῆτας του, εἰς τὰ κτήνη του, εἰς τὰ πράγ-
 ματά του, εἰς τὰς ζωτροφίας του καὶ τοὺς ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐ-
 τοῦ ἀνθρώπους. Ὅπου ποτ' ἂν εἰσέλθῃ, νὰ μὴ παρεμβαίνειν τις,
 ὅταν λαμβάνῃ τὰ τρόφιμα κατὰ τὴν ὀρισμένην τοῦ καιροῦ δια-
 τίμησιν. Μηδεὶς τῶν δικαστῶν, τῶν γενικῶν διοικητῶν ἢ ἄλλων
 ἐμποδιζέτο φέροντα ἀμυντικὰ ὄπλα εἰς τόπους ὑπόπτους καὶ

ἐπικινδύνους, ἀλλὰ παρεχέτωσαν αὐτῷ συνδρομὴν καὶ προστασίαν, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Συνεπεῖα τοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκδοθέντος ἱεροῦ χάτι χουμαγιούν τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου Μου, Σουλτάν Σελίμ, καὶ τῆς ἐκδοθείσης Ὑψ. Διαταγῆς ὑπὸ χρονολογίαν, 20 Ζιλκαδὲ τοῦ ἔτους 1249 (ἐγείρας) ἐδόθη ἔγγραφον ἀτελείας εἰς τὸν εἰρημένον Καπετὰν Γεώργιον (αὐξήθειν ἢ πίστις αὐτοῦ). Ἐπειδὴ δὲ λαβούσης χώραν τῆς εἰς τὸν Αὐτοκρ. Ὅθωμ. Θρόνον εὐτυχοῦς ἀναβάσεώς Μου, ἐξεδόθη Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα τοῦ νὰ ἀνανεοθῶν ἐν γένει τὰ Διπλώματα, καὶ ἐξητήσατο ὁ μνησθεὶς, ὅπως ἀνανεωθῇ καὶ τὸ ἀνὰ χείρας αὐτοῦ αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον ἀτελείας, ἐδωκα τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον ἀτελείας, καὶ διατάττω, ὥστε ὁ εἰρημένος Καπετὰν Γεώργιος (αὐξήθειν ἢ πίστις αὐτοῦ) νὰ ᾔ, ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται καὶ δηλοῦται, ἐλεύθερος καὶ ἀπηλλαγμένος κεφαλικῶν, ἐκτάκτων καὶ λοιπῶν φόρων. Νὰ μὴ παρενοχλῶσιν αὐτὸν οἱ δικασταί, γενικοὶ διοικηταί, βοϊθόδοι καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ δι' ἐπεμβάσεώς των εἰς τὰ πρὸς βρῶσιν καὶ πόσιν πράγματα αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐνδυμασίας, τὰ ἔπιπλα καὶ τὴν ἵππασίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ νὰ παρέχῃται αὐτῷ συνδρομὴ καὶ προστασία, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Οὕτω γνώτωσαν καὶ ἐχέτωσαν πίστιν εἰς τὸ Ἱερὸν Μου Σημεῖον.

Ἐγένετο περὶ τὰ μέγα τῆς σελήνης Σεβάλ, 1223 (ἐγείρας), (μ. Χ. 1808) ἐν τῇ Θεοφρουρήτῃ Κωνσταντινουπόλει.

Διὰ τὸ πιστὸν τῆς ἐκ τοῦ

Ὅθωμανικοῦ μεταφράσεως.

Ἐν Ἀθήναις, 24 Μοῦ 1873.

Ὁ Διεργητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως
Δ. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗΣ.

Ὁ δὲ νέος ἀρχιναύαρχος Γαζή Σαῖδῃ Ἀλῆ-πασσᾶς ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ δι' ἐπισκέψεως εἰς Ὑδραν· ἀλλ' οὗτος δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ προκατόχου του, ἰδίως ἦτο εἰς μέγαν βαθμὸν φιλοχρήματος· κ' ἐδειξε δυσ-ἀρέσκειάν τινα, διότι ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, ὅρκισθεις, φαίνεται, νὰ μὴ προσκυνήσῃ Τοῦρκον, καθὼς ὠρκίσθη καὶ νὰ μὴ ἐξέλθῃ τῆς Ὑδρας, προσεποιήθη νόσον καὶ δὲν ἐπαρουσιάσθη· ὁ Βούλγαρις ὁμως ἐγίνωσκε, φαίνεται, ν' ἀφοπλίσῃ τοὺς Τούρκους· πέντε χιλιάδας τάλ-

ληρα Ἰσπανικὰ εἰς Δούπιας, προσφερθέντα ὑπὸ τοῦ Μαικήνα τῆς Ὑδρας εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον, ἐξευμένισαν αὐτὸν οὕτως, ὥστε ὅχι μόνον δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν παρουσίασιν, ἀλλὰ τὸυναντίον ἐπεσκέφθη αὐτὸς τὸν Κουντουριώτην.

Ὁ δὲ Βούλγαρις ἐπὶ τῆς ἐπανόδου του ἡῦρε σχεδὸν τὰ πάντα κατεστραμμένα ἐν Ὑδρᾷ, καὶ αὐτὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον κατὰχρεον· ἀλλὰ χάρις εἰς τὰ συνετὰ μέτρα τὰ πάντα ἐπανήλθον εἰς τάξιν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον, οὐ μόνον ἀπηλλάγη τῶν χρεῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπλούτισεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε οἴκοθεν ὁ Βούλγαρις κατεβίβασε τὸν φόρον, ὡς μὴ ἔχων ποῦ νὰ ἐπασχολήσῃ τὰ χρήματα· τότε δὲ ὠφελήθη τῆς περιστάσεως κ' ἔφερεν εἰς Ὑδραν τεχνήτας τινάς, ἵνα κατασκευάζωσι τὰς περιφήμους ἐκείνας μεταξωτὰς ζώνας, τὰ καλὴμ κηριὰ λεγόμενα μανδύλια καὶ ἄλλα τινὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἅτινα πρότερον προῦμνηθύνοντο ἀλλαχόθεν οἱ Ὑδραῖοι διὰ μεγάλης δαπάνης. Ἀλλ' ὅσω ἐπηύξαγεν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία ἐν Ὑδρᾷ τόσω προσεκτικώτερος ἐγίνετο ὁ Βούλγαρις, μὴ διαφθαρῶσι τὰ χρηστά ἦθη καὶ τὸ ἀρρένωπὸν φρόνημα τῶν πολιτῶν, πρῶτος δίδων αὐτοῖς τὸ καλὸν εἰς τὸ πρῶτον παράδειγμα καὶ διὰ παντείων τεχνασμάτων γυμνάζων αὐτοὺς εἰς τὸ δεύτερον.

Συνήθειαν εἶχε, λέγεται, οὐδέποτε ἄνευ ἀνάγκης νὰ ἐλλείπῃ τῆς ἐκκλησίας, καὶ οὐδέποτε νὰ καταλύῃ τὰς νηστευσίμους ἡμέρας· ὁσάκις μὲν ἠναγκάζετο ν' ἀπουσιάσῃ τοῦ ναοῦ, ἐφρόντιζε νὰ καταστήσῃ κατάδηλον τὴν κωλύσασαν αὐτὸν ἀνάγκην· ὁσάκις δ' ἠναγκάζετο ἕνεκεν νόσου νὰ κρεωτρώγῃ ἐπὶ τῶν νηστευσίμων ἡμερῶν, ἐπραττε τοῦτο ἐν κρυφῷ καὶ παραβύστω. Συνήθειαν εἶχεν ἐπίσης καὶ νὰ τρέφεται καὶ νὰ ἐνδύηται λιτῶς. Ναύτου δέ τινος παραπονεθέντός ποτε ἐν τῷ διοικητηρίῳ, ὅτι ἡ σύ-

ζυγός του καταναλίσκει εἰς τὴν πολυτέλειαν ἅπαντα τὰ κέρδη του, αὐθμερὸν ὁ Βούλγαρις ἀπηγόρευσε αὐστηρῶς καὶ ἐπὶ μεγάλας ποιναῖς πᾶν εἶδος πολυτελείας· καὶ δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς διαταγὰς, ἀλλ' αὐτοπροσώπως ἐπετῆρει καὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν· πολλάκις μάλιστα καὶ τὴν νύκτα περιήρχετο μετημφιεσμένος καὶ κατεσχόπευεν ἄψαν τὴν πόλιν καὶ ἰδίως τοὺς πολιτοφύλακας, ἵνα πεισθῇ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἂν ἐκτελῶνται αἱ διαταγαί του. Ἀλλοίμονον δὲ, ἂν τις ἀπεπειρᾶτο νὰ τὸν ἐξαπατήσῃ κατὰ τοῦτο· τοσαύτην ἔξιν εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ τῆς διηνεκοῦς ταύτης ἐπιτηρήσεως, ὥστε πολιτοφύλακά τινα, πεμφθέντα νύκτωρ εἰς δυσχερῆ τινα ὑπηρεσίαν καὶ εἰπόντα ψευδῶς, ὅτι ἐξετέλεσεν αὐτὴν, «ψεύδου» τῷ ἀπήντησεν ὁ Βούλγαρις, «ἂν ἐξετέλης τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, τὰ πέδιλά σου ἤθελον εἶσθαι κεχρισμένα διὰ τοιοῦτου χρώματος καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ὑπάρχοντος». Τοιοῦτος παραδειγματισμὸς καὶ τοιαύτη παιδαγωγία συνετέλεσαν ἀναντιρρήτως τὰ μέγιστα νὰ μορφωθῶσι τοιαῦτα ἦθη παρὰ τοῖς Ὑδραίοις, ὥστε νὰ κατασταθῇ καὶ παροιμιώδης ἡ Ὑδραϊκὴ τιμιότης. Τὰ χρηστὰ ταῦτα ἦθη ἐν μέρει διατηροῦνται καὶ ἄχρι τῆς σήμερον ἀπαραμείωτα ἐν τῇ νήσῳ.

Πρὸς γύμνασιν δὲ τῶν συμπολιτῶν του εἰς τὸ ἀρρενωπὸν φρόνημα καὶ εἰς τὴν ἀφοβίαν ἔπραξε πολλὰ, ἐξ ὧν τὰ ἐξῆς μόνον θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσωμεν· ἔδιδε γεῦμα εἰς τινὰς τῶν παλλικαράδων κ' ἐν τῇ εὐθυμίᾳ ἔθετε διάφορα εὐκχεψίαις, ἀφοβίας καὶ ἐπιτηδειότητος ἀγωνίσματα, εἰς ἃ πολλάκις συμμετέσχε καὶ αὐτοπροσώπως· ἦτο δὲ λέγεται ἐπιτηδειότατος νὰ κόπτῃ τὴν καῦτραν τοῦ κηρίου (νὰ τὸ ξεφτιλίζῃ), διὰ βιαίας φορᾶς ξίφους, ἢ μαχαίρας μονοσκαλοῦς καὶ ἄνευ φαλλίδος· ἦτο ἐπίσης ἐπιτήδειος νὰ πηδᾷ ἐκ καθίσματος εἰς τράπεζαν καὶ ἐπ' αὐτῆς εἰς δύο ἢ τρία ἐπ'

αὐτῆς καὶ ἐπαλλήλων κείμενα καθίσματα, χωρὶς οὔτε ταῦτα νὰ καταρρίψῃ οὔτε οὗτος νὰ πέσῃ· ἦτο ἐπίσης ἐπιτήδειος νὰ τηρῇ ἐν χειρὶ ποτήριον πλήρες ὕγρου, νὰ ἐκτελῇ δὲ συνάμα διάφορα ἄλματα, χωρὶς νὰ χύνηται τὸ ὕγρον. Ὡρας τινὰς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν πλοίου τινος διέτασσε νὰ μετασχηματίσωσι κ' ἐξοπλίσωσιν δῆθεν ὡς πειρατικὸν τὸ ταχύτερον τῶν ἐν τῷ λιμένι· ἐπέβαινεν αὐτοῦ καὶ κατεδίωκε τὸ ἐκπλεῦσαν· καὶ ἂν μὲν κατέφθανεν αὐτὸ, συνήθως τὸ πρᾶσεκάλει, ὡς πειρατῆς δῆθεν, νὰ παραδοῇ· ἂν δὲν ὑπήκουε, τὸ ἐκανονοβόλει· καὶ ἂν ἔδλεπε σπουδαίαν ἀντίστασιν, μετὰ προσποιητούς τινὰς κανονοβολισμοὺς, τὸ ἀπεχαιρέτα, οὐχὶ ὡς πειρατῆς, ἀλλ' ὡς Βέης τῆς Ὑδρας, καὶ τὸ ἤρχετο κατευόδιον. Ἐν δὲ τῇ ἐπανόδῳ ὑπερεπήνει τοὺς τε πλοίαρχους καὶ τὰ πληρώματα τῶν τε μὴ κατεφθασθέντων πλοίων καὶ τῶν σπουδαίως ἀνισταμένων· ἂν δὲ τοῦναντίον ὁ πλοίαρχος ἐδείκνυε δειλίαν καὶ παρεδίδετο, τότε μὲν ἐπέπληττεν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πληρώματος καὶ ἀπέπεμπε· δὲν ὥκνει δὲ βραδύτερον καὶ νὰ σκώπτῃ ἐπὶ δειλίᾳ ἐνώπιον ἄλλων καὶ νὰ συμβουλευῇ τοὺς πάντας νὰ ᾔναι τολμηρότεροι. Ἐν τοιαύτῃ τινι ἐκδρομῇ ἀπήντησε Σπετσιωτικὸν πλοῖον, ὃπερ προσεκάλεσε διὰ σημείου νὰ παύσῃ τὸν πλοῦν· μὴ ὑπακούσαντος μὲν τοῦ πλοίαρχου, ἐκανονοβόλησε κ' ἡτοιμάσθη εἰς ἐπίθεσιν· φοβηθέντων δὲ τοῦ τε πλοίαρχου καὶ τοῦ πληρώματος, κ' ἐγκατελειψάντων τὸ πλοῖον, ὁ Βούλγαρις, συνέλαβε καὶ ὠδήγησεν αὐτὸ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας, διορίσας φρουρὰν πρὸς φύλαξιν τοῦ τε πλοίου καὶ τοῦ ἰδιοκτήτου φορτίου. Ὅτε δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ πλοίαρχος ἔμαθεν ἐν Ὑδρᾷ τὴν τύχην τοῦ πλοίου του, καὶ ἤδειτο νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Βούλγαριν, οὗτος προσεκάλεσεν αὐτὸν ἐπισήμως. Σκόψας δὲ κατὰ τὸ σύνθημα τὴν φυγὴν του καὶ συμβουλευσας νὰ ᾔναι τοῦ λοιποῦ εὐ-

τολμότερος καὶ κατὰ πραγματικῶν πειρατῶν, ἂν ἦναγκάζετο νὰ θαλασσομαχήτῃ, τὸν διέταξε νὰ ἀπέλθῃ, ὅπου βούλεται, σὺν τῷ πλοίῳ του, ἀφ' οὗ πρότερον βεβαιωθῇ, ὅτι οὐδεν ἀπ' αὐτοῦ ἐλλεῖπει.

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ὅσω πάντῃ ἀγράμματος ἦτο ὁ Βούλγαρις, τόσῳ αὐθορμήτως ἀνεδεικνύετο προστάτης τῶν γραμμάτων· καὶ λέγεται ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ καταφύγῃ τις ἀληθῶς πεπαιδευμένος εἰς αὐτὸν εἴτε χάριν ἐκδοσεως συγγράμματος, εἴτε χάριν ἄλλου τινός, ἀφορῶντος τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας, καὶ νὰ μὴ τύχῃ ἰσχυρὰς τε προστίας καὶ γενναίας συνδρομῆς· ἔνεκεν δὲ τῆς ἐξόχου ταύτης ἀρετῆς οἱ συντάχται τοῦ λογίου Ἑρμοῦ ἐδημοσίευσαν τότε τὴν ἐξῆς περὶ Βούλγαρι πραγματείαν.

Ἐν Βιέννῃ τὴν 15 Μαΐου 1812.

Γράφουσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως·

«Ὁ ἐνδοξότατος Κύριος Γεώργιος Δήμα Βούλγαρις, εὐπατρίδης τῆς Νήσου Ὑδρας, φιλοτιμούμενος νὰ φωτίσῃ τοὺς συμπατριῶτας διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ ἦθος των εἰς τὸ κοσμιώτερον, ἐφρόντισεν ἐπιμελέστατα νὰ φέρῃ διδασκάλους εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ συστήσῃ σχολεῖον ἑλληνικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Ἡ φιλογενὴς εἰς τοῦτο ἐπιμέλειά του ἐνίκησεν ὅλας τὰς δυσκολίας, ὅσας ἐκ τοῦ ἐναντίου παρενέβαλεν ὁ κακὸς καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων ἡ ἀνωμαλία· καὶ οὕτως ἐλάβε τέλος τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν προθυμίαν του. Τοῦτο τὸ σχολεῖον συνεκροτήθη εἰς τὸ παραθαλάσσιον τῆς πόλεως τῶν Ὑδριωτῶν, εὐθετὸν εἰς τοὺς μαθητάς καὶ εὐρυχωρότατον. Διωρίσθησαν δὲ, πλὴν τοῦ παιδαγωγοῦ, διδάσκαλοι δύο· Περθέμιος πρῶτος καὶ Νικηφόρος δεύτερος· ἄνδρες φρόνιμοι καὶ πεπαιδευμένοι, μαθηταὶ τῶν σοφολογιωτάτων διδασκάλων τῆς τῶν Κυθωνιῶν σχολῆς, Γρηγορίου καὶ Βενιαμίν. Οἱ συνελθόντες μέχρι τοῦδε μαθηταὶ εἶναι ἕως ἐβδομήκοντα, ὅλοι Ὑδριαῖται· καὶ διδάσκονται κατὰ τὸ παρὸν εἰσαγωγικὰ μαθήματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐλπίζομεν δὲ μετ' ὀλίγον νὰ διπλασιασθῇ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν διὰ τὴν πολυανδρίαν ταύτης τῆς νήσου, καὶ νὰ προχωρήσουν αἰσιῶς μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐγκυκλίων εἰς ἐπιστημονικὰ μαθήματα, ἔχοντες ἐκ φύσεως νοῦν ὀξὺν, καὶ διδασκάλους κατ' εὐτυχίαν μεθοδικούς καὶ φιλοπόνους.»

«Πόσον εἶναι χαροποιὰ ἡ τοιαύτη εἰδήσις εἰς τὰς ψυχὰς τῶν φιλογενῶν! πόσον εὐφραίνει τὰς καρδίας ἐκείνων, ὅσοι δέχονται τὸ ἄνθος, συμπεραίνοντες τὸν καρπὸν!»

«Τὰ σχολεῖα τῷ ὄντι θέλουν διδάξει τὸν Γραικὸν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τοῦτο· ὅτι χρέος ἔχει ν' ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του. Ἡ δὲ ἀγάπη τῆς πατρίδος εἶναι ὁ σοφώτερος καὶ φρονιμώτερος σύμβουλος, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ παρακινήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ τοὺς καταπείσῃ νὰ συμβιβάσουν τὸ ἴδιον πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Αὕτη ἐτερατούργησέ ποτε τόσας πράξεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, τῶν ὁποίων ἡ λαμπρότης καταστράπτει σήμερον τοὺς ἀσθενεῖς μας ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀπέδειξεν ἀθάνατον τὴν εὐκλειαν τῶν προγόνων μας, τῶν ὁποίων ἡ ἀρετὴ νομίζεται εἰς τὸν αἰῶνά μας τερατώδης μυθολογία.»

«Ἄν πρέπει δὲ διὰ τοῦτο νὰ χαίρωμεν, ὅταν ἀπλῶς αὐξάνῃ τῶν σχολείων ὁ ἀριθμὸς, πόσον πρέπει νὰ σκιρτῶμεν, εὐφραινόμενοι, ὅταν εἰς τὰ κυριώτερα μέρη συγκροτῶνται; πρὸ πολλοῦ ἐπεθυμήσαμεν οἱ Γραικοὶ νὰ διασπαρῇ καὶ εἰς τὴν Ὑδραν τὸ σπέρμα τῆς φιλοσοφίας, ὅπου διὰ τὴν φυσικὴν εὐφυΐαν καὶ γονιμότητα, ἀσφαλεστέραν ἔχομεν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀφθονίας· καὶ ἂν ὁ Θεὸς δώσῃ καλὸν καιρὸν, ἂν βρέξῃ μικρὰν βροχὴν κατὰ τὸ ἑλεὸς του, προσδεχόμεθα καρποὺς ὠραιοτάτους, ἀγλαομόρφους.»

«Οἱ Ὑδριῶται εἰς τὸ ἐξῆς θέλουν ἀξιολώσει τὴν ψυχὴν τοῦ Δημοσθένους, ὃχι σπένδοντες οἰνόμελι εἰς τὴν ἱερὰν κόνιν, ἀλλὰ σπεύδοντες νὰ κατορθώσωσιν ὑπὲρ τῆς φιλτάτης πατρίδος, ὅσα δύνανται καλὰ, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα. Οἱ Ὑδριῶται εἰς τὸ ἐξῆς, ὅταν προσορμίζωνται εἰς τὴν Εὐρώπην, θέλουν κινεῖ τῷ ὄντι τοὺς ἀνθρώπους εἰς περιέργειαν· θέλουν τοὺς πληροφορεῖ δι' ἐναργεστάτων τεκμηρίων, ὅτι ἤρχισε ν' ἀναθάλλῃ τῆς Ἑλλάδος ὁ λειμὼν, καὶ νὰ καταμυρίξῃ πάλιν ὅλον τὸν κόσμον· ὁ Ἰταλὸς, ὁ Γάλλος καὶ αὐτὸς ὁ ποσειδώνιος Βρεττανὸς, θαυμάζων τὴν τελειότητα τῆς ἐλληνικῆς ναυτηλίας, θέλει λέγει περὶ τῶν Ὑδριωτῶν, τοὺς τοῦ Ἀλκινόου λόγους περὶ Φαιάκων.»

«Οὐ γάρ Φαιήκεσι κυβερνητῆρες ἔασιν.

»Οὐδέ τι πηδάλ' ἐστὶ, τὰ τ' ἄλλαι νῆες ἔχουσιν,

»Ἀλλ' αὐταὶ ἴσασι νοήματα καὶ φρένας ἀνδρῶν·

»Καὶ πάντων ἴσασι πόλιας καὶ πτόνας ἀγροὺς

»Ἀνθρώπων· καὶ λαῖτμα τάχισθ' ἄλως ἐκπέδωσιν,

»Ἡέρι καὶ νεφέλῃ κεκλυμέναι, ὅδ' ποτὲ σφιν

»οὔτε τι πημανθῆναι ἐπι δέος, οὐδ' ἀπολέσθαι.

«Τῶν καλῶν τούτων ἡ χάρις ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν εἰρημένον ἄνδρα, τὸν φιλογενέστατον Γεώργιον Δήμου Βούλγαριν,

καὶ θέλει μείνει τὸ ὄνομά του εἰς τὰ στόματα τῶν Γραικῶν, τῷ μᾶλλον ἔντιμον, τὸσον ἐπαινετὸν, ὅσον ὁ πρόσφορος οὗτος καιρὸς καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν πραγμάτων ἀπέδειξε τὴν εὐεργεσίαν του πολλῷ τῷ μέτρῳ τιμιωτέραν. Αὐτὸς καταπαλαίει τὴν ἀμάθειαν τῆς πατρίδος του, τὴν πολυκέφαλον Ὑδραν, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐγνώσθη ὅχι μόνον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς κρατοῦντας καὶ ἐτιμήθη ἀξίως διὰ τὴν γενναιότητα καὶ μεγαλοψυχίαν του.»

«Ὑδριῶται ! διὰ νὰ μὴ προχωρήσῃ φθόνος εἰς τὴν καρδίαν Σας, μιμηθῆτε τοῦτον τὸν γνωστὸν συμπατριώτην. Ὁ Ἡρακλῆς τότε θέλει κατορθώσῃ τὸν λαμπρότατον ἀγῶνα, ὅταν ἔχη τοῦλάχιστον ἓνα συνεργόν, ἓνα φίλον Ἰόλεων· ὁ Δημοσθένης ἀπὸ τὸν τάφον φωνάζει, ἐσεῖς πρὸ πάντων ὡς πλησιέστεροι ἀκούσετε τὸν λόγον του, καὶ καταπεισθῆτε· Τί λέγει δέ; «ἐγὼ μὲν οἶμαι δεῖν ὑμᾶς ἀντιλαμβάνεσθαι τούτων τῶν πραγμάτων ἐρρωμένους, καὶ πράττειν ἄξια τῆς πόλεως, ἐνθυμουμένους, ὅτι χαίρετε ἀκούοντες, ὅταν τις ἐπαινῇ τοὺς προγόνους ὑμῶν, καὶ τὰ πραττόμενα ἐκείνοις διεξίη, καὶ τὰ τρόπαια λέγῃ· νομίζετε τοίνυν ταῦτα ἀναθῆναι τοὺς προγόνους ὑμῶν, οὐχ' ἵνα θαυμάζητε ταῦτα θεωροῦντες μόνον, ἀλλ' ἵνα μιμῆσθε τὰς τῶν ἀναθέντων ἀρετὰς» (1).

«Ἀς ἐπιμεινῶμεν λοιπόν, ἃς συναγωνισθῶμεν ἐκ συμφώνου· ἐμπρὸς· Ἀργοναῦται τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· τὸ κέρδος δὲν εἶναι μικρὸν, τὸ δέρας εἶναι χρυσόμαλλον. Εἶα μῶλα Ὑδριῶται· ἐπλησίχασεν ὁ λιμὴν» (2).

«. . . ἵνα οὐ χρεῶ πείσματός ἐστιν.

»Οὔτ' εὐνὰς βχλέειν, οὔτε πρύμνησι ἀνάψαι». (3).

Τὰ δὲ λοιπὰ τῆς βιογραφίας τοῦ Βούλγαρι προτιμῶμεν νὰ μεταφέρωμεν ἐκ τῆς Ἱστορ. τῆς Ὑδρας.

«Ἀλλ' ὁ Βούλγαρις ἀρχίζει πλέον νὰ παρακμάζῃ. Ἡ ἀκηδία τὸν καταμαστιρίζει, καὶ τόσοι κόποι καὶ παθήματα ὑπὲρ τῆς φιλότατης πατρίδος του, τὸν γηράσκουσι προῶρως. Ἀποχωρεῖ εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Ὑδρας κείμενον ὑποστατικόν του, καὶ διάγει πολλὰς ὥρας καθ' ἡμέραν, ἀτενίζων μὲ δακρυρρόσούντας ὀφθαλμούς τὴν πατρίδα του. Ἡ ὑγρασία ὅμως τοῦ κλίματος συμπληροῖ τὴν παρακμὴν του, καὶ ὅταν ἤλθαν οἱ Πρόκριτοι, τοὺς παρεκάλεσε

(1) Ἰδὲ Δημοσθένης περὶ Ῥοδ. ἐλευθ.

(2) Ἰδὲ Δογίου Ἑρμοῦ 1812 Σελ. 156—159.

(3) Ἰδὲ Ὀδυσ. I. 136.

νὰ τὸν ἀφήσωσι νὰ ζήσῃ τοῦ λοιποῦ καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, διότι ἀρκετὰ ἤδη ἐξῆσε διὰ τὴν πατρίδα του. Ἐκτοτε ἔβαιναν εὐθὺς πρὸς τὸν τάφον, καὶ τὴν δεκάτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου προσεβλήθη ὑπὸ κακοήθους πυρετοῦ. Μάταιαι ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι τῶν Ἱατρῶν, μάλιστα χιλιάδες Ἰδραίων παρεκάλουν τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς ἀναρρώσεώς του. Ἡ νόσος ἐπροχώρει γιγαντικαίως βήμασι, καὶ ὁ λαμπρὸς τῆς Ἰδρας Ἀστὴρ ἐμελλε νὰ δύσῃ μετ' ὀλίγον. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἐξεπλήρωσε τὰ χριστιανικά του καθήκοντα καὶ ἐν τῇ πανυστέρᾳ ἀγωνίᾳ του ἠθέλησε παραδόξως πῶς νὰ παλαίσῃ πρὸς τὸν θάνατον. Ἐγέρετε, ὁρμᾷ πρὸς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνός του· τρέχουσι, τὸν κρατοῦν, καὶ μόλις δυνηθεὶς ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησίν των, ὅτι ὑπάγει ὅπου καὶ οἱ ἄλλοι, πίπτει, ἐκπνέων εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν φίλων του.

»Ἀπέθανεν ὁ ἑκτακτος τῆς Ἰδρας ἀνὴρ, ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀγαθωδιάτην μνήμην εἰς τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, τὴν εικοστὴν τρίτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1812, διοικήσας τὴν πατρίδα του ἐννέα ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνας. Ὅτε οἱ κώδωνες ἀνήγγειλαν τὸ γενικὸν πένθος τῆς Ἰδρας, ἡ ἀγορὰ ἐκλείσθη ὥς διὰ νὰ μὴν ἀνοιχθῇ πλέον, καὶ οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων ἐπενθηφόρησαν, ὥσάν ἡ εὐτυχία τῆς Ἰδρας ν' ἀπώλετο ἀνεπιστρεπτί. Τὸ πάθημα δὲν ἦτο μικρὸν, καὶ δικαίως εἰς ὅλων ἐν γένει τὰ πρόσωπα ἦτον ἐγκαταραγμένη λύπη εὐλικρινῆς καὶ ἀπαρηγόρητος (1).

Διορθωτέα ἐνταῦθα θεωροῦμεν τὰ ἐξῆς. Ὁ Βούλγαρις δὲν ἐκυβέρνησε τὴν Ἰδραν ἐννέα ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνας, ἀλλὰ δώδεκα ὅλα ἔτη· δὲν ἐνόσησε τὴν δεκάτην Αὐγούστου, ἀλλὰ τὴν δεκάτην ἐννάτην· καὶ δὲν ἀπεδίωξε τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀλλὰ μόλις τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον. Καὶ τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Βούλγαρι. Ὁ δὲ ἴδιος αὐτοῦ χαρακτήρ εἶχεν οὕτως· ἐν μετρίῳ, ἢ μᾶλλον σμικρῷ ἀναστήματι εἶχεν ὀφθαλμοὺς ἀπαστράπτοντας μεγάλην νοημοσύνην, ἀκαταδάμαστον δραστηριότητα καὶ ἰσχυράν θέλησιν· ὀλίγοι ἐδύναντο νὰ τὸν ἀτενίσωσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς· οὐδέποτε ἠσθάνετο κάματον, καὶ οὐδὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ τὸν ἀποτρέψῃ καλῶς μελετηθείσης πράξεως. Ὅσῳ δὲ ταχὺς ἦτο εἰς τὴν ἀντί-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἰδρας ὑπὸ Γ. Δ. Κριεζῆ Σελ. 150.

ληψιν, τόσω δραστηριώτερος ἐφαίνετο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν· ὅσω ἄκαμπτος καὶ σκληρὸς ἦτο εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας, τόσω ἐπιεικὴς ἐγίγνετο καὶ εἰς αὐτοὺς τούτους, ὅτε εἰλικρινῶς μετεμελοῦντο. Σὺν τῷ διακρίνοντι ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας πατριωτισμῷ καὶ τῇ χριστιανικῇ εὐσεβείᾳ συνήνωνε καὶ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνέδειξαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν μέγαν ἄνδρα καὶ ἕνα ὁθωμανόν, τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν. Ὁ Βούλγαρις μάλιστα ὑπερεῖχε τούτου κατὰ πολλὰ. Ἐκεῖνος μὲν ἐθήρευε τὴν ἐξουσίαν μόνον, ἵνα δεσπόζῃ καὶ ὑπερπλουτῇ, ἦτο κατὰ Γερβίνον ληστής, ἡ βασιλικὸς ἔμπορος (1). «Παρεγνώρισε δὲ» λέγει ὁ φιλέλληνα ναύαρχος, «τὸν ἐργατικόν, φιλήσυχον καὶ νοήμονα λαόν, οὗ τὴν τύχην ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ἡ θεία πρόνοια, κ' ἔμεινεν ἄχρι τέλους Τοῦρκος, ἐπιμελλοῦμενος τὴν Αἴγυπτον, καταπιέζων τοὺς Φελάχους καὶ οὐδὲν πράττων πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν» (2). Ὁ δὲ Βούλγαρις ἐδέχθη τὴν ἐξουσίαν μόνον ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, δαπανῶν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ αὐτὴν τὴν μισθοδοσίαν του· καὶ μόνον, ἵνα διαπαιδαγωγῇ τοὺς συμπατριώτας του. Ἐκεῖνος μὲν προσεπάθει νὰ διατηρήσῃ καὶ ἐπεκτείνῃ διὰ παντός θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου τρόπου τὴν ἐξουσίαν· οὗτος δὲ παρητήθη μὲν αὐτῇ, ὅτε ἐνόμισεν, ὅτι ἐξησφαλίσθη ἤδη ἡ τάξις καὶ ἡ εὐνομία ἐν τῇ πατρίδι του· οὐδέποτε δὲ μετεχειρίσθη αὐθαρέτως· ἀλλ' αἶετοτε μὲν εἶχε κατὰ Τρικούπην παρ' αὐτῷ συμβούλιον ἐξ εἴκοσι τεσσαρων οἰκοκυραίων, συνεδριαζόντων, ὅτε μὲν ἀπάντων· ὅτε δὲ ἀνά δώδεκα· καὶ ἐπὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων, ἀνά τέσσαρας μόνον· τούτων ὡς δημογερόντων (3).

(1) 18ῆ *Insurrection et régénération de la Grèce* par G.G. Gervinus tom. ij pag. 36.

(2) 18ῆ *Ἀναμνήσεις φιλέλληνα ναυάρχου ἐν τῇ ραυε de deux mondes*, ἡ μετάφ. *Ἡμέρας ἀρ. 934 28*) 9 Αὐγούστου 1873.

(3) 18ῆ *Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπ. Τόμ. Α' Σελ. 144.*

Τοὺς συνδίκους τούτους, ἢ τοὺς δημογέροντας ὁ Γεώργιος Βούλγαρις εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ, φρονοῦμεν, ἵνα συνδικάζῃ καὶ διοικῇ μετ' αὐτῶν μᾶλλον, ἢ κατὰ τύπους. Τοῦ ἀμαθοῦς τούτου ἡγεμόνος τὸ παράδειγμα ἂν ἐμιμοῦντο καὶ ἕτεροι σοφοί, εὖτε ὁ Κυβερνήτης ἤθελε πάθῃ, ὅτα ἔπαθεν, εὖτε ὁ Ὅλων ἤθελεν ἐκθρονισθῇ. Ὁ Ἕλληन δυσδιοίκητος δὲν εἶναι πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οὐδεὶς λαός, εἶναι φρονοῦμεν, εὐδιοικητότερος τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' ἀπαιτεῖ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀκριβῆ λόγον τῶν κατ' αὐτοῦ, ἢ ὑπὲρ αὐτοῦ πραττομένων. Καὶ ἂν μὲν ᾗναι ταῦτα ὀρθά, στέργει εὐχαρίστως καὶ αὐτὴν τὴν αὐστηρότητα· ἀλλοίμονον ὅμως, ἂν πεισθῇ, ὅτι, τὰ εἰς λογαριασμόν του γενόμενα, δὲν εἶναι εἰλικρινῆ. Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τέχνασμα εἶναι ἱκανὸν νὰ τὸν ἐξαπατήσῃ· οὐδεὶς περὶ τοῦ μέλλοντος κίνδυνος νὰ τὸν ἐκφοβίσῃ.

Ἄλλως ὁ οἰκογενειακὸς βίος τοῦ Βούλγαρι ἦτο ὅσω ἀνεπίληπτος, τόσω καὶ φρόνιμος. Ἐκτὸς μὲν τῆς Ὑδρας, καὶ μάλιστα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔζη ὡς ἀληθῆς ἡγεμὼν, οὐδενὸς φειδόμενος· ἐν δὲ τῇ πατρίδι κ' ἐν τῷ οἴκῳ, ὡς φρόνιμος πατήρ· οὐδὲν μὲν ἐπὶ ματαίῳ δαπανῶν· ἀλλὰ καὶ οὐδενὸς τῶν ἀναγκαίων φειδόμενος εἴτε πρὸς διαπαιδαγώγησιν τῶν συμπατριωτῶν του· εἴτε πρὸς ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του. Τὰ μὲν χρηστά ἦθη, ὁ πατριωτισμός, ἡ ἀτομικὴ ἀνδρία καὶ ἡ νοημοσύνη τοῦ Βούλγαρι καθίστανται, ἐξ ὧν εἶδομεν, ἀδιαφιλονείκητα· ἂν δὲ ὁ ἀνὴρ εὖτος συνήνωνεν εἰς αὐτὰ καὶ παιδεῖαν, καὶ ἂν ἔζη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, οὐδὲν παράδοξον εἰ ἐγκαίρως δοξασθέντες ἐπ' αὐτοῦ ἦρωες τῆς θαλάσσης, νὰ ἐκήρυστον αὐτὸν καὶ δικτάτορα. Τοιοῦτος δὲ δικτάτωρ τῆς θαλάσσης, ἐφαμίλλους τῶν ναυτικῶν ἀρετῶν του ἔχων καὶ τοὺς διὰ ξηρᾶς δοξασθέντας, οὐδὲν παράδοξον, λέγομεν, ν' ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς νέος Βασιγ-

κτών τῆς Ἑλλάδος· καὶ νὰ ἔλυνε ἔκτοτε τὸ τῆς Ἀνατολῆς ζήτημα ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, ἄνευ τοσούτων θυσιῶν καὶ καταστροφῶν, αἵτινες πολλάκις ἔκτοτε ματαίως κατὰ δυστυχίαν ἐπισυνέβησαν.

Αἱ εἰκασίαι αὗται ἴσως φανῶσιν ὑπερβολικαί· ἀλλ' ἅς μὴ λησμονήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τὴν δικτατορίαν οἱ Ἑλληνες πολλάκις προσέφερον καὶ Λαζάρῳ τῷ Κουντουριώτῃ· καὶ ἤθελον ἴσως ἐπιτύχει, ἂν οὗτος ἐγίνωσκε κατὰ τι καὶ τὸν ἔξω κόσμον· ἀλλ' οὗτος μὲν οὐδέποτε συγκατετέθη, ὡς γνωστὸν, οὔτε τῆς Ὑδρας νὰ ἐξέλθῃ· ὁ δὲ Βούλγαρις εἶχε σπουδάζῃ ἐν τόπῳ πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς, κ'εἶχεν ἀφήσει εἰς αὐτὰ οὐ τὰς τυχοῦσας ἀναμνήσεις συνέσεως καὶ ἀνδρίας· ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῷ Ὑψίστῳ·

Ἐπιζήσαντας μὲν ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς εἶχεν ὁ Γεωργίος Βούλγαρις, τὸν Ἰωάννην, ναύαρχον ἀναδειχθέντα ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ ἀποβιώσαντα τῷ 1823· τὸν Φραγγίσκον, τὸ πολιτικὸν στάδιον εὐδοκίμως διανύσαντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀποβιώσαντα τῷ 1828· τὴν Ἑλένην, σύζυγον τοῦ Νικολάου Ἐλευθεράκη· καὶ τὴν Κυριακοῦλαν, σύζυγον τοῦ ναυάρχου Κριεζῆ. Ἐπιζήσαντας δὲ υἱοὺς εἶχε τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Δημήτριον Βούλγαριν, τὸν φιλοτίμως μὲν ὑπηρετήσαντα καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀλλὰ μετ' αὐτὸν πολλάκις φιλοτιμότερον καὶ ἐλληνοπρεπῶς διαχειρισάμενον τὰ ἀνώτερα τοῦ Κράτους ἀξιώματα· τὸν Νικόλαον, μέλος τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου· καὶ τὸν Ἐμμανουήλ, πρὸ ἐτῶν τινῶν ἀποβιώσαντα· ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἅπαντα τὰ τέκνα τοῦ Γεωργίου Βούλγαρι, οὐδενὸς τῶν συμπατριωτῶν αὐτῶν ἐφάνησαν ὑποδεέστερα τὰς τε χρηματικὰς καὶ ἀτομικὰς θυσίας. Μετὰ δὲ τοῦτον μόλις μαθόντα, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Ἀγγίστρι, ἣν ἐδώρήσατο, ὡς εἶδομεν, ἡ ὑψηλὴ Πύλη τῷ πατρὶ των ὡς τελείαν ἰδιοκτησίαν, ὑπῆρχον καὶ τινα

ἄλλα κτήματα, ἀνήκοντα τινὰ μὲν εἰς τινὰ Μονήν· τινὰ δὲ ἄλλα, εἰς πολίτας ἑλλήνας, παρητήθησαν πάσης κατοχῆς καὶ κυριότητος ἐπὶ τῆς νήσου· ἐδωρήσαντο μάλιστα τοῖς κατοικοῖς καὶ ιδιόκτητον ἐν αὐτῇ οἰκίαν των, ἣν ὠκοδώμησεν ὁ πατήρ, καὶ ἦν τότε μὲν ὠνόμαζον καγκελαρίαν, δηλαδὴ διοικητήριον· ἤδη δὲ μεταχειρίζονται οἱ κάτοικοι ὥς σχολεῖον καὶ δημαρχεῖον. Εἶθε καὶ οἱ ἔγγονοι τοῦ Βούλγαρι μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τῶν τε γεννητόρων καὶ τοῦ ἀληθῶς ἐνδόξου αὐτῶν προγόνου. Μόνη ἡ ἀκριβοὺς ἐκπλήρωσις τῶν εὐχῶν τούτων συντελεῖ εἰς τὴν ἀληθῆ προαγωγὴν τῶν τε ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν· καὶ οὐδέποτε ἡ γελοία ἐπίδειξις πατραγαθίων· τούναντίον μάλιστα αὐταὶ αἰείποτε ἀποβαίνουσι πρὸς βλάβην καὶ αἰσχος τῶν ἐπιδεικνυμένων.

Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ.

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΑΙ.

Δύο ἀρχαῖα ἔθνη, τὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων, καθὼς ἐξέπληξαν τὸν κόσμον ἄλλοτε διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων των, οὕτως ἐν μέρει ἐκπλήττουσιν αὐτὸν καὶ σήμερον διὰ τινων ἐκ τούτων. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα χαρακτηριστικά τῶν ἐλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων ἱκανῶς διεσαφηνίσθησαν ὑπ' ἄλλων· δύο δὲ μόνον κοινωνικῶν τάξεων, τῆς τοῦ Κλήρου καὶ τῆς τῶν ἡγεμόνων, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ μὴ παρατρέξωμεν ἐνταῦθα.

Ὁ μὲν Ἑλληνικὸς Κλῆρος, καίτοι ἐλεγχόμενος καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μενδελσῶνος Βαρθόλδου, τοῦ οὐχ ἥττον ἀναγνωρίζοντος ἄλλας τινὰς ἀρετάς του, ὡς ἀμαθὴς προληπτικὸς καὶ ἀκαθαρτος (1) ὁ ἐλληνικὸς, λέγομεν, Κλῆρος, καίτοι ἐλεγχόμενος ὡς τοιοῦτος, ἔπραξεν ὁμῶς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του ὅσα εἶδομεν ἔν τε τοῖς προλεγομένοις κ' ἐν τοῖς βίοις τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου· ὁ δὲ Ῥωμαϊκός, καίτοι σοφώτερος τοῦ ἐλληνικοῦ, ἐπιμένει ὁμῶς πεισματωδῶς εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τε κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάππα καὶ τῶν προνομίων τῶν Ἱησουϊτῶν.

Οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας οὐ μόνον ἀντέστησαν ἐνόπλως εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ καὶ συνεμάχησαν μετὰ τοῦ δεσποτισμοῦ κατ' αὐτῆς· τὰ πάντα δ' ἐμνηχανεύθησαν, καὶ μετὰ τῶν ληστῶν συνεταιρίσθη-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος. Μεταφρ. Παπαρρήγοπούλου Σελ. 20.

σαν πρὸς ἀνάκτῃσιν τῶν ὑπὸ τοῦ ξενικοῦ δεσποτισμοῦ δοθέντων αὐτοῖς θρόνων. Ἀντίθετα εὐτυχῶς παρέχουσιν ἡμῖν παραδείγματα δύο Ἕλληνες ἡγεμόνες, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Μιχαὴλ Σοῦτσος, ὡς εἶδομεν ἕκαστος τούτων ἐφιλοτιμήθη πῶς κάλλιον νὰ καταστρέψῃ ἰδίαις αὐτοῦ χερσὶ τὸν ἡγεμονικὸν αὐτοῦ θρόνον, καὶ πῶς τάχιον νὰ προσφέρῃ ἑαυτόν τε, τὴν περιουσίαν του, τὴν ζωὴν τῶν οἰκείων καὶ τέκνων του ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Εἶθε τοιαῦτα παραδείγματα διασταυρῶνται τοῦ λοιποῦ ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς καὶ τ' ἀνάπαλιν πρὸς ὠφέλειαν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τ' ἀφορῶντα τὴν καταγωγὴν τῶν Μαυρομιχαλῶν εἶναι σκοτεινὰ καὶ ἀβέβαια. Πρῶτος ὁ γράψας περὶ αὐτῆς Φραντζῆς ἀποφαίνεται μόνον, ὅτι εἶναι ἀρχαία καὶ ἐπίσημος οἰκογένεια (1). ὁ δὲ μετ' αὐτὸν γράψας Φιλῆμων ἀφηγεῖται, ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη κατάγεται μὲν ἐξ Ἀδριανουπόλεως, μετόκησε δὲ εἰς Μάνην ἐπὶ Ἑνετῶν· ὅτι ὁ πρῶτος Μαυρομιχάλης, εἶχε τέσσαρας υἱοὺς, καὶ ὅτι εἷς ἀπόγονος τούτων Γεώργιος, ισχύων ἐν Μάνῃ, διέσωσε τῷ 1792 τὸν Κατσώνην καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, οἵτινες χάριν εὐγνωμοσύνης ἔδωκαν αὐτῷ καὶ ἐπιστολὴν, δι' ἧς ἀνομολογοῦσι τρανώτατα τὴν εὐγνωμοσύνην των (2).

Ὁ δὲ Σάθας μνημονεύει καὶ δύο ἐτέρων Μαυρομιχαλῶν, Στεφάνου καὶ Ἰωάννου, ισχυόντων ἐν Μάνῃ ἐπὶ τῆς πρώτης Πελοποννησιακῆς ἐπαναστάσεως καὶ συμμεθεξάντων δραστηρίως αὐτῆς· ὁ δεύτερος τούτων ἦλθεν ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας καὶ εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ ῥώσσου ἀρχιστρατήγου Ὁρλώφ, λαλήσας αὐτῷ ἑλληνοπρεπῶς καὶ ὡς γνήσιος ἀπόγονος τῶν Σπαρτιατῶν (3).

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. Ἱστορ. ἀναγενν. Ἑλλ. Τόμ. α. Σελ. 84.

(2) Ἰδὲ Δοκ. ἱστ. Ἑλλην. Ἐπαν. Τόμ. α. Σελ. 411.

(3) Ἰδὲ Τουρκοκρατ. Ἑλλάς Σελ. 488.

Ὁ δὲ Σαρίπολος ἀκούσας, λέγει, τὰ περὶ καταγωγῆς ἐκ στόματος τοῦ πρότινων ἐτῶν ἀποβιώσαντος ὑποστράτηγος Ἀναστασίου Μαυρομιχάλη, ἀφηγεῖται ταῦτα ὡς ἐξῆς· πρὸ δύο περίπου αἰώνων ἐπὶ Ἑνετῶν ὑπῆρχεν ἓν τινι τῆς Μάνης χωρίῳ Ἀλικά παῖς ὀρφανὸς Μιχάλης καλούμενος, ὅστις διὰ τὴν ἀφάνειάν του ὠνομάζετο καὶ Μαῦρος· προαχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ μετοικήσας εἰς Οἴτυλον, ὠνομάσθη Μαυρομιχάλης. Ἐνυμφεύθη κ' ἐγένετο πατὴρ πολλῶν τέκνων, ἀρρένων μάλιστα· εἰς τῶν υἱῶν του ἔγγαμος, Κληρικὸς γενόμενος, προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐξάρχου τῆς Μάνης· εἰς τῶν υἱῶν τούτου, Γεώργιος, ισχύων, συνέδεσε σχέσεις μετὰ τινος ἐκ Κορώνης Ὀθωμανοῦ· προαχθεὶς δὲ οὗτος βραδύτερον εἰς τὸν βαθμὸν Μεγάλου Βεζύρου, ἀνέδειξε καὶ τὸν φίλον του Γεώργιον Μαυρομιχάλην ἓνα τῶν Καπετανέων τῆς Μάνης (1).

Ζῶν δέ τις Μαυρομιχάλης διηγήθη ἡμῖν τὰ ἐξῆς. Ὁ Γεώργιος οὗτος ἐγένετο τόσον ισχυρὸς ἐν Πελοποννήσῳ, ὥστε ἐπωνομάσθη καὶ Μωράμπεγης· ἀλλὰ πράγματι δὲν ἦτο οὔτε τῆς Μάνης Μπέγης, οὔτε ἡγεμῶν. Οὗτος ἔσχεν υἱοὺς Πιέρρον καὶ Ἰωάννην, ἐπίσης ισχυροὺς· καὶ ὁ μὲν νεώτερος ὠνομάσθη καὶ Σκυλόγιαννης· ὁ δὲ Πιέρρος, συζευχθεὶς μετὰ τῆς Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ ἐπίσης ισχύοντος Κουτσογρηγοράκη, ἔσχε δέκα υἱοὺς Πέτρον, τὸν παρ' ἡμῖν γνωστὸν Πετρόμπεγην· Γεώργιον, τὸν δευτερότοκον, περὶ οὗ κατωτέρω λεχθήσονται μυστηριώδη τινα. Μιχαήλ, Δημήτριον, Ἰωάννην, τὸν ἐπικληθέντα βραδύτερον βασιλέα τῆς Μάνης· Κυριακούλην, Ἀντώνιον, Κωνσταντῖνον, ἕτερον Γεώργιον, ἀντὶ τοῦ δῆθεν ἀποβιώσαντος· καὶ ἕτερόν τινα δέκατον.

Μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς Πελοποννησιακῆς ἐπανα-

(1) Ἰδὲ Δόγ. ἐκφ. εἰς τὴν κηδεῖαν Α, Μαυρομιχάλη Σελ. 3—4.

στάσεως, τῷ 1769, ὁ Καπετὰν Πασσᾶς Χατζῆ Χασάνης, ἐλθὼν εἰς Μάνην τῷ 1771 σὺν στολίσκῳ, ἐξητήσατο παρὰ πάντων τῶν Καπετανέων ἀνὰ ἓνα ὄμηρον· καὶ ὁ Πιέρρος προώρισε τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Πέτρον· ἀλλὰ, διὰ τὴν φυσικὴν ἀπέχθειαν τοῦ παιδὸς κατὰ τῶν Τούρκων, ἐδόθη ἐν τρυφῇ ἡλικία ὁ δευτερότοκος Γεώργιος· καὶ ὁ μὲν πρωτότοκος Πέτρος, λίαν φιλελεύθερος ὢν, καλλιεργῶν ἐν Μάνῃ, ὅπως κάλλιον ἡδύνατο, τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσός του, καὶ μόλις μαθὼν τὴν κατάργησιν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ Ναπολέοντος, ἔσπευσεν εἰς αὐτὸν κ' ἐξητήσατο συνδρομὴν πρὸς ἐντελῇ ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του· ἀλλ' ὁ Ναπολέων συνδρομὴν μὲν δὲν παρέσχε τότε, ὑπεσχέθη ὅμως βραδύτερον ἐπὶ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, καὶ προέτρεψε τὸν σφριγῶντα Σπαρτιάτην νὰ τὸν παρακολουθήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μὴ συγκατατεθέντος δὲ τούτου, ὁ Ναπολέων συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ στρατηγὸν Δαντσελῳτήν, καὶ τὸν παρήγγειλε ν' ἀναμείνῃ ἐκεῖ ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν σημαίαν καὶ προστασίαν τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις πρὸς συνδρομὴν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του. Ἐκδιωχθέντων ὅμως βραδύτερον τῶν Γάλλων ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, ἡναγκάσθη καὶ ὁ Πέτρος τὸ μὲν πρῶτον ν' ἀπέλθῃ εἰς Δυρράχιον· ἔπειτα δὲ κρύφα, εἰς Κωνσταντινούπολιν· κ' ἐκεῖ, προδοθεὶς ὡς Γαλλόφρων καὶ μισότουρκος, ἐκινδύνευσεν μεγάλως· τῇ μεσιτείᾳ ὅμως τοῦ πολὺ ἰσχύοντος τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατρὸς τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Λαπιέρου, ἐσώθη κ' ἐπανάκαμψεν εἰς Μάνην. Πρὶν δ' ἀφηγηθῶμεν τὰ λοιπὰ περὶ Πέτρου, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν καὶ ὅσα μυστηριώδη τῷ ὄντι ἠκούσαμεν περὶ Γεωργίου.

Οὗτος διὰ τε τὸ φυσικὸν κάλλος του καὶ διὰ τὴν εὐφυίαν του εἴλκυσεν εἰς τοσοῦτον τὴν εὐνοίαν τοῦ Καπετὰν-Πασσᾶ καὶ τῆς συζύγου του, ὥστε οὗτοι ἀπεφά-

σισαν τοῦτον μὲν νὰ υἱοθετήσωσι· τοὺς δὲ γονεῖς του νὰ εἰδοποιήσωσι ψευδῶς, ὅτι ἀπεβίωσεν, ἵνα ἀπωλέσωσιν εὐκολώτερον τὰ ἔχνη του. Τούτων γενομένων, οἱ γονεῖς πρὸς παρηγορίαν των ὠνόμασαν βραδύτερον ἕτερον υἱὸν των Γεώργιον· ἔπειτα ὁμῶς ὑπεψιθυρίζετό πως ἐν Μάνη ὅτι ὁ ὡς ὁμηρος δοθεὶς τῷ Καπετάν-Πασσᾷ Γεώργιος ζῇ, καὶ ὅτι τουρκεύσας, ἴσως καὶ ἀκουσίως, προήχθη εἰς μεγάλα ἀξιώματα· ἀλλ' οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε μετὰ ταῦτα ἐδυνήθη ν' ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριον τοῦτο.

Τῷ δὲ 1814 ἐστάλη μετὰ στολίσκου εἰς Μάνην Σιουκιούρ Μπεγῆς τις πρὸς περιστολὴν τῆς πειρατείας. Ἡ Μάνη τότε κατεσπαράσσετο δυστυχῶς ὑπὸ ἐγγχωρίων διενέξεων· καὶ πολλοὶ, φθοноοῦντες τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, ἀπέδιδον αὐτῷ ψευδῶς τὰ πλεῖστα τῶν κακῶν τοῦ τόπου των, κ' ἡλπίζον, ὅτι συκοφαντοῦντες, ἤθελον ἐπιτύχῃ τὴν ἐξόντωσίν του. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν συνέβη τὸ ἀντίθετον. Ὁ μὲν Πέτρος Μαυρομιχάλης, πεπεισμένος εἰς τὴν ἀθωότητά του, προσῆλθεν αὐτόκλητος εἰς τὴν ναυαρχίδα, φέρων ὡς δῶρα καὶ κριούς τινας. Ὁ δὲ Σιουκιούρ Μπέγης, παραβλέψας πάντας τοὺς λοιπούς, μόνον παρὰ τοῦ Μαυρομιχάλη ἐζήτησεν ἐν ἰδιαιτέρᾳ συνεντεύξει σύμπραξιν καὶ συμβουλήν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Οὗτος δὲ τῇ εἰληκρινεῖ συμπράξει τοῦ Μαυρομιχάλη ἐπετεύχθη εἰς τοσοῦτον, ὥστε ὁ Σιουκιούρ Μπέγης ὠρκίσθη ἐνώπιον πάντων τῶν ἀξιωματικῶν του, ὅτι, ἐπανερχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, θὰ ζητήσῃ ἀνάλογον ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Μαυρομιχάλη, ὃν τότε διώρισε τοποτηρητὴν τοῦ καθαιρεθέντος ἡγεμόνος Θεοδώρου-Μπέγῃ· καὶ ὃν πρὶν ἀπέλθῃ ἐπεσκέφθη κατ' οἶκον. Οἱ πάντες δὲ τότε ἐθαύμασαν δύο τινά. Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ Σιουκιούρ Μπέγης εἰσῆλθεν ἄνευ ὁδηγοῦ καὶ ὡς εἰδήμων εἰς ἅπαντα τὰ λαβυρινθώδη δωμάτια τοῦ πύργου τοῦ Μαυρομιχάλη· καὶ δεύτερον, ὅτι μόλις

ιδὼν τὴν μητέρα τούτου, ἡσπάσθη μετὰ σεβασμοῦ τὴν δεξιάν της καὶ συνεκινεῖτο ἀκουσίως, ὡς ὅτις ἔβλεπε μέλος τῆς οἰκογενείας τοῦ Μαυρομιχάλη.

Μετὰ παρέλευσιν μὲν διετίας περίπου ὁ Σιουκιούρ, Μπέγης ἐπανῆλθε σὺν στολίσκῳ, φέρων καὶ τὸν ἐπίσημον διορισμὸν τοῦ Πέτρου ὡς ἡγεμόνος, ἡ μπέγη τῆς Μάνης. Εἰς τοῦτο δέ, ὡς ἐμάθομεν, ὁ Σιουκιούρ-Μπέγης οὐδεμίαν ἀπὴντησε δυσκολίαν· διότι καὶ ὁ Γεώργιος Βούλγαρις, ὁ εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν, ὡς εἶδομεν, χρησιμεύσας πρὸς περιστολὴν τῆς πειρατείας ἐν Μάνῃ, εἶχε συστήσει τὸν Μαυρομιχάλην, ὡς τὸν μόνον ἱκανὸν νὰ περιορίσῃ τὴν πειρατείαν. Μετὰ δὲ τὴν κοινοποίησιν τοῦ διορισμοῦ ὁ Σιουκιούρ Μπέγης, φιλοδωρησάμενος γενναίως καὶ ἅπαντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἔλαβεν ὡς ὁμήρους ἀνθ' ἑνὸς δύο υἱοὺς τοῦ Πέτρου, τὸν Ἀναστάσιον καὶ τὸν Γεώργιον· καὶ τούτους, ἐπανακάμφας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξεπαίδευε κατ' οἶκον ἐπιμελῶς καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ των. Ἐπανακάμφαντος δὲ τοῦ Ἀναστασίου εἰς Μάνην ἕνεκα νόσου καὶ ἐξωρισθέντος εἰς Ῥόδον τοῦ Σιουκιούρ-Μπέγης, οὗτος συνεβούλευσε τὸν Γεώργιον νὰ καταλύσῃ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ νὰ μὴ παρεκτρέπηται οὔτε κεραίαν τῶν συμβουλῶν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Ἀποστατήσαντος βραδύτερον τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ, ὁ Σουλτάνος ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ στολίσκον καὶ πρὸς τὸν διὰ θαλάσσης ἀποκλεισμὸν τοῦ ἀποστάτου. Καὶ ὁ μὲν στολίσκος προσήγγισεν εἰς Ῥόδον, ὁ δὲ μοίραρχος ἐξῆλθε πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ Σιουκιούρ-Μπέγης, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἔχει διαταγὰς καὶ πρὸς τὸν Μπέγην τῆς Μάνης, ἵνα τῷ δώσῃ στρατόν. Ὁ μὲν Σιουκιούρ-Μπέγης, μόλις ἀκούσας τοῦτο, συνέστησεν αὐτῷ θερμῶς σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυρομιχαλῶν· ὁ δὲ Πετρόμπεγης παρέσχε τῷ ὄντι τριακοσίους Μανιάτας ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κυριακού-

λη, τοῦ Ἡλίου, καὶ τοῦ Ἀντωνίου, εἰς οὓς ἐπεδαψίλευσε
πολλὰς φιλοφροσύνας ὁ μοίραρχος· ἀλλ' ὁ Μαυρομιχάλης
τοὺς μὲν δύο πρώτους ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ ταχέως·
ὁ δὲ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσας στρατηγὸς Ἀντώνιος διὰ τὴν
φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν του εἰς τὰς μάχας τῆς Πρεβέζης
εἵλκυσεν εἰς τοσοῦτον τὴν ὑπόληψιν τοῦ Ὁθωμανοῦ
Μοιράρχου, ὥστε μετὰ τὴν ἀνάνδρον παράδοσιν τοῦ
Βελῆ Πασσᾶ καὶ τὴν πτώσιν τῶν φρουρίων τῆς Πρε-
βέζης, ἐκεῖνος ἐδωρήσατο τῷ ἐπανακάμψαντι εἰς τὴν
Μάνην Ἀντωνίῳ ἱκανὴν ποσότητα πολεμοφοδίων, μεγά-
λως χρησιμευσάντων ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος. Ἡ
θεία πρόνοια πρὸ πολλοῦ, φαίνεται, ἀοράτως καὶ διὰ δια-
φόρων τρόπων καθωδήγει τοὺς Ἑλληνας εἰς προπαρα-
σκευὴν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου. Οὐδὲν δὲ παράδο-
ξον καὶ πολλὰ τῶν δυσεξηγήτων κινήματων τοῦ τουρ-
κικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ Χουστρέφ-Πασσᾶ, τοῦ ἔχοντος
ἐν μεγάλῳ ἀξιώματι καὶ πολλῇ ὑπολείψει καὶ τὸν Σι-
ουχιούρ-Μπέγην, οὐδὲν παράδοξον, λέγομεν, πολλὰ τῶν
δυσεξηγήτων ἐκείνων κινήματων τοῦ τουρκικοῦ στόλου
τότε, νὰ προήρχοντο καὶ κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ κατὰ
πολλὴν πιθανότητα Ἑλληνικὴν καταγωγὴν ἔχοντος
τούτου ἀξιωματικοῦ· ἀλλὰ ταῦτα μὲν πάντα ἄδηλα καὶ
σκοτεινά.

Ὁ δὲ Πουκεβίλ ἀφηγεῖται ὅτι ὁ Γεώργιος Παππαδό-
πουλος, διατελὼν εἰς Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν, ἦλθε κατὰ
τὸ 1769 εἰς Οἷτυλον, καὶ συνενοηθεὶς μετὰ τοῦ Ταμά-
ρα, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ καταστήσῃ συνωμότην κατὰ τῆς
Τουρκίας καὶ τὸν Γιαννάκην Μαυρομιχάλην, Μπέγην
τῆς Μάνης καὶ πατέρα τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. (1)
Τὴν διαβεβαίωσιν δὲ ταύτην, προσθέτει, ἔλαβε παρὰ τοῦ
Μπενάκη, υἱοῦ τοῦ ἄλλοτε προξένου τῆς Ῥωσσίας ἐν

(1) 1de Hist. de la régénération de la Grèce par Pouqueil tom. i pag. 47.

Κερκύρα, τοῦ μεγάλως χρησιμεύσαντος, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου τῷ 4769. Ἐνταῦθα πρόδηλον εἶναι ὅτι ὁ τε Μπενάκης καὶ ὁ Πουκεβίλ ἐκλαμβάνουσι τὸν θεῖον, ὡς πατέρα τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. Περὶ δὲ τοῦ θείου τούτου ὁ Σάθας ἀφηγείται τὰ ἐξῆς :

«Ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης, ἀποχωρισθεὶς τῶν ῥώσων ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Ὀρλώφ συγχίσεως, διετρίβε τότε ἐν Νησίῳ ἐπὶ κεφαλῇς τῶν Μανιατῶν· ἅμα δ' ὁ γενναῖόφρων ἀνὴρ εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπέλευσιν τῶν πολεμίων, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τὸν Ὀρλώφ, ὑποσχέθεις, ὅτι θέλει ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν πολεμίων ἐν τῇ κλεισούρᾳ, μέχρις ὅτου ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἂν ᾔθελε· ἢ ν' ἀναχωρήσῃ, ἂν ἐφοβεῖτο.

»Προσβληθεὶς ὑπὸ πέντε χιλιάδων Τουρκαλθανῶν, καὶ ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν διωκόμενος, ἀφ' οὗ εἶδε πάντας σχεδὸν τοὺς ἐταίρους πεσόντας, συλληφθέντας, ἢ φυγόντας, ὠχυρώθη ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν ἀπομεινάντων ὁπαδῶν του ἐντὸς μιᾶς οἰκίας, καὶ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας γενναίωτατα ἠγωνίσθη. Ἐκ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἔπεσον κατὰ τὸν ἄνισον ἐκεῖνον ἀγῶνα 22· ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἔθεσαν πῦρ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ Μαυρομιχάλη καταφύγιον μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ἐξερχόμενον ἐκ μέσου τῶν πυρκαϊσμάτων ἐρείπῳ ἓνα γέροντα καὶ ἓνα νεανίαν, ἡμιεκαυμένους ἐκ τοῦ πυρός καὶ αἵματοφύρτους ἐκ τῶν πληγῶν· ἦτο ὁ Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ υἱοῦ του· οἱ ἄγριοι νικηταί, μὴ σεβασθέντες τὴν ἡρωισμόν ἐφόνευσαν αὐτούς». (1).

Ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος ἦτο, φαίνεται, ἀνώτερος τῆς ἑαυτοῦ ἐποχῆς, ὡς δεικνύουσιν αἱ ὑψηλαὶ αὐτοῦ ῥήσεις πρὸς τὸν Ὀρλώφ, ὅτε οὗτος ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπολιόρχει τὸ φρούριον τῆς Κορώνης. Μετὰ Λακωνικῆς ὄντως εἰρωνείας ἤλεγχε τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ, ὅτι, ἐν ᾧ ἤλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ πομπωδῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐν ᾧ ἐγένετο αἰτία ἐρημώσεως πλείστων Ἑλληνικῶν χωμῶν, ἠγγόει τὸν τρόπον τῆς ἀλώσεως, ἢ καταστροφῆς ἐνὸς φρουρίου. Ὁ Ὀρλώφ, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος μεγάλης καὶ

(1) Ἰδὲ Σάθα Τουρκοκρατ. Ἑλλ. Σελ. 504—502.

κραταιᾶς δυνάμεως, ἠθέλησε, κατὰ Σάθαν, ν' ἀπαντήσῃ, πρὸς τὰς μομφὰς τοῦ Μαυρομιχάλη, μεθ' ὕβριστικῆς ἀλαζονείας. Ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος ἥρως τοῦ Ταυγέτου εἶπε διὰ φωνῆς ἠχηρᾶς καὶ βροντώδους, μαρτυρούσης τὴν ἰσχυρὰν τοῦ νέου Σπαρτιάτου πεποίθησιν «καὶ ἂν εἴχες ὑπὸ τὰς διαταγὰς σου ὅλους τοὺς στρατοὺς τῆς αὐτοκρατορίσσης σου, δοῦλος πάντοτε θά ῃσαι, ἐνῶ ἐγὼ εἶμαι ἀρχηγὸς λαοῦ ἐλευθέρου» (1).

Τοιοῦτων προγόνων ὧν ἀπόγονος ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, τῷ 1818 ἐδέχθη τὴν κατήχησιν, λέγει ὁ Τρικoupης, μεθ' ὅσης προθυμίας δέχεται τις ὅ,τι ἐπιθυμεῖ καὶ ὀλιγωρίσας πάντα τὰ ἄλλα, προσήλωσεν ἔκτοτε τὴν καρδίαν του εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς παλλιγγενεσίας (2). Ἀμα δὲ γενόμενος ἐταῖρος, προσέφερε κατὰ Φιλήμονα καὶ γρόσια χίλια· καὶ δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ τῷ 1819 ἔπεμψεν αὐτὸν τοῦτον τὸν κατηχητὴν του Κυριακὸν Καμαρινὸν πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀγνώστου ἀρχῆς, συνοδεύσας αὐτὸν καὶ διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς.

«Οἱ παλαιοὶ Σπαρτιάται δὲν ἐνδρέποντο διὰ τὴν πτωχίαν των, ἐπειδὴ καὶ αὕτῃ ἀποκατέστανε τὴν δυνάμιν των καὶ ἐβεβαίωνε τὴν ἐλευθερίαν των. Οἱ κάτοικοι τῆς νέας Σπάρτης, ὡς ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν, κατατρεχόμενοι ἀπὸ τοὺς κατακυριεύσαντας τὸ λοιπὸν Γένος, ἐτραβήχθησαν εἰς μίαν πετρώδη καὶ ὀλιγόκαρπον γωνίαν τῆς γῆς, καὶ οὕτω θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες ἐκληρονόμησαν τὴν πτωχίαν τῶν προπατόρων των, ἣ ὅποια εἰς τὸ μέσον τοῦ γενικοῦ ὀλέθρου τοὺς ἐφύλαξεν ἐλευθέρους. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ τῶν τυράννων, μὴ δυναμένη μὲ τὰ ὅπλα νὰ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς, ἐπρόστρεξεν εἰς τὰ μηχανουργήματα, ἔσπειρε τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν ἐγκρίτων μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἡγεμονείας, καὶ μὲ τὴν συνεχῆ ἀλλαγὴν των εἰς αὐτὴν ἔκαμε νὰ ἀνάψῃ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις ἐγένετο τόσον ὀλέθριος, ὅσον οἱ πολεμοῦντες ἦτον πτωχοὶ, καὶ, διὰ νὰ τὸν ἐξακολουθῶσι, μὴν ἔχον-

(1) Ἴδὲ Τουρκοκρατουμ. Ἑλλ. Σελ. 488.

(2) Ἴδὲ Λόγοι ἐκφων. ἐπὶ τῆς κηδείας τινῶν πρωταγωνιστῶν ὑπὸ Σπ. Τρικούπη. Σελ. 81.

τες ἄλλους τρόπους, ἐδίδοντο εἰς τὴν πειρατικὴν, διὰ νὰ λαμβάνωσι μέσα· καὶ οὕτως ἐπέφερον εἰς τὴν δυστυχῇ πατρίδα μας ὅλα τὰ κακὰ τῆς πατελοῦς ἐνδείας καὶ ἐλλείψεως καὶ αὐτῶν τῶν ἀφεύκτων, προελθόντα ἀπὸ τὴν παραμέλησιν τῆς καλλιεργείας τῶν ὀλίγων προϊόντων τοῦ τόπου.

»Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν εὔρον τὸν τόπον, ὅταν ἔλαβα τὴν ἡγεμονίαν του πρὸ τριῶν χρόνων· καὶ ὁ πρῶτός μου συλλογισμὸς ἐστάθη, ὅτι ἀποκατασταίνων τὴν ἡσυχίαν καὶ κάμνων νὰ παύσῃ πᾶσα διχόνοια, νὰ δώσω ἀσφάλειαν εἰς ὅλους, διὰ νὰ ἀφιερῶθω εἰς τὰς ἐργασίας των πρὸς εὐκολίαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ οὕτω νὰ παύσῃ καὶ ἡ πειρατικὴ, διὰ νὰ ἐκταθῇ καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριόν μας. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ πολιτικὴ τῶν κρατούντων ἐφάντασθη τὸν τρόπον· πάλιν νὰ εἰσάξῃ τὰς δυστυχίας, ἐπιφορτίζουσα ἐμὲ ὑπέρογκα δοσίματα ὑπὸ διαφόρων σχημάτων, καὶ κάμνουσα νὰ ἐξοδεύω μὲ διαφόρους προφάσεις, καὶ οὕτω, διὰ νὰ ὑποφέρω τὰ τοιαῦτα, νὰ βαρύνω τὴν κοινότητα, ἐπιφέρων μὲ τοῦτο δυσαρέσκειαν καὶ ἐνδειαν, διὰ νὰ γεννηθῇ πάλιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ τὰ ἀκόλουθά του κακὰ· μήτε στιγμὴν δὲν ἐστοχάσθην νὰ ἀποφασίσω· ἤθελε χάσω, ὅσους κόπους ἔκαμα μὲ τὴν οἰκογένειάν μου πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας τῶν συμπατριωτῶν μου, ἀνίσως ἤθελε βοηθήσω αὐτὴν τὴν ἐξολοθρευτικὴν πολιτικὴν· καὶ τὸ λοιπὸν Γένος ἀργὰ ἢ ὀγλήγωρα ἤθελεν ἐξιχνιάσῃ εἰς ἐμὲ οὐχὶ ἄνδρα ἄξιον νὰ διοικήσῃ τοὺς δυστυχεῖς ἀπογόνους τῶν παλαιῶν Σπαρτιατῶν· ἀλλ' ἄνθρωπον, ὅστις πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν κυριευόντων καὶ διὰ ἰδιαίτερα τέλη ἔσθυσεν καὶ τὸν ὕστερον σπινθῆρα τῆς ἐλευθερίας, ὁ ὁποῖος ἐσώζετο εἰς ἐν ὀλόκληρον τυραννούμενον ἔθνος· ἀλλ' ἐχρειάζετο νὰ εὔρῃ ἐν ἱατρικόν. Διὰ νὰ ἀπαντήσω τὰ κακὰ καὶ νὰ χορτάσω τὴν διψαν τῶν διψούντων τὰ χρήματα, τὸ μόνον ἦτον νὰ ἐπιφορτωθῶ ὑπέρογκα χρῆμα πρὸς αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι διὰ νὰ ἦναι βέβαιοι, ὅτι δὲν θέλει τὰ χάσωσιν, ἐχρειάσθην νὰ στείλω δύο ἐκ τῶν υἱῶν μου ἐν ἐχείρον εἰς αὐτοὺς.

»Τοιαύτη πάλιν ἦτον ἡ κατάστασις τῆς ἡγεμονείας μου, ὅταν ἤκουσα τὴν γενναίαν ἀπόφασίν σας. Ἀμέσως ἐστοχάσθην, ὅτι ἡ Θεία πρόνοια εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμον περίστασιν καὶ ἀβεβαιότητα τοῦ μέλλοντος μοὶ ἔστειλε τὴν φωνήν. Ἐπακούμην τὰς ἐλπίδας μου εἰς αὐτὴν, καὶ εἶμαι βέβαιος εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐλληνικῶν φρονημάτων σας. Πλὴν, διὰ νὰ στερεώσω καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐγκρίτους ὁμοπατρίους μου τὴν θέλησίν σας, ἐχρειάζετο νὰ κάμω καὶ ἄλλας θυσίας, τὰς ὁποίας δὲν εἶναι πρέπον νὰ εἰπῶ· πλὴν πολλοὶ τῶν φίλων σας καὶ γνωρίζουσι καὶ εἰδόν. Ὅθεν, διὰ

νά ἦναι ὠφέλιμος ἡ πατρίς μου καὶ νά ἐλπίζωμεν καρπὸν ἀπὸ αὐτὴν, πρέπει νά γίνωσι μερικὰ προπαρασκευαστικά, τὰ ὁποῖα σᾶς προβάλλω, καὶ ἡ φιλογενεῖά σας ὡς τὰ ἐγκρίνη.

»Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς μαθήσεως, καθὼς καὶ εἰς ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Γένους τὸ ἐπρόβαλε μέσον φίλων.

»Δεύτερον ἡ σύστασις ἑκατὸν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι χρονικῶς ἤθελε στήσωσι περὶ τὰς 40,000 γρόσια· καὶ

»Τὸ μεγαλύτερον ἡ κατάθεσις ἐνὸς κεφαλαίου 500,000 γροσίων, ἡ καὶ ὀλιγώτερόν τι, διὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου. Αὕτη ἡ πόσότης, ἤθελεν εἶναι ὑπὸ τῆς ἰδιαίτερας μου κυβερνήσεως. Αἱ ὠφέλειαι, αἱ ὁποῖαι ἤθελε προέλθωσιν ἀπὸ τὴν κατάθεσιν τούτου τοῦ κεφαλαίου, εἶναι μεγάλαι· καὶ πρώτη καὶ μεγαλητέρα εἶναι, ὅτι, εὐκολυνόμενον τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, ἐστερεώνειτο ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία· καὶ, δυνάμενος ἐκ τοῦ προερχομένου κέρδους νά ἀπαντήσω τὰ ὑπέρογκα βάρη τῆς ἡγεμονείας, ζητούμενα παρὰ τῶν κρατούντων, ἤθελεν ἐλαφρύνω περισσότερον τὴν κοινότητα ἀπὸ τὰ συνήθη δοσίματα, καὶ οὕτως ἤθελε τοὺς ἀποκαταστήσω πλέον προθύμους εἰς τὰς προσταγὰς μου, ὅταν ἐμελλε νά ἐνεργήσω ἐν τι μεγαλύτερον κατὰ τὴν θέλησίν σας. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου ἤθελε κατασκευάσω τρία ἢ τέσσαρα πλοῖα μετρίου μεγέθους, τὰ ὁποῖα, κυβερνούμενα παρὰ ἐντοπίων καὶ μετακομίζοντα τὰ τοῦ τόπου προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην, ἤθελε μᾶς φέρωσιν ἐκεῖθεν εὐκόλως καὶ ἀνυπόπτως, ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀσφάλειαν. Προσέτι εἰς αὐτὰ τὰ πλοῖα ἤθελεν εὐρωσι πολλοὶ πόρον ζωῆς.

»Τοιαῦτα εἶναι τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προβάλλω εἰς τὴν φιλογενῇ προαίρεσίν σας, ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαία. Ἀλλ' ἀνίσως ἡ φρόνησίς σας δὲν ἤθελε τὰ εὖρη σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς σας, ὡς ἐνεργήσῃ ἄλλα, πλέον ἀνάλογα· ὅμως πάντοτε ὡς ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι χωρὶς θυσίας ἡ ἀσφάλεια τῆς νέας Σπάρτης εἶναι ἀνενέργητος. Παρκαλῶ, χωρὶς ἀναβολὴν νά μοὶ φανερώσητε, ὅ,τι κρίνετε ἀναγκαῖον πρὸς διοργανισμόν, διὰ νά ἦμαι σύμφωνος εἰς τὸ γενικόν, προσδιορίζοντες ἐνταυτῷ, καὶ μέσον τίνος ν' ἀκολουθῶ τὴν μεταξὺ μας ἀνταπόκρισιν μὲ περισσοτέραν ταχύτητα καὶ ἀσφάλειαν. Ἐπιβεβαιῶν ἐκ δευτέρου, ὡς καὶ ἄλλοτε, τὴν εἰς τὴν φιλογενῇ προαίρεσίν σας ἀφιέρωσίν μου, μετὰ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν μένω.

»1819 Φεβρουαρίου 2 Κυριακή.

»Ἐτοιμώτατος τῶν ἐπιταγῶν σας ἀδελφός

»ΠΕΤΡΟΜΠΕΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΛΑΔΗΣ»(1).

Καὶ ὁ μὲν Καμαρινὸς, περιελθὼν γῆν τε καὶ θάλασσαν, ἀφίχθη, ὥς γνωστὸν, εἰς Πετρούπολιν· ἐκεῖ δὲ σμιχροῦ ἐδέησε νὰ διακινδυνεύσῃ προώρως τὸ πᾶν. Ἐπανερχόμενος δὲ, ἐδολοφονήθη κατὰ τινὰς ὑπὸ τῶν Ἑταίρων, ἵνα μὴ ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν Μαυρομιχάλην τὸ σαθρὸν τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως. Ὁ δὲ Πετρόμπεγης, καίτοι λυπηθεὶς μεγάλως διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Καμαρινοῦ, καίτοι ὑποπτευθεὶς, ὥς λέγεται, καὶ τὰ αἷτια τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὁμῶς ἀπέσχε τοῦ νὰ προπαρασκευάζεται δραστηρίως εἰς τὸν ἀγῶνα, συνενοούμενος πάντοτε μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑταίρων, κυρίως μετὰ τοῦ Περρραιβοῦ, τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ τοῦ Δικαίου, οὓς ἀπέκρυπτε τε καὶ ἐξοικονόμει, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο. Εἰς τὴν προπαρασκευὴν δὲ ταύτην ἐνίσχυσεν αὐτὸν καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου.

«ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

»*Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.*

»Εὐγενέστατε καὶ ἐνδοξότατε Ἀρχων τῆς Μάνης Κύριε Πετρόμπεη, καὶ τιμιώτατοι καπετανεοὶ τε καὶ πρόκριτοι, ἡμέτεροι κατὰ πνεῦμα υἱοὶ ἀγαπητοὶ, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ εὐλογία καὶ συγχώρησις. Μαθόντες τὸν ἑνθερμον ζῆλον, ὃν ἐμπνεύσει Θεῖα ἀνελάβετε νῦν, καὶ τὴν ἀγαθὴν βουλὴν καὶ ἀπόφασιν, ἣν φιλαδέλφως ἐποιήσασθε πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ νὰ συγκροτήσετε κοινὸν Ἑλληνομουσεῖον αὐτόθι εἰς τὴν πατρίδα σας, ἀφ' ἧς διόλου ἐξέλιπε πρὸ πολλῶν χρόνων τὸ φῶς τῆς παιδείας καὶ τῶν μαθησεων, ἐχάρημεν καθ' ὑπερβολὴν καὶ κατεστέψαμεν πάντας μὲ τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας, καὶ μὲ τοὺς προσήκοντας ἐπαίνους καὶ εὐφημίας. Ὅθεν καὶ κατὰ χρῆος πατρικῆς προνοίας, γράφοντες διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, ἐντελλόμεθα τῇ τε Ἐνδοξότητί της προηγουμένως καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς τιμιωτάτοις Καπετανεοῖς ἐπομένως, μένοντες ἐδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι ἀπὸ τὴν ἀξίειναινον αὐτὴν καὶ θεάρεστον ἀπόφασίν σας, νὰ συμπροθυμοποιηθῆτε εἰς τὴν σύστασιν τοῦ κοινοῦ σχολείου καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ἐν αὐτῷ τῶν λόγου ἀξίων διδασκάλων, καὶ μὲ κοινὴν ἔνωσιν κατὰ

Χριστὸν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν καὶ συμφωνίαν νὰ περιθάλητε αὐτὴν καὶ νὰ διοικῆτε, φιλοτιμούμενοι εἰς τὸ νὰ δείξετε πραγματικῶς τὸ φιλόπατρι καὶ φιλόμουσον, καὶ ὅτι ἐστὲ τῇ ἀληθείᾳ ἀπόγονοι τῶν σοφῶν καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν. Μόνον τὸ φῶς τῆς παιδείας δύναται νὰ σᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια, καὶ εἰς τὰ βιωφελῆ καὶ περὶ τὸ ζῆν χρήσιμα, καὶ νὰ σᾶς ἀποδείξῃ ἐπαινετοὺς καὶ ἀριζήλους μὲ τὴν ἀντίδοσιν καὶ τῶν θεύθεν ἀποειμένων μισθῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις γνωρίζοντες, πόσον καὶ ἡμεῖς φιλοτιμούμεθα περὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προνοοῦμεν καὶ προθυμούμεθα εἰς τὸ νὰ συνεισφέρωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ἀντίληψιν καὶ προστασίαν, μὴ διαλείπητε, θαρρῶντως γράφοντες ἡμῖν καὶ ἀναγγέλλοντες πᾶν, ὅ,τι πρὸς σύστασιν τοῦ θεαρέστου αὐτοῦ ἔργου ἀφορᾷ, ἵνα λαμβάνῃ τὸ προσῆκον πέρας. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἅπερον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν!

ἡγαθὸ Ἰουλίου λ'.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ εὐχέτης διάπυρος» (1).

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ὅλως ἀλληγορικὴ, ἐμφαίνει τὴν τε περίνοιαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ γράψαντος καὶ τοῦ Μαυρομιχάλη· οὗτος δὲ βραδύτερον ἔλαβε κ' ἔγραψε καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύτης φύσεως ἐπιστολάς, δημοσιευθεῖσας ὑπὸ τοῦ Φιλήμωνος. Καίτοι δ' ἔχων ἐν τῷ στόματι οὕτως εἰπεῖν τοῦ λύκου (2) τὸν προσφιλῆ αὐτοῦ υἱὸν Γεώργιον, διαμένοντα εἰσέτι ἐν τοῖς πατριαρχείοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ κατηχηθέντα αὐτόσε, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὁμως εἰδίστασε νὰ πέμψῃ εἰς Τρίπολιν καὶ ἕτερον υἱόν, τὸν Ἀναστάσιον, μόλις ἀναλαβόντα βαρυτάτης ἀσθενείας, ὡς ὁμηρον πρὸς καθησύχασιν τῶν ὑπονοίῳν τῶν Τούρκων.

Ἐλθόντος δὲ τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, συναθροίσας «λέγει ὁ αὐτόπτης σχεδὸν μάρτυς Φραντζῆς» τὴν 22 καὶ 23 Μαρτίου περὶ τοὺς πεντάκις χιλίους στρατιώτας ἐν Κυτριάις ὑπὸ τοὺς υἱοὺς καὶ ἀδελφούς του καὶ πάντας τοὺς καπεταναίους τῆς Μάνης, ἐνθα ἀπέ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαν. Φιλήμωνος Τομ. α'. Σελ. 158.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 189, 228.

κρυπτε τότε καὶ τὸν Κωλοκοτρώνην, εἰσῆλθε μετὰ πολλῶν ἐξ αὐτῶν εἰς Καλάμας (1). Καὶ ὁ μὲν Βοεβόδας ἐζήτησε λόγον τῶν τοιούτων κινήσεων· ὁ δὲ Μαυρομιχάλης, οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέκρυψε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ λαμπρᾶς δοξολογίας εἰς τὸν Ὑψιστον, ἣν καὶ ἡμεῖς, μεταφράσαντες ἀπὸ τοῦ Φίνλαῦ, ἐδημοσιεύσαμεν (2), προεκθύρε τὴν ἐπανάστασιν τὴν 5 Ἀπριλίου νέον ἔτος κατὰ Φίνλαῦ, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν 23 Μαρτίου· τὴν δὲ 25 ἐξέδωκε καὶ τὴν ἐξῆς προκήρηξιν.

Ἀπὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς ἀρχιστρατήγου τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη, καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτῃ.

Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Ἕλληνας, εἰρὴ μόνον πνοή, καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὠθῇ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους ἀναστεναγμούς των. Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν, στερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ἄρματα καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν Τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φιλία καὶ διχόνοια, καρποὶ τῆς τυραννίας, ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρές μας, ὅπου ἦσαν δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τῆς σκληρᾶς ἀλύσου τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας, ἐλύθησαν καὶ ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων. Οἱ πόδες μας, οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἀγκυρεῦσεις τῆς ἀσπλαγχνίας, τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλὴ μας, ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγόν, τὸν ἀπετείνανε καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ, εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ γλῶσσά μας, ἡ ἀδυνατοῦσα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ λόγον, ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν τυράννων, τώρα μεγалоφώνως φωνάζει καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπεφασίσαμεν, ἡ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δίκαιά μας καὶ νὰ ἀναστήσωμεν τὸ ταλαιπωρημένον ἑλληνικόν

(1) Ἰδὲ Ἐπιτομ. Ἰστ. Ἑλλήν. Ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ 333.

(2) Ἰδὲ Βίον Περικλ. Τόμ. Ε'. Σελ. 164 ἢ Finlay vol. i Σελ. 184-185;

γένος μας. Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλὰς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σεῖς ἐρωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχιστα τὴν φιλάνθρωπον συνδρομήν σας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς θέλομεν δεῖξει ἐν καιρῷ πραγματικῶς τὴν εὐγνωμοσύνην μας.

Ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ Γραμμатеῖῳ τῆς Καλαμάτας τῇ 25 Μαρτίου 1821.

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ,

ἡγεμὼν καὶ ἀρχιστράτηγος, καὶ ἡ Πελοποννησιακὴ
Γερουσία ἐν Καλαμάτῃ (1).

Ὁ δὲ Φιλήμων περιγράφει τὸ χρήσιμον τῆς συμμετοχῆς τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τοῦ ἀγῶνος ὡς ἐξῆς·

«Ἰδίως δ' ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἀρχηγὸς διπλοῦς φυσικῶς μὲν οἰκογενείας, πολυπροσώπου, πολυκλάδου καὶ ἡρωικῆς αἰέποτε, πολιτικῶς δὲ, τῆς Λακωνίας ἀπάσης ὡς ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐποχῆς καὶ δικαίωματι τὸ πρῶτιστον ἠθικὸν στήριγμα καὶ πράγματι τὸ πρῶτον τῆς ἐγειρομένης κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἐπαναστάσεως ἐδραίωμα. Ἡ κίνησις αὐτοῦ ἀμοιβαίον καὶ ἄμεσον ἐπὶνέγκεν ἀποτελέσμα· τοῖς μὲν Ἑλλησι θάρρους καὶ ἰσχύος· τοῖς δὲ Τούρκοις, φόβου καὶ ἀδυναμίας. Ὅσῳ παρὰ τοῖς πρῶτοις ἀμφίβολα ὑπελλογίζοντο τὰ πάντα, εἰ μὴ ἐκινεῖτο ὁ Μαυρομιχάλης· τόσῳ παρὰ τοῖς δευτέροις βάσιμά τε καὶ γενικὰ ἐθεωρήθησαν τὰ γινόμενα κατὰ τὴν Ἀχαΐαν καὶ Ἀρκαδίαν, ἅμα ἐκινήθη ὁ Μαυρομιχάλης» (2).

Αὐθημερόν τῆς 25 Μαρτίου ἐξεστράτευσαν ἀναφανδὸν κατὰ Φραντζήν ὁ μὲν υἱὸς Ἡλίας Μαυρομιχάλης εἰς Τριπολιτζᾶν μὲ δύο χιλιάδας πεντακοσίους (3)· ὁ δὲ ἀδελφὸς Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης, εἰς τὸ Νησί τῶν Καλαμῶν καὶ ἐκεῖθεν ἐνεψύχωσε καὶ τοὺς Κορωναίους (4)· ὁ δὲ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, μόλις ἐπανελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἔσπευσεν εἰς Ὑδραν πρὸς συμμετοχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν· ὁ δὲ Κυ-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Τόμ. ἀ. Σελ. 320.

(2) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Φιλήμ. Τόμ. γ'. Σελ. 24.

(3) Ἰδὲ Ἐπιτομ. Ἱστ. Ἀναγ. Ἑλλ. ὑπὸ Φραντζῆ Τόμ. ἀ. Σελ. 337.

(4) Ἰδὲ Αὐτίοθ; Σελ. 341.

ριακούλης αὐθημερόν τῆς 25 Μαρτίου (1) ἀπῆλθε μετὰ 400 εἰς τὸ Μαραθωνῆσι· ἀλλαχοῦ ἔσπευσαν ἄλλοι Μαυρομιχάλοι καὶ οὕτω διὰ τῆς προσωπικῆς βαρύτητος ἀπάντων τῶν ἐν ἡλικίᾳ ὄντων τότε μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης μετεδόθη καὶ ἐνεψυχώθη πανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου ἡ ἐπανάστασις. Δίκαιον λοιπὸν εἶχεν ὁ Ἀμερικανὸς Χάου νὰ ἐκφωνήσῃ, ὅτι οὐδεὶς διεκρίθη τότε τόσον, ὅσον ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὅστις, καίτοι κατέχων θέσιν ἐπιζήλον, καὶ γινώσκων, ὅτι δι' ἐπαναστάσεως δὲν ἤθελε βελτιώσῃ αὐτήν, ἀλλ' οὔτε πρὸς στιγμὴν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ ἅπαντα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του (2).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης παμφηφεὶ ἐξελέγει τότε πρόεδρος τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ ἀρχηστράτηγος τῶν Πελοποννησιακῶν ὅπλων· ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης συνελεύσεως τῶν Ελλήνων ἐπεκυρώθη τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ἀξίωμα, ὅπερ, ἂν οὐχὶ πάντοτε ὀνόματι, πάντοτε ὁμῶς πράγματι, ἐτίμησε καὶ ἅπασαν τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ὁ Μαυρομιχάλης, καὶ οὐδέποτε δυσηρεστήθη, διότι ἡ πατρίς ἀπένειμεν αὐτὸ βραδύτερον καὶ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· τοῦναντίον μάλιστα ἔχαιρε μεγάλως, ὡς ἂν ἤκουε τ' ἀνδραγαθήματα παντὸς ἀγωνιζομένου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος Ἑλλήνος. «Μεγαλοφύχως, λέγει ὁ Πρόκες Ὅστεν, ἀπαρεχώρησεν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης εἰς τὸν ἔπηλυν (Κολοκοτρώνην) ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ὑπελάμβανον, ὅτι ἔβλεπον ὁλόκληρον τὴν Ῥωσσίαν, τὴν θέσιν τοῦ ἀρχηστρατήγου, καὶ ὑπετάχθη αὐτῷ» (3).

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. ἱστορ. ἀναγ. Ἑλλ. ὑπὸ Φραντζῆ Τόμ. 4. Σελ. 418.

(2) Ἰδὲ An Historical Sketh of the Greek revolution by Hoowe New-York 1828 pag. 18

(3) Ἰδὲ Ἰστ. Ἐπαναστ. Ἑλλ. ὑπὸ Πρόκες-Ὅστεν Τόμ. 4. Σελ. 59.
Ἰδὲ ὁμῶς καὶ Τρικούπη Τόμ. γ'. Σελ. 5

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐν Ἀστρεὶ Ἔθνουσιν. ἐξελέχθη πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἐκώλυσε νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πρὶν καὶ μετὰ πολλαχοῦ. Ἐκραγέντων βραδύτερον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ὁ Πετρόμπεγης διεκρίθη μόνον διὰ τὸ συμβιβαστικὸν τοῦ χαρακτῆρος του. Καίτοι δὲ ἄνετον καὶ ὅλως ἡγεμονικὸν βίον διανύσας πρὸ τοῦ ἀγῶνος, οὐδέποτε ὁμως ἐπ' αὐτοῦ ὤκνησε νὰ συνεχεστρατεύσῃ, συγκακουχήσῃ καὶ συγκινδυνεύσῃ αὐτοπροσώπως. Καὶ ἂν ἀπεπειρώμεθα νὰ περιγράψωμεν ἐν τινι λεπτομερίᾳ πάσας τὰς μάχας, ὧν συμμετέσχεν ὁ Πετρόμπεγης, ἠθέλαμεν πληρώσει ἴσως τόμον πολυσέλιδον· ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς ἡμῶν. Μόνον τὸ ἐξόχως χρήσιμον τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα ἐκάστου τῶν μελῶν αὐτῆς θέλομεν προσπαθῆσαι ν' ἀφηγηθῶμεν κατὰ τε τοὺς πρὸ ἡμῶν συγγραφεῖς καὶ κατὰ τὰς ὅσον ἐνεστὶν ἀξιοπίστους μαρτυρίας. Τόσον δὲ δυσχερὲς αἰσθανόμεθα καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο ἰδίως, διότι συγχρόνως σχεδὸν ἡγωνίσθησαν καὶ διέπρεψαν ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς, ὥστε συναισθανόμεθα καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν θεῖαν ἀρρώγην εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ.

Γνωστὸν δὲ εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἡ πρώτη μάχη, ἐν ᾗ ἡρίστευσαν τὰ ἐλληνικὰ ὄπλα κατὰ τῶν Τούρκων, εἶναι ἡ ἐν Βαλτετσίῳ. «Ἐντὸς μὲν ἐνὸς τῶν προμαχώνων τούτων, λέγει ὁ Τρικουπης, «ἐκλείσθη ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης μετὰ ἑκατὸν εἴκοσιν· ἐντὸς δὲ τοῦ ἐτέρου, ὁ ἀνεψιὸς του Ἡλίας. Κατέλαβον δὲ τοὺς δύο ἄλλους· τὸν μὲν Ὑψιάννην Μαυρομιχάλην καὶ ἄλλοι· τὸν δὲ, ὁ Τσαλαφατῖνος καὶ ἄλλοι. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐβοήθησαν τοὺς Ἑλληνας περίπου ἑξακόσιοι ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην» (1). Τέσσαρες λοιπὸν Μαυρομιχάλαι

1) Ἰδὲ Ἰστρ. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. 4. Σελ. 218 „

συνεμέθεξαν ὡς ἀρχηγοὶ τῆς πρώτης μάχης, καθ' ἣν ἐδοξάσθησαν τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Μαυρομιχάλαι οὗτοι ἐπραττον τοιαῦτα κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας Ἀναστάσιος Μαυρομιχάλης ἐσήπετο ἐγκλειστος ἐν τῷ φρουρίῳ Τριπόλεως μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμήρων Ἀρχιερέων καὶ προεστών, ὧν τοὺς ὑπηρέτας ἀπεκεφάλισαν οἱ Τούρκοι, ἅμα ἐπανακάμφαντες ἐκ τῆς ἐν Βαλτεταίῳ ἡττης των. Ὁ δὲ ἀληθὴς ἥρως Ἡλίας Μαυρομιχάλης προσεκλήθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐσπευσεν εἰς πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, κατεχομένης τότε ὑπὸ τῶν Τούρκων. Αὐθημερὸν τῆς ἀφίξεώς του, εἷς τῶν στρατιωτῶν του, Κατραμῆς καλούμενος, ἐφόνευσε τὸν Ἀθηναῖον οἰκοδεσπότην του· ὁ ἀστυνόμος συνέλαβεν αὐθεσπερὶ τὸν φονέα εἰς Πειραιᾶ ἐντὸς πλοίου. Τὴν ἐπιούσαν οἱ ἔφοροι τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, δικάσαντες αὐτὸν καὶ πεισθέντες περὶ τῆς ἐνοχῆς του, κατεδίκασαν εἰς ἀπαγχόνισιν, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη αὐθημερὸν εἰς μέρος καταφανές, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἄλλοτε στακτοθήκης, λίαν ὁρατῆς ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει Ὀθωμανῶν.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἐπείσε τοὺς πολιορκουμένους, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι ληστὰι, ὅπως ἐσυκοφαντοῦντο τότε ὑπὸ τῶν ἐν Σμύρνῃ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων. Εὐθύς μετὰ τὸν παραδειγματισμὸν τοῦτον ὁ ἥρως Ἡλίας ἐπελήφθη τῆς δι' ἐφόδου ἀλώσεως τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ὑπεσχέθη ἀνὰ χίλια γρόσια εἰς τοὺς πρώτους ὁρμήσοντας· ἀλλ' ἀπέτυχεν. Εἷς μόνος Ἀθηναῖος, γούναρις τὸ ἐπάγγελμα, ἐφιλοτιμήθη, ἀποποιηθεὶς μάλιστα πᾶσαν χρηματικὴν ἀμοιβήν, νὰ στήσῃ τὴν πρὸς ἐφοδὸν κλίμακα, δι' ἣς καὶ ἀνέβη εἰς τὸ ταίχος· ἀλλ' οὗτος μὲν, τρωθεὶς, ἔπεσε καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδίωσεν ὀλίγιστοι δὲ τὸν παρηκολούθησαν, καὶ οὕτως ἡ ἐφοδος ἀπέτυχεν.

Ὁ Ἡλίας τότε ἀντὶ νὰ σήπῃται ἀργός, πολιορκῶν φρούριον ἰσχυρόν, ἀνευ κανονίων, προὔτιμήσε ν' ἀπέλθῃ εἰς Κάρυσον, ἐνθα εὗρεν ἐνδοξον θάνατον· αὐτὸ πρῶτον δυστύχημα, ὃπερ συνέβη τῷ 1821 εἰς τοὺς Ἑλληνας» λέγει ὁ κατήγορος τούτων Φίνλαϋ, ἤτο ὁ θάνατος τοῦ »Ἡλία Μαυρομιχάλη· ὁ ἥρωας οὗτος ἐκλείσθη κατὰ τὸν »αὐτὸν συγγραφέα ἐντὸς ἀρχαίου μύλου, προσδοκῶν ἐ»»πικουρίαν τινα παρὰ τοῦ θεοῦ του Κυριακούλη καὶ »τοῦ Βάσσου· μετὰ δύωρον δὲ μάχην ἰδὼν, ὅτι ἀπέτυ»»χεν, ὤρμησε ξιφήρης ν' ἀνοίξῃ δίοδον μεταξὺ τῶν »ἐχθρῶν· βλήθεις δὲ ὑπὸ σφαίρας, ἔπεσε· δύο μόνον ἐκ »τῆς συνοδείας του ἐσώθησαν. Τὸν θάνατον τοῦ Ἡλία »Μαυρομιχάλη ἐθρήνησαν ἅπαντες, διότι ἀνέπτυξε στρα»»τιωτικά τινα προτερήματα καὶ ἑξοχον (brilbiant) ἀν»»δρίαν· οὐδεὶς ἀρχηγὸς ἠγαπᾶτο πλειότερον τούτου ὑπὸ »τῶν στρατιωτῶν του, διότι οὐδεὶς ἐκήδετο πλειότερον »τούτων· καὶ οὐδεὶς ἔδειξε πλειοτέραν αὐτοῦ ἀφιλοκέρ»»δειαν· ἐκοσμεῖτο δὲ ὑπὸ τοῦ νεανικοῦ ἐκείνου ἐνθουσια»»σμοῦ, τοῦ προσκτιῶντος δόξαν μᾶλλον, ἢ δύναμιν»(1).

Ὁ Ὅμερ Πασσᾶς τοσαύτην ἀξίαν ἔδωκεν εἰς τὸν φόνον τοῦτον, ὥστε ἀμέσως ἔπεμψε τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥρωος εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ἐπίτηδες ταχυδρόμου. Καθ' ἧς δ' ἔχομεν ἰδιαιτέρας πληροφορίας ὁ Ἡλίας, καίτοι νεώτατος τὴν ἡλικίαν, ἦτο ὅμως τότε τὸ στρατιωτικὸν σέμνωμα ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄνδρες, γηράσαντες ἐν ταῖς μάχαις, ἀνεγνώριζον εἰς τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην ἅπαντα τὰ προσόντα οὐ μόνον τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Ὅσῳ δὲ ἀνδρεῖος καὶ ἀτρόμητος ἦτο ἐν ταῖς μάχαις, τόσῳ σύννους, φιλάνθρωπος, δίκαιος καὶ προνοητικὸς ἐδεικνύετο μετ' αὐτάς· οἱ στρατιῶται τὸν παρηκολούθουν τυφλοῖς ὄμμασιν. Ἡ πρό-

(1) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finlay vol. j pag. 40.

ωρος ἀπώλεια τοῦ ἥρωος τούτου ἦτο τῷ ὄντι μέγα ἐθνικὸν δυστύχημα· ἀό χαριέστατος καὶ φιλότιμος Ἡλίας, λέγει ὁ Τρικούπης, εὐκλεῶς βιώσας, εὐκλεέστερον ἀποδιώσας». (1)

«Ὅτε δ' ἔμαθε τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ ἀληθὴς Σπαρτιάτης» λέγει ὁ Φιλήμων, παρόντων πολλῶν, ἀπελθόντων γὰρ τὸν συλλυπηθῶσιν «μὴ μὲ συλλυπεῖσθε» ἀνεφώνησεν «ἐγέννησα υἱὸν στρατιώτην, καὶ οὐχὶ μπακάλην» (2). «Καὶ ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον ἐτέρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου, λέγει ὁ Τρικούπης, ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιον. «εὐχαρίστως ἔπια τὸ πικρὸν τοῦτο ποτήριον· ὁ ἐνδοξος ἡμάρτυς τῆς ἐλευθερίας ἀναπαύεται ἤδη ἐν κόλποις Ἀνδραᾶμ, ἀξιωθεὶς τὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον· ἀλλ' ὁ θάνατός του παρηγορεῖ τὴν καρδίαν μου, διότι μοὶ δίδει χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς Σπαρτιατικῆς τσου εὐθαρσίας θὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πατρίων ἔδαφος ἀπὸ τὴν στυγεράν παρουσίαν τῶν ἀπανθρώπων τυράννων· αἱ σκιαὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄλλου υἱοῦ μου, τοῦ ἀδελφοῦ μου, καὶ τόσων ἄλλων, περιεπτάμεναι, ἐπικαλοῦνται τὸν ἰσχυρὸν βραχίονά Σας εἰς ἐκδίκησιν τοῦ αἵματός των. Ἐγὼ τρέχω πρῶτος εἰς ἀντίληψιν τοῦ κινδυνεύοντος Νεοκράστου». (3)

«Ὁ νεώτατος οὗτος υἱὸς τοῦ Πετρόμπεγῃ» λέγει ὁ Ἑμμερσὼν, «εἶχεν ἐξοχα στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα καὶ μεγάλην ἀνδρίαν· πολεμῶν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰς Ναυαρίνους, ἐπληρώθη τὸν βραχίονα· ἐξ ἀπειρίας δὲ τῶν χειρουργῶν ἀνεπτύχθη γάγγραινα, ἐξ ἧς καὶ ἀπέβίωσεν». (4)

Ὁ δὲ Κυριακούλης, ἐκστρατεύσας τῷ 1822 εἰς

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 148.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φιλημ. Τόμ. Δ'. Σελ. 486.

(3) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη λόγοι ἐμφωνηθέντες κατὰ τὴν κηδ. ἐπισ. Πρωπαγ' ἐκδ 6'. ἐν Ἀθήναις 1832. Σελ. 84.

(4) Ἰδὲ Tableau de la Grèce pag. 77.

Σπλάντταν καὶ ἀποκρούσας διὰ 250 Μανιατῶν καὶ τινων Σουλιωτῶν τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις ἐξάκις χιλίων Τούρκων, κατ' ἥν στιγμὴν ἐξιφούλκησε καὶ ὠρθώθη ἐν τῷ προμαχώνι, ἵνα ὁρμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, συνεξορμῶν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν, βληθεὶς καιρίως ὑπὸ σφαίρας, ἔπεσεν ἐνδόξως. Τοῦτο ἦτο τὸ μεγαλείτερον τῶν δυστυχημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Τρεῖς τότε ἀπωθήσας τοὺς ἐχθροὺς ὁ Κυριακούλης, φονευθέντος μάλιστα καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τούτων Κεχαγιά-Μπέγη, τοῦ καὶ ἄλλοτε ἡττηθέντος ὑπὸ τοῦ ἥρωος Μαυρομιχάλη ἐν Βαλτετσίῳ, ἂν μὴ ἐφονεύετο καὶ οὗτος, βεβαίως ἤθελεν εἰσελθεῖ εἰς τὸ Σοῦλι, φέρων πολεμοφόδια καὶ ἐπικουρίαν· δι' αὐτῶν δὲ καὶ διὰ τῇ; συμπράξεως τοῦ Μάρκου Βότσαρη ἐκ τῇ; μεσογείου ἤθελε λυθεῖ ἡ πολιορκία. «Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυριακούλη» λέγει, ὁ Γόρδων, «ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσεν ἓνα ἔμπειρον καὶ ἀτρόμητον πολεμιστὴν» (1). ἀλλαχοῦ τοῦ συγγράμματός του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς περιγράφει τὸν μὲν Κυριακούλην, ὡς ἔμπειρον πολεμιστὴν, τὸν δὲ Ἡλίαν ὡς ἐνθουσιῶντα πατριώτην (2). ἀληθῶς ἀμφότεροι οἱ ἥρωες οὗτοι, ἂν μὴ ἐφονεύοντο, μόλις ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος, ἤθελον κατασταθῇ, ὡς εἴπωμεν, τὸ σέμνωμα αὐτοῦ, καὶ τὸ στήριγμα καὶ ἡ δόξα τῆς πατρίδος.

Ἐπὶ τῇ; εἰσβολῇ τοῦ Δράμαλη ὁ μὲν Πέτρος Μαυρομιχάλης, λαβὼν, λέγει ὁ Πουκεβίλ, παρὰ τοῦ ἀγερώχου τούτου σατράπου, περιποιητικώτατον ἔγγραφον, δι' οὗ προσεκαλοῦντο οἱ Ἕλληνες εἰς ὑποταγὴν ἐπὶ ὑποσχέσει καλῆς διοικήσεως, ἐξέσχισε τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐνώπιον τοῦ ἀπεσταλμένου (3). Ἐπελθόντος δὲ καὶ

(1) ¹⁸² Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j pag. 393.

(2) ¹⁸² Αὐτόθι Σελ. 132.

(3) ¹⁸² Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville tom. iv pag. 122—123.

τοῦ Κολοκωτρόνη, προσθέτει, καὶ διευθετηθέντων τῶν πρὸς ἀπόκρουσιν, ὁ Ἰωάν. Μαυρομιχάλης ξιφήρης ἀπέκρουσε πέντε χιλιάδας ἱππικοῦ τουρκικοῦ, ὁπισθοδρομήσαντος καὶ ἀποπειραθέντος νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ναύπλιον. Ἄπαντες δὲ οἱ ζῶντες ἀδελφοὶ καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ ἔσπευδον, ἔνθα ἡ ἀνάγκη ἦτο μεγαλειτέρα· καὶ μετὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐν Πελοποννήσῳ, προθύμως ἔσπευσεν ὁ πατήρ καὶ εἰς Μεσολόγγιον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Δραγαμέστιον πρὸς ἀπώθησιν ἐτέρου ἐχθροῦ, ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀπειλήσαντος τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἀγῶνος. Πρὶν δὲ προβῶμεν περαιτέρω ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ διορθώσωμεν καὶ συμπληρώσωμεν τινὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ. Τοὺς ἱππεῖς οὐχὶ πεντάκις χιλίους, ἀλλὰ τρισχιλίους ἱππεῖς καὶ πεζοὺς ἀπέκρουσε κατὰ Τρικούπην εἰς Κλένιαν μετὰ τετρακοσίων μόνον ὁ Γεωργίος Μαυρομιχάλης, ὅστις ὀμικροῦ ἐδέητε καὶ νὰ συλληφθῇ· (1) ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἠνδραγάθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφεὰ εἰς Κουτσοπάδι τέσσαρες Μαυρομιχάλαι· αὐτὸς οὗτος ὁ Γεωργάκης, ὁ Ἰωάννης, ὁ Κατσάκος καὶ ὁ Βοϊδῆς· κ' ἐκ τούτων ὁ Γεωργάκης καὶ ὁ Ἰωάννης ἀνέβησαν εἰς τὴν Ἀχρόπολιν Ἄργους πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν αὐτῇ κλεισθέντων. Πολιορκηθεὶς δ' ἐν αὐτῇ ὁ Ἰωάννης, ἐσώθη μετὰ τῶν λοιπῶν ξιφήρης. Ὁ Ἰωάννης οὗτος Μαυρομιχάλης ἦτο κάτοχος καὶ παιδείας τινός, ἐξεπαιδεύθη ἐν Παρισίοις δαπάνη, κατὰ Ἀνδρέαν Παππαδόπουλον Βρετὸν, τοῦ Καποδιστρίου (2).

Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀνάγκην νὰ πέμψωσι πρεσβείαν τινὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐμένειαν αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ἀπέβλεψαν καὶ εἰς τὸν Μαυρομιχάλην· οὗτος δ' ἔπεμψε σὺν τῷ Γερμανῶ καὶ

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἰστ. Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. 6'. Σελ. 284, 279.

(2) Ἰδὲ *Memoires Biographiques et Historiques* etc, par Andre Papadopoulos Vretos Paris 1837 tom. j pag. 136.

τῷ Μεταξᾶ τὸν ἀξιοπρεπεῖ καὶ ἀρίστους τρόπους ἔχοντα υἱό, του Γεώργιον. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρεσβείας ἐκείνης οὔτε ἐπὶ στιγμὴν ἔμειναν μακρὰν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος τὰ μέλη αὐτῆς, ἀλλ' ἐπανέκαμψαν, ἵνα συναγωνισθῶσι καὶ ὁ Γεώργιος καὶ μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ἐξελέχθη.

Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ἀποβίσεως τοῦ Ἰβραήμ ὁ Γ. Μαυρομιχάλης ἐν γνώσει καὶ ἀδείᾳ τῆς Κυβερνήσεως ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτοῦ περὶ ὑποταγῆς δῆθεν τῆς οἰκογενείας του· καὶ ἐδόθη τῷ ὄντι τότε αὐτῷ προσκυνητήριον ἔγγραφον ὑπὸ τοῦ Ἰβραήμ· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἐκώλυσεν, οὔτε τὸν διαπραγματευθέντα Γεωργάκην, οὔτε πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, καὶ τὴν Μάνην νὰ προπαρασκευάζωσιν εἰς ἐνδεχομένην ἀντίκρουσιν, καὶ διαφόρους ἄλλας θέσεις τῆς Πελοποννήσου νὰ διαφιλονεικῇσι μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ ν' ἀποκρούσωσιν αὐτόν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ Μεσολογγίου ὁ Ἰβραήμ ἔγραψε τῷ Γ. Μαυρομιχάλει ἐπιστολήν, δι' ἧς ἀνεμυμήσκετο τρόπον τινα τὰ συντιθέντα καὶ ἀπεδίδοτο ἢ μὴ κατάκτησις τῆς Μάνης τότε εἰς ταῦτα, ἢ εἰς ἐπιήκειαν τοῦ Σατράπου, ὅστις ἠπείλει συνάμα τότε πανολεθρίαν, ἂν μὴ ὑποταγῇ. Ἀλλ' ὁ Σπαρτιάτης συνένεσι τῶν πάντων ἀπεκρίθη ὡς ἐξῆς.

«Ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ὀλίγους Ἑλληνας τῆς Μάνης καὶ ἄλλοιποὺς εὐρισκομένους εἰς αὐτήν».

«Πρὸς τὸν Ἰβραὴμ-Πασσᾶν τῆς Αἰγύπτου».

»Ἐλάβαμεν τὸ γράμμα σου, εἰς τὸ ὅποιον εἶδαμεν ἡμᾶς φοβερίζης, ὅτι, ἂν δὲν σοῦ προσφέρωμεν τὴν ὑποταγὴν μας, θέλεις ἐξολοθρεῦσαι τοὺς Μανιάτας καὶ τὴν Μάνην διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς σὲ περιμένωμεν με ὅσας δυνάμεις θελήσεις». (1).

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλην. ἐπαναστ. ὑπὸ Τρικ. Τόμ. δ'. Σελ. 25.

Ἐμμανῆς γενόμενος ὁ Ἰβραΐμης ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, ὥμοσε τὴν ἐξόντωσιν τῆς Μάνης. Συγκεντρῶσας τὰ ἐκλεκτότερα τῶν στρατευμάτων του ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ κόλπῳ, κατασκευάσας καὶ πλωτάς τινας κανονοστοιχίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ ὅλαις δυνάμεσι διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης. Προσεγγίσας δὲ ὅσον ἡδύνατο ἐγγύτερον τῆς ξηρᾶς πλοῖα καὶ κανονοστοιχίας καὶ κανονοβολῶν ἀπ' αὐτῶν τοὺς ὀπισθεν τῶν βράχων τῆς Βέργας Μανιάτας, διέταξε καὶ τὴν διὰ ξηρᾶς ἐπίθεσιν τοῦ στρατοῦ του εἰς τρόπον ὥστε, οἱ μὲν ἄπλοὶ στρατιῶται νὰ ὀρμῶσι πάντοτε, προτείνοντες λόγχην· οἱ δὲ ἀξιωματικοί, ὀπισθεν αὐτῶν ξιφῆρεις, νὰ φονεύωσιν ἀμέσως τοὺς ἀποδειλιῶντας. Τρεῖς τοιαῦται ἐξορμήσεις ἐγένοντο ἐπὶ δέκα ὅλας ὥρας· τέσσαρες μόνον Μανιάται ἐφονεύθησαν, λέγει ὁ Τρικούπης, καὶ ἑκατὸν Αἰγύπτιοι (1)· ἀλλὰ τινὲς τῶν παρευρεθέντων ἔδειξαν ἡμῖν ἐν Βέργᾳ μεγάλην ὑπώβρειαν βουνοῦ καὶ ἱκανὴν ἔκτασιν πεδιάδος, καλυφθέντων ὑπὸ ἐχθρικῶν πτωμάτων· ἐνιαχοῦ μάλιστα ταῦτα, προσέθηκαν, ἐσχημάτιζον καὶ σωρούς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλως φονευομένων ἐκ τε τῶν ἐμπροσθεν αὐτῶν ἀνδρείων Μανιατῶν καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν αὐτῶν ἰδίων ἀξιωματικῶν.

Διαρκούσης τῆς μάχης ταύτης, ἐγένετο ἐπιτυχὴς ἀπόβασις καὶ εἰς Δηρόν. Ἐν αὐτῷ μάλιστα οἱ Αἰγύπτιοι ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυρπόλησαν καὶ τὰ χωρία Πύργον καὶ Χαριάν· ἀλλὰ συγκεντρωθέντες οἱ Μανιάται, σπεύσας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, ὁ ἀπερχόμενος εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῷ Ἀρμυρῷ, «καὶ ὅλοι ὁμοῦ» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἄνδρες, γεναῖκες, Κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ προσέβαλον τοὺς ἐχθρούς, καὶ φονεύσαντες καὶ αἰχμαλωτίσαντες πολλοὺς, ἀπώθησαν τοὺς λοιποὺς ὅλους μέχρι

(1) Ἰδὲ ἐλλ. ἐπαν. Σελ. 26.

θαλάσσης κακῶς ἔχοντας . . . ἄνδρες ἐφάνησαν τότε» προσθέτει «καὶ αὐταὶ αἱ δραπανηφόροι Μανιάτιδες. Θερίζων ὁ γέρων Βοζίκης, συνελήφθη αἴφνης ὑπὸ Αἰγυπτίων. Καταγινομένων δὲ εἰς δέομευσίν του, ἐπέπεσεν ἡ συνθερίζουσα θυγάτηρ του, Πανώργια, ἔκοψε διὰ τοῦ δρεπάνου τῆς τὸν λάρυγγα τοῦ ἐνός· καὶ, βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ πατρός της, ἐφόνευσεν τὸν ἕτερον» (1). Ἐνταῦθα οὐδενὸς τῶν Μαυρομιχαλῶν μνημονεύομεν ὀνομαστί, διότι οἱ πάντες ἀνεδείχθησαν ὡς λέοντες.

Δύο μῆνας βραδύτερον ὁ Ἰσραήλμης ἐπετέθη καὶ αὐθις κατὰ τῆς Μάνης, ἐκυρίευτε μάλιστα καὶ ἔκαυσε καὶ χωρία τινα. Ὅτε δὲ ἀπεπειράθη νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα, τὸ μὲν πρῶτον ἀνεχαιτίσθη ὑπὸ τοῦ Γεωργάκη Μαυρομιχάλη καὶ Ἡλία Κατσάκου· σπευσάντων δὲ εἰς βοήθειαν τούτων καὶ τοῦ Τσαλαφατίνου καὶ τοῦ Γιατράκου, συνεκρετήθη κρατερὰ ἐν Πολυαράδῳ μάχη, καθ' ἣν ἔμειναν μὲν ἐπὶ τοῦ πεδίου διακόσια πτώματα ἐχθρῶν· ἐξωγρήθησαν δὲ καὶ ἑπτὰ ἐκ τούτων· κ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν μὲν ἐννέα κ' ἐτραυματίσθησαν ἰσάριθμοι. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἤρίστευσεν καὶ ἑτέρα Μανιάτις ἡ Ἑλένη Ἀναειπόνυμφη· δύο τέκνα ἐν ταῖς ἀγκάλας ἔχουσα, κατεδιώκετο ὑπὸ ἐνὸς ἐχθροῦ, συλλαβόντος μάλιστα τὴν ἄκραν τῆς ἀπολυθείσης ζώνης αὐτῆς καὶ προσπαθοῦντος δι' αὐτῆς νὰ συλλάβῃ καὶ τὴν φεύγουσαν· ἀλλ' αὕτη, ὑπὸ ὑψηλοτέρου μέρους ἰσταμένη, καταθέσασα τὰ τέκνα, τεντώσασα τὴν ζώνην καὶ ἀφείσα αἴφνης αὐτὴν, ἐπήρκεσε ν' ἀνατρέψῃ τὸν καταδιώκοντα· λαβοῦσα δὲ τότε τὴν λόγχην αὐτοῦ, τὸν ἐτραυμάτισεν καιρίως καὶ εὖτω διεσώθη, σώσασα καὶ τὰ τέκνα (2).

Μετὰ πολλὰς δὲ ἄλλας μάχας ὁ Γεωργάκης Μαυρομιχάλης ἐκλείσθη ἐν Νεοκάστρῳ, ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 27.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι, Σελ. 32.

Ἰβραΐμη καὶ παρεδόθη διὰ συνθήκης, ἕνεκα ἐλλείψεως τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων· καὶ ὁ μὲν Σατράπης ἅπαντας τοὺς λοιποὺς αἰχμαλωτισθέντας μετεχειρίσθη κατὰ τὰς συνθήκας καὶ ἄφησεν ἐλευθέρους, ν' ἀπέλθωσιν ἔ·θα ἕκαστος ἥ·ελε·· μόνον δὲ τὸν Παναγιώτην Γιατράκον καὶ τὸν Γεώργιον Μαυρομιχάλην ἐτήρησε παρ' αὐτῷ, ἐπ' ἐλ·πίδι προσηλυτισμοῦ πρὸς ὑποταγὴν. Ἀλλὰ μάταιαι ἀπ·έβησαν πάσαι αἱ ἀπειλαὶ καὶ ὑποσχέσεις τοῦ Ἰβραΐμη. Οἱ Σπαρτιάται ἀπῆντουν πάντοτε μεγαλοφρόνως «ὡς αἰχμαλώτους μὲν τοῦ πολέμου δύνασθαι νὰ μᾶς μεταχειρισθῇς, ὅπως θέλεις, ἀλλὰ μόνον τοῦ σώματος ἡμῶν εἶ·σαι κύριος.»

Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος ἀπαιχ·μαλωτισθεὶς δι' ἀνταλλαγῆς ἐτέρων αἰχμαλώτων Ὅθω·μανῶν, ἐχρημάτισε βραδύτερον καὶ μέλος τῆς Κυβερνη·τικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥ·εις μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου ἐξελέγει, ἵνα κυβερνᾷ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἐ·λεύσεως αὐτοῦ· ὥστε ὁ Καποδίστριας ἐκ τῶν χειρῶν κ' ἐνός Μαυρομιχάλη ἀνέλαβε τὰς ἡνιάς τοῦ Κράτους. Τοσαῦτα δὲ εἶναι τὰ μέλη τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογε·νείας τὰ, τινὰ μὲν τούτων ἐνδόξως πεσόντα, τινὰ δὲ ἄλλα ἐξόχως διαπρέψαντα, ὥστε καθίσταται ἡμῖν ὅλως ἀνέφικτον ν' ἀφηγηθῶμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰς πράξεις ἀπάντων, δεκαοκτῶ ἐν ὅλοις ἀπαριθμουμένων, καὶ τῶν πάντων σχεδὸν συγχρόνως ἀγωνισαμένων ἠρκέσθη·μεν λοιπὸν νὰ ὑποδείξωμεν μόνον τὰς ἐπιφανεστάτας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Τινὰς μάλιστα τούτων, ἠναγκάσθημεν ν' ἀφηγηθῶμεν εἰς βίους ἄλλων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθη·σαν. Τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν π. χ. τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη κατὰ τοῦ Ἰβραΐμ πασσᾶ εἰς τοὺς παρὰ τὴν Ναυπλίαν μύλους ἀφηγήθημεν ἤδη εἰς τὸν τοῦ Δη·μητρίου Ὑψηλάντου βίον.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδιστρίου ὁ Γεώρ·

γιος Μαυρομιχάλης, μέλος ὢν τῆς Κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐμάθομεν, ὅτι προσέφερεν ἀμέσως ἀπεριόριστον σέβας· ὅτε δὲ βραδύτερον ὁ Καποδίστριας προϋτίμησε τὸν τίτλον τοῦ Κυβερνήτου μᾶλλον τοῦ τοῦ προέδρου, ὁ Γεώργιος ἐξεφράζετο δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ. Παρ' ἀξιοπίστου δὲ πηγῆς ἐμάθομεν, ὅτι καὶ ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, πρὶν μὲν ἰδῆ αὐτοπροσώπως τὸν Καποδίστριαν, εἶχε μεγάλην πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν καὶ ἀνυπομονησίαν. «Ἄμα δ' ἀντίκρυστα αὐτόν» ἔλεγε, «προησλάνθην ἀκουσίως ἀποστροφὴν τινα καὶ ῥίγος εἰς τὴν καρδίαν μου». Τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου, γενόμενα προτιμῶμεν νὰ μεταφράσωμεν ἀπὸ τοῦ Φίνλαυ.

«Τὴν μὲν σπουδαίαν συμμετοχὴν πολλῶν μελλῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν τῷ ἀγῶνι», λέγει οὗτος, «περιεγράψαμεν ἤδη ἐν τοῖς προηγουμένοις· τὰ καλλίτερα μέλη τῆς οἰκογενείας ἔπεσαν ἐν ταῖς μάχαις. Ὁ μὲν Κυριακούλης καὶ ὁ Ἡλίας, εἰσὶν ὀνόματα, ἐφ' ὧν θὰ σεμνύνεται διὰ παντός ἡ Ἑλλάς· τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας Πετρόμπεγην, καίτοι στερούμενον πολιτικῆς ἱκανότητος, ἐφθόνει ὁμως ὁ Καποδίστριας, διότι ἔσχυε μεγάλως ἐν Μάνῃ, ἣτις εἶχε τότε μέγαν βαθμὸν πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ Καποδίστριας ἐπίστευεν, ὅτι διὰ μὲν τῆς συγκεντρώσεως ἠθέληεν ἐπιφέρει τὴν τάξιν· ἀλλὰ τοῦτο ἥκιστα συνετέλει εἰς αὔξησιν τῆς πρωτοπικῆς τοῦ αὐθεντίας· τὴν ἰσχύν δὲ τῶν Μαυρομιχαλῶν ἐνόμιζεν ὥς τὸ πρῶτιστον πρόσκομμα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Τούτου δὲ ἕνεκα μετέθεσεν ἅπαντας τοὺς Μανιάτας ἐκ πασῶν τῶν θέσεων, ἃς κατεῖχον πρὸ τῆς ἐλευσεώς του· ἀλλ' οἱ κατ' αὐτῶν καταδιωγμοὶ διήγειραν ὑπὲρ αὐτῶν τὰς συμπαθείας. . . .

Ἡ ὑπάρχουσα ἐν Μάνῃ ἐλευθερία ἀντέκειτο μεγάλως εἰς τὰς δεσποτικὰς δοξασίας τοῦ Κυβερνήτου· ἄλλως τε εἰς τε τὰ συνήθη καὶ εἰς τὰ κοινὰ ἐγκλήματα τῶν Μα

νιατῶν ἢ Κυβέρνησις δὲν ἴσχυε. Ὁ δὲ Καποδίστριας ἐνόμισε τὸ μὲν, ὅτι εἶχε κατῆκον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην· τὸ δὲ, ὅτι καὶ ὁ λαὸς τῆς Μάνης θὰ τὸν ἐβοήθει εἰς τοῦτο . . . Ὁ δὲ ἀτομικὸς φόβος ἐξώρμησε τὸν Καποδίστριαν νὰ θεωρήσῃ τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυρομιχαλῶν ὡς τὸν ἀποπομπαιὸν τράγον. Ἄπαντα μὲν τὰ διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς κακουργήματα ἐν Μάνῃ ἀπέδιδεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην· οὐμπασα δὲ ἡ αὐστηρότης τῆς κυβερνήσεως ἐστράφη πρὸς πίεσιν αὐτῆς.

«Κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1830 ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεγῃ Ἰωάννης, ὁ κοινῶς καλούμενος βασιλεὺς τῆς Μάνης, μετ' ἐνὸς ἀνεψιοῦ του, υἱοῦ τοῦ Πέτρου, προέτρεπε τὸν λαὸν εἰς Τσίμοβαν νὰ ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀπειραι ἀναφοραὶ διεβιδάσθησαν περὶ τούτου εἰς αὐτὴν, ἐκθέτουσαι καὶ ἄλλας βιαιοπραγίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις, αὐτοκαλούμενος καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν δικαιωμάτων τῆς Μάνης, προσεῖλκυσε ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν λαόν, καὶ ἤρξατο νὰ εἰσπράττῃ φόρους, ἵνα πληρώνῃ μισθοὺς εἰς στρατιώτας· ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις αὕτη κατεστάλη ἀμέσως. Ὁ Κυβερνήτης ἐπεμψεν ἐξ Ἀργους εἰς Μάνην ἐπίτηδες τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη Γεώργιον μὲ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἅπαντα τὰ τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας κατὰ τῆς Κυβερνήσεως παράπονα θὰ ἱκανοποιηθῶσιν, ἂν ὁ Ἰωάννης ἤρχετο αὐτοπροσώπως εἰς Ναύπλιον. Καὶ οὗτος μὲν ἐπείσθη· ἀλλ' ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἀβητήσας τὴν ὑπόσχεσίν του, τὸν ἐφυλάκισε, καὶ διέταξεν ἀμέσως ἀνακρίσεις κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Κατσάκου, ὅστις ἀπεπειράθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν ἐξαδελφόν του Πιεράκον.

«Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1831 ὁ μὲν Κατσάκος ἐδραπέτευσε ἐξ Ἀργους, ὁ δὲ Πετρόμπεγῃς, ἀπέπλευσε μὲν εἰς Μάνην, ἐνθα διετηρεῖτο πάντοτε ἐπανάστασις τις

ὕπὸ τοῦ ἐτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Πετρόμπεγῃ Κωνσταντίνου· ἀλλὰ, μὴ δυνηθεὶς ν' ἀποβίβασθῇ ἐκεῖ ἕνεκα κακοκαιρίας, ἐξῆλθεν εἰς Κατάκωλον, ἔνθα συνελήφθη ἀμέσως, ἀπεστάλη ὑπὸ φύλαξιν εἰς Ναύπλιον καὶ ἐφυλακίσθη. Μία δὲ ἐπιτροπὴ τῆς Γερουσίας, εἰσαγγελέα ἔχουσα τὸν Βιάρων, ἐπεφορτίσθη νὰ τὸν καταγγείλῃ, ὡς προκαλέσαντα ἐπανάστασιν εἰς Μάννην, καὶ ἀποδράντα τῆς θέσεώς του, ἄνευ ἀδείας. Ἐσχηματίσθη τότε ἔκτακτον δικαστήριον, ἵνα τὸν δικάσῃ· τὸ δὲ δικαστήριον τοῦτο πρόεδρον εἶχεν αὐτὸν τοῦτον τὸν Βιάρων, τὸν ἐκτελέσαντα ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τῆς Γερουσίας χρέη εἰσαγγελέως. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐπέμφθη ὁ Μαυρομιχάλης εἰς Ἴτσ-Καλέ. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, παγιδευθεὶς ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Κανάρη, ἀπήχθη εἰς Ναύπλιον, ἔνθα ἐφυλακίσθη σὺν τῷ Γεωργίῳ.»

» Ἀμέσως τότε διηγέρθη ὑπὲρ τῶν Μαυρομιχαλῶν μεγάλη συμπάθεια τοῦ δημοσίου, ὅπερ ἐφρόνει, ὅτι τὸν μὲν Πετρόμπεγῃν μετεχειρίζετο λίαν αὐστηρῶς ἡ Κυβέρνησις· τὸν δὲ Κωνσταντῖνον συνέλαβε δι' ἀπιστίας, καὶ τὸν Γεώργιον ἐφυλάκισεν ἀδίκως. Καὶ τῷ μὲν Κωνσταντίνῳ καὶ Γεωργίῳ ἐπετράπη νὰ περιπατῶσιν ἐλεύθεροι ἐν τῷ φρουρίῳ, συνοδευόμενοι μόνον ὑπὸ δύο στρατιωτῶν· ἡ δὲ ἐννενηκοντούτης μήτηρ τοῦ Μπέγῃ ἀπηύρηνεν ἀναφορὰν εἰς τὸν Κυβερνήτην, λέγουσα ὅτι οὐδεμίᾳ ὑπάρχει ἀπόδειξις συνενοχῆς τοῦ Μπέγῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀδελφῶν του, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐγκλημα εἰς ἓνα Γερουσιαστὴν ν' ἀπέλθῃ ἐκ Ναυπλίας ἄνευ διαβατηρίου. Λέγεται μὲν, ὅτι, ὁ τε ἀντιπρέσβυς τῆς Ῥωσσίας Βαρῶνος Ῥουκμάν καὶ ὁ ναύαρχος Ῥιχόρδος συνεβούλευσαν τὸν Κυβερνήτην ν' ἀπολύσῃ τὸν Μαυρομιχάλην· ἀλλὰ βέβαιον εἶναι μόνον, ὅτι ἐπετράπει τούτῳ νὰ συμμεθέξῃ ἐπισήμου γεύματος, ὅπερ ὁ ναύαρχος Ῥιχόρδος ἔδωκεν ἐν τῇ ναυαρχίδι του, καὶ ἐπιστεύθη τότε

γενικῶς, ὅτι ἡ ἄδεια αὕτη συνεπάγει καὶ τὴν ἄφεσιν ἀ-
 πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Πετρόμπεγης ἀπὸ
 τοῦ γεύματος ὠδηγήθη καὶ αὖθις εἰς τὰς φυλακάς, τότε
 ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ ταύτῃ τοῦ Κυβερνήτου καὶ
 αὐτοὶ οἱ συμπαθοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ
 ὁ ναύαρχος διεβεβαίωσε τινας, ὅτι τῇ μεσιτείᾳ του, ἀπε-
 λύθη ὁ Πετρόμπεγης. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κυβερνήτης, ἡρε-
 θίσθη σφόδρα· ἄλλως εἶχε γίνεαι λίαν εὐερέθιστος ἀπὸ
 τῆς ὑποθέσεως τοῦ Πόρου. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ
 Γεώργιος ἡρεθίσθησαν μεγάλως, ἀκούσαντες τὴν αἰφνι-
 δίαν ταύτην μετατροπὴν τοῦ Κυβερνήτου.»

»Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸ γεῦμα τοῦ Ῥικόρδου, τὴν
 9 86ρίου (27 76ρίου) ὁ Καποδίστριας ἀπῆρχετο κατὰ
 τὸ σύννηδες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος·
 ὅτε δὲ προσήγγιζεν εἰς τὴν θύραν τοῦ ναοῦ, εἶδε τὸν Κων-
 σταντῖνον καὶ τὸν Γεώργιον, ἰσταμένους ἔνθεν καὶ ἐνθεν,
 κ' ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασε νὰ εἰσέλθῃ, ἵνα ἀποφύγῃ αἰτησὶν
 τινα· ἀλλ' ἔπειτα, εἰσερχόμενος, ἐπυροβολήθη μὲν ὑπὸ
 τοῦ ἐνός, ἐμαχαιρώθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἐτέρου, καὶ ἔπεσε νε-
 κρός· Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος, ὡς γνωστὸν, ἐφονεύθη ἁ-
 μέσως· ὁ δὲ Γεώργιος, μετὰ τινος ἡμέρας, ἀφ' οὗ ἐδι-
 κάσθη καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ πολεμικοῦ δικαστηρίου» (1).

Μετὰ τὴν πιστὴν ταύτην ἀφήγησιν πᾶν σχόλιον κα-
 θίσταται περιττόν· καθ' ὅσον αἱ σκέψεις πρέπει νὰ γεν-
 νῶνται τῷ ἀναγινώσκοντι οἰκοθεν· ἐν μόνον ὀφείλομεν
 νὰ μὴ παρατρέξωμεν· Δι' ἄλλου μὲν τινὸς τρόπου ἅπαν-
 τες οἱ Μαυρομιχάλαι καὶ ἅπαντες ἴσως οἱ Ἕλληνες
 θὰ ᾔσαν ἄγγελοι πρὸς στερέωσιν τοῦ θρόνου τοῦ ἀρχη-
 γοῦ τοῦ Κράτους· δι' οὗ δὲ τρόπου, ἐλλείψει μέσων πρὸς
 θεραπείαν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, μετεχειρίσθη κατὰ
 τὴν πιστὴν περιγραφὴν τοῦ Φίνλαῦ ὁ Κυβερνήτης τοὺς

(1) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by George Finlay vol. ij pag.
 242—246.

Μαυρομιχάλας, οὔτοι, καὶ ἄγγελοι ἂν ἦσαν, ἤθελον ἀπολέσει πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀγγελικὴν ιδιότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπομονήν. Ὁ Πετρόμπεγης, καθ' ὅς ἔχομεν θετικὰς πληροφορίας, ἐστερεῖτο τότε καὶ αὐτῶν τῶν πρὸς τὸ ζῆν. Τὸ μὲν Πανελλήνιον καὶ ἡ γερουσία παμφηφεί παρεδέχθησαν ἀναφορὰν τοῦ πρὸς τινα ἐξοικονόμησιν· ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἀνεβάλλετο εἰς τὸ ἐπάπειρον. Καὶ οἱ μὲν γράψαντες περὶ Κυβερνήτου ἰσχυρίζονται, ὅτι οὗτος ἐδαπάνησεν οὐκ ὀλίγα πρὸς περιθάλψιν τῆς μεγάλης καὶ πολυμελεστάτης οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν. Ἀλλ' ἡμεῖς δύο μόνον εὐρομεν ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Καποδιστρίου ἐπιστολὰς περὶ αὐτῶν. Διὰ μὲν τῆς μιᾶς διετάσσετο τῷ ὄντι καὶ ἡμῖς ἐπισήμως ὁ ἑκτακτος ἐπίτροπος νὰ λάβῃ πρόνοιαν πρὸς περιθάλψιν τῆς χήρας Κυριακούλη Μαυρομιχάλη· διὰ δὲ τῆς ἑτέρας ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους ἐγγράφε πρὸς τὸν Πετρόμπεγην, αἰτήσαντα, φαίνεται, νὰ ληφθῇ πρόνοιά τις ὑπὲρ αὐτοῦ, «ἂν θέλῃς δύναμαι νὰ δανεισθῶ παρὰ τίνος καὶ σοὶ δανείσω δεκα χιλιάδας γρόσια.» Λέγεται δέ, ὅτι καὶ βραδύτερον ὁ Κυβερνήτης μετεχειρίσθη λίαν ἀποτόμως τὸν πρῶτον ἡγεμόνα τῆς Μάνης Μαυρομιχάλην, παρυσιασθέντα τὸ ὕστατον καὶ μετὰ σεβασμοῦ μὲν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀξιοπρεπείας λαλήσαντα.

Ἀπὸ ἀξιοπίστου πηγῆς ἐμάθομεν τὸν ἐξῆς διάλογον:

«ΚΑΠΟΔ. — Εἴκοσι πέντε εἴθε ὅλοι οἱ φθορεῖς τοῦ Ἐθνους».

«ΜΑΥΡΟΜ. — Ἀλλ' ὅμως ἡμᾶς ἠκολούθησε τοῦτο πρὸς ἀπελευθέρωσίν του».

«ΚΑΠΟΔ. — Δὲν ἔχετε οὐδεμίαν ἀρετὴν».

«ΜΑΥΡΟΜ. — (ἀπερχόμενος). Ἀλλὰ δὲν δύνασθε τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἀναγνωρίσητε ὑμῖν τὴν ἀρετὴν, ὅτι ἐκαλέσαμεν ὑμᾶς νὰ μᾶς διδάξετε πολλὰς διὰ τῆς σημερινῆς γλώσσης Σας».

Ἐκτοτε δυστυχῶς συνέβησαν, ὅσα ἀπὸ τοῦ Φίνλαῦ μετεφέραμεν. Ὁ δὲ σεβάσμιος πρεσβύτες Μαυρομιχάλης ἐπιεν ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ταῦτα τὰ πικρώτερα πάντων τῶν ἄλλων ποτήρια, ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης.

Τὸ χαρακτηρίζον δὲ ἐξόχως τὸν πατριωτισμὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀσχημιῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων ῥήξεων καὶ σπαραγμῶν ἐθρήνει μὲν τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος του, ἀλλ' οὐδὲν σπουδαῖον μέρος διεδραμάτισε. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Ὁθωνος πρῶτος αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του ἀνεγνώρισε τὸν νόμιμον ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους καὶ οὐδέποτε οὔτε τὸ ἐλάχιστον παράπονον ἐξέφρασεν οὔτε διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου του, οὔτε διὰ τὴν θυσίαν τῆς οὐκ εὐκαταφρονήτου περιουσίας του, οὔτε διὰ τὰ πολλὰ καὶ δυσβάστακτα χρέη του, ἅτινα ἀτομικῶς ἐχρεώθη πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' οὔτε διὰ τὸν θάνατον τῶν υἱῶν, τῶν ἀδελφῶν καὶ πολλῶν ἐκ τῶν συγγενῶν του· τοῦναντίον μάλιστα πρῶτος ἀνεγνώρισεν, ὡς εἶδομεν, τὰ χρέη του (1)· πρῶτος αὐτὸς ἔδιδε τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς εὐπειθείας εἰς τοὺς νόμους καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους, ἀρκούμενος πρὸ μὲν τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1843 εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας· μετὰ δὲ ταῦτα, εἰς τὸ τοῦ Γερουσιαστοῦ, καὶ εἰς τὰς ἐκ τούτων πενηχράς ἀποδοχάς. Ἐδωρήθη μὲν ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῇ Μαυρομιχαλικῇ οἰκογενεῖᾳ κτῆμά τι ἐν Πελοποννήσῳ, Λυκοβούνιον λεγόμενον, ἀλλ' οἷον ἀξίαν ἔχει κτῆμα ἄνευ τῶν πρὸς καλλιέργειαν πόρων; σύμπαντας δὲ τοὺς πόρους του προσέφερεν ὁ φιλόπατρις Σπαρτιάτης ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ζῶν λοιπὸν ἐν στερήσεσι μὲν, ἀλλ' ἐν ἀληθῶς ἡγεμονικῇ ἀξιοπρεπείᾳ καὶ ὑψηλοφροσύνῃ καὶ ἐξασκῶν ὅσας ἐδύνατο χριστινι-

(1) Ἰδὲ Βίων Παράλληλων Τόμ. ε', Σελ. 143.

κάς ἀρετάς, ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν καὶ πληρέστερος θλίψεων ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἰαννουαρίου 1848.

Τὴν μὲν ἀπώλειαν τοιοῦτου ἀνδρὸς ἐθρήνησεν ἅπας ὁ ἐλληνισμός· διετάχθη μάλιστα καὶ γενικὸν πένθος· τὸ δὲ λείψανον τοῦ νεκροῦ συνώδευσεν ἅπασα ἡ πρωτεύουσα· κ' ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ τότε ὄντι ναῷ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης ὁ Σπυρίδων Τρικούπης.

Ἰδια δὲ χαρακτηριστικὰ πάσης μὲν τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν ἦτο ἡ εὐπρέπεια τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς· οὐδεὶς ποτε ἤκουσε Μαυραμιχάλην ἐξευτελισθέντα εἰς μικροπρεπεῖς πράξεις, καὶ σπανία εἶναι ἡ καλλονὴ τοῦ σώματος, ὅσῃν ἐκέκτηντο φυσικῶς ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας. Τὸν μὲν Πετρόμπεγην καὶ πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν καὶ υἱῶν καὶ ἐκγόνων αὐτοῦ, ὅσῳ περισσότερον ἠτένιζέ τις, τόσῳ περισσότερον ἐτέρπετο· τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τινὰς γὰ ὑποθέσωσιν, ὅτι οἱ Μαυρομιχάλαι ἐκαλλωπίζοντο. Ἀλλ' οὐδὲν ψευδέστερον τούτου· ὁ Πετρόμπεγης μάλιστα, ὅστις ἦτο τύπος ὠραιότητος, ἦτο τόσῳ ἀφελὴς καὶ ἀπειριτος, ὥστε οὐδέποτε ἔφερε χρυσοῦν τι ἔνδυμα, ὥσπερ οἱ ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του· μόλις δὲ συγκατετέθη γὰ θέσῃ εἰς μίαν μόνην στολήν, τὴν ἐπίσημον, ἣν φέρει ἡ εἰκὼν, ταινίαν χρυσοῦν καὶ σπανίως ἥλλασε τὸ ἐν καθημερινῇ χρήσει ἔνδυμα, ἂν μὴ ἐφθείρετο. Ἡ δὲ καλλονὴ μιᾶς τῶν ἐκγονῶν αὐτοῦ, τῆς ἀξιοθρηνητάου Φωτεινῆς, συνηνωμένη οὕτα μὲ πλεῖστα ὅσα ἠθικὰ ἔμφυτά τε καὶ ἐπίκτητα προτερήματα, ἐθαυμάσθη καὶ ὑπὸ τῶν εὐρωπαίων. Πολλοὶ τούτων ἐνόμιζον ὅτι ἐν μὲν τῷ προσώπῳ τῆς Φωτεινῆς ἔβλεπον τὸ κάλλος τῆς Ἀφροδίτης· ἐν δὲ τοῖς ἡθελσι, τὴν τε περίνοιαν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τοῦ δὲ Πετρόμπεγῃ καὶ πάντων τῶν ἀδελφῶν καὶ υἱῶν αὐτοῦ κοινὸν μὲν χαρακτηριστικὸν ἦτον ὁ ἡρωϊσμός.

Ἰδὼν δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ Πέτρου ἦτο, ἔγραψεν ἡμῖν ἐξ Ἀρεουπόλεως ὁ πολλὰ ἔτη μετὰ ζήλου διδάσκων τοὺς ἐκεῖ ἐλληνοπαῖδας Ἀθανάσιος Πετρίδης, ἡ ἀφέλεια, ἡ τιμιότης καὶ ἡ σωφροσύνη. Ἠγάπα καθ' ὑπερβολὴν τοὺς παῖδας. Πολλάκις προσενάλει τινὰς τούτων καὶ εἰς τὴν τράπεζάν του· οὐχὶ δὲ σπανίως ἀνεμιγνύετο καὶ εἰς τὰς παιδιὰς των, καὶ ἐβράβευε τοὺς εὐδοχιμοῦντας. Συνήθειαν εἶχε νὰ ἐπισκέπτηται αἰφνιδίως καὶ κατ' οἶκον τοὺς νοσοῦντας ἢ δυσπραγοῦντας· καὶ οὐδέποτε ἀπῆρχετο χωρὶς νὰ ἐπιχύσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων ἱαματικόν τι βάλαμον. Ἀπεστρέφετο ξεῖς μέγαν βαθμὸν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν αἵματοχυσίαν. Πολλάκις καὶ ἀπέτρεψεν αὐτὴν διὰ συνετῶν μέτρων· τούτου ἕνεκα, φρονεῖ ὁ Πετρίδης, ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνεκοίνωσαν αὐτῷ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γεώργιος τὸ κατὰ τοῦ Καποδιστρίου σχέδιόν των· ἄλλως ἤθελε προλειφθῇ ἀφεύκτως ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐθνικὴ συμφορά. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν «ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης ἦτο ὁ νέος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Ἀγισίλαος,» γράφει, ἡμῖν ὁ Πετρίδης· ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἐγίνωσκον ὅσα συνέβησαν μετὰ τὴν πρᾶξιν των τῇ πατρίδι δεινὰ, καὶ διὰ τοῦ αἱματός των ἤθελον ὑπερασπίσει τὸ θῦμά των.

Ἐκ τῶν ἐννέα τοῦ Πετρόμπεγῃ ἀδελφῶν εἷς μόνος ἐπέζησε μέχρι πρό τινων μηνῶν, ὁ ὅσω ἀνδρεῖος καὶ ἀτρόμητος ἐν ταῖς μάχαις, τόσω καὶ μειλίχιος καὶ συνετὸς ἐν εἰρήνῃ Ἀντώνιος, ὑποστράτηγος καὶ γερουσιαστῆς πάνυ δικαίως προαχθῆς. Ὁ ἀπόγονος οὗτος τοῦ Ἀγῆσιλάου, ὁ καὶ κατὰ τὸ σῶμα ὁμοιάζων αὐτῷ, ὅσω πλειότερον ἠγάπα τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐνομίαν, ὅσω ἀνδρειότερον ἐπετίθετο κατὰ τῶν τολμούντων νὰ διατυράξωσι ταύτας ἐπὶ Ὀθωνος, τόσω ἀπροκαλυπτότερον ἐξήλεγχεν ἐν τε τῇ Γερουσίᾳ διὰ τῆς ψήφου

του καὶ κατ' ἰδίαν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν καὶ συναναστροφαῖς τὰς παρεκτροπὰς τῶν κατὰ καιροὺς κυβερνήσεων, ὅσαι συνετέλουν εἰς τὴν διατάραξιν τῶν καθεστώτων. Ὁ ὑποστράτηγος οὗτος ἦτο ἐπὶ Ὀθωνος τὸ φόβητρον μὲν τῶν ταραχοποιῶν, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὁ σκόλοψ τῆς σαρκὸς τῶν μὴ συνετῶν ὑπουργῶν καὶ κυβερνήσεων. Υἱὸς τοῦ ἀληθοῦς τούτου Σπαρτιάτου εἶναι ὁ διαπρέπων σήμερον Δήμαρχος Καλαμῶν.

Καὶ ἐκ τῶν πολλῶν υἱῶν τοῦ Πιτρούμπεγῃ ὁ μὲν Ἀναστάσιος πάνυ δικαίως προήχθη καὶ εἰς τὸ τοῦ Γερουσιαστοῦ καὶ τὸ τοῦ ὑποστρατήγου ἀξίωμα· ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς καὶ τῆς παιδείας μάλιστα ἐπὶ Ὀθωνος. Δύο δὲ υἱοὶ τούτου, ἐπιζῶντες, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Πέτρος ἐχρημάτισαν, ὁ μὲν ὑπουργὸς τῆς παιδείας· ὁ δὲ, τῆς δικαιοσύνης· ὁ τελευταῖος οὗτος ἀντιπροσωπεύει ἐπαξίως καὶ τὴν ἐπαρχίαν του ἐν τῇ βουλῇ.

Ὁ δὲ Βενιαμὴν τοῦ Πιτρούμπεγῃ, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν Δημήτριος, ἐπὶ πολλὰ μὲν ἔτη χρηματίσας ὑπασπιστῆς τοῦ Ὀθωνος, ἀλλ' οὐδέποτε ἴσως εἰσακουσθεὶς καὶ αἰέποτε σχεδὸν ὑποβλεπόμενος διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτοῦ φρονήματα, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ παραιτηθῇ καὶ διὰ πολλοὺς μὲν ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι τῷ ἐγένοντο παρατηρήσεις, ὅτε ἐπεσκέφθη τῷ 1864 πολιτικόν τινα κατάδικον φίλον του, τὸν γράφοντα τοὺς βίους τούτους, σηπόμενον τότε ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Καρμπολά. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος συνετέλεσεν ἔπειτα μεγάλως εἰς τὴν μεταπολίτευσιν· μετ' αὐτὴν δὲ διωρίσθη καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἐπὶ μεσοβασιλείας.

Ὁ δὲ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἥρωος Κυριακούλη Μαυρομιχάλη Πέτρος, ἀποδημήσας πρὸ χρόνων εἰς τὰς ἡγεμονίας, καὶ συζευχθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Σούτσου, ἀδελφοῦ τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Μιχαὴλ Σούτσου, ἡ Μιχ. Βόδα, Εὐφροσύνην, προήχθη εἰς μέγαν βαθ-

μόν ἐξημερίας· ἀλλὰ δυστυχῶς πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου, ἐτελεύτησε κατὰ τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του. Ἡ δ' ἐνάρετος σύζυγος, μέινοντα νεωτάτῃ ἐν τῇ χηρίᾳ της, ἀναθρέψασα ἐν Ἀθήναις ἐλληνοπρεπῶς τὰ τέκνα της, Κυριακούλην, σπουδάζοντα ἤδη εἰς Παρισίους· καὶ τρεῖς θυγατέρας, ἀπεκατέστησε τελευταῖον ἐν Ἀθήναις τὴν Ἀντωνίαν μετὰ τοῦ εὐπατρίδου Ἰωάννου Μπότση. Τὸ παράδειγμα τῆς γυναικὸς ταύτης εἶθε μιμηθῶσι καὶ ἄλλοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλλήνές τε καὶ Ἑλληνίδες. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Κυριακούλη Λεωνίδας διαπρέπει διὰ τῆς ὀρθοφροσύνης του ἐν τῇ βουλῇ.

Τοσαῦτα δὲ ἄλλα μέλη τῆς ἐνδόξου οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἀλλαχοῦ, ὥστα καθίσταται ἡμῖν ἀδύνατον νὰ ὀνομάσωμεν ἅπαντα. Εὐχόμεθα λοιπὸν τοῖς πᾶσι νὰ μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς καὶ ἰδίως τὸν πατριωτισμὸν καὶ πάντων μὲν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων, ἀλλ' ἰδίως τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἀντωνίου, καὶ τοῦ Κυριακούλη.

ΜΙΧΑΛΒΟΔΑΣ

ΣΟΥΤΣΟΙ.

Μία τῶν ἀρχαιότερον διαπρεψασῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοὺς Τούρκους οἰκογενειῶν εἶναι καὶ ἡ τῶν Σούτσων, οἵτινες μάλιστα διέπρεψαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ πρὶν ἔτι ἀναφανῶσιν ἐν τῇ σκηνῇ οἱ Ὑψηλάνται καὶ Μουροῦζαι. Καὶ ὁ μὲν *Sieur de la Croir*, δεύτερος γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ μεγάλου Λουδοβίκου σταλείσης ὑπὸ τὸν Νοαντέλ Γαλλικῆς πρεσβείας, ἐπανελθὼν εἰς Παρισίους, ἐδημοσίευσε σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον «*état présent des nations et Eglises Grèques Armèniennes et Maronnite en Turquie*» ἐν τῷ συγγράμματι δὲ τούτῳ ἀφηγεῖται ὅτι ὁ κατακτητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μωάμεθ δεύτερος, βλέπων τὴν ἐκ τῆς προηγηθείσης πολιορκίας ἐρήμωσιν τῆς νέας ταύτης κατακτήσεώς του, μετεπέμψατο ἀπὸ πασῶν τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του χωρῶν, οἷον Τραπεζοῦντος τῆς Ἀνατολῆς, Χῆου, Πελοποννήσου, Φαρσάλων, Κρήτης, Ρόδου, καὶ Κύπρου, ἅπασας τὰς Ἑλληνικὰς οἰκογενείας, ὑποσχόμενος αὐταῖς ἀσφάλειαν καὶ προνόμια· ἀπαριθμεῖ δὲ ὁ γάλλος συγγραφεὺς ὡς διαπρεπούσας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δεκαπέντε τοιαύτας ἑλληνικὰς οἰκογενείας, ἐν αἷς καὶ τὴν τῶν Σούτσων(1). Παρὰ πολλῶν δὲ λέγεται, ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη κατήγετο ἐξ Ἡπείρου καὶ ὁ πρῶτος, μετοικήσας εἰς Κωνσταν-

(1) Ἰδὲ Τοῦ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος τίτλου συγγράμματος Κεφάλ. Β'. Paris 1717.

τινούπολιν, ἐκαλεῖτο Δράκος καὶ οὐχὶ Σοῦτσος· ὠνομάσθη δὲ οὕτω διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Κατὰ μὲν τὸν Σκαρλάτον Βυζάντιον ἡ διανομὴ τῶν ὑδάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνεργεῖται διὰ τετρακοσίων ὑδροκρατῶν, ὧν κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν οἱ τριακόσιοι εἰσὶν ὀθωμανοὶ καὶ οἱ ἑκατὸ χριστιανοί· καλοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ Τούρκων Σουγνουλτζίδες, ἢ Σουτζίδες. Εἷς λοιπὸν τῶν ἐξ Ἡπείρου ὀρμωμένων Δράκων ἐπέτυχε νὰ διορισθῇ τοιοῦτος σουτζῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις αὐτῆς ἦτο διαδοχικὴ, μετεβίβασεν αὐτὴν εἰς τὸν υἱὸν του καὶ οὗτος εἰς τοὺς ἐκγόνους του, οἵτινες, ἀποβαλόντες βραδύτερον τὸ τῆς οἰκογενείας ὄνομα, διετήρησαν μόνον τὸ ἐκ τοῦ ἀξιώματος ἢ ἐπαγγέλματος» (1).

Κατ' ἄλλους δὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἐδόθη δι' ἄλλην παραπλησίαν αἰτίαν. Ὁ ἐξ Ἡπείρου μετοικήσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Δράκος κατήγετο κατ' αὐτοὺς ἐκ τῶν λεγομένων Λούντζιδων, οἵτινες πράγματι κέκτηνται οὐκ ὀλίγας ἐμπειρικὰς ὑδραυλικὰς γνώσεις καὶ μετέρχονται ἐπιτυχῶς πολλαχοῦ τῆς Ἡπείρου τὸ ἔργον τοῦτο. Ὅτε δ' ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ Τούρκοι, ἀμηχανοῦντες νὰ μετοχετεύσωσιν ἀποχρῶν ὕδωρ, ἐπῆρκεσαν εἰς τοῦτο, τῇ συμβουλῇ τοῦ Δράκου· ἔκτοτε δὲ οὗτος, καίτοι μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον, τιμώμενος ὁμῶς καὶ διὰ τὰς ὑδραυλικὰς γνώσεις του, ὠνομάσθη καὶ Σουτζῆς, ἢ Σουτζος, καὶ προήχθη εἰς εὐνοίαν καὶ εἰς ἀξιώματα. Πρῶτος δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, μνημονεύων τῶν Σούτσων εἶναι ὁ Ἀθαν. Ὑψηλάντης, ἀποφαινόμενος ὅτι «τῷ 1753 ὁ μὲν Ποστέλνικος (πρωθυπουργός) τοῦ ἡγεμόνος »Βλαχίας Ματθαίου Ἀλέξ. Σούτσος, υἱὸς τοῦ Δράκου Σούτσου, ὁ καὶ μέγας Σκευοφύλαξ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας »εἰς διάστημα τριῶν μηνῶν ἔκαμεν εἰς τὸ Βουκορέστι τριάντα »Στολνίκους, εἴκοσι Παχαρνίκους καὶ πενήντα Σερδάριδας

(1) Ἰδὲ Βιογραφ. Μεγ. διερμηνέως ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 132.

»ἀδελφὰ δὲ τούτοις ὁσήμεραι κατετόλμα ὡσαύτως καὶ ὁ Ἅγας
»του Δημήτριος Σούτσος». (1).

Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος Σούτσος, πρωτότοκός υἱὸς ἱσως τοῦ Κωνσταντίνου Δράκου, ἐστάλη βραδύτερον εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἐπιφορτισμένος τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, ἐκεῖ δὲ ἀπηγχονίσθη διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν.

«Εἶχε, κατὰ Χάμμερ, δύο ὀθωμανίδας σκλάβας, ἃς ἔδειρεν, ὡς πυρπολησάσας δύο οἰκίας του εἰς Θεραπιά. μαθὼν τοῦτο ὁ Σουλτὰν Μουσταφᾶς τρίτος, διέταξεν ἄνευ τινὸς διαδικασίας νὰ τὸν ἀπαγχονίσωσιν ἀμέσως ἐν Φαναρίῳ, ἐνώπιον τῆς οἰκίας του» (2). Αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἐξιστορεῖ ὡς ἐξῆς ὁ Ἀθ. Ὑψηλάντης.

Ὁ Ἀλέξ. Σούτσος εἶχε δύο εὐεידεῖς θεραπαινίδας, σκλάβας, αἵτινες, ἐκμαυλισθεῖσαι ὑπὸ ναυπηγῶν τινῶν Τούρκων, ἡσπάρθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἐπιμένοντος δὲ τοῦ Σούτσου διὰ τῶν ἰσχυόντων ὀθωμανῶν φίλων του νὰ ἐπαναγάγῃ τὰς θεραπαινίδας εἰς τε τὸ θρήσκευμα καὶ τὸν οἶκον, οἱ ἐκμαυλισταὶ ἀνηνέχθησαν δι' ἐτέρων, ἰσχυροτέρων ὀθωμανῶν, εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ Μπαϊραμίου διέταξε τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτζου». (3)

Περίεργον εἶναι ὅτι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς Ἀθ. Ὑψηλάντης ἀφηγεῖται τὰ ἐξῆς περὶ καταγωγῆς τριῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκογενειῶν· «χρηεούσης, λέγει, τῷ 1765 τῆς θέσεως τῆς Μεγάλης Διερμηνείας, ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου ὁ Νικόλ. Σούτσος, ἀδελφὸς τοῦ ἀπαγχονισθέντος Ἀλεξάνδρου, περὶ τοῦ γένους ἢ τῆς καταγωγῆς ἐκείνων τῶν διαπρεπουσῶν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν, καὶ παρέστησε, (λέγει ὁ συγγραφεὺς Ὑψηλάντης) «τὸν μὲν Ποσέλ-βνικὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην, καταγόμενον ἀπὸ γουναράδες, τὸν

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 368.

(2) Ἰδὲ Hammer Hist. de l'empire ottoman tom. xvj pag 42.

(3) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 383.

»δὲ Ποστέλνικον Κωνσ. Μουρούζην, ἀπὸ λαζοὺς Ζαχιριτζήδες·
 »τὸν δὲ Σπαθάρην Ἰάκωβον Ῥίζον, δοῦλον τοῦ Μητροπολίτου
 »Χαλκιδόνος· ἑαυτὸν δὲ Ἰσκεντέρτογλον, ἦτοι Μαυροκορδάτον ἐκ
 »μέρους τῆς ἀπὸ μητρὸς μάμης τοῦ Ἑλένης, θυγατρὸς οὐσῆς τοῦ
 »Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων· ἀποσιωπῶν
 »τὸ ὅτι ὁ ἀπὸ πατρὸς πάππος τοῦ Δημάκης ἦν μὲ τὸ ἐργαστή-
 »ριον μέσα εἰς τὸ διπλοφανάριον, υἱὸς χωρικοῦ τινος, πωλοῦντος
 »γάλα καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ σπήτια τῶν προϋχόντων καὶ διὰ
 »τοῦτο Σούτζου λεγομένου, ἦν τινα λέξιν ὁ υἱὸς τοῦ Δημάκη
 »Κωνσταντῖνος ὁ Δράκος, ὁ καὶ πατὴρ τοῦ Νικολάου αὐτοῦ Σούτ-
 »σου, μετέβαλεν εἰς τὸ Σούτσος, ποιήσας αὐτὸ ὄνομα γενεᾶς»(1).

Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ Νικόλαος Σούτσος τὸ μὲν πρῶ-
 τον διωρίσθη Μέγας λογοθέτης τῆς Ἐκκλησίας· κατὰ
 δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1768 καὶ Μέγας διερμηνεὺς τῆς
 Ὑψηλῆς Πύλης. Αἱ περιστάσεις ὅμως ἐκεῖναι ἦσαν τό-
 σον δειναί, ὥστε ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐκινδύνευεν
 ἡ ζωὴ οὐχὶ μόνον τῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας χριστιαν-
 ῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν φερόντων ἐπίσημον χαρα-
 κτῆρα πρέσβειων μεγάλων μάλιστα Δυναμειῶν. Κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ἐκείνην, ὡς γνωστὸν, ἡ μὲν Ὑψηλὴ Πύλη εἶχε
 πόλεμον μετὰ τῆς Ῥωσσίας· αὕτη δὲ ἀπεπειράθη ν' ἀνα-
 στατώσῃ κατὰ τῆς Τουρκίας πάσας τὰς ὑπ' αὐτὴν
 χριστιανικὰς φυλάς· ἐπεμψε πρὸς τοῦτο εἰς τὴν Πελο-
 πόννησον καὶ τοὺς Ὀρλώφ· ἤλεκτρίσθησαν ἀμέσως οἱ
 πατέρες ἡμῶν καὶ μέγα μέρος τούτων ἐδράξατο τῶν ὀ-
 πλων, ἔν' ἀνακτῆσθαι τὴν ἐλευθερίαν. Τοσοῦτον δὲ εἶχε
 φανατισθῇ τότε ὁ ὄχλος τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Χρι-
 στιανῶν, ὥστε ὁ τε Χάμμερ καὶ ὁ Ἀθ. Ὑψηλάντης αὐ-
 τολεξεῖ σχεδὸν διηγοῦνται, ὅτι συνέβη ἐν Κωνσταντι-
 νουπόλει τὸ ἐξῆς, ὅπερ μεταφέρωμεν κατὰ γράμμα, ἵνα
 μὴ παρεξηγηθῶμεν.

αὐτὸ πρέσβυς τῶν Νέμτσων Μπονιάρδ μετὰ τὴν γυναῖκά του, ὄντες
 εἰς ἓνα σπῆτι Τούρκικον διὰ νὰ ἰδῇ αὐτὸ τὸ ἀλάϊ, οἱ συντροφεύον-
 τες τὸ σαντζάκ σερίφι ἐμήριδες, ἐφορμήσαντες εἰς τὸ σπῆτι,

ἔδειραν καὶ αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκά του καὶ ἐπλήγωσαν καὶ τινὰς τῶν οἰκείων του, διατὶ εἶδον τὸ σαντζάκ σερίφι . . . Ἀπέθανε δὲ μετὰ μικρὸν ὑπὸ τῶν πληγῶν καὶ ἓνας δοῦλος τοῦ πρέσβους* ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρέσβυς ὕστερον ἀπέθανε μὲ παραμικρὰν ἀρρώστειαν» (1). δηλαδή ἐκ τοῦ ῥαβδισμού.

Ἄλλ' ὅμως ἡ Αὐστρία, ἥς ὁ πρέσβυς ἔπαθε ταῦτα, ἔδειξε, καθὼς πάντοτε, μεγάλην μακροθυμίαν· «ἡ μὲν βασιλὶς τῆς Μοσχοβίας Αἰκατερίνη ἡ δευτέρα, λέγει ὁ Ὑψηλάντης, ἐγγράψε τῷ 1774 τῇ Μαρίᾳ Τερέζᾳ, βασιλίσση Οὐγγαρίας, Τρανσυλβανίας καὶ Βοημίας τὸ ὅτι «ἐγὼ, θεία συνάρσει, ἰδοὺ ὑπέταξα διὰ τῶν ὅπλων Βλαχίαν τε καὶ Μολδαβίαν ὀλοκλήρους* καὶ νεῖσι τὰ δύο πριγκιπήατα αὐτὰ ὑπὸ τῇ κυριαρχίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ· ποικισθελῶς οὖν παραχωρῶ ἀμφοτέρα ταῦτα τῇ βασιλείᾳ Σου μὲ τὸ νὰ ᾔηται εἰς τὰ σύνορα τῆς ἐπικρατείας Σου, καὶ τὰ παραχωρῶ ὅσῃ τελείᾳ καὶ ἀμετατρέπτῳ εἰς αἰῶνας αἰῶνων, ἂν ὑποσχεθῇς, ὅτι θέλεις μακρυνθῇ καὶ ἀφήσῃ τοῦ λοιποῦ τὴν διαφένδουσιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἀδιαφορίαν αὐτὴν ὅπου ἔχεις καὶ ἐπαγγέλλεσαι εἰς τὰ πολεμικά του καὶ ἡμῶν κινήματα καὶ τὴν οἰονεὶ μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν.» Καὶ ἡ Μαρία Τερέζα ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν τὰ δέχεται, διατὶ δὲν θέλει νὰ χαλάσῃ τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της!! βασιλέως τῶν Τούρκων φιλίαν τε καὶ ἀγάπην» (2).

Ἐπὶ τοιαύτης λοιπὸν δεινῆς ἐποχῆς διωρίσθη Μέγας Διερμηνεὺς ὁ Νικόλαος Σοῦτσος· καὶ διεκρίθη μὲν κατὰ Σταματιάδην, «ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ συνέσει, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ δαημοσύνῃ τῶν Ἀσιατικῶν γλωσσῶν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἡ φρόνησις, οὐδ' αἱ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ ἡδυνήθησαν,» προσθέτει, «νὰ τὸν διασώσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν ἀγριότητα· διότι συνεκστρατεύσας μετὰ τοῦ Βεζύρου Νισαντζή πασᾶ τῷ 1769 κατὰ τῶν Ῥώσων, συνελήφθη κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὡς δῆθεν κατὰσκοπος μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἰωάννου Καλλιμάχου, καὶ πρῶτον μὲν ἐφυλακίσθησαν, εἶτα δὲ τῇ 29 Αὐγούστου ἀμφοτέροι ἐκαρτομήθησαν. Παρὰ δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ Σούτσου ἔθηκαν ἐπιγραφὴν τοιαῦτα λέγουσαν· «Αὕτη ἡ κεφαλὴ ἀνήκει εἰς τὸ θνησιμαῖον τοῦ Διερμηνέως καὶ ῥαγιά Νικολάου Δράκου, ὅστις ἀπεκεφαλίσθη, ἔνεκα προδοσίας καὶ μυστι-

(1) Ἰδὲ Ἀθαν. Ὑψηλάντου Σελ. 438.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 517.

«κῶν συνενόησεων μετὰ τοῦ βοεβόδα τῆς Μολδαβίας» (1).

Ὁ δὲ Κούμας ἀποδίδει τὸ τραγικὸν τοῦτο τέλος τοῦ Νικολάου Σούστου εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ γενομένην τότε ἐπανάστασιν· ἐπαριθμῶν τὰ δεινὰ, ὅσα συνέβησαν ἔνεκα τοῦ κινήματος ἐκείνου κατὰ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ περιγράφων μετὰ λεπτομερείας τὰ ἐν τῇ πατρίδι του Λαρίσσει, αἰς ἄλλα μέρη, λέγει, δὲν συνέβησαν ὀλιγώτερα δεινὰ· εἰς Κωνσταντινούπολιν, συκοφαντηθεὶς ὁ Πατριάρχης Μελέτιος ἐστρεβλώθη καὶ ἐβασανίσθη παντοίως, καὶ ἡ ἀναφανείσα ἀθωότης του δὲν ἐστάθη ἱκανὴ νὰ τὸν φυλάξῃ ἀπὸ τὴν ἐξορίαν. Τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἰωάννην Καλλιμάχην καὶ τὸν Μέγα Διερμηνέα Νικόλαον Σούτζον δι' ὑποψίαν προδοσίας ἀπεκεφάλισαν τὴν 8ην Σεπτεμβρίου 1769» (2).

Ὁ Νικόλαος δὲ οὗτος Κωνσταντίνου Σούτσος εἶχε δύο ἀδελφοὺς, τὸν Μιχαήλ, μνημονευόμενον μὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ὡς Ποστέλνικον, ἀλλὰ χρηματίσαντα ἐπὶ ἓν ἔτος τῷ 1782 καὶ Μέγαν Διερμηνέα· «οὗτος ἦτο κατὰ Σταματιάδην, ἀκεκοσμημένος διὰ πολλῶν προτερημάτων, συνέσεως δηλονότι καὶ ἀγαθότητος καὶ παιδείας οὐ μόνον Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ Ἀσιατικῆς, ἐξησκημένος δὲ λίαν καὶ περὶ τὰ τῆς διπλωματίας· ἐν μόνον ἔτος διατελέσας διερμηνεὺς, ἐπέτυχεν νὰ διορισθῇ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας» (3)· ἀελθὼν δὲ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ, λέγει ὁ Φωτεινός, ἐδιοίκησε καλῶς τὸ ὑπῆκοον, μὲ ἄκραν πραότητα καὶ δικαιοσύνην, καὶ πρὸς μὲν τὴν Τζάραν ἐφύλαξε μέτρον εἰς τὰ δοσίματα· πρὸς δὲ τοὺς ἄρχοντας ἐφέρετο μὲ πολλὴν εὐμένειαν καὶ ἀγάπην, ὥστε ἅπαντες ἦσαν κατευχαριστημένοι καὶ ὁ τόπος ἐχαίρετο τὴν ἄκραν γλυκύτητα τῆς εἰρήνης καὶ εὐτυχίας· ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη καὶ μῆνας ὀκτὼ ἐξώσθη (4), ἵνα διορισθῇ διάδοχός του ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου Μαυρογέννης, ὅστις ἔκτοτε προήχθη, ὡς γνωστὸν, εἰς μεγάλα ἀξιώματα, γενόμενος καὶ ἀρχιστράτηγος.

Μετὰ τὴν εἰρήνην ὁμοῦς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσ-

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταμ. Σελ. 133.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. ι'. Σελ. 384.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 144.

(4) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. τῆς Δακίας Τόμ. β'. Σελ. 357.

σίας ὁ Μιχαήλ Σουτσος διωρίσθη καὶ αὐθις τῷ 1794 ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἣν ἐπίσης καὶ τότε ἐκυβέρνησε τόσον καλῶς, ὥστε ὠνομάσθη καὶ Βλάχ-μπέγης καὶ Μιχαλ. Βόδας· ἀλλὰ καὶ ἡ ἡγεμονία του αὕτη ἦτον βραχεῖα, διαρκέσασα ἐν μόνον ἔτος καὶ μῆνας πέντε.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ ἐννέα ἐτῶν διωρίσθη καὶ ἐκ τρίτου τῷ 1804 ὁ Μιχαήλ Σουτσος ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας «ἐπειδὴ εἰς τὰς δύο προλαβούσας αὐτοῦ ἡγεμονίας», λέγει ὁ »Φωτεινός, ἐδιοίκησε τὸν λαὸν μὲ πολλὴν ἐπιείκειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ, ὡς ἄλλος πατὴρ φιλόστοργος, ἐφάνη εὐεργετικὸς εἰς τοὺς πάντας, διὸ πάντες καὶ ἡγάπουν τοῦτον καὶ ἐσέβοντο». (1) ἀλλ' ἡ ἡγεμονία αὕτη ἦτο μεστὴ πικριῶν καὶ ἀνυπολογίστων παθημάτων εἰς τε τὸν ἡγεμόνα καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Εἶχεν ἀποστατήσῃ τότε, ὡς γνωστὸν, ὁ Πασθάντογλους καὶ θέατρον τοῦ πολέμου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐγένοντο αἱ δύο ἡγεμονίαι Βλαχίας καὶ Μολδαυίας. Ἡ Τουρκία ἔπεμπε μὲν ἐκ διαλειμμάτων στρατεύματα, πολλὰ μάλιστα, κατὰ τοῦ ἀντάρτου· ἀλλὰ ταῦτα, συνενοούμενα μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν, περιωρίζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ νὰ ἐρημώνωσι τὴν χώραν· (2) δὲ ἡγεμὼν Σουτσος ὠργάνισεν εἰδός τι ἐθνοφυλακῆς ἐκ τῶν ἐγχωρίων, προσεκάλεσε δὲ ἀλλαχόθεν καὶ τινὰς ἐμμίσθους ὑπὸ τὸν ἑκτοτε μάλιστα διακριθέντα διαβόητον Σάββαν Μπήμπαστην, περὶ οὗ καὶ ἄλλοτε ἀφηγησάμεθα τὰ δέοντα. Ἀλλ' ἰδὼν ἐπὶ τέλους ὅτι ἦτον ἀδύνατον ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν χεῖμαρρόν ἐκεῖνον τῆς δεινότητος καὶ τῆς καταστροφῆς, ἐπέτρεψε τοῖς δυναμένοις ἐκ τῶν ὑπηκόων του νὰ καταφύγωσιν ἐνῷ ἕκαστος ἐδύνατο· καὶ ἦτο ἐλεεινὸν θέαμα, ἀφηγεῖται ὁ Φωτεινός, μυριάδες πολιτῶν νὰ σπεύδωσι πρὸς εὕρεσιν ἀσύλου· αὐτὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν παρέμεινε μετὰ τῶν ἐγχωρίων στρατευμάτων εἰς ὑπεράσπισίν τινα τῆς χώρας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἤναγ-

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 410.

κάσθη καὶ αὐτὸς νὰ καταφύγῃ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ δανείσαντες αὐτὸν χρήματα πρὸς διάσωσιν τῆς χώρας ἐκίνησαν ἀγωγὴν. Μόλις διὰ πολλῶν μόχθων, λέγει ὁ Φωτεινός, ἐξῆλθε τῆς Αὐστρίας ὁ Μιχαὴλ Βοεβόδας μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. ἀλλ' ὥς ἐπίμετρον φαίνεται τῆς δυστυχίας του ἀπελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπροστάχθη ὑπὸ »τῆς βασιλείας νὰ πληρωσῇ ἀνυπερθέτως τὰ χρῆμα του· ὅθεν ἐπω-» λήθησαν ἅπαντα τὰ εἰς Βλαχίαν καὶ Βασιλεύουσαν ὑποστα-» τικά του πρὸς τὴν τοῦ χρέους ἀναπλήρωσιν, κ' ἔμεινεν ὁ δυσ-» τυχῆς πᾶμπτωχος· ἐπιστάντος δὲ καὶ τοῦ θανάτου του μετ' οὐλίγον ἐκ τῶν γηρατειῶν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐκ τῶν τοιούτων ἀ-» λεπαλλήλων θλίψεων καὶ δυστυχιῶν, ἀπῆλθε πρὸς τὰς αἰω-» νίους μονάς· ἐχρημάτισε δὲ ἡγεμὼν πρῶτος, δίκαιος, εὐεργετικὸς καὶ ἐπιεικής, ἀποδειχθεὶς πατὴρ πατρίδος ἐν τῇ Βλαχίᾳ» (1).

Τέταρτος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δράκου, ἡ ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου Σούτσου ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος Σούτσος, μνημονευόμενος πολλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὡς Ἅγας καὶ ὡς Ποσέλνικος· οὗτος, ἐπωνομασθεὶς καὶ Κεβάπης, ἐχρημάτισε, κατὰ Π. Σούτσον καὶ «πατὴρ τοῦ πολυφήμου Σπαθαρίου Κωνσταντίνου Σούτσου, γεννήτορος τῶν ποιητῶν (Παναγιώτου καὶ Ἀλεξάνδρου) Σούτσων» (2).

Εἶχε δὲ καὶ υἱὸν ὁ Νικόλαος Κωνστ. Σούτσος, ὀνομαζόμενον Ἀλέξανδρον, μέγαν διερμηνέα χρηματίσαντα ἀπὸ τοῦ 1799—1802 καὶ ἡγεμονεύσαντα ἐν Μολδαυίᾳ τῷ 1802, καθ' ἣν δηλαδὴ ἐποχὴν ὁ ἀτυχὲς θεῖος του Μιχ. Σούτσος, ἠναγκάσθη νὰ εὕρῃ ἄσυλον εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ νὰ πάθῃ ἔπειτα τὰ πάνδεινα· ὁ φιλόστοργος ἀνεψιὸς κατέβαλε μυρίας προσπάθειας καὶ συνετέλεσε τῷ ὄντι πολὺ εἰς ἀνακούφισίν τινα τῶν δεινῶν τοῦ θείου του· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παύεται ἡ παραιτεῖται καὶ

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 443.

(2) Ἰδὲ τοὺς κατὰ τὴν κηδείαν καὶ τὸ μνημόσινον τοῦ Μιχ. Σούτσου ἐκφωνηθέντας λόγους Σελ. 29.

οὗτος διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὡς συμπαθῶν ὑπὲρ τῶν Γάλλων.

Μετὰ διετίαν δὲ διορίζεται καὶ αὖθις ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἀλλ', εἰσβαλόντων τῷ 1806 τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἡγεμονίας, τρεῖς μόνον μῆνας ἡγεμόνευσε, κ' ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, λίαν εὐτυχῆς, διότι δὲν ἔπαθεν, ὅσα καὶ ὁ προκάτοχος τοῦ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

Ἀποχωρήσαντος τῆς Βλαχίας, ὡς θὰ εἶδομεν, τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ, διεδέχθη αὐτὸν τῷ 1818 ὁ δὲς ἄλλοτε ἐν αὐτῇ ἡγεμονεύσας Ἀλέξανδρος Ν. Σούτσος, πατὴρ τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Σκαρλάτου Σούτσου, ὑποστρατήγου· Ἰωάννου Σούτσου, καθηγητοῦ καὶ τοῦ ἀποθανόντος Δημητρίου Σούτσου, ἀντισυνταγματάρχου τοῦ ἱππικοῦ. Ἰδιαιτερον καὶ ἐμπειστευμένον γραμματέα ὁ ἡγεμὼν οὗτος διώρισε τότε τὸν παρ' ἡμῖν γνωστὸν ἐπίσης Σπυρίδωνα Βαλέταν, ὑπουργὸν τῆς παιδείας χρηματίσαντα τῷ 1841 ἐπὶ τῆς βραχυχορονίου πρωθυπουργίας τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, καθ' ἃ ἐκ πολλῶν συγχρόνων συγγραφέων ἐξάγεται, δὲν ἦτο μεμνημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, «ἡ κίνησης ὅμως αὕτη, λέγει ὁ Φιλήμων, ἂν καὶ μυστικῇ, διήγειρε» τὴν περιέργειαν καὶ τοὺς φόβους τῶν ἀρχόντων. Τὰς ὑποφίας» των περὶ ταρχῆς τινος ἀνέφεραν οὗτοι πρὸς τὸν ἡγεμόνα Α. »Σούτσον, ὅστις συγκαλεῖ τὸ συμβούλιόν του καὶ τοὺς ἐκεῖ Προ»ξένους τῶν Δυνάμεων κ' ἐμπιστεύεται τὴν φροντίδα τῆς ἀνακα»λύψεως τοῦ πράγματος πρὸς τὸν Γεώργιον Λεβέντην» (1).

Οὗτος δὲ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Βαλέτας διέθεσαν οὕτω τὸν ἀγαθὸν ἡγεμόνα, ὥστε ἐνὶ τῶν δραστηριωτέρων ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, τῷ Ἀριστείδῃ Παππᾷ, ἀπερχομένῳ εἰς Σερβίαν, οὐχὶ μόνον οὐδὲν παρεγέβαλε πρόσκομμα, ἀλλὰ κατὰ Φραντζήν, «ὑπε-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φιλ. Ἑταιρ. Σελ. 234.

σκέθη νά τῷ χορηγήσῃ 15,000 γροσίων πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἱστορικῶν, περὶ ὧν προέκειτο, βιβλίων (1).

Ἄλλως ὁ Πουκεβίλ ἀποφίνεται σαφέστερον περὶ τούτου λέγων· «ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Σκουτσοῦ, καὶ ἂν μὴ συνεμέθεξεν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐταιρίας, δὲν ἐδύνατο ὁμῶς νά τοὺς ἀγνοῇ (2)· διότι κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν διεδραματίζοντο τῷ ὄντι ἐν Βουκουρεστίῳ πάντι σχεδὸν ἀπροκαλύπτως ὑπὸ τοῦ Δικαίου ὅσα ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἀφηγήθημεν (3). Ὁ μητροπολίτης Οὐγκροβλαχίας κατεμήνυσε ταῦτα εἰς τὸν ἡγεμόνα· καὶ οὗτος τὸ μὲν πρῶτον ἀπεφάσισε νά γίνῃ καὶ διὰ τῆς βίας κάτοχος τῶν μυστικῶν ἐγγράφων τοῦ Δικαίου· ἀλλ' ἔπειτα ἄφησεν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ ἀνεπηρέαστως κατὰ Φραντζήν· ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ἀτυχὴς ἡγεμὼν, παθὼν ὀξύτατον ἐρυσίπελας τοῦ προσώπου, ἀπεβίωσεν αἰφνηδίνως τὴν 12 Δεκεμβρίου 1820 ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἡ δ' ἐκ τοῦ νοσήματος προξενηθεῖσα συνήθης δυσμορφία τοῦ προσώπου καὶ τὸ αἰφνίδιον τοῦ θανάτου, τὸ καρὰ πολλοῖς τῶν πασχόντων διαψεύδον τὴν πρόγνωσιν καὶ τῶν ἐμπειροτέρων ἐπιστημόνων ἰατρῶν, παρέσχον ἀφορμὴν νά διαδοθῇ τότε πάντῃ ἀναποδείκτως, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, ὥς μὴ ἐνδίδων δῆθεν εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς.

Ἄλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Σταματιάδης, ὁ πλειότερον πάντων τῶν ἄλλων ἀβασανίστως παραδεχθεὶς τὸν μῦθον τοῦτον, ὑφ' ἑαυτοῦ ἀναιρεῖται· «Λαβὼν, λέγει, ὁ ἡγεμὼν οὗτος μέρος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, ἔδειξεν ἱκανὸν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς ζῆλον. Ἄλλ' ἐταῖροί τινες, ὑποπτεύσαντες αὐτὸν μὴ προδόσῃ τὰ μυστήρια, ἔπεισαν τὸν ἰατρὸν αὐτοῦ νά δηλητηριά-

(1) Ἰδὲ Ἐπιτ. Ἱστορ. τῆς ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. 4. Σελ. 155.

(2) Ἰδὲ Hist. de la Règne de la Grèce tom. ij pag 298.

(3) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. Ε'. Σελ. 448—452.

ση τὰ καυτήρια (φουντα έλλας), ὅς εἶχεν, ὥστε ἀπεβίωσεν ἐκ γαγγραινῆς» (1).

Τελευτήσαντος δὲ τοῦ ἡγεμόνος, λέγει ὁ Φραντζῆς, ἡ εὐζυγός του Κυπροσύνη ἔλαβε φροντίδα νὰ συστήσῃ τοὺς ἀνήλικας υἱοὺς τῆς εἰς τὸν ἀνεψιόν τῆς Ἀλέξ. Ὑψηλάντην, ὅστις ἀπεποιήθη αὐτὸ διὰ τὴν παιδικὴν τῶν ἡλικίαν.»

«Ἡ χήρα ὅμως, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἐφοδίασεν (ὡς λέγεται) μίαν ἑκατονταρχίαν ἱερολογιτῶν μὲ ὅπλα, μὲ τροφάς, μὲ ἐνδύματα κλπ. ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦτον ὁ Δημήτριος Σούτζος (ὁ Κεμπάπης)· οἱ δὲ ἱερολογῖται οὗτοι, πολεμήσαντες εἰς τὸ Δραγατσάνι, ἐφόνευσαν πολλοὺς ἔχθρους, ἐφονεύθησαν δὲ καὶ αὐτοί, πεσόντες εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καθὼς καὶ οἱ λοιποί· ἡ δὲ χήρα Ἀλέξ. Σούτζου, ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ Βουκορέστιον, ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ὑστροίαν μετὰ τῶν τέκνων τῆς καὶ λυπομένη καίρως, ὅτι δὲν ἐδύνατο ν' ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα τῆς, ὑστερουμένη χρηματικῶν μέσων, ἔχουσα μάλιστα τὴν μεγαλητέραν προθυμίαν νὰ φανῇ χρησιμωτέρα εἰς τὴν περίστασιν τῆς Ἑλλάδος.

«Σύμπασα ἡ περιουσία τῆς εὐγενοῦς ταύτης χήρας,» προσθῆται ὁ Φραντζῆς, αὐσιότατο τότε εἰς ἓνα μόνον πολῦτιμον δακτυλίδιον. Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἔλαβε μίαν ἐπιστολὴν τοῦ πρῶην μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου, δι' ἧς προετρέπετο νὰ συνεισφέρῃ βοήθειαν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, εὐθὺς συνήρρισε περὶ ἑαυτὴν τὰ τέκνα τῆς καὶ ἀναγνοῦσα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπλίτου Ἰγνατίου, δεῖξασα δὲ εἰς τὰ τέκνα τῆς τὸν πολῦτιμον λίθον, εἶπεν· αὐτὸ μόνον ἔχω, εἰν τὸ δώσω θὰ στερηθῶμεν καὶ τοῦ ἐσχάτου μέσου· εἰν δὲν τὸ δώσω, θὰ φανῶ παρήκοος εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος· ἐπὶ τούτῳ τὰ τέκνα τῆς ἐξ ἐνὸς στόματος εἶπον νὰ δώσῃ τὸν λίθον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἰγνάτιον» (2).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ἀλεξάνδρου Ν. Σούτσου.

Ὁ δὲ τρὶς ἡγεμονεύσας Μιχαὴλ Σούτσος, ὁ πρῶτος ὀνομασθεὶς Μιχαὴλ Βόδας, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἀλεξάνδρον, διορισθέντα Μέγαν Διερμηνέα, μικρὸν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀξιωματος τούτου ἀποχώρησιν τοῦ ὁμωνύμου ἐξαδέλφου του, ὅστις ἀνηγορεύθη τὸ 1802, ὡς εἵπομεν, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας. Ὑπερνικήσας δὲ καὶ οὗτος ἀπειρα

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγαλ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 156.

(2) Ἰδὲ Φραντζῆ ἐπιτ. ἱστ. τῆς ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. 4 Σελ. 162.

προσκόμματα, παρεμβαλλόμενα τότε ὑπὸ τῆς ἀντιζηλίας καὶ τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων τῶν πρέσβειων, διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1807· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Ἰέννη μάχην,» λέγει ὁ Σταματιάδης, «ὁ Ναπολέων κατανικήσας τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ, ἤρχε τοῦ κόσμου ἅπαντος, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σουλτάνος ἦτον ὁ πρέσβυς αὐτοῦ στρατηγὸς Σεβαστιάνης. Ἡ Ἀγγλία, δυσαρεστηθεῖσα κατὰ τῆς παντοδυναμίας ταύτης τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ, ἐπεμψε τὸν στόλον αὐτῆς πρὸς ἀπειλὴν εἰς τὸν Βόσπορον, ἡνάγκασε δὲ τοιοῦτοτρόπως τὴν Πύλιν νὰ ὑπογράψῃ μυστικὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ αὐτῆς συνθήκην.

»Τὸ γεγονός τοῦτο ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν στρατηγὸν Σεβαστιάνην, καὶ ἐπειδὴ ὁ μέγας διερμηνεὺς εἶχε πολλὰς σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἡ Ἀγγλία τὸν κατηγόρησε πρὸς τὸν Βεζύρην Ἰζελεμπῆ Ἰβραήμ πασσᾶν, ὡς δῆθεν προδόντα τὸ ἀπόρρητον πρὸς ἐκεῖνον.

»Τῇ 19 Ἰουλίῳ Ὀκτωβρίου 1807, ἐν ᾧ ὁ μέγας διερμηνεὺς, ἔχων ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν γραμματέα τοῦ Μιχαὴλ Σούτζον, εἰργάζετο ἡσύχως ἐν τῷ γραφεῖῳ του, αἶφνης παραστάς θυρωρὸς τοῦ Σουλτάνου μετὰ πολλῶν δημίων, ἤρπασεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ σαμουροκάλπακον καὶ σύρων ἔφερεν εἰς τὴν πλατείαν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνθα τὸν ἐκαρτόμησεν· ἤθελε δὲ πάθει τὸ αὐτὸ καὶ ὁ γραμματεὺς του, ἀν μὴ δραπετεύων ἐσώζετο» (1).

Ὁ δὲ Κούμας ἀπαριθμῶν τὰ θύματα τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν πρέσβειων· «ὡς γαλόφρων,» λέγει, «ἐθυσιάσθη τῷ 1808 ὁ Σούτσος Ἀλέξανδρος, διερμηνεὺς ὢν, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Μιχ. Σούτζου· ἀλλ' ὅμως ὁ τούτου τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου ἀδελφιδοῦς Μιχαὴλ Σούτσος, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, συμφωνήσας μὲ τὸν ἐπίτροπον λεγόμενον τῆς Ἀρχῆς Ὑψηλάντην νὰ κηρυνίσῃ τὴν ἡμισέληνον, ἔκαυσε δημοσίως τὰ ἡγεμονικὰ παράσημα· τότε ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐλὴ ἀπεφάσισε τὸν ἐξολοθρευμὸν τοῦ Φαναριωτικοῦ γένους» (2).

Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος Σούτσος ἔσχεν υἱὸν Γρηγόριον, χρηματίσαντα γραμματέα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας· ὁ Γρηγόριος οὗτος Ἀλεξ. Σούτσου ἐγένετο συνέταιρος· ὁ δὲ κατηχητὴς του ἔγραψε περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀγνωστον Ἀρχὴν τὰ ἐξῆς· «Κατὰ

(1) Ἰδὲ Βιογ. Μεγ. Διερμ. Σελ. 457—458.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16'. Σελ. 537.

τὰ ἀπαρκίτητα χρῆσ μου, ὅπου ἡξιώθην τὴν χάριν τῶν Φιλικῶν, δὲν ἔλλειψα νὰ ἐπιμελῶμαι καὶ φροτίζω, ὅσον ἐνδέχεται, εἰς ἀνακαλύψεις εὐρέσεως ἀξίων καὶ ἐναρέτων ὑποκειμένων, εἰς προμηθεΐας καὶ τεχνάσματα, ὅσα ἀπαιτεῖ ἡ σύστασις αὕτη. Καὶ πρῶτον παρουσιάζω εἰς τὴν σεβαστὴν Ἀρχὴν τὸν Γρηγόριον Σούτσον, υἱὸν τοῦ Μκαρίτου Πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Σούτσου, καρατομηθέντος παρὰ τῶν βαρβάρων λόγῳ προδοσίας εἰς τὸ ἄζωμα τῆς Μεγάλης Δραγουμανίας ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἐπταετίας τοῦ πολέμου τῶν Ῥώσων. Ὁ ῥηθεὶς Γρηγόριος εἶναι νέος πλήρης χαρίτων, σπουδαῖος, εἰδήμων διαλέκτων οὐκ ὀλίγων ἐκ τοῦ τάγματός τῆς ἀρχοντίας, φιλογενέστατος, ἀσπονδος ἐχθρὸς τοῦ τυράννου, ἐτῶν 23, πλὴν δυστυχῆς ἐκ τῶν περιστάσεων, ἦτοι ἐκ τοῦ ἁώρου θανάτου τοῦ πατρὸς του, ἐκ δημεύσεων καὶ ἄλλων. Μὲ ὅλα ταῦτα χάριν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν σεβαστὴν Ἀρχὴν προσφέρει ἐπὶ τοῦ παρόντος γράσια χίλια . . . Ὁ ῥηθεὶς εἶναι κατὰ τὸ παρὸν πλησίον τοῦ ἰδίου αὐθέντου τῆς Βλαχίας εἰς εὐνοίαν ἱκανὴν διὸ ἐλπίζω ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβωμεν ἱκανὴν βοήθειαν παρ' αὐτοῦ κατὰ πάντα» (1).

Ὁ Γρηγόριος οὗτος Σούτσος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγώνος ἐν Δακίᾳ κατέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνεμέθεξεν ἀπάντων τῶν ἀγώνων καὶ τῶν περιπετειῶν αὐτῆς, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου Πανελλήνιος. Οὗτος ἀπεβίωτεν ὄγχαμος· εἶχεν ὁμως ἀδελφὸν νεώτερον καὶ μικρὸν τὸ ἀνάστημα τὸν Κωνσταντῖνον, ὁιομασθέντα ἕνεκα τούτου Κωστακίτσαν· οὗτος διαπρέπει σήμερον ἐν Βουκορεστίῳ.

Ὁ δὲ Σούτσος Μιχαήλ, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν Μιχάλ-Βόδας, ἦν υἱὸς δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ πρώτου Μιχάλ Βόδα Γρηγορ. Σούτσου καὶ Σεβαστιῆς, τὸ γένος ἐλκούσης ἐκ τῆς τῶν Τεδέσκων οἰκογενείας. Ἐγεννήθη μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1778, κατ' ἅπαντας δὲ τοὺς γράψαντας περὶ αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθη ἄριστα ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πάππου του· καὶ ἦτο κάτοχος οὐ μόνον πολλῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδίως λαθουρινώδους τότε οὔσης διπλωματίας. Τούτου

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Φιλήμ. Τόμ. α. Σελ. 173.

δ' ἕνεκα τὸ μὲν πρῶτον ἐχρημάτισε γραμματεὺς τοῦ Οἰοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μιχ. Σούτσου, τοῦ κατατομηθέντος ἐνώπιόν του τῷ 1808· ἔπειτα δὲ παρελήφθη ὡς τοιοῦτος τῷ 1812 καὶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως Ἰωάννου Καρατζᾶ. Τοσοῦτον δὲ ἐξετιμήθη καὶ ἠγαπήθη ὑπ' αὐτοῦ, ὥστε καὶ γαμβρός του ἀνεδείχθη. λαβὼν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα ἐκείνου Ῥωξάνην. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ διατελῶν, συνέθετο τὰ προκαταρκτικὰ πρωτόκολλα τῆς ἡμιανεξαρτησίας τῶν Σέρβων. Προαχθέντος μὲν τοῦ πενθεροῦ του εἰς τὸν ἡγεμονικὸν τῆς Βλαχίας θρόνον, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐπισήμως ὡς ἐπίτροπος αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τῷ δὲ 1815 ἀνηγορεύθη καὶ οὗτος μέγας διερμηνεὺς, καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπεσῆριξε μεγάλως τῷ 1816 τὰ δικαιώματα τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῷ Ἀγίῳ Τάφῳ, τὰ ἰσχυρῶς διαφιλονεικηθέντα τότε μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν καθολικῶν, προστατευομένων ἐν τε τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν προξένων καὶ πρέσβων ἀπασῶν τῶν καθολικῶν Δυνάμεων, Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Αὐστρίας. Διὰ τῆς δεξιότητός του ταύτης ὁ Μέγας διερμηνεὺς ἐπέτυχε διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου, ν' ἀπέλθῃ ἐπιτοπίως ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιτέκτων (Κάλφας) Κομνηνός, ὅστις ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν καὶ ἀπέκρουσε πάσας τὰς τῶν ἐναντίων ἀξιώσεις.

Ὁ Σούτσος οὗτος τοσοῦτον εὐνοήθη ὡς μέγας διερμηνεὺς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὥστε διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ἐπισήμως καὶ μέλος τοῦ ἰδιαιτέρου Σουλτανικοῦ συμβουλίου, τοῦ συγκειμένου ἐξ ἐπτὰ ἄλλων μελῶν ὀθωμανῶν. Μέγα τοῦτο παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀξίωμα, ὅπερ πρῶτῳ χριστιανῷ τῷ Σούτσῳ ἀπενεμήθη μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐξ ἀπορρήτων Μαυροκορδάτου. Ὡς μέγας δὲ διερμηνεὺς καὶ ὡς ἰσχύων παρὰ τῷ Σουλτάνῳ ἠλάττωσε κατὰ τρία περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ τὰ αὐ-

λικὰ τοῦ Πατριαρχείου καλούμενα χρέη, ἀναθεῖς τὴν πληρωμὴν αὐτῶν ἐν μέρει μὲν εἰς τοὺς εὐποροῦντας ἀρχιερεῖς· ἐν μέρει δέ, εἰς τοὺς διοριζομένους τοιοῦτους ἐν πλουσίαις ἐπαρχίαις. Τῷ δὲ 1818 διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας· μέγιστον τοῦτο εὐτύχημα ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ· διότι ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἕτερός τις ἡγεμὼν ἠθέλων εὐρεθῇ πρόθυμος τότε νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὰ ἀδέξαια ὅσα ἐθυσίασεν ὁ Σοῦτσος.

Ὁ διερμηνεὺς οὗτος τόσον ἐκέρδισε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Σουλτάνου, ὥστε ἐτόλμησεν ἑκτοτε, καθ' ἃ καὶ ὁ Πρόεδρος βεβαιοῖ, νὰ συμβουλεύτῃ τὴν καταστροφὴν ἀπάντων τῶν τοπαρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν Γιαννιτσάρων. Ὁ δὲ Σουλτάνος ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ τὸν ἀνταμείψῃ. Μὴ ἔχων δὲ ἕτερόν τι πρόχειρον δῶρον, τῷ ἔδωκεν ἐν πολῦτιμον λαχοῦρι. Ἀλλὰ «πρόσμενε», τῷ εἶπε, «μὴ ἐξέρχῃσαι φέρων τοῦτο, διότι ἐνδέχεται νὰ πάθῃς ὑπὸ φθόνου· κρύψε το ὅπως κάλλιον δυνηθῇς.» Καὶ ὁ Σοῦτσος ἀμέσως προσκυνήσας, ἐκβαλὼν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζώνην, ἐζώσθη τὴν δωρηθεῖσαν· ἐπ' αὐτῆς δ' ἔθεσε τὴν ἥν συνήθως ἔφερε, καὶ οὕτως ἐξῆλθεν ἀκινδύνως.

Καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ὁ Σοῦτσος παρέλαβε τὰς ἡνίας τῆς ἡγεμονίας του, αὕτη ἐχρησίμευεν ὥς ἐστία, ἀφ' ἧς οἱ ἀπόστολοι τῆς φιλικῆς ἐταιρίας ὑπενόμευον σύμπασαν τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἑκρηξίν τρομερᾶς ἐπαναστάσεως· καθ' ὃν δὲ τρόπον τότε οὗτοι διέδιδον οὐχὶ μόνον ἀπροκαλύπτως, ἀλλὰ, δύναται τις εἰπεῖν, καὶ σχεδὸν μεγαλοφώνως τὰς συνωμοτικὰς δοξασίας των, δὲν ἐβράδυνε βεβαίως ὁ ὀξυδερκής ἡγεμὼν ν' ἀποκαλύψῃ τὰ πάντα. Ἀντὶ ὅμως νὰ θορυβηθῇ καὶ νὰ φροντίσῃ πρὸς διάσωσιν τοῦ θρόνου του καὶ ἐξασφάλισιν τῆς περιουσίας του, ἔσπευσεν οἰκιοθελῶς νὰ προσφέρῃ ἀμφοτέρω ταῦτα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του· «τῷ 1820 λέγει ὁ Φιλῆμων σκατηχήθῃ ἐταῖρος ἐν Ἰασιῶ καὶ προσέφερεν ἀμέσως μὲν χίλια χουσαῖ Ἀυστριακὰ νομίσματα, ἀναλογοῦντα πρὸς δε-

κατρεῖς χιλιάδας δραχμῶν· βραδύτερον δὲ, προσθέ-ει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, «κατέβαλεν ἐτέρας 285,000 γροσίων, τοὔτέστιν ἰσάριθμους περίπου χιλιάδας δραχμῶν» (1).

Τὴν δὲ 12 Ἰαννουαρίου ἔγραφεν ὁ Λασσάνης εἰς τὸν Ὑψηλάντην «ὅτι ὁ ἡγεμὼν μοι εἶπε νὰ σὰς γράψω, ὅτι νὰ τὸν θεωρεῖτε ΚΑΣΣΑΝ τῆς ἐταιρίας· καὶ ὅταν ᾖναι ἀνάγκη νὰ τὸν γράψετε μόνον ἓνα λόγον, ὅτι χρειάζονται ἑκατὸν διακόσια πουργία καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ τὰ μετράῃ, χωρὶς νὰ ἐξετάζῃ διατί» (2).

Καὶ τὴν 30 Ἰανουαρίου 1821 ὁ μὲν Ὑψηλάντης ἔγραψεν αὐτῷ νὰ ἐτοιμάσῃ χίλια πεντακόσια κοιλὰ ἐντόπια σιτηρῶν, τοὔτέστι τριάκοντα χιλιάδας κοιλὰ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ χίλια πεντακόσια φορτηγὰ ζῶα καὶ ἄλλα πολλά· οὗτος δὲ ἀπεκρίθη, ὅτι αἱ αἰτήσεις Σας «ἀντὶ νὰ λυπήσωσι τὴν καρδίαν μου μ' ἐχαραποίησαν, διότι ἐξ αὐτῶν ἐπληροφορήθην τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ γενναῖον τῶν φρονημάτων της, καὶ ὅτι εἰς τοιοῦτον ἱερὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος σκοπὸν δὲν ἀποβλέπει εἰς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος· ἡ τοιαύτη πρὸς ἐμὲ εἰλικρινὴς τῶν ἰδεῶν της παράστασις εἶναι ὁ μέγας ἔπαινος καὶ τὸ μέγιστον καύχημά μου. . . . τέλος πάντων ἡ διαγωγή μου, ἡ διετὴς σχεδὸν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡγεμονεύω, ἀποδεικνύει, στοχάζομαι, ψευδεῖς ὅλας τῶν ἐχθρῶν μου τὰς προδοσίας, καὶ δὲν ἔχουν νὰ μὲ προσάψουν τὸν παραμικρότερον μῶμον καὶ τὴν παραμικροτέραν λαβὴν, ὅτι ἐγὼ ἀντέκρουσα εἰς τὸ παραμικρότερον τὴν ὑπερκοπίστριν ἡμῶν Δύναμιν· ἡ ἐκλαμπρότης της γράφει ὅτι δὲν εἶδεν ἡ ὑπερασπίστρια ἡμῶν Δύναμις οὐδεμίαν πρᾶξιν ἀναιρετικὴν. Τῇ ἀποκρίνομαι, ὅτι τί δύναται ἡγεμὼν νὰ πράξῃ; ὅ,τι δύναται, ἐγὼ δὲν τὰ παρημέλησα· εἰς σχολεῖα χρήματα καταβάλλω· εἰς Παρισίους ἔχω τέσσαρας σπουδαστὰς ὑπομισθίους ὁμογενεῖς· εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πίσσης ἔστειλα χρήματα· εἰς Δευψίαν ὡσαύτως· εἰς ἐκδοσιν νέων συγγραμμάτων καταβάλλω· τοὺς σοφοὺς τοῦ γένους μου βοηθῶ ὅσον τὸ δυνατόν. Ἀλλὰ διατί δὲν ἔκαμα περισσότερον; Σὰς λέγω, ὅτι εἶμαι βυθισμένος εἰς χρέος ἐπέκεινα τῶν 10 χιλιάδων πουργίων· ἐξ αἰτίας δυστυχῶν περιστάσεων ἡ πρόσοδος τῆς Μολδαυίας στενοτάτη· ἡ ἀναργυρία τοῦ τόπου εἶναι εἰς τὸν ἑσχατον βαθμὸν· αὐτὰ μὲ βιά-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Φιλῆμ. Τόμ. α'. Σελ. 413.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 274.

ζουν νὰ μὴ πράττω, ὅσα ἐπιθυμῶ. Ἀλλὰ σιωπῶν τὰ ἄλλα, λέγω τοῦτο· τί ἄλλο αἴτιον μὲ παρεκίνησε νὰ μυσταγωγηθῶ τὸ ὑπὲρ πατρίδος ἀπόρρητον; Βέβαια μόνον ὁ διάπυρος ἔρωρ τῆς πατρίδος. Οὐδὲν εἶχον νὰ φοβηθῶ· μολονότι ὑπὲρ παντὸς κινδυνεύω διὰ τὴν πολιτικὴν μου στάσιν. Ἄν εὐδοκιμήσῃ, καθὼς εὐχόμεθα κοινῶς καὶ ἐλπίζομεν ὅλοι οἱ γνήσιοι πατριῶται, τὸ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, δὲν ἔχω νὰ ἀπολαύσω ἄλλο, παρὰ ἐκεῖνο, ὅπου ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους· ἐκεῖνο μόνον ἀπαιτῶ, τὴν ἐλευθερίαν δηλαδὴ τῆς φιλτάτης πατρίδος· δὲν ἤμπορῶ νὰ ἐλπίσω ἰδιαιτέρον ἄλλο συμφέρον μου, καὶ ἐκ τούτου ὥς τις οὐτιδανὸς νὰ προσποιηθῶ πατριωτισμὸν ἤδη. Ἄν δέ, ὃ μὴ γένοιτο! ἀποτύχῃ ὁ ἱερός ἡμῶν σκοπός, ἐγὼ μέλλω νὰ πάθω περισσότερον τῶν ἄλλων. Ἰδοὺ τρανωτάτη καὶ ἀναντιρρήτος, νομίζω, ἀπόδειξις, ὅτι εἶμαι γνήσιος φιλογενής, ὅτι δὲν κινῶμαι δι' ἰδιαιτέρον οὐδὲν συμφέρον, ἀλλ' ἐξ-εναντίας ὅλα ἐπῆρα ἀπὸ τὰ μάτια μου· δολοφονίας τυράννων, προσδοσίας ἐχθρῶν μου, ἐξολόθρευσιν παντελῇ τῆς οἰκογενείας μου» (1).

Ἡ ἔγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις τοῦ τε Λασσάνου καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἡγεμόνος ἀναιρεῖσιν ἄρδην τὰ ὑπὸ τοῦ Τρικούπη ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν δημοσιευθέντα, ὅτι δηλαδὴ ὁ Μιχαὴλ Σούτσος πρὸ ὀλίγων μόνον ἐβδομάδων κατηχήθη· ὅτι ὁ κατηχητής του τὸν ἐβεβαίωτεν, ὅτι μήτε αἱ ἡγεμονίαι θὰ ἐταράττοντο, μήτε ἡ ἐπανάστασις θὰ ἐξερρήγνυετο ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ 1825· καὶ ὅτι ὁ Σούτσος, θεωρῶν τὸ τέρμα τοῦτο βραχύ, ἐπρότεινε παράτασιν μέχρι τοῦ 1827, ἵνα καρπωθῇ ἐν ἀνέσει τὴν ἐπταετῇ ἡγεμονίαν του (2). Τοῦναντίον μάλιστα ἐκ πάντων τῶν τότε γενομένων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Σούτσος ἐκατηχήθη πρὸ τριῶν μηνῶν, τὴν 25 Νοεμβρίου 1820 ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ Φλωρέσκου (3), καὶ πιθανὸν μὲν νὰ συνεβούλευσε τὴν φρόνησιν εἰς τὰ διαδήματα τοῦ Ὑψηλάντου· ἀλλ' οὐδὲν παρενέβαλεν εἰς αὐτὰ πρόσκομμα· ἄλλως ἂν ἦτον ἀληθῆ ὅσα ἔγραψεν ὁ Τρικούπης, ὁ Μιχαὴλ Σούτσος ἐδύνατο νὰ συλλάβῃ τὸν Ὑψηλάντην, ἅμα ἐξεληθόντα· διότι κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν

(1) Ἰδὲ Δοκ. ἱστ. Ἑλλήν. Ἐπαν. Φιλήμ. Σελ. 300—304.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. 4. Σελ. 36.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Φιλήμ. Τόμ. 4. Σελ. 35—36.

Τρικούπην, ὃ Ὑψηλάντης τότε συνοδεύετο μόνον ὑπὸ τῶν οἰκείων του καὶ δ' ὡς ὑπηρετῶν· ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Τρικούπης παρακατιῶν λέγει, ὅτι ὁ ἡγεμὼν κοῦτε ἀντεῖπεν, οὔτε ἀντέπραξεν, ἐξ ἐναντίας ἔδωκε πᾶσαν βοήθειαν» (1).

Χάρις μεγάλη ὀφείλεται τῷ Φιλήμονι διὰ τὴν ἐγκαιρον ἐν τῷ τελευταίῳ ἱστορικῷ δοκιμίῳ του δημοσίευσιν τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὑψηλάντου· ἄνευ ταύτης, οὗτος μὲν ἤθελε θεωρεῖσθαι ἄχρι τῆς σήμερον, ἢ ἴσως καὶ διὰ παντός, ὥς τις ἐνθουσιῶν καὶ φιλόδοξος, καὶ δὲν ἤθελε γείνει κατάδηλον, ὅτι ἐν γνώσει τῆς Ῥωσσίας καὶ προτραπείς ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἐδέχθη τὴν ἀρχηγίαν καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἀγῶνος· ὁ δὲ Μιχαὴλ Σούτσος καίτοι κατὰχρεος, ὀφείλων περὶ τὰ πέντε ἑκατομμύρια φράγγων, καίτοι προσενεγκῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ὥς εἶδομεν, δῶα ἕτερα περίπου ἑκατομμύρια, καίτοι θυσιάσας τὸν θρόνον του, ἤθελε θεωρεῖσθαι ὥς κερδοσκόπος τις ἐνοικιαστῆς κτημάτων, ἀσπασθεὶς τὸν ἀγῶνα μόνον, ἵνα καρπωθῇ τούτων ἐπὶ ἐπταετίαν ἐν ἀνάσει.

Ἀλλὰ τὸ διάδημα τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος Μιλ. Σούτσου τῇ μὲν φιλικῇ ἐταιρίᾳ ἔδωκεν ὑπόστασιν, τῷ δ' ἐν Δακίᾳ ἀγῶνι ἔδωκε τὰ μέσα· ἄνευ δὲ τούτων ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐκραγῇ τότε οὗτος· καὶ ἂν δὲν ἐξεβῆρηνύετο τότε ἐκεῖ, κίνδυνος ἦτο νὰ καταπνιγῇ βραδύτερον, ὅποι καὶ ἂν ἤθελεν ἐκραγῇ. Τὸ διάδημα τοῦτο ἐκλόνησε τοσοῦτον τὰς πεποιθήσεις τῶν τῆς Δύσεως διπλωματῶν, τῶν μηδεμίαν λαβόντων μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πείραν τοῦ αἰσθήματος τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ διπλωματικώτατος Πρόεδρος· Ὅστεν, μὴ δυνάμενος νὰ δώσῃ καὶ πολὺ βραδύτερον ἄλλην ἐξήγησιν, ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ οὕτως:

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἰστο. Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. α'. Σελ. 36.

ἐν τούτοις ἡ ἀπόφασις τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἀνήκει εἰς ἐκείνας, αἵτινες δὲν ἐξηγοῦνται, εἰμὴ, ἢ διὰ μεγάλῃς ἀπάτης, ἢ διὰ μεγάλης αὐταπαρνήσεως. Ἦτον εὐνοούμενος τοῦ Σουλτάνου καὶ ἔχαιρε μεγάλην παρ' αὐτῷ ἐμπιστοσύνην· παρελάβησεν εἰς τὸ μυστικοσυμβούλιον αὐτοῦ, ὅπερ, ὑπὸ τὴν εὐσχημον προεδρίαν τοῦ Χαλέτ Ἐφένδου, ἀπετέλει ἐν ὑπουργείῳ παρὰ τὸ ὑπουργεῖον, ἀγνωστον εἰς τοῦτο, καὶ ὅπου ὅλαι αἱ συζητήσεις ἐγένοντο ἀμέλως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Σουλτάνου. Εἶχεν ἀποκτήσει εἰς βαθμὸν σπᾶνιον τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου, διότι καίτοι χριστιανός, εἶχε γνωμοδοτήσει ὑπὲρ τῆς ἐξουτώσεως τῶν Ἀγυάνων (ισχυροτάτων Ὀθωμανῶν τοπαρχῶν, οἱ οἱ κλονίσαντες τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου Πασβάντογλους κτλ.) καὶ ὑπὲρ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπερ οὐδείς τοῦρκος ἐτόλμησε νὰ συμβουλεύσῃ. Ἐλάβε παρὰ τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ πλείστας εὐεργεσίας καὶ διετέλει εἰς διαρκῆ ἀλληλογραφίαν μετ' αὐτοῦ. Εἶχεν οἰκογένειαν ἀξιαγάπητον, μεγάλα πλούτη, νούτητα, καὶ λαμπρὸν ἀξίωμα· διεκινδύνευε τὰ πάντα καὶ ἐξετίθετο εἰς τὰς βαρυτάτας μομφὰς τῆς ἀχαριστίας καὶ προδοσίας. Ἀλλ' ἦτο πατὴρ υἱῶν, μεστῶν ἐλπίδων· δεκατέσσαρα μέλη τῆς οἰκογενείας του ἐπεσαν ἐνώπιόν του θύμα τῆς αὐθαρεσίας τοῦ Σουλτάνου. Ἐπόθει μίαν πατρίδα καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν τέκνων του, ἤλπιζεν εἰς τὴν ἀνδρωσιν τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπίστευεν εἰς τὸν ῥωσικὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς μεγάλης γείτονος Δυνάμεως· ἠδύνατο δὲ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐκ τῆς ἀποφάσεώς του ἐξήρτοντο αἱ τύχαι τοῦ λαοῦ (1).

Μόνον δὲ ὁ Φίνλαῦ, θεωρῶν, φαίνεται τὸν μὲν τότε ζυγὸν τῶν Τούρκων ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς νόμιμον· τὴν δ' ἐπανάστασιν τούτων κατ' ἐκείνων, ὡς ἐγκλημα καθοσιώσεως, ἐθεώρησε καὶ τὰς θυσίας τοῦ Σούτσου, ὥς τι μεγαλῆτερον ταύτης ἐγκλημα· «ἡ προδοσία (treason) λέγει, τοῦ Μιχ. Σούτσου καὶ πολλῶν ἄλλων ὑπουργῶν τῆς Μολδαυίας ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὑψηλάντου ἅπαντας τοὺς οικονομικοὺς πόρους καὶ πάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς ἡγεμονείας» (2).

Μὴ ἐγκύφαντες εἰς τὰ νομικά, ἀγνοοῦμεν κατὰ πό-

(1) Ἰδὲ Ἰστορ. Ἑλλην. Ἐπ. Τόμ. Α'. Σελ. 26.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. j pag. 144.

σον αἱ θεωρεῖται αὐταὶ τοῦ Ἀγγλου συγγραφέως εἶναι ἀκριβῶς δίκαιαι. Φρονοῦμεν ὁμῶς, ὅτι εἶναι παράλογοι· διότι ὥσπερ καὶ αὐτὰ τὰ ἄλογα ζῶα ἔχουσι τὸ δικαίωμα ν' ἀμύνωνται, ἐφ' ὅσον δύνανται· οὕτω καὶ οἱ Ἑλληες εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀποσείσωσι τὸν δυσφορώτερον ἀπάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ γνωστῶν ζυγῶν. Ἄλλως ὁ Σοῦττος, καίτοι ἡγεμὼν καὶ σύμβουλος μάλιστα τοῦ Σουλτάνου, δὲν ἐδύνατο ὁμῶς νὰ λησμονήσῃ, ὅτι εἷς μὲν πρόγονος αὐτοῦ ἀπηγγονίσθη κατὰ διαταγὴν ἐνὸς Σουλτάνου, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διαδικασίας· ἕτερος δ' ἐσφάγη κατὰ διαταγὴν ἄλλου Σουλτάνου, ὡς θνησιμαῖον ζῶον· τρίτος ἀπεκεφαλίσθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τούτου τοῦ Σουλτάνου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος Σούττου, καθ' ἣν στιγμὴν μετ' αὐτοῦ εἰργάζετο· αὐτὸς δ' οὗτος ὁ Σοῦττος ἤθελε πάθει τὸ αὐτὸ, ἂν μὴ ἐδραπέτευε· δεκατέσσαρα δὲ μέλη τῆς οἰκογενείας του λέγει ὁ Πρόκενς, ἔπεσαν ἐνώπιόν του θύματα τῆς αὐθαιρεσίας. Κατὰ τοιαύτης λοιπὸν κυβερνήσεως τὸν μὲν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων οἱ πάντες ἐθεώρησαν ἱερὸν· τοὺς δὲ συντελέσαντας, εἴτε διὰ τοῦ αἵματος, εἴτε δι' ἄλλων ἀνυπολογίστων θυσιῶν των εἰς τὴν εὐδῶσιν αὐτοῦ, οἱ πάντες ἐθεώρησαν μάρτυρας καὶ οὐχὶ προδότας· ἀλλ' ἅς στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀπὸ τῶν τοιούτων παραδοξολογιῶν τοῦ αὐστηροῦ τούτου ἐπικριτοῦ ἀπασῶν τῶν πράξεων τῶν Ἑλλήνων.

«Πρῶτος δὲ πάντων, λέγει ὁ Φραντζῆς, ἐδείξε τὸ παράδειγμα τῆς συνεισφορᾶς ὁ τότε ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σοῦττος, ὅστις προσέφερεν ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων, ἵππους, ὅπλα καὶ ἐνδύματα στρατιωτικά·» ἐὰν εἰλικρινῶς καὶ ἀπαθῶς, προσθέτει, «ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν δι' ὅσα ὁ τότε ἡγεμὼν εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Ὑψηλάντου ἔπραξεν, εἶναι πάντα ἑλληνικά καὶ μὲ πατριωτικά αἰσθήματα· καθότι ἡ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ὑποδοχὴ του ἔδωκε δείγματα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ν' ἀκολουθήσωσι τὰ ἴδια καὶ κατὰ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ κατὰ τὰς πρώτας καὶ τελευταίας χρηματικὰς συνεισφορὰς του· ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ Μ. Σοῦττος, ἐὰν εἷ-

γεν ἐναντίαν θέλῃσιν, ἢ ἐὰν ἐδείκνυε διαγωγὴν διεφθαρμένην κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἔμειναν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ νὰ μὴ δεχθῇ τὸν Ὑψηλάντην· ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν συλλάβῃ καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὄχι μόνον δὲν ἤθελεν ὑστερηθῇ τὴν ἀνὰ χεῖράς του δόξαν καὶ εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἤθελε προσθέσει δόξαν ἐπὶ δόξης κ' εὐδαιμονίαν ἐπὶ εὐδαιμονίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου» (1).

Οὕτω λοιπὸν ἐδεξιώσατο κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1821 ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἡγεμονίας τοῦ ὁ Σοῦτσος τὸν Ὑψηλάντην. Καὶ οὗτος μὲν, διατρίψας, ὡς εἶπομεν, μίαν ὄλην ἐβδομάδα αὐτόθι, ἐκδοὺς δύο προκηρύξεις μίαν πρὸς τοὺς Δάκας· καὶ ἑτέραν, πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ἀπῆλθεν εἰς Βλαχίαν. Ὁ δὲ Σοῦτσος τὸ μὲν πρῶτον ἔκαυσε δημοσίᾳ τὰ ἡγεμονικὰ παράσημά του, ἠνέωξε τὸ ταμεῖον καὶ τὰς ἀποθήκας καὶ συνετέλει παντὶ σθένει εἰς εὐόδωσιν τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ δὲν ἠὺδοκίμησε μὲν αὕτη αὐτόθι, διὰ λόγους, οὓς ἀλλαχοῦ εἶπομεν· ἀλλ' εἰς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἤττον παντὸς ἄλλου εὐθύνεται ὁ Σοῦτσος· ὅστις, βλέπων βραδύτερον τὰ ἄστοχα διαβήματα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνακαλύψας συνομοσίαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, καίτοι δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τούτους, ὡς ἡγεμονεύων εἰσέτι, προὔτιμήσεν ὁμῶς νὰ φροντίσῃ πρὸς διάσωσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ τῶν συμμεθεξάντων ἐν τῷ ἀποτυχόντι ἀγῶνι. Βεβαιωθείς δὲ, ὅτι ἅπαντες οὗτοι δὲν θ' ἀπεκρούοντο ἐν τοῖς Ῥωσικοῖς μεθορίοις, παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν τῆς ἡγεμονείας εἰς τοὺς ἐπιτοπίους ἄρχοντας καὶ τὸν Μητροπολίτην Βενιαμὶν καὶ διὰ Σκουληνίου ἀπῆλθεν εἰς Κισινόβιον τῆς Βεσσαραβίας.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Τουρκία, μαθοῦσα τὰ κατὰ τὴν Δακίαν, ἐξέμεσε πᾶσαν τὴν ὀργὴν τῆς κατὰ τοῦ Σούτσου.

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως Τομ. Α'. Σελ. 187 καὶ 188.

καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀφώρισεν αὐτόν τε καὶ τὸν Ὑψηλάντην διὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου· ὁ ἀφορισμὸς μάλιστα οὗτος, ἐγράφη, ὡς πιστεύεται, ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς, καὶ τοῦ περιστατικοῦ τούτου ἐγίγνετο μνεία ἐν τῇ ποιμάντορικῇ ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου· Ἄλλ' ἡμεῖς ὑπὸ μάρτυρος αὐτόπτου, τοῦ συνταγματάρχου Χρήστου Βυζαντίου, ἐμάθομεν, ὅτι ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ἐγράφη, ὥσπερ καὶ ἅπαντα τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Πατριαρχείου, ἀνεγνώσθη ἔπειτα ἐπ' ἐκκλησίας, παρόντος τοῦ Πατριάρχου καὶ χοροστατούσης ἀπάσης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ὑπέγραψε πρῶτος ὁ Πατριάρχης, ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος· καὶ κατὰ σειρὰν ἔπειτα, ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου· ὥστε, τὸ ἐ γ ρ ἄ φ η ἐ π ἰ τ ῆ ς Ἀ γ ῑ ἄ ς Τ ρ α π ἑ ζ ῆ ς εἶναι μῦθος, ὃν παρένειρεν ἐπίτηδες ὁ Πατριάρχης, ἐλπίζων νὰ καταπραύνη τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου. Τὸ μὲν πρῶτον λοιπὸν ἡ Τουρκία ἐξηκόντισε κατὰ τοῦ Σούτσου τὰ θρησκευτικὰ ὅπλα· ἔπειτα δὲ πάντα λίθον ἐκίνησεν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἵνα παραλάβῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν της καὶ τιμωρήσῃ κατὰ τοὺς τότε τρόπους τὸν ἐπαναστάτην τοῦτον ἡγεμόνα. Εἰς πάσας τὰς παραστάσεις τῶν πρέσβειων τῶν μεγάλων Δυνάμεων περὶ μετριάσεως τῶν σκληροτήτων κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὁ Χαλὲτ Ἐφέντης καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἀπῆντων σχεδὸν στερεοτύπως « οὐδεμίαν μετρίασιν τῶν σκληροτήτων καὶ ὠμότητων τούτων εἶναι δεκτὴν νὰ γείνῃ ἐφ' ὅσον δὲν παραδοθῇ εἰς τὰς χεῖρας ἡμῶν ὁ ἄπιστος ἡγεμὼν Σούτσος » καὶ τοῦτο μὲν εὐτυχῶς δὲν ἐγένετο. Παρηγγέλθη ὁμως ὁ Σούτσος ν' ἀποχωρήσῃ τῶν συνόρων τῆς Ῥωσικῆς ἐπικρατείας, ἵνα μὴ σκληρύνωνται πλείοτε οἱ Τοῦρκοι

κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ χριστιανῶν.

Ἐφωδιάσθη λοιπὸν διὰ τακτικοῦ ῥωσικοῦ διαβατηρίου καὶ ἐξεκίνησε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Αὐστρίας, ἵν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἑλβετίαν· ἐκεῖ ὁμῶς ἐκρατήθη παρὰ τὰς συνθήκας καὶ τὰ νενομισμένα κ' ἐπέμφθη εἰς Γαριτίαν, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐννέα μῆνας ὥς ἐν φυλακῇ, ἵνα μὴ κατέλθῃ εἰς τὴν ἐπαναστᾶσαν ἤδη Ἑλλάδα. Τέλος περὶ τὴν παῦσιν τῆς χύσεως ἑλληνικοῦ αἵματος ἐλευθεροῦται, ἀπέρχεται ἀμέσως εἰς Ἑλβετίαν, σχετίζεται μὲ τὰ ἐκεῖ φιλελληνικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ νομητὰ καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Ἑλλάδος Ἐυνάρδου καὶ ἐπιλαμβάνεται μετ' αὐτῶν τοῦ ἔργου τῆς διασώσεως τῶν ὑπὸ τῆς πείνης λιμοστώντων ἐν Ἑλλάδι· καὶ γνωστὸν μὲν εἶναι ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν εὐεργετημάτων ἐπέμποντο τότε εἰς τοὺς γυμνοὺς καὶ πειναλέους Ἑλληνας ὑπὸ δύο ἀδελφῶν Δημοκρατιῶν, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλβετίας· ὁ δὲ Σούτσος ἐδυσχέραине μόνον διότι, ἀπωλέτας σύμπασαν τὴν ἀτομικὴν του ἡγεμονικὴν περιουσίαν, δὲν ἐδύνατο νὰ πρωταγωνιστῇ καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο· ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ διαπρέψῃ κ' ἐν αὐτῷ διὰ τῆς περιουσίας τῆς συζύγου του.

Τοιαῦτα πράττων ἐν Ἑλβετίᾳ ὁ Σούτσος, προσκαλεῖται βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους ὥς πρέσβυς καὶ συνήγορος τῶν Ἑλλήνων παρὰ τῷ βασιλεῖ Καρόλῳ τῷ δεκάτῳ. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι τῇ συνηγορίᾳ τοῦ Σούτσου καὶ γαλλικὸς στρατὸς ἐπέμφθη τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων καὶ χρήματα οὐκ ὀλίγα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἐστάλησαν, ὥς δάνεια, πρὸς θεραπείαν τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Κυβερνήτης, ἐκτιμῶν τὰς ὑπηρεσίας ταύτας τοῦ Σούτσου τὴν μὲν 27 Ἰανουαρίου 1831 ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἡμιοπισήμως τὰ ἑξῆς· «Δὲν δύναμαι ἱκανῶς νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὸν

ζῆλον καὶ τὴν δραστηριότητα, μεθ' ὧν συναγωνίζεσθε εἰς τὸ σῶσαι τὸ σκαφίδιον τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου αὐτῆς ναυαγίου καὶ πλησίον που τοῦ λιμένος» (1). Βραδύτερον δὲ τὴν 2 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔγραψε καὶ αὐτῷ τὰ ἑξῆς· «Περὶ τὸν νὰ σᾶς εἰπῶ πόσον εὐγνωμονῶ διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν δεξιότητα, ἣν ἐπιδεικνύσται ὑπὲρ τῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν παροῦσαν ἐπικίνδυνον ὥραν, οὐδ' ἀμφιβάλλετε, ἐλπίζω, ὅτι κατὰ πρώτην εὐκαιρίαν προθυμότερα θέλω σᾶς προσφέρει τὰ μαρτύρια τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῆς» (2). βραδύτερον ὁ Σοῦτσος διωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀθωνος πρεσβευτῆς αὐτοῦ ἐν Παρισίοις, καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπέγραψε καὶ τὸ περιώνυμον μέγα δάνειον τῆς Ἑλλάδος, τὸ κατασπαταλωθὲν ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας· ἔτι δὲ βραδύτερον μετετέθη εἰς Λονδίνον καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Πετροῦπολιν. Ἀγνωοῦμεν ἂν εἰς τὰς σπουδαίας ταύτας ἐξωτερικὰς ὑπηρεσίας ὁ Σοῦτσος ἐλάβανεν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπιχορήγησιν τινα πρὸς ἀξιοπρεπῆ παράστασιν· ἀλλ' οἷαν ἐπιχορήγησιν ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὁ Κυβερνήτης, ὁ μόλις ἀποζῶν ἐκ τῶν γλισχροτάτων ποσῶν, ὅσα τῷ ἐχορήγησαν προκαταβολικῶς αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις ἀπέναντι τοῦ δανείου, ὅπερ ὑπεσχέθησαν μὲν, ἀλλὰ μόλις μετὰ τὴν ἀξιοδάκρυτον καταστροφὴν τοῦ ἐπραγματοποίησαν; Οὐδὲν ἤττον ὁμῶς ὁ Σοῦτσος καὶ ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Λονδίῳ καὶ ἐν Πετροπόλει ἔζη ἀξιοπρεπῶς. Οὐ μόνον τὸν οἶκον ἢ τὴν πρεσβείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ βαλάντιόν του εἶχε πάντοτε ἀνοικτὰ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ἰδίως εἰς τοὺς σπουδάζοντας ἑλληγόπαιδας.

Μόλις δὲ τῷ 1839 ἐπετράπη αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ

(1) Ἰδὲ Ἰ. Α. Καποδιστρίου ἐπιστ. ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετάφ. ὑπὸ Μ. χ. Γ. Σχινᾶ ἐν Ἀθήναις 1843 τόμ. Δ'. Σελ. 150.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 193.

ἀλλοδαπῇ ἀσχολιῶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πεφιλημένην Ἑλλάδα καὶ διωρίσθῃ ἀμέσως σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ μόνον ἔμμιστον ἀξίωμα, ὃπερ ἔλαβε παρὰ τῆς γενικῆς τῶν Ἑλλήνων πατρίδος, εἰς ἣς τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁ Σοῦτζος προσέφερεν ἓνα ἡγεμονικὸν θρόνον, ἐξησφαλισμένον μάλιστα ἐπὶ ἐπτατίαν, καὶ σύμπασαν τὴν ἡγεμονικὴν περιουσίαν του. Ἰσως δὲ ἐκλάβει τις τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας, ὡς εὐτελές τι χρῆμα· ἀλλ' ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς ἡγεμονίας ταύτης ἐξισοῦτο τότε πρὸς τὸν σημερινὸν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος· αἱ δὲ πρόσοδοι ἦσαν βεβαίως ὑπέρτεραι διὰ τὴν τεραστίαν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους. Ἀπόλυτος δὲ κύριος τῆς διαχειρίσεως τῶν προσόδων τούτων ἦτο πότε ὁ ἡγεμὼν, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενος ἐξέλεγχξιν καὶ εἰς οὐδένα περιορισμὸν, ἥρκει μόνον νὰ πέμπῃ κατ' ἔτος εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὸν εὐτελεῖ φόρον, καὶ τινα εὐτελέστερα δῶρα εἰς τοὺς μεγιστάνας τοῦ Κράτους.

Πλὴν δὲ τῆς πάντῃ ἀνεξαρτήτου ταύτης διαχειρίσεως τῶν μεγάλων τούτων προσόδων, ἕκαστος μὲν θρόνος τῶν ἡγεμονειῶν εἶχε καὶ κτήματα ἴδια, ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ στέμμα· ἕκαστον δὲ τῶν κτημάτων τούτων εἶχεν ἀναπαλλοτριώτους καὶ δουλοπαροίκους, οἵτινες, θεωρούμενοί ὡς ἰδιοκτησία του ἡγεμόνος, ὤφειλον νὰ ἐργάζωνται ἀποκλειστικῶς εἰς λογαριασμὸν αὐτοῦ, διατρεφόμενοι διὰ τοῦ γνωστοῦ πολτοῦ.

Ἵνα δὲ ἐκτιμήσῃ τις ἀποχρώντως τὴν ἀξίαν ἐκάστου τῶν ἡγεμονικῶν τούτων θρόνων τῆς Δακίας, πρέπει νὰ ἀναλογισθῇ, ὅτι ἕκαστος μὲν τούτων εἶχε πολλὰ κτήματα· ἕκαστον δὲ τῶν κτημάτων εἶχε πολλὰς χιλιάδας τοιούτων δουλοπαροίκων, ἐργαζομένων, ὡς εἶπομεν, ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἦτο τότε ἀπόλυτος κύριος ζωῆς τε καὶ θανάτου, οὐ μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς ἄλλα ἰδιοκτήτα κτήματα, ἣ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν

ιδιοκτητῶν αὐτῶν. Διότι γνωστὸν εἶναι, ὅτι καὶ τὴν περ-
ριουσίαν καὶ τὴν ζωὴν τούτων ὁ ἡγεμὼν διέθετε τότε.

Πρέπει ν' ἀναλογισθῇ ἐπίσης, ὅτι ἐν ἐκάστη τῶν δύο
τούτων ἡγεμονιῶν ὑπῆρχον καὶ ἀπειρα μοναστηριακά
μεγάλα κτήματα, ἀνήκοντα τινὰ μὲν τῷ Πατριαρχικῷ
θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τινὰ δὲ ἄλλα, τῷ Ἀ-
γίῳ Τάφῳ· ἄλλα, ἄλλοις πατριαρχικοῖς θρόνοις· καὶ τὰ
πλεῖστα, ἄλλοις εὐαγέσι καταστήμασι, καὶ ἰδίως ταῖς
μοναῖς τοῦ Ἀθῶ. Ναὶ μὲν τὰς προσόδους τῶν κτημά-
των τούτων διεχειρίζοντο οἱ ἐκ τῶν κυριάρχων πεμπό-
μενοι ἐπίτροποι, ἢ ἡγούμενοι· ἀλλ' οὗτοι συνήθως ἐνοι-
κιάζον ταῦτα πολυεπῶς· οὐδεμία δὲ ἐνοικίασις ἴσχυεν,
ἂν μὴ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Μόνον δὲ διὰ τοι-
αύτης τινὸς εὐνοϊκῆς ἐνοικιάσεως ἐνός, ἢ δύο ἐκ τῶν
τοιούτων κτημάτων τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν ὑπε-
ρεπλούτισαν· ὁ Σοῦτσος ὅμως οὐχὶ μόνον δὲν ὑπερεπλού-
τισεν, ἐνῷ ἐδύνατο, ἀλλὰ καὶ ἐχρεώθη, ὡς εἶδομεν, πέν-
τε ἑκατομμύρια φράγγων, καὶ ἐκ τοῦ στερήματος συνει-
σέφερε περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια.

Ὅτε δ' ἔφθασεν ὁ Σοῦτσος ἐν Ἑλλάδι εὗρε δυστυχῶς
τὰ ἐν αὐτῇ πόρρῳ ἀπέχοντα τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ τε καὶ
πάντων τῶν Ἑλλήνων· καὶ οὗτος μὲν ὡς ἄτομον ἔπρατ-
τε πᾶν ὅ,τι ἦτον ἐφικτὸν πρὸς ἐπούλωσιν τῶν παντοει-
δῶν πληγῶν τῆς πατρίδος. Τὸ κυβερνητικὸν ὁμῶς σύ-
στημα τῆς τε ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Ὀθωνος, τοὺς μὲν
πολιτικὸς ἀνδρας εἶχε πέμψει, ὡς ὁα εἶδομεν, εἰς ἐντι-
μον ἐξορίαν· τὸν δὲ Κολκοτρώνην καὶ Ἠλαπούταν ἀ-
πεπειράθη νὰ πέμψῃ καὶ εἰς λαιμητόμον. Πρὸ τῆς
ἐλεύσεως τοῦ Σούτσου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ μὲν Πελοπόν-
νησος εἶχεν αἵματοκιλισθῇ δι' ἐπαναστάσεως· ἡ δὲ
Μάνη εἶχε σπαραχθῇ ὑπὸ ἐτέρων ἀλληλοδιαδόχων τα-
ραχῶν· ἡ δὲ Φθιώτις εἶχεν ἀναστατῶθαι ὑπὸ τῆς λη-
στανταροσίας τοῦ Χουσιμάδα· ἡ δὲ δυτικὴ Ἑλλάς μόλις

εἶχεν ἀναπνεύσει ἐκ τῆς τρομερᾶς ἀνταρσίας τοῦ Στράτου καὶ Ζέρβα, οἵτινες σμικροῦ ἐδέησε νὰ γίνωσι κάτοχοι καὶ αὐτοῦ τοῦ Μεσολογγίου. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ὁ τε Σοῦτσος καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ συμβούλων τῆς ἐπικρατείας καὶ ἐπισήμως πολλάκις ὕψωσαν φωνὴν καὶ ἰδιαιτέρως ἔδωκαν τῷ Ὅθωνι καταλλήλους συμβουλὰς πρὸς ἀλλαγὴν Κυβερνητικοῦ συστήματος καὶ ἰδίως πρὸς παραχώρησιν φρονίμου συνταγματικοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ὁ μὲν Ὅθων οὐδέποτε, ὡς γνωστὸν, ἠδουλήθη συνιέναι· ὁ δὲ Σοῦτσος ἠγόρασεν ἀγροκήπιον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1841 ἠρκέσθη μόνον εἰς συμβουλὰς καὶ εὐχὰς· ὅτε δὲ εἶδεν, ὡς ἀλλαχοῦ θὰ εἵπομεν, ἀποτυχούσας καὶ τὰς πρὸς ἀποφυγὴν κλονισμῶν προσπαθείας τοῦ Μαυροκορδάτου, τότε ἐνόμισε καθήκόν του νὰ μὴ περιορισθῇ μόνον εἰς τὸ νὰ σπείρῃ κατὰ τὴν παροιμίαν λάχανα ἐν τῷ ἀγροκηπίῳ του· διωργάνισε λίαν ἐπιδεξίως συνωμοσίαν, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὴν Σεπτεμβριανὴν ἐπανάστασιν. Τῆς συνωμοσίας ταύτης, ἐλέγετο, ὅτι συνεμέθεξε καὶ πρέσβυς τις Μεγάλης Δυναμείως· ὅστις δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν παραχώρησιν ἐλευθεριῶν τινων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλο τι ριζικώτερον· πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς ἀλλαγὴν Δυναστείας· ἀλλὰ χάρις εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν μετριοφροσύνην τοῦ Σούτσου καὶ τῶν λοιπῶν συνωμοστῶν αὐτοῦ Ἑλλήνων, Λόντου, Μεταξᾶ, Κριεζώτου, Καλλέργη, Μακρυγιάννη, Σπύρου Μήλιου καὶ ἄλλων, ἀπάντων φοβουμένων τὸν κλονισμὸν τῆς πατρίδος των, ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς Δυναστείας, αἱ μὲν προσπάθειαι τοῦ διπλωμάτου πρέσβεως ἀπέτυχον· ἡ δ' ἐπανάστασις ἐκείνη περιωρίσθη μόνον, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν γενικὴν τοῦ Ἑθνους ἐξέγερσιν ἀνευ αἱματοχυσίας.

Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἀναίμακτον ἐπανάστασιν, ὁ Σοῦτσος δὲν ἐπέτρεψεν, οὔτε βουλευτὴν γὰρ τὸν ἐκλέξω-

σιν οἱ συμπολίται τοῦ, οὔτε γερουσιαστήν νά τὸν διορίσῃ ἢ Κυβέρνησις. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιμένοντας εἰς τοῦτο, «πᾶν ὃ,τι ἤθελον δεχθῇ ἤδη,» συνήλως ἔλεγε, «θέλει παρ' ἐξηγηθῇ καὶ τότε θέλει θεωρηθῇ ἡ θυσία τοῦ θρόνου καὶ τῆς περιουσίας μου ὡς ἀντάλλαγμα τοῦ ἀξιώματος τοῦ βουλευτοῦ, ἢ τοῦ γερουσιαστοῦ τῆς πατρίδος μου. Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο, ὅσον ἐντιμον καὶ ἂν ᾖ, δὲν ἀντάλλάσσω πρὸς τὸ τοῦ ἀπλοῦ πολίτου, οἷος ὑπεσχέθην νά ζήσω καὶ ἀποθάνω ἐν τοῖς κόλποις τῆς κοινῆς ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων πατρίδος.» Λίαν ἀμφίβολον εἶναι, ἐὰν ὑπάρχωσι πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῇ ὑψηλῇ ἀληθοῦς αὐταπαρνήσεως καὶ ἀχραιφνοῦς πατριωτισμοῦ παραδείγματα. Πρόσφατα μάλιστα δυστυχῶς ἔχομεν πολλὰ ἀντίθετα. Τὰ μὲν ὄργια, τὰ διαπραχθέντα μετὰ τὴν Σεπτεμβριανὴν μεταπολίτευσιν ὑπὸ τε τῶν κατὰ καιροὺς κυβερνήσεων τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν κατ' αὐτῶν ἀντιπολιτευσίων ἔδωκε πάντοτε μετ' ἀποσιροφῆς καὶ ψυχικῆς ὀδύνης ὁ Σοῦτσος· ἀλλ' οὐδέποτε ἀνεμίχθη ἐν αὐτοῖς. Τὸ μόνον δέ, εἰς ὃ ἐπέστησεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν τοῦ ἑκτοτε, ἦτο ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφή καὶ ἑλληνορεπὴς ἀποκατάστασις τῶν τέκνων τοῦ, εἰς ὧν τὰς ψυχὰς ἔσπειρεν οὐκ ὀλίγον εὐσεβείας καὶ πατριωτισμοῦ γόνιμον, ἐλπίζομεν, σπόρον. Καὶ εἰς μὲν τ' ἄρρενα ἐνέπνευσεν, ὅσον ἐδύνατο, τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοσυντηρήτου καὶ ἑλληνοπρεποῦς ἀνεξαρτησίας· ἀδελφεῖτε μὲν πάντοτε», συνήλως ἔλεγεν αὐτοῖς, «προσκαλούμενοι νά παρέξητε, ὅσον δύνασθε τὰς ὑπηρεσίας σας τῇ πατρίδι· ἀλλ' οὐδέποτε νά ἐπιδιώξητε τὴν ὑπαλληλίαν διὰ θυσίας τῆς ἀξιοπρεπείας σας.» Ἀπαντα δὲ τὰ θήλεα τέκνα τοῦ συνέτευξε μετ' Ἑλλήνων, τῶν διακρινομένων ἐπὶ παιδείᾳ, ἐπὶ χριστιανικαῖς ἀρεταῖς καὶ ἐπὶ ἱκανότητι. Δύω τῶν ἐπὶ θυγατρῶν γαμβρῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Α. Σοῦτζος καὶ Πέτρος Δ. Παπαρρόγγοπουλος περικοσμοῦσι τὸ ἔλ-

ληνικὸν Πανεπιστήμιον, ὡς καλῆγηται καὶ ὡς δόκιμοι συγγραφεῖς. Εἶθε ἅπαντες οἱ ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλοῦ διεσπαρμένοι Ἕλληνες μιμηθῶσι τὸ ἄξιον πάντος ἐπαύτου παράδειγμα τοῦ Μιχαήλ Σούτζου εἰς τὸ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων κεφάλαιον τοῦτο καὶ μόνον συνήθως παρέχει τοῖς μὲν γανεύσι τὴν μεγαλειέραν τῶν εὐχαριστήσεων· τῇ δὲ πατρίδι οὐ τὴν πυχούσαν ὑπηρεσίαν· διότι οἱ μὲν ἀπόγονοι τοιοῦτων γονέων εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ μὴ πατρῴωσιν· οἱ δὲ γεννώμεναι ἐξ ἀλλοφύλων καὶ μάλιστα ἑτεροβόρων γεννητόρων, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γενεᾷ συνήθως ἀποβάλλουσι τὸ ἥμιον τῶν πατρίων ἀρετῶν· ἐν δὲ τῇ μετ' αὐτὴν ἀποβάλλουσι πᾶν ἔχνος ἐλληνικῆς καταγωγῆς.

Εἶναι δὲ ἀλγεινότατον παντὶ εὐαισθήτῳ Ἕλληνι τὸ ν' ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν γνησίους ἐκ πατρὸς Ἕλληνας, ἀγνοοῦντας τὴν ἐλληνικὴν, ἣν φιλοτιμούνται σήμερον νὰ μαθήνωσι καὶ οἱ οὐδεμίαν συγγένειαν, ἣ καταγωγὴν ἔχοντες ἐξ Ἑλλήνων· ἀλλ' ὅτω λυπηρὸν εἶναι τοῦτο, τόσῳ εὐχάριστον εἶναι τὸ νὰ εὕρῃσκη τις ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συζύγους Ἑλλήνων, μὴ ἐξ αὐτῶν καταγομένους, νὰ διδῶσιν εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀνατροφὴν ὅλως Ἑλληνοπρεπῆ. Ἐν ταῖς περιοδείαις ἡμῶν εὕρομεν οὐκ ὀλίγα τοιαῦτα ἀξιολίμητά τε καὶ ἀξιέπαινα παραδείγματα. Εἶθε αἱ παρατηρήσεις ἡμῶν αὗται νὰ προξενήσωσιν ἐντύπωσιν τινα εἰς τοὺς θεωροῦντας ἐποσειῶδες τὸ τῆς καταγωγῆς τῶν συζύγων τῶν κεφάλαιον.

Ἀσχολούμενος δὲ εἰς τὸ περισπούδαστον περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων ἀντικείμενον ὁ Μιχαήλ Σούτζος οὐδέποτε ὀλιγώρει καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ ἰδίως τῶν χριστιανικῶν αὐτοῦ καθηκόντων· ὁ μὲν οἶκος αὐτοῦ ἦτο πάντοτε οἶκος ἐλέους καὶ ἀνακουφίσεως δεινῶν· τῆς δ' εὐτελείας του καὶ τῆς εἰς ἅπαντα τὰ κοινοφελῆ ἔργα συζδρομῆς του διαμένουσι καὶ ἐπὶ πολὺ

διαμενουσιν ἀνεξίτηλα οὐκ ὀλίγα τεκμήρια. Τοιοῦτος ὢν ὁ Μιχαήλ Σούτσος ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν ἐν Ἀθήναις τὴν 13 Ἰουνίου 1864, μῆνας τινὰς μετὰ τὴν ἐλευσιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Τοῦτον δέ, καὶ ἰδίως τὴν ἑνωσιν τῆς Ἑπτανήσου ἐθεώρησεν ὡς ἀριστον οἰωνόν ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος. Ἐπὶ μὲν τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου του ἐπένθησε πᾶσα ἐλληνικὴ καρδιά· νεκρिकाὶ δὲ τιμαὶ ἀπεδόθησαν αὐτῷ αἱ ὑπέρτεραι τῶν ἐν τῷ Κράτει νενομοθετημένων· καὶ ἐπικήδειον μὲν λόγον ἐξεφώνησεν ἐν τῷ ναῷ ὁ Καθηγητὴς τῆς θεολογίας Κοντογόνης· ἐπιτάφιον δ' ἐν τῷ κοιμητηρίῳ ὁ Μιχαήλ Σχινᾶς· κ' ἐπὶ τοῦ μνημοσύνου ὁ Ἀρχιερεὺς Σύρου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος.

Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα τὸν βίον τῶν Σούτσων ἀσκοπον ἴσως δὲν εἶναι γὰρ ἐπαναλᾶσθωμεν ἐν εἴδει ἀνακεφαλαιώσεως, ὅτι, ἂν μὴ συμμετεῖχε τοῦ ἀγῶνος εἰλικρινῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁ Μιχαήλ Σούτσος, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐκραγῇ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· ἂν δὲ μὴ ἐξεῤῥήγνυετο τὸ πρῶτον ἐκεῖ, ἀδύνατον ἦτο νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ μὴ καταπνιγῇ ἀμέσως ἀλλαχοῦ. Τὰ μὲν ὀνόματα τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Καποδιστρίου ἔδωκαν βεβαίως κῦρος μέγα εἰς τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐνεργείας τῶν φιλικῶν· ἄνευ ὅμως τῆς ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς τοῦ Σούτσου, ἄνευ τῶν χρημάτων καὶ τῶν παντοίων ἄλλων βοηθημάτων τούτου, τὰ πάντα ἤθελον μαρανθῇ· διότι ὁ Ὑψηλάντης, ὡς εἶδομεν, μετὰ τῶν οἰκείων του μόνον ἐδυνήθη νὰ διέλθῃ τὸν Προῦτον καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Μολδαυίαν. Εὐρὼν δ' ἐν αὐτῇ ἑτοιμα τριάκοντα χιλιάδας κοιλῶν σιτηρῶν, χίλια πεντακόσια φορτηγὰ ζῶα καὶ ἄπειρον ἄλλο ὕλικόν, λαβὼν ἀμέσως εἰς τὴν διάθεσίν του καὶ πάσας τὰς μεγάλας προσόδους τῆς ἡγεμονίας καὶ ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῇ ἄνδρας καὶ πᾶν ὅ, τι ἐκέκτητο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Σούτσος, καὶ τὸ ταμεῖόν του,

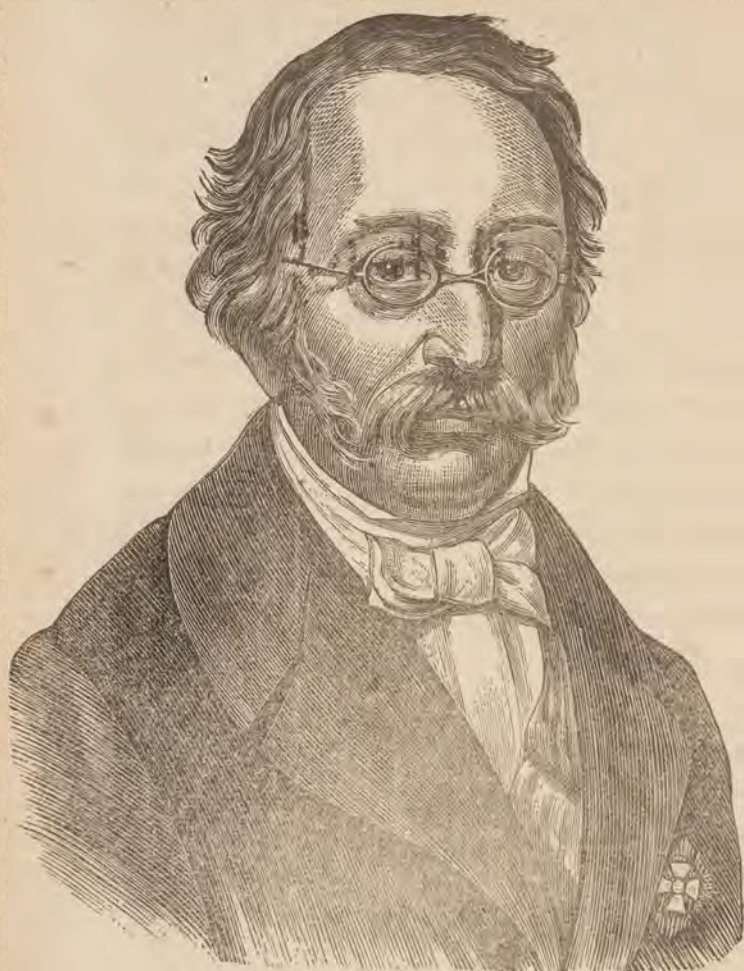
καὶ τοὺς ἀνδρας τῆς ὑπηρεσίας του καὶ αὐτοὺς τοὺς σωματοφύλακας του, κατώρθωσε δι' αὐτῶν νὰ μορφώσῃ στρατὸν, ἡ σῶμα στρατιωτικόν, ὅπως οὖν ἀξιόμαχον· καὶ νὰ εἰσβάλῃ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν Βλαχίαν, οὐχὶ ὅπως ἐξῆλθε τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ὡς ἀληθὲς ἀρχηγός, εἰς ὃν ὑπετάγησαν ἀμέσως πᾶσαι αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμονιῶν.

Ἀπέτυχε μὲν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη· ἀλλ' ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου εὐθύνεται εἰς τὴν ἀποτυχίαν ὁ Σούτσος, ὅστις, οὔτε τὸν Ἀρχηγόν, οὔτε τὸν στρατιωτικόν ἐπήγη γέλλῃ ποτέ. Τὸ μόνον. "Ὅ, τι ἐπεφυλάξατο εἰς ἑαυτὸν ὁ ἡγεμὼν Σούτσος, ἦτο ὁ τίτλος τοῦ πολίτου ἐν ἐλευθέρᾳ πατρίδι. Μόνον χάριν αὐτῆς ἐδέχθη προσωρινῶς τὸν τοῦ πρέσβειος καὶ τὸν τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας, καὶ δὲν κατεδέχθη ποτέ, οὔτε τὸν τοῦ βουλευτοῦ, οὔτε τὸν τοῦ γερουσιαστοῦ, οὔτε νὰ ἐπιδιώξῃ, οὔτε νὰ δεχθῇ. Ἐξ ὧν ἡμεῖς γινώσκομεν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ παράδειγμα τῶν ἡγεμόνων Σούτσου καὶ Μαυρομιχάλη εἶναι μοναδικὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· καὶ ἀμφοτέροι εὐτυχῶς ἀνήκουσι τῇ ἐλληνικῇ φυλῇ. Εἶθε ἀναγράφῃ ἡ ἱστορία τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα αὐταπαρνήτως καὶ πατριωτισμοῦ πρὸς δόξαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὠφέλειαν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοσαῦτα δὲ μέλη καὶ διακλαδώσεις τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Σούτσων ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα τε καὶ ἀλλαχοῦ, ὥστε καὶ ἀναγκαῖον ἂν ᾔτο ν' ἀνεύρωμεν καὶ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα πασῶν τῶν συντελεσασῶν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος πράξεων αὐτῶν, καθίσταται ἡμῖν ἀνέφικτον, οὔτε κἂν τὰ ὀνόματα ἀπάντων τῶν Σούτσων ἀπλῶς νὰ ἐπαριθμήσωμεν. Τριῶν ἐν τούτοις τὰς πράξεις δὲν πρέπει νὰ διέλθωμεν ἐν σιγῇ. Ἀπαντες δὲ οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Γεωργίου Σούτσου, τοῦ ἐπονομασθέντος Ἀγρίου, πρὸς διαστολὴν ἐτέρου Σούτσου, ὀνομαζο-

μένου Ἡμέρου, πατὴρ τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Ἰωάννου Σούτσου, νομάρχου, τοῦ ἐπονομασθέντος καὶ Δοντᾶ καὶ Δημητρίου Σούτσου, ἄλλοτε μὲν δικαστοῦ, τελευταῖον δὲ συμβολαιογράφου. Ὁ Γεωργίος δὲ οὗτος Σούτσος, ὁ Ἄγριος, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ ἀπαγχονισθέντος, ὡς εἶδομεν, ἐκ τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας του διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀποπλανηθεῖσων θεραπεινίδων. Ὁ μὲν πρωτότοκος τῶν υἱῶν τοῦ Γεωργίου Σούτσου ἐκαλεῖτο Κωνσταντῖνος «σεβαστώτερον καὶ εὐφύστερον τούτου δὲν ἐγνώρισχ ἕτερον» εἶπεν ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρήγόπουλος (1). Οὗτος ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τὰ πάνδεινα, ὑπέστη μακρὰν ἐξορίαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτων ἀπεκατέστη ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ διέπρεψεν ἐπὶ πατριωτισμῷ καὶ φιλελευθέροις φρονήμασι. Δευτερότοκος δὲ ἦτο ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς Δημήτριος Σούτσος, ὁ Ἄγριος, εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου χρηματίσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν νομικὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὀφείλεται κατὰ μέρος ἡ ἐπιτυχία τῆς εἰσαγωγῆς τῆς νέας ἡμῶν νομοθεσίας. Τριτότοκος τέλος υἱὸς τοῦ Γεωργίου Σούτσου ἦτο ὁ παρ' ἡμῖν ἐπίσης γνωστὸς Ἀλεξάνδρος Σούτσος, ὁ πρῶτος χρηματίσας πρόεδρος τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὸν Σύλλογον τοῦτον σεμνύνεται καὶ ἐγκαυχᾶται σήμερον ὁ ἐλληνισμός. Μέγα δὲ μέρας τῆς σημερινῆς εὐδοκιμήσεως καὶ εὐημερίας τοῦ Συλλόγου τούτου ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς βάσεις, ὡς εἶχαν αὐτοῦ ὁ πρῶτος ἀναδειχθεὶς πρόεδρος καὶ τὰ πρῶτα μετ' αὐτοῦ ἐργασθέντα μέλη. Εἶθε καὶ ἅπαντες οἱ Σούτσοι μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τοιούτων καὶ τοσούτων ἀληθῶς ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων.

(1) Ἰδὲ Πρακτικὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γράμμάτων Συλλόγου τοῦ 1872 Σελ. 109.

ΑΛΕΞ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΑΤΟΣ.

ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ.

Ἐπίσης ἀρχαία καὶ ἐπίσης ἔνδοξος εἶναι καὶ ἡ τῶν Μαυροκορδάτων οἰκογένεια, ἀνήκουσα, φαίνεται εἰς τὰς Βυζαντινάς ἐκείνας, ὅσαι, προβλέπουσαι τὸ μέλλον τῆς πατρίδος τῶν καὶ ἀπελπισθεῖσαι (1) νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ἀπειλήσαντος τότε νὰ πλυμμηρίσῃ σύμπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον χειμάρρου, κατέφυγον ἐκάστη μὲν ἔνθα ἐδυνήθη· ἡ δὲ τῶν Μαυροκορδάτων, εἰς Χίον. Οἱ δεσπόζοντες τότε τῆς νήσου ταύτης Γεννουῖνσιοι Ἰουστινιάνοι παρέσχον, φαίνεται, τοῖς ἐπισήμοις ξένοις καὶ κτήματα καὶ τιμὰς (2)· διότι πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυροκορδάτων διέπρεψαν καὶ ὡς Δεπουτάτοι καὶ ὡς διοικηταί· ταῦτα δὲ ἦσαν τὰ μόνα ἀξιώματα, εἰς ἃ ἐδύναντο ν' ἀποβλέψωσιν οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν δεσπόζουσαν οἰκογένειαν τῶν Ἰουστινιάνων (3).

Πρῶτος δ' ἐκ τῶν Μαυροκορδάτων ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Νικόλαος, γεννηθεὶς ἐν Χίῳ τῷ 1599, καὶ νυμφευθεὶς ἐκεῖσε τὴν Ῥωξάνδραν Σκαρλάτου, ἐξ ἧς ἔσχε τῷ 1636 υἱὸν τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις χάριν εὐγνωμοσύνης, φαίνεται, πρὸς τὸν ἐκ μητρὸς πάππον, ὑπεγράφετο Ἀλέξανδρος Σκαρλάτος Μαυροκορδάτος. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ, διαπρέπων καὶ πρότερον ἐν Χίῳ, διέπρεψε πλείοτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει.

(1) Ἰδὲ Ζυγομαλά ἐπιστολὰς πρὸς Κρούσιον.

(2) Ἰδὲ Φαβρίκιου Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. Α'. Σελ. Χ.

(3) Ἰδὲ Χαιρογραφ. βιβλ. τῶν Παρίσιων supplement N. 87.

διότι ὁ υἱὸς αὐτοῦ «ἐφυ» λέγει ὁ Ἀργεῖος, «ἐξ ἐπισήμων καὶ τῶν τὰ πρῶτα τῇ πόλει φερόντων, ὡς παρὰ πᾶσιν ἐστὶν ὁμολογούμενον, καὶ τοιούτων, ἐξ ὧν ἄξιον προελθεῖν τὸν γεγονότα τοιοῦτον» (1).

Τοιαύτην ἔχων καταγωγὴν ὁ υἱὸς τοῦ Νικολάου, Ἀλέξανδρος, ἐγένετο μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκρατὴς τῆς τότε Ἑλληνικῆς παιδείας, ἀπεπεράτωσεν ὁμῶς τὰς σπουδὰς του κατὰ Χάμμερ (2) ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Παταύου, ἐνθα ἀνηγορεύθη καὶ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἱατρικῆς (3). Πρὶν δὲ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν συνέγραψε λατινιστὶ τὸ περιώνυμον ἔκκεινο περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος σύγγραμμα, ὅπερ παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται οὐχὶ μόνον ὡς ἀμιλλόμενον πρὸς τὴν μεγάλην περὶ τούτου ἀνακάλυψιν τοῦ Χαρβέου, ἀλλὰ καὶ ὡς διαφιλονεικοῦν τρόπον τινὰ τὰ πρωτεῖα αὐτῆς.

Καίτοι ὑπὸ τοιαύτης δόξης παρακολουθούμενος ὁ Μαυροκορδάτος, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἄπειρα δυνάμενος διὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς Ἱατρικῆς νὰ θησαυρίσῃ πλοῦτη, δὲν ἀπηξίωσεν ὁμῶς νὰ καθέξῃ, ἢ μᾶλλον νὰ τιμήσῃ διὰ τῆς σοφίας του καὶ τὴν ἔδραν τοῦ καθηγητοῦ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ. Δὲν ἀπηξίωσε κατὰ Κοῦμαν, οὔτε ἄλλα τινὰ ἐξηκριθωμένα πονήματα, ἀφορῶντα τὸν Ἑλληνισμόν, νὰ συγγράψῃ, καὶ πόνημα πρὸς τούτοις περὶ συντάξεως τῶν μερῶν τοῦ λόγου χάριν τῶν μαθητῶν του (4). Ὡς ἱατρός μὲν, λέγει ὁ Χάμμερ, κατέκτησε

(1) Ἰδὲ Ἰακώβου Μίνου Ἀργεῖου Λόγον εἰς Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον Σελ. 5.

(2) Ἰδὲ Histoire de l'Empire Ottoman par Hammer Vol. XIII pag. 8.

(3) Ἰδὲ Hist. Gymnasi Patavini Nicolas Comneni Papadopulo tom 2^e pag. 349.

(4) Ἰδὲ Ἱστορία τῶν Ἀνθρ. Πράξεων ὑπὸ Κοῦμα Τόμ. αἰ', Σελ. 534—555.

τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Ἀχμέτ Κιου-
προυλή, ὅστις διώρισεν αὐτὸν τῷ 1673 Μέγαν Διερμη-
νέα· ὡς τοιοῦτος δὲ παρηκολούθησε βραδύτερον τὸν
Καρᾶ-Μουσταφᾶν εἰς Βιέννην. Περσόντος δὲ τοῦ Βεζύρου
τούτου, ὁ Μαυροκορδάτος κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου
τοῦ Καρᾶ-Ἰβραήμη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε μόλις διὰ
τῆς θυσίας ἀπάσης τῆς περιουσίας τοῦ κατώρθωσε νὰ
σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ ἐκ τῆς εἰρ-
κτῆς τὴν οἰκογένειάν του.

Ἀνακτῆσας βραδύτερον τὸ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα, συ-
νώδευσεν εἰς Βιέννην τὸν Πληρεξ. τῆς ὑψηλῆς Πύλης
Σουλφικάρ Ἐφέντην, σταλέντα πρὸς συνομολόγησιν εἰ-
ρήνης. Μυρίων δὲ παρεμβληθέντων πρὸς τοῦτο προσκομ-
μάτων, οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπανέκαμψαν μετὰ τριετίαν
ἄπρακτοι· ἀλλὰ δέκα ἔτη βραδύτερον, λέγει ὁ Χάμμερ,
ὁ Μαυροκορδάτος ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος· ὑπέγραψεν ἐν
Κάρλοβιτς τὴν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αὐστρίας εἰρήνην.
Τοσοῦτον δ' ὑψοποίησεν ἀμφοτέρω τὰ Κράτη, ὥστε ἡ
μὲν Ὑψηλὴ Πύλη ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος
τοῦ ἐξ ἀπορρήτων· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἀνη-
γόρευσε Κόμητα τῆς Αὐτοκρατορίας του. Τοσοῦτον δ' ἐ-
κέρδισε, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, τὴν εὐνοίαν τριῶν
Μεγάλων Βεζυρῶν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κιουπρουλί-
δων, ὥστε μετὰ τοῦ τελευταίου ἐκ τούτων καὶ τοῦ ὑ-
πουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ῥαμῆ-Πασσᾶ, ἐσχημάτισε τρι-
ανδρίαν, ἀντιπρόσωπεύουσαν πολιτικὴν ἡπίαν καὶ μετρι-
όφρονα (1).

Τριάκοντα ἐξ ὅλα ἔτη ἐπιδράσας ἐπὶ πάντων τῶν
τῆς Τουρκίας πραγμάτων, καὶ μεγάλως δοξασθεὶς ὁ ἐξ
Ἀπορρήτων, σύζυγον μὲν ἀξίαν αὐτοῦ εἶχε τὴν Σουλ-
τάναν Ἰωάννου Χρυσοσκουλαίου· υἱοῦς δὲ τρεῖς. Τὸν

(1) *Idè Hist. de l'Empire Ottoman par Hammer Vol. XIII 9 40.*

Σκαρλάτον, ἀποβιώσαντα ἄκληρον· τὸν Νικόλαον καὶ τὸν Ἰωάννην· καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1709.

Μαθηταὶ δ' αὐτοῦ ὑπῆρξαν πλείστοι, διαπρέφαντες ἀκολούθως ὡς καθηγήται· ὥστε πάνυ δικαίως ὁ Ῥίζος, ὡς πρῶτην περίοδον τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, θεωρεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ Μαυροκορδάτου τούτου. (1) Δὲν ὑπάρχει δὲ βιογραφικόν τι ἢ Ἱστορικὸν περὶ Τουρκίας Σύγγραμμα, ὅπερ νὰ μὴ μνημονεύῃ μετ' εὐφημίας καὶ τούτου· ἰδίαν δὲ μνείαν ποιῶσι περὶ αὐτοῦ πλὴν τῶν ἐνταῦθα μνημονευθέντων· καὶ

1) Φωτεινός, ἐν τῇ τριτόμῳ Ἱστορίᾳ τῆς Δακίας.

2) Δαπόντης, ἐν τῷ ἱστορικῷ καταλόγῳ τῶν Ῥωμαίων, χειρογράφῳ εὑρεθέντι ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ Ἀγίου Τάφου, καὶ ἐκδοθέντι ἐν Βενετίᾳ ὑπὸ Σίθα τῷ 1872· καὶ

3) Ὁ Σταματιάδης ἐν τῇ Βιογραφίᾳ τῶν Μεγάλων διερμηνέων.

Υἱὸς τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἐγεννήθη τῷ 1684 ἐν τῇ εἰρκτῇ τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπτὰ Πύργων, ἔνθα ἐρρίφθη, ὡς εἶδομεν, ἢ οἰκογένεια τοῦ πατρός του. «Οὐπω ἔλκων ἔτος τὸ εἰκοστόν,» λέγει περὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος, «πολὺς μὲν ἦν θεωρία καὶ πράξις, πολὺς δ' ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ ῥητορείᾳ, ἐν πολλοῖς διαλέκτοις τῷ πατρὶ παρακαθεζόμενος» (2). Τοιοῦτος δὲ ὢν τὸ μὲν πρῶτον ἀνεπλήρου ἐν πολλοῖς τὸν ποδαλγοῦντα περὶ τὸ γῆρας πατέρα· ἔπειτα δὲ καὶ διεδέξατο αὐτόν, ζῶντα εἰσέτι εἰς τὸ τῆς Μεγάλης Διερμηνείας ἀξίωμα· οὐχὶ ὁμως τὸ 1689, ὡς

(1) *Idē Cour de la littérature Grecque par Jacobaky Riso Nérouto, Genève pag. 56 ἢ Βίων Παρ. Παλλ. Τόμ. 6. Σελ. 343.*

(2) Ἰδὲ Ἰακώβου Μάνου, Ἀργεῖου λόγον εἰς Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον Σελ. Κλ.

ἔγραψεν ὁ Σταματιάδης, ἀλλὰ βραδύτερον διетήρησε δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1709, ὅτε διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας.

Καὶ ὡς διερμηνεὺς μὲν «ἐθαυμάζετο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Τούρκων διὰ τὴν Τουρκικὴν πολυμαθείαν του, λέγει Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος· «ὡς ἡγεμὼν δέ» λέγει ὁ Φωτεινὸς «ἦτο ἄνθρωπος εἰς ἄκρον μεμαθηκώς . . . Εἰδήμων καὶ εἰς ὅσα ἄλλα ἀνέκουσι κυρίως νὰ γνωρίῃ ἓνας ἡγεμὼν . . . πλήρης εὐλαθείας, ἐλεήμων, κ' ἐν συντόμῳ ἔμφροντις πατήρ τῶν ὀρφανῶν, χηρῶν καὶ ξένων»(1) ἐν μόνον ἔτος ἡγεμόνευσε τότε· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ διωρίσθη καὶ αὖθις τῷ 1714 κ' ἐξήλειψε τότε, κατὰ Φωτεινόν, ὅλα τὰ κακὰ ἔθιμα (2). Βραδύτερον μετετέθη εἰς Βλαχίαν, ἔνθα συνέβησαν αὐτῷ πολλὰ ὑπὸ τε τῶν πολεμούντων τοὺς Τούρκους Αὐστριακῶν, καὶ ὑπὸ τῶν ῥαδιοιουργηθέντων ὑπὸ τούτων ἐγχωρίων· ἀπῆχθη μάλιστα καὶ αἰχμάλωτος εἰς Σιβίριον, Γενομένης δὲ τῆς εἰρήνης, διωρίσθη καὶ αὖθις ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἔνθα ἡγεμόνευσεν ἑνδεκά ἔτη ἐν ἄκρᾳ εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ, κατὰ Φωτεινόν, κ' ἐτελεύτησεν ἡγεμονεύων τῷ 1730 (3).

α' Ο πεπαιδευμένος οὗτος ἡγεμὼν, λέγει ὁ Χάμμερ, ἐδάδισε κ' ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐπὶ τῶν ἐντίμων ἰχνῶν τοῦ πατρὸς του. Σοφοὶ μὲν Γερμανοὶ, παρ' ὧν ἡγάπα νὰ περιστοιχίζεται κ' ἐν οἷς καταλέγεται ὁ Οὐόλφιος καὶ ὁ Χέλβιος, συνέγραψαν τὸν πανηγυρικόν του· ἄλλοι δὲ ἐν οἷς καὶ ὁ Βέγκλερος, ἡσχολήθησαν πρὸς δημοσίευσιν τῶν συγγραμμάτων του» (4).

Συνέγραψε δὲ οὐκ ὀλίγα, ὅσον, 1) φιλοθέου πάρεργα, θεωρηθέντα ἐν Γαλλίᾳ, ὡς διδασκτικώτατον καὶ τερπνὸν σύγγραμμα, ὅσον ὁ ὑπὸ τοῦ Φαινελῶνος Τηλέμαχος. Συνέγραψεν ἐπίσης· 2) παράλληλοι ἀναθεώρησις

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Δακίας ὑπὸ Φωτεινοῦ Τόμ., γ'. Σελ. 139.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σ.λ. 413.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Ὑελ. 313.

(4) Ἰδὲ Hist. de l' Empire ottoman par Hammer tom. XIV. pag 240.

Ἱερᾶς τε καὶ ἀορίστου ἀρχαιολογίας, ἀνέκδοτον· 3) διὰ λόγον περὶ ψυχῆς, ἀνέκδοτον· Πολιτικὸν θέατρον, ἐν Λειψία μὲν τῷ 1758 καὶ 1766, ἐν Ἑνετίᾳ δὲ τῷ 1802· 4) Λατινιστὶ, φροντισματα διάφορα· 5) Τουρκιστὶ, Πραγματεῖαι περὶ Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας· 6) δύο εὐχὰς, ἐωθινὴν καὶ ἐσπερινήν, κατέλειπε καὶ διαφόρους ἐπιστολάς, ἐξ ὧν ἐξ μὲν ἀναφέρει καὶ ὁ Ζαβίρας (1), ἕτεραι δὲ σώζονται παρὰ τοῖς υἱοῖς καὶ κληρονόμοις Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Τοῦ δὲ περὶ καθηκόντων συγγράμματός του ὁ τίτλος ἔχει οὕτω· «Βίβλος, συγγραφείσα παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου, καὶ σοφωτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας Νικολάου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Βοεβόδα, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας τῆς Α. Ὑψ. κτλ. ἐν Βουκουρεστίῳ 1719».

Ἀξιόλογον βιογραφίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου συνέγραψεν ὁ Σταματιάδης. Ἐνυμφεύθη δὲ ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος δις· ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου Πουλχερίας ἔσχε τρεῖς υἱοὺς, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

Κωνσταντῖνος ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱὸς διαδέχεται μὲν τὸν πατέρα, ἀλλὰ μόνον τέσσαρας μῆνας ἡγεμονεύει· παυθεὶς δὲ, ἀπέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διορίζεται καὶ αὖθις· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ μετατίθεται εἰς Μολδαυίαν, καὶ μετὰ βραχὺ διάστημα χρόνου μετατίθεται καὶ αὖθις τῷ 1735 εἰς Βλαχίαν, ἐνθα πρῶτος αὐτὸς ἴσως εἰσήγαγε τὴν χειραφέτησιν τῶν δουλοπαροίκων· «μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου», λέγει ὁ Φωτεινός, «ἦσαν Βλόχοι ἀρχοντικοὶ καὶ μοναστηριακοὶ σ κ λ ά β ο ι χ ω ρ ί α ὁ λ ὁ κ λ η ρ α . . . Ἐλευθερώσας λοιπὸν καὶ τούτους, τοὺς μὲν θελήσει τῶν κυρίων αὐτῶν, τοὺς δὲ ἄνευ

θελήσεως, καὶ ἑτέρους ἀφ' ἑαυτῶν ἐξαγορασθέντας, γνώσε μετὰ τῶν λοιπῶν Βλάχων» (1).

Ἡγεμόνευσε δὲ οὕτω τότε ἐξ ἑτῆ διωρίσθη ὁμως καὶ τὸ πέμπτον 1756 ἡγεμῶν τῆς Βλαχίας, ἀλλὰ δύο μόνον ἔτη ἡγεμόνευσεν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ἡγεμόνευσεν ἐν Μολδαυίᾳ ἀπὸ τοῦ 1743—1747.

Ἐκάτερος τῶν ἀδελφῶν τούτων εἶχεν υἱὸν Ἀλέξανδρον· καὶ ὁ μὲν τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ἐπικληθεὶς καὶ Δελῆ Μπέγης, ἡγεμόνευσεν ἀπὸ τοῦ 1782—1785. Ὁ δὲ τοῦ Ἰωάννου Ἀλέξανδρος, Μέγας διερμηνεὺς χρηματίσας ἀπὸ τοῦ 1783—1785, ἡγεμόνευσεν ἐν Μολδαυίᾳ ἐπὶ δύο ἔτη. «Ἐκέκτητο» λέγει ὁ Σταματιάδης, «ἰδιάζουσαν εὐφυίαν, δξύτητα νοδὸς καὶ παιδείαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἦν εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, Γαλλικῆς, Ἀραβικῆς, καὶ Τουρκικῆς» (2) ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας πολέμου ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Μοραυίαν, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη Φυραρῆς (φυγὰς). Διαμείνας δ' ἐκεῖ ἱκανὸν χρόνον, ἀπεσύρθη εἰς Μόσχαν, ἐνθα καὶ ἀπεβίωσε τὸ 1817. Οὗτος συνέγραψε μὲν καὶ τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο σύγγραμμα «Βόσπορος ἐν Βορισθέει», ἐκδοθὲν ἐν Μόσχᾳ τῷ 1810· συνειργάσθη δὲ καὶ ἐδαπάνησε καὶ πρὸς ἑκδόσιν τοῦ τριγλώσσου λεξικοῦ τοῦ Βεντόττη. Τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἡνῶσει, φαίνεται, διὰ τὰς ἀρετάς του καὶ ἡ Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Αἰκατερίνα· διότι μεταξὺ τῶν μομφῶν, ἃς ἀπηύθυνε τῷ 1787 δι' ἐπισήμου Μανιφέστου κατὰ τῆς Τουρκίας. «Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς,» ἔγραφεν, «ὅπου μία θανάσιμος τύχη συνέβη εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐστάλη ἓνας καπουτσήμπασης διὰ νὰ τὸν μανζιλεύσῃ· διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ λοιπὸν ἀπὸ ἑνα ἐπώδυνον θάνατον, ὅπου προέβλεπεν, ὡς τὸν προκάτοχόν του, κατέφυγεν

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Δακίας ὑπὸ Φωτεινοῦ Τόμ. 6'. Σελ. 318.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Μαγ. Δικρ. Σελ. 115.

εἰς τὸ σιῆθος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις δὲν ἡμ-
ποροῦσε νὰ μὴν τῷ δώτῃ ἄσυλον» (1).

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν γενεάν τοῦ Νικολάου. Ὁ
τρίτος υἱὸς τούτου Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη ἐν Βουκουρε-
στιῇ τῷ 1720. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ἐπ-
ανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξυπηρέτει, ὅπως
κάλλιον ἐδύνατο, ὡς ἀπλοῦς πολίτης, τὰ τε ἴδια καὶ τὰ
γενικὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συμφέροντα. Νυμφευθεὶς τῷ
1739, ἔσχεν υἱοὺς τὸν Νικόλαον καὶ Γεώργιον, τὸν κα-
λούμενον Μπάνον· καὶ τῷ μὲν Νικολάῳ, νυμφευθέντι ἐν
Βουκουρεστιῇ τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας
Νικολάου Καρατζᾶ Σμαραγδίτζαν, προσεφέρθη ὁ θρόνος
τῆς Βλαχίας· ἀλλὰ, κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ ὀνείρου τῆς
ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους, ἀπεποιήθη καὶ περιωρίσθη
εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, Ἀλεξάνδρου Μαυρο-
κορδάτου, τοῦ δοξασθέντος κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν, καὶ
τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Αἰκατερίνης, τῆς γνωστῆς συζύγου
Τρικούπη, καὶ εἰς τὸ νὰ ὑπεκκαίῃ τὸν ζῆλον ἀπάντων
τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του εἰςπραγματοποιήσιν
τοῦ χρυσοῦ αὐτοῦ ὀνείρου. Ὁ δὲ Γεώργιος, νεώτερος ἀ-
δελφὸς τοῦ Νικολάου τούτου, εἰς ἴδια ἐπίσης ἔργα ἀσχολ-
ούμενος, ἀπηγγονίσθη κατὰ Τρικούπην τοῦ 1821 ἀπὸ
τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας του (2).

Τοσαῦτα δὲ ἄλλα μέλη ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης οἰκο-
γενείας διεκρίθησαν καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον, ἢ ἥττον διέ-
πρεψαν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἀδυ-
νατοῦμεν καὶ νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα ἀπάντων, ἐξαι-
ρουμένου μόνου τοῦ υἱοῦ τοῦ προμνημονευθέντος Γεωρ-
γίου, Ἀλεξάνδρου καὶ τούτου. Οὗτος διεσώθη μὲν ἐπὶ
τῆς ἀπαγγονίσεως τοῦ πατρὸς του, ὅπως κάλλιον ἠδύ-
νατο, εἰς Βουκουρεστιον· καὶ ἐπὶ τῆς νύμφης εἰς γάμον,

(1) Ἰδὲ Ἀθαν. Ὑψηλάντου Σελ. 671.

(2) Ἰδὲ Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. α΄ Σελ. 79.

ὕπὸ ὕλικήν τε καὶ ἠθικὴν ἔποψιν ἐπωφελέστατον, ἐξ οὗ ἔσχε πολλὰ τέκνα. Τοσαύτην δ' ἐπιμέλειαν κατέβαλεν εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, ὥστε δύο μὲν τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Δημήτριος Μαυροκορδάτοι, ἀνεδείχθησαν οἱ καλλίτεροι καθηγηταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου· ὁ μὲν, ἐν τῇ νομικῇ· ὁ δ', ἐν τῇ ἱατρικῇ σχολῇ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐχρημάτισε καὶ καθηγητὴς καὶ εὐεργέτης ἡμῶν τε καὶ ἄλλων πολλῶν, καὶ ἄχρι σήμερον ἀπουδαζόντων ἐκ τοῦ κληροδοτήματός του ὑπὲρ τοῦ Πανεπιστημίου· συνέγραψε τὴν ἄχρι τοῦδε εἰς χεῖρας τῶν φοιτητῶν ὑπάρχουσαν Ἀνατομίαν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Τρίτος δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Γεωργίου Μαυροκορδάτου, ὁ Νικόλαος, ἦτο ἴσως ὁ ἐγκρατέστερος τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ γινωσκόντων τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας· ἀλλ' ἀπεβίωσε προώρως. Μία δὲ ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ Αἰκατερίνη Δοσίου, ἀνεδείχθη οὐ μόνον σοφὴ περὶ πολλὰ καὶ ἰδίως περὶ τὴν ἑλληνοπρεπῆ ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, ἀλλὰ καὶ ἔξοχος ποιήτρια. Ἡ ὑπ' αὐτῆς ἑλληνικὴ μετάφρασις, τοῦ Γκισοῦρ καὶ ἄλλων τινῶν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Βύρωνος θεωρεῖται δικαίως καὶ ὡς ἑλληνικὸν ἀριστούργημα. Ἑλλείποντος τοῦ τίτλου τοῦ συγγράμματος, ἤθελε δυσκολευθῆ τις νὰ γνωρίσῃ, ἂν ἦναι μετάφρασις ἢ πρωτότυπον· τόσον ζωηραὶ εἶναι αἱ εἰκόνες κ' ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει, καὶ τόσον εὐρυθμοὶ καὶ ὁμαλοὶ οἱ ἑλληνικοὶ στίχοι. Καὶ ἑτέρα τις ζῶσα Μαυροκορδάτου μετέφρασεν ἐσχάτως ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ λῖαν μὲν ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἀνωνύμως, σύγγραμμα κοινωφελέστατον «Βοήθει σε αὐτόν.» Τοῦ συγγράμματος τούτου συνιστῶμεν εἰς πάντας ἐνθέρμως τὴν ἀνάγνωσιν, ἐξ ἧς καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ὠφελήθημεν. Εἶθε ἅπασαι αἱ γινώσκουσαι ξένας γλώσσας Ἑλληνίδες καὶ πολλοὶ μάλιστα λόγιοι τοῦ ἔθνους ἡσχολοῦντο εἰς τὴν με-

τάφρασιν τοιούτων κοινωφελῶν ἔργων· καὶ ταῦτα μὲν περὶ Μαυροκορδάτων.

Ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς νέας δόξης τῆς οἰκογενείας ταύτης Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη τῷ 1791 ἐν Ἀρναούτ-Κιοϊ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ πατρὸς μὲν, ὡς εἵπομεν, Νικολάου Μαυροκορδάτου· μητρὸς δὲ Δομνίτσης Σμαράγδας, τὸ γένος Καρατζᾶ. Ἐνωρίτατα, φαίνεται, ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα καὶ περὶ τὴν σπουδὴν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, ἐξ ὧν τὴν μὲν Γαλλικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν καὶ ἐλάλει καὶ ἔγραφεν εὐχερῶς. Τῆς δὲ Τουρκικῆς τοσοῦτον ἐγκρατὴς ἐλογίζετο, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἄρτι μὲν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Χαλὴλ Σερίφ πασσᾶς, ἄλλοτε δὲ πρέσβυς ἐν Ἑλλάδι, εἰς τῶν πολυμαθεστέρων Τούρκων, «φοβοῦμαι» ἔλεγε, χαριεντιζόμενος, «νὰ ὁμιλῶ Τουρκιστὶ περὶ διπλωματικῶν ὑποθέσεων μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, μὴ τυχὸν σολοικίσω ἐνώπιόν του.» Καὶ τὰς μὲν λοιπὰς τῶν γλωσσῶν τούτων καὶ πολλὰς ἄλλας γνώσεις ἐδιδάχθη οἱκοι ὁ Μαυροκορδάτος· τὴν δὲ Ἑλληνικὴν, καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ γένους Σχολῇ, ἐν ἣ κατὰ πρότασίν του καὶ πρόστιμον ἐπεβάλετο, τοῖς μὴ λαλοῦσι καὶ γράφουσι καθαρῶς τὴν Ἑλληνικὴν μαθηταῖς. Ἐκπαιδευθεὶς δ' οὕτως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπῆλθε βραδύτερον καὶ εἰς Ἰταλίαν κ' ἐσπούδασε διάφορα γενικά μαθήματα ὑπὸ διαφόρους σπουδαίους ἄνδρας. Ἦκουσεν ἐπίσης τὰ περὶ ὀχυρωτικῆς καὶ πολιορκητικῆς μαθήματα τοῦ διασήμεου Dufour, ἅτινα τῷ ἐχρησίμευσαν μεγάλως ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσσολογγίου.

Ἐπανακάμψας ἐξ Ἰταλίας, παρηκολούθησε τῷ 1812 τὸν θεῖον του Ἰωάννην Καρατζᾶν, διορισθέντα ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· μετ' οὗ πολὺ δὲ ἀνεδείχθη ὑπ' αὐτοῦ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου· «ἤρξατο οὖν τότε» λέγει ὁ Φωτεινός, ὁ νέος ἡγεμὼν τὴν τοῦ τόπου διοίκησιν

μετὰ μεγάλης συνέσεως καὶ ἀκριβοῦς τοῦ τόπου ἐπεξεργασίας ὁ οὖν Θεσπέσιος ἡγεμὼν, καταγινόμενος πρὸ πολλοῦ φιλοτίμως καὶ ἐπιμόνως εἰς βελτίωσιν τῶν ἐπικρατούντων νόμων ἐν Βλαχία, πολλὰ τῶν τοπικῶν ἐθίμων καὶ νομικῶν κεφαλαίων ὡς ἐπιβλαβῇ διώρθωσε· πολλὰ δὲ προσέθετο ὡς ἐπωφελῇ καὶ ἀναγκαιότατα» (1). Ἄλλ' οὗτος μὲν, διαβληθεὶς, φαίνεται, εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ ὅσα ἄλλοι ὅμοιοί του, ἀπέδρα οἰκοθεν τῷ 1818 εἰς τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγίγνοντο, παρηκολούθησε μὲν τὸν θεῖόν του ἡγεμόνα, ἀλλὰ, μεμυημένος, φαίνεται, εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, διέτριβε τὰ πλεῖστα ἐν Πίσσῃ τῆς Ἰταλίας, ἵνα συσκέπτονται μετὰ τοῦ Ἰγνατίου «οὗτος λέγει» ὁ Φιλήμων, «ἦτο ἄνθρωπος μεγαλοπρεπῆς καὶ φιλόδοξος, ἤξευρε νὰ μεταχειρίζητε καλῶς ὅσον εἶχε νοῦν· ὁ δὲ Τσακάλωφ, διατρίβων τότε εἰς Ἰταλίαν, παρέλαβε μέλος τῆς Ἀρχῆς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, εὐρισκόμενον καὶ αὐτὸν εἰς Πίσσαν. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος ἤκουσε καὶ τινα μαθήματα τῆς ἰατρικῆς» (2)· καὶ ἔκτοτε οὗτος καὶ καθ' ἅπαντα τὸν βίον του ἐχρησίμευσεν ὡς ὁ ὀρθώτερον σκεπτόμενος νοῦς, καὶ ὡς ὁ δεξιώτερον διεξαγαγὼν πάσας τὰς ἐμπιστευθείσας αὐτῷ πολιτικὰς ὑποθέσεις οὐ μόνον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγῶνος, ἣ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κράτους· εἰς δὲ τὰς μὴ ἀνατεθείσας αὐτῷ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ὅτι καὶ ὡς ἀπλοῦς πολίτης συνεβούλευσε τὰ φρονιμώτερα καὶ ὠφελιμώτερα.

Ἐκτραγέντος τοῦ ἀγῶνος ἐν Δακίᾳ, ὁ Μαυροκορδάτος ἤρξατο μὲν νὰ προπαρασκευάζεται, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔσπευ-

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 561—562.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Φιλ. Ἑταιρ. Σελ. 260.

δε ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖ, ἅ τε καλῶς γινώσκων, ὅτι ἀλλαγῶς
ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ· πῶς δὲ προπαρεσκευάζετο, ἐξάγε-
ται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς σωζομένης ἐπιστολῆς.

«Πρὸς τὸν Κύριον Γεώργιον Πραϊδην

Εἰς Μασσαλίαν.

»Εκ Πίξης 24 Μαΐου 1821.

»Ἀγαπητὲ ἀδελφέ!

«Σ' ἔγραψα σήμερον, διὰ Παρίσι, ἐμπερικλείων συνάλλαγμα διὰ
τέσσαρας χιλιάδας φράγκα, ἀντὶ τῶν τριῶν, ὅπου μ' ἐζήτησες,
καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὲ ἀγοράσῃς ἐν κιθώτιον τυπογραφικόν, ὥστε
νὰ τυπώνηται ἐν κατεβατὸν εἰς ἡμίσειαν κόλλαν. Σ' ἔγραψα ἐν-
ταυτῷ, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἔλθω καὶ ἐγὼ εἰς Μαρσίλλιαν, διὰ νὰ
καταβῶ μαζύ σας· ἀν ὅμως δὲν μ' εὔρητε αὐτοῦ, καλὸν εἶναι νὰ
ἔλθῃτε ἀμέσως εἰς Λιθόρνον, ὅπου θέλετε μ' εὑρεῖ ἕτοιμον ἔχον-
τα καὶ τὸ πλοῖον διὰ νὰ καταβῶμεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ κα-
λοῦ Σέκερη, συντρόφου σου. Ὑποπτευόμενος μήπως κινήσῃς προ-
τοῦ λάβῃς τὸ γράμμα μου εἰς Παρίσι, σὲ στέλλω τὸ παρὸν εἰς
Μαρσίλλιαν διὰ νὰ σοὶ δοθῇ, ἀν ὑπάγῃς αὐτοῦ. Διὰ ἀλουμίναν
φροντίζομεν ἐντεῦθεν, καθὼς ἐφροντίσαμεν καὶ ἐστείλαμεν καὶ
ἄλλα πολλὰ· διὰ χύτην ὅμως καὶ τουφεκοποιὸν φροντίσατε αὐ-
τοῦ, καὶ τὰ ἔξοδα τὰ κάμνω ἐγώ. Σὲ κατασπάζομαι νοερῶς,
εὐχόμενος καὶ πραγματικῶς νὰ σὲ κατασπασθῶ ὅσον οὐπῶ.

Ὁ Σὸς

ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.»

Ἐκραγέντος ἐν Πολοποννήσῳ τοῦ ἀγῶνος, ὁ Μαυρο-
κορδάτος, συλλέξας, ὅσα ἐδυνήθη ἐν Ἰταλίᾳ ἐφόδια, μετ-
έβη εἰς Μασσαλίαν, κ' ἐκεῖθεν ἀπέπλευσε δι' ὑδραϊκοῦ
πλοίου, «ναυλωθέντος καὶ φορτωθέντος» λέγει ὁ Ῥαῦ-
μπὼ, κατὰ πλεῖστα δι' ἐξόδων του· «πλὴν δὲ τοῦ φορ-
τίου τούτου προσέφερε τότε τοῖς Ἑλλησι» προσθέτει ὁ
αὐτὸς συγγραφεὺς, «καὶ τὴν πολυτιμωτέραν συνδρομὴν τῶν
γνώσεων καὶ ἀρετῶν του· καὶ οὕτω ἀπέβη, συνοδευμένος
ὑπὸ πολλῶν φιλελλήνων καὶ ἄλλων, κατὰ Ἰούγιον εἰς

Μεσολόγγιον.» «Πλησιάσαντες εἰς τὴν ξηρὰν», λέγει παρακατιῶν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, «εἶδομεν μεγάλην συρροὴν σπευδόντων εἰς τὸ θέαμα ξένων, ἐρχομένων νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των καὶ ὀδηγούμενων ὑπὸ ἀνδρὸς (τοῦ Μαυροκορδάτου) ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει παρ' αὐτοῖς διατελοῦντος» (1).

«Ἀμα ἀφίχθεις εἰς Μεσολόγγιον ὁ Μαυροκορδάτος», λέγει ὁ Φίνλαϋ, «συνεκάλεσε συνέλευσιν πληρεξουσίων τῆς Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, Δυτικῆς Λοκρίδος καὶ τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου» (2) ἵνα ῥυθμίση βεβαίως κατὰ τι τὰ τοῦ ἀγῶνος. Τούτου δὲ ἐκ τῶν τότε ἐφικτῶν γενομένου, ἔσπευσεν εἰς Πάτρας, ἔνθα σκοπὸν δὲν εἶχε νὰ διαμείνῃ, λέγει ὁ Raybaud (3), ἀλλὰ νὰ συνεννοηθῇ μόνον μετὰ τῶν προϋχόντων, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τρίκορφα, ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τε τοῦ ἄρτι ἀφικθέντος Ὑψηλάντου καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἰσχυόντων. Συνωδεύετο ἐν τῇ ἐκδρομῇ ταύτῃ ὑπὸ τε τοῦ ἐξαδέλφου του Καρατζᾶ καὶ πολλῶν ἐκ τῶν παράκολουθησάντων Φιλελλήνων· καὶ ἐκεῖνος μὲν ὡς Ἕλληνα ἠνέχετο εἰσέτι τὰ πάντα· πολλοὶ ὅμως ἐκ τούτων καὶ ἰδίως οἱ νομίζοντες, ὅτι θὰ εὕρωσιν ἐν Ἑλλάδι τὰ πάντα ὠργανισμένα καὶ ἑτοιμα, μόλις ἰδόντες τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῇ εἰς ἅπαντα χάος, ἐχόγγιζον μεγάλως καὶ ἤθελον ἀπέλθαι κατὰ Raybaud (4) ἄνευ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς συνήθους γενναιοδωρίας τοῦ Μαυροκορδάτου. Ματαίως δὲ καταβαλὼν οὗτος τότε μυρίας προοπαθείας νὰ ῥυθμισθῶσι κατὰ τι δι' ἔθνοςυνελεύσεως καὶ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ συμμεθέξας πασῶν τῶν ἐν αὐτῇ διασχέσεων

(1) *Idè Mémoires sur la Grèce par Raybaud I. vol pag 269 καὶ 281.*

(2) *Idè Hist. of the Græek revolution by Finlay vol I. pag 290.*

(3) *Idè Mémoires sur la Grèce par Raybaud vol 1 pag 344.*

(4) *Idè idem pag 369.*

καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπανάκαμψε μετ' οὐ πολὺ εἰς Αἰτωλίαν, ἵνα ῥυθμίσῃ τοῦλάχιστον αὐτόσε διὰ συνελεύσεως τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

«Αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς προσήνεγκε τῇ πατρίδι του τότε ὁ Μαυροκορδάτος, λέγει ὁ 'Ραῦβὼ ἦσαν πολυτιμότεραι τῶν διὰ τῶν ὅπλων νικῶν, καὶ τῆς ἀποτομῆς κεφαλῶν τινων ἐχθρικῶν. Περιώδευσεν ἐν λεπτομερείᾳ τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀμφιλοχίαν· ἐσπούδασε τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα· ἠρεύνεσε τὰς ἀνάγκας, ἐνεψύχωσε πανταχοῦ τὰ πνεύματα καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τῶν πάντων εἰς πολιτικόν τινα ὄργανισμόν, ὅστις ὤφειλε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν· ἐπεξέτεινε τὴν ἐκδρομὴν του μέχρις Ἀρτης καὶ τῶν πέριξ τοῦ Σουλίου. . . . Ὁ ἐνδοξος οὗτος πολίτης, καὶ τοι θυσιάσας τὴν περικοσίαν του, οὐδεμίαν ὁμῶς φιλόδοξον εἶχεν ἀξίωσιν· ἀλλὰ πανταχοῦ παρίστατο ὡς σύμβουλος καὶ ὡς ἀδελφός. Διὰ μὲν τῆς μετριοφροσύνης του καὶ τῆς φρονήσεώς του ἐκτῆσατο ἕκτοτε μεγάλην δημοτικότητα, ἰδίως μεταξὺ τῶν εἰλικρινῶς ἐπιθυμούντων τὸ καλὸν τοῦ τόπου. διὰ δὲ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητός του καὶ τῶν λοιπῶν σπανίων ἀρετῶν του ἐξησφάλισεν ἕκτοτε τὴν γενικὴν ἐμπιστοσύνην· διὰ πολλῶν δὲ προσπαθειῶν ἑστερέωσεν (ἐπὶ τινα χρόνον) τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν τινων Ἀληπασσαλιζόντων συμμαχίαν· διεπραγματεύθη δὲ τόσον ἐπιδεξιῶς τὴν ἀκροσφαλῆ ταύτην ὑπόθεσιν, ὥστε προσεῖλκυσε ὡς ἀπεσπασμένον τῶν Ἀλβανῶν καὶ αὐτὸν τὸν Ταχὴρ Ἀμπάζην μέχρι Μεσολλογγίου». (1)

Διαμενοντῶν ἔτι τῶν Ἀλβανῶν αὐτόθι συνεχάλεσε καὶ αὖθις συνέλευσιν ὁ Μαυροκορδάτος, ἐν ᾗ παρευρέθησαν καὶ οἱ ξενιζόμενοι Ὀθωμανοὶ· καὶ οὗτοι μὲν βεβαίως δὲν ηὔχαριστήθησαν πολὺ, οὔτε ἐξ ὅσων ἤκουσαν περὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἐξ ὅσων, διαβαίνοντες, εἶδον, ἐχθροτήτων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν τυράννων των· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθον, φέροντες μόνον τὰς ἐντυπώσεις τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἐξελάμβανον ἀνάλογον τῆς τε ὑποδοχῆς, ἧς ἡξιώθησαν παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῆς

ἀξίας τῶν πολυτελῶν δώρων, ἅτινα, παρ' αὐτοῦ ἔλαβον.

Οἱ δὲ συνελθόντες, ἐπὶ τῆς πρώτης συνεδριάσεως ὑπέγραψαν τὴν ἐξῆς πράξιν·

«*Ἐν ὀνόματι τῆς Παταγίας καὶ ἀδιαίρετον Τριάδος*

»*Ἐν ἔτει χιλιοστῶ ὀκτακοσιοστῶ εἰκοτῶ πρώτῳ τῆς τετάρτης τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, ἐν Μεσολογγίῳ.*

»*Ἡ παντελὴς ἀπελπισία, ἀποτέλεσμα τοῦ σκληροτάτου ζυγοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, ἐβαλλεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ ὅπλα· ῥοθάνθησαν, ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν πλέον νὰ ζήσουν εἰς τὴν πατρίδα των, ἀλλ', ἢ αὐτὴν ἔπρεπε ν' ἀφήσουν, ἢ ὑπὸ τὴν μάστιγα τῆς τυραννίας καὶ εἰς τὸν ζόφον τῶν δεσποτικῶν ν' ἀποθάνουν, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπληρώσουν τὰ ὑπὲρ τὴν δυνάμιν των ζητήματα τῶν τυράννων των, ἢ μὲ μέρος τοῦ αἵματός των νὰ ἐξαγοράσουν ἐκεῖνο τῶν ἐπιλοίπων ἀδελφῶν των, τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των. Ἀπεφάσισαν τὸ τρίτον καὶ ἔλαβον τὰ ὅπλα.»*

»*Τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ κινήματος τῆς ἀπελπισίας των ἐστάθησαν εὐτυχῇ παρ' ἐλπίδα· ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἴδιον εἶχε καὶ ἄφευκτον ἐπόμενον τὴν ἀναρχίαν· κακὸν, τοσοῦτον φοβερώτερον, ὅσον ὁ πολυχρόνιος βαρβαρικὸς ζυγὸς εἶχε βλάψει τὴν ἠθικὴν κατὰστασιν τῶν Ἑλλήνων*

»*Μόλις ἐπέρασεν ὀλίγος καιρὸς μετὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι μεταβολὴν, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δυτικοῦ μέρους τῆς ῥοθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀντικατασταθῇ, ἀντὶ τῆς μισητῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, Διοικήσεις φρόνιμος, τακτικὴ καὶ φιλάνθρωπος.*

»*Διὰ τὴν συνδρομὴν ὅμως περιστάσεων, ἀναποφεύκτων εἰς πόλεμον πεισματώδη καὶ ἐγχώριον, καὶ περισσότερον διότι ὁ ἐχθρὸς ἐνησχόλει ὅλην τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους δυνάμιν εἰς τὴν εὔρεσιν τῶν μέσων τῆς ἰδίας του ὑπερασπίσεως, καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ κοινὴ ἐπιθυμία αὕτη, καὶ ἐβασίλευσεν ἕως τῶρα ἀναρχία θλιβερὰ, ἀναγκαῖον ἐπόμενον τῆς διόλου ἐλλείψεως Νόμων, καὶ τακτικῆς Διοικήσεως, ἐπὶ τῆς προὔπαρχούσης Ὀθωμανικῆς Δεσποτίας.*

»*Μετὰ μακροὺς τέλους πάντων ἀγῶνας, καὶ μετὰ μεγάλας θυσίας, οἱ κάτοικοι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὑπερίσχυσαν εὐτυχῶς τῶν ἐχθρῶν των, καὶ, ἐλευθερώσαντες τὴν πατρίδα των, ἔδειξαν πάλιν σταθεράν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ εἰσαχθῇ Διοικήσεις φρόνιμος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν νὰ ἴδωσι τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τὰ πολυχρόνια δεινά των.*

»*Διὰ τοῦτο, ἐκλέξαντες ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἔκρινον ἀξίους*

τῆς ἐμπιστοσύνης των, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς ἐγγραφον πληρεξουσιότητα τοῦ νὰ συστήσωσι Διοίκησιν, ἀνάλογον εἰς τὰς χρείας των, καὶ προπαρασκευαστικὴν τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς μελλούσης των εὐτυχίας.

»Οἱ ῥηθέντες ἐπίτροποι, συνελθόντες κατὰ τὸ Μεσολόγγιον διὰ τῆς πληρεξουσιότητος, τὴν ὁποίαν ἔλαβον παρὰ τῶν ἀποσειλάντων αὐτοὺς, συνεκρότησαν Συνέλευσιν, καὶ ἐξέθεσαν τὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων των, σημειοῦντες τὰς πόλεις καὶ τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουσι, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον» (1).

(*Ἔπονται 33 ὑπογραφαί.*)

Ὅμοφώνως δ' ἐψήφισαν τότε ἀμέσως τάδε·

«Ὁ ἐκλαμπρότατος πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον ἐγνωρίσθησαν ὁ ζῆλος καὶ αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὄσῃν διακαίως χαίρει κοινὴν ὑπόληψιν, προσεκλήθη διὰ γραμμάτων κοινῶν τῶν προκρίτων καὶ καπιτάνων τῶν ἐπαρχιῶν μας νὰ λάβῃ τὴν φροντίδα τοῦ νὰ ρυθμίσῃ τὴν παροῦσάν μας Συνέλευσιν» (2). Ἀμέσως δὲ ὁ Μαυροκορδάτος ὑπέβαλεν εἰς ψήφισιν προσωρινὴν διοίκησιν, κατὰ τινὰ σύντομον μὲν, ἀλλὰ τὰ πάντα προβλέποντα, κατὰ τὰς τότε περιστάσεις, ὀργανισμόν· τούτων δεκτῶν γενομένων, ἡ συνέλευσις ἐξελέξατο πρόεδρον τῆς μελούσης νὰ διοικῇ τὴν χώραν γερουσίας τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ τὴν ἐνάτην Νοεμβρίου τοῦ 1821 διελύθη.

Ἐν τῷ ὀργανισμῷ τούτῳ θαυμάζει τις τῷ ὄντι τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν περὶ πάντων πρόνοιαν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις μαθὼν, ὅτι συγκαλεῖται ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνέλευσις καὶ λαβὼν ἄδειαν ἀπὸ τῆς Γερουσίας, ἀπήλθε νὰ συμμεθέξῃ τῶν ἐργασιῶν καὶ ἐκείνης· διερχόμενος δὲ διὰ Π. Πατρῶν, σμικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῇ ἐν τινὶ ἐξόδῳ τῶν πολιορκουμένων Τούρκων· οὐδὲν ἥττον ἀπώλεσε τότε πᾶν ὅ,τι εἶχε, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ πολύτιμον ἀδαμαντοκόλυτον ταμπακοθήκην, δῶρον τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας· καὶ πολυτιμότερόν τι Γαλ-

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγένν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. Ι'. Σελ. 24—22.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. α'. Σελ. 23.

λικὸν χειρόγραφον αὐτοῦ σύγγραμμα «*Histoire des invasions des Turques en Europe et de leurs révolutions*» (1).

Ἡ ἐν Ἀργεὶ συγκαλεσθεῖσα ἐθνοσυνέλευσις τὴν μὲν ἑδραν τῆς, χάριν πλειοτέρας ἀσφαλείας, μετέθεσεν εἰς Ἐπίδαυρον, καὶ ἐν ὥρᾳ χειμῶνος συνεδρίαζεν εἰς τὸ ὕπαιθρον, ἐντὸς πορτοκαλεῶνος· ὠνομάσθη δὲ ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτη Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Πρόεδρον δ' αὐτῆς ἐξελέξατο τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὴν ἀ. Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους διὰ τῆς ἐξῆς πράξεως·

«*Ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας καὶ ἀδιαίρετου Τριάδος.*

»Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτετον καὶ ἀπαράδειγματιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσιάς, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν ἀ. Ἰανουαρίου ἔτει α' καὶ Α'. τῆς Ἀνεξαρτησίας» (2).

Διοργάνισασα δὲ ἐντὸς δύο μόνον ἐβδομάδων σύμπαν τὸ Κράτος, διαιρέσασα τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἔθνους εἰς δύο, Βουλευτικὸν, οὔτινος πρόεδρον ἐκλέξατο τὸν Δ. Ὑψηλάντην· καὶ Ἐκτελεστικὸν, οὔτινος πρόεδρον μὲν ἐξελέξατο τὸν Μαυροκορδάτον· ἀντιπρόεδρον δὲ, τὸν Θάνον Κανακάρην· καὶ μέλη τὸν Ἀναγνώστην Παπαγιαννόπουλον (Δεληγιάννην), τὸν Ἰωάννην Ὁρλάνδον καὶ τὸν Ἰωάννην Λογοθέτην· καὶ ἐκδοῦσα κατάλληλον διακήρυξιν πρὸς τὸ Πανελλήνιον, διελύθη τὴν 15 Ἰανουαρίου.

(1) Ἰδὲ *Memoires sur la Grèce* par Raybaud tom. 4 pag 41.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. 6'. Σελ. 15.

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι καίτοι τοσαῦτα σπουδαῖα δια-
πράξασα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἢ ἔθνοσυνέλευσις ἐκείνη,
οὐδὲ τῆς πολίχνης ὁμῶς, ἐν ᾗ συνεδρίαζεν, ὀλιγώρησε·
καὶ περὶ πρωτευούσης τοῦ Κράτους ἐφρόντισε· καὶ ὡς
τοιαύτην μὲν ἐκήρυξεν ἔκτοτε τὰς Ἀθήνας· τὴν δ' Ἐπί-
δαυρον ἀπῆλλαξεν εἰς τὸ διηνεκὲς πάσης φορολογίας.

Αὐθημερόν τῆς διαλύσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὸ
Ἐκτελεστικὸν ἐσχημάτισεν Ὑπουργεῖον, περιλαμβάνον
πᾶσαν τὴν ἱκανότητα καὶ πᾶσαν τὴν ἀξίωσιν τῆς χώρας.
Ἀρχιγραμματέα μὲν τῆς Ἐπικρατείας, Πρόεδρον τοῦ
Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερι-
κῶν διώρισε τὸν Θ. Νέγρην· Ὑπουργὸν δὲ τῶν Ἐσωτερικῶν,
τὸν Κωλέτην· Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, τὸν Πανοῦτ-
σον Νοταρᾶν· Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν στε-
νῶς πολιορκούμενον τότε ἐν Σουλίῳ Νώτην Μπότσα-
ρην, οὗ τινος τὰ καθήκοντα ἐξεπλήρου προσωρινῶς ὁ
Κωλέτης· ἀντὶ δὲ ἐνὸς Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν, διώ-
ρισεν ἓνα ἐξ ἐκάστης τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ὡς
τριμελῆ ἐπιτροπὴν· Ὑπουργὸν δὲ τῆς Δικαιοσύνης, τὸν
Θεόδωρον Βλάσιον· Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, τὸν
Ἰωσήφ, Ἐπίσκοπον Ἀνδρούσης· καὶ Ὑπουργὸν τῆς Ἀ-
στυνομίας, τὸν Λάμπρον Νάχον. Πόσον δὲ σκοπίμως
καὶ πόσον πατριωτικῶς ἡργάζοντο τότε οἱ βάρβαροι ἀ-
ποκαλούμενοι ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων πατέρες ἡμῶν ἐξά-
γεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἡ μὲν Ἐθνοσυνέλευσις ἐκείνη ἐπρα-
ξεν ἐντὸς δέκα πέντε μόνον ἡμερῶν τοσαῦτα, τὸ πρῶ-
τον μάλιστα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγόμενα, ὅσα ἢ ἐκ σο-
φῶν καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν συγκειμένη Ἐθνοσυνέ-
λευσις τῆς Γαλλίας δὲν ἡδυνήθη εἰσεῖναι ν' ἀποπερατώσῃ
ἐντὸς δύο ἐτῶν, καίτοι οὐδὲν σχεδὸν ἔχουσα ἀνάγκην
νὰ νομοθετήσῃ κατὰ πρῶτον. Ἀλλῶς δὲ οἱ πατέρες ἡ-
μῶν ἐκεῖνοι, καίτοι οὐδὲν ἔτοιμον ἔχοντες, καὶ πολλοὶ
μάλιστα παρ' ἡμῶν τε καὶ παρὰ τῶν Εὐρωπαίων κλέπ-

ται καὶ καταχρασταὶ ἀποκληθέντες, ἐπήρκεσαν ὅμως δι' ἐράνων μόνων νὰ καταστήσωσι μίαν δρᾶκα γεωργῶν, ποιμένων, ἐμπόρων ἢ ναυτῶν ὁμογενῶν των, ἰσόμαχον, μιᾶς πλουσιωτάτης Αὐτοκρατορίας, συμπράκτορας καὶ ὑποτελεῖς ἐχούσης καὶ τρεῖς ἐπίσης πλουσίας καὶ ἐπίσης μεγάλας Σατραπείας, ὧν ἀπασῶν τὸν μὲν πλοῦτον ἐξεμεταλλεύετο τότε· τὰς δὲ στρατιωτικὰς δυνάμεις κ' ἐφοβεῖτο σύμπασα ἡ Εὐρώπη· δυοὶ μάλιστα τούτων, τῇ Σατραπείᾳ τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῇ τῆς Τύνιδος ἐπλήρωνόν τινες καὶ φόρον.

Μὴνάς τινας μόνον ἐδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ ἐν τῇ ἑδρᾷ τῆς Κυβερνήσεως τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ καθήκοντα ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Μαυροκορδάτος· ἔπειτα δὲ ἡναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως, δυνάμει τοῦ ἐξῆς θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ·

«Ἐπειδὴ ἡ παρούσα κατάστασις τῆς Χέρσου Ἑλλάδος, ἐπαπειλούμενης ἀπὸ μεγάλας ἐχθρικὰς δυνάμεις, ἔχει χρεῖαν ταχείας καὶ δραστηρίου βοήθειας·

»Ἐπειδὴ τὸ κατεπείγον τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ ἑκτακτα μέτρα, ἐπιτήδεια νὰ προβλέψωσι τὴν δυνατὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ τοῦ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας καὶ νὰ διευθετήσωσιν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς δημοσίου Οἰκονομίας, μόνᾳ καὶ ἀναγκαῖᾳ μέσῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας παντὸς ἔθνους.»

»Τὸ βουλευτικὸν σῶμα, ἐμπιστευόμενον εἰς τὰς ἐξόχους ἀρετὰς τοῦ Πρίγκηπος Κυρίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, προέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος, ὅστις διὰ τὸν ἀποδεδειγμένον αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς πατρίδος συμφέροντος ζῆλον ἔλκει εἰς ἑαυτὸν ἀξίως τὴν κοινὴν ἐμπιστοσύνην.»

»Θεσπίζει·

α) Ὁ Πρίγκηψ κύριος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ, μεταβαίνει εἰς τὴν Δυτικὴν Χέρσον Ἑλλάδα ἐπὶ κεφαλῇς ἑνὸς σώματος ἐθνικῶν στρατευμάτων, καὶ χρεῖας τυχοῦσης, νὰ μεταβαίῃ καὶ εἰς τὴν Ανατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα.

β') Ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἴδιον ἢ γενικὴ διεύθυνσις τῶν τε στρατιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐκείνου τοῦ μέρους.

γ') Καθ' ὅλην τὴν αὐτοῦ διατριβὴν εἰς τὴν Χέρσον Ἑλλάδα,

ἥτις θέλει εἶναι σχεδὸν διὰ δύο μῆνας, ἐπιτρέπεται αὐτῷ διὰ τοῦ παρόντος νὰ μεταχειρισθῇ, ὅσα ἂν κρίνῃ ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα τῇ Πατρίδι μέτρα, τόσον περὶ τῶν στρατιωτικῶν καθὼς καὶ περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, εἰδοποιῶν κατὰ καιροὺς τῇ Διοικήσει περὶ τῶν πεπραγμένων.

δ'.) Τὸ παρὸν θέσπισμα, τυπωθὲν, θέλει δημοσιευθῇ, διὰ νὰ γίνῃ γνωστὸν τοῖς πᾶσιν.

Ἐξεδόθη ἐν Κορίνθῳ τῇ ια. Μαΐου αὐκβ'» (1).

Τὸ αὐτὸ Βουλευτικὸν ἐπεμψεν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον βραδύτερον καὶ τὸ ἐξῆς ἔγγραφον

«Αρ. 181.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

»Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον πρόεδρον τοῦ ἐκτελεστικοῦ.

»Ὡς Συνελεύσει τῆς βουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐγένετο λόγος πολλὰς καὶ σκέψας οὐ μικρὰ περὶ τῶν ἀριστευσάντων κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, τὴν ὑπὲρ πάντων κινδυνεύσασαν ἐν τῇ δυνατῇ καὶ πολυαριθμῷ ἐκστρατείᾳ εἰς τὸ παρελθὸν ἔαρ καὶ φθινόπωρον καθ' ἡμῶν καὶ περὶ μὲν τῶν στρατιωτικῶς διακριθέντων ἀπεφασίσθησαν οἱ κατὰ τοὺς πολεμικοὺς νόμους προβιβασμοί. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἐκείνοις ὑπερεδείχθη διαπρέπων συνέσει, ἐπιμονῇ καὶ καρτερίᾳ ὁ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος ἀγωνισθεὶς καὶ μοχθήσας τὰ μέγιστα ἐκλαμπρότατος Πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ Κύριος Α. Μαυροκορδάτος, καὶ ἐξαιρέτως μετριοφρόνως καὶ πειθαρχικῶς πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὴν πατρίδα διατελῶν, δέδοκται τῇ βουλευτικῇ ἐπιτροπῇ, ὡς μαρτύριον μὲν τῶν πιστῶν καὶ πολλῶν αὐτοῦ ἐκδουλεύσεων τῇ πατρίδι, ὡς τεκμήριον δὲ τῆς κοινῆς πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνης, νὰ δοθῇ εἰς χεῖράς του τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον, ἵνα πάντες γινώσκονται, ὅτι ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν τῆς οἷδε κηρύττειν καὶ βραβεύειν ἀνδρῶν ἀρετὴν φροντὶς οὖν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὅπως πρὸς αὐτὸν ἐκπέμψῃ τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἀμέσως καὶ ἀσφαλῶς.»

Ἐξεδόθη τῇ λθ'. Ἰανουαρίου αὐκγ'. Ἐν Ἐρμιόνη. (2)

(1) Ἰδὲ Ἀρχεὶα ἑλλ. ἔπαν. Τόμ. α. Σελ. 33.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 135.

Λήγοντος δὲ Μαΐου ὁ Μαυροκορδάτος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ὁδηγοῦντος τινὰς στερεολλαδίτας τοῦ στρατηγοῦ Νορμάν, ὃν διώρισεν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου· τοῦ ταγματάρχου Ταρέλλα καὶ τοῦ Δάνια, ὁδηγούντων τινὰς τακτικούς Ἑλληνας καὶ Φιλέλληνας· καὶ τοῦ Σπύρου Πανᾶ, ὁδηγοῦντος τινὰς Ἐπτανησίους, ἐν ὅλοις 1500 κατὰ Τρικούπην (1), διήλθε διὰ τῶν πολιορκουμένων ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη Πατρῶν, συνενοήθη μετ' αὐτοῦ καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Μεσολόγγιον. Πρώτῃ δ' αὐτοῦ φροντίς ἐνταῦθα ὑπῆρξε τὸ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὁμόνοιαν, νὰ προμηθευθῇ τροφῶν τινῶν καὶ πολεμοφοδίων, ν' ἀσφαλίσῃ τὴν συγκοινωνίαν, καὶ νὰ λάβῃ ἐπικουρίας τινὰς· ἔπειτα δὲ ἀμέσως ἔπεμψεν εἰς Ἡπειρον ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην τὴν διὰ θαλάσσης, ἀποτυχούσαν δυστυχῶς ἐκστρατείαν, καὶ ἀμέσως ἐξήλθε τοῦ Μεσολογγίου· ἐφθασεν εἰς Λάσπην, ἐνθα δυστυχῶς δὲν γῆρεν, ὅσῃν προσεδόκα ἐπικουρίαν· ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Καρθασαράν, ἐνθα ἔπεμψε διὰ θαλάσσης εἰς Κόπραιναν, παρὰ τὸ Κομπότιον, δύο πεδινὰ κανόνια καὶ τὴν βαρεῖαν συσκευὴν τοῦ στρατοῦ· διήλθε τὸ δύσβατον Μακρονόρον κ' ἐστρατοπέδευσε ἐν Κομποτίῳ, ἄγων τότε μόλις τρισχιλίους πολεμιστάς, ἀντὶ τοῦ τριπλασίου ἀριθμοῦ τούτων, οὓς ὥφειλε νὰ ἄγῃ, λέγει ὁ Ῥαϋμπῶ (2), κατὰ τὰς δοθείσας διαταγὰς καὶ ὑποσχέσεις.

Τὸ μὲν Κομπότιον ἦτο τότε ἔρημον· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπετέθησαν καὶ δι' ἑξακοσίων ἱππέων ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς ἀφίξεως τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι Δάνιας καὶ Ταρέλλας μετὰ τῶν τακτικῶν καὶ οἱ ἄξιοι παντὸς ἐπαίνου Σουλιῶται ἀπώθησαν τότε τὸν ἐχθρὸν κ' ἐξεδίωξαν μάλιστα αὐτὸν μέχρις Ἀρτης. Ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης,

(1) Ἰδὲ Ἰστορ. Ἑλλην. Ἐπ. Τόμ. γ'. Σελ. 224.

(2) Ἰδὲ Mem. sur la Grèce tom. 1 pag. 269.

λέγει ὁ Ῥαῦμπώ, ὁ πρόεδρος, δίδων τὰς καταλλήλους διαταγὰς καὶ τὸ παράδειγμα τῆς συνήθους τοῦ ἀφοβίας, πολλάκις ἐξετέθη εἰς προφανῇ κίνδυνον. Αὐθημερόν τῆς μάχης συνέβη δυστυχῶς βροχὴ τοσοῦτον βραγδαία καὶ διαρκὴς, ὥστε παρέσυρε καὶ τινὰς τῶν τροφῶν, κατέστησε δὲ ἄχρηστα καὶ οὐκ ὀλίγα τῶν πολεμοφοδίων. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἔνθερμος ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων νὰ προσβάλλωσιν ἐγγύτερον τοὺς ἐν Ἀρτῇ ἐχθροὺς ἠνάγκασε τὸν Πρόεδρον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μετάθεσιν τοῦ στροτοπεδαρχείου εἰς Πέτα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Νορμάν. Ἡ δ' ἔλλειψις πειθαρχίας, καὶ αὐτὴ ἡ φανερά λειποταξία, ἅτινα ἰδίῳις ὁμμασιν ἐβλεπεν ὁ Μαυροκορδάτος, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τοῦ στρατοῦ τοῦ πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ἐγέννησαν τῷ προέδρῳ τὴν σκέψιν αὐτόθι μὲν νὰ διατάξῃ τὸν Νόρμαν ν' ἀμύνηται μόνον καὶ ν' ἀποφεύγῃ πᾶσαν πρόκλησιν, ἢ ἐπιθεσιν· αὐτὸς δ' οὗτος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα ὀργανίσῃ κάλλιον τὰ τῆς ἐκστρατείας. Ἀλλ' αἱ κακαὶ εἰδήσεις τοῦ Σουλίου, καὶ ἡ ἐπαμφοτερίζουσα διαγωγὴ τοῦ Γώγου, ἑκτοτε, κατὰ Ῥαῦμπώ, ἐμπνέοντος φόβον προδοσίας, ἀνεχαίτησε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς σκέψεως ταύτης. Ὅθεν πρὸς ἐνθάρρυνσιν μὲν τῶν Σουλιωτῶν ἐπέτρεψε τῷ ἀνδρείῳ Μάρκῳ Μπότσαρῃ ἐκδρομὴν τινα, ὅσον ἐνεστὶν ἐγγύτερον τοῦ Σουλίου, ἢ καὶ πέραν μάλιστα αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ὁμως πρότερον συνηνοεῖτο, ὥς ἤλπιζε, μετὰ τῶν πολιορκουμένων, καὶ διέλυε τὴν πολιορκίαν. Πρὸς ἐπιτήρησιν δὲ τοῦ Γώγου ἐκ τοῦ ἐγγύτερον μετέβη εἰς Λαγγάδαν, ὥρας τινὰς ἀπέχουσιν τοῦ Πέτα.

Καὶ ὁ μὲν Μάρκος Μπότσαρης, καίτοι τεραστίας καταβαλὼν προσπάθειας, δὲν ἐδυνήθη ὁμως, οὔτε τὴν πολιορκίαν τοῦ Σουλίου νὰ διαλύσῃ, οὔτε ἐνίσχυσίν τινα νὰ δώσῃ τοῖς πολιορκουμένοις, οὔτε εἰς ἄλλην τινα συνενόησιν νὰ ἔλθῃ, ὥς ἤλπιζε, μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν Τσιά-

μιδων καὶ Ἀλβανῶν πρὸς διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτοι μὲν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ταχέρ Ἀμπάζη ἐσκέπτοντο ὡς ἀληθεῖς Μουσουλμάνοι. Ὁ δὲ Γῶγος, εἰς οὗ τὸ καπετανάτον ἀνῆκε τό τε Κομπότιον καὶ τὸ Πέτα, καὶ οὗ τινος ἡ ψῆφος καὶ τούτου ἕνεκα ἔσχυε μεγάλως ἐν τοῖς συμβουλίοις, καίτοι περιφανεῖς ὑπηρεσίας προσενεγκὼν τοῖς Ἑλλήσιν ἐπὶ προγενεστέρων τινῶν μαχῶν, τότε ὅμως ἐπαμφοτέριζε, πολλὰ μὲν ὑποσχόμενος αὐτοῖς, πλείοτερα δὲ πράττων κατ' αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν Τούρκων· κατέλαβεν ὀχυρόν τινα λόφον, δεσπύζοντα τοῦ Πέτα, ἵνα χρησιμεύῃ, ἔλεγεν, ὡς ἄσυλον, ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως. Καὶ οἱ τακτικοὶ δυστυχῶς δὲν ἐπίσθησαν νὰ ὀχυρωθῶσιν ὅπως δῆποτε, ἀντιτάττοντες, ὅτι ὀχυρώματα ἔχουσι τὰ στήθη των· ἀλλ' ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς μέρη εὐκόλως περικυκλούμενα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Οὕτω διακειμένων τῶν τρισχιλίων μόλις Ἑλλήνων, μεσοῦντος Ἰουλίου, ἐπετέθησαν κατὰ Ῥαῦμπῶ (1) ἐννεακίς χίλιοι Ὄθωμανοί, ἐν οἷς καὶ ἐξακόσιοι ἱππεῖς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεκρούσθησαν καὶ γενικὴ μάλιστα ὑπῆρξε δοξασία, ὅτι ἡττήθησαν· ἀλλεπαλλήλως ὅμως ἐφορμούντων διὰ νέων δυνάμεων, οἱ Ἕλληνες δυστυχῶς ὠκλάσαν, καὶ ἐτράπησαν πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Γῶγου κατεχόμενον λόφον· ἀλλὰ πρὶν φθάσωσιν, εἶδον ἐπ' αὐτοῦ τουρκικὰς σημαίας ἀναπετασθείσας, μόλις τραπέντων τῶν Ἑλλήνων τοῦτο δ' ἐπέφερε γενικὴν σύγχυσιν. Οἱ μὲν ὠκλάσαντες ἡγνόουν ποῦ νὰ διευθυνθῶσιν· οἱ δὲ ἀνοχύρωτοι, μαχόμενοι ἐν τῇ πεδιάδι τακτικοί, περιεκυκλώθησαν· καὶ οἱ περὶ τὸν Γῶγον, μόλις κενώσαντες ἅπαξ τὰ ὅπλα, ἐγκατέλειπον τὸν λόφον, καὶ ἔσπευσαν μὲν ἔπειτα πρὸς διάσωσιν τῶν σφαζομένων τακτικῶν,

(1) Ἰδὲ Mémoires sur la Grèce tom. ij pag 328.

ἀλλὰ δυστυχῶς ἦτο πολὺ ἄργά. Ὁ Τρικούπης ἀφηγεῖται τὸ περιστατικὸν τῶν σημαιῶν ὡς ἐξῆς· «ὁ Γῶγος ἀφῆσε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῶν ἐχθρῶν νὰ διέλθῃ . . . Φθάσαντες δὲ οὗτοι εἰς τὸν λόφον, ἐθαύμασαν, μὴ εὐρόντες, εἰμὴ ἓνα μόνον ἵππον, τὸν τοῦ Γῶγου, καὶ ὀκτῶ μόνον στρατιώτας φυλάσσοντας αὐτόν· καὶ θαρρύνθέντες ἐξετύλιξαν τὰς σημαίας»(1). «Τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα οἱ μὲν Φιλέλληνες,» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἀπέδωκαν εἰς τὸν Γῶγον, ἀλλ' οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε οἱ μὴ τακτικοὶ ἀρχηγοὶ συνέφασκον, ἀποδίδοντες δικαίως τὴν μὴ φροῦρησιν τοῦ λόφου εἰς τὴν συνήθη ἀπείθειαν τῶν μὴ τακτικῶν.»

Οἱ Φιλέλληνες ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐδειξαν θαύματα τῷ ὄντι ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀνδρίας. Τὰ μὲν δύο τρίτα ἐξ αὐτῶν ἔπесαν ἐνδόξως· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπέκυψε, κατὰ Παύμπῳ, πρὶν θυσιάσῃ διὰ τῆς χειρὸς τοῦ πολλοῦ ἐχθροῦ. «Τὸ σῶμα τοῦτο,» λέγει ὁ αὐτόπτης οὗτος συγγραφεὺς, «συνέκειτο, κατὰ μὲν τοὺς ὀλιγώτερον ὑπερβολικοὺς ἐκ διακοσίων ὀγδοήκοντα ἑξ· ἀλλ' οὐδέποτε,» προσθέτει, «ἡριθμῆθησαν ἐν αὐτῷ πλείονες τῶν ἐννενήκοντα ἑξ. Quatre-vingt-seize.»

Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τούτων ἦσαν· 1) ὁ στρατηγὸς Νόρμαν, ὅστις κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην παρέσχε τὸ παράδειγμα λαμπρᾶς ἀνδρίας. Ὁ ἥρως οὗτος ἐπληγῶθι ἐπικινδύνως ἐν τῇ μάχῃ, ἀλλ' ἀπεβίωσε βραδύτερον ἐν Μισολογγίῳ, θρηνούμενος ὑπὸ πάντων. Οἱ Ἕλληνές χάριν εὐγνωμοσύνης ὠνόμασαν ἓνα τῶν προμαχώνων Ν ο ρ μ ά ν.

2) Οἱ Γάλλοι Ἀνδρέας Δάνιας, πεσὼν ἐνδόξως ἐν τῇ μάχῃ σὺν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ὀδηγουμένοις συμπολίταις του. Mignac, Viel, Chauvassaigne, Henri Beyrmann, Guichard, Frélon, Seguin, καὶ Daboussi.

3) Οἱ Πολωνοὶ Merziewski, Mlodowski, Koutsheleski, Dobrowosi.

4) Οἱ Ἑλβετοὶ, Chevalier, Wrendlie, Feldhann (ἐκ τῶν ἐπιτελῶν).

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἱστ. Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. 6'. Σελ. 264.

5) Ὁ Ὀλανδὸς, Rodolphe Huismans.

6) Οἱ Ἰταλοὶ, Pierro Tarella, Mamiot, Tirelli, Briffari, Faz-zio, Viviani (Πεδεμόντιοι), Toricella, Plénario, καὶ Miowilowskis.

7) Οἱ Γερμανοί, Σουῖδοι, Δανοὶ κλπ. Sandmann, Teichmann, Sander, de Krusemark, Seiger ainé, de Staël Holstein, Wolf, Diterlein, Lasey, Felds, jeune, Smith, Ober, Desheffy, Rust, Koenig, Ohlmaher, Kaisemberg, Eben, Wetzler, Eisen, Rosrenthiel.

Μετὰ δὲ τὴν μάχην ἀπεβίωσαν οἱ S. iger jeune, Weigand Shweigard (Γερμανοὶ), Batilani (Τοσκάνος).

Διεσώθησαν δὲ ἐκ τοῦ τακτικοῦ τούτου σώματος ἑπτὰ Ἑλλήνες καὶ δεκαοκτὼ Φιλλέλληνες. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τούτων εἶναι ὁ ἀνδρεῖος λοχαγὸς Bauer de Hellmann, ἐκ Αεψίας, ὁ ὑπολοχαγὸς Hanay ἐκ Βρυξελῶν (1).

Εἰς ἅπαντας τούτους ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει καὶ τεκμηριοῦ μεγίστην εὐγνωμοσύνην.

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ δυστυχήματος τούτου ἔλυπήθη μὲν σφοδρὰ ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεθαῖρύνθη· τὸυναντίον μάλιστα, συλλέξας ἀταράχως τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ἀπεσύρθη, τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Μαχαλαῶν· ἔπειτα δὲ εἰς Μεσολλόγγιον, ἔνθα οἱ πάντες εἰς αὐτὸν καὶ αὖθις ἀπέβλεψαν πρὸς διάσωσιν τοῦ τε ἀγῶνος κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ τῆς πόλεως.

Τὴν εἰς Ἡπειρον ἐκστρατείαν τοῦ Μαυροκορδάτου ἔψεξε μεγάλως ὁ Φίνλαυ, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς στρατιωτικὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις, προβλέπων, κατ' αὐτὸν, ἀποτυχίαν ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ στρατιωτικόν (2). Ἀλλὰ κατὰ πόσον ἀπέτυχε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὸ πολιτικόν του στάδιον ὁ Μαυροκορδάτος εἶδομεν ἤδη ἐν τῷ προδημοσιευθέντι ὑπ' ἀριθ. 181 ἐγγράφῳ. Ἄλλως τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπέβαλον, ὡς εἶδομεν, αἱ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος· χάριν δ' αὐτῆς οὐδέποτε οὐδενὸς ἐφείσθη

(1) 1de Mémoires sur la Grèce par Rayband vol. ij pag 332.

(2) 1de Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. j. pag. 310.

ὁ Μαυροκορδάτος· ἂν δ' ἐπετύγχανεν, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Φίνλαυ ἤθελε θεωρεῖ αὐτὸν νέον Βασιγκτῶνα, καὶ δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ γράψῃ τῷ 1861, ὅτι ἡ αἵγλη τῆς λαμπηδόνος, μεθ' ἧς περιστοιχίζετο ἄλλοτε ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἤδη διασκεδασθῇ, ὅτε ἐξεστράτευσεν εἰς Ἡπειρον. Τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τοῦ Φίνλαυ διαψεύδουσιν ἄρδην καὶ τὰ παρὰ πόδας πρακτικὰ οὐχὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, εὖ τινος πρόεδρος ἦτο ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ τοῦ Βουλευτικοῦ, προεδρευομένου ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου, μὴ πολιτικοῦ φίλου τοῦ Μαυροκορδάτου ἔχουσι δὲ ταῦτα οὕτως·

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ;

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

»(Κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς σημερινῆς συνεδριάσεως, 31
'Ιανουαρίου 1823).

»Ἐπειδὴ ὁ ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρίγκηψ Μαυροκορδάτος τὰ τε ἄλλα καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνεφάνη εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ἄδωλον πατριωτισμὸν καὶ πατριωτικὴν φερεπονίαν καὶ φιλοκαλίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν μετριοφροσύνῃ ἔχων, ἀνεδείχθη καὶ δὴ καὶ πληρεξούσιος τὰ τε στρατιωτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διορισθεὶς, ἄξιος ἀνεφάνη τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Διοικήσεως, παντὶ σθένει ἀγωνισθεὶς καὶ διακινδυνεύσας ὑπὲρ κινδυνευούσης τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, εἰς τῆς ὁποίας τὴν σωτηρίαν καὶ μεγάλως διετέλεσε.

»Διακηρύττει·

»Τὸν εἰρημὸν πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πρίγκηπα Μαυροκορδάτον, ἄξιον τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους, ὡς κατὰ πάντα χρήσιμον καὶ ἀξιάγαστον ἀναφανέντα, κατ' οὐδὲν δ' ἐπιλήψιμον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος· ἐφ' ᾧ καὶ διδεται τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον εἰς χεῖρας τῆς αὐτοῦ Ἐκλαμπρότητος, μαρτύριον μὲν τῆς περὶ αὐτοῦ ἀγαθῆς γνώμης τοῦ σώματος τούτου, τεκμήριον δὲ τῆς φροντίδος τῆς Διοικήσεως εἰς

τὸ νὰ μὴ μένῃ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ Ἑλλάδι ἡ ἀρετὴ ἀδύνατος καὶ ἀγέραςτος.

» Ἐξεδόθη ἐν Ἑρμίνῃ κατὰ τὸν λήγοντα μῆνα, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1823 ἔτους καὶ γ'. τῆς ἀνεξαρτησίας.

» Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ προέδρου, ὁ ἀντιπρόεδρος

» ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ.

» Προτυπογράφεται ὁ πρῶτος Γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ

» ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ » (1).

Μετὰ τὴν ἤτταν ταύτην τῶν Ἑλλήνων οἱ Ὀθωμανοὶ ὥρμησαν διὰ δύο ὁδῶν πανστρατιᾷ καὶ ὑπὸ δύο ἐμπείρους στρατηγούς τὸν Βρυόνην καὶ Κιουταχὴν νὰ καθυποτάξωσι τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλώσωσι τὸ Μεσολόγγιον. Ἦλπισαν δ' ἐπιτυχίαν καὶ διὰ τοῦ Γώγου, τοῦ Βαρνακιώτου καὶ ἄλλων, οἵτινες τὸ μὲν πρῶτον ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐν μέρει ἀδείᾳ τοῦ Μαυροκορδάτου προσήλθον τοῖς Τούρκοις, ἵνα πολιτεύωνται κατὰ τὰς περιστάσεις· ἔπειτα δὲ καὶ ἐξυπηρετοῦν αὐτοὺς τοσοῦτον εἰλικρινῶς, ὥστε σμικροῦ ἐδέησε νὰ διαφθείρῃ καὶ ἐκφοβήσῃ πολλούς. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος τὴν μὲν διαφθορὰν ἀπέκρουσε διὰ τῶν πατριωτικῶν του ἀγορεύσεων καὶ συμβουλῶν, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἀνεκτιμήτου παραδείγματος. Πρὸς δὲ τοὺς δειλοὺς, τοὺς συμβουλευόντας αὐτὸν νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ καὶ θυσιασθῇ ἀνωφελῶς, πολιορκούμενος ἐν Μεσολογγίῳ, ἀπήντησε κατὰ Γόρδωνα οὕτως· « ἂν ἐγὼ ἀπέλθω, οὗτοι (οἱ ἐγγύριοι) θὰ ὑποταχθῶσι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ θὰ εἰσχωρήσῃσι τότε ἀμέσως διὰ Πατρῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον· τότε δὲ τὸ πᾶν ἀπόλυται ὅχι, ἐδῶ θ' ἀποθάνω· καὶ μετὰ τὴν μεγάλθυμον ταύτην ἀπάντησιν ἀπεφάσισε νὰ πολιορκηθῇ » (2) « ἡριθμήθησαν, » λέγει ὁ Τρικουπῆς, « οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα καὶ εὐρέθησαν ὅλοι 360 » (3) « πρὸς ἀποχρῶσαν δὲ φρούρη-

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγ. Τόμ. 4. Σελ. 56—57.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag. 457.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 343.

σιν τῶν σαθρῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου,» λέγει ὁ Γόρδων, «ἀπητοῦντο 4000 στρατιωτῶν· καὶ ὁ Μαυροκορδάτος διέθετε μόνον 380» (1). «οἱ δὲ πολιορκοῦντες αὐτοὺς ἦσαν περὶ τοὺς 7000—9000, ἔχοντες καὶ ἑνδεκα κανόνια, καὶ τέσσαρας βομβοβολίδας, κ' ἤρξαντο εὐθὺς νὰ προσβάλλωσι τὴν πόλιν, στενῶς πολιορκουμένην πότε καὶ διὰ θαλάσσης, κ' ἐνὸς μόνον μηνὸς τροφὰς ἔχουσαν» (2).

Ἵνα καλύψωσι τὴν ὀλιγότητά των οἱ πολιορκούμενοι τὴν μὲν ἡμέραν ἔκρουον ἐρδύθμως εὐχχα χάλκινα ἄγγεῖα καὶ τύμπανα, προσποιοῦμενοι στρατιωτικὰ γυμνάσια· ἔθετον ἐπὶ τοῦ τείχους πύλους (σκούφιας) πλήρεις ἀχύρων καὶ μετεκίνουν συνεχῶς ταύτας, ἵνα φαίνωνται μακρόθεν, ὥς κεφαλαὶ ἀνθρώπων· τὴν δὲ νύκτα ἐφώναζον πανταχόθεν α' Στ' ἄρματα· φύλακες, γρηγορεῖτε. Ὅτε δ' ἐπετέθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀντέστησαν ἐρρώμενέσασα. Κατὰ συμβουλήν τοῦ τε Μαυροκορδάτου, διδαχθέντος, ὥς εἶδομεν, καὶ τινὰ ὀχυρωματικῆς μαθήματα· καὶ τῶν Σουλιωτῶν, ἐκ μακρᾶς πείρας διδαχθέντων ταῦτα, οἱ μὲν δεδοκιμασμένοι σκοπευταὶ ἐτέθησαν ἀμέσως ὀπισθεν τῶν ἐπάλξεων, ἐπυροβόλουν ἀκαταπαύστως καὶ πάντοτε σχεδὸν ἐπιτυχῶς· ὀπισθεν δ' αὐτῶν, οἱ ἥττον γεγυμνασμένοι εἰς τὸ σκοπεῦειν (καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ γέροντες, οἱ παῖδες, ἡ γυναῖκες) ἠτοίμαζον τὰ ἐκκενούμενα ὅπλα, καὶ οὕτως οὐδεμία σχεδὸν σφαῖρα ἐπιπτεν εἰς μάτην.

Εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξε τότε τὸ ν' ἀποπειραθῶσιν οἱ Τοῦρκοι (μετὰ τὴν στρατηγηματικωτάτην ὁμῶς ταύτην ἀπόκρουσιν των ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου) εἰρηνικὴν περὶ ὑποταγῆς διαπραγμάτευσιν· ἐπωφελήθη ταύτης ἀμέσως ὁ Μαυροκορδάτος, ἀναθεὶς τὴν διεξαγωγὴν εἰς

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revol. by Gordon vol. j. pag 187.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι καὶ Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαν. Τομ. δ'. Σελ. 343.

πὸν ὄσω ἀνδρεῖον ἐν ταῖς μάχαις, τόσω ἐπιδέξιον ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι Μάρκον Μπότσαρην. Οὗτος δὲ παρέτεινε ταύτας τόσω ἐπιτηδείως, ὥστε ἐν τῷ μεταξύ ἐπὶ ἤλθον ἐλληνικά πλοῖα, ἐξεδίωξαν τὰ Τουρκικά, ἀπέδιδασαν τροφάς, πολεμοφόδια, καὶ 1700 στρατιώτας, ὁδηγουμένους ὑπὸ τοῦ Πετρόμπεγgh, τοῦ Ζαίμη, τοῦ Κανγέλου Δαληγιάννη, τοῦ Λόντου καὶ ἄλλων· καὶ εἰσῆλθον μετ' αὐτοὺς διὰ θαλάσσης καὶ τινες Στερεοελλαδίται ὑπὸ πὸν Μακρῇν καὶ Τσόγκαν. Καθ' ἣν δὲ στιγμήν οἱ διαβουκοληθέντες στρατηγοὶ Τοῦρκοι συνῆλθον ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου των, ἵνα ὑποδεχθῶσι τοὺς δεῖξεν προτελευσομένους Ἑλληνας, καὶ ἡτοίμασαν τὰ συνήθη δι' αὐτοὺς καρτάνια ὑποταγῆς, ὁ Μυροκορδάτος καὶ ὁ Μάρκος ἐμήνυσαν αὐτοῖς τὸ ἀνθέλετε τὸν τόπον μας, ἐλᾷτε νὰ τὸν πάρσσετε».

Ἐμάνησαν οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ καὶ ὤμωσαν ἐκδίκησιν· προπαρασκευάσαν ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι ἐφοδὸν διὰ τὴν νύκτα τῆς 25 Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ἤλπιζον νὰ προκαταλάβωσι ἀνετοιμούς καὶ ἐν τῷ ναῷ συνηθροισμένους τοὺς Χριστιανούς· ἀλλ' οὗτοι εὐτυχῶς εἰδοποιήθησαν ἐγκαίρως ὑπὸ τινος Ἰωαννίτου Ἰωάννου Γούναρη, οὗ τινος, αὐτομολήσαντος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Τοῦρκων εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἔσφαξαν ἐκεῖνοι, ἅμα ἐπιστρέψαντες εἰς Ἀρταν, ἐν τῇ ὀργῇ των τὴν τε σύζυγον καὶ δύο τέκνα.

Οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ μὲν τῆς ἐφόδου ἔπαθον μεγάλην φθοράν, διὰ τε τὸ ἀνέλκιστον τῆς τοιαύτης ἀντιστάσεως καὶ διότι οἱ Ἑλληνες, προσπονηθέντες ἄγνοιαν τῆς νυκτερινῆς ἐπιθέσεως, καὶ λωφάζοντες ὀπισθεν τῶν ὀχυρωμάτων, ἄφησαν τοὺς πολιορκοῦντας οὐχὶ μόνον νὰ πλησιάσωσι μέχρι τῶν τειχῶν, ἀλλὰ τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ ν' ἀναβῶσιν. Ἀνορθωθέντες τότε οἱ πολιορκούμενοι κ' ἐκκενώσαντες εὐστόχως τὰ ὄπλα, ὥρμησαν ξιφῆρεις καὶ κατέσφα-

ξαν πολλούς. Ἐνεκα δὲ τῆς φθορᾶς ταύτης οἱ Τοῦρκοι τὴν 31 Δεκεμβρίου, λύσαντες τὴν πολιορκίαν, ἀπῆλθον ἐν βία, ἀταξία, καὶ φόβῳ. Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἐξελθόντες οἱ πολιορκούμενοι, εὔρον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολιορκούντων δέκα κανόνια, τέσσαρας βομβοβόλους, οὐμπασαν τὴν βαρεῖαν συσκευὴν τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπλα τῶν πασσάδων. Προβλέπων τεῦτο ὁ Μαυροκορδάτος, εἶχε πέμψει διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς προλαβούσης ἱκανοὺς Ἑλληνας πρὸς καταδίωξιν. Ἐπιτεθέντων δὲ πανταχόθεν καὶ ἄλλων, καίτοι μὴ ἀποκλεισθέντων τῶν Τούρκων ἐν Βραχωρίῳ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ Ζαΐμη, τον Λόντου καὶ ἄλλων, οὐδὲν ἤττον ὁμως μόλις τὸ πολλοστημόριον τῶν ἐχθρῶν διεσώθη, κακῶς ἔχον, εἰς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν. Εὐτύχημα τοῦτο μέγα, ὀφειλόμενον κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν εἰς τὴν περίνοιαν τοῦ Μαυροκορδάτου, κατὰ μέγα δὲ μέρος καὶ εἰς τὴν ἀπαράμιλλον ἀνδρίαν τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Γρίβα, τοῦ Μαυρομιχάλη, τοῦ Τσόγκα, τοῦ Μακρῆ, τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ τῶν πανταχόθεν προσβαλόντων τοὺς ἐχθροὺς διαβαίνοντας, ὧν δὲν ἐφείσθησαν τότε οὔτε αὐτοὶ οἱ πρὸ σμικροῦ ὑποταγέντες.

Τῆς μὲν δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, τῆς ὅσον ἐνδόξου τόσον καὶ ἥρωϊκῆς πτώσεως καὶ τῆς ἡρωϊκώτερας καὶ ἐνδοξωτέρας ἐξόδου τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ ἅπαντες οἱ γράψαντες περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἀνομολογοῦσιν, ὅτι ἡ οὐδόλως εὔρον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἡ ὀλίγιστα μόνον τὰ ἐφάμιλλα. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἦτο ἄρα πολὺ ὑποδεεστέρα τῆς δευτέρας; Μετὰ καταστρεπτικωτάτην, ὥς εἶδομεν, ἦταν καταφεύγων εἰς ἀτείχιστον τότε σχεδὸν οὔσαν πόλιν τριακόσιοι ὀγδοήκοντα κατὰ Γόρδωνα Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ Μπότσαρην· πρὶν δὲ προφθάσωσιν οὔτε γὰρ ἀχυ-

ρωθῶσιν, οὔτε τροφὰς καὶ πολεμοφόδια νὰ εἰσκομίσωσιν, οὔτε ἀμυντικὰ ὄπλα καὶ ἰδίως κανόνια νὰ προμηθευθῶσιν, πολιορκοῦνται ὑπὸ εἰκοσαπλασίων δυνάμεων, ἐχουσῶν καὶ πολιορκητικὰ κανόνια καὶ βομβοδόλους καὶ ἅπαντα τὰ ἀναγκαῖα· ἐπιτίθενται αὐτοῖς ἀμέσως εἰ ἐχθροί. καὶ οὐχὶ μόνον δὲ ἀποδειλιῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς καταστρατηγοῦσι καὶ τοὺς ἀπακρούουσι. Λαμβάνουσι βραδύτερον ἐπικουρίας τινάς, καὶ τότε εἰδοποιοῦσι τοὺς ἐχθρούς των «ἂν θέλωσι τὸν τόπον των, ἂς ἔλθωσι νὰ τὸν λάβωσι.» Μαίνονται οὗτοι καὶ, τριπλάσιοι ὄντες, ἐπιτίθενται λυσσῶδως· οὐχὶ δὲ μόνον δὲν ἐπιτυγχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ καταστρέφονται· λύουσι τὴν πολιορκίαν, φεύγουσιν, ἀφήνουσιν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν των πίσας τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ πολιορκητικὰ ὄπλα. Ἀμφιβάλλομεν, ἂν ὑπάρχωσι καὶ τῆς πρώτης ταύτης πολιορκίας πολλαὶ ὁμοίαι ἐν τῇ ὑψηλίῳ. Πρὸ σμικροῦ, ὡς γνωστὸν, διεδραματίσθησαν ὅλως ἀντίθετοι ἐν τε τῷ Μὲτς, τῷ Σεδάν, τῷ Στρασβούργῳ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν ἐνδοξοτέρων στρατηγῶν τοῦ κόσμου, καὶ ὑπὸ τοῦ μαχιμωτέρου τῆς ὑψηλίου ἔθνους.

Ὁμοιον εὐτύχημα εἶχε γείνει πρὸ μηνῶν κ' ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τοῦ Δράμαλη. Ἀλωθέντος δὲ πρὸ μηνός καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἀπεφασίσθη συγκάλεσις δευτέρας συνελεύσεως ἐν Ἀστρεϊ. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, τακτοποιήσας, ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη, τὰ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, διορίσας αὐτόθι τριμελῆ διοικητικὴν ἐπιτροπὴν, ἀναγνώρισθεῖσαν βραδύτερον καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀπῆλθε νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Πρόεδρος μὲν τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐξελέχθη ὁ Πετρόμπεγης· ἀρχιγραμματεὺς δὲ, ὁ Νέγρης· καὶ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, λέγει ὁ Τρικούπης ἐξελέγησαν «ὁ Χαλαλάμης, ὁ Ζαίμης καὶ ὁ Μεταξάς, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πετρόμπεγῃ,

ἀρχιγραμματεύοντος τοῦ Μαυροκορδάτου» (1). «Σύμπασα δὲ ἡ ἐθνοσυνέλευσις,» προσθέτει ὁ Γόρδων, «ἀπῆλθε δύο ὥρας μακρὴν πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Τριπόλεως, ἵνα ὑποδεχθῇ καὶ χαιρετήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον» (2), τὸν πρὸ πολλοῦ ἀπολέσαντα κατὰ Φίνλαυ τὴν λαμπρὴν ἀνάστασιν τοῦ πολιτικῆς τοῦ δόξῃς.

Καὶ ἡ Συνέλευσις ἐκείνη δέκα ὀκτὼ μόνον ἡμέρας διήρκεσεν· ἀλλ' ἡ προεδρία τοῦ βουλευτικοῦ δυστυχῶς κατέστη τὸ μῆλον τῆς ἐριδος μεταξὺ τῶν Πελοποννησίων καὶ νησιωτῶν, οὔτε ἐκείνων, οὔτε τούτων συμφωνούντων οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς, οὔτε πρὸς ἀλλήλους. Μετὰ πολλὰς δὲ ματαίας ἀποπείρας ἡ Βουλὴ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς τὸν ἐν Τριπόλει διατρίβοντα τότε Μαυροκορδάτον, καὶ ἐξελέξατο αὐτὸν πρόεδρον. Τὸ μὲν πρῶτον ἀπεποιήθη τὸ ἐντιμον τοῦτο ἀξίωμα ὁ χριστὸς πολίτης, ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ, ἔγραφεν, ὅτι ἐβλάπτει το μᾶλλον ἢ ὠφελεῖτο ἡ πατρίς· ἀλλ' ἡ Βουλὴ ἐπέμενεν, ἐπέμενεν ἐπίσης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ τότε μόνον συγκατετέθη, λέγει ὁ Τρικούπης, ὅτε ἡ Βουλὴ διεμαρτυρήθη ἐν ὀνόματι τοῦ ἐθνους κατ' αὐτοῦ, ὡς παρηκόου (3). Ὑπήκουσε τότε ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ μόνον δύο ἡμέρας προήδρευσε καὶ ἔπειτα ἡναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ ὁριστικῶς διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

«Κύριοι!

» Ἐχω καὶ χρεὸς, καὶ ἀνάγκην ἐν ταύτῳ νὰ ἐξηγηθῶ πρὸς τὴν Συνέλευσιν. Χρεὸς μὲν, διότι σκοπὸν ἔχω νὰ ὁμιλήσω περὶ πράγματος, ἀφορῶντος εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον· ἀνάγκην δὲ, διότι εἶναι περιπεπλεγμένη καὶ ἡ ἰδία μου φιλοτιμία εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὑπόθεσιν.

(1) Ἰδ. Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως Τομ. γ'. Σελ. 37.

(2) Ἰδ. Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. ij pag 5—6.

(3) Ἰδ. Ἱστορ. ἑλλ. ἑπ. Τόμ. γ'. Σελ. 50.

Γνωρίζω, Κύριοι, πόσον βαρὺ πρᾶγμα εἶναι τὸ νὰ ὁμιλή- τις περὶ αὐτοῦ. Ἀναγκαζόμενος νὰ τὸ κάμω εἰς τὴν παροῦσαν πε- ρίστασιν, ζητῶ τὴν συμπάθειάν σας, καὶ παρακαλῶ νὰ προσέξῃτε εἰς τοὺς λόγους μου.

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ἐπάτησα τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἂν ἐπλήρωσα ἐντελῶς τὰ πατριωτικά μου χρέη, ἂν καὶ ὡς πολίτης καὶ ὡς δη- μόσιος ἄνθρωπος ἐπραξα ὅ,τι ἠμπόρεσα εἰς τὸ καλὸν τῆς Πα- τρίδος, ἂν δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ἠγωνίσθην, ἐπαθὼν, ἐκινδύνευσα, ἅς τὸ μαρτυρήσουν ὅσοι καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἢ μ' ἐ- πλησίασαν, ἢ συνευρέθησαν εἰς τὰ πράγματα τῆς Πατρίδος, ἢ καὶ ἀπλῶς παρετήρησαν τὴν διαγωγὴν μου. Τοῦτο μόνον ἐπιθυμῶ νὰ ἐνθυμήσω, ὅτι ἐκ συστήματος μένων μακρὴν ἀπὸ κάθε φατρίαν, ἢ πάθος, καὶ φυλάττων τὴν πλέον ἀκριδῆ οὐδετερότητα, κυρίως ἐνησχολήθην πάντοτε εἰς τὸ νὰ συνάπτω τὰ διεστῶτα, καὶ νὰ συντελῶ εἰς τὴν ἔνωσιν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν μόνην ἔλπισα, καὶ ἐλ- πιζῶ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος· ἂν τοιοῦτον ἐφύλαζα σύστημα μέχρι τοῦδε, οὔτε δίκαιον εἶναι, οὔτε δυνατὸν, νὰ βαδίσω σήμε- ρον ἄλλην ὁδόν, ἐν ᾧ πάντοτε σκοπὸν ἔχω τὸν αὐτὸν, τὴν σω- τηρίαν καὶ τὸ καλὸν τῆς Πατρίδος.

Ὅτε ἐπέμψατε πρὸς με, Κύριοι, τὴν ἐπιτροπὴν σας, διὰ νὰ με φανερώσῃ τὴν ὁποίαν ἐκάμετε ἐκλογὴν τοῦ ὑποκειμένου μου εἰς τὴν προεδρείαν σας, καὶ νὰ με προσκαλέσῃ εἰς τὴν Συνέλευσίν σας, παρέστησα εὐκρινῶς τὸ φρόνημά μου περὶ τῆς ἐκλογῆς ταύ- της, ἐξέθεσα τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους τὴν θεώρουں ἀσύμ- φορον, ἐπέμεινα εἰς τὴν ἰδέαν μου, μ' ὅλας τὰς ἀντιρρήσεις τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ παρακαλῶν μὲ σέβας τὴν συνέλευσιν νὰ σκεφθῇ καὶ πάλιν περὶ τοῦ πράγματος, ὑπεσχέθην νὰ σκεφθῶ καὶ ἐγώ, καὶ νὰ πέμψω ἐγγράφως τὴν ἀπάντησίν μου. Αἱ δεῦτε- ραι καὶ τρίται σκέψεις μου, δι' ὅλης ἐκείνης τῆς ἡμέρας, εὐρέθη- σαν σύμφωνοι μὲ τὰς πρώτας, καὶ ἐπειδὴ δὲν μ' ἔμεινε καμμίᾳ σχεδὸν ἀμφισβολία, σὰς ἔκαμα τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, τὴν ὁ- ποίαν σὰς ὑπεσχέθην ἐγγράφον ἀπάντησιν. Οὔτε αἱ πρὸς τὴν ἐ- πιτροπὴν σας παρατηρήσεις καὶ ἐνστάσεις μου, οὔτε ὅσαι ἐξετέ- θησαν εἰς τὴν ἐγγράφον ἀπάντησίν μου σὰς ἔπεισαν· ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐγγράφου σας ὑπ' ἀριθ. 234 καὶ ἡμέραν 11 Ἰουλίου μ' ἐπρο- σκαλέσατε καὶ πάλιν ἐπιμόνως, λέγοντες, ὅτι καὶ πάλιν ἐσκέ- φθητε, καὶ οἶδατε καλῶς, ὅτι ὠφέλειαν θέλει προξενήσῃ, καὶ ὅχι ποτὲ βλάβην ἢ ἐκλογὴν σας.» Ὁ Κ. Ἀντωνιάδης, κομιστῆς τοῦ ἐγγράφου σας, εἶναι μάρτυς καὶ τῆς ἐπιμονῆς μου εἰς τὴν πρώτην μου γνώμην, καὶ τῶν ὧσων ἔκαμα παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας παρεκάλεσα γ' ἀγαφὴν ἐκ στόματός πρὸς τὸ Σ. Σῶμα, μὴ δυ-

νάμενος νὰ κάμω τότε ἀμέσως ἔγγραφον τὴν ἀπάντησιν, ὡς μὴ εὐρεθῆις εἰς τὴν οἰκίαν μου.

»Μετ' ὀλίγον ἐτέρχ σας ἐπιτροπὴ παρ' ῥηυσιάζεται, μ' ἔγγραφόν σας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὑπ' ἀριθ. 236, διὰ τοῦ ὁποίου, ὅχι μόνον ἐπιμόνως με προσκαλεῖτε καὶ ἐκ τρίτου, ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρεσθε ἐναντίον μου ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους. Ἐπαρ' ῥηυσιάστην εἰς τὴν συν-ἐλευσίν σας, ἀκολουθήσας τὴν σταλεῖσαν ἐπιτροπὴν, ὅχι διότι ἡλλαξα γνώμην, ἀλλὰ διὰ τὸ ὅποιον ὤφειλον σέβας πρὸς τοὺς Παραστάτας τοῦ ἔθνους, ἐλπίζων νὰ σᾶς πείσω, ἀφοῦ παρ' ῥηυσία καὶ εἰς πλάτος ἤθελα ἐκθέσει καὶ πάλιν τὰ αἰτία, τὰ ὅποια με ἠνάγκαζαν νὰ μὴν ὑπακούσω. Σᾶς ἐζήτησα τὴν ἀδειαν καὶ ὠμίλησα. Ὅλοι ἐκράζατε, ὅτι γίνομαι αἷτιος τῆς διαλύσεως τῆς Διοικήσεως, ἐάν δὲν ὑπακούσω, καὶ ἔχω νὰ δώσω ἀπολογία, διότι τοιαύτη ἦτον ἡ ἀμετάθετος ἀπόφασίς σας. Με λύπην μου σᾶς ὑπήκουσα, διὰ νὰ μὴν ὀνομασθῶ ἀπὸ τοὺς Παραστάτας τοῦ ἔθνους αἷτιος τοιαύτης δυστυχίας του, ὅτι δὲ σᾶς ὑπήκουσα ἐναντίον τῆς θελήσεώς μου, καὶ τότε, καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, εἰς τὴν προκατάρκτικὴν ὁμιλίαν μου ἀρκετὰ σᾶς τὸ ἐφάνέρωσα.

»Ἄν αἱ ἐνστάσεις μου, Κύριοι, ἦσαν ἐν τόπῳ, ἢ μὴ, ἃς τὸ βεβαιώσουν τὰ πράγματα, ἀφίνω τὴν παρὰ τινων εἰς ἐμὲ γενομένην ἀδικίαν, φρονούντων, ὅτι προωγάνισα τὴν ἐκλογὴν μου διότι οὔτε φρονῶ οὐσιῶδη, ὡς πρὸς τὰ πράγματα τὴν ἀτομικὴν ταύτην ἀδικίαν, οὔτε ταραττομαι, ἔχων ἐλεύθερον τὸ συνειδὸς· οὔτε φαντάζομαι ποτὲ, ὅτι θελεῖ ὑπερισχύσει τὸ ψεῦδος τῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ ἔχω τόσους μάρτυρας εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ἐν βάρει τῆς συνειδήσεώς σας, καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, ἐρκίζω νὰ μαρτυρήσητε, ἂν ποτε ὠμίλησα εἰς τινὰ ἐξ ὑμῶν, ἐπαρεκλίνησα πλαγίως ἢ ἐμμέσως, ἢ ἔδειξα κἂν εὐχαρίστησιν νὰ γενῶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκλογῆς σας· καὶ ἐν ᾧ πέπεισμαι, ὅτι φιλοδοξίης ἢ ἀλλῆς τινὸς ἰδιοτελείας σκοπὸς δὲν ἤμπορεῖ νὰ προσαφῇ εἰς ἄνθρωπον, ὅστις μ' ὅλον ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ἀστρεὶ συνέλευσιν τοῦ ἐπρόβλήθη καὶ εἰς τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ νὰ συγκαταριθμηθῇ, καὶ εἰς τὸ Σῶμα τοῦτο νὰ προεδρεύσῃ, πάντοτε ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν ἀφορᾷ εἰς βαθμοὺς ἢ δόξαν· μόνην δὲ ἀληθῆ δόξαν γνωρίζων τὸ νὰ συνεργῇ εἰς τοῦ ἔθνους τὰ συμφέροντα, καθὼς καὶ πραγματικῶς τὸ ἀπέδειξεν, ἀνεδέχθη τὸ ἔργον τοῦ γεν. Γραμματέως, ἀφοῦ ἀπέρριψε τ' ἀνώτερα καὶ ἐνδοξώτερα. Ἀφίνω ὁμοίως τὰς ἐναντίον, ἢ ὅλου, ἢ μέρους τοῦ Σώματος τοῦτου ὑποψίας, ὅτι ἐνήργησα τὴν ἐκλογὴν μου, διὰ ν' ἀσθενήσῃ τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα με τὴν ἀφίρεσίν μου ἀπ' αὐτό (μ' ὅλον ὅτι δὲν εἶναι ἐπίσης ἀδιάφορον, ὅτι ἀναφέρεται εἰς ὅλον τὸ Σῶμα,

τοῦ ὁποίου ἡ ὑπόληψις πρέπει νὰ διατηρῆται ἀνέπαφος). Περὶ τούτου ἐξετάσατε μόνοι τὰς συνειδήσεις σας, καὶ ὁμολογήσατε ὅ,τι εὐρίσκεται εἰς αὐτάς.

»Τὸ κυριώτερον πάντων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ σύρω ὅλην σας τὴν προσοχὴν εἶναι, ὅτι ἡ ἐκλογή μου γίνεται αἰτίον δι' ἡρέσεως καὶ διαφωνίας τῶν δύο συγκροτούντων τὴν Διοίκησιν Σωμάτων, τῶν ὁποίων τὴν ἐντελῆ ἁρμονίαν, πόσον ἀναγκαιοτάτην θεωρῶ, σὰς ἐξέθεσα ἀμέσως εἰς τὴν πρώτην ὁμιλίαν μου.

»Μακρὰν τοῦ νὰ γενῶ ποτὲ ὄργανον τοιαύτης ἐπιβλαβοῦς εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους διαιρέσεως. οὔτε κατ' ἐπιφάνειαν αἰτίος αὐτῆς δὲν ἐπιθυμῶ νὰ λογιζώμαι. Σὺς ἐξέθεσα ἀνωτέρω τὸ σύστημά μου, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου δὲν ἐπιθυμῶ νὰ χωρισθῶ ποτέ.

»Ἐπιθυμῶ μάλιστα νὰ γνωρισθῇ ἐντελῶς, ὅτι δὲν εἶναι τι, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποφασίζω νὰ κάμω, διὰ νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν διεστώτων, ἣ καὶ, ἂν δυνηθῶ νὰ κατορθώσω αὐτήν, νὰ μὴ λογιζώμαι αἰτίος τῆς διχονοίας.

»Μὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸν, καὶ δι' αὐτὸ καὶ μόνον τὸ τέλος, Κύριοι, παραιτοῦμαι σήμερον ἐπισήμως ἀπὸ τὴν προεδρίαν, εὐγνωμονῶν διὰ τὴν ἐκλογὴν σας, μὴ δυνάμενος ὁμῶς νὰ εὐχαρισήσω διαφορετικὰ τὰ αἰσθήματα τῆς ψυχῆς μου.

»Ἡ ἀναχώρησίς μου, Κύριοι, ἀπὸ τὸ μέσον σας δὲν θέλει φέρεται τὴν παραμικρὴν χασμωδίαν εἰς τὰς ἐργασίας σας, ἂν ἀκολουθήσητε ὅ,τι ἤθισται νὰ γίνηται εἰς ὅλας τὰς συνελεύσεις ἐν ἀπουσίᾳ Προέδρου, καὶ ἀντιπροέδρου, ὅπου ὁ παλαιότερος τὴν ἡλικίαν προεδρεύει μέχρι τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν μὴν εἰπῆτε πλέον, ὅτι διαλύεται ἡ Διοίκησις, χρέος σας εἶναι νὰ τὴν διατηρήσητε.

»Εἰς τὸ βρῆχ' αὐτοῦ τῆς προεδρείας μου διάστημα, δὲν ἐλάβα καιρὸν νὰ συντελέσω εἰς τι οὐσιῶδες ὠφέλιμον· σὰς παρέρουσιάζω μερικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸ περὶ τάξεως τῶν συνεδριάσεων τοῦ Βουλευτικοῦ σχεδίου· ἐπεξεργασθῆτε αὐτάς, διότι τὰς κρίνω ἀναγκαίας εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐταξίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάγκην, ἐπίσης σὰς παρέστησα.

»Κύριοι! ἐλπίζω, ὅτι δὲν θέλετε καταδικάσει τὴν ἀπόφασιν τῆς παραιτήσεώς μου· ἂν τὴν ἐξετάσητε ἀκριβῶς, ἄλλο δὲν θέλετε εὐρεῖ εἰς αὐτήν, παρὰ τὴν ἐντελῆ ἐκπλήρωσιν τῶν χρεῶν ἀληθοῦς πατριώτου.

»Τῇ 14 Ἰουλίου 1823 ἐν Τριπολιτσᾷ.

Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ» (1):

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Παλιγενεσίας Τόμ. 6'. Σελ. 123—125.

Τοσοῦτον δὲ εἶχον ἐξαφθῇ τὰ πάθη τότε, τῶν μὲν βουλευτῶν αἰτούντων τὸν πρόεδρόν των, τοῦ δὲ Ἐκτελεστικοῦ μὴ ἐπιτρέποντος ταῦτο, ὥστε ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἐδέησε νὰ καταφύγῃ εἰς Ὑδραν, ἔνθα ἠξιώθη μεγάλης φιλοφροσύνης· ἡ δὲ Βουλὴ δὲν ἔπαυσε νὰ θεωρῇ αὐτὸν ὡς πρόεδρόν της, καίτοι δεχθέντα ἄλλην σπουδαίαν ὑπηρεσίαν.

Δεινωθέντων βραδύτερον καὶ τῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς εἰσβαλόντος τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ τῆς Σκόδρας μετὰ δέκα ἑξ χιλιάδων στρατοῦ, κάλλιόν πως πειθαρχουμένου, ἡ μὲν Κυβέρνησις διώρισεν ἑπαρχον τὸν Κωνσταντῖνον Μεταξᾶν· ἀλλ' οὔτε ἡ φρόνιμος καὶ πατριωτικὴ τῶντι διοικήσις τούτου, οὔτε ὁ ἐν Καρπενησίῳ ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσορη ἐπήρκεσαν ν' ἀποτρέψωσι τὴν προσέγγισιν τῶν Τούρκων μέχρι Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, ὅπερ μάλιστα καὶ ἐπολιορκήσαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας· καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοκαρναῶνες τότε ἐζήτησαν, ὡς διευθυντὴν τὸν Μαυροκορδάτον· ἡ δὲ Βουλὴ ἐνέδωκε, κατὰ τὰ ἐξῆς ἔγγραφα·

«Οἱ πρόκριτοι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί, βλέποντες τὸν ἐσωτερικὸν βρασμὸν τῆς διχονοίας, καὶ τὸν ἐξωθεν ἐπαπειλούμενον ὄλεθρον παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐζήτησαν δι' ἀναφορὰς εἰς τὴν ὑπερτάτην Διοίκησιν νὰ στείλῃ ἐνταῦθα τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος Κύριον Α. Μαυροκορδάτον, ὡς ἐκ πείρας ἀποδεδειγμένον ἱκανὸν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν νὰ φέρῃ γαλήνην, καὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν νὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα.

«Ἡ Ὑπερτάτη Διοίκησις, ἐπακούσασα τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, ἀπέστειλε μὲ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον νὰ διευθύνῃ τὰ ἐνταῦθα πράγματα καὶ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰς συμπιπτούσας ὑποθέσεις μὲ τὴν γνωστὴν του φρόνησιν καὶ δραστηριότητα.

«Ὅλοι λοιπὸν, ὅσοι παρενβέβημεν εἰς ταύτην τὴν Συνέλευσιν, Στρατιωτικοὶ καὶ Πολιτικοὶ τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀποδεχόμεθα αὐτὸν, προσφέροντες τὴν ἀνήκουσαν εὐπείθειαν εἰς τὰς νομίμους διαταγὰς τῆς Διοικήσεως. Εἰν δέ τις μισόκαλος καὶ ἐχθρὸς τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τῆς Πατρίδος θελήσῃ νὰ διαταράξῃ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, σπείρων ζιζάνια, καὶ προσπαθῶν νὰ

διαστρέψῃ τὰ ἐκ κοινῆς ἡμῶν συναινέσεως εἰς ταύτην τὴν Συνέλευσιν ἀποφασισθέντα, ὑποσχομένη ἀπαντες νὰ τὸν κατατρέξωμεν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, ὡς ἐχθρὸν τῆς Πατρίδος καὶ φθορία τοῦ ἱεροῦ συνδέσμου τῆς ὁμονοίας καὶ εὐταξίας.»

Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 26 Δεκεμβρίου 1823.

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Στρατιωτικοῦ. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Πολιτικοῦ.

ΝΟΤΗΣ ΜΠΟΤΖΑΡΗΣ.

ΠΑΝΟΣ ΓΑΛΑΝΗΣ.

ΜΗΤΖΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

ΓΕΩΡΓ. ΤΖΟΓΓΑΣ.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ.

ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΓΙΟΛΤΑΣΗΣ.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΡΑΖΗΣ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΡΦΟΥΝΗΣ.

ΚΙΤΖΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ.

ΤΑΙΖΗΣ ΜΑΓΓΙΝΑΣ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΙΣΚΟΥ

ΔΗΜΟΣ ΣΚΑΛΤΖΑΣ.

ΚΩΣΤΑ ΜΠΟΤΖΑΡΗΣ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΚΡΗΣ.

Ἀριθ. 414

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

«ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ»

«Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ Κ.

Ἀλ. Μαυροκορδάτου.

«Ἐπειδὴ κατὰ τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα εἶδε καὶ ἀνέγνωτε τὸ Βουλευτικὸν Σώμα, προσκαλεῖσθε ἀπὸ τε τοὺς προϋχοντας, στρατηγούς καὶ πάντας τοὺς ἀρχηγούς τῶν ὅπλων καὶ τοὺς σημαντικούς τοῦ λαοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀπαξιάσης τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, νὰ ὑπάγητε ἐκεῖ ὡς διευθυντῆς τῶν πραγμάτων, καθὼς αὐτοὶ ἐπιθυμοῦσι καὶ ἐπιμόνως ἀπαιτοῦσι, τὸ Βουλευτικὸν βέβαια δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀντιτείνῃ, ἢ ἀντειπῇ εἰς τὴν ἐπίμονον αἴτησιν ἐνὸς σημαντικοῦ τμήματος τῆς ἐπικρατείας (ἐν ᾧ μάλιστα παρασταίνει, ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν ἐκεῖ παρουσίαν σας), ἀλλὰ σὰς διηρῖζει, ὡς καλὸν καὶ πιστὸν πατριώτην νὰ ἀπέλθῃτε μὲ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα εἰς Μεσολόγγιον καὶ νὰ διευθύνῃτε τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος πράγματα, συνεργοῦντε, ὡς καὶ πέμψιν εἰς τὴν

σωτηρίαν καὶ ἀσφάλειαν ἐκείνων τῶν μερῶν, ἕως ὅτου νὰ ἀνακαταλεσθῇτε παρὰ τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ἐρρώσθε.

Τῇ 15 Οκτωβρίου 1823 ἐν Σαλονίκῃ.

Ὁ Ἐπιτροπικῶς

ΠΑΝΟΥΤΙΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ

Ὁ ἄ. Γραμματεὺς

ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (1).

«Κατοικία δὲ μᾶλλον ἐχθρῶν, ἢ ὁμογενῶν,» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἐφαίνετο ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου ἐπὶ τῆς ἐκεῖ ἀφίξεως τοῦ Μαυροκορδάτου» (2). ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς μόνον εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς ἐλεύσεως τούτου ἀμαχιτὶ σχεδόν, λύσας τὴν πολιορκίαν, ἔφυγεν· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος τὸ μὲν πρῶτον ἀπεπειράθη νέας ἐκστρατείας, ἐξῆλθε μάλιστα καὶ μέχρι Λιγοβιστίου· μετ' οὐ πολὺ ὁμως ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ, διότι δυστυχῶς τὴν μὲν Πελοπόννησον ἐλυμαίνετο τότε ἐμφύλιος πόλεμος· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Μαυροκαρδάτος ἠναγκάσθη ν' ἀποκηρύξῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἥρωα Καραϊσκάκην. Τοσαύτην ὁμως ἔλαβε πρόνοιαν περὶ αὐτοῦ, ὥστε τὸ δικάσαν τοῦτον πολεμικὸν συμβούλιον μετὰ τὴν αἰτιολογίαν τῆς ἀποφάσεως καὶ τὴν ποινὴν τῆς ὑπερορίας, ἔλεγεν «ἐπειδὴ ὁμως ἡ»
 »πατρίς ἀγαπᾷ τὰ τέκνα τῆς καὶ μακροθυμεῖ διὰ νὰ τὰ
 »ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴν ἀπάτην καὶ τὰ φέρῃ εἰς μετάνοιαν . . . ἂν μετανόησῃ ἀληθῶς καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ
 »χριστιανικὰ καὶ ἀδελφικὰ χρέη, ἡ πατρίς θέλει λάβει
 »τὴν εὐχαρίστησιν, ὅτι τὰ ἐκέρδισεν» (3).

Τῷ ὄντι δὲν ἠπατήθησαν, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε τὸ πολεμικὸν συμβούλιον. Ὁ Καραϊσκάκης, καίτοι ἰσχυρῶς ὑπερασπιζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπίσης ἰσχυροῦ Τζα-

(1) Ἰδὲ Ἀρχεὶα Παλιγ. Τόμ. 6'. Σελ. 610.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἑπαν. Τόμ. 4. Σελ. 112.

(3) Ἰδὲ Αὐτίθ. Σελ. 369.

βέλα, ὑπήκουτε· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔγραψεν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον τὰ ἑξῆς· «δὲν ἡξεύρω ἂν ἦναι ἀπὸ τὰ κρύα » τὰ πολλὰ, ὁποῦ ἀρρώστησα πάλιν, ἢ ἀπὸ τόσους ἀφο- » ρισμοῦς, ὁποῦ μου ἐκάμετε, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ » συγχωρήσῃ ἢ διοικήσῃς καὶ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ » μοῦ σταλῇ καὶ μία συγχωρητικὴ εὐχὴ ἀπὸ τὸν Ἀρ- » νχιερέα» (1).

Ἀλλεπάλληλα δὲ ἦτο τότε τὰ πικρὰ ποτήρια, ἅτινα ἔπιε μέχρι τρυγὸς ὁ Μαυροκορδάτος. Μόλις ἀπελθὼν τῆς Πελοποννήσου, ἐξεβράγη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος· ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ φίλοι του κατεδιώχθησαν· δύο μάλιστα τούτων, οἱ προσφιλέστεροι, Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ Λόντος, κ' ἐξεπατρίσθησαν ἔπειτα εἰς Ζάκινθον. Ἀλλὰ, μὴ δυνάμενοι νὰ μένωσι μακρὰν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος, προσῆλθον εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, οὐχὶ ἵνα συνομώσωσιν, ἅπαγε τῆς βλασφημίας· ἀλλ' ἵνα αἰτήσωσι τὴν μεσητεῖαν του πρὸς συμφιλίωσιν μετὰ τῶν ἀντιπάλων. «Δὲν ἔρχομαι μὲ σκοπὸν ἄλλον,» ἔγραψεν ἐκ τοῦ πλοίου ὁ Ζαΐμης, «απαρὰ νὰ μείνω παρ' ὑμῖν ὡς ἐν- » νέχειρον διὰ νὰ δώσω λόγον τῶν πράξεών μου εἰς τὸ » ἀδέκαστον δικαστήριον, τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἂν τὸ » ἔθνος θελήσῃ νὰ τὴν κάμῃ, καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ » ὁποίου θέλω κλίνει· ἄφωνος τὸν αὐχένα» (2). Μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἐδέξατο τοὺς ἑαυτοῦ φίλους ὁ Μαυροκορδάτος. Πόσον μεγάλοι ἦσαν οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος!

Ἐπὶ τῆς ἐν Μεσολογγίῳ τοιαύτης διατριβῆς του μίαν μόνην τέρψιν καὶ ἀγαλλίασιν ἡσθάνθη ὁ Μαυροκορδάτος, τὸ νὰ δεχθῇ καὶ φιλοξενήσῃ τὸν χάριν τούτου προτιμήσαντα τὸ Μεσολόγγιον λόρδον Βύρωνα· ἀλλὰ καὶ αὕτη δυστυχῶς ὑπῆρξε βραχεῖα καὶ διεδέχθη μάλιστα αὐτὴν

(1) Ἰδὲ Ἱστορίαν Τριουπῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. γ'. Σελ. 120.

(2) Ἰδὲ Ἀδελφ. Σελ. 372.

ἄφατος λύπη, ἔνεκα τοῦ προώρου θανάτου τοῦ εὐγε-
νοῦς ξένου. Πρὶν δὲ μεταβῇ οὗτος εἰς Μεσολόγγιον, ἔ-
γραψε τῷ Μαυροκορδάτῳ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

Πρὸς τὸν Πρίγκηπα Μαυροκορδάτον.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ 2 Δεκεμβρίου 1823.

Πρίγκηψ!

Ἡ παροῦσα θέλει ἐγχειρισθῇ ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Συνταγματάρχου
Στάνωπ, υἱοῦ τοῦ Ἀντιστρατήγου Κόμητος Χάρριγκτων κ.τιλ. κ.τλ.
ἦλθεν ἐκ Λονδίνου μετὰ ὁδοιπορίαν πενήτην ἡμερῶν, ἀφ' οὗ ἐ-
πεσκέφθη ἅπαντας τοὺς Συλλόγους τῆς Γερμανίας. Ἐπιφορτίσθη
ὑπὸ τοῦ Ἡμετέρου Συλλόγου νὰ συμπράξῃ μετ' ἐμοῦ πρὸς ἀπε-
λευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὑποθέτω, ὅτι τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐντολὴ
αὐτοῦ θέλουσιν ἀρκούντως συστήσῃ αὐτὸν καὶ ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην
τῆς συστάσεως ξένου τινός, ἂν καὶ ὁ ξένος οὗτος, συμφώνως μετὰ
πάσης τῆς Εὐρώπης, σέβεται καὶ θαυμάζει τὴν γενναιότητα,
καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἀκραν τιμότητα τοῦ Πρίγκηπος Μαυρο-
κορδάτου.

Εἶμαι πολὺ ἀνέσυχος, μαθὼν, ὅτι αἱ διχόνοιαι ἐξακολουθοῦσιν ἐν
Ἑλλάδι, καθ' ἣν στιγμὴν ἐδύνατο νὰ ὑπερνικήσῃ ἐν γένει πᾶν πρό-
σκομμα, ὅπως ἐνίκησεν ἤδη ἐν μέρει. Ἡ Ἑλλὰς δύναται νῦν νὰ
ἐκλέξῃ μετὰ τῶν ἐξῆς τριῶν ὁδῶν νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐλευ-
θερίαν της, ἢ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Εὐρωπαίων Βα-
σιλέων, ἢ νὰ μείνῃ ὡς πρότερον Τουρκικὴ Ἐπαρχία. Μόνον μετὰ τῶν
τριῶν τούτων δύναται νὰ ἐκλέξῃ. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἄγε
ἀναμφιβόλως πρὸς τὰς δύο τελευταίας. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς νομίζει ἐ-
πιθυμητὴν τὴν θέσιν τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Κοιμαίας, δύναται νὰ
ἐπιτύχῃ τοιαύτην αὐρίον· ἐὰν τὴν τῆς Ἰταλίας, δύναται νὰ τὴν
ἐπιτύχῃ τὴν ἐπομένην ἡμέραν· ἀλλ' ἐὰν ἐπιθυμῇ νὰ γείνῃ ἀλη-
θῶς Ἑλλὰς ἐλευτέρα καὶ ἀνεξάρτητος, πρέπει νὰ αποφασίσῃ τοῦτο
σήμερον, ἄλλως θέλει ἀπωλέσῃ διὰ παντὸς τὴν εὐκαιρίαν.

Διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

Τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος, ὁ εὐπειθὴς δοῦλος

NOEL BYRON.

Ὑ.Γ. Π' Ὑμετέρα Ὑψηλότης ἠξέυρει βεβαίως ἥδη, ὅτι προσεπάθησα
νὰ ἐκπληρώσω τὰς ἐπιθυμίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐφ' ὅσον
ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐπεθύρουν νὰ εἶχε φθάσῃ ὁ τοσοῦτον ἀ-
νυπομόνως καὶ μέχρι τοῦδε ματαίως περιμενόμενος στόλος, ἢ τοῦ-

λάχιστον νὰ εἶχε κινήσῃ καὶ κυρίως ἐπεθύμουν νὰ πλησιάσῃ τὰ μέρη ταῦτα ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης εἴτε μετὰ τοῦ στόλου, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐκπληρώσεως ἐντολῆς τινός, εἴτε δι' ἄλλου οἰουδήποτε μέσου.» (Ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος Ἀγγλιστί).

Ἐν Μεσολογγίῳ διατρίβων ὁ Μαυροκορδάτος, ἔλαβε καὶ ἄλλας πολλὰς παρὰ σπουδαίων ἀνδρῶν ἐπιστολάς, ἃς ἡμεῖς μὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα· εὐχόμεθα ὁμως καὶ ἐλπίζομεν νὰ δημοσιευθῶσιν. Ἐνταῦθα δὲ σκόπιμον μόνον θεωροῦμεν ν' ἀφηγηθῶμεν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Δουκὸς τοῦ Ὁρλεάνς Λουδουβίκου Φιλίππου Ρουμινγὴ καὶ ἑκτακτός τις διάσημος Γάλλος Regnaud de St' Jean d' Angely, καὶ βραδύτερον ἕτερος Roche, ἵνα θηρεύσῃσι τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τινος Ὁρλεανίδου, καὶ ἰδίως ὑπὲρ τοῦ Δουκὸς τοῦ Νεμούρ. Ὁ Μαυροκορδάτος περιεποιήθη μὲν ὥς ἔδει τοὺς ξένους τούτους, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔδωκεν ὑπόσχεσιν, ῥητῶς μάλιστα ἀπεφάνθη, ὅτι τοῦτο (οἷα δὴποτε καὶ ἂν ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ τῇ Ἑλλάδι) εἶναι πάντῃ ἀσύμφορον, ὥς ἱκανὸν νὰ ἐφελκύσῃ κατ' αὐτῆς, πλὴν τῆς ἀντιζηλίας ἄλλων Δυνάμεων, καὶ αὐτὴν τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ δεκάτου. Τὸν τελευταῖον τοῦτον ἰσχυρισμὸν τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπεπειράθησαν μὲν οἱ Γάλλοι νὰ ἐξασθενήσωσιν, ἀντισχυρίζόμενοι, ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς Κάρολος θὰ ἔβλεπεν εὐχαρίστως τὸ τοιοῦτον διάβημα τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἐνέδωκεν.

Ἀπεπειράθη βραδύτερον νὰ ἐλκύσῃ τὸν Μαυροκορδάτον εἰς τὰς δοξασίας του καὶ αὐτὸς ὁ Μετερνίχος διὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ γενικοῦ προξένου τῆς Αὐστρίας Hauenschild, ὅστις δὲν ὤκνησε νὰ γράψῃ τῷ Μαυροκορδάτῳ, ὅτι συμπαθεῖ μεγάλως ὑπὲρ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων, ὅτι τίθεται εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ πρίγκηπος Μαυροκορδάτου διὰ τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀπαιτιγού

του ἀσφαλῆ ἀνταπόκρισιν, καὶ ὅτι εὐτυχῆς θὰ λογισθῇ, ἂν ὀξιωθῇ καὶ προσωπικῆς συνεντεύξεως, ἐνθα καὶ ὅτε ἤθελεν εὐαρεστηθῇ νὰ διατάξῃ αὐτὸν ὁ πρίγκηψ Μαυροκορδάτος· ἀλλ' οὗτος διεπραγματεύθη τόσον ἐπιδεξιῶς τὴν ἀκροσφαλῇ ταύτην ὑπόθεσιν, ὥστε, χωρὶς νὰ παραχωρήσῃ κεραίαν ἐκ τῶν ἀρχῶν του, ἠνάγκασε καὶ αὐτὸν τὸν Πρόκες-Ὅστεν, τὸν ἐξάτομον σύγγραμμα δημοσιεύσαντα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, ἵνα ὑπερασπισθῇ τὴν τότε πολιτικὴν τοῦ Μετερνίχου ὑπὲρ τῆς Τουρκίας καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ν' ἀποφανθῇ ἐν αὐτῷ, ὅτι «ὁ Μ α υ ρ ο - κ ο ρ δ ά τ ο ς ἦ τ ο ὁ μ ό ν ο ς ἀ ν ή ρ, ὅ σ τ ι ς ἦ ν - ν ό ε ι καὶ ἤ θ ε λ ε κυ β έ ρ ν η σ ι ν κα ν ο ν ι κ ή ν κα τ' ἔ ν ν ο ι α ν εὐ ρ ω π αϊ κ ή ν» (1).

Διοργανήσας, ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη, ὁ Μαυροκορδάτος τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, κ' ἐπιστήσας ἰδίως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων ὀχύρωσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τῆς Κυβερνήσεως, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων καὶ ἡμιεπισήμων ἐγγράφων, ἐξ ὧν τρία μόνον νομίζομεν σκόπιμον νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα, τὰ ἐξῆς:

Ἐκ λαμπρότατε!

Ἐπεὶ δὴ πρὸ τριῶν ἡδὴ ἡμερῶν σ' ἔγραψα τὰ κατ' ἐμὲ, κρίνω πᾶν τὸν νὰ ταυτολογῶ· ἀναφέρω δὲ τανῦν διὰ τοῦ παρόντος μου τὸν ἀδελφικόν μοι ἀσπασμόν καὶ ἐρωτῶ τὸ αἴσιον τῆς ὑπὲρ ἄλλο τι ἐφετῆς μοι ὑγείας σου.

Καὶ εἰς τὸ προλαβόν μοι σ' ἔγραφον παρακαλεστικῶς καὶ φιλικῶς νὰ μοὶ ἐκφρασθῇς δι' ἀδελφικοῦ μοι γράμματός σου, ἂν ἐγκρίνης, νὰ ὀρίσῃς ἐνταῦθα· διότι ἡ παρουσία σου εἶναι ἀναγκασιότατη εἰς ἐμὲ πάντοτε, καὶ μάλιστα τώρα, ἐνῷ ἡ Πατρις μοῦ ἐνεπιστεύθη τὸν ἀνώτατον βαθμόν, τὴν προεδρίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἐπ. τῶν Ἑλλήνων μετ' αἰ. Γ'. Ἀντωνιάδου Τόμ. 4. Σελ. 255.

καὶ εἰς τὸ παρόν μοι σοὶ ἀναφέρω τὸ αὐτὸ, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ ἰδεάσῃς ὡς φίλος εἰλικρινῆς, καὶ ἀδελφὸς περὶ τούτου· ἀλλὰ παρακαλῶ νὰ ἔχω τὴν ἀπόκρισίν σου κατὰ τάχος καὶ τὴν ἀπόφασίν σου, διὰ νὰ ἐνεργήσω νὰ σοὶ σταλθῇ ἐκ μέρους τῆς Διοικῆσεως ἡ προσήκουσα πρόσκλησις εἰς τὸ νὰ ὀρίσῃς.

Φίλε! μὴ μὲ στερήσῃς τῆς παρουσίας σου, καὶ ἐλπίζομεν νὰ περάσωμεν ἡσυχοὶ καὶ εἰρηνικὰ, καὶ ἐπομένως νὰ ὠφελήσωμεν καὶ τὴν Πατρίδα· μένω μὲ ὅλον τὸ ἀδελφικὸν σέβας ὡς ὑποσημειοῦμαι.

Τῇ 16 Ἰανουαρίου 1824 ἐν Κρανιδίῳ.

φίλος εἰλικρινῆς καὶ ἀδελφός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

Ἐκλαμπρότατε!

Ἰδού τέλος, καθὼς ἤδη ἐπληροφορήθητε, οἱ νησιῶται περιεπλέχθησαν εἰς τὰ Διοικητικὰ πράγματα τῆς Πατρίδος. παρακινηθέντες οὔτε ἀπὸ δόξαν, οὔτε ἀπὸ καμμίαν ἰδιοτέλειαν, ἀλλ' ἀπὸ ζῆλον πατριωτικόν· ὁ μόνος καὶ κύριος σκοπὸς των δὲν εἶναι εἰμὴ νὰ δώσωσιν, ὅσον τὸ δυνατόν, μορφήν αὐτῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον· ἡ εὐταξία τῶν αὐτοῦ πραγμάτων εἶναι ὀλιγοχρόνιος καὶ εὐμετάβλητος, ὅταν τὰ Διοικητικὰ δὲν εἶναι καλῶς συνθεμένα, καὶ ἡ Πελοπόννησος κατατεταραγμένη. Διὸ ἡ παρουσία σου ἐνταῦθα εἶναι πολλὰ ἀναγκαία καὶ συντελεστική εἰς τοῦτο· περὶ δὲ τῆς διευθύνσεως τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἐμπορεῖτε νὰ διορίσῃτε ὅποιον ἐγκρίνετε ἱκανόν· καὶ ἡ ἐκλαμπρότης σας, εἴτε διὰ ξηρᾶς, εἴτε διὰ θαλάσσης, ὅθεν στοχασθῇτε ἀσφαλέστερον, νὰ ἐπιταχύνῃτε τὸν εἰς τὰ ὧδε ἐρχομὸν Σας· τοῦτο στοχαζόμεθα καὶ καλὸν καὶ ὠφέλιμον εἰς τὰ τῆς Πατρίδος, καὶ τοῦτο παρακαλεῖσθε φιλικῶς ἀφεύκτως νὰ κάμετε· μὲ τὸν ἴδιον πεζὸν νὰ ἔχωμεν περὶ τούτου ταχεῖαν καὶ ἀκριβῆ πληροφορίαν.

Φίλε εἰλικρινέστατε, περιττὸν εἶναι νὰ σᾶς εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀπουσία σας ἐμπορεῖ νὰ ἀδικήσῃ ἡμᾶς τοὺς φίλους σας, καὶ νὰ βλάψῃ τὰ κοινὰ μας· περιμένοντες δὲ τὴν ἐπιτυχίαν καὶ ἐκπλήρωσιν τῶν γραφομένων μας, μένωμεν ὡς ὑποφαινόμεθα·

Ἐν Κρανιδίῳ τῇ 9 Φεβρουαρίου 1824.

φίλοι εἰλικρινεῖς καὶ ἀδελφοί σας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΟΤΑΣΗΣ.

Υ. Γ. Ἀδελφὲ, εἶσαι ἄνθρωπος μὲ νοῦν βαθύτατον καὶ πατριωτισμὸν ἀρκετὸν, καὶ προσβλέπεις τὰ πράγματα καλῆτερον παρ' ἄλλον τινα καὶ γνωρίζεις, ὅτι ποῦ ἐμπορεῖς νὰ συμβάλλῃς περισσότερον· λοιπὸν μένει εἰς τὴν βαθύνοιάν σου καὶ εἰς τὸν πατριωτισμὸν σου νὰ προτιμήσῃς τὸ συμφερότερον ἀπαρabiάστως· ζήτῳ δὲ συγγνώμην ἐγὼ ὁ ἀδελφός σου Γεώργιος, ἐπειδὴ δὲν εὐκαίρησα νὰ σὲ ἀποκριθῶ εἰς τὰ δύο ἔγγραφά σου.

Ἐκ λαμπρότατε!

Μ' ὅλον ὅτι ἔλαβον πολλὰ ἔγγραφά σου, ἀλλ' ἀπὸ ἀσχολίας μου καὶ μερίμνας παρατρέχω τὴν ἀπάντησίν των, καὶ ἀποκρίνομαι εἰς τὰ δύο τελευταῖα τῶν 21 καὶ 23 τοῦ παρελθόντος

Ἐγὼ χάρις τῷ Θεῷ ἀνέσφηλα (ἀνέφρωσα), ὡσαύτως καὶ ἡ οἰκογένειά μου· ἐπειδὴ ἡ Διοίκησις σὲ ἐκθέτει ἐμπεριστατευμένως τὰ διατρέχοντα, κρίνω περιττὸν νὰ ἐπαναλαμβάνω τὰ αὐτὰ καὶ νὰ ἐνοχλῶ μὲ ταυτολογίαν.

Περὶ τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἔκαμε καμμίαν σκέψιν καὶ ἀπόφασιν ἡ Διοίκησις.

Ἐγνώρισες ἀκριβέστατα, ὅτι ἐπεθύμησα νὰ συζήσω μὲ τὴν ἐκλαμπρότητά σου, καὶ νὰ συναγωνισθῶ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, καὶ ἐμελέτων πρὸ πολλοῦ νὰ σὲ προσκαλέσω ἐνταῦθα· ἀλλ' οἱ νομιζόμενοι φίλοι σου μ' ἐμπόδιζον δι' ἰδιά των τέλη· νῦν δὲ ἐνίκησα τὰ πάντα καὶ συνέντρεξα, ὅση μοι δύναμις, καὶ ἐγίναν τὰ τακτικά προσκλητήρια καὶ σοὶ διευθύνονται· μένει λοιπὸν, ἅμα λαβὼν αὐτά, νὰ διευθύνῃς τὸ πηδάλιον διὰ τὰ ὧδε, ὅπου σὲ περιμένει κεχηνῶς ὁ εἰλικρινὴς φίλος καὶ ἀδελφός διὰ νὰ συνεργῇς μετ' αὐτοῦ τὰ κοινῇ συμφέροντα.

Τὸ μέρος αὐτὸ δὲν ἐμπορεῖ πρὸς τὸ παρὸν νὰ προμηθευθῇ ἀπὸ χρήματα, ἐπειδὴ τὰ ἐλθόντα δὲν ἐξήρκεσαν νὰ θεραπευθῶσιν αἱ ἀνάγκαι τῆς θαλασσοῦ δυνάμεως, καὶ μερικῶν στρατοπέδων· ἀφ' οὗ ὅμως ἐλθῃ τὸ τρίτον μέρος τοῦ δανείου, θέλει φροντίσει ἡ Διοίκησις νὰ ἐξαποστείλῃ χρήματα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τμήμα. Ἐν τούτῳ δὲ μένω.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 8 Οκτωβρίου 1824.

Ὁ εἰλικρινὴς ἀδελφός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

Ἀδελφὲ, δὲν πρέπει ν' ἀναβάλλῃς καιρὸν διόλου, ἀλλ' εὐθύς, ὅτε λάβῃς τὰ προσκλητήρια, νὰ κάμῃς τὰ ἀδύνατα δυνατὰ, καὶ νὰ εὐκολύνῃς τὴν εἰς τὰ ὧδε παρουσίαν σου, τὴν ὁποίαν περιμένω ἐντὸς δέκα ἢ δεκαπέντε ἡμερῶν.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1825 ὁ Μαυροκορδάτος ἔφθασε, κατ'ἐντολὴν τοῦ Προέδρου, εἰς Κρομμυδί. Μὴ εὐρών ἐκεῖ τὸν Πρόεδρον, ἀπῆλθεν εἰς ζήτησίν του· καὶ τὴν 24 Ἀπριλίου ἀνεχώρησεν εἰς Νεόκαστρον πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐν αὐτῷ. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σφακτηρίαν, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἰβραήμης ἀπεδίβαζε μεγάλας δυνάμεις πρὸς ἔξωσιν τῶν Ἑλλήνων· ἐκεῖ δὲ ὁ Μαυροκορδάτος διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον «ἡχμαλωτίσθησαν,» λέγει ὁ Τρικούπης, «ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ Μαυροκορδάτου Κατσαρὸς, σταλεῖς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Τσαμαδοῦ, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ζαφειρόπουλος, παρακολουθήσας τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα διαπραγματευθῇ δι' αὐτοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κρομμυδίου αἰχμαλωτισθέντος ἀδελφοῦ του» (1).

Γνωσθέντος δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Τσαμαδοῦ, οἱ ἐν τῷ πλοίῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ εἶχε διασωθῇ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ἔκοψαν τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπῆραν· ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο πλοῖον Ἄρης ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ἐχθρικῶν, καταδιωζάντων καὶ πολεμησάντων αὐτὸ ἐπὶ πολὺ. Ἄπαντες λοιπὸν οἱ ἐν τῷ πλοίῳ τούτῳ ἡτοιμάσθησαν εἰς θάνατον· καὶ οἱ μὲν ναῦται ἔκραζον κατὰ Τρικούπην «Παναγία μου, ἂν δὲν μᾶς σώσης, θὰ χαθῇς καὶ σύ·» ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, λέγει, ὁ Μενδελῶν Βαρθόλδης, «ἐν καιρῷ τῆς μάχης διαρκῶς ἐκράτει ἀνορθωμένον τὸν λύκον τοῦ πιστολίου του, ἵνα μὴ παραδοθῇ ζῶν εἰς τοὺς ἐχθρούς» (2)· εὐτυχῶς ἅπαντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐσώθησαν.

Μετὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου δύω κρισιμώταται συνέβησαν ἐν τῷ ἀγῶνι περιστάσεις, καθ' ἃς ἀνέλαμψαν ἢ τε φρόνησις καὶ ὁ πα-

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 191—200.

(2) Ἰδὲ ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος. μετάφρ. Παπαρρ. Μέρ. πρῶτ. Σ. 512.

τριωτισμός τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ ἕνεκα τῶν τότε δεινῶν καὶ τῆς ἀλώσεως πολλῆς ἐλληνικῆς χώρας ὑπὸ τῶν τούρκων αἰτήσις τῆς μεσιτείας ἢ προσασίας τῆς Ἀγγλίας πρὸς εἰρηνopoίησιν· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου. Τὴν μὲν πρώτην ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς ἀρχιγραμματεὺς τοῦ ἐκτελεστικοῦ, Πρόεδρον ἔχοντας τὸν Γ. Κουντουριώτην, διεξήγαγε διὰ τῆς ἰδιαιτέρας ἀλληλογραφίας καὶ τῶν σχέσεων του μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει προσώπων τοσοῦτον ἐπιδεξίως, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν διήγειρε (τὸ διάδημα τοῦτο) τὴν ἀντιζηλίαν τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, ὅπως εἴθισται τοῦτο ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἀλλ' ἐχρησίμευσε τρόπον τινὰ ὡς ἀφετηρία πρὸς υἱοθέτησιν τοῦ ἐλλληνικοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων. Εἰς δὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου, καίτοι Ὑπουργοῦ τῆς Ῥωσσίας χρηματήσαντος, ὁ Μαυροκορδάτος ὁμως, ὁ συκοφαντούμενος ὡς Ἀγγλόφρων, οὐχὶ μόνον δὲν ἀντέτεινεν, ἀλλ' «ἀνθ' ὅλων τούτων», λέγει, ὁ Φιλήμων, «τιμᾶ τὸν Μαυροκορδάτον ἡ ἰδέα, ἣν πρῶτος ἐξέφρασε περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου». (1)

Τοῦτον δὲ ἀφίχθέντα ὁ Μαυροκορδάτος ἐθεώρησεν ὡς τὸν μόνον δυνάμενον τότε νὰ κυβερνήσῃ ἐλληνοπρεπῶς τὴν χώραν· ἐτέθη ἀμέσως ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἵνα ὑπηρετήσῃ εἰλικρινῶς. Τόσον δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐθεώρει τότε ἐξησφαλισμένην τὴν μέλλουσαν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἤλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς ἐν ἅπασιν ἀξίας τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ Χαρικλείας Ἀργυροπούλου. Ἀλλὰ δυσυχῶς μόνον τὸν Μαυροκορδάτον ἀντήμειψε τότε ἡ Θεία Πρόνοια διὰ τοῦ ἀνεκτιμήτου δώρου τῆς οἰκογενειακῆς εὐημερίας. Τῇ δ' Ἑλλάδι, τῷ Κυβερνήτῃ, ἡ καὶ

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἰστρ. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. δ'. Σελ. 344.

αὐτῷ τῷ Μαυροκορδάτῳ ἐπεφυλάσσοντο ἕτερα ἐτέρας φύσεως δεινά.

Πρὸς μεγάλην βλάβην τῶν συμφερόντων ἐκείνης, οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι πατριῶται δὲν ἐξετιμήθησαν ἀμοιβαίως, ὅπως ἔδει· ἐτίμα μὲν ὁ Κυβερνίτης τὸν Μαυροκορδάτον, ἀλλὰ δὲν κατέκτησε τὴν φιλίαν τοῦ ἐσέβαστο δὲ οὗτος ἐκεῖνον, ἀλλὰ δὲν ἐκέρδισε τὴν τελείαν ἐμπιστοσύνην τοῦ· ἄνευ δὲ εἰλικρινοῦς φιλίας καὶ τελείας ἐμπιστοσύνης, εἶναι δυστυχῶς ἀδύνατον νὰ συμπράξωσι δύο πολιτικοὶ ἄνδρες. Ἐπὶ τῆς μετ' οὐ πολὺ διεγερθείσης ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, ὁ Μαυροκορδάτος ἀπεδοκίμαζε μὲν τὰ βίαια καὶ μὴ σκόπιμα μέτρα ἐκείνου, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεπειρᾶτο δι' ἐνὸς τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ καὶ ἐπιστηθίου φίλου τοῦ, τοῦ Τρικούπη (τοῦ μόνου δυνηθέντος νὰ κερδίσῃ κατ' ἀρχὰς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυβερνήτου) νὰ συνδιαλλάξῃ ἡπίως τὰ διεστῶτα, καὶ ν' ἀποφύγῃ τοὺς βιαίους κλονισμούς. Συνηνώθη μὲν ἐν Ὑδρᾷ ἔπειτα μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων καὶ ἦτο εἰς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὅτε ὁ Καποδίστριας ἀπήτησεν ἀπὸ τῶν Ὑδραίων μόνον τὴν ἀπέλασιν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἵνα ἱκανοποιήσῃ πάσας τὰς ἀξιώσεις τιν, ὁ χρηστὸς πολίτης προθύμως ὡμολόγησεν, ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν κλονισμῶν θ' ἀπῆρχετο εἰς Μελίτην, ἃν εἶχε τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια. Μαθὼν τοῦτο ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, «δὲν πρόκειται περὶ χρημάτων καὶ ἐφοδίων εἶπεν, ἀλλὰ περὶ δικαιωμάτων τῆς πατρίδος· κ' ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ἱκανοποιῶνται, ἅπαντες θὰ συναγωνισθῶμεν.» Ἐπείσθη ὁ Μαυροκορδάτος κ' ἔμεινεν ἀντιπολιτευόμενος μὲν, ἀλλ' ἀείποτε ἀποστρέφων τὸ πρόσωπόν του ἀπὸ τῶν λιβέλλων καὶ συκοφαντιῶν, ὅσα ἐξετοξεύοντο τότε κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἔθνους· καὶ ὅτε ἤκουσε τὸ τραγικὸν τέλος αὐτοῦ, ἐλυπήθη σφόδρα. Εὐτυχῶς δὲ δὲν ἐκηλίδωσαν τὸν χαρὰκτῆρα τοῦ Μαυροκορδάτου, οὔτε τὰ μετὰ ταῦτα δεινά.

Ἦτο μὲν αἰείποτε λάτρης τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἐπεδίωκε πάντοτε διὰ τῆς συνταγματικῆς Μοναρχίας· εἰργάσθη δ' ἐκθύμως νὰ πείσῃ τὸν Λεοπόλδον καὶ νὰ δεχθῇ τὸ ἐλληνικὸν στέμμα καὶ νὰ μὴ παραιτήσῃ αὐτό. Καθ' ἃ δ' ἐξάγεται ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ζαΐμη πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, δημοσιευθησομένης ἐν τῷ βίῳ ἐκείνου, ἀμφοτέροι οὗτοι οἱ καλοὶ πατριῶται καὶ εἰργάσθησαν καὶ ἥλπισαν βραδύτερον νὰ πείσωσι τὸν Λεοπόλδον νὰ παραιτήσῃ τὸ Βελγικὸν στέμμα καὶ νὰ δεχθῇ καὶ αὖθις τὸ Ἑλληνικόν.

Εἰς δὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὁθωνος ἀγνοοῦμεν ἂν συνετέλεσε καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· οὐδὲν ἤττον ὅμως κ' ἐκεῖνον ὑπηρέτησεν οὗτος πολλάκις εἰλικρινῶς, καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοφύρῳ μάλιστα συλληφθεῖσαν ἀφροσύνην καὶ ἀγνωμοσύνην τῆς τε ἀντιβασιλείας καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ὁθωνος κατὰ τε τοῦ ἔθνους καὶ κατ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Μαυροκορδάτου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἀντιβασιλεία μετεχειρίσθη αὐτὸν ὡς ὑπουργόν· ἔπειτα δὲ, σχεδιάσασα, φαίνεται, νὰ ἐκβαυαρίσῃ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς μὲν διασήμους πολιτικοὺς ἄνδρας αὐτῆς Μαυροκορδάτον, Κολέτην, καὶ Μεταξᾶν ἔπεμψεν ὡς πρέσβεις, οἶονεὶ εἰς ἔντιμον ἐξορίαν. Ἐκ δὲ τῶν στρατιωτικῶν πολλοὺς μὲν ἐφυλάκισεν, ἄλλους δ' ἐδίκασε καὶ κατεδίκασε μάλιστα εἰς θάνατον πρὸς ἔμπνευσιν τρόμου.

Τοιαύτη διοίκησις καὶ μύριαι ἄλλαι ἀφροσύναι τῆς ἀντιβασιλείας προὔκάλεσαν πολλὰς ἐν τῇ χώρᾳ ἀνταρσίας καὶ τοσαύτην γενικὴν δυσარέσκειαν, ὥστε ὁ Ὁθων ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν του. Ἐσπευσεν ὁ χρηρὸς πολίτης· πρέσβυς δὲ διατελὼν τότε ἐν Λονδίνῳ, συνενοήθη ἐκεῖ πρότερον περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ πάντων τῶν σημαινόντων· διελθὼν διὰ Παρισίων, συνενοήθη καὶ μετὰ τοῦ ἐκεῖ Πρέσβεως Κολέτου καὶ πάντων τῶν σπουδαίων

τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν. Ἄπαντες ἐκ συμφώνου ἀπεφάσιζαν νὰ συμβουλευσῇ τὸν Ὅθωνα ὁ Μαυροκορδάτος νὰ παραχωρήσῃ φρονιμὸν τι συνταγματικὸν πολίτευμα, ὅπερ καὶ ὑπεσχέθη, ὅτε ἀπεδέξατο τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἐπελήφθη εἰλικρινῶς τοῦ ἔργου τούτου ὁ Μαυροκορδάτος τῷ 1841· ἀλλ' ὁ Ὅθων καὶ φυσικὴν ἀπέχθειαν, φαίνεται, εἶχε κατὰ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ τοσοῦτον βραδέως ἀπεφάσιζε καὶ ἐπὶ τῶν μικροτέρας σπουδαιότητος ὑποθέσεων, ὥστε τὸ μὲν πρῶτον ἠνάγκασε τὸν Μαυροκορδάτον νὰ διακόψῃ πᾶσαν διαπραγμάτευσιν καὶ νὰ κατέλθῃ καὶ διαμείνῃ ἐν Πειραιεὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας, καθ' ἧς σύμπαν τὸ Κράτος ἦτο σχεδὸν ἀναστατωμένον· προσποιηθεὶς δὲ βραδύτερον ὁ Ὅθων, ὅτι ἐπείσθη εἰς τὰς φρονίμους συμβουλὰς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀνέδειξεν αὐτὸν Πρωθυπουργόν, ἵνα ἐφαρμόσῃ αὐτὰς· ἐσχημάτισεν οὗτος Ὑπουργεῖον, περιλαμβάνον ἐν ἐκάστῳ κλάδῳ τὴν εἰδικότητα καὶ τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων σχετικὴν ἱκανότητα τῆς χώρας. Ἀλλ' ὁ Ὅθων δὲν ἦτο, φαίνεται, εἰλικρινῆς. Εἰς πᾶν διάδημα τοῦ ὑπουργείου πρὸς παραχώρησιν φρονίμου συνταγματικοῦ πολιτεύματος παρενέβαλε τοσαῦτα προσκόμματα, ὥστε τὸ Ὑπουργεῖον ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Ἐκτοτε χρονολογοῦνται αἱ καὶ σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσαι καὶ πολλαπλασθεῖσαι μάλιστα πολλαὶ ἀνωμαλίαι καὶ ἀσχημίαι τοῦ συνταγματικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπὶ τῆς μετ' οὗ πολὺ γενομένης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1843 μεταπολιτεύσεως ὁ Μαυροκορδάτος ἐτύγχανε Πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὅμως τότε προσεκλήθησαν ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνεδείχθησαν πληρεξούσιοι. Ζῶντος δὲ εἰσέτι τότε τοῦ Πανούτζου Νοταρᾶ, τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνοσυνελεύσεως, Πρόεδρος μὲν τῆς ἐν Ἀθήναις ἀνεδείχθη οὗτος· ἀντιπρόεδροι δὲ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κολέτης,

ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Λόντος· καὶ διαρκῶς σχεδὸν προέδρευεν ὁ Μαυροκορδάτος. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν τῆς εἰς τοῦτον ἀνετέθη καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ ὑπουργείου. Καὶ προσεπάθησε μὲν οὗτος νὰ παραλάβῃ ἐν τῷ ὑπουργείῳ του πᾶσαν τὴν σπουδαίαν ἀξίωσιν καὶ ἱκανότητα, ἀλλ' ἀπέτυχεν· ὁ μὲν Κολέτης ἀπεποιήθη· ὁ δὲ Ὅθων δὲν ἐβράδυνε νὰ ρίψῃ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο καὶ δι' ὀχλαγωγίας, ἣν ἐξύφανον καὶ ἡς συνεμέβεζαν καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ πρῶτα φέροντες ἐν τῇ αὐλῇ του. Περὶ τῆς πολιτικῆς πορείας τοῦ Μαυροκορδάτου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ μὴ συμπαθὼν ὑπὲρ αὐτοῦ Γκιζώτος ἀποφαίνεται οὕτως· «ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο δίκαιος καὶ ἄξιος ἀνὴρ, εἶχε μεγάλην διαχειριστικὴν καὶ διπλωματικὴν δραστηριότητα, εἰλικρινῆ πατριωτισμὸν καὶ ἀναμφίλεκτον τιμιότητα· ὁ Μαυροκορδάτος οὐδὲν μέγα καὶ εὐκρινὲς πολιτικὸν σφάλμα ἔπραξε τότε· δὲν ἐπρόδωσεν οὔτε τὸν Βασιλέα, οὔτε τὸ σύνταγμα, οὔτε τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους· οὐδεὶς κίνδυνος τούτων ὄλων προῦκάλεσε τὴν πτώσιν του. ἀλλὰ μόνον αἱ ἀντιζηλίαι τῶν κομμάτων καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀντιπάθειαι.» (1)

Τὸν Μαυροκορδάτον τότε διεδέχθη ὁ Κολέτης· τὸ μὲν πρῶτον μετὰ τῶν φίλων του, ὁπαδῶν τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς· ἔπειτα δὲ, καὶ μετὰ τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῶν ὁπαδῶν τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς. Ὁ δὲ Ὅθων, ἐφαρμόζων τότε τὰς δοθείσας αὐτῷ διὰ τινος Βαλερστενείου ὀνομασθέντος ὑπομνήματος συμβουλᾶς, τὸ νὰ καταστρέψῃ δηλαδὴ τὸ σύνταγμα διὰ τοῦ συντάγματος, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀκύρωσιν ὀκτῶ ἐκλογικῶν περιφερειῶν, ἐν αἷς καὶ τὴν τοῦ Πανεπιστημίου, αἵτινες ἐξελέξαντο νομίμως βουλευτὴν των τὸν Μαυροκορδάτον. Προῦκάλεσε μάλιστα πάντῃ ἀναιτίως καὶ τὴν παῦσιν τριῶν ἐκ τῶν διασημοτέρων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὡς

(1) *Idem Mémoires etc par M. Guizot tome septième pag 348 καὶ 387.*

συντελεσάντων εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ ἐκλογὴν τοῦ Μαυροκορδάτου· οὗτος δέ, ὅτε ἤκουσε τὴν ἀκύρωσιν καὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης, ὡς παρανόμου, «χαῖρω, εἶπε, διότι ἡ βουλὴ κέκτεται ἤδη βουλευτὰς νομομαθεστέρους τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου.» Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ Μαυροκορδάτος ὑπέστη πολλὰ, περιῆλθεν ἴσως καὶ εἰς χρηματικὰς δυσχερείας· ἀλλὰ, καθὼς ἡ Θεία Πρόνοια ἐπρόϊκχε τὸν Μαυροκορδάτον πρῶτον μὲν μὲ ἀνεκτίμητον σύζυγον, δεύτερον δὲ μὲ Ἰώβειον ὑπομονήν, οὕτως ἐφώτισε καὶ ἕτερόν τινα εὖπορον φίλον ἐν Ἀθήναις νὰ ἐπαρχῇ πάντῃ εὐαγγελικῶς εἰς ἐνίας τοῦλάχιστον τῶν ἀναγκῶν τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἡ διὰ τοῦ Ὁθωνος ἐφαρμογὴ τῶν συμβουλῶν τοῦ Βαλερστεῖν ἐπέφερεν, ὡς γνωστὸν, ἀπείρους εἰς τὸ ἔθνος σφαδασμούς· καὶ ἀμέσως μὲν τὴν ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἐπανάστασιν τοῦ Γρίθα· μετ' αὐτὴν δέ, τὴν ἐν Εὐβοίᾳ τοῦ Κριεζώτου· μετ' οὐ πολὺ, τὴν ἐν Πάτραις ἑτάσιν τοῦ Μερεδίτου· καὶ βραδύτερον, τὴν ἐν Φθιώτιδι ἐπανάστασιν τοῦ Βελέντζα καὶ Παπακώστα· καὶ τελευταῖον, τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Πειραιῶς διὰ μεγάλου Ἀγγλικοῦ στόλου, ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Πάρκερ καὶ διὰ τὰς γελοίας ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ Πατσιφίκου καὶ ἄλλων. Ἐν πᾶσι τοῖς δεινοῖς τούτοις τῆς Ἑλλάδος ὑπεψηθυρίζετό πως ἐν τῷ ὄχλῳ, (ἴσως καὶ ὑπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Ὁθωνος) καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μαυροκορδάτου· ἀλλὰ μόνον ὡς ἀποδοκιμάζοντος τὴν τότε πολιτικὴν πορείαν· οὐδεμία δὲ οὐδέποτε ὑπῆρξε κατ' ἐκείνου ἐνδείξις συνενοχῆς· ἄλλως ὁ Ὁθων δὲν ἤθελε φεισθῇ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὥσπερ δὲν ἐφείσθησαν οὔτε ἐκεῖνος οὔτε ἡ ἀντιβασιλεία ἐπὶ τῆς ἐλεύσεώς της, καὶ ἄλλων ὁμοταγῶν καὶ στρατιωτικῶν μάλης, βιαιοτέρων τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Κολοκοτρώνη, καὶ Πλαπούτα, τοῦ Τουρκοφάγου Νικήτα, καὶ τοῦ Κριεζώτου, ἐξ ὧν τινὲς οὐ μόνον ἐφυλακίσθησαν ἐπὶ ἀπλῇ

ὑπονοία, ἢ ἐξυφανθείση συκοφαντία, ἄλλοι καὶ καὶ εἰς βάνατον κατεδικάσθησαν.

Καθ' ἡμᾶς, ἃν ἔλειπεν ὁ πατριωτισμός, ἡ φρόνησις καὶ ἡ μετριοπάθεια τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ οὐκ ὀλίγων ἄλλων ἐκ τῶν τότε καταδιωχθέντων, τινῶν μὲν ἐκ συστήματος ἀποστρεφόμενων τοὺς βιαίους κλονισμοὺς· τῶν πάντων δὲ ματαίως ἐλπισάντων, ὅτι ἤθελέ ποτε σωφρονήσῃ ὁ Ὅθων, οὗτος ἤθελεν ἐκθρονισθῇ πολὺ ἐνωρίτερον. Ἀπόδειξις τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου εἶναι, ὅτι, ἀφ' ἧς μὲν ἐποχῆς ἤρξατο τῷ 1844 τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ συντάγματος κατὰ τὰς δοθείσας αὐτῷ συμβουλὰς μέχρι τοῦ 1848, συνέβησαν τέσσαρες μεγάλαι ἀνταρσίαι, ἀπειλήσασαι σπουδαίως τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνος· καθ' ἣν δ' ἐποχὴν οὗτος ἤρξατο ν' ἀπειλῇται ἔξωθεν ἐκ τοῦ γενικοῦ τότε δονισμοῦ, τοῦ ἕνεκα τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν ἀπειλήσαντος ἅπαντας τοὺς θρόνους τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἑλλάδι ἐπῆλθεν, ὥς διὰ μαγείας, ἄκρα ἡσυχία· οὐδεὶς ἐσφάδαζεν, οὐδεὶς ἐκινεῖτο τότε, καίτοι ἀνενδότως ἐφαρμόζοντος τοῦ Ὁθωνος τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ὅτε δὲ ὁ Ναύαρχος Πάρκερ, ἀποκλείσας τὸν Πειραιᾶ δι' Ἀγγλικοῦ στόλου, ἤλπισεν ἴσως τὴν ἀναστάτῳσιν τῶν καταπιεζομένων πρὸς ἐκθρόνησιν τοῦ Ὁθωνος, οὗτος τότε κατέστη δημοτικώτατος· διότι οἱ πάντες, λησμονήσαντες τὰ παθήματά των, συνησπίσθησαν περίξ τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν τοῦ ἔξωθεν κινδύνου. Οἷαι εὐνοϊκαὶ περιστάσεις ἐδόθησαν τῷ Ὁθωνι νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὁμαλήν καὶ ἄνευ δονισμοῦ προαγωγὴν τοῦ ἔθνους! Ἄν μὲν ἤκουε τὰς φρονίμους συμβουλὰς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ παρεχώρει τῷ 1841 τὸ ὑποδειχθέν αὐτῷ σύνταγμα, δὲν ἤθελεν ἀναγκασθῇ διὰ γενικῆς ἐπαναστάσεως νὰ κυρώσῃ τῷ 1843 τὸ λίαν φιλελεύθερον κ' ἐν πολλοῖς ἀνεφάρμοστον. Ἄν δὲ μὴ ἤκουε τὰς ὀλεθρίους συμβουλὰς τοῦ Βαλερστάϊν καὶ μὴ ἐπεβουλεύε-

το ἀναφανδὸν τὸ οὕτω παραχωρηθὲν σύνταγμα ἀπὸ τῆς ἐπιούσης σχεδὸν τῆς εἰς αὐτὸ ὀρκομωσίας του, ἤθελεν ἀποφύγη τὰς τόσας μεγάλας ἀνταρσίας· καὶ ἂν τέλος ἐπωφελεῖτο εἰλικρινῶς τῆς δημοτικότητός του ἐπὶ Πάρχερ, καὶ τὴν χώραν ἤθελεν εὐεργετήσῃ, κ' ἐν τῷ θρόνῳ του ἤθελεν ἀποθάνει. Ἀλλὰ μόλις παρῆλθεν ὁ κίνδυνος, ὁ Ὅθων ἀπεμάκρυνε τῆς Ἑλλάδος τὸν τε Μαυροκορδάτον, τὸν Μεταξᾶν καὶ τὸν Τρικούπην, διορίσας αὐτοὺς πρέσβεις.

Ἐκραγέντος βραδύτερον τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ὁ Ὅθων ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν Μεγάλην ἰδέαν· καὶ διὰ μὲν τῶν διαβημάτων του προὐκάλεσεν ἀμέσως τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν τοῦ Κράτους τοῦ διὰ δὲ τῆς ἀδεξιότητός του καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας δυσπιστίας του, οὔτε εἰς τὰ ἐλληνικὰ ὄπλα παρῆχε τὰ μέσα καὶ τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν, ἵνα δοξασθῶσι τοῦλάχιστον καὶ αὐθις κατὰ τῶν Τούρκων· οὔτε τὴν δυσμένειαν τῆς Ῥωσσίας ἀπέφυγεν. Αἱ δεινὰ δ' ἐκεῖναι περιστάσεις ἐπέβαλον καὶ αὐθις τὸν Μαυροκορδάτον ὡς πρωθυπουργόν. Ἐσπευσε καὶ τότε ὁ ἀληθῶς ἀμνηστικός οὗτος ἀνὴρ καὶ τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνος νὰ σώσῃ καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του νὰ προστατεύσῃ καὶ προαγάγῃ· ἀλλὰ μόλις τῆς συστάσεως τῆς ἀτμοπλοϊκῆς εταιρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπουσιωδῶν ἐπέτυχε. Παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ὁ μὲν Ὁθων ἤρξατο καὶ αὐθις τῆς ἐφαρμογῆς τῶν συμβουλῶν τοῦ Βαλερστάιν· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ἡγάπα τοσοῦτον εἰλικρινῶς τὸν συνταγματικὸν Μονάρχην, ὥστε προὔτίμησε νὰ παραιτηθῇ· κ' ἔκτοτε οὐδέποτε ἀνεμίχθη εἰς τὰ τοῦ ἐνεργητικοῦ βίου πολιτικὰ πράγματα τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ἐξελέγετο μόνον ὡς βουλευτὴς καὶ πληρεξούσιος· «Ἐνθυμοῦμαι μετὰ συγκινήσεως,» ἐξεφώνησεν ὁ Ζαΐμης ἐν τῷ μνημοσύνῳ τοῦ Μαυροκορδάτου, «προφητικὴν τινα ῥῆσιν ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ 1856. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ βασιλικοῦ λόγου

ἀνέβη ἐπὶ τὸ βῆμα. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος δὲν εἶχε τὴν εὐγλωττίαν ἐκείνην, ἣτις ἐξαίρει τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ὁ λόγος του ἦν σοβαρὸς, ἐμβριθεὶς, βαρὺς καὶ τεθωρακισμένος μὲ αὐστηρὰν λογικὴν. Δὲν ἐπληττε τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ἐνετυποῦτο εἰς τὸν νοῦν, ὡς ἐγκολάπτονται ἀνεξίτηλαί ἐπιγραφαί. Μόλις ἀνέβη ἐπὶ τοῦ βήματος καὶ παταγώδεις φωναὶ βουλευτῶν τινῶν διέκοψαν αὐτόν· ἀτάραχος κατέβη· δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ, ἀλλ' ἐπανελάβε τὸν λόγον εἰς ἄλλην συνεδρίασιν· τελευταῖον δ'εἶπεν, «εἰς τῶν προγόνων μας ἔλεγε πᾶν μέτρον ἄριστον, οὐκ ἀγαθὸν ὑπερβασίη. Εὐχομαὶ ὁ Θεὸς νὰ σώσῃ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας» (1). Ἡ μὲν πρόβρῃσις τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπραγματοποιήθη μετὰ ἑξ ἔτη. Ἡ δ'εὐχὴ αὐτοῦ δὲν ἐπῆρκεσε νὰ σώσῃ καὶ τὴν τότε δυναστείαν.

Βλέπων τὰ διαβήματα τοῦ Ὀθωνος, ἐλυπεῖτο μὲν σφόδρα διὰ τοὺς ἐκ τούτων ἀναποδράστους κλονισμοὺς, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ συνετέλεσεν, οὔτε εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀλφρέδου ἀνεμίχθη, οὔτε εἰς τὴν τοῦ Γεωργίου ἡρωτήθη· ὅτε δ' ἤκουσε τὴν παραχώρησιν τῆς Ἐπτανήσου «χαίρω», εἶπεν, «ὅτι οἱ διάδοχοι ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι ἡμῶν.» Ἐπὶ δὲ τῶν διαβημάτων τῆς τελευταίας Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἐπὶ τῆς πορείας τῆς νέας δυναστείας ἀμφίβολον εἶναι, ἂν τις συνεβουλεύθῃ ποτὲ καὶ τὴν ἐμπειρίαν, καὶ τὰ φῶτα, καὶ τὸν ἀκραιφνῆ πατριωτισμὸν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις παθὼν πρὸ πολλοῦ μὲν ἀμβλυωπίαν, ἐσχάτως δὲ καὶ τελείαν σχεδὸν τύφλωσιν, ἴσως καὶ ἔνεκα τῆς ἐπὶ πολὺ ἐπασχολήσεως τῶν ὀφθαλμῶν του, ἔζη ἀπεσειρμένος καὶ ἀπεβίωσε τὴν ἑκτην Αὐγούστου τοῦ 1865 ἐν Αἰγίνῃ. Ἐπὶ θορυβώδους τινὸς καὶ ἀπρεποῦς συνεδριάσεως τῆς τελευταίας ἐθνοσυνε-

(1) Ἰδὲ Θρασ. Ζαΐμη λόγ. ἐν τῇ μνημ. Μαυροκορδάτου Σελ. 13.

λεύσεως, «λυπούμαι μὲν,» εἶπε παρακαθημένῳ τινὶ φίλῳ, «ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια μοὶ ἀφῆρесе τὴν ὄρασιν· ἀλλ' ἂν ἤθελε μοὶ ἀφαιρέσει συνάμα καὶ τὴν ἀκουήν, δὲν ἤθελον ἀντιληφθῇ τῶν σημερινῶν ἀσχημιῶν τῆς πατρίδος μου.»

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Μαυροκορδάτου· ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι γὰρ παραθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ κρίσεις τινας τῶν Εὐρωπαϊῶν περὶ αὐτοῦ.

Καὶ ὁ μὲν Γόρδων, ὁ οὐδόλως φειδόμενος τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐν πολλοῖς μάλιστα καὶ ἀδίκως ἐξελέγχων αὐτόν, ἐπὶ τέλους ἀποφαίνεται «ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ φέρῃ εἰς αἶσιον πέρας ἔργον τοιοῦτον» (1) ἐννοῶν τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα.

Ὁ δὲ Φίνλαῦ, ὁ ἐν πολλοῖς μὲν ἀντιγράψας τὸν Γόρδωνα· τὰς δὲ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου μομφὰς αὐτοῦ τεραστίως μεγαλοποιήσας, καὶ πολλὰς ἄλλας κατ' αὐτοῦ τε καὶ κατ' ἄλλων οὐκ ὀλίγων ἐπινοήσας, καὶ αὐτὴν πρὸς τούτοις τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου εἰς ἀδεξιότητα τοῦ Μαυροκορδάτου ἀποδιδούς, «κ' ἐν τούτοις,» λέγει, «τὸ ἔτος 1822 ὑπῆρξεν ἐποχὴ δόξης διὰ τὴν Ἑλλάδα· καὶ ἂν ὁ τότε πρόεδρος Μαυροκορδάτος ἐγίνωσκε νὰ ἐκτελέσῃ κάλλιον τὰ προεδρικὰ αὐτοῦ καθήκοντα, μέρος τῆς δόξης ταύτης ἤθελεν ἀντανακλᾶ εἰς τε τὸν πρόεδρον καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησίν του» (2).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἀμφοτέρωι μὲν οὗτοι οἱ Ἀγγλοι ἱστορικοὶ οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, δεικνύουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ Μαυροκορδάτου συμπάθειαν· ἀλλ' ὁμῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ μέχρι τέλους τοῦ βίου του κατεσουκοφαντήθη ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του ὡς Ἀγγλόφρων.

Ἀπαθέστερος τῶν Ἀγγλῶν ὁ Ἀμερικανὸς Χάου,

(1) 'Idē Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag 267.

(2) 'Idē Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. pag 300—301.

μάρτυς καὶ οὗτος αὐτόπτης τοῦ ἀγῶνος, ἀποφαίνεται περὶ Μαυροκορδάτου οὕτως «ἐλάλει πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας· ἡ μὲν εἰς τὰ πολιτικὰ δεξιότης του ἦτο ἀρίστη· ἡ δὲ διάνοια, μεγάλη. Εἶχε συναίσθησιν τῆς ἀξίας του . . . ἄνευ συγγενικῆς ὑποστηρίξεως, ἄνευ στρατιωτικῆς δόξης καὶ ἄνευ χρημάτων ἐκτῆσατο καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετήρησεν ὑπεροχὴν. Τὸ δὲ ἀληθὲς αἷτιον τοῦ κατ'αὐτοῦ κόμματος ἦτο, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεθύμει νὰ περιορίσῃ τὰς καταχρήσεις καὶ νὰ εἰσάξῃ τάξιν καὶ πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν· διεχειρίσθη ἄνευ ἐλέγχου μεγάλας ποσότητος δημοσίων χρημάτων, καὶ ὅμως αἰετοτε ἦτο πένης» (1). Ὁ φιλαλήθης συγγραφεὺς ἐλησμόνησεν ἴσως νὰ προσθέσῃ, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο καὶ εἷς τῶν σώφρονεστέρων καὶ λιτοτέρων καὶ μετριοφρονεστέρων ἀνδρῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Πολλάκις ἐστερεῖτο καὶ αὐτῶν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς αὐτὸν κ' ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτου ἀνεμίγνυέ ποτε τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα.

Ὁ δὲ Αὐστριακὸς διπλωμάτης καὶ συγγραφεὺς Πρόκες-
"Οστεν, πλὴν τῶν ὅσων εἶδομεν, «ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος,» λέγει, «ἦν ἀνὴρ συνετὸς, κ' ἐμπειρίαν τῶν τε πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων κεκτημένος» (2). Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ὁ αὐτὸς διπλωμάτης λέγει «ὁ Μαυροκορδάτος ἀπὸ τοῦ 1818 συνέγραψε κ' ἐπεμψεν εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ ὑπόμνημα, ἐν ᾧ παριστᾷ τοὺς μὲν Τούρκους ὡς προσεγγίζοντας εἰς τὴν ἀφεικτον καταστροφὴν των· τὴν δὲ ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀναγκαίαν καὶ ἐπικειμένην» (3).

(1) Ἰδὲ An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 61

(2) Ἰδὲ ἱστ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 120.

(3) Ἰδὲ Ἀπόθ. Σελ. 17.

Ὁ δὲ Ἰταλὸς Κόμης Πέκκιος ἀποφαίνεται περὶ Μαυροκορδάτου οὕτως· «εἶχε πάσας τὰς ἀρετὰς ἑνὸς πρωτοπουργοῦ, ἠννόει καὶ ἐξετέλει ἐπιδεξίως τὰς ὑποθέσεις· ἦτο κάτοχος τοῦ λαβυρίνθου τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας· ὁ πρῶτιστος δὲ σκοπὸς τοῦ ἦτο νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του» (1).

Ὁ δὲ Γάλλος Πουκεβίλ ἐξομολογεῖ τὸν Μαυροκορδάτον ἐν πολλοῖς μετὰ τοῦ Φωκίωνος. Ἐὰν δ' ἐπιτρέπηται ἤδη νὰ ἐκφέρωμεν καὶ ἡμεῖς σύντομόν τινα κρίσιν καὶ οἶωνεὶ ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ὧν εἶπομεν, οὐδόλως δυστάζομεν ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἐχρημάτισεν, ὡς ὁ δεξιώτερος, νουνεχέστερος καὶ ἀφιλοκερδέστερος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὅφ' ἓνα μὲν Βίκτορα Ἐμμανουήλ, ἤθελεν ἴσως πράξει ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, ὅσα ἔπραξε καὶ ὁ Καβούρ ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας· εὐτυχῶς δὲ οὐδέποτε ἔλλειψαν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ ὅμοιοι τοῦ Γαριβάλδου· ὑπὸ ἓνα Ὀθωνα ὅμως ὁ Μαυροκορδάτος, καίτοι λάτρις ἀποδειχθεὶς τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας, ἔπιεν ὅμως μέχρι τρυγὸς οὐκ ὀλίγα πικρά ποτήρια ἀγνωμοσύνης καὶ ἀχαριστίας ἐκ τε τῶν ἄνω καὶ ἐκ τῶν κάτω. Ἀλλ', ἅς δοξάσωμεν τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν· μεγίστη ἐγένετο σήμερον πρόδος ἐν Ἑλλάδι, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ πρόγονοι ἡμῶν, οὔτε τὴν κόνιν τῶν ὀστέων τοῦ ὁμοίου τοῦ Μαυροκορδάτου Φωκίωνος ἠνέχθησαν νὰ κατατεθῇ ἐνταῦθα, ἐν Ἀθήναις, ἵνα μὴ μολυνθῇ ἡ ἱερὰ πόλις τῆς Παλλάδος. Τοιοῦτόν τι εὐτυχῶς δὲν ἔπαθεν ὁ Μαυροκορδάτος· τοῦναντίον μάλιστα ὡς εἶς καὶ μόνος ἀνθρώπος ἀπαξάπαντες οἱ κάτοικοι Πειραιῶς καὶ Ἀθηναίων μετ' ἀλλήλοισιν πένθους συνώδευσαν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐνδόξου πολίτου εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα. Ἀλλ' οὗτος ἴσως

(1) 1st Naration of Counto Pecchi pag 61.

ἤθελε στερεῖσθαι, ζῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων, ἂν ἡ θεία πρόνοια, ἀμείδουσα ἐπαξίως τὰς ἀρετὰς του, μὴ ἐδωρεῖτο αὐτῷ δύο υἱούς, ἐναρέτους ἀμφοτέρους, καὶ εὐτυχήσαντας καὶ συζευχῶσι μετὰ πλουσίων καὶ ἐναρέτων συζύγων. Ἀποπερατοῦντες δ' ἐνταῦθα τὸν βίον τοῦ Μαυροκορδάτου, εὐχόμεθα πᾶσι τοῖς υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς πολιτικοῖς ἀνδράσι τῆς Ἑλλάδος καὶ μιμηθῶσι καὶ πολλαπλασιάσωσι μάλιστα πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ μεγάλου τούτου πολίτου.

Πάντη ἄμεμπτοι βεβαίως δὲν ἦσαν, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε ἄπαντες οἱ σύγχρονοι καὶ ὁμοταγεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες σήμερον, ἐὰν ἔχωμέν τι καὶ μεμψῶμεν αὐτῶν, εἶναι ἢ πέραν τοῦ μέτρου περιεσταλμένη χρῆσις τῶν τε φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων αὐτῶν πλεονεκτημάτων. Θαρράλεωτέρα τις τόλμη καὶ ὀλιγωτέρα πρὸς ἀλλήλους ἀντιζήλια ἤθελον φέρηεῖς αἰσιώτερον πέρας τὸν μέγαν ἀγῶνα· ἤθελον καταστήσει ἴσως πρὸ πολλοῦ τὴν Ἑλλάδα ἀρτίαν, ἢ τοῦλάχιστον ἤθελον ἀπαλλάξει αὐτὴν πολλῶν ταπεινώσεων ἕνεκα τῆς μικρότητός της· «ἂν οἱ συμπατριῶταί σου εἶχον ὀλιγώτερον φόβον μὴ βλάβῃσι τὴν πατρίδα μετὰ τὰς δικαίας ἀξιώσεις των, εἶπεν ἡμῖν ποτε ὁ Ἀβούτι, ἤθελον καταστήσει τὴν Ἑλλάδα πρὸ πολλοῦ ἰσχυρὰν καὶ σεβαστὴν ἀνὰ τὴν ὑφήλιον· ὅπως κατέστησαν αὐτὴν πάλαι μὲν ποτὲ οἱ πρόγονοι αὐτῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀγῶνος, οἱ πατέρες ὑμῶν».

Ι. ΚΟΛΕΤΗΣ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ

Τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐγεννήθη ἐν Συρράκῃ ὁ Κωλέττης, ἀκριβῶς μὲν εἶναι ἄγνωστον. Εἰκάζεται ὁμῶς, ὅτι εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας περὶ τὸ 1773· διότι ἐτελεύτησεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1847· καὶ ἦγε τότε τὸ ἐβδομηχόσιον τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Νικόλαος· ἦτο εἷς τῶν σημαινόντων ἐν τῇ χώρᾳ του, καὶ ἐχρημάτισε προεστὼς αὐτῆς· ἡ δὲ μήτηρ του, Ξάνθη· καταγομένη ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ περιωνύμου προεστοῦ Δημάκη καὶ δευτέρα ἐξαδέλφη τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Γεωργίου Τουρτούρη. Εἶχε δὲ καὶ ἀδελφὸν πρεσβύτερον Χρῆστον, ἄγαμον ἀποβιώσαντα· καὶ μετ' αὐτὸν, δύο ἀδελφάς, τὴν γνωστὴν παρ' ἡμῖν Αἰκατερίναν Μπασκλαβάνη, τὴν πενθερὰν τοῦ ποτὲ ὑπουργοῦ καὶ γερουσιαστοῦ Χατζιάκου· καὶ ἑτέραν, Μαρίαν.

Νήπιον ἔτι ὄν, μετεφέρετο ἐν ἀγκάλαις τῆς μητρὸς του, ἀπὸ Συρράκου εἰς Καλαβρύτας· καθ' ὁδὸν ἀπῆντησε σεβάσμιον, ἐνάρετον καὶ ἱκανῶς πεπαιδευμένον πρεσβύτην, ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει τότε διατελοῦντα ἐν Ἡπείρῳ, θεωρούμενον μάλιστα ὡς ἅγιον καὶ καλούμενον ἅγιον Κοσμᾶν· οὗτος, ἄμα ἰδὼν τὸ βρέφος, ἠυλόγησεν αὐτὸ, καὶ προεῖπε τῇ μητρί του, ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ διαπρέψει μεγάλως καὶ θὰ δοξασθῇ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κωλέττης, ἐσέβετο ὑπερμέτρως τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου καὶ εἶχεν εἰς μεγίστην ὑπόληψιν τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Τὰ μὲν πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ὁ Κωλέττης παρὰ

θανόν παρ' ἐφημερίου τινός ἐν Συρράκῳ, ὅπως εἶπεν τότε· μετὰ δὲ ταῦτα μετέβη εἰς Καλαρρήτας, κ' ἐμαθήτευσεν ἐπὶ τινα χρόνον παρὰ τῷ περιωνύμῳ ἑλληνιστῇ Παπαγεώργῃ. Παράδοξον ἴσως θὰ φανῇ, ὅτι ἐν Καλαρρήταις ὑπῆρχε περιώνυμος ἑλληνιστής· ἀλλ' αἱ κωμοπόλεις Συρράκου καὶ Καλαρρήτων ἤχμαζον κατὰ Πουκεβίλ μεγάλως μέχρι τοῦ 1814. «Καίτοι ἐκ φύσεως προωρισμένοι οὔσαι, λέγει ὁ διάσημος οὗτος συγγραφεύς, ἀνὰ κατεικῶνται, διὰ τὸ χρημνῶδες, τὸ ἄγονον καὶ τὸ ἀπότομον τοῦ ἐδάφους, ὑπὸ ἀετῶν καὶ ὀρνέων μᾶλλον, ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων, οὐδὲν ἦττον ὁμως ἐκάστη ἡρίθμει ἀνὰ πεντακοσίας οἰκογενείας, εὐημερούσας· κ' ἐν Καλαρρήταις ἰδίως ἐδύνατο τότε ὁ περιηγητὴς νὰ εὕρῃ ἅπαντα τὰ πρὸς εὐζωίαν, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδὲ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, οὐδὲ καλῶν βιβλιοθηκῶν, ἐκλεκτὰς καὶ σπανίας μάλιστα ἐκδόσεις συγγραφέων ἔχουσῶν. Ἡ εὐημερία αὕτη προήρχετο,» προσθέτει, «τὸ μὲν ἐκ τοῦ βιομηχάνου κ' ἐργατικοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων· τὸ δὲ, ἐκ τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν μετὰ τῆς Δύσεως» (1).

Ἀποπερατώσας κ' ἐν Καλαρρήταις τὰς προκαταρκτικὰς σπουδὰς τοῦ ὁ Κωλέττης, εἰσῆλθεν ὡς μαθητευόμενος εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἐμπορικὸν κατάστημα τοῦ Κώστα Δήμου· ἐκεῖ δὲ συνέβη αὐτῷ τὸ ἐξῆς εὐτύχημα. Ὁ καταστηματάρχης εἶχε προσκαλέσει εἰς γεῦμα τὸν πλούσιον καὶ πολλὰ ἰσχύοντα παρὰ τῷ Ἀλῇ πασοῦ ἐμπορον Γεώρ. Τουρτούρη, τὸν διὰ τοῦ μειλιχίου τρόπου τοῦ μᾶλλον, ἢ διὰ τοῦ πλούτου τοῦ πολλοῦς πολλάκις ἐκ μεγάλων, κεφαλικῶν μάλιστα, κινδύνων παρὰ τῷ τυράννῳ ἐκείνῳ σώσαντα. Μόλις μαθὼν ὁ ἀγαθώτατος οὗτος ἀνὴρ, ὅτι ὁ ἀνεψιός του ὁ Κωλέττης, καίτοι εὐδοκίμων ἐν τῷ ἐμπορίῳ, κ' ἐλπίζων ἐν αὐτῷ προαγωγὴν, ἐπεθύμει ὁμως

(1) 1de Voyage de la Grèce par Pouqueville tom. ij. pag. 388—388.

νὰ διδαχθῇ πλείοτερα γράμματα, συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν διδάσκαλον Ψαλίδαν, καὶ παρέσχε πάσας τὰς εὐκολίας πρὸς σπουδὴν. Ταχέως μαθὼν ἐν Ἰωαννίνοις ὁ σα ἐδύνατο, ἀπῆλθεν εἰς Πίσσαν τῆς Ἰταλίας πρὸς σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς. Ἐκεῖ δ' εὗρε σπουδάζοντα φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας τὸν Θεόφιλον Καίρην, μεθ' οὗ συνέδεσεν ἔκτοτε οἰκειότητα καὶ φιλίαν. Θερμουργὸς δ' ὢν, πιθανὸν μὲν νὰ συνεσκέπτητο μετὰ τῶν συνομηλίκων καὶ νὰ συνεσχεδιάζέ τι καὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος· δὲν εἶναι ὁμῶς καὶ βέβαιον τὸ ὑπὸ τινων δημοσιευθὲν, ὅτι οὗτος ἐν Πίσσῃ καὶ οὐχὶ ὁ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Σπάχος συνέγραψε καὶ φιλελεύθερόν τι φυλλάδιον, ἐπιγραφόμενον «Ν ο μ α ρ χ ί α·» διότι τοῦτο μὲν ἐδημοσιεύθη τῷ 1806· ὁ δὲ Κωλέττης ἣ δὲν εἶχεν ἀπέλθει τότε εἰς Ἰταλίαν, ἣ μόλις εἶχεν ἀφίχθῃ· καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ ἀμέσως τοιοῦτου ἔργου. Βέβαιον ὁμῶς εἶναι, ὅτι ὁ Κωλέττης αἰέποτε ὀνειροπῶλει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· ἵνα δὲ ἀποδίδῃ σπουδαιότητά τινα εἰς τὰ τῆς νεανικῆς φαντασίας του ὀνειροπολήματα, ἀνεμίγνυεν ἐν αὐτοῖς λίαν ἐπιδεξίως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκπληττοντος τότε τὸν Κόσμον Ναπολέοντος· πιθανὸν δὲ εἶναι, ὅτι τὰ ὀνειροπωλήματα ταῦτα τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν συνομηλίκων νὰ περιῆλθον εἰς γνῶσιν καὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ στρατηγοῦ τοῦ Ναπολέοντος Δανζελιώτου, ὅστις, ἐπανακάμπτοντος τοῦ Κωλέττου διὰ Κερκύρας, τῷ 1813, προσεκάλεσεν αὐτὸν καὶ τῷ ἐλάλησε πολλὰ, ὡς ἐν γνῶσει ὦν τῶν ὀνειροπωλημάτων· ἀλλ' οὔτε προέτρεψεν αὐτὸν εἰς ταῦτα, οὔτε ἀπέτρεψε. Καθ' ἃ δ' ἐμάθομεν ἐν Ἰταλίᾳ μόνον περὶ ἰατρικοῦ ἀντικειμένου ἔγραψεν ὁ Κωλέττης αἰνέσιμόν τινα πραγματείαν καὶ οὐδὲν ἕτερον.

Εἰς Ἰωάννινα δὲ ἔφερε δύο κιβώτια, ἔμπλεα τῶν πατριωτικῶν ἀσμάτων τοῦ Ῥήγα· ἐν ἀντίτυπον τούτων

περιήλθε καὶ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὅστις μετὰ μεγάλης ὀργῆς ἐπέδειξεν αὐτὸ τῷ Τουρτούρῃ καὶ ἠρώτησε μὴ τυχόν τὸ ἔφερεν ὁ Κωλέττης. Ἐμβρόντητος γενόμενος ὁ ἀγαθὸς γέρον, ἔσπευσε κ' ἔμαλε παρὰ τοῦ ἰδίου Κωλέττου, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ του ἀπεκρύπτοντο πολλά· ἀμέσως τότε θεῖος καὶ ἀνεψιὸς κατέστρεψαν ὁλονυχτῆς ἅπαντα τὰ περιεχόμενα ἐν τοῖς κιβωτίοις.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πρώτου τούτου κινδύνου ὁ Κωλέττης, τῇ συστάσει τοῦ Τουρτούρῃ, διωρίσθη ἱατρὸς τοῦ Μουχτάρ Πασσᾶ. Τοσοῦτον δὲ μεγάλην ἐκτήσατο μετ' οὐ πολὺ τὴν εὐνοίαν τοῦ τυράννου τούτου, ὥστε ὁ λάγνος υἱὸς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐπίστευεν, ὅτι ἐφ' ὅσον ἔχει ἱατρόν του τὸν Κωλέττην, δὲν πρέπει νὰ φοβῆται τὸν θάνατον. Τοῦτο θὰ φανῇ ἴσως ἀπίστευτον, ἀλλὰ γνωστὸν εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, ἐπὶ τινα χρόνον ἐπίστευεν, ὅτι Στέργιός τις θὰ τὸν καταστήσει ἀθάνατον· ἐδαπάνησε μάλιστα πολλὰ πρὸς τοῦτο, καὶ ὅτε ἐβεβαιώη ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἀπηγγέλονε τὸν ἀτυχῆ Στέργιον. Τοιοῦτόν τι οὔτε ἐπηγγέλθη, οὔτε ἔπαθεν ὁ Κωλέττης. Ὁ Μουχτάρ Πασσᾶς ὅμως, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διὰ παντός παρ' αὐτῷ διαμονὴν τοῦ ἱατροῦ του, ἀπεπειράθη νὰ νυμφεύσῃ καὶ ἡδραβώνισεν αὐτὸν διὰ τῆς βίας· μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Βασιλικῆς Πλέσσου, Ρούτιως, ἀδελφῆς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Τασούλα καὶ Κωστάκη Πλέσσου. Τὴν νεάνίδα ταύτην, καίτοι ἔχουσιν πολλὰ φυσικά τε καὶ ἐπὶκτητὰ πλεονεκτήματα, ὁ Κωλέττης ἠναγκάσθη μὲν νὰ μνηστευθῇ, ἀλλὰ δὲν συγκατετίθετο νὰ λάβῃ καὶ ὡς σύζυγον, διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι τῷ ἐπεβλήθη, καὶ ὅτι ἦτο θυγάτηρ τῆς λίαν εὐνοουμένης τοῦ Μουχτάρ Πασσᾶ Βασιλικῆς, ἣν καὶ ἄκουσαν ἡγαγεν εἰς τὸν γυναικωνίτην τοῦ ὀ τύραννος. Ἀνέβαλε λοιπὸν ὑπὸ μυρίαῖς προφάσεσι τὸν γάμον εἰς τὸ ἐπάπειρον· ἐκλείψαντος δὲ τοῦ Μουχτάρ Πασσᾶ, ἐκήρυξε

καὶ τὸν ἀρραβῶνα ἄκυρον, καὶ οὕτω τὴν γέαν ταύτην διὰ τὰ σπάνια πλεονεκτήματάτης συνεζεύχθη βραδύτερον καὶ κατέστησεν εὐτυχὴ πλούσιός τις εὐπατρίδης Ἀγγλος, ζῶν εἰσέτι μετ' αὐτῆς ἐν Αὐστραλίᾳ, ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος.

Ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ὑπολήψει ζῶντος τοῦ Κωλέττου τότε ἐν Ἰωαννίνοις, ἤρξαντο αἱ προπαρασκευαὶ τοῦ ἀγῶνος διὰ τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς ἐταιρίας· καὶ δὲν μνημονεύει μὲν ἡ ἱστορία τοῦ κατηχητοῦ τοῦ Κωλέττου, ἀλλ' ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι πολλοὶ τῶν διαπρεπόντων τότε ἐν Ἡπείρῳ, οὐ μόνον κατηχήθησαν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίως συνέπραξαν εἰς εὐδόωσιν τῶν τῆς ἐταιρίας· τινὲς μάλιστα ἀπεπειράθησαν, ὡς λέγεται, οὐ μόνον νὰ κατηχήσωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ βαπτίσωσι τὸν Ἀλῆ Πασᾶν.

Ἐπὶ τῆς ἀποκhrύξεως τούτου ὁ μεγαλόνους Κωλέττης ἀπέφυγε δύο δεινὰ, τὸ νὰ συνοδεύσῃ δηλαδὴ τὸν πελάτην τοῦ Πασᾶν εἰς Μπεράτι, καὶ τὸ μὴ κλεισθῇ καὶ πολιορκισθῇ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατώρθωσε, προσποιηθεὶς νόσον· τὸ δὲ δεύτερον, δοθεὶς ὡς ὀμηρος δῆθεν ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του, οὓς, ἵνα τηρῇ εἰς ὑποταγὴν, ἔλεγε τῷ Σατράπῃ, ἔπρεπε νὰ μένῃ ἐλεύθερος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἐπιβλέπῃ καθ' ἅπαντα τὰ διαβήματα.

Οὕτω διαβουκολήσας ἐπὶ πολὺ τὸν πονηρότερον τῶν τυράννων ὁ Κωλέττης, κατώρθωσε νὰ φύγῃ ἐξ Ἰωαννίνων τὴν παραμονὴν τοῦ ἐντελοῦς ἀποκλεισμοῦ τοῦ τυράννου ἐν τῷ φρουρίῳ, νύκτωρ, μετημφισμένος εἰς χωρικὸν, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ Στουρνάρη, σπυρσάντων ἐξ Ἀγράφων καὶ Ἀσπροποτάμου μεταξύ τῶν πρώτων εἰς πολιορκίαν τοῦ τυράννου. Ἀναγνωρισθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τινων ἀληπασσαλιζόντων, κατεδιώχθη μὲν, ἀλλ' ἐσώθη τῇ ὠκυποδίᾳ τοῦ ἵππου του. Ἀμα δ' ἀφι-

χθεις εις την πατρίδα του, ἤρξατο νὰ συνεννοῇται μετὰ τῶν πέριξ καπετανέων καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Ῥάγκου περὶ ὅσον ἔνεστι μεγαλειτέρας ἐκτάσεως τοῦ ἀρξαμένου ἤδη ἀγῶνος· καὶ ἐπανάστησε τῷ ὄντι κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1821 πολλὰ τῶν λεγομένων Βλαχοχωρίων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἠὺδοκίμησεν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη· διότι οἱ κάτοικοι, εὐποροὶ ὄντες καὶ βιομήχανοι, ἐστεροῦντο κατὰ Φίνλαῦ στρατιωτικῆς ἀγωγῆς. «Ἐπείσθησαν μὲν εἰς τοὺς προεστοὺς καὶ ἰδίως εἰς τὸν Κωλέτην,» λέγει οὗτος, «κ' ἔλαβον τὰ ὄπλα, ἀφ' οὗ μάλιστα ἤκουσαν καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἀγράφων, ἀλλὰ δὲν ἐνεκαρτέρησαν» (1). Αὐτὸ τοῦτο συνέβη τότε καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδίως εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων Γραμμενοχώρια. Καὶ οἱ προεστοὶ τούτων διήγειρον εἰς ἐπανάστασιν τοὺς λαοὺς, ἀλλ' ἀπέτυχον· ἅπαντες δὲ οἱ ἐνοχοποιηθέντες κατέφυγον εἰς Κέρκυραν· ἀλλὰ διωχθέντες ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, εὗρον ἄσυλον εἰς τὸ Σοῦλι. Ὁ δὲ Κωλέττης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνοχοποιηθέντων κατέφυγον εἰς Μεσολόγγιον, ἐνθα ἠξιώθησαν φιλανθρώπου ὑπὸ τε τῶν κατοίκων καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου περιποιήσεως. Αὐτοῖσι δὲν διέτριψεν ἐπὶ πολὺ ὁ Κωλέττης, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον.

Συνελθούσης δέ μετ' οὐ πολὺ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτης τῶν Ἑλλήνων ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Κωλέττης τὸ μὲν πρῶτον συνέπραξε μετ' αὐτῆς ὡς πληρεξούσιος τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου, ἀπήγγειλε καὶ λόγον τόσον ἐνθουσιαστικόν, ὥστε ὁ μέγα ἰσχύων τότε Παπαφλέσσας καταβάντα τοῦ βήματος ἐνηγαλίσθη περιπαθῶς τὸν ῥήτορα καὶ μετὰ δακρύων ἐξεφώνησε τὸ «εὖ-ρεν ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ.» Οἱ ἄνδρες οὗτοι τῷ ὄντι ὁμοίαζον μεγάλως καὶ συνέστησαν στενὴν ἑκτοτε φιλίαν. Ἐκτοτε ἔλεγεν ὁ Κωλέττης ἡρ-

(1) Hist. of the Greek revolution by Finlay Vol. j. pag. 224.

ξάτο τὸ πολιτικόν μου στάδιον.» Τὴν 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ὁ Κωλέττης διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν· (1) ὑπουργοῦ δὲ τῶν στρατιωτικῶν διορισθέντος τοῦ στενῶς πολιορκουμένου τότε ἐν Σουλίῳ Νώτη Μπότσαρη, τὰ κατήκοντα τούτου «τὸ μὲν πρῶτον» λέγει ὁ Γερμανός, «ἀνετέθησαν τῷ ἀντιπροέδρῳ τοῦ βουλευτικοῦ Πέτρῳ Μαυρομιχάλῃ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγου ἡμέρας ἀφείθη καὶ ὁ Πέτρος Μπεγῆς ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Μινιστερίου τούτου καὶ διωρίσθη ἐπιτροπικῶς ὁ Κωλέττης» (2).

Εἰς ἀμφοτέρα τὰ ὑπουργεῖα ταῦτα, τὰ διοικήσαντα τότε λαοὺς καὶ στρατοὺς, ἄνευ γεγυμνασμένων ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν τὰ συγκροτήσαντα μάχας, ἄνευ σχεδὸν ὀπλῶν, τροφῶν, χρημάτων καὶ πολεμεφοδίων μόνος ὁ Κωλέττης ἐδύνατο νὰ πράξῃ τι, κ' ἐπραξε τῷ ὄντι πολλά, ἰδίως ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλι. Συνετέλεσεν εἰς τὴν ματαίωσιν αὐτῆς κ' ἐπῆλθον τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα, πρὶν κατ' ἔτι πρὸς τοῦτο οὔτε κόκκος πυρίτιδος. Σὺν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ στρατιᾷ ὁ Σουλτάνος ἐπεμψεν, ὡς γνωστὸν, καὶ ἰσχυρὸν στόλον, ἵνα ἐπισιτίσῃ τὸ Ναύπλιον, καὶ τ' ἄλλα πολιορκούμενα φρούρια, καὶ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Δράμαλι πρὸς διάλυσιν τῶν πολιορκιῶν καὶ ὑποταγὴν, ἢ καταστροφὴν τῆς Πελοποννήσου. Οἱ πάντες τότε ἐθεώρησαν τὸν κίνδυνον τρισμέγιστον· καὶ ἡ μὲν Κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τι πλοῖον. Μοίραρχος δὲ τις τῶν παραπλεόντων Γαλλικῶν πλοίων, ἰδὼν τὸν τουρκικὸν στόλον, ἔσπευσεν εἰς Ναύπλιον καὶ ἀπήτησε νὰ λαλήσῃ περὶ σπουδαίων πραγμάτων εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν· αὕτη δ' ἐπεμψε πρὸς τοῦτο τὸν Κωλέτην. συναδευθέντα εὐτυχῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Κιάππῃ,

(1) Ἴδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν πῆς ἑλλ. ὑπὸ Μούμουκκ Τόμ. 6, Σελ 82.

(2) Ἴδὲ Ἰστορήματα κτλ. ὑπὸ Γερ. Σελ. 93.

φιλέλληγος Ἰταλοῦ, ἐκθύμως καὶ εἰλικρινῶς ἀγωνισαμένου· (1) Μόλις ἰδὼν τὸν Κωλέττην ὁ Μοίραρχος «λυπηρὰν ἔχωνά σοι ἀναγγεῖλω» τῷ εἶπεν· «εἰδῆσιν· ὅπισθέν μου ἀφικνεῖται τριμέγιστος Τουρκικὸς στόλος, καθ' οὗ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσι τὰ σκάφη Σας. Σὰς συμβουλεύω, νὰ σκεφθῇτε περὶ ὑποταγῆς.» «Διὰ τοῦτο,» ἀπήντησεν ἀπαθῶς ὁ Κωλέττης, «δὲν ἐπέμψαμεν τοὺς στόλους μας εἰς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ἵνα ἐλκύσωμεν τοῦτον εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον καὶ κατακαύσωμεν ἀθρόον διὰ τῶν τριάκοντα πέντε πυρπολικῶν μας, ἅτινα τὴν ἐμφάνισίν του μόνον προσμένουσιν, ἵνα ἐπιτεθῶσι.» Βεβαιώσαντος τὴν μὴ ἀληθῆ ταύτην ἀπάντησιν καὶ τοῦ Κιάππῃ, καὶ εἰδοποιηθεὶς περὶ τούτου ἀμέσως καὶ ὁ Ναύαρχος Τοῦρκος, οὗτος μὲν ἐναύλωσε δύο Αὐστριακὰ πλοῖα, συλληφθέντα ὑπὸ τῶν ἐλλήνων, ἵνα ἐπισιτίσωσι τὸ Ναύπλιον· ὁ δὲ μέγας στόλος οὔτε ἀπεπειράθη νὰ προσεγγίσῃ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον· ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Πάτρας καὶ ἐπανέκαμψεν, ὥς γνωστὸν, ἀπρακτος. Οὕτω λοιπὸν ὁ Κωλέττης, διὰ μόνῃς τῆς προσποιητῆς ἐκείνης ἀπαθείας του καὶ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματός του συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι, ἵσως πλειότερον πολλῶν ἄλλων· διότι βεβαίως, ἂν συνεκοινῶναι οὗτος μετὰ τοῦ στόλου, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καταστραφῇ· ἵσως μάλιστα καὶ ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα διὰ τε τῶν ἄλλων τέκνων τῆς καὶ διὰ τοῦ στρατηγήματος τοῦ Κωλέτου. Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, καίτοι πρόσφυξ ἐλλῶν, καὶ οὐδὲν

(1) Ὁ ἀληθὴς οὗτος φιλέλληγ, λόγιος ὢν, ἐπελήφθη βραδύτερον ἐν Ὑδρᾷ τῆς ἐκδόσεως μιᾶς τῶν σπουδαιότερων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀρχαιοτέρων ἐφημερίδων τοῦ Φ. λου τοῦ Νόμου, καὶ ἔτι βραδύτερον ἀποκατέστη ὀριστικῶς ἐν Ἑλλάδι, προκίσεας αὐτὴν διὰ δύο πολυτίμων τῶν ὄντι νομομαθῶν υἱῶν, τοῦ ἀξιοδακρύτου Ἀρειοπαγίτου Πέτρου, ἀποθανόντος ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, καὶ τοῦ τιμῶντος τὸν δικηγορικὸν σύλλογον Ἀριστείδου Κιάππῃ.

ἀποκομίσας μετ' αὐτοῦ, ἐν βραχεὶ ὁμῶς διαστήματι, ἐδυνήθη νὰ διαφιλονεικήσῃ τὰ πρωτεῖα, οὐχὶ μόνον μετὰ τῶν πολλὰ ἀποκομισαμένων καὶ θυσιασάντων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν τὰ πρῶτιστα φερόντων καὶ ἀρχαίαν μάλιστα καταγωγὴν κεκτημένων· πολλοὺς μάλιστα τούτων καὶ κατέβαλε καὶ ἀπέκλεισε τοῦ πατρίου ἐδάφους, ὥπερ κατωτέρω ῥηθήσεται.

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὑπουργείοις δὲν ἔπαι καὶ ὀλίγα πικρὰ ποτήρια ὁ Κωλέττης. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι, ὡς γνωστὸν, ὁ μὲν Σουλτάνος ἔπεμψεν ἐτέρας πολυαριθμοτέρας στρατιᾶς διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης· μέρος τῆς στρατιᾶς ταύτης ἀφίκετο καὶ εἰς Εὐβοίαν· ἡ δὲ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις μετέβη τὸ μὲν πρῶτον εἰς Κόρινθον· ἔπειτα δὲ εἰς Μέγαρα, ἵνα ἐπαρκῇ ἐγγύτερον. Μέγα δὲ μέρος τῶν ἐλπίδων τῆς ἐστήριζεν εἰς τὸν ισχυρότερον τῶν τότε ὀπλαρχηγῶν Ὀδυσσεά. « Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐξετέλεσε τότε ἐν Καρύστῳ τὸ καθήκον του ὡς ἔδει » λέγει ὁ Φίνλαϋ, « διότι ἐφοβεῖτο ῥαδιουργίαν τινὰ ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Κωλέττου, ὅστις ἐξετέλει συνάμα καὶ καθήκοντα ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν. » (1)

Διαφωνία τις μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ὀδυσσεως, δυστυχῶς ὑπῆρχε καὶ ἀπέληξεν, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τε Νούτσου, τοῦ Παλάσκα, καὶ βραδύτερον αὐτοῦ τούτου τοῦ ἥρωος Ὀδυσσεως, ὥσπερ ἐν τοῖς βίαις τούτου τε καὶ τοῦ Νούτσου λεχθήσεται. Ἀλλὰ τὰ αἷτια τῆς διαφωνίας ταύτης ἀμφιβάλλομεν ἂν ἦσαν ἀτομικά. Τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα διώκει τότε, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἄρειος Πάγος, συγκείμενος ἐκ καλῶν μὲν καγαθῶν πατριωτῶν, ἥκιστα ὁμῶς ἱκανῶν νὰ πολιτευθῶσι καταλλήλως πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, τὸν ἐμφο-

(1) Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. j. pag 303.

ρούμενον μὲν ὑπὸ πατριωτικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ἀνα-
τραφέντα ἐν τῇ δολιωτάτῃ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ὁ
πανίσχυρος δὲ οὗτος στρατάρχης τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλ-
λάδος, ἀνεγνώριζε μὲν τὸν Ἀρειὸν Πάγον, ἀλλὰ πολ-
λάκις ἦτο ἠναγκασμένος νὰ πολιτεύηται καὶ κατὰ τὰς
περιστάσεις πρὸς τε τὸν Ἀρειὸν Πάγον καὶ πρὸς τοὺς
Τούρκους. Μία δὲ τῶν περιστάσεων, καθ' ἧς ἐπολι-
τεύετο πρὸς τοὺς Τούρκους, ἦτο καὶ ἡ μνημονευομένη
ὑπὸ τοῦ Φίνλαυ, καὶ τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, καθ'
ὅσον ὁ Κωλέττης οὐδόλως ἐδίστασε ν' ἀπέλθῃ βραδύ-
τερον αὐτοπροσώπως εἰς Εὐβοίαν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν
τοῦ ἀγῶνος, ἐκεῖ διατρίβοντος καὶ μέγα μάλιστα δυνα-
μένου Ὀδυσσεῶς· ἀλλ' ὁ Φίνλαυ ἐπιλαμβάνεται τῆς περι-
στάσεως ταύτης, ἵνα δυσφημήτῃ συνάμα καὶ τὸν Κωλέτην.
«Οὗτος ἐφλέγετο λέγει, ὡς περ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος
ὑπὸ στρατιωτικῆς δόξης· ἦτο τῷ ὄντι καταλληλό-
τερος τούτου εἰς τὰ στρατιωτικά. Ἐπεισε τὰ μέλη
τῆς Κυβερνήσεως νὰ τὸν διορίσωσι στρατάρχην, ἢ ἀρ-
χηγὸν τοῦ σιρατοῦ, ὃν ἤελε συναθροίσει εἰς Εὐβοίαν.
Καὶ πράγματι μὲν, πλὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ ἀ-
νατιτήματος καὶ τῆς ἀλβανικῆς ἐνδυμασίας, οὐδεμίαν
ἄλλην εἶχε στρατιωτικὴν ἀρετὴν· ἀλλ' οὐδὲν ἦτον
διὰ μόνης τῆς ἐπιδείξεως καὶ τῶν φυσικῶν του πλεο-
νεκτημάτων ἐδυνήθη νὰ ἐπισκιάσῃ τὸ ἥλικόν Ὀδρῶς καὶ
τὴν πατριωτικὴν αὐταπάρνησιν τοῦ Φαναριώτου ἀντι-
ζήλου του· ὅστις, καὶ τοι ἔγων μικρότερον ἀνάστημα,
ἦτο ὁμῶς δραστηριώτερος. Ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἐνεφα-
νίσθησαν ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ Κωλέττης ἔφυγε κ' ἐγκατέλειψε τὴν
νῆσον εἰς τὴν τύχην τῆς. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ
διοικῶν τοὺς ἐν τῷ ἀνατολικῷ τμήματι στρατοὺς, ἀν-
τετάχθη κατὰ τῶν Τούρκων παρὰ τὴν Κάρυστον κ' ἔ-
πεμψεν εἰς Ἀθήνας ὡς τρόπαιον πεντήκοντα κεφαλὰς
Τούρκων, καὶ τρεῖς αἰχμαλώτους (1)».

Τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἄλλως ἀφηγοῦνται ἄλλοι,
ἀξιοπιστότεροι τοῦ Φίνλαυ συγγραφεῖς. Ὁ μὲν Τρι-
κούρης, «πρὸς εὐόδωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς» λέγει, «ἡ Κυ-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Cræek revolution by Finlay vol ij. pag 8.

βέρνησις ἀπεφάσισε ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν στρατοπέδων εἰς τοὺς νομοτελεστάς.» Ἀποσιωπῶν δὲ καὶ ὁλοκληρίαν τὸ ὄνομα τοῦ Κωλέττου, προσθέτει, «οἱ κάτοικοι τῆς Εὐβοίας χριστιανοί, ἀφ' οὗ ἀνεχώρησαν οἱ Ἀρειοπαγεῖται ἐσύστησαν τοπικὴν διοίκησιν καὶ διέτηρουν καὶ δύο στρατόπεδα· τὸ μὲν τοῦ Βορείου μέρους ὑπὸ τὸν Διαμαντὴν εἰς πολιορκίαν τῆς Χαλκίδος· τὸ δὲ Ἀνατολικὸν ὑπὸ τὸν Κριεζιώτην εἰς πολιορκίαν τῆς Καρύστου. Ὁ ὁπλαρχηγὸς οὗτος ἐμπόδισε τὰς συχνάς καὶ ἀκωλύτους τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Καρύστου ἐξόδους· συνέβη τὴν 5 Μαΐου μάχῃ τρεῖς ὥρας μακρὰν αὐτῆς κατὰ τὸ Βατίσι ἐνίκησε καὶ ἔστειλε πεντήκοντα κεφαλὰς εἰς Ἀθήνας καὶ τρεῖς αἰχμαλώτους, εὗς οἱ Ἀθηναῖοι λιθοβολοῦντες, ἐθανάτωσαν.» (1)

Ἄλλος δὲ συγγραφεὺς, ὁ Πουκιβίλ, γράφας ἐνωρίτερον τοῦ τε Φίνλαῦ καὶ τοῦ Τρικούπη «ὁ Κωλέττης» λέγει «διωρίσθη Ἐπαρχὸς Εὐβοίας, ἵνα φέρῃ σπουδαῖον τινὰ ἀντιπερισπασμὸν καὶ ἐπέτυχεν.» (2) Ἄλλος δὲ Ἀγγλὸς συγγραφεὺς ὁ Γόρδων «τὴν 17 Μαΐου» λέγει «ἐγένετο ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Καρύστου μάχῃ πρὸς βλάβην τῶν Τούρκων, οἵτινες ἄφησαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης τριάκοντα ἑξ νεκροὺς καὶ πλείστους τραυματίας. (3) Τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν ἐλλήνων καὶ ὁ Γόρδων ἀποδίδει εἰς τὸν Κριεζιώτην· τὸν δὲ Ὀδυσσεὺς θεωρεῖ ὡς εὐρισκόμενον τὴν 17 Μαΐου εἰς Ἀθήνας καὶ τοῦ Κωλέτου, οὔτε μνείαν ποιεῖται. Ἐκ τούτων πάντων πᾶς τις πείθεται, ὅτι ὁ Φίνλαῦ ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως κυρίως, ἵνα δυσφημίσῃ ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρέψαντας καὶ μὴ ἐκτιμήσαντας τὰ ἔξοχα αὐτοῦ προτερήματα· διότι καὶ ἐξ ὧν ἐνταῦθα

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 40.

(2) Ἰδὲ Hist. de la régénération tom. IV. pag 400.

(3) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol ij pag 43.

μετεφέραμεν ἀδιστάκτως ἐξάγεται, ὅτι ὁ μὲν Κωλέττης οὐχὶ μόνον δὲν ἀπήτησεν ἀρχιστρατηγίαν, ἀλλ' ἐς ἅλ-
λ' ἢ οὐχὶ μόνον δὲν ἔφυγε, μόλις ἰδὼν τοὺς Τούρκους,
ἀλλὰ καὶ ἐπέτυχεν ἅ φέρη σπουδαῖον ἀντιπερι-
σπασμόν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς οὐχὶ μόνον δὲν ἐπρόδωκε
τότε ἐν Εὐβοίᾳ, ὅπως ἐννοεῖ ὁ Φίνλαυ, ἀλλὰ καὶ ἔ-
λειπεν ἐν Ἀθήναις.

Ἐπανακάμψας ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὁ Κωλέττης,
καθ' ἣν ἔφυγε κατὰ Φίνλαυ, ἅμα ἰδὼν τοὺς Τούρκους,
οὐχὶ μόνον δὲν ἐξέπεσε τῆς ἀξίας του, ὡς εἶθιστο ἐν
ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἀν' ἣτο ἀληθὴς ἢ ἀφήγησις τοῦ
Φίνλαυ, ἀλλὰ διετέλει πάντοτε ἐν μεγίστῃ ὑπολήψει
ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν.
τὴν δὲ 25 Νοεμβρίου τοῦ 1823 καὶ προὐδιδάσθη, ἐκλεχ-
θεὶς παμψηφεὶ μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ κατὰ τὰ ἐξῆς
πρακτικὰ καὶ ἔγγραφα.

«Εἴτα ἐγένετο λόγος καὶ περὶ ἐκλογῆς μέλους τοῦ Ἐκτελε-
στικοῦ καὶ ἐπροβλήθη ὁ Κύριος Ἰωάννης Κωλέττης. Ψηφοφορίας
δὲ γενομένης παμψηφεὶ ἐνεκρίθη ὁ Κωλέττης καὶ ἐδόθη γνώμη τοῦ
Βουλευτικοῦ νὰ γείνη τὸ δίπλωμα καὶ νὰ τῷ σταλῇ.

»Αρ. 510.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ!

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

»Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κύριον Ἰωάννην Κωλέττην!

»Κατὰ τὸν § κδ'. τοῦ ὀργανικοῦ νόμου, ἐπεὶ δὲ ἔλλειπει με-
λος εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, ἐπροβλήθη σήμερον ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ
καὶ ψηφοφορίας γενομένης παμψηφεὶ ἐκλέχθητε ἡ ἐξοχότης Σας
μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ὡς εὐπειθὲς τέκνον, τῆς πατρίδος, ἀνα-
δεχθῆτε καὶ τοῦτο, τοῦ ὁποίου διὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σας κρίνει

ἄξιον ἢ πατρίς καὶ Σᾶς εὐχεται τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ὁδηγόν
εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.

Τῇ 25 Νοεμβρίου 1823, ἐν Ἀργεῖ.

Ὁ ἀντιπρόεδρος
ΒΡΥΣΘΕΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΕΤΟΣ.

Ὁ Γραμματεὺς
ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (1).

Πότον μὲν ἐπιτυχὴς ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐξάγε-
ται ἐκ τε τῆς ἐντυπώσεως, ἣν προὔξενει εἰς τοὺς εὐρω-
παίους ἢ διεύθυνσις τῶν τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ ἀνδρῶν, οἵοι-
ὁ Κωλέττης καὶ οἱ ὀλίγοι ὅμοιοι αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς ὑπε-
ρισχύσεως τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῶν δύο ἐμφυλίων
σπαραγμῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περιηροῦντο
τὴν Ἑλλάδα πολλοὶ διάσημοι τῆς Δύσεως ἄνδρες, τινὲς
μὲν χάριν περιεργείας· ἄλλοι δέ, ἔχοντες καὶ ἰδιαιτέραν
ἐντολήν. Εἷς τῶν πρώτων ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀγγλος Ἑ-
μερσῶν, ὅστις ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ἐντυπώσεώς του, ἁ-
μα ἰδὼν τὸν Κωλέττην, ἔγραψε τὰ ἐξῆς· «ὁ Κωλέττης,
ἱατρός τοῦ Μουχτάρ πασσᾶ χρηματίσας, εἶναι ἀναντιρ-
ρήτως ὁ δεξιώτερος καὶ νοημονέστερος τῶν πολι-
τικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος» (2), βραδύτερον δὲ προσέθηκε
τὰ ἐξῆς· «ὁ Κωλέττης εἶναι ἀρχηγὸς κόμματος, συνε-
νῶν ἐν μεγάλῃ φυσικῇ εὐφυίᾳ καὶ γνώσεσι ὅλως εὐρω-
παϊκάς (3). Ἐνεκα δὲ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων
ὁ Κωλέττης ἐφείλχουσε τότε τὴν προσοχήν, οὐμόνον τῶν
ἑπλῶν περιηγητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν
τρακτόρων. Τινὲς τούτων ἐστάλησαν τότε καὶ ὑπὸ τοῦ
Λουδοβίκου Φιλίππου, ἵνα θηρεύσωσι τὸν θρόνον τῆς
Ἑλλάδος ὑπὲρ ἑνὸς τῶν υἱῶν του. Οἱ Πράκτορες αὗται
προσῆγγισαν καὶ τὸν Κωλέττην, ὅστις, φρονίμως παιῶν,

(1) 1^{ος} Ἀρχεὶς Παλιγγενεσίας Τόμ. 6'. Σελ. 636.

(2) 1^{ος} Tableau de la Grèce en 1825 par Emerson pag. 70.

(3) 1^{ος} Αὐτόθι. Σελ. 304.

δὲν τοὺς ἀπέκρουσε· κ' ἔκτοτε ἐσχηματίσθη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπεκυρώθη βραδύτερον· ἀλλ' οὔτε οὗτος, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς εἶδομεν, ἦσαν, ὡς ἐσυκοφαντοῦντο, καθ' ὅλοκληρίαν ἀφοσιωμένοι εἰς τὰ συμφέροντα ὁ μὲν τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ, τῆς Ἀγγλίας. Ἐκαστος τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἐθήρευε πρὸ παντὸς ἄλλου τὰ συμφέροντα καὶ ἰδίως τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος· τοῦ ὁ μὲν, διὰ τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ, διὰ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἄλλοι διὰ τῆς Ῥωσσίας μᾶλλον, καὶ οὕτω κατώρθωσαν τῷ ὄντι νὰ ἐλύσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν συμπάθειαν καὶ προστάσιαν ἀπασῶν.

Αἱ ὑφιστάμεναι δυστυχῶς δυσαρέσκειαὶ κορυφωθείσαι, ἀπέληξαν εἰς τὸν πρῶτον ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν βραδύτερον προκαλέσαντα τὸν ὀλεθριώτερον τούτου δευτέρου. Εὐτύχημα τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξε τὸ νὰ ἦναι τότε μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Κωλέττης, ὅστις διὰ τῆς εὐθαρσίας καὶ διὰ τῆς συμπράξεως τῶν συναδελφῶν ἐπήρχεσε νὰ κατισχύσῃ ἡ Κυβέρνησις. Τὰ δὲ αἷτια τῶν κηλιδωσάντων τὸν ἀγῶνα ἐμφυλίων τούτων σπαραγμῶν εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα· ἐνταῦθα δ' ἐπιτραπήτω νὰ ὑποδείξωμεν τὰ σπουδαιότερα.

Πρώτιστον καὶ κύριον αἷτιον αὐτῶν ἦτο ἡ ἀνεπάρκεια, ἵνα μὴ εἰπώμεν καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις πόρων. Ἐνθα δὲ πτώχεια, ἐκεῖ, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν, καὶ γκρίνια (ἔρις). Ἐκ τῶν ὑστέρων δ' ἀπεδείχθη, ὅτι οὐδεμίαν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπανάστασιν ἐπεχείρησαν ἀνθρωποὶ μὲ τοσαύτην ἔλλειψιν πόρων, μὲ ὅσην οἱ Ἕλληγνές τὸν ἀνισώτερον ἴσως τῶν ἄλλῳ τοῦδε ὑπαρξάντων ἐν τῷ κόσμῳ ἀγώνων. Ὁ μὲν ἐχθρὸς των διέθετε τότε τοσαύτας δυνάμεις, ὅσαι ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐμπνεύσωσι φόβον καὶ εἰς τὰ ἰσχυρότερα τῶν κρατῶν, καὶ διεχειρίζετο κατὰ τὸ δοκοῦν τοσοῦτους πόρους, ὅσους, ἴσως, οὐδὲν ἐν τῷ

κόσμῳ εὐρωπαϊκὸν Κράτος. Πλὴν δὲ τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὁ ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων διέθετε κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ τὰ τεσσάρων μεγάλων σατραπειῶν, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Τύνιδος, τῆς Ἀλγερίας καὶ τοῦ Μαρόκου. Οὗτοι δὲ, εὐαρίθμοι καὶ πένητες ὄντες, καὶ θεωρηθέντες τὸ πρῶτον παρὰ πάντων ὡς λησταί, ἐστεροῦντο ἀρχῇθεν τῶν πάντων, χρημάτων τε, ὀπλῶν τε, τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων, καὶ αὐτῆς τῆς συμπαθείας τῶν Μ. Δυνάμεων. Φυσικὴ συνέπεια λοιπὸν ἦτο, ὅτι ὅσοι μὲν τῶν Ἑλλήνων ὑπόδοκίμουν πλειότερον τῶν ἄλλων, εἴλκυον εἰς ἑαυτοὺς καὶ τὸν ἀνθρώπινον φθόνον· ὅσων δὲ ὁ ὑπέρμετρος ζήλος δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς ἀξιώσεις των, ἐτρέπετο εἰς ῥαδιουργίας καὶ ἀντεγκλήσεις. Εὐεξήγητον δὲ καθίσταται διατὶ οἱ μᾶλλον εὐδοκιμήσαντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐπέσυρον εἰς ἑαυτοὺς καὶ πλειότερον φθόνον. Αὐτὸ τοῦτο συνέβη εἰς τε τὸν Κωλέττην, εἰς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ εἰς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ὀλίγους ὁμοίους τούτων. Οὐδεὶς σχεδὸν τῶν διαπρεψάντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἔμεινεν ἀσυκοφάντητος, διότι ἅπαντες ἐπεθύμουν νὰ διαπρέψωσιν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἕκαστος ἦ καὶ πολλοὶ ὁμοῦ προσεπάθουν νὰ ὑποσκελίσωσι δι' οἴουδῃποτε τρόπου τοὺς διαπρέποντας, μόνον ἵνα διαπρέψωσι καὶ οὗτοι. Ὅσα δὲ βέβαιον εἶναι τοῦτο, τόσῳ ἀναντίρρητον εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐδείχθησαν ἀνώτεροι τῶν τε περιστάσεων καὶ τῶν χαμαιζήλων ἀνθρωπίνων παθῶν. Ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦ Μαυροκορδάτου εἶδομεν, ὅτι, ἵνα δώσῃ οὗτος ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωχθέντας ὑπὸ τοῦ Κωλέττου φίλους του, Ζαΐμην καὶ Λόντον, ὡς ἀναπόφευκτον ὄρον ἀπήτησε τὸ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Κυβερνήσεως, τοῦτέστιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀντιζήλου τοῦ Κωλέττου. Ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ Παπαφλέσσα εἶδομεν ἐ-

πίσης, ὅτι ὁ πολιτικὸς οὗτος φίλος τοῦ Κωλέττου, ὡς ὑπουργὸς μὲν ἐπέπληττε τὸν ἀτυχῆ ἑπαρχὸν Γουβέλην, διότι δὲν συνέλαβεν εἰσέτι τοὺς ἀντάρτας Ζαΐμην καὶ Λόντον· ὡς πατριώτης δὲ ὑπέδεικνε τούτοις τὸ καταλληλότερον τῆς ἀποβάσεώς των μέρος πρὸς προσωρινήν ἀπόκρυψιν μέχρι τῆς συμφιλίωσεως (1). Κατὰ πόσον δὲ οἱ κατασυκοφαντηθέντες Κωλέττης καὶ Μαυροκορδάτος ἤριζον πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐξῆς ἀνεκδότου ἐπιστολῆς τοῦ πρώτου, εὑρεθείσης ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ δευτέρου.

»*Εκλαμπρότατε ἀδελφέ !*

» Ὅσοι ἐπιθυμοῦν τὴν ἐσωτερικὴν ταραχὴν τῆς ἐπικρατείας δύο μέσα μεταχειρίζονται ἐπὶ τοῦ παρόντος· πρὸς μὲν τοὺς Ἑλληνας λέγουν, ὅτι ἡ Διοίκησις σκοπὸν ἔχει διὰ τοῦ Μαυροκορδάτου νὰ πωλήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τοὺς Ἀγγλους· πρὸς δὲ τοὺς Ἀγγλους λέγουν, ὅτι ἡ Διοίκησις θέλει νὰ λάβῃ σχέσεις μὲ τοὺς Ἰππέας τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ νὰ φέρῃ ὑποκείμενόν ξένον, μοναρχικῶς νὰ διοικήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ταῦτα, λέγουν, εἶναι τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα τοὺς βιάζονται νὰ μὴ δώσωσι τὰ φρούρια εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Διοικήσεως, καὶ νὰ μὴν ὑπακούωσιν εἰς τὰς προσταγὰς τῆς, καὶ νὰ μὴ τὴν γνωρίζουν διὰ Διοίκησιν. Τὴν ἐκλαμπρότητά σου, φίλε, σὲ προσβάλλουν ὡς πρωταγωνιστὴν τοιούτων προδοσιῶν τοῦ ἔθνους. Ἐπέρυσιν καὶ προπέρυσιν ἔλεγαν, ὅτι δὲν θέλουν νὰ ὑπακούουν εἰς τὰς προσταγὰς τῆς Διοικήσεως, διότι ἡ Διοίκησις εἶχε σκοπὸν νὰ πωλήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ἄλλαις παρόμοιαις φλυαρίαις· τῶρα λέγουν ἄλλα, ἐπομένως θέλει εἰποῦν ἄλλα. Εἶναι δυνατόν μὲ τοιούτους ἀνθρώπους νὰ γείνη προκοπὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα; Τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἤρχισεν ἡ Διοίκησις νὰ λάβῃ τῶρα, ἐὰν τὰ εἶχε λάβει πρὸ καιροῦ, ἴσως τὰ πράγματα δὲν ἦτον εἰς τοιαύτην κατάστασιν ! Τὸ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τοῦ Σοφριανόπουλου γράμμα θέλει σὲ βεβαιώσῃ διὰ ὅσα σοὶ λέγω, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι τὸ πρωτότυπον τῶν ἐναντίον τῆς Διοικήσεως συκοφαντιῶν· ἀπ' αὐτὸ θέλεις ὁδηγηθῆ, ἂν πρέπη νὰ διαβῇς εἰς Σάλωνα, ἢ ὅχι, καὶ ἂν πρέπη νὰ γίνῃ ἡ προβαλλομένη συνέλευσις ἐκεῖ. Ὁ συνταγματάρχης Στάνχωπ εὑρίσκεται εἰς Ἀθήνας περικυ-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. Β'. Σελ. 174.

κλωμένος ἀπὸ τοὺς ταραχοποιότερους ἀνθρώπους τῆς Ἑλλάδος· ἀπὸ τὸν Σοφιανόπουλον λέγω, ἀπὸ Λάμπρον Νάκου, καὶ ἄλλους τοιοῦτους. Πόσα λέγουν πρὸς αὐτὸν τὸν φιλέλληνα Ἀγγλον, μόνος σου δύνῃσαι νὰ συμπεράνης. Φοβοῦμαι μήπως καὶ τὸν γελάσουν. Ταῦτα ὅλα πρέπει νὰ τὰ εἴπῃς τοῦ Βύρωνος.

Μὲ δεύτερον θέλει σοὶ σταλῇ ἡ πολιτογράφησις τοῦ Βύρωνος. Ἐδῶ ἐμπορούσαμεν νὰ κάμωμεν μεγάλα πράγματα· ἀλλὰ ποῦ τὰ χρήματα; Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ καλὸν τέλος εἰς τὴν δυσυχισμένην Ἑλλάδα. Σοὶ γράφω ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστήριον, ὅπου εὐρίσκονται πολλοὶ καὶ ὁμιλοῦν πολλὰ, καθ' ἓνας τὸ ἐδικόν του. Μόνος σου ἡμπορεῖς νὰ στοχασθῇς ἂν ἡμπορῶ νὰ σοὶ γράψω ὅσα θέλω καὶ ὅσα πρέπει νὰ σοὶ γράψω. Μὴ δίδεις πίστιν εἰς τὸν καθένα, καὶ ὑγίαινε.

Τῇ 5 Μαρτίου 1824 ἀπὸ Κρανίδιον.

Ὁ Πατριώτης καὶ ἀδελφός σου

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ.»

Ἀλλῶς δὲ ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ Κωλέττου εἰς τὸ νομοτελεστικὸν λίαν ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἤθελεν ὑπερ-σχύσει ἡ Κυβέρνησις, ἂν ἤθελε παραλάβει τὰ ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν κατεχόμενα φρούρια, καὶ ἂν ἤθελεν ἐπιβάλει τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων εὐπειθειαν εἰς τοὺς νόμους. Εἰς τοὺς ἄνδρας λοιπὸν τούτους ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ εὐδῶσις τοῦ ἀγῶνος· τὰς δ' ἔλλειψεις αὐτῶν κατὰ μὲν τὰ πλεῖστα ἀποδοτέον εἰς τὴν ἔλλειψιν πόρων καὶ πείρας· ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸ ἀκροσφαλές τῶν περιστάσεων, καὶ κατὰ μέγα ἐπίσης μέρος, εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ῥαδιουργίας· διότι καθὼς ὁ Μετερνῆχος ἀπεπειράθη, ὥς εἶδομεν, νὰ παγιδεύσῃ τὸν Μαυροκορδάτον, οὕτω καὶ ἡ λοιπὴ διπλωματία οὐδενὸς ἐφείσθη μέσου νὰ παγιδεύσῃ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δὲ τὸν Κωλέττην καὶ ἄλλοτε ἄλλους ἐκ τῶν διαπρεπόντων. Καὶ ἡ μὲν διπλωματία, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἐνήργει, ἐκάστη μάλιστα κατὰ τὰ ἴδια ἑαυτῆς συμφέροντα· μεγάλη δ' ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς διέποντας τὰ τῆς πατρίδος τότε, οἵτι-

νες οὐχὶ μόνον δὲν ἐπαγιδεύθησαν, ἀλλὰ, τολμῶμεν εἰπεῖν, καὶ ἐπαγίδευσαν, ἐξαναγκάσαντες διὰ τῆς διαγωγῆς των τὴν μὲν φιλότουρκον πρῶην Ἀγγλίαν νὰ κηρυχθῇ προστάτριά των, τὴν δὲ πανίσχυρον Ἰερὰν Συμμαχίαν ν' ἀθετήσῃ τὰ δόγματα τῆς.

Πόσῃ δὲ σπουδαιότητι ἀπέδιδον οἱ πάντες τότε εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ Κωλέττου πρὸς ὑπερίσχυσιν τῆς Κυβερνήσεως; ἐξάγεται κ' ἐκ τῆς παρὰ πόδας εἰδήσεως, ἣν, μόλις δημοσιευθεῖσαν, ἐν Ὑδρᾷ ὑπὸ «τοῦ Φίλου τοῦ Νόμου», ἀνεδημοσίευσαν ὡς λίαν ἐνθαρρύντικὴν, καὶ τὰ ἐν Μεσολογίῳ «Ἑλληνικὰ Χρονικά.» «Σήμερον τὸ πρωῒ, γράφει τὴν 26 Νοεμβρίου 1824 ἐν Ὑδρᾷ ἡ πρώτη τῶν ἐφημερίδων τούτων, ἔφθασεν ὁ ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κύριος Γ. Κουντουριώτης καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν με τιμὴν μεγάλῃν Εὐθὺς ὡς ἐφάνησαν εἰς τὴν Κόρινθον τὰ στρατεύματα τῆς Διοικήσεως, τὰ ὅποια ἦλθον ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Γκούρα, Καρτάσσου, Κατσικογιάννη κτλ. τ' ἀνταρτικὰ στρατεύματα, τὰ ὅποια ἐπολιόρκουν ἐκεῖνο τὸ φρούριον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν.

Ὁ Στρατηγὸς Χατζῆ Χρῆστος μετὰ τοῦ ἀντιστρατήγου Μακρυγιάννη ἐπροστάχθησαν ν' ἀναβῶσι μετ' ἀναγκαῖα στρατεύματα εἰς τὴν Τριπολιτσάν· ὁ δὲ ἐκτελεστής Ἰωάννης Κωλέττης διετάχθη διὰ προβουλεύματος νὰ παραλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Κόρινθῳ στρατοπέδου τῆς Σ. Κυβερνήσεως. Ἐλπίζεται μεγάλη ὠφέλεια εἰς τὰ παρόντα πράγματα τῆς πατρίδος ἀπὸ τὴν φρόνησιν τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις ἔχων σύμμαχον εἰς τοὺς κοινωφελεῖς σκοποὺς του καὶ τὴν πειθῶ, δὲν μένει ἀμφιβολία, ὅτι θὰ ἐκτελέσει πολλὰ καὶ καλὰ» (1).

Τὸ χρήσιμον τοῦ Κωλέττου πρὸς ἐπικράτησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Φίνλαϋ, ἀποφαινόμενος· «Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ δραστηριώτερον μέλος τῆς ὑπὸ τὸν Κουντουριώτην Κυβερνήσεως. Ἐπὶ ἐξ ὅλας ἐβδομάδας περιέτρεχε καὶ συνήθροιζεν εἰς τὴν Πελοπόν-

(1) Ἰδὲ Φίλ. τοῦ Νόμου ἀριθ. 74, 28 Νοεμβρ. 1824, ἐν Ὑδρᾷ.

νησον τὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος στρατεύματα. Ἄν δὲ αἱ προγενέστεραι Κυβερνήσεις ἀνέπτυσσον καὶ κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1823 καὶ 1824 ὁμοίαν δραστηριότητα, ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἤθελεν ἔχει ἄλλην μορφήν» (1). Λησμονῶν δὲ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως ταύτης ὁ μεμφίμοιρος συγγραφεὺς, ἐπιπροσθέτει ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τὰ ἐξῆς· «ἀλλ' ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Κωλέττης μετεχειρίσθησαν τὴν κατὰ τῶν ἀντιπάλων νίκην τῶν πάνυ ἀδεξιῶς καὶ βαρβάρως, καὶ οὕτω κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος διευκόλυναν τὴν πρόοδον τοῦ Ἰβραὶμ εἰς τὴν Πελοπόννησον· τὸ μὲν ἡ κακὴ διοίκησις τοῦ Κουντουριώτου, τὸ δὲ ἡ βαρβαρότης τοῦ Κωλέττου, καὶ κατὰ τρίτον λόγον αἱ ἀπάνθρωποι ἐρημώσεις, ἃς ἐπήνεγκον τὰ ρουμελιωτικὰ στρατεύματα εἰς τὴν Πελοπόννησον» (2).

Τὸ νὰ ἐξελέγχῃ ἱστορικὸς τις καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας εἶναι καθήκον αὐτοῦ ἱερόν· τὸ νὰ περιπίπτῃ ὅμως εἰς ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμοὺς, μόνον ἵνα δυσφημίσῃ, οὐς μισεῖ, ἀναιτίως, τοῦτο μόνον ὁ Φίνλαῦ ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ἀνομολογεῖ μὲν, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ δραστηριώτερον μέλος τῆς Κυβερνήσεως Κουντουριώτου· δὲν δύναται δὲ, φρονοῦμεν, ν' ἀρνηθῇ, ὅτι τὸ σπουδαιότερον καθήκον πάσης κυβερνήσεως, μάλιστα δὲ λαοῦ ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας του ἀγωνιζομένου, εἶναι τὸ ν' ἀπαλλάξῃ ἑαυτὴν τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν, ἔστω καὶ διὰ τῆς βαρβαρότητος (!) τοῦ Κωλέττου καὶ διὰ τῆς ἐρημώσεως τῶν ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων. Δὲν ἀγνοεῖ δὲ βεβαίως ὁ Φίνλαῦ καὶ τὰς ὁμότητας καὶ θηριωδίας, ἃς ἄλλοι στρατοὶ ἐν ἄλλαις χώραις μετῆλθον κατ' ἀλλήλων ἐπὶ ἐμφυλίων πολέμων, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν ρουμελιωτικῶν

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. ij pag 37.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι.

στρατευμάτων ἀπαιτεῖ ἀγγλικήν μετριοπάθειαν, καὶ λησμονεῖ καθ' ὁλοκληρίαν, ὅτι πράγματι τοιαύτην ἔδειξαν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν των. Ἀντεγκαλοῦντο μὲν ἐπὶ ἐθνοσυνελεύσεων, ἤριζον δὲ περὶ πρωτείων, καὶ ἐνίοτε μάλιστα ἐμάχοντο περὶ τούτων· ἀλλ' αἱ πρὸς ἀλλήλους αὐται μάχαι ὠμοιάζον μᾶλλον πρὸς πανηγύρεις ἢ τὰς ἐπὶ γυμνασίων μάχας, καθ' ἃς οὐδεὶς φονεύεται. Οὐδέποτε εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες προέβησαν μέχρις ἀλληλοσφαγίας καὶ ἐξοντώσεως. Ἀλλ' ὁ Φίνλαυ, προτιθέμενος μόνον νὰ ἐυσφημήσῃ, ἐν παρόδῳ καὶ μόλις μνημονεύει τῆς ἐπελθούσης μετ' οὐ πολὺ συμφιλιώσεως, τῆς γενικῆς ἀμνηστείας καὶ τῶν τεραστίων προσπαθειῶν ἀπάντων τότε τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἃς στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀπὸ τοῦ πικροχόλου τούτου συγγραφέως, ὅστις ἐν μόνον ἐπιζητεῖ, νὰ στιγματίζῃ ἀορίσως, οὐδεμίαν δ' ἐδυνήθη νὰ φέρῃ ὡς παράδειγμα ἀξίαν στιγματισμοῦ πρᾶξιν, ἐνῷ ἡ ἱστορία ἄλλων ἐθνῶν, οὐδὲ τῆς πατρίδος τοῦ Φίνλαυ ἐξαιρουμένης, γέμει φρικαλεοτήτων καὶ κακουργημάτων, γενομένων ἐπὶ ἐμφυλίων πολέμων. Τὰ διαπραχθέντα μάλιστα ἐν τῇ Δύσει, καὶ ἰδίως ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Φίνλαυ καὶ ἐν Παρισίοις τελευταῖον, εὐχόμεθα οὐδέποτε νὰ μάθωσι καὶ μιμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἕλληνες.

Τὰς ἐπὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου προσπαθείας τοῦ ὁ Κωλέττης πρὸς ὑπερίσχυσιν τῶν νόμων ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς ἐν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ Τουρτούρη·

Τῇ 11 Ἰανουαρίου 1825 Δημητσάνα.

Θεῖε μου ἀξιοσέβαστε !

«Εἰς ὅσα γράμματα μ' ἔγραψες δὲν ἀπεκρίθην, ἐπειδὴ ἤμουν ἄρρωστος, καὶ βαρέως· οἱ νόμοι καὶ ἡ Διοίκησίς μας ἐκινδύνευσαν

καὶ ἐφέτος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτας τοσοῦτον, ὥστε ἐβιάσθην ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἀ. τοῦ ἀπελθόντος μηνὸς νὰ ἐκστρατεύσω ἐπὶ κεφαλῆς ἱκανῶν διοικητικῶν στρατευμάτων ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν, τοὺς ὁποίους, μόλις ἐβγῆκα ἀπὸ Ναύπλιον, ἐτρόμαξα, καὶ προχωρῶν εἰς Κόρινθον, Βαστίτσαν, καὶ Καλάβρυτα καὶ ἐνταῦθα, κατετρόπωσα, διεσκόρπισα καὶ ἐπελάγωσα· καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσώθησαν οἱ ἱεροὶ μας νόμοι, ἐστερεώθη ἐτι μᾶλλον ἡ Διοίκησίς μας καὶ τὸ ἐσωτερικόν τῆς Πελοποννήσου διευθετήθη, καὶ ἐλπίζονται καλὰ ἀποτελέσματα.

«Τὸν Ἀνδρέαν Ζαίμην, πατέρα του καὶ ἀδελφόν του, τὸν Ἀνδρέαν Λόντον, Μιχαὴλ Σισίνην καὶ Νικήταν τοὺς ὑπεχρέωσα νὰ διαβῶσιν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐσυλήφθησαν, καὶ γλιγῶρα ἔρχονται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· τὸν δὲ γέρο-Σισίνην καὶ Καλαμογδάρτην σοῦ τοὺς ἔστειλα αὐτοῦ· τὸν Χρύσανθον Σισίνην καὶ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν τοὺς ἔστειλα εἰς Ναύπλιον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· εἰς τὸ Ναύπλιον ἔστειλα καὶ τὸν Γεροκολοτρώνην. Μόνον οἱ Ντελγιανναῖοι ἐγλύτῳσαν ἕως τῶρα ἀπὸ τὰς χειρὰς μου, ἀλλ' ἐλπίζω καὶ αὐτοὺς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ στείλω εἰς Ναύπλιον. Οἱ στρατηγοὶ καὶ ἀξιωματικοί, τοὺς ὁποίους ἔχω ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι· ὁ Γκούρας, Κατσικογιάννης, Ρούκης, Κριεζιώτης, Εὐμορφόπουλος, Ποριώτης, Δημήτριος Δικαίου, Καρατάσος, Γάτζος, Ντουμπιώτης, Μπῆκος, Καραϊσκάκης, Τζαβέλλας, Δράκος, Βέϊκος, Ζέρβας, Κασμάς, Δουβουνιώτης, Νάκος Πανουργιάς, Μητσοκοντογιάννης, Δῆμος Σκαλταῆς, Γεωργάκης Βαλτινός, Γιολδάσης, Ἀνδρέας Ἰσκού, Μακρυγιάννης, καὶ λοιποί. Ὅλοι τοῦτοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἐδείξαν ἄκραν ὑπακοὴν εἰς τῆς Διοικήσεως τὰς διαταγὰς, καὶ μεγίστην προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ὑπερασπισθῶσι τοὺς νόμους· μὲ τοιοῦτους γενναίους ἀξιωματικούς, καὶ μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των Ἑλλήνας ἐλπίζω νὰ πολιορκήσω ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ φρούριον τῶν Π. Πατρῶν καὶ νὰ τὸ κυριεύσω ἕως τέλη Φεβρουαρίου, καὶ κατὰ τὰς 15 τοῦ Μαρτίου νὰ ἐκστρατεύσω εἰς τὴν χέρσον Ἑλλάδα, ἂν ἡ Σεβαστή μας Διοίκησις μοὶ δώσῃ τὴν ἄδειαν. Εἰς κανένα ἀπὸ ὅσα μοὶ ἔγραψες γράμματα δὲν ἤμπορῶ νὰ σοὶ ἀποκριθῶ, ἐπειδὴ δὲν τὰ ἔχω ἐδῶ· μετὰ 15 ἡμέρας ἐλπίζω νὰ ᾤμαι εἰς Γαστούνην μὲ ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου γενναῖα στρατιωτικὰ τάγματα, καὶ ἐκείθεν θέλω σοὶ γράψω· ἐντεῦθεν θέλει ἀπεράσω εἰς Φανάρι, Ἀρκαδίαν καὶ Μιστράν διὰ νὰ διευθετήσω καὶ ταύτας τὰς ἐπαρχίας, καὶ ὕστερον θέλει κατέβω εἰς Γαστούνην.

Ἀσπάζομαι τὴν θεϊάν μου· σοῦ γράφω μὲ βίαν, εὐχήσου τὰ δια-
θήματά μου, καὶ υἱαίνει.

Ὁ ἀνεψιός σου

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ» (1).

Ἐξστράτευσε τῷ ὄντι, ὡς προεῖπεν ὁ Κωλέττης, τὸ ἐπὶ ἔτος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ ὅμως, καὶ οὐχὶ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Κιουταχῆς ἐπολιόρκησεν, ὡς γνωστὸν, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀρχιστράτηγος μὲν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τούτου ἀπεστάλη, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις, μετὰ τὴν συγκεντρωσιν ἱκανῶν στρατευμάτων καὶ τινος μάχας ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἀπεφάσισε νὰ κόψῃ τὴν διὰ Φωκίδος συγκοινωνίαν καὶ ἐπισίτισιν τοῦ ἐχθροῦ, κ' ἐπέτυχε τὴν ἐνδοξον ἐν Ἀραχόβῃ νίκη. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀπεστάλη καὶ ὁ Κωλέττης εἰς τὰς νήσους Σκόπελον, Σκιάθον καὶ τ' ἀρκτικά παράλια τῆς Εὐβοίας ἵνα συλλέξῃ τοὺς ἐκεῖ Θετταλομάγνητας στρατιώτας καὶ δι' αὐτῶν κόψῃ τὴν διὰ τῆς Λοκρίδος συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ διαρπάσῃ, εἰ δυνατόν, τὰς ἐν Ἀταλάντῃ ἀποθήκας αὐτοῦ.

Ἐκ Σύρου δ' ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν εἰς τὸν θεῖόν του Τουρτούρη.

«Σεβαστέ μοι Θεῖε!

Τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1826, Σύρος.

Πρὶν ἀναχωρήσω ἀπὸ Ναύπλιον σὰς εἰδοποιῶν τὴν ἐκεῖθεν ἐκπλευσίν μου διὰ τὰς νήσους Σκῦρον, Σκόπελον καὶ Σκιάθον μὲ τρία πολεμικὰ πλοῖα, διὰ νὰ συνάξω τὰ ἐκεῖσε διατρίβοντα Ὀλύμπια στρατεύματα καὶ συγκεντρωθῶμεν εἰς Ταλάντι, νὰ ἐπιπέσω κατὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ Κιουταχῆ, διὰ νὰ ἐπιταχύνω τὴν διάλυσιν καὶ τελείαν καταστροφὴν του· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμηχανίαν τῆς Διοικήσεως ὡς πρὸς τὴν προμήθειαν τροφῶν καὶ ἄλ-

(1) Ἴδὲ ἐπιτ. ἱστορ. ἑλλ. ἔπαν. ὑπὸ Φραντζῆ, Τόμ. 6'. Σελ. 315.

λων εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀναγκαίων, εἶδετε νὰ γράφω πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Κόντε Δ. Ρώμαν, ἵσως κατορθωθῇ διὰ νὰ μὲ προμηθεύσῃ αὐτόθεν ἀφ' ὅσας περισσότερας τροφὰς ἐξ ἐκείνων τῶν ἐθνικῶν, τὰς ὁποίας καὶ νὰ διευθύνῃ κατευθεῖαν εἰς Σκιάθον, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης δυσκολίας καὶ βραδύτητος, ἂν διευθυνθοῦν εἰς Ναύπλιον, κ' ἐκεῖθεν ἐπομένως εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο· καὶ συγχρόνως περὶ αὐτοῦ τούτου ἔγραφον καὶ πρὸς τὴν εὐγενίαν σας νὰ προσπαθήσετε πανσθενεῖ, καὶ νὰ συνεργήσετε διὰ νὰ κατορθωθῇ τοῦτο. Ἦδη μεταπλεύσας ἐνταῦθα, προμηθεύομαι σχεδὸν ἀπὸ τοὺς φιλογενεῖς ἐμπόρους μὲν 15—20 ἡμερῶν τροφὰς καὶ αὖριον ἀναχωρῶ ἐντεύθεν πρὸς τὰς Νήσους· ἀλλὰ βλέπω ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω τὸ νὰ σᾶς γράψω, καὶ χωρὶς νὰ σᾶς ζωγραφίσω τὴν δεινὴν τῆς πατρίδος περίστασιν καὶ τὴν ἀπαιτουμένην συνδρομὴν εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἐπιχειρήματά μου, ἡμπορῶ νὰ σᾶς εἶπω μόνον, ὅτι αὐτὸ τοῦτο θεωρεῖται τὸ σωτηριωδέστερον μέσον ὡς πρὸς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, καὶ ὅχι ὀλιγώτερον καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν· τὸ ὁποῖον καὶ διὰ νὰ λάβῃ τὴν σπουδομένην σύστασιν καὶ νὰ ἐλπίσῃ τὴν εὐτυχὴ ἐκβασιν, πρέπει νὰ ᾔναι προμηθευμένον φυσικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἀναγκαῖα. Ἀλλ' ἐνταυτῷ ἔχω νὰ θεωρῶ περιττὸν καὶ τὸ νὰ σᾶς προσκαλέσω θερμότερον κατ' ἐπανάληψιν διὰ νὰ συνεργήσετε παντοίως εἰς τὸν ἐξοχώτατον Κόντε Ρώμαν διὰ νὰ κατορθωθῇ αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ ἱκανῶν τροφῶν, τὰς ὁποίας κ' ἐπιθυμῶ νὰ περιμεῖνω κατ' εὐθείαν εἰς Σκόπελον.

Φροντίσατε νὰ σταλῇ ἀσφαλῶς καὶ ὅσον ταχέως τὸ περικλειόμενον εἰς Κορφοῦς· κ' ἕνεκα τούτων ἀπάντων ἐπιστηρίζομεθα εἰς τὴν φρόνησίν σας μὲ πολλὰς ἐλπίδας. Μένω εὐσεβᾶτως

Πρόθυμος

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ.»

Ἐπέτυχε μὲν ὁ Κωλέττης νὰ συναθροίσῃ χιλίους πεντακοσίους ὑπὸ τοὺς ὅπλαρχηγοὺς Καρατάσσον καὶ Γάτζον καὶ ν' ἀποπλεύσῃ μετ' αὐτῶν εἰς Ἀταλάντην, ἀλλὰ κατὰ τὸν διάπλουν διεφώνησαν δυστυχῶς πρὸς ἀλλήλους περὶ ἀρχηγίας οἱ ὅπλαρχηγοί· ὁ Καρατάσσος μάλιστα καὶ δὲν ἀπεβιάσθη, καὶ οὕτως ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν. Ἀπέβη μὲν ὁ Κωλέττης σὺν τοῖς περὶ τὸν Γάτζον εἰς Ἀταλάντην, ἐπετέθη κατὰ τῶν διακοσίων, φυλασσόντων τὰς ἀποθήκας, ἐχθρῶν, ἀλλὰ, μὲν ἀρξάμενης τῆς ἐπιθέσεως, ἔφθασαν χίλιοι ἵππεῖς καὶ πεζοὶ ὑπὸ

τὸν Μουστά-μπεην καὶ διεσκόρπισαν τοὺς Ἑλληνας, φονεύσαντες μάλιστα τριάκοντα ἑπτὰ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκινδύνευσε μέγας ὁ τε Κωλέττης καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Γάτζος, καὶ ἴσως ἤθελον φονευθῇ ἡ αἰχμαλωτισθῇ, ἂν μὴ ἔσπευδεν ἐκ τῶν πλοίων εἰς βοήθειάν των ὁ υἱὸς τοῦ ἐτέρου τῶν ὀπλαρχηγῶν Τσάμης Καρατάσος.

«Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην, λέγει ὁ Τρικούπης, ὅλοι οἱ Θετταλομάγνητες ἐπανῆλθον εἰς τὰ πλοῖα, καὶ ὀλιγωροῦντες εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωλέττου, ἀπέπλευσαν εἰς τὰ ἴδια καὶ διεσκορπίσθησαν» (1). «Ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Κωλέττου, λέγει ὁ Γόρδων, καίτοι ἀτυχὴς, ὠφέλησεν ὅμως μέγας εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Καραϊσκάκη κατὰ τὴν Φωκίδα» (2).

Ἄλλ' ὁ Κωλέττης δὲν ἦτο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀποθαβ-
 ρυνομένων ἕνεκα προσκομμάτων ἢ ἥττης. Ἐπανεκαμ-
 ψεν εἰς τὴν ἑδραν τῆς Κυβερνήσεως, συνεννοήθη μετ'
 αὐτῆς, «μετέβη δὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐκ νέου, λέγει ὁ
 Τρικούπης, εἰς Σκόπελον, καὶ συνάξας ἱκανοὺς Θετ-
 ταλομάγνητας, τοὺς διεβίβασεν εἰς Ταλάντι ἐπὶ κατοχῇ
 τῶν Θερμοπυλῶν» (3). «Ἀλλὰ ληξάσης τῆς μηνιαίας
 ναυλώσεως τριῶν πλοίων πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν στρα-
 τιωτῶν, λέγει ὁ Χάου, οἱ μὲν πλοίαρχοι ἔσπευδον τὴν
 ἀπόδασιν ἵνα ἀπέλθωσιν ἀμέσως· μαθόντες δὲ τοῦτο οἱ
 στρατιῶται, καὶ φοβούμενοι μὴ πολιορκηθῶσιν ἔπειτα
 διὰ ξηρᾶς μὲν ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ, διὰ θαλάσσης δὲ ὑπὸ
 τοῦ τουρκικοῦ στόλου, δὲν ἠθέλησαν ν' ἀποβιβασθῶσι» (4).
 «Καὶ οὕτως ὁ Κωλέττης ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγιναν ἄπρακτος,
 προσθέτει ὁ Τρικούπης, ὥς καὶ ἐπὶ τῆς προλαβούσης

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 81.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol ij, pag. 349.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 112.

(4) Ἰδὲ An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 355

ἐκστρατείας.» Ἐκ τούτων πᾶς τις δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν συκοφαντιῶν, ὅσας ἐπιβρίπτει κατὰ τοῦ Κωλέττου ὁ Φίνλαυ, λέγων ὅτι, «μόλις ἰδὼν τοὺς ἐχθροὺς ἔφυγε» (1).

Ἐπανακάμψας οὕτως ἄπρακτος ὁ Κωλέττης, ἡσχολεῖτο καθ' ἅπαντα τὸν ὑπόλοιπον ἀγῶνα, ὅτε μὲν ὡς πληρεξούσιος, ὅτε δὲ ὡς εἰδικὴν ἐντολὴν τρόπον τινὰ ἔχων τὴν παγίωσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Στερούμενος δὲ ἰδίας πατρίδος ἢ ἐπαρχίας ἐλευθέρας, ἵνα ἐκλεχθῇ ὑπ' αὐτῆς ὡς πληρεξούσιος, καὶ παραχωρῶν, φαίνεται, τὴν θέσιν του εἰς τοὺς συναγωνιζομένους Ἡπειρώτας ὅπως ἐκλέγωσιν ἄλλους, οἷον τὸν Τσακάλωφ, τὸν Κλονάρην κτλ. ἐξελέγετο πάντοτε ὑπὸ τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος στρατευμάτων, ἅτινα εἶχον τότε τὸ δικαίωμα, ὥσπερ καὶ τὰ τῆς Πελοποννήσου, νὰ ἐκλέγωσιν εἰδικοὺς πληρεξουσίου. Περιέργον δὲ εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνελεύσεως διωρίσθη ὑπ' αὐτῆς νὰ ὑπογράψῃ μετὰ εἰκοσιν ἄλλων τὰ πρακτικὰ, καὶ πρὶν ἔτι ἐπικυρωθῇ ἢ ἐκλογὴ του.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου ὡς προέδρου ἢ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ὁ Κωλέττης, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς εἶδομεν, ἀντέπραξάν τι ἢ ἐραδιοῦργησαν, καίτοι ἀποκαλούμενοι, ὁ μὲν Γαλλόφρων· ὁ δὲ, Ἀγγλόφρων· τὸναντίον μάλιστα, ἅπαντες οἱ Ἑλληγες τότε, εἰς ἓν μόνον ἀποβλέποντες, τὴν διάσωσιν τῆς πατρίδος ἐκ τε τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς ἀναρχίας, ἐπεθύμουν τὴν παγίωσιν Κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, ὑπὸ ἓν μόνον πρόσωπον, καὶ ὡς τοιοῦτον οὐδὲν εὕρισκον καταλληλότερον τοῦ Καποδιστρίου.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τούτου ὁ Κωλέττης ἐδέχθη προθύμως τὴν θέσιν τοῦ ἐκτάκτου ὑγειονόμου ἐν Σπέτσαις ἐπὶ

(1) 1st Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 249.

πανώλους· ἔπειτα δὲ, τὴν θέσιν Ἐκτάκτου Ἐπιτρόπου τῆς Κυβερνήσεως ἐν Σάμῳ, καὶ ἀπῆλθε συνωδευμένος ὑπὸ πολλῶν φίλων. Ἐκεῖ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐνησχολήθη εἰς τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐρίδων καὶ τὴν παγίωσιν τῆς τάξεως. Γινώσκων δὲ, ὅτι ἡ ἀργία ἐστὶ μήτηρ πολλῶν κακιῶν, ἀπησχόλησεν οὐκ ὀλίγους εἰς κατασκευὴν δρόμων, παρέχων ἐκάστῳ ὡς μίσθωμα μερίδα ἄρτου· συνάμα ἐφρόντισε καὶ πρὸς σύστασιν σχολείων τινῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν κατὰ μίμησιν τοῦ Κυβερνήτου ἐν Ἑλλάδι. Δίκαιον ἄρα εἶχεν οὗτος νὰ γράψῃ τῷ Κωλέττῃ, ὑποβαλόντι αὐτῷ, φαίνεται, τὴν παραίτησίν του «ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ μοὶ διασαφήσητε καὶ ἂν ἄλλος τις παρ' ὑμᾶς ἤμπορῇ νὰ μοὶ ἐγγυηθῇ, ὅτι ἡ Σάμος δὲν θέλει γείνει καὶ αὖθις παλαίστρα ἀναρχίας καὶ ἀταξίας» (1).

Καὶ ὁ μὲν Κωλέττης πεισθεὶς, ἀπέσυρε τὴν παραίτησίν του· τὸ πρωτόκολλον ὅμως τῆς 22 Μαρτίου 1829, ἀποκλείον τὴν Σάμον τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἐπανέφερεν εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Κωλέττην. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη μέλος τοῦ Πανελληνίου· ἔχαιρε δὲ τότε, φαίνεται, πλήρη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυβερνήτου· διότι βραδύτερον, μετατεθέντων τῶν γραμματέων τῶν τμημάτων, «ὁ Κυβερνήτης ἀνέδειξεν, ὡς λέγει ὁ Τρικούπης, πρῶτους γραμματεῖς, τοῦτέσιν ὑπουργοὺς, τοῦ μὲν τμήματος τῶν Οἰκονομικῶν τὸν ἀδελφόν του Βιάρον· τοῦ δὲ τῶν Ἑσωτερικῶν, τὸν Περούκαν, καὶ τοῦ τῶν πολεμικῶν, τὸν Κωλέττην» (2). Ἐπειτα δὲ εἰργάσθη δραστηρίως ὡς πληρεξούσιος τῆς τετάρτης ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ βραδύτερον ἐξελέγη μὲν ὑπ' αὐτῆς, ἐνεκρίθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ὡς γερουσιαστής.

Καὶ ἀφωσιωμένος μὲν εἰς τὴν πολιτικὴν τούτου δὲν

(1) Ἰδὲ ἐπιστ. Καποδ. Τόμ. α'. Σελ. 280.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Ἑλλ. Ἐπανεστ. Τόμ. θ'. Σελ. 332.

ἤτο βεβαίως ὁ Κωλέττης, ὡς σφόδρα ἐλευθεριάζων· ἀλλὰ καὶ σφόδρα κατ' αὐτοῦ ἀντιπολιτευόμενος δὲν ἀνεδείχθη. Παρ' ἀξιοπίστου πηγῆς μάλιστα ἐμάθομεν, ὅτι ἀπεστάλη βραδύτερον ὁ Τρικούπης ὑπὸ τῶν ἐν Ὑδρᾷ εἰς Ναύπλιον, καὶ δι' ἄλλας μὲν ἴσως ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἐλκύσῃ καὶ μεταφέρῃ, εἰ δυνατόν, καὶ τὸν Κωλέττην εἰς Ὑδραν· ἀλλ' οὗτος ἀπήντησεν, «ἐγκρίνω μὲν τὰ φρονήματα σας, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τῆς ἑδρας τῆς Κυβερνήσεως· ἔπρεπε νὰ ἐγκαρτερήσωμεν ἅπαντες καὶ ν' ἀγωνισθῶμεν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων ἵνα πείσωμεν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Κράτους ν' ἀλλάξῃ κυβερνητικὸν σύστημα· διότι, ἄλλως, παραδίδομεν αὐτόν τε καὶ τὴν πατρίδα εἰς τὴν ἀναρχίαν.» Μὴ πεισθέντων ὁμῶς τῶν ἐν Ὑδρᾷ, ἐπῆλθον ὅσα ἐν ἄλλοις βίοις ἀφηγήθημεν, καὶ ἐν τῷ τοῦ Καποδιστρίου ἰδίως ἀφηγηθισόμεθα.

Ἄμα τῷ τραγικῷ θανάτῳ τούτου, ὁ Κωλέττης ἐξελέγη μέλος τῆς τριμελοῦς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, συγκροτηθείσης ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Αὐγουστίου. Καὶ οὗτος μὲν ἦτο, κατὰ Φίνλαυ, ὁ ὀνόματι μόνον πρόεδρος αὐτῆς· διότι, διὰ τὴν ἀνικανότητά του εἰ μὲν Πελοποννήσιαι ἀπέβλεπον εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· οἱ δὲ Στερεολαῖται, εἰς τὸν Κωλέττην (1). Τούτων ἕνεκα ὁ μὲν Αὐγουστῖνος, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κολοκοτρώνην, προσεπάθει ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ Κωλέττου· ἀλλ' οὗτος, «καίτοι σιωπῶν, λέγει ὁ Φίνλου, δὲν ἤτο ὁμῶς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, εὖς ἐδύνατο νὰ ὑποσχελίσῃ ὁ Αὐγουστῖνος.» Κατάρθωσε μὲν οὗτος νὰ ἐκλεχθῇ κατὰ Δεκέμβριον ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν πρόεδρος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ὁ Κωλέττης ἀνεκηρύχθη ὑπὸ πάντων τῶν φιλελευθέρων ἀρχηγὸς τοῦ συνταγματικοῦ κόμ-

(1) '122 Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 270.

ματος. Καὶ ἐπῆρκεσαν μὲν οἱ Κυβερνητικοί, πολλοὶ ἐπελθόντες, μετὰ διήμερον πόλεμον νὰ ἐκδιώξωσι τοῦ "Αργους τὸν Κωλέττην καὶ τοὺς συνταγματικούς, ἀλλ' οὗτοι, ἀποσυρθέντες εἰς Κόρινθον, συνεκεντρώθησαν ἔπειτα εἰς Μέγαρα, ἔλαβον ἐπικούρους ἅπαντας τοὺς καταδιωχθέντας ἐπὶ Κυβερνήτου καὶ μὴ ἀμνηστευθέντας καὶ συνεκάλεσαν ἐθνοσυνέλευσιν ἐν Πέρα χώρα.

Μετὰ πολλὰς δὲ καὶ ματαίας προσπάθειάς πρὸς συνδιαλλαγὴν τὰ τῶν συνταγματικῶν στρατεύματα διέβησαν σχεδὸν ἀμαχητὶ τὸν Ἰσθμὸν, ἔφθασαν μέχρις "Αργους νικηφόρα, εἰσῆλθον εἰς "Αργος καὶ ἠνάγκασαν τὸν Αὐγουστῖνον νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ φύγῃ καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα ὁ Κωλέττης εἰσῆρχετο ἐν θριάμβῳ διὰ τῆς πύλης τῆς ξηρᾶς, ἀκριβῶς κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἐξήρχετο τῆς διὰ θαλάσσης πύλης ὁ πρόεδρος Αὐγουστῖνος, ἵνα ἐγκαταλείψῃ διὰ παντός τὴν Ἑλλάδα. «Τὴν 10 Ἀπριλίου, λέγει ὁ Φίνλαϋ, ὁ Κωλέττης εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ναύπλιον, ἔχων ἀνὰ χεῖρας τό τε ἔθνος, τὸν στρατὸν καὶ τὰς τρεῖς προστάτιδας Δυνάμεις. Ἄν δὲ εἶχε, προσθέτει, τὰς ἀρετὰς τοῦ Κρόμβελ, ἡ τοῦ Βασιγκτῶνος, ἂν δὲν ἐξυπηρέτει νῦν μὲν τὰ συμφέροντα τῶν συνταγματικῶν, νῦν δὲ, τὰ τῶν ρουμελιωτῶν, θὰ ἐδύνατο νὰ κατασταθῇ μέγας. Ἀλλὰ πολλαὶ ἡμέραι ἔδαπανήθησαν εἰς ματαίας διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ἀπέληξαν εἰς τὸν σχηματισμὸν Ἑπταμελοῦς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥς τρία μὲν μέλη, ὁ Κωλέττης, ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Ζαΐμης, ἐθεωροῦντο ὡς συνταγματικοί· δύο δὲ, ὁ Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸν στρατὸν καὶ δύο ἕτεροι, ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Κολιόπουλος, ὡς ἀνήκοντες εἰς τοὺς Κυβερνητικούς.»

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἐξελέξατο, ὡς γνωστὸν, ἑπτὰ ὑπουργούς· τὸν Χρηστίδην, γενικὸν γραμματέα τῆς ἐπικρα-

τείας καὶ ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν· τὸν Μαυροκορδάτον, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· τὸν Τρικούπη, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· τὸν Ζωγράφον, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· τὸν Βούλγαρην, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, τὸν Κλονάρην ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸν Ῥίζον Νερουλόν, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς παιδείας. Μόνη ἡ ἐκλογή τοιούτων ἀνδρῶν, γενομένη βεβαίως κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Κωλέττου, ἀναιρεῖ ἄρδην πάσας τὰς κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοταγῶν του συκοφαντίας τοῦ Φίνλου, ὅτι δηλαδή ὁ μὲν Κωλέττης δὲν ἠγάπα τὴν τάξιν καὶ ἦτο ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀφωσιωμένος εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, ὁ Τρικούπης, ὁ Κλονάρης κτλ. ἠγάπων μὲν αὐτὴν πλείοτερον, ἀλλ' ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν· καὶ ὁ Ζωγράφος, ὅτι ἐπροστάτευε τὰ ῥωσικὰ συμφέροντα (4). Μόνη, λέγομεν, ἡ ἐκλογή αὕτη ἀποδεικνύει προφανέστατα, ὅτι ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐν μόνον εἶχον ἐλάνθωμα τό τε, τὸ ν' ἀγαπῶσιν ἐν θέρμῳ τὴν πατρίδα των. Ταύτης μόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐπεδίωκον, καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ μετεχειρίζοντο ὡς μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ.

Ὁ νουνεχὴς Κωλέττης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἠγνόει οὔτε τὴν ἀξίαν τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Τρικούπης, τοῦ Ζωγράφου καὶ τῶν λοιπῶν ὑπουργῶν, οὔτε τὰς συμπαθείας τῶν μὲν ἐκ τούτων ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας· τῶν δὲ, ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας· ἀλλ' ὅμως οὗτος μὲν, καίτοι παντοδύναμος ὢν τότε, καὶ θεωρούμενος ὡς ὑπέρμαχος τῶν Γαλλικῶν συμφερόντων, τοὺς παρέλαβεν ὑπουργοὺς. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, καίτοι χρηματίσας ἄλλοτε πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ συμπαθῶν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας, ἐτάχθη ὅμως ὑπὸ τὸν Κωλέττην. Μόνον δὲ τῷ Φίνλου

ἀπέχειτο νὰ ἐξάξῃ ἐκ τῶν συμπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων συμπεράσματα σφαλερὰ, καὶ τοῦτο, ἵνα στιγματίσῃ αὐτούς· διότι ἀληθῶς, καίτοι τοιοῦτου συγκροτηέντος ὑπουργείου, ὁ σάλος ὅμως δὲν κατευνάσθῃ. Ἡ ἰσχὺς τῆς Κυβερνήσεως ἔμεινεν οἷα ἦτο καὶ πρότερον, μηδαμινὴ πέραν τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου. Βραδύτερον δὲ ἐν μέλος τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης, ὁ Ὑψηλάντης, ἀπεβίωσεν· ἐν δ' ἕτερον, ὁ Κουντουριώτης, νοσήσας, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν· δύο δ' ἕτερα, ὁ Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ Πλαπούτας ἐστάλησαν νὰ προσφέρωσι τὸ στέμμα εἰς τὸν Ὅθωνα. Μόνον δὲ ὁ Κωλέττης, ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Ζαΐμης ἐδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι σκιάν τινα Κυβερνήσεως καὶ νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς χεῖρας τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ὅθωνος.

Τὸ μόνον, ὅπερ δικαιοῦται τις νὰ παραπονεθῇ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης, εἶναι, ὅτι δὲν ἐδυνήθη νὰ κωλύσῃ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν Προνοίᾳ ἐθνοσυνελεύσεως, τῆς σενελθούσης ἵνα ψηφίσῃ κατάλληλόν τι συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἄν τοῦτο ἐγίγνετο τότε, δὲν ἤθελον συμβῇ ἴσως ὅσα μετὰ πολλοὺς μὲν σφαδασμοὺς προῦκάλεσαν τῷ 1843 τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἔθνους, καὶ τὸ μετ' αὐτὴν λίαν φιλελεύθερον σύνταγμα· μετὰ πολλὰς δὲ καταπνιγείσας ἐπαναστάσεις, τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὅθωνος, καὶ πάσας τὰς λοιπὰς ἀνωμαλίας, αἵτινες δυστυχῶς παρεκώλυσαν οὐκ ὀλίγον τὴν εὐρυθμον καὶ ἀτάραχον ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὅθωνος ὁ Κωλέττης διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἐκραγῇ ἐν Πελοποννήσῳ ἕνεκα λόγων, οὗς ἀφηγησόμεθα ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὅθωνος, ἢ τρομερὰ τοῦ Κρίτσαλη ἐπανάστασις· ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀντιβασιλεία εὐρέθη εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν, διότι συνεδαυλίζετο, ὥς ἐλέγετο, ὑπὸ ξένων ραδιουργιῶν, ἀντιθέτων τῶν Γαλλικῶν καὶ Ἀγγλικῶν συμφερόντων·

κατέφυγε λοιπὸν εἰς τὸν Κωλέττην· ἀνέδειξεν αὐτὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῷ παρέσχε δικτατορικὴν σχεδὸν ἐξουσίαν, ἵνα κατευνάσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ἐπῆρχεσε μὲν εἰς τοῦτο ὁ Κωλέττης, ἀλλ' ἡ παρουσία τούτου, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Μεταξᾶ ἐν Ἑλλάδι δὲν ἤρεσκε πολὺ εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν, ἥτις οὐδόλως θελήσασα νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τε τῆς πείρας, τῶν φώτων καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτῶν, ἀπεμάκρυνεν εὐφῆμως πέμψασα πρέσβεις, τὸν μὲν Μαυροκορδάτον εἰς Μόναχον τὸ πρῶτον, καὶ εἰς Λονδῖνον ἔπειτα· τὸν δὲ Κωλέττην, εἰς Παρισίους· καὶ τὸν Μεταξᾶν, εἰς Μαδρίτην· ἄλλους δὲ μετεχειρίσθη σκληρότερον, ὥσπερ ἐν ἄλλοις βίοις ἀφηγησόμεθα.

Ἐν Παρισίοις ὁ Κωλέττης δὲν ἀπώλεσε τὸν χρόνον τοῦ τούναντίον· μάλιστα κατὰ τὰς βεβαιώσεις τοῦ Γκιζώτου ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν εἰς μέγαν βαθμόν. Ἐσπούδασεν ἐν ἀνέσει ἅπαντα τὰ κοινωνικὰ ζητήματα, ἅτινα, ἀναπτυσσόμενα μὲν ὁμαλῶς καὶ εὐρύθμως, προάγουσι τὰ ἔθνη· παρακλωσόμενα δὲ ἢ στρεβλούμενα, ἐπιφέρουσιν εἰς αὐτὰ σφαδασμούς, ἐπαναστάσεις, καὶ μετ' αὐτὰς καταστροφὴν, ἢ μαρασμόν καὶ ἀποκτίνωσιν (1).

Πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν τούτων ἀπὸ τῆς πατρίδος τῶν ὅ τε Κωλέττης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἅπαντες οἱ εὐφῆμως ἐκπατρισθέντες ἢ παραγκωνισθέντες οὔτε στιγμὴν ἔπαυσαν καὶ νὰ ἐνεργῶσι τὰ δέοντα καὶ νὰ συσκέπτωνται. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Κωλέττης περιεσυμμάζευσεν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐπροστάτευσεν, ὅσον κάλλιον ἐδύνατο, τοὺς ἐν Παρισίοις σπουδάζοντας Ἑλληνόπαιδας, ἐμπνέων αὐτοῖς καὶ καλλιεργῶν τὸ ὑπὲρ πατρίδος αἰσθημα. Πολλοὶ τῶν σπουδαζόντων τότε ἐν Παρισίοις διακρίνονται σήμερον ἐν τοῖς πράγμασι. Συνάμα

(1) 1821 Memoires etc par Guizot tome viij pag 280.

δὲ συνέδεσε στενὰς σχέσεις πρὸς πάντας τοὺς σημαίνον-
 τας πολιτικούς ἄνδρας τῆς Δύσεως, κ' ἐφείλχυνε μεγά-
 λως εἰς ἑαυτὸν τε καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὴν εὐμένειαν
 τῆς βασιλευούσης τότε οἰκογενείας τῶν Ὁρλεανιδῶν.
 Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος Φίλιππος τὸ μὲν πρῶτον ἐξέ-
 λαβε τὰς περὶ Ἀνατολῆς καὶ Μεγάλης Ἰδέας δοξασίας
 τοῦ Κωλέττου ὡς φαντασμαγορίας· ἔπειτα ὁμως ἡσπά-
 σθη αὐτὰς τοσοῦτον, ὥστε ὑπερεξηκόντισε καὶ αὐτὸν τὸν
 Κωλέττην. Ἀπεμόνωσεν, ὡς γνωστὸν, τὴν πολιτικὴν
 τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς συμπράξεως
 ἀπασῶν σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, καὶ οὗτος
 μὲν ἔτεινεν εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν
 ἐνίσχυσιν τοῦ τε Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν
 στοιχείων, τοὔτέστιν ὑπέθαλπε τὴν Μ. Ἰδέαν· αὐταὶ δέ,
 τοῦναντίαν, ἡσπάσθησαν ἀρχὰς ἀντιθέτους καὶ ἐγγυή-
 θησαν μάλιστα τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας.

Εἰς τόσον δὲ βαθμὸν ἐκτῆσατο τὴν εὐμένειαν τῆς τε
 αὐλῆς καὶ τῶν ὑπουργῶν ὁ Κωλέττης, ὥστε καθίστατο ὁ
 ἀποτελεσματικώτερος προστάτης οὐ μόνον τῶν ὁμογενῶν
 Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἄλλοεθνῶν, ἐνίοτε δὲ
 καὶ τῶν Γάλλων. Ἀπὸ Παρισικοῦ τινος καὶ ἡμεῖς ἡ-
 κούσαμεν ποτε, ὅτι τὴν προαγωγὴν του ὤφειλεν εἰς τὴν
 πανθενῇ προστασίαν τοῦ Κωλέττου.

Ἐκ τοῦ κέντρου τούτου τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Κωλέττης ἐ-
 φρόντιζε νὰ ἐμψυχώνη καὶ τὴν γεωργίαν καὶ βιομηχανίαν
 τῆς Ἑλλάδος. Προέτρεψε Γάλλον τινα Βιλεροῶ καὶ Βέλ-
 γον Ῥοβερτὴν νὰ συστήσωσι σακχαροποιεῖον ἐν Λοκρίδι,
 ἔπεισε δὲ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ προστατεύσῃ
 τὸ ἔργον. Κ' ἐγένοντο τῷ ὄντι μεγάλαι θυσίαι, ἀλλὰ δυσ-
 τυχῶς τὰ πάντα εἰς μάτην καὶ πρὸς μεγάλην μάλιστα
 βλάβην τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Διότι ἡ μὲν παραγω-
 γὴ τῶν λευκογουλίων, ἐξ ὧν ἔμελλε νὰ κατασκευάζεται
 τὸ σάκχαρι, ἐπέτυχε θαυμασίως· οἱ ἰδρυταὶ ὁμως τῆς

ἐπιχειρήσεως ταύτης οὔτε εἰλικρινεῖς ἐφάνησαν εἰς τὰς ὑποσχέσεις των, οὔτε πρόθεσιν ἔσχον τὴν εὐδοκίμησιν, ἀλλὰ μόνον τὸν σφετερισμὸν ἐλληνικῶν χρημάτων. Ἄν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἰδίως ἂν Ἕλληνας μὲν ἐλληνικὴν εὐφυΐαν καὶ οἰκονομίαν ἐπεχειρεῖ τοῦτο, τὸ σακχαροποιεῖον σήμερον ἤθελε θεωρεῖσθαι ἴσως ἐπικερδέστερον καὶ αὐτῆς τῆς συγχρόνως συστηθείσης τότε ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Πρὸς τοῦτο ὁμως ἔπρεπε νὰ τεθῇ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ σακχαροποιείου εἰς Γεώργιος Σταύρου. Γράφομεν ταῦτα, ἐν πλήρει γνώσει ὄντες τῶν διατρεξάντων ἐν τῷ σακχαροποιεῖῳ, διότι μετήλθομεν ἐπὶ ἐν ἔτος ἐν αὐτῷ τὸν ἱατρὸν, κ' ἐδυνήθημεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν τε εὐδοκίμησιν τῶν λευκογουλίων, καὶ τὴν χειρίστην διεύθυνσιν τῶν ἰδρυτῶν. Εἶπε ἐπιληφθῇ ἕτερός τις τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης κ' ἐγγυώμεθα κέρδη μεγάλα καὶ βεβαιότατα· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Γνωστὸν εἶναι, ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι διοικητικὰ ἰδίως πράγματα, ἐξ ἀποτυχίας εἰς ἀποτυχίαν προβαίνοντα, ἐφθασαν τῷ 1840 εἰς τὸ ἀνοικονόμητον· οὔτε οἱ Ἕλληνες ἐδύναντο ν' ἀνεχθῶσι πλεότερον τὸ σμῆνος τῶν Βαυαρῶν, οὔτε οὗτοι ἐδύναντο νὰ ἐπιβληθῶσι καὶ κυβερνήσωσι κατὰ δοκοῦν. Εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου ἐφθασεν ἕκτοτε ἡ δυναστεία τοῦ Ὁθωνος, κ' ἐν αὐτῷ τῷ λαῷ ἐγεννήθη ἡ πρόληψις ὅτι τῷ 1840 θὰ βασιλεύσῃ τῶν Ἑλλήνων τὸ ξανθὸν γένος· ὡς τοιοῦτον δ' ἐξελάμβανον τὴν Ῥωσσίαν. Εἶχεν ἀνακαλυφθῇ πρὸ σμικροῦ καὶ μυστικὴ τις ἐταιρία, καλουμένη φιλορθόδοξος, ἥς σκοπὸς ἐλέγετο ὅτι ἦτο ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐνθρόνισις ὀρθοδόξου ἡγεμόνος.

Ὁ Ὁθων λοιπὸν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κινδύνων τοῦ θρόνου του τὸ μὲν πρῶτον ἐνηγγαλίσθη, ὥσπερ ἐν τῷ βίῳ του θὰ εἴπωμεν, τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, μὴ ἀπάδουσαν τότε καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας· ἔπειτα δὲ μετε-

πέμψατο τὸν μετριοφρονέστερον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος Μαυροκορδάτον, πρέσβυν διατελοῦντα τότε ἐν Λονδίῳ. Οὗτος δὲ, διελθὼν διὰ Παρισίων, συνεννοήθη περὶ τοῦ πρακτέου ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ Κωλέττου, τοῦ τοῦ Γκιζώτου καὶ πολλῶν ἄλλων, καὶ μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ὅθωνος ἐσχημάτισε μὲν ὑπουργεῖον, ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, ὥσπερ εἶδομεν τοῦτο ἐν τῷ βίῳ του.

Ὁ μὲν Ὅθων τότε, ἵνα περιποιηθῇ τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, διώρισεν ὑπουργὸν καὶ τὸν Χρηστίδην, πολιτικὸν φίλον τοῦ Κωλέττου· ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἀπέληξεν εἰς τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1843, καθ' ἣν ὁ Ὅθων ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῇ συνταγματικὸν πολίτευμα, νὰ ἐκφράσῃ ἐπισήμως εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς πρωτουργοὺς τῆς ἐξεγέρσεως καὶ ν' ἀμείψῃ μάλιστα αὐτοὺς δι' ἰδιαιτέρου παρασήμου. Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ μὲν ἐξέγερσις ἐγένετο πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· αἱ δὲ ταπεινώσεις τῆς βασιλείας σκοπὸν εἶχον ν' ἀναγκάσωσι τὸν Ὅθωνα νὰ παραιτηθῇ. Ἀποτυχόντος κατὰ τοῦτο μόνον τοῦ σχεδίου, ἡ μὲν Ῥωσσία ἀνεκάλεσε μετ' ὀργῆς τὸν σφόδρα ἐνοχοποιηθέντα πρέσβυν τῆς Κατακάζην· οἱ δὲ πρωτουργοὶ τῆς ἐξεγέρσεως Ἕλληνες, νομίζοντες ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθῇ ἡ θέλησις ἡγεμόνος δι' ὄρκων καὶ ἐγγράφων ὑποσχέσεων, προσεκάλεσαν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἅπαντας τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος, ἵνα διὰ τῶν φώτων αὐτῶν ψηφίσωσιν ἐν ἔθνοςυνελεύσει τὸ ἀρμοδιώτερον τῇ χώρᾳ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις τότε παρεχώρησε τῷ Κωλέττῃ ἐπίτηδες πολεμικὸν ἀτμόπλουν, ἵνα τὸν μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. «Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωλέττου, λέγει ὁ Γκιζώτος, πλείονες τῶν τρισχιλίων φίλων του ὑπεδέχθησαν αὐτὸν ἐν Πειραιεὶ μετὰ ζητωκραυγῶν.» Ἄπαντες

μὲν οἱ Ἕλληνες εἰργάσθησαν τότε εἰλικρινῶς εἰς ψήφισιν τοῦ συντάγματος. Ὁ δὲ Κωλέττης ἐπὶ μὲν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐχρημάτισεν ὡς εἷς τῶν λίαν ἰσχυόντων ἀντιπροέδρων, προέδρου ἐκλεγέντος τοῦ γέροντος Πανούτσου Νοταρᾶ. Σπανίως ἐλάλει ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ὁσάκις ἔπραττε τοῦτο, συνεκίνει κ' ἐπειθε τοὺς ἀκρωμένους. Γνωστόν εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης οἱ ἐκδιωχθέντες Βαυαροὶ συνέτειναν δυστυχῶς νὰ ἐμπνεύσωσι καὶ μετὰ τὸν Ἕλληνα τὸ καταχθόνιον ζήτημα τῶν ἑτεροχθόνων καὶ αὐτοχθόνων καὶ τινὲς μὲν τούτων ἐθεώρουν ὡς ἐπιείκειαν τὸ νὰ παρακάθηνται ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει καὶ οἱ ἑτερόχθονες Κωλέττης, Μαυροκορδάτος καὶ Πραϊδης· ἄλλοι δὲ ἠξίουσαν μετὰ παρέλευσιν εἰκοσαετίας νὰ δύνανται οἱ μεταναστεύοντες ἑτερόχθονες νὰ λαμβάνωσιν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἅπαντα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου Ἑλλήνος. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ὑποδείξωμεν τὸ ὀρθόν· ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλάλησαν ἅπαντες οἱ συνετώτεροι τῶν τε αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων. Ἐλάλησεν ἐπίσης καὶ ὁ Κωλέττης συγκινητικὸν καὶ ἐμβριθές τι λόγον, ἐξ οὗ ἐπειγόμεθα ν' ἀποσπᾶσωμεν τὰ ἐξῆς τεμάχια·

Ἀντεῦθεν εἰς τῶν πληρεξουσίων, πρῶτος ἔχων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῶν προλαβουσῶν συνεδριάσεων ἀντικειμένου, ἐλέξε τάδε. Φρίττω, εἶπεν, ἐνθυμούμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐδόξαμεν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ὅρκον, δι' οὗ ὠμόσαμεν νὰ συνεισφέρωμεν τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν μας τὴν ζωὴν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ζῶσιν ἔτι πολλοὶ ἐκ τῶν ὁμοσάντων τὸν ὅρκον τοῦτον. Πόσον πρέπει νὰ συναισθανθῶμεν τὸ βάρος τοῦ ὅρκου τούτου εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, καθ' ἣν συνήλθομεν νὰ συνταξώμεν τὸ Σύνταγμα, τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, ὥστε δύο τοῦ λοιποῦ εὐαγγέλια νὰ ἔχωμεν, τὸ τῆς θρησκείας, καὶ τὸ τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Διὰ τὴν γεωγραφικὴν τῆς θέσιν ἡ Ἑλλὰς εἶναι τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης, ἰσταμένη, καὶ ἔχουσα ἐκ μὲν δεξιῶν τὴν Ἀνατολὴν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ τὴν Δύσιν, προώρισται ὥστε διὰ μὲν τῆς πτώσεως αὐτῆς νὰ φωτίσῃ τὴν Δύσιν· διὰ δὲ τῆς ἀναγεννήσεως τὴν Ἀνατολὴν. Τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλήρωσαν οἱ προπάτορες ἡμῶν· τὸ δὲ δεύτερον εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀνατεθειμένον. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὅρκου τούτου καὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἰδέας εἶδον πάντοτε τοὺς πληρεξουσίους τοῦ ἐθνους νὰ συνέρχονται, νὰ ἀποφασίσωσιν οὐχί

πλέον περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς

«Εἰς Παλέρμον κατοικοῦν Ἕλληνες ἕως 16,000, οἵτινες κατώκησαν ἐκεῖ πρὸ αἰῶνος, φεύγοντες τὴν δουλείαν· οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως ἀναβαίνουσιν εἰς ὄρος, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποβιβάζοντες, τελοῦσι τὴν Ἀνάστασιν· τούτων ἡ καρδία πάλλει, ἐπιθυμούντων τὴν μεθ' ἡμῶν ἔνωσιν, καὶ ἡμεῖς νὰ τοὺς νομίσωμεν ὡς μὴ Ἕλληνας, διότι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ συναγωνισθῶσι μεθ' ἡμῶν;

«Ὁρκίσθημεν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ διάφορα περιστατικὰ περιώρισαν ἡμᾶς εἰς ὠρισμένην ἔκτασιν. Πρωτόκολλα τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔδωκαν ἡμῖν μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν· εἰς δὲ τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος μείναντας ἀδελφοὺς, τοὺς ἐπίσης ὡς ἡμᾶς ἀγωνισαμένους τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τὸ δικαίωμα τῆς μεταναστεύσεως ἐν τῇ Ἑλλάδι. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι ἔλαβον τὰ ὄπλα, ἡγωνίσθησαν καὶ ἐμόγησαν ἐπὶ πολυετίαν, οὐ μόνον κατὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ Ἀσίαν, διότι καὶ ἐκεῖ τὸ ἄσμα τοῦ Ῥήγα ἠκούσθη· εἰς τὰ Δερβένια, ὅπου μυριάδες ἐχθρῶν ἠφανίσθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πελοποννησίου ἀρχηγοῦ, ὅπου ὁ Νικήτας ἔλαβε τὸ τοῦ Τουρκοφάγου ἐπώνυμον, ἐκεῖ καὶ ὁ Χατζῆ Χρῆστος ἀνδρείως ἐπολέμησε μετὰ τῶν ὑπὸ τὰς ὀδηγίας του Βουλγάρων, καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμίων» (1).

Μετὰ τὴν θερμὴν ἀγόρευσιν ταύτην ἡ συζήτησις ἐπεραιώθη καὶ ὑπερίσχυσαν οἱ φρονιμώτεροι· μετὰ δὲ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Συντάγματος ἐξελέχθη ἐπιτροπὴ ἵνα παρουσιάσῃ αὐτὸ εἰς τὸν βασιλέα πρὸς ὑπογραφήν. Καὶ οὗτος μὲν ἐδυσχέραине καὶ ἠπείλει παραίτησιν· τὰ δὲ λοιπὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς προσεπάθουν νὰ τὸν πείσωσι διὰ μειλιχίων λόγων· ἀλλ' ὁ Κωλέττης «πολλοὺς εἶδον, εἶπεν αἰφνιδίως, λαοὺς ἄνευ βασιλέων, οὐδένα ὅμως βασιλέα ἄνευ λαοῦ· ὑπόγραφον βασιλεῦ.» Οἱ ἐπιτακτικοὶ οὗτοι λόγοι τοῦ Κωλέττου ἐπεισαν τὸν βασιλέα καὶ ὑπέγραψεν ἀμέσως.

Εἰς δὲ τὸν σχηματισμὸν τοῦ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ὑπουργείου δὲν ἠθέλησε νὰ

(1) Ἰδὲ Πρακτικὰ τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνοσυγελύσεως, Συνεδρίασις 14, Σελ. 190.

συμμεθέξῃ ὁ Κωλέττης, οἰωνιζόμενος ταχεῖαν τὴν πτώσιν αὐτοῦ καὶ προπαρασκευαζόμενος νὰ τὸ διαδεχθῇ. «Ὁ Κωλέττης, λέγει ὁ Γκιζώτος, δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ συντριφῇ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, οὔτε νὰ συνδεθῇ στενωῶς μετ' αὐτοῦ, ὡς ἀπαιζομένου τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν, ἥτις ὅτῳ ἦτο εὐμενῆς ὑπὲρ τῆς Τουρκίας, τόσῳ δυσμενεστέρα ἐφαίνετο κατὰ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος» (1), τοῦ ἐπιδιωκομένου, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου διὰ τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ὁ μὲν Ὁθων, λαβὼν, ὡς εἴπομεν, συμβουλὴν παρὰ τοῦ Βαλερστάιν νὰ καταστρέφῃ τὸ σύνταγμα διὰ τοῦ συντάγματος, πρῶτιστον αὐτοῦ μέλημα εἶχε τοῦτο. Τὸ Βαλερστάιν ὑπόμνημα, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, θέλομεν δημοσιεύσει ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁθωνος. Ὁ δὲ Κωλέττης, τείνων πάντοτε εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἐκαλλιέργησεν, ὅσον ἐδύνατο, τὴν Μεγάλην Ἰδέαν παρὰ τῷ Ὁθωνι. Περσόντος δὲ δι' ὀχλαγωγίας τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀρχομένου Αὐγούστου, προσεκλήθη ὁ Κωλέττης, ὅστις ἀνέβαλεν ἐπίτηδες, ὡς ἐμάθαμεν, τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου μέχρι τῆς ἕκτης Αὐγούστου, ἡμέρας, καθ' ἣν, ἔλεγε, συνέβησαν αὐτῷ ἅπαντα τ' ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὐτυχήματα. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου ὁ Κωλέττης ἠναγκάσθη μὲν νὰ παραλάβῃ καὶ τὸν Μεταξᾶν, ἀνεγνωρισμένον πολιτικὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ῥωσικοῦ κόμματος, οὗ τινος ἐλέγετο ἀντίπαλος ὁ Κωλέττης· ἔλαβεν ὁμῶς τοιαύτην πρόνοιαν καὶ ἀνέπτυξε τοσαύτην περίνοιαν, ὥστε τὸν μὲν ἀρχηγὸν διώρισεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν οἰκονομικῶν, οὗ τινος ἠγγόει καθ' ὀλοκληρίαν τὸν μηχανισμόν, εἰς δὲ τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα, τὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τὸ τῶν ναυτικῶν, διώρισεν ὑπουργοὺς, ἀνήκοντας μὲν εἰς τὸ κόμ-

(1) Ἰδὲ Mémoires sur la Grèce par Guizot vol vij. pag 347.

μα τοῦ Μεταξᾶ καὶ μέγα ἱστορικὸν ὄνομα ἔχοντας, τὸν Τζαβέλλαν καὶ τὸν Κανάρην, ἀλλ' οὐδεμίαν πείραν τῆς πολιτικῆς ραδιουργίας κεκτημένους· ὥστε πράγματι εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο πανθυπουργὸς σχεδὸν ἦτο ὁ Κωλέττης, διευθύνων αὐτοπροσώπως μὲν τὰ ὑπουργεῖα τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν, ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ, εἴτε διὰ φίλων τοῦ ὑπουργῶν, εἴτε διὰ φίλων τοῦ γενικῶν γραμματέων, ἢ καὶ ὑπουργῶν, ἀνηκόντων μὲν εἰς τὸ κόμμα τοῦ Μεταξᾶ, ἀλλ' ἀπλῶν τὸ ἦθος καὶ γενομένων μετ' οὐ πολὺ φίλων τοῦ Κωλέττου.

Τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων ἠνάγκασε βραδύτερον καὶ αὐτὸν τὸν Μεταξᾶν νὰ παραιτηθῇ καὶ ν' ἀπέλθῃ πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτω λοιπὸν ὁ Κωλέττης, μέινας ἀπόλυτος κύριος τοῦ πεδίου, ἀντικατέστησε πάνυ ἐπιδεξίως τὴν ἀπειλήσαν τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνος φιλορθόδοξον ἐταιρίαν διὰ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, δι' ἧς ἐξωκειώθη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὸν τε Ὁθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν, ὥστε οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι ἄνευ μὲν τοῦ Κωλέττου δὲν δύνανται νὰ βασιλεύσωσι πλείοτερον ἐν Ἑλλάδι· δι' αὐτοῦ δὲ ἡδύνατο νὰ στεφθῶσιν ἴσως καὶ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

Τὸ δὲ μῖσος τοῦ Ὁθωνος κατὰ τοῦ Συντάγματος, ἡ ἐκ τούτου παθητικὴ θέσις τοῦ Κωλέττου καὶ ἰδίως ἡ ἐνθερμος αὐτοῦ ἐπιθυμία εἰς τὸ νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἰσχυρᾶς Κυβερνήσεως καὶ ὁμαλωτέρας Βουλῆς, ἂν οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν, τοῦλάχιστον ὅμως ἐν μέρει τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, καὶ ἰδίως ἡ ἐπιθυμία του εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τοῦλάχιστον τὴν πατρίδα τοῦ Ἡπειρον, καὶ ὅσα ἐδύνατο μέρη τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, προὔξένησαν τότε ἐν Ἑλλάδι οὐκ ὀλίγα δυσάρεστα. Εἰς πᾶν μὲν ὅτι ἐπηγγέλετο κοινήν τινα ὠφέλειαν ἢ εὐχαρίστησιν, ὁ Ὁθων ἀντέτασ-

σε τὴν συνήθη ἀδράνειαν καὶ ἀκαταγωνίστους δισταγμούς, προφασιζόμενος δὴθεν μὴ παραβιασθῇ τὸ Σύνταγμα· πᾶν δὲ ὅ,τι ἡδύνατο ἴσως νὰ προξενήσῃ εἴτε βλάβην τινὰ κοινωνικὴν, εἴτε ἀτομικὸν ἀδίκημα ἢ ἀγανάκτησιν ἐπεκύρου μετὰ προθυμίας, αἰτιώμενος τὸ Σύνταγμα.

Μία τῶν μᾶλλον κατεπειγουσῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τότε ἦτο ἡ ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν χειροτονία ἀρχιερέων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐκλειψάντων· ὁ Κωλέττης προπαρεσκεύασε κατὰλληλον περὶ τούτου νομοσχέδιον, συγκεείμενον ἐκ πολλῶν ἄρθρων. Κατὰ δὲ τὰ τότε εἰθισμένα ὑπέβαλεν αὐτὸ εἰς τὸν βασιλέα, ἵνα λάβῃ τὴν ἀδειαν νὰ τὸ εἰσάξῃ εἰς τὰς βουλὰς· ἀλλὰ τόσον ταχέως εἰργάσθη ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ὅθων, ὥστε τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλύθη ὀριστικῶς τῷ 1852. Μία δὲ τῶν σπουδαιοτέρων ἐλευθεριῶν, ἃς ἐγγυήθη τὸ σύνταγμα, ἦτο καὶ ἡ ἐλευθέρα χρῆσις τῆς ψήφου ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν. Τριῶν ἱκανῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου προτρεψάντων τοὺς συναδέλφους των νὰ ἐκλέξωσι βουλευτὴν αὐτοῦ τὸν Μαυροχορδάτον, ὁ μὲν Κωλέττης ἐπρότεινε τὴν παῦσιν τῶν τριῶν ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, ὁ δὲ Ὅθων μετὰ χαρᾶς καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης συζητήσεως ὑπέγραψεν αὐτήν.

Ἄλλως πᾶς ὁ μὴ μεμυημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς πολιτικῆς τοῦ Κωλέττου ἢ παρεγκωνίζετο ἢ ἀντικαθίστατο εἴτε ὑπὸ τῶν μεμυημένων εἴτε καὶ ὑπὸ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Ὁθωνος. Τοῦτο ἐγέννησε τότε ἰσχυράν κατὰ τοῦ Κωλέττου ἀντιπολίτευσιν, ἣτις ἀναρρίπτιζομένη ἐπιδεξιῶς καὶ ὑπὸ τῆς ξένης διπλωματίας, ἀπέληξεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ εἰς οὐκ ὀλίγους σφαδασμούς καὶ ἐπαναστάσεις, καθ' ὧν ἀπάντων ἐθαριάμβευσεν μὲν ὁ Κωλέττης, ἀλλὰ λυπηρὸν εἶναι ν' ἀ-

ναμιμνήσκειται τις, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος διενήργει συνεννοήσεις μετὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν φυλῶν πρὸς γενικὴν ἐξέγερσιν καὶ ἀποπειράν τινα εἰς πραγματοποίησιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καθ' ἣν ἐποχὴν διενήργει πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ Ταφὴλ Μπούζη καὶ Γκιουλέκα στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις ἐν τῇ Τουρκίᾳ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐκεῖ καθεστώτων, ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ ἡ ξένη διπλωματία, ἀναρρίπιζούσα τὰ ἀνθρώπινα πάθη, διενήργει ἐν Ἑλλάδι καὶ δι' Ἑλλήνων τὰ ὅμοια κατὰ τοῦ Κωλέττου. Ὁ μὲν ἥρως Κριεζώτης, γενόμενος δι' ἐπαναστάσεως κύριος τῆς Εὐβοίας, σμικροῦ ἐδέησε καὶ ἀνατρέψῃ οὐ μόνον τὸν Κωλέττην, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὀθωνα. Οἱ δὲ Παπακώστας καὶ Βελέντζας, ἐπαναστατήσαντες, προέβησαν μέχρι Λεβαδείας· καὶ ὁ Μερεδίτης, λαφυραγωγῆσας τὰς Πάτρας, διεσώθη εἰς Μελίτην διὰ πολεμικῶν Ἀγγλικῶν πλοίων. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν ἀνταπόδοσις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς Γαλλίας, δι' ἣν παρέσχεν αὕτη πρότερον συνδρομὴν ἐτέρῳ ἥρῳι, τῷ Γρίβα, ἀφηνιάσαντι κατὰ τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου, καὶ διασωθέντι εἰς Αἴγυπτον διὰ Γαλλικῶν ἀτμοπλοίων. Κατίσχυσε μὲν κατὰ πάντων τούτων ἡ ὀρθοφροσύνη τοῦ ἔθνους καὶ ἰδίως ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Κωλέττου, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν τούτοις ὁμοφρόνων, ἀλλ' ἔκτοτε ἐγκαθιδρύθη ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ὀθωνος πανίσχυρος στρατηγός, τὰ πάντα σχεδὸν διέπων κατὰ τὰς ἥκιστα συνταγματικὰς διαθέσεις τοῦ Ὀθωνος· βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττου ἐπραγματοποιήθη καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Πειραιῶς διὰ μεγάλου Ἀγγλικοῦ στόλου. Ἡ μὲν Ἑλλὰς δυστυχῶς εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀναγεννήσεώς της κατέστη πεδὶον μάχης τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἥτις, ὥς γνωστὸν, οὐδεὶς φείδεται εἴτε πρὸς ὑποσχέλισιν ἀντι-

ζήλου, εἴτε πρὸς ἐπιτυχίαν ἰδίῳ συμφερόντων. Μέγα δὲ μέρος τῶν δεινῶν τῆς, ἵνα μὴ εἰπωμεν καὶ ἅπαντα τ' ἄχρι τοῦδε, ὀφείλει ἡ Ἑλλάς τὸ μὲν εἰς τὴν ξενικὴν ταύτην διαμάχην· τὸ δὲ, εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Κράτους. Ὁ δὲ Κωλέττης, συμβουλευόμενος, φαίνεται, τὸ αἶσθημα μᾶλλον, «ἂν ἐπιτύχω, συνήθως ἔλεγε, τὸν σχηματισμὸν ὁμόφρονος Βουλῆς καὶ ἰσχυρᾶς Κυβερνήσεως, ἐλπίζω, ἂν οὐχὶ νὰ πραγματοποιήσω τὸ σύνολον τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τοῦλάχιστον ὁμως ν' ἀπελευθερώσω τὴν πατρίδα μου καὶ τὰς λοιπὰς ἐπαναστατησάσας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας καὶ νήσους. Χρήματα πολλὰ δὲν μᾶς ἀναγκαιοῦσι πρὸς τοῦτο, ἀφ' οὗ πρότερον προπαρασκευάσωμεν τὰ πράγματα· ἄλλως, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι ἀρκούντως ἀξιόχρεον.»

Παρ' αὐτηκόου μάρτυρος ἠκούσαμεν τὸ ἑξῆς. Ὁ Ὁρλεανίδης πρίγκηψ Μονπασιέ, περιηγούμενος τότε τὴν Ἀνατολήν, ἐπισκέφθη κατ' οἶκον τὸν Κωλέττην. Μετὰ τὰς συνήθεις φιλοφρονήσεις «πέπεισμαι, εἶπεν οὗτος, ὅτι ἂν ἡ Ἑλλάς ἀποφασίσῃ, ἀρχηγούντος τοῦ Κωλέττου, νὰ ἐξέλθῃ εἰς στρατιωτικὸν περίπατον μέχρις Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ὁ βασιλικὸς πατήρ Σου δὲν θὰ φεισθῇ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ περιουσίας ἵνα μᾶς συνδράμῃ.» «Οὐ μόνον ὁ πατήρ μου, ἀπήντησεν ὁ πρίγκηψ, ἀλλὰ καὶ ἅπανα ἡ τῶν Ὁρλεανιδῶν οἰκογένεια, ὥσπερ ἀείποτε ὑπῆρξεν εὐνους τῷ στρατηγῷ Κωλέττῃ, οὕτως ἔσεται αὐτῷ καὶ ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τοιοῦτον μάλιστα περίπατον.» Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Κυβέρνησις τῆς Γαλλίας τότε τὸν ἐνταῦθα πρέσβυν τῆς Πισκατόρην εἶχε θέσει, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωλέττου.

Πρὸς τοιαύτην δέ τινα προπαρασκευὴν, λήγοντος τοῦ 1846, ἠθέλησε, φαίνεται, ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ

ὁ ὑποστράτηγος καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ Ὁθωνος Τσάμης Καρατάσσοις, μεγάλως ἐνοχοποιηθεὶς καὶ κατὰ τὸ 1841 ἐπὶ τοιαύταις ἐπιχειρήσεσι, μεταβὰς μάλιστα χάριν τούτων καὶ εἰς Ἀθῶνα. Τότε δὲ λαβὼν τακτικὴν ἄδειαν ἀπουσίας ὅπως ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, χάριν ἰδίων ὑποθέσεων, καὶ τακτικὸν διαβατήριον, ἐπεμψεν αὐτὸ πρὸς ἐπιθεώρησιν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Τουρκίας Μουσοῦρον· ἀλλ' οὗτος μὲν ἡρνήθη· ὁ δὲ Ὁθων προσέβαλεν αὐτὸν ἐν ἐπισήμῳ συναναστροφῇ τῆς Αὐλῆς του, παρόντων καὶ ἄλλων πρέσβων διὰ λέξεων τραχέων καὶ ἐστρεψε τὰ νῶτα. Ἐρεθισθέντων ἐκ τούτου τῶν πραγμάτων, ὁ μὲν Κωλέττης ἀνεδέχθη σύμπασαν τὴν εὐθύνην καὶ ἠπείλει νὰ ρίψῃ ἔκτοτε τὸν περὶ τῶν ὄλων κύβον· ἡ δὲ Τουρκία, διακόψασα τὰς σχέσεις, ἀνεκάλεσε τὸν πρέσβυν, κ' ἐξεδίωκε τοῦ Κράτους τῆς τοὺς ὑπηκόους Ἑλλήνας. Τῇ ἐπεμβάσει δὲ τῆς διπλωματίας προσελήφθη μὲν ἡ κήρυξις πολέμου, ἀλλ' ὁ Ὁθων εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττου, νὰ γράψῃ αὐτόγραφον ἐπιστολὴν εἰς τὸν Σουλτάνον· οὗτος δὲ μετέθεσε διὰ προβιδασμοῦ τὸν Μουσοῦρον, τὸ μὲν πρῶτον εἰς Βιέννην, ἔπειτα δὲ εἰς Λονδίνον.

Καὶ ὅτι μὲν ὁ Κωλέττης ἐνήργει πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὅσον ἐδύνατο πλειοτέρων ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ νήσων οὐδεμία ἀπολείπεται νινι ἀμφιβολία. Ὁ Ὁθων μάλιστα ἐπεδίωξε τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Κωλέττου, ἀλλ' ὅλως ἀντιστρόφως, φρονοῦμεν, τῶν σχεδίων ἐκείνου· διότι οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἂν ἔξῃ ὁ Κωλέττης ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἤθελεν ἐπιδιώξει τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος του, ὅπως καὶ ὁ Καβούρ τὸ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπέτυχεν. Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα τῆς Ἰταλίας ὡμοίαζεν, ὡς εἶπομεν, ὁ Μαυροκορδάτος πλειότερον τοῦ Κωλλέττου· ἀλλ' ἂν ἐπιτρέπηται νὰ παραβάλῃ τις τὴν μικροσκοπικὴν κατ'

ἐκτασιν καὶ πληθυσμὸν Ἑλλάδα πρὸς τὰ μεγάλα Κράτη, καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρας τούτων πρὸς τοὺς τῆς χθὲς μόλις ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας, λέγων, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο ὁ Βίσμαρκ τῆς Ἑλλάδος. Ἀμφότεροι δὲν ἐδεσμεύοντο πολὺ ἐκ τῶν συνταγματικῶν διατυπώσεων, οὔτε ἡνωχλοῦντο ἐκ τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεων τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὁ Βίσμαρκ διέλυσε πολλάκις τὴν Βουλὴν, μέχρις οὗ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του· τὸ αὐτὸ φρονοῦμεν, ὅτι ἦτο ἱκανὸς νὰ πράξῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του καὶ ὁ Κωλέττης. Ἐχὼν δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ σύμπασαν τὴν συμπάθειαν τῆς Γαλλίας, ἤλπιζε δι' αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Δύσει σχέσεων του νὰ ἐξοικειωθῇ, νὰ ἐξευμενίσῃ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν Ἀγγλίαν· σπουδαῖά τινα διαδήματα ἐγένοντο πρὸς τοῦτο. Ὁ μὲν διάσημος τῆς Γαλλίας πρωθυπουργὸς Γκιζῶτος οὐ μόνον τὸν πρέσβυν του διέταξε νὰ ὑποστηρίξῃ παντὶ σθένει τὸν Κωλέττην, ἀλλὰ καὶ ἐκθύμως συνηγόρησε τότε ὑπὲρ τούτου καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς ἅπαντα τ' ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης· ὁ δὲ Μετερνίχος ὑπεστήριξεν, ὡς γνωστὸν, διὰ τοῦ ἐνταῦθα πρέσβεως του Πρόκεσ-᾽Οστεν τὴν τότε πολιτικὴν πορείαν τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου· καὶ ὁ Ἀβερδίνος περιέστειλεν, ὅσον ἐδύνατο, τὸν Λάβονς, καὶ ἤθελε τὸν μεταθέσει ἴσως, ἂν μὴ παρεχῶρει τὴν πρωθυπουργίαν εἰς τὸν Παλμερστοῦνα· ἀλλὰ καὶ οὗτος μετ' οὐ πολὺ ἀντικατέστησε τὸν κεκηρυγμένον τοῦτον ἐχθρὸν τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου πρέσβυν διὰ τοῦ ἡπίου Οὐάις. Κατὰ δυστυχίαν ὁμως ἅπαντα ταῦτα ἐγένοντο πολὺ ἄργά.

Τὸν κατὰ τὸ φαινόμενον ὑγιᾶ καὶ εὐτραφῇ Κωλέττην ἐλυμαίνετο πρὸ πολλοῦ λεληθυῖα ψαμμίας τῶν νεφρῶν. Κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1847 ἀπῆλθεν εἰς Ναύπλιον καὶ ἐτέλεσε δημοτελὲς μνημόσυνον ὑπὲρ τῆς μη-

τρός του· ἐπ' αὐτοῦ ἀπηγγέλθη ἐπίτηδες λόγος πολιτικός, συγκινήσας τοὺς πάντας. Μόλις ὁμως ἐπανελθὼν τῆς ἐκδρομῆς ταύτης ὁ Κωλέττης, ἐνόσησε σπουδαίως κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξ ἐπισχέσεως τῶν οὔρων. Πολλάκις μὲν ἐπεσκέφθη αὐτὸν ὁ Ὅθων ἐν τῇ κλίνῃ, καθ' ἐκαστην δ' ἐξεδίδοντο καὶ ἰατρικὰ δελτία περὶ τῆς νόσου του. Τελευταῖον κατὰ τὴν 1 Σεπτεμβρίου ἀπεβίωσε, κλέφτικόν τι τραγῳδίον ἐν ἡγῶ ὑποψιθυρίσας, καὶ τὰς λέξεις *sur la terre* δυνηθεὶς μόνον νὰ ἐναρθῇ. Εἷς μὲν τῶν νεφρῶν του εὐρέθη ὑπερτροφικώτατος· ὁ δ' ἕτερος, ἐντελῶς σχεδὸν κατεστραμμένος, εἶχε μεταβληθῇ μάλιστα εἰς κύστιν ἔμπλεων ψάμμου καὶ οὐρολίθων.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου τοῦ Κωλέττου συνεταράχθη τῷ Κράτος· διατάχθη ἐπισήμως πενθήμερον γενικὸν πένθος. Πολλαχοῦ δὲ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐλληρικῶν κοινοτήτων ἐτελέσθησαν καὶ μνημόσυνα ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ Κωλέττου. «Ἐν τῷ προσώπῳ τούτου, λέγει ὁ Γκιζώτος, ἡ μὲν Ἑλλάς ἀπώλεσε τὸν ἐνδοξότερον ἐκ τῶν ἐπιζώντων ἀγωνιστῶν, τὸν μόνον κατὰ στάντα ἔξοχον πολιτικόν· ὁ δὲ Ὅθων ἀπώλεσεν ἓνα πρωθυπουργόν, ζηλωτὴν τῆς μοναρχίας καὶ συνάμα ἐνθερμον πατριώτην. Τὰ μόνα ἐλλαττώματα τοῦ Κωλέτιου ἦσαν ὁ πατριωτισμὸς καὶ ὁ μέγας ζήλος αὐτοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ὅλης Ἑλλάδος καὶ πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἰς τὰ ἐλλαττώματα ταῦτα οὐδὲν ἀτομικὸν συμφέρον καὶ οὐδεμίᾳ ἑτέρα ἐπιθυμία ἢ εὐχαρίστησις ἀνεμιγνύετο. Οὐδέποτε ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ χώρᾳ οὐδεὶς ἄλλος πατριώτης ὑπῆρξε τόσον ἄμοιρος ἐγωῖσμοῦ ὅσον ὁ Κωλέττης. Ὅσον ὁ βίος του ἦτο ἀφελής, τόσον μέγεθος εἶχεν ἡ ψυχὴ του. Ὑπουργὸς κλονιζομένου βασιλέως, ἀνύψωσεν εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ σέβας καὶ τὸ φρόνιμα τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος του. Τὸ συνταγματι-

κὸν πολίτευμα διὰ τὸν Κωλέττην ἦτο μέσον μᾶλλον ἢ σκοπὸς μοναδικός· δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος· εἰργάζετο διηνεκῶς πρὸς τοῦτο, καὶ ὅτε δὲν εἶχε μεγάλας ἐλπίδας ἐπιτυχίας» (1). Τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τοῦ Κωλέττου.

Ἐὰν δ' ἐπιτρέπῃται καὶ ἡμῖν νὰ προσθέσωμέν τινα περὶ τοῦ ἰδίου χαρακτήρος αὐτοῦ μεθ' ὅσα ὁ διάσημος Ἀκαδημαϊκὸς τῆς Γαλλίας ἀπεφώνηατο, ταῦτα ἔχουσιν οὕτω. Ὁ Κωλέττης εἶχεν ἰσχυράν θέλησιν καὶ μεγάλην φιλοτιμίαν. Ἵνα μὴ φανῇ ὅτι τῷ ἐπεβλήθη γάμος ἀπεποιήθη μνηστήν, ἣν πιθανὸν καὶ νὰ ἡγάπα διὰ τὰ μεγάλα αὐτῆς πλεονεκτήματα, καὶ ἥτις θὰ καθίστα τὸν γάμον τοῦτον εὐτυχῇ, ὅπως κατέστησε καὶ τὸν μετὰ τοῦ Ἀγγλοῦ. Ὑπὸ τὸ φαινόμενον στωϊκῆς ἀπαθείας ἔκρυπτε πάθη σφοδρά, ὧν τὸ ἐπικρατέστερον ἀναντιρρήτως ἦτο ὁ πατριωτισμός· χάριν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, χάριν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του ἦτο ἱκανὸς νὰ θυσιάσῃ τὸ πᾶν. Ὅτε ἀπεποιήθη νὰ συνυπουργήσῃ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐμάνησαν κατ' αὐτοῦ οἱ πολιτικοὶ του φίλοι, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τοῖς παρέξῃ κυβερνητικὰς ὠφελείας, καὶ τὸν ἐμέμφοντο παρρησίᾳ· ἀλλ' ὅτε κατέστη πανίσχυρος, ὅσον οὗτοι μὲν ἐθώπευον, οἱ δὲ ἀντίπαλοι ἐξύβριζον αὐτόν, τόσον ὁ Κωλέττης ἐγίνωσκε νὰ ἀφοπλίζῃ καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ διὰ τῆς προσποιητῆς ἀπαθείας καὶ σιωπῆς του, καὶ διὰ τῆς ἀξιοπρεποῦς μὲν ἀλλ' ἀφελοῦς καὶ λιτῆς συμπεριφορᾶς του μᾶλλον ἢ διὰ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης. Ἐξέπληξε δὲ τοὺς Γάλλους δι' ἐπιβαλλούσης σιωπῆς καὶ ἡθους μᾶλλον, ἢ δι' εὐφραδείας καὶ ἐπιδείξεως. Ἐπὶ τριχυμῖάδους τινὸς βουλευτικῆς συζητήσεως, καθ' ἣν ἡ παρουσία τοῦ πρωθυπουργοῦ ἦτο ἀναγκαιοτάτη κ' ἔτρεχον πανταχοῦ πρὸς

(1) *Idi Mémoires etc par M. Guizot tome vij pag 376.*

ἀναζήτησιν, εὐρομεν αὐτὸν ἀφελῶς συνδιαλεγόμενον μετὰ τῆς συζύγου τοῦ διδασκάλου τοῦ Ψαλίδου περὶ τῶν τῆς νεανικῆς μαθητείας του πραγμάτων ἐπὶ τῇ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι ζητεῖται, «διὰ τοῦτο ἐδίωξα, εἶπε, καὶ τὴν ἄμαξάν μου, ἵνα μὴ μ' εὕρωσι καὶ ξεθυμάνωσιν εἰς λόγους· αὐριον ἔσονται μετριώτεροι.» Εἶναι δὲ βλασφημία ὁ ἰσχυρισμὸς τινῶν, ὅτι ὁ Κωλέττης ἐξεμεταλλεύετο τὴν Μ. Ἰδέαν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀντιπάλων του, καὶ διεβουχόλει δι' αὐτῆς τὸν Ὀθωνα, χάριν φιλοδοξίας· διότι πλὴν τῆς Βασιλικῆς καὶ δικτατορικῆς δόξης οὐδεμία ἄλλη ἔλλειπεν ἀπὸ τοῦ Κωλέττου· καὶ ὅσα μὲν εἶχεν, οὐδεὶς κίνδυνος ἦτο ν' ἀπολέσῃ, κάλλιστα δ' ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὔτε βασιλεὺς οὔτε δικτάτωρ ἐδύνατο ν' ἀναδειχθῇ ποτέ. Ἄλλως, σύμπας μὲν ὁ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος βίος τοῦ Κωλέττου μαρτυρεῖ, ὅτι οὗτος μόνον διὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐπεδίωκε τὴν εὐόδωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων· σύμπας δὲ ὁ ἐπὶ βασιλείας βίος του διαρρήδην τεκμηριοῖ, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ ἐδραιότερον στήριγμα αὐτῆς. Τὴν μεγάλην ἰδέαν λοιπὸν ὁ Κωλέττης ἐπεδίωξεν εἰλικρινῶς ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους, εἴτε δι' ἀπλῆς Κυβερνήσεως εἴτε καὶ διὰ βασιλείας. Τοιοῦτος καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ Κωλέττου.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΕΓΡΗΣ!

Σὺν τοῖς ἐξόχως διαπρέψασιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν πολιτικῶν καταλέγεται ἀναντιρρήτως καὶ ὁ Νέγρης. Μετὰ τοὺς βίους λοιπὸν δύο ἐξόχων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ παραλληλίσωμεν πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸν τοῦ Νέγρη.

Ἀρχαία δέ, εἰκάζεται, ὅτι εἶναι καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Νέγριδων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πιθανολογεῖται μάλιστα, ὅτι κατάγεται ἐκ τῶν Σταυροφόρων καὶ ὅτι ἐγκατέστη ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τούτων. Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι καὶ ἐν Βενετίᾳ ὑπάρχει οἰκογένεια Νέγριδων, διαπρεπόντων. Εἰς μὲν τούτων, συνώδευεν ὡς ὑποναύαρχος τὸν Μορουζούνην εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον ἐν Ναυπάκτῳ· «ἐν ᾧ ταῦτα συνέβαινον, λέγει ὁ Σάθας, ὁ εἰς Γλαρέντζαν ἀποστολεῖς Νέγρης ἐπολιόρηκε τὸ ἐγγὺς φρούριον καὶ προσεχάλεσε τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους εἰς παράδοσιν» (1). Εἰς δ' ἕτερος, πιθανὸν ἀπόγονος ἐκείνου, ἐπεχείρησε πρὸ πολλοῦ καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ πρώτου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου εἰς τὸ Ἰταλικόν· Νέγριδες ἐπίσης εἶναι καὶ ἐν ἄλλαις ἴσως πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δύσεως· ὑπάρχει μάλιστα καὶ πόλις ἐν Οὐγγαρίᾳ καλουμένη Νέγρη, ἣν ὑπέταξε τὸ 1595 Σουλτὰν Μαχμούτης ὁ Γ' ἐκ στρα-

(1) Ἰδὲ Ἀθαν. Κομν. Ὑψηλάντου Ἐκκλ. καὶ Πολ. τῶν εἰς 42 βιβλ. βλ'α, Η. Θ. καὶ Ι, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 Σελ. 418.

τεύει» (οὗτος) λέγει ὁ Ὑψηλάντης, προσωπικῶς εἰς Οὐγαρίαν καὶ ἐλθὼν, πολιορκεῖ τὴν πόλιν Νέγρην καὶ μετὰ πολλὰ ἐξουσιάζει μὲ συμφωνίαν» (1)· ἀλλὰ ταῦτα πιθανὰ μᾶλλον, ἢ βέβαια.

Ἀρχηγὸς δὲ τῆς οἰκογενείας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Νέγριδων ὑπῆρξεν ἐν τοῖς Νεωτέροις χρόνοις ὁ Θεόδωρος, ἔχων τέσσαρας υἱούς, τὸν Γεώργιον, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

Καὶ ὁ μὲν πρωτότοκος Γεώργιος διέπρεψεν ὡς Χάτμανος (στρατιωτικὸς Διοικητῆς) ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· ἐλθὼν δὲ εἰς γάμον μετὰ τῆς Μαριωρίτζας, αὐταδέλφης Δ. Σούτσου, τοῦ ἐπωνομασθέντος καὶ Καμπόπη, παρὶ οὗ ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ διελάβομεν τὰ δέοντα, ἔσχεν υἱὸν τὸν Θεόδωρον, τὸν διακριθέντα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὡς περ κατωτέρω λεχθήσεται. Ὁ Γεώργιος οὗτος Νέγρης, κατὰ μὲν τὸν Σπηλιάδην, ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξωρίσθη ἐπὶ τῆς ἐκκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπέθανε καθ' ὁδόν (2)· ἀλλ' ἡμεῖς ἐπληροφορήθημεν, ὅτι μετὰ τῶν ἐξορισθέντων τότε μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Νέγριδων, δὲν ὑπῆρχεν ὁ Γεώργιος, ἴσως μάλιστα καὶ δὲν ἔζη.

Ὁ δὲ δευτερότοκος Κωνσταντῖνος, λίαν πεπαιδευμένος καὶ ἐνάρετος ὢν, κηρύσσειτο πολὺ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Καλλιμάχου· ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σαμουρκάση καὶ Σ. Βογορίδου εἰς Βουκουρέστιον ἀμέσως μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Σούτσου ὡς τοπορητικὴ ἐπιτροπὴ, ἀντιπροσωπεύουσα τὸν διορισθέντα τοῦτον τότε ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· ἀλλ', ἐκτραγείτης ἐκεῖ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἀπεκεφαλίσθη ἀμέσως μετ'

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Σπηλ. Τόμ. α. Σελ. 99.

(2) Ἰδὲ Σάθα Τουρκ. Ἑλλ. Σελ 357.

ἄλλων πολλῶν, κατὰ διάταγην τοῦ παντοδυνάμου τότε Χαλέτ-Εφέντου, θελήσαντος διὰ τοιούτων ὁμοιότητων, τὸ μὲν νὰ δικαιολογήτῃ ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν Γιαννιτσάρων, ὅτι οὐδὲν παρημέλησε πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐνόχων· τὸ δὲ νὰ ἐμπνεύσῃ φόβον, διότι ἡ Τουρκία τότε «προσῆγγισε, κατὰ Πουκεβίλ, »εἰς μίαν »των κρίσεων ἐκείνων, ὧν εἶναι πάντοτε δύσκολον νὰ »προῖδῃ τίς τὰς συνεκείας ἐκυκλοφόρουν πρό τινας »χρόνου, λέγει οὗτος, εἰς τοὺς στρατῶνας τῶν Γιαννιτσάρων ἐπαναστατικά ἄσματα καὶ διεγερτικὰ προκηρύξεις »ματαίως ἠθέλησαν ν' ἀποτρέψωσιν αὐτῶν τὰς σκέψεις »τῶν Γιαννιτσάρων, προσφέροντες αὐτοῖς ὡς θέαμα τερ- »πνὸν τὴν καταδίκην τοῦ Κωνσταντίνου Νέγρη, πρὶν ἢ »τοποτηρητοῦ τῆς Βλαχίας, ἀδίκως κατηγορηθέντος, ὡς »ἔχοντος ἐνόχους ἀνταποκρίσεις μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ »Θεοδ. Νέγρη, γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλ- »ληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ στρατιωτικὴ ὀχλοκρατεία τῆς »Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἐλλείψει τοῦ αἵματος τοῦ »Σουλτάνου, οὐτίνως ἐφείδετο μόνον, διότι εἶχεν ἀνήλικον »διάδοχον, ἀπῆτει νὰ πῇ αἷμα κατὰ τὴν πολυτιμώ- »τερον ὠρκίσθη λοιπὸν τὴν ἀπώλειαν τοῦ Χαλέτ-Ε- »φέντου.» (1).

Τρεῖς ἡμέρας βραδύτερον ἢ ἐφάνεν ὁ Νέγρης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵτως ἤλελε σωθῆ· διότι ὁ Χαλέτ-Εφέντης, μόλις ἐμέσας σύμπασαν τὴν ὀργὴν του κατὰ Νέγρη τούτου, καὶ πάντων τῶν συγγενῶν του, οὗς ἐξώρισε σὺν τῷ ἀτυχῇ Καλλιμάχῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, μόλις διατάξας ν' ἀπαγχονίσωσι καὶ τοῦτον καθ' ὁδὸν ἐν Μπωλοῦ, τὸ μὲν πρῶτον, ἐκπεσὼν τῆς εὐναίας, ἐξωρίσθη· ἔπειτα δὲ ἐβάναι ὠλῇ, καί τοι ἔχων αὐτόγραφον ἐγκύησιν τοῦ Σουλτάνου, δι' ἧς τῷ ἐξήτφαλίζετο ἡ ζωή.

(1) 'Idē Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville 1. ix p. 225.

Ἡ δὲ μεγάλη ὀργή τοῦ Χαλέτ· Ἐφέντου κατὰ τοῦ Νέγρη λέγεται, ὅτι εἶχε τὴν ἐξῆς αἰτίαν.

Μόλις ἀφικθέντων τῶν τοποτηρητῶν τοῦ Καλλιμάχη, οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον ἐγγράφα τοῦ Ὑψηλάντου, ἐνοχοποιοῦντα πολλὰ, ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντα, πρόσωπα. Παρέδωκαν δὲ ταῦτα τοῖς τοποτηρηταῖς πρὸς μεπίφρασιν. Ὁ Κ. Νέγρης, ἰδὼν τὸ περιεχόμενον, ἀνέβαλε σκοπίμως τὸ ἔργον. Γενομένης ὁμως βραδύτερον τῆς μετιφράσεως παρὰ τοῦ Βογορίδου, οὗτος μὲν προήχθη εἰς μεγάλα ἀξιώματα· ὁ δὲ ἀναβαλὼν αὐτὴν ἀπεκεφαλίσθη. Υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τούτου Νέγρη εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς Νικόλαος, καὶ θυγάτηρ ἡ εὐσεβῆς καὶ ἐνάρτεος Μαριωρίτσα, χήρα Δημητρίου Μουρούζη, ζῶσα ἐν Ἰασίῳ· ἀμφοτέρω τὰ τέκνα ταῦτα, πατρῶζοντα, ἐξασκοῦσι πάντῃ εὐαγγελικῶς πολλὰς χρηστιανικὰς ἀρετάς.

Τρίτος υἱὸς τοῦ Θεοδ. Νέγρη ἦτον ὁ Ἰωάννης, ἀνὴρ φιλομαθῆς, ἐνάρτεος καὶ εὐσεβῆς, μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον· υἱὸς μὲν αὐτοῦ εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν εὐπορος Κωνσταντῖνος Νέγρης, ἄλλοτε καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ· καὶ θυγάτηρ, ἡ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρτεος Σουλτανίτσα Δημ. Μιμῆ.

Τέταρτος δὲ καὶ τελευταῖος υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Νέγρη ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκπαιδευθεὶς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ πολιτικὸν δὲ στάδιον διατρέξας ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ τιμηθεὶς διὰ τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ τοῦ συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας ἐν ἐνεργείᾳ, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος διέπρεψε τοσοῦτον ἐν Ῥωσσίᾳ, ὥστε τὸ 1815—1816 ἐστάλη ὡς πληρεξούσιος τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Βαχώραν πρὸς διαπραγμάτευσιν εἰρήνης ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας πολέμου κατὰ τὸ 1829 καὶ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ παραδώσωσιν οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς Ῥώσσους σχεδὸν ἀμαχητὶ τὸ φρούριον τῆς Ἀγάπας κατ' ἐναντι τῆς Μαύρης

θαλάσσης. Οὗτος ἔζη μέχρι τοῦ 1855 καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ὁδησσῷ ἐπὶ τοῦ κανονοβολισμοῦ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως ὑπὸ τῶν συμμάχων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.

Υἱὸς τοῦ Γεωργίου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου, ἦτο καὶ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα Θεόδωρος Νέγρης, γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἐκατονταετηρίδος ἐκ μητρὸς Μαργιώρας Σούτσου, ὡς εἴπομεν· οὗτος ἐξεπαιδεύθη κατ' οἶκον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἦτο κάτοχος Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς παιδείας, οὐ τῆς τυχούσης. Τὸ μὲν πρῶτον παρηκολούθησε τὸν αὐθέντην Καλλιμάχην εἰς τὴν Μολδαυίαν, ὡς μέγας, ἡ γενικὸς γραμματεὺς αὐτοῦ· ἀλλὰ, καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἡγεμόνος, ὁ Νέγρης διέμεινεν ἐκεῖ. Ἐν Ἰασίῳ δὲ κατηχήθη εἰς τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς εταιρίας τὸ 1818 ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Γάστου καὶ προσέφερεν ἀμέσως συνδρομὴν πεντήκοντα φλωρίων (1). Τὴν κατήχησιν τοῦ Νέγρη θεωρεῖ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ σπουδαιότερων ὁ Ξάνθος, ἀποφαινόμενος, ὅτι οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν κατηχηθέντες «ἀπὲρχόμενοι εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν, ἐκατήχησεν διαφόρους ὁμογενεῖς εἰς ταύτας τὰς ἐπαρχίας, ἐν οἷς καὶ τὸν Θεόδωρον Νέγρην, γραμματέα ὄντα τοῦ ἐν Ἰασίῳ ἡγεμονεύοντος Σκαρλάτου Καλλιμάχη» (2). Ἐκτοτε ὁ Νέγρης ἐγένετο σχεδὸν ἑξαλλος. Κατεγοήτευσε μὲν αὐτὸν ἡ κατήχησις καὶ ἡ μέλουσα σύμπραξις του εἰς τοιοῦτον ἱερὸν σκοπόν· ἀλλ' ἀνησύχει μεγάλως τὸ μυστηριῶδες τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς. Πόσα τῷ ὄντι δὲν ἐμηχανεύθη πρὸς ἀνακάλυψιν αὐτῆς; Οὐδένα τῶν ἐταίρων ἄφινε, κατὰ Φιλήμονα, ἀνενόχλητον πρὸς τοῦτο καὶ τὰ πάντα ἐμηχανᾷτο· ἀλλ' οἱ πολλοί, φαίνεται, ἐγίνωσκον, ὅτι «ὁ Νέγρης ὑπεκίνει ὅλα

(1) Ἰδὲ δοκ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. ὑπὸ Φιλῆμ. Τόμ. 4. Σελ. 404.

(2) Ἰδὲ Ἀπομν. Ξάνθου Σελ. 5.

»ταῦτα μὲ μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δυνηθῇ ν' ἀνακαλύψῃ
»τὴν ἀρχήν». (1)

Νῦν μὲν γράφων πρὸς τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν καὶ ἐλπίζων
ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ν' ἀνακαλύψῃ αὐτὴν, προτείνει τὴν σύ-
στασιν Ἑλληνικῆς εἰς Πελοπόννησον σχολῆς, ἣν ἀνεδέ-
χετο νὰ ἐργανίσῃ καὶ διευθύνῃ αὐτὸς (2). ἄλλοτε δὲ
προτείνει ἄλλα· «ὑπῆρχεν ὡσαύτως πρότασις τοῦ Θεοδ.
Νέγρη, λέγει ὁ Φιλήμων ἀπὸ 5 ἀπριλίου 1819, δι' ἣς
οὗτος ἐζήτηε τὴν ἀποστολὴν ἑαυτοῦ, ὡς πληρεξουσίου
τῆς Ἀρχῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον, προτιμωτέραν οὖσαν
βεβαίως, διὰ τὴν διοργάνωσιν τοῦ μέλλοντος πολέμου·
ἐνταυτῷ προέτεινε τὴν μεγάλην διὰ τὸν ἐλληνικὸν πόλε-
μον ἐσομένην χρησιμότητα, ἐὰν ὁ ἐν Βύζα καθησυχάζων
Χαλμ. Κεραῖς, εἷς τῶν πρώτων Σουλτάνων τῆς Κρι-
μαίας, πρόσωπον δ' εὐεπὶβόλον καὶ χαρακτῆρος τιμίου,
ἐραδιουργεῖτο καὶ ἐλάμβανε μέρος· ἀρμόδιον δὲ ἀκολού-
θως ἀπόστολον πρὸς τοῦτο συνέστησε τὸν Ἀλέξανδρον
Μαυροκορδάτον· ἀλλ' οὐδεμία ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν προ-
τάσεων τούτων ἐγένετο ἐνέργεια» (3).

Ἡ σιωπὴ αὕτη τῆς ἀρχῆς κατ' οὐδὲν ἐκώλυσε τὸν
Νέγρη νὰ γράψῃ πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

«Κύριε, ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐστὶν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης.

»Εγὼ ἐντεῦθεν ἀπομακρυνόμενος μετ' οὐ πολὺ, ἐπιθυμῶ νὰ
»διατρέξω ὀλίγα μέρη, καὶ φθάσας εἰς τὸν Μωρέαν, νὰ διημερεύσω
»ἐκεῖ, τὸν ἐμπορικὸν βίον μετερχόμενός. Ἄν ἐγκρίνητε τοῦτο,
»γράψτε μοι, παρέχοντες καὶ μέσα, ὅσων μὲ στοχάζεσθε πᾶν ἐμ-
»πορικῶν σας ὑποθέσεων χρήσιμον καὶ ἱκανὸν νὰ ἐνεργήσω. Χρή-
»ματα, ἐφ' ὅσον ἔχω, πρέπει νὰ ἐξοδεύω, μηδὲν ἄλλοθεν ζητῶν·
»ἀλλ' ἔπειτα (ἐπειδὴ ὀλίγα ἔχω) πόθεν πόσα δύναμαι νὰ λαμβάνω.

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φιλ. Ἑταιρ. Σελ. 240.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 42.

(3) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως Τόμ. Α', Σελ. 45.

«βάνω; ὑμέτερον ἔργον, νομίζω, νὰ με διατάξῃτε, ὥστε ἐξ ἀφρη-
«ρίας νὰ γνωρίσω».

«Ἐκ πολλῶν τευχίζομαι ὠφέλιμον τοῦ Μωρέως αἱ πραγμα-
«τεῖαι νὰ προτιμηθῶσιν ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας. Ἐκεῖθεν ἡ ἐξαγω-
«γὴ δύναται μεγάλως ν' αὐξήσῃ τὸ καπιτάλι μας διὰ τὰς λοιπὰς
«πραγματείας ἀκολουθῶν. Ἐκεῖθεν στοχάζομαι νὰ ἔχω, διαφυ-
«ελάττων μὲ πολλῶν σημαντικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμ-
«πόρων, ἀλληλογραφίαν, ὡς κατὰ περίστασιν τάχα εὑρεθῇς ἐκεῖ,
«ἄνθρωπος καὶ ἐκ τοῦ προτεχοῦς καθορῶν τὰ πράγματα· καὶ ἀλλ'
«πάντ' ἄλλων γράφων, ν' ἀπομακρύνω πρὸς καιρὸν ἀπὸ τὸ νὰ κινή-
«θῶσιν, ἐπιχειροῦντες συστηματικῇ ἐκεῖ ἐργασίαν, ἄχρις ὅτου
«νὰ διατάξωμεν, προκαταβάλλοντες τὰ θεμέλια τοῦ ἐμπορικοῦ
«οἴκου μας καὶ ἀκολουθῶν κατὰ τὴν χρεῖαν ἐνεργοῦμεν».

«Εὗρισκεται εἰς τὴν Βύζαν ἓνας τῶν Σουλτάνων τοῦ Κριμίου,
«Χαμὶλ-Κιραῖς ὀνόματι, ἄνθρωπος μὲ πολλὰς γνώσεις καὶ χαρ-
«εκτήρα τίμιον, νοὸς δ' εὐεπηρεάστου καὶ δυσάπατήτου. Ὑποπτος
«ὢν, ἐρησυχάζει ἐκεῖ δυστυχῶν. Αὐτοῦ ἡ φιλαυτία ἂν ἐξογκωθῇ,
«καὶ τὴν μὲν φαμιλλιάν του ἀπευθύνει εἰς Ῥωσσίαν, τὴν ὁποίαν
«Ῥωσσίαν ἀγαπᾷ, αὐτὸς δὲ κυφίως ἐλθὼν, παρευρεθῇ ἐξαπατώ-
«μενος, δυνατόν μέγα νὰ χρησιμεύσῃ. Ἐγὼ ἀδυνατῶ θεδαίως ν'
«ἀπέλθω παρ' ἐκείνων».

«Περὶ τῶν ἀφορῶντων τὴν μέλλουσαν τῆς Δακίης κατάστασιν
«ἔχω γνώμην, τὴν ὁποίαν ἐκοίνωσα τῷ Ἀθανασιάδῃ. Ἀκο-
«υλούθως δ' εὐκαιρήσας, ἴσως ἐκθέσω συγγραμμάτιον περὶ τούτου».

«Τὸν φίλον Δημ. Παρισιάδην, ἀπερχόμενον ἐντεύθεν στοχάζο-
«μαι νὰ διευθύνω εἰς Μάνην, διδάζοντα εἰς τὸ ἐκεῖ ἀναγειρόμενον
«σχολεῖον». «Ἐν γένει ὅμως ἐπεθύμουν νὰ ἤξεύρω, ἂν ἔξῃσι,
«φίλον εὕρισκω, δι' κρίνω ἄλλου χρησιμότερον, νὰ ἐξαποστέλλω
«καὶ πρὸς τίνας νὰ διευθύνω».

«Εἰς τὸν Μωρέαν σὺν θεῷ φθάσας, στοχάζομαι ἀναγκαῖον νὰ
«εὐλόγῃ τὴν ἀδειαν, μεθ' ὧν ἄλλων ἐγχερίντε, συσκευπτόμενοι
«καὶ τὰς ἀρχὰς παρ' ὑμῶν λαμβάνοντες, τὰ κατὰ μέρος τὴν ἐνέρ-
«γειαν ἐκείνων ἀφορῶντα, νὰ ἐνεργῶμεν, πρὶν ἀναφέρωμεν εἰς
«ὑμᾶς. Τοῦτο μεγάλως συντείνει εἰς τὴν συντομίαν καὶ αὐτὴν τὴν
«εὐχόδωσιν».

Τῇ 1. Ἀπριλίου αἰεθ'.

πρόθυμος εἰς τοὺς ὁρῆσμούς σας.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ». (1)

Μόνη ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἣν ἐπίτηδες ἀνετυπώσαμεν κατὰ γράμμα, ἀρκεῖ νὰ ἐξεικονίσῃ τὸν ὑπέρμετρον ζῆλον καὶ τὸ ἥθος τοῦ ἀνδρός.

Βραδύτερον ἐπεμψε τῷ ὄντι εἰς τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν τὸ μνημονευόμενον ἐνταῦθα συγγραμμάτιον, ὃπερ κατέχει δώδεκα μεγάλας σελίδας ἐν τῷ τοῦ Φιλήμονος Δοκιμίῳ ἱστορικῷ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως. Ἐν τῷ συγγραμματίῳ τούτῳ διαλάμπει μόνον ὁ πολὺς ζῆλος, ὁ καὶ πρὸς εὐδῶσιν μὲν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς φιλ. ἐταιρίας, ἀλλὰ κυρίως πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς. Μὴ δυνηθεὶς δὲ οὔτε διὰ τοῦ μέσου τούτου ὁ Νέγρης νὰ εὔρῃ τὸ ποθούμενον, μετέβη αὐτοπροσώπως τὸ μὲν πρῶτον εἰς Βουκουρέστιον· ἀποτυχὼν δὲ κ' ἐκείσε, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ὑπέθετεν ἐδρεύουσιν τὴν Ἀρχὴν, ἀλλ' ἐκεῖ συνέβησαν αὐτῷ σκηναὶ ἐπικίνδυνοι. Οὗτος μὲν ἤθελε διὰ παντός τρόπου ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν· ὁ δὲ οὐχ ἥτον ζωηρὸς καὶ δραστήριος Δικαῖος, κατὰ Ἀναγνωστόπουλον, συνέλαβε τὴν ιδέαν καὶ νὰ τὸν δολοφονήσῃ, ὥσπερ ὁ Τσακάλωφ τὸν Γαλάτην· ἀλλ' ὁ Ἀναγνωστόπουλος, γινώσκων τὸ ἄλλως χρήσιμον τοῦ Νέγρη καὶ ἐπεμβάς εἶπε· «Δικαίε! τὸ ξίφος, τὸ ὁποῖον σὺ ἐτοιμάζεις διὰ τὸν Νέγρην, θέλει διαπεράσει ἐμέ μᾶλλον». (1)

Μαθὼν ταῦτα ὁ Νέγρης κ' εὐλαβούμενος τὸν ἱερὸν σκοπὸν, δι' ὃν ὁ Δικαῖος εἶχε κάμει τὴν τρομερὰν ταύτην ἀπόφασιν, οὐ μόνον δὲ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ καὶ συνεφιλιώθη· οὐδὲν ἥττον ὁμως οὐδέποτε ἐπαύσατο νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ χρυσοῦν αὐτῷ ὄνειρον. Ἐγράψε πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἀπεκάλυπτεν ὅσα ἐγίνωσκε καὶ ἦτις, παραπεσοῦσα τοῦ προορισμοῦ τῆς, καὶ περιελθοῦσα εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος, σμικροῦ ἐδέησε

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φιλ. Ἐταιρ. ὑπὸ Φιλήμονος, Σελ. 256.

νὰ ἐνοχοποιήσῃ μεγάλως τὸν Καποδίστριαν· ἀλλ' ἡ φρόνησις τοῦ ἀνδρὸς τούτου διέσωσε τὴν ὑπόθεσιν· βραδύτερον δ' ἔγραψε καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν·

«Κύριε,

Ἀίτητά μ' ἐστὶν τῷ γραμματοκομιστῇ ἔγγραφον παρ' ἐμοῦ τῶν ἐκ τούδε διαπραχθέντων τὴν διαδήλωσιν, σπεύδω νὰ ἐγχειρίσω τὸ παρόν, ἐμπληροφορῶν ὅτι ὅπως ἐγνώρισα ἄχρι τοῦ αἰνῆ. Τὰ πρῶτα ῥαντιζόμενα τῆς ἀρετῆς· νόματα εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν, ἡσυχον ὅτι εἶχον τὴν κυκλοφορίαν, ἐμάνθανον ὅταν τότε διέτριβον, καθότι τὰ διαταττόμενα ἀκριβῶς ἐφυλάττοντο, ὡς συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς κατηχάσεις τὸ πρῶτον.

Ἡ κατάχρησις μετὰ ταῦτα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐθόλωσε κατὰ μέρος τὰ πράγματα καὶ χρεῖα ἀνεφάνη τρόπον τινὰ ὀπισθοδρομήσεως. Ὁ ὅσιος αὐτὸς ὁμογενὴς, ὅτε ἐχρηζεν ὑπὲρ ἄλλοτε ποτε συνδρομῆς, μόνος ἐγκαταλειφθεὶς εἰς τὸ ἀλίμενον τοῦτο φαινόμενον πέλαγος καὶ ἀνευ ἄλλων τῆς τύχης μέσων, ἀπὸ δὲ μόνον τὸν ἐνθερμον ζῆλόν του ἐγκαρδιούμενος, ἀπέβη πλεύσων, καὶ ἀπὸ τὰ φυσικὰ φῶτα τοῦ λογικοῦ ὁδηγούμενος μὲ πολλοὺς κόπους καὶ κινδύνους πολυειδεὶς τὸν κλύδωνα ἐπιτηδείως διέφυγεν, ὠφελήσας τὰ μέγιστα. Διέλυσε πάθη δυσμενῆ, μεταξὺ πολλῶν διεγερθέντα καὶ ἀπειλοῦντα φθοράς· κατείνασεν ὁρμὰς ἄλλων, ἄτοπα μελετώντων· ἐσβυσεν ἀτάκτους ἐνθουσιασμοὺς καὶ διήγειρεν ἀκαίρως ὑπνώττοντας· ἀψήρεσεν ἐν ἄκρᾳ δυσχερεῖᾳ ἀπὸ πολλοὺς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τὰ μέτα, καὶ, σαλευομένην τὴν πίστιν ἄλλων, ἐπασχε νὰ ὑποστηρίξῃ. Καὶ ταῦτα πάντα πάσχων αὐτός, ἄλλοτ' ἄλλα καὶ ἄλλοτ' ἄλλα, πολλάκις δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων στερούμενος. Ἐν ἐνὶ λόγῳ γινούς αὐτὸν ὁσίως εἰς τὰ γενικὰ προσφερθέντα κατὰ τὴν ἐτήσιον τελευταίαν του διατριβὴν ἐνταῦθα, μετὰ χαρᾶς αὐτὸν μὲν κηρύττω γνήσιον μαθητὴν τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, ἀναφανέντα ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐξ ἐθνῶν, κινδύνους ἐν πόλει, ἐν ἐρημίᾳ, θαλάσῃ, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις, ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψυχῇ καὶ γυμνάσῃ ἐξυπηρετήσαντα. Ὑμῖν δ' εὐχομαι αὖξῃσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τοιούτων κατὰ τὴν παρούσαν κρίσιμον ἐποχὴν, καθ' ἣν μάλιστα ὁ ἀτομικὸς τῶν διοριζόντων χαρακτήρ εἶναι ὅχι ἀδιάφορος πρὸς τὰ κοινά.

»Πρόσφορον εὐρίσκω σεβαστέ μοι τὴν παροῦσαν περίστασιν εἰς τὸ νᾶ σᾶς προσφέρω τὰ εἰκότα. Μένων

πρόθυμος εἰς τοὺς ὀρισμούς σας

Θ. ΝΕΓΡΗΣ» (1).

Καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετεφέραμεν ἐπίτηδες κατὰ γράμμα, ἵνα τεκμηριώσωμεν τὸ ὕφος, δι' οὗ ἐξηπτον τὸ αἶσθημα τῶν ὑποδεεστέρων οἱ ἀνωτέραν τινα κοινωνικὴν τάξιν κατέχοντες· ὁ Νέγρης δέ, φαίνεται, ἦτο εἰς ἐξ ἐκείνων οἵτινες καταχρῶνται τῶν λέξεων, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ.

Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅσῳ ἐμυώπιζε φυσικῶς, λέγει ὁ Φιλῆμων, τόσῳ ὀξυδέρκει διηρηστικῶς· ὅσῳ ἔφερε δυσμορφίαν προσώπου καὶ σώματος, ῥιψοσκελὴς ὢν, τόσον εἶχε τὸ ἐπαγωγὸν εὐφυοῦς καὶ ἀόκνου ῥαδιουργίας· ἀλλὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦ βιάζειν καὶ οὐχὶ τοῦ περιμένειν τὰ πράγματα, κατεδίδαξεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θέσεως, ἣν ἤξiou (2)».

Ἀποτυχὼν λοιπὸν ἔνεκα τῶν ἐλαττωμάτων του τούτων ὁ Νέγρης τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς καὶ τὰ μέγιστα φλεγόμενος πρὸς εὐόδωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀπεφάσισε νὰ ποιήσῃ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, τοὔτεστι νὰ παραιτηθῇ μὲν τῆς περαιτέρω ἐρεύνης πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς Ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ ν' ἀποχωρήσῃ προσωρινῶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα μὴ ἐκτίθῃται πλειότερον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπιτετραμμένους τὰς ὑποθέσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐν Γαλλίᾳ ἦτον ὁ Μάνος, ὃν ὁ ἄρτι διορισθεὶς ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Καλλιμάχης, διαμένων ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἤθελε νὰ μνηστεύσῃ μετὰ τῆς θυγατρὸς του ἐνεργήσας λοιπὸν ν' ἀνακληθῇ ὁ Μάνος, καὶ παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Νέγρη, ἐνῆργησε συνάμα νὰ διαδεχθῇ αὐτοῦ ἐκεῖνον. Μόλις δὲ λαβὼν ὁ Νέγρης τὰ διαπιστευ-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. ὑπὸ Φιλῆμ. Τόμ. 4. Σελ. 343.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 8'. Σελ. 183.

τήρια ἔγγραφα, ἐξεβράγη ἐν Ἑλλάδι ἢ ἐπανάστασις. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον οὗτος ἀπεκρύβη ἐπὶ τινος ἡμέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἔπειτα δὲ, ναυλώσας πλοῖον, ἀπῆλθε διὰ νυκτός· ἐπεμφε μὲν ἀμέσως ἡ Ὑψηλὴ Πύλη πολὺ μικρὸν πλοῖον πρὸς καταδίωξίν του, ἀλλ' ἦτο πολὺ ἄργα. Ὁ Νέγρης, μόλις ἐξελθὼν τῶν Δαρδανελίων, ἐξέσχισε τὰ διαπιστευτήρια ἔγγραφα καὶ διευθύνθη εἰς Τήνον· ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σπέτσας· ἕνεκα δὲ τῆς σπουδῆς του, φαίνεται, ἐλησμόνησεν, ὅτι ἀπήρχετο εἰς χώραν, ἐπαναστατήσασαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀπέπτυσσε μὲν τὴν Τουρκικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε καὶ τὸ Τουρκικὸν ἔνδυμα. Αὐστυχῶς δὲ ἐν τῇ νήσῳ Σπείτσῳ μεταβάς, λέγει ὁ Φιλήμων, ὑπελήφθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἢ ὡς Τούρκος αὐτόχρομα ἕνεκα τῆς ἐνδυμασίας, ἢ ὡς ψευδὴς μὲν διὰ τὴν Γαλλίαν, κυρίως δὲ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀπεσταλμένος κατὰ σκοπὸς μυστικὸς καὶ μηχανορράφος παρὰ τοῦ Σουλτάνου. Τρομερὰ ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ τοιαύτη ὑπόνοια καὶ ἡ τοιαύτη ἀδικία, ἐναντίον οἰουδῆτιος γενομένη. Ἡ ἀθωότης ὑπέκειτο ἀδίκαστος ἐν ὅλαις ἀμέσως ταῖς σκληροτέροις συνεπειαῖς κατηγορίας τόσῳ ψυχρᾷ, καὶ ταύτης γενομένης μάλιστα ἐνώπιον λαοῦ εὐερεθίστου, τολμηροῦ καὶ ὅλως ἀπαιδεύτου. Εὐτυχῶς, εὗρεθεις τότε ἐν τῇ νήσῳ ὁ μεγάλην ὑπόληψιν καὶ σέβας ἀπολαμβάνων παρὰ τοῖς κατοίκοις Νεόφυτος Βάμβας, ἔσωσεν ὑπερασπίσας σπουδαίως τὸν Νέγρη.

Μετ' οὐ πολὺ φθάσας εἰς Ἰδρὸν ὁ Ὑψηλάντης, περιπορεύθη αὐτῷ διὰ φιλοφροσύνης ἰδίᾳς ὡς ἐγνωσμένῳ ἀπὸ τῶν ἐταιρικῶν πραγμάτων, διακριθέντι δὲ ποτε ὑπὸ τῆς ἐμπιστευτικῆς θέσεως, ἣν κατεῖχε παρὰ τῷ ἡγεμόνι Μολδαβίας Σκαζλάτῳ Καλλιμάχῃ, καὶ θυσιάσαντι τελευταῖον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὑψηλὴν ζήτην ὑπηρεσίαν. Ὁ Νέγρης τότε ἐζήτησε τὴν παραδοχὴν ἐαυτοῦ ὡς συμβούλου παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ· ἀπέτυχεν ὅμως, ὥστις τὸ τοιοῦτο προσέβαλε τὴν φιλοτιμίαν ἄλλων, καίτοι ὑποδεστέρων τῇ παιδείᾳ καὶ τῇ πολιτικῇ ἱκανότητι· ῥομφαίαν δίστομον ἔλαβον ὅσοι εἰς χεῖρας τὴν παρὰ πολλοῖς ἐξ ὅσων ἔγραψαν καὶ Ζαλώνης καὶ ἄλλοι ἰσχύουσιν περὶ Φαναριωτῶν κακίην ἰδεῖν, καὶ δι' αὐτῆς τοὺς ἰδίους καλύπτοντες σκοποὺς, ἔκοψαν τὸ νῆμα τῆς παραδοχῆς τοῦ Νέγρη.» (1).

Βραδύτερον οὗτος ἀπεπέμφθη εἰς Καλάμας, οἷον εἰς ἔξοριστος. Εἰς Πύλον εἶχεν ἀποβῆ τότε καὶ ὁ Καρατζᾶς. Εὐρὼν δὲ ἐν Καλάμας τὸν Νέγρην, συνεμάχησε κατὰ Φιλήμονα μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκεῖθεν ἀμφοτέροι μετέβησαν κατὰ μὲν τὸν Σπηλιάδην εἰς Μεσολόγγιον τὸ πρῶτον, ἵνα παραλάβωσιν εἰς τὴν συνομοσίαν τῶν καὶ τὸν Μαυροκορδάτον· κατὰ δὲ τὸν Φιλήμονα μετέβησαν κατ' εὐθείαν εἰς Τρίκορφα, καὶ ἐκεῖ συνενόηθησαν καὶ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου· ἀλλ' οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, μὴ ἐκτιμηθέντες, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας Δ. Ὑψηλάντου καθ' ἣν ἕκαστος εἶχεν ἀξιώσιν, συνώμωσαν τρόπον τινα ν' ἀπογυμνώσωσιν αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας καὶ ἀντιποιηθῶσιν οὗτοι τὸ σύνολον τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους. Ὁ μὲν Καρατζᾶς, ἵνα προπαρασκευάσῃ δῆθεν ἐν Ἑλλάδι θρόνον ἡγεμονίας διὰ τὸν ἐν Πίσσῃ πατέρα του· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, ἵν' ἀναδείξῃ τὸν ἐν Πίσσῃ διατρίβοντα ἐπίσης φίλον τοῦ Μητροπολίτην Ἰγνάτιον, ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος· καὶ ὁ Νέγρης πιθανόν, ἵνα φορέσῃ καὶ αὐθις τὴν τουρκικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἀντικαταστήσῃ τὸν Βεζύρην τῆς Πελοποννήσου. Καὶ κατὰ πόσον μὲν ταῦτα ἔχονται ἀληθείας, ἄλλοις ἀποκρίνεται νὰ κρίνωσιν ἐκ τῶν κατωτέρω λεχθησομένων· βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐπεμψαν βραδύτερον εἰς πολλὰς ἐπαναστατησάσας ἐπαρχίας τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν ἐν εἴδει ἐγκυκλίου.

«Φίλτατοι συμπατριῶται τῆς Ἐπαρχίας . . .

«Διάφοροι τῆς Ἑλλάδος Ἐπαρχίαι προσκαλοῦσιν ἡμᾶς ἤδη νὰ ἀναλάβωμεν τὴν φροντίδα τῶν ἀνὰ χεῖρας πραγμάτων, ὥστε συναγωνιζόμενοι μὲ αὐτάς νὰ ἐπιμεληθῶμεν, ὅσον δυνάμεθα, νὰ ἐξολοθρεύσωμεν τὸν τύραννον, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐκήρυξεν ἡ Ἑλλὰς πόλεμον ἄσπονδον, καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ

ὀλομέλειαν τῆς πατρίδος, χωρὶς τῶν ὁποίων καὶ τὸν ἐχθρὸν ἂν ἀφανίσωμεν, τίποτε δὲν κατωρθώσαμεν βέβαια. Μέγα καὶ βαρύτατον κατ' ἀλήθειαν τὸ τοιοῦτον πρόβλημα τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ὡς πρὸς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι καυχῶνται τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ μετριοφροσύνην· καθότι δὲν δυνάμεθα νὰ κρύψωμεν καὶ οὐδὲ συμφέρει ἴσως νὰ σιωπήσωμεν, ὅτι δευνά τὴν σήμερον τῆς Ἑλλάδος τὰ πράγματα καὶ λίαν ἐπισηφαλὴς ἡ εὐτυχία της, ἂν ἡ μετὰ ζήλου ἔνωσις καὶ ὁ ἄδολος πατριωτισμὸς δὲν προλάβῃ τὴν θεραπείαν τῶν ἐπικειμένων χρεῶν· πρᾶγμα δυσκατόρθωτον ἄνευ κοινῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν συμφωνίας καὶ συνεργείας.

»Δι' ὅλα ταῦτα λοιπὸν προτείνομεν διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γράμματος τὴν γεγυνοῦσαν πρὸς ἡμᾶς πρόσκλησιν καὶ προσβάλλομεν, ἂν κοινῶς συγκατατίθεται καὶ ἡ πατρίς σας, ἄνευ τινὸς προτροπῆς, ἀλλ' ἐλευθέρως, καθὼς ἀνήκει εἰς Ἕλληνας, νὰ παραδεχθῇ ἡμᾶς, κατὰ τὸν ὅποιον τρόπον παρεδέχθησαν καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἂν θέλῃ τοῦτο, προσβάλλομεν.

»Νὰ συνέλθῃ ὁ ἱερὸς Κλῆρος, οἱ στρατηγοὶ τῆς πατρίδος σας, οἱ προχρηματίσαντες καὶ οἱ παρόντες προεστώτες καὶ οἱ γνωστοὶ πεπαιδευμένοι αὐτῆς καὶ συσκεφθέντες νὰ ἐκλέξῃτε διὰ ψήφων, ἂν ἄλλως δὲν συμφωνήσητε, δύο μεταξύ σας ἀνθρώπους τιμίους καὶ εἰδήμονας τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς ἐπαρχίας, τοὺς ὁποίους νὰ ἐφοδιάσῃτε μὲ γράμματα πληρεξουσιότητος ἀπὸ τὴν κοινότητα καὶ διευθύνῃτε εἰς (Σάλωνα, ἢ Μεσολόγγιον), ὅπου καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι ἔχουσι νὰ πέμψωσι τοὺς πληρεξουσίους των, καὶ νὰ γενῇ αὐτοῦ γενικὴ συνέλευσις τῆς Ἑλλάδος, ὅσον αἱ περὶστάσεις συγχωροῦσι καὶ νὰ γνωρίσωμεν εἰς αὐτὴν τὰς κατεπευγούσας χρεῖς μας, συσκεπτόμενοι περὶ θεραπείας καὶ ἀποφασίζοντες ὅσα κοινῶς ἐγκριθῇ. Ἐπροτιμήσαμεν τὴν θέσιν . . . ὡς ἐπιτηδειοτέραν εἰς τοῦτο σήμερον φαινομένην. Ἡμέραν δὲ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ λάβῃ ἀρχὴν ἡ συνέλευσις, προσδιορίζομεν τὴν 44 τοῦ ἐρχομένου μηνὸς Σεπτεμβρίου.

»Ἀδελφοί! παρακαλοῦμεν νὰ σκεφθῇτε εἰλικρινῶς εἰς τοῦτο, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι καμμία ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος, ἂν καὶ μυριάδας κατασφάξωσι τυράννων, δὲν δύναται νὰ διασωθῇ μόνη της.

«Ὁ Ὀλοκληρὸς μόνον ἡ Ἑλλάς διασώζεται.»
 »Περιμένομεν τὰς ἀποκρίσεις ὑμῶν καὶ μένομεν τῇ 23 Αὐγού-
 στου 1824 ἐν Βυτίνῃ τῆς Ἀρκαδίας.

»Οἱ πατριῶται καὶ Ἀδελφοί.

ΚΩΝΣ. ΚΑΡΑΤΣΑΣ
 Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
 Θ. ΝΕΓΡΗΣ» (1).

Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μόνον διάδημα, ὅπερ ἐπραξεν ὁ
 Κωνσ. Καρατζᾶς πρὸς μετασχηματισμὸν τῆς ἐπαναστα-
 τημένης τότε Ἑλλάδος εἰς ἡγεμονίαν τοῦ πατρὸς του·
 ἐκτοτε ὁ μὲν υἱὸς οὐδόλως παρίσταται εἰς τὴν σκηνὴν
 τοῦ δράματος τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν τῆς Ἑλλάδος·
 ὁ δὲ γέρον πατὴρ κατήλθε μὲν ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν ἀπο-
 καταστάσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διακρίνεται μόνον ἐπὶ
 εὐσεβείᾳ καὶ ἐξασκήσει πολλῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν·
 ἀλλ' ὅμως οἱ ἰσχυρισμοὶ αὗτοι ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶ-
 τον ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου τὸ 1857· ἀντεγράφησαν δ' ἐπει-
 τα ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος ἐν Ἀθήναις τὸ 1861 ἄνευ τῆς
 ἐλαχίστης ἀνασκευῆς. Ἵνα ἐκτιμήσῃ δὲ τις κάλλιον τοὺς
 ἰσχυρισμοὺς τούτους τοῦ Σπηλιάδου, πρέπει νὰ ἐνθυμη-
 θῇ, ὅτι αὗτος πρὸ τῆς συγκαλέσεως τῆς Α'. Ἐθνικῆς
 Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων, τῆς ἐκλεξάσης τὸν μὲν
 Μαυροκορδάτον Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸν δὲ
 Νέγρην Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἐπικρατείας, ἡ μόνη ὑπ-
 ἀρχουσα ἐν Ἑλλάδι Ἀρχὴ ἦτο ἡ Πελοποννησιακὴ Γε-
 ρουσία, ἧς ἦτο γραμματεὺς καὶ πρῶτιστος μοχλὸς ὁ
 Σπηλιάδης· μετὰ δὲ ταῦτα αὗτος παραγκωνισθεὶς, ἐκίνει
 πάντα λίθον, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ ἡ ὑπ' αὐτοῦ κηδεμονευομένη
 Γερουσία τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα αὐτῆς. Ἐυεξήγητον
 εἶναι λοιπὸν τὸ νὰ ἐθεώρῃ ὁ Σπηλιάδης τὸν Νέγρην καὶ
 τὸν Μαυροκορδάτον ἰδίως, ὥς τοὺς χειρίστους τῶν πολι-

(1) Ἰδὲ δοκ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. ὑπὸ Φιλήμ. Τόμ. δ'. Σελ. 331.

τῶν, καὶ ὡς αἰωνίως συνομώττοντας κατὰ τῶν ἐγγχωρίων καὶ ἰδίως τῶν Πελοποννησίων.

«Οἱ δὲ κύριε Μαυροκορδάτος καὶ Νέγρης, λέγει ὁ Γερμανός, διήρσαν τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο μέρη, καὶ τὴν ὠνόμασαν τὴν μὲν Δυτ. Ἑλλάδα τὴν δὲ, Ἀνατολικὴν καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν ἔμεινεν ὁ Μαυροκορδάτος, συνειρότης συνέλευσιν τοπικὴν καὶ διοργάνισε μίαν μερικὴν ἐνιαύσιον Διοίκησιν, τὴν ὁποῖαν ὠνόμασε Γερουσίαν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἧς πρόεδρος ὁ ἴδιος Μαυροκορδάτος. Ἡ δὲ Γερουσία αὕτη ἔκλεξε τοὺς πληρεξουσίου διὰ τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν, μετὰ τῶν ὁποίων διορίσθη καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς μέλος παραστατικὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Εἰς δὲ τὴν Βοιωτίαν, Φωκίδα, Θεσσαλίαν καὶ Ἀττικὴν ὑπῆγεν ὁ Νέγρης καὶ διοργάνισε τοπικὴν ἐνιαύσιον Διοίκησιν, τὴν ὁποῖαν ὠνόμασεν Ἀρειον Πάγον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Πρόεδρος δὲ ὁ ἴδιος Νέγρης. Ὁ δὲ Ἀρειος Πάγος ἔκλεξε πληρεξουσίου διὰ τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν, μετὰ τῶν ὁποίων διορίσθη καὶ ὁ Νέγρης ὡς μέλος παραστατικὸν τῆς ἐπαρχίας Μενδινίτης. Ἐκλεξαν δὲ καὶ συνηγόρους τῶν πληρεξουσίων, διὰ νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν Συνέλευσιν» (1).

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἠυδοκίμησεν ὁ Μαυροκορδάτος εἶδομεν ἤδη ἐν τῷ ἰδίῳ βίῳ· δὲν ἀπέτυχε δὲ βεβαίως τοῦ σκοποῦ του καὶ ὁ Νέγρης καὶ ἠθέληεν εὐδοκιμήσαι πλειότερον, ἂν περιωρίζητο εἰς ἀπλουτέρους τινὰς καὶ πρακτικωτέρους κανονισμούς· ἀλλ' ἐν τῇ νομικῇ αὐτοῦ διατάξει ὁ Νέγρης ἀπεπειράθη νὰ νομοθετήσῃ τὸ πᾶν καὶ ἅπαξ διὰ παντός. Διήρσε τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς ἑξ τμήματα, καὶ ἕκαστον τμήμα εἰς πολλὰ κεφάλαια· ἐν ἐνὶ τούτων περιγράφει μετὰ πολλῆς λεπτομερείας καὶ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ ΧΡΕΗ ἑκάστου πολίτου· ἡ τελευταία αὕτη λέξις μάλιστα λέγεται, ὅτι ἐσκανδάλισε τότε πολλοὺς, ἐκλαδόντας τὴν λέξιν ταύτην ἀντὶ ὀφειλῆς χρηματικῆς· ὡς νὰ μὴ ἤρκουν δὲ ἅπαντα ταῦτα, προσεθηκε καὶ ἀποπλήρωμα, ἐν ᾧ ἀποπειρᾶται νὰ κανονίσῃ καὶ τὰ τοῦ Κλήρου.

(1) Ἰδὲ Ὑπόμν. Γερμανοῦ Σελ. 82.

Καὶ ὁ μὲν ὀργανισμὸς τῆς τε ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι Γερουσίας, ἣν συνέστησεν, ὡς εἶδομεν, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τὸ σύνολον τῶν πρακτικῶν καὶ διατάξεων αὐτοῦ, σύγκειται ἐκ δέκα μόνον σελίδων· ἡ δὲ νομικὴ διάταξις τοῦ Νέγρη, ἐξ ἐβδόμηκοντα καὶ δύο· ἐν αὐτῇ περιέχονται μὲν πολλὰ καὶ χρήσιμα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων ἦσαν πάντα περιττὰ καὶ ἀνεφάρμοστα τότε· οὐδὲν ἤττον ὁμως χάρις οὐ μικρὰ ὀφείλεται καὶ τῷ Νέγρη, διότι πρῶτος αὐτὸς μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος συνέστησεν ἐν αὐτῇ Ἄρειον Πάγον, πολλὰ μὲν διαφέροντα τοῦ ἀρχαίου τὴν τε σπουδαιότητα, τὰς γνώσεις καὶ τὴν δικαιοδοσίαν· ἀλλ' οὐχ ἤττον παριστιῶντα εἰδὸς τι διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἀντιπροσωπευούσης τὴν τοῦ Κράτους Κυβέρνησιν, ἢ τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν, ὅπως ἀπεκάλουν αὐτὴν τότε εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀπῆντησε βεβαίως μεγίστας δυσχερείας ὁ Νέγρης· ὁ ἀτίθατος μάλιστα Ὀδυσσεὺς ἠπειλεῖ, ὅτι ἂν ποτε ἤθελε συλλάβει τὸν Νέγρη, ἤθελε τὸν κατακερματίσει· ἀλλ' ὁμως βραδύτερον ὁ Νέγρης προσῆλθεν ἄοπλος εἰς τὸν Ὀδυσσεά· διὰ δὲ τῆς εὐγλωττίας του ἐπήρχεσεν οὐ μόνον ν' ἀφοπλίσῃ τοῦτον, ἀλλὰ νὰ καταστήσῃ, ὅσον ἦτο τότε ἐφικτὸν, καὶ προστάτην τῆς νομικῆς αὐτοῦ διακηρύξεως· εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι βραδύτερον ὁ Ὀδυσσεὺς διέστη μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὥσπερ ἐν τῷ βίῳ ἐκείνου λεχθήσεται· ἀλλ' ἡ διάστασις αὕτη εὐθύνει μᾶλλον τοὺς Ἀρειοπαγίτας ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἐγίνωσκον νὰ πολιτευθῶσι τὸν πανίσχυρον τότε Ὀδυσσεά· ἄλλως ὑπέγραψε καὶ οὗτος τὴν νομικὴν διάταξιν τοῦ Νέγρη.

Ἀποπερατώνσας δὲ οὗτος τὸ οἶονεῖ ἔργον τοῦ Νομοθέτου ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι, μετέβη εἰς τὴν ἐν Ἐρμιόνη συγκαλεσθεῖσαν τότε πρώτην τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνέλευσιν· παρ' ἧς ἐξελέγη ἀρχιγραμματεὺς τῆς

Ἐπικρατείας, πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν. Ἐκστρατεύσαντος δὲ βραδύτερον τοῦ προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, σύμπασαν σχεδὸν τὴν γραφικὴν καὶ διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐξτετέλει, ὑπὸ τὸν ἀντιπρόεδρον Κανακάρην, ὁ Νέγρης, ὅστις βεβαίως ἦτο ὁ πολυμαθέστερος πάντων τῶν ἀποτελούντων τὸ τε Βουλευτικόν, τὸ Ἐκτελεστικόν, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ Ὑπουργεῖον.

Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ Νέγρης συνεμέθεξε βεβαίως πάντων τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων ἀπάντων τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, ἅτινα ἔντρομα εἰσῆλθον τινὰ μὲν ἐν τοῖς πλοίοις, τινὰ δὲ ἐν τῷ ἐπιθαλασσίῳ φρουρίῳ. Τότε δὲ «καὶ εἰς Μανιάτης, λέγει ὁ Μενδελσῶν Βαρθολδης, ἀπεκόμισεν ἐκεῖθεν τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Θεοδ. Νέγρη· ὁ δὲ ἵππος, ὁ φέρων αὐτὴν, ἦτο χωλός· καὶ ἀξιωματικός τις, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ τὸν μεταχειρισθῇ, ὅπως φέροι ὕδωρ διὰ τοὺς στρατιώτας του, τὴν ἠγόρασεν ἀντὶ πέντε φλωρινίων· δὲν ἐξεπλάγη δὲ ὀλίγον καὶ ὁ ἴδιος, ὅτε αἶφνης καὶ συνάμα εἶδεν ἑαυτὸν κύριον καὶ τῶν βιβλίων τοῦ Ἑλλήνος γραμματέως τῆς ἐπικρατείας» (1). Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς ὁ Φίνλαυ· «ἡ σμικρὰ μὲν, ἀλλ' ὠραία, βιβλιοθήκη τοῦ Νέγρη περιῆλθεν ἐπὶ τέλους εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πλοίαρχου Ἀστυγκος, ὅστις εἰδοποίησε τὸν Νέγρην περὶ τῆς τύχης τῆς βιβλιοθήκης του· ἀλλ' ὁ ἀνήσυχος πολιτικός οὐδεμίαν ἐξέφρασεν ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀνακτήσῃ αὐτὴν, πιθανὸν διότι οὐδέποτε ἔκτοτε ἔσχεν ἀσφάλειαν οὔτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ» (2). Τὸ νὰ χαιρεκακῇ ὁ Φίνλαυ, διότι ὁ Νέγρης ἔκτοτε οὐδέποτε ἔσχεν οὔτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀσφάλειαν, εἶναι εὐεξήγητον· ἅπας ὁ βίος τοῦ Ἀγγλου

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. μετάφρ. Μ. Παπαρ. Μέρ. πρῶτον 1612.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay τῷ 5 pag 804.

τούτου κατηναλώθη ἐν Ἑλλάδι εἰς τὸ νὰ δυσφημῇ τοὺς Ἑλληνας. Τὸ νὰ θέλῃ ὅμως νὰ δυσφημήσῃ τὸν Νέγρην ὡς ἀδιαφορήσαντα περὶ τῆς βιβλιοθήκης του, ἀπέτυχε, φρονοῦμεν, πληρέστατα· διότι ἀγνοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ τίς εἶναι πλειοτέρας μομφῆς ἄξιος, ὁ ἀντὶ δύο μόνον ταλλήρων γενόμενος κάτοχος ὥραιας βιβλιοθήκης καὶ μὴ πέμψας αὐτὴν ἀμέσως εἰς τὸν ἰδιοκτήτην· ἢ ὁ μὴ καταδεχθεὶς νὰ δείξῃ εἰς τὸν Ἀγγλον, ὅτι στερεῖται ἴσως καὶ αὐτῶν τῶν δύο ταλλήρων, καί, ἵνα μὴ ταπεινωθῇ, προτιμᾷ νὰ στερηθῇ καὶ αὐτῆς τῆς βιβλιοθήκης του;

Ἡ μὲν βουλευτικὴ ἐπιτροπὴ, καίτοι ὑπὸ πολλῶν περιττωμένη τότε, δὲν ἡμέλησεν ὅμως νὰ διατρανώσῃ τὰ αἰσθήματά της καὶ ὑπὲρ τοῦ Νέγρη διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

ΠΡΑΞΙΣ ΟΓΔΟΗ.

Ἐν Ἑρμιόνη τὴν 2 Φεβρουαρίου 1823.

«Σήμερον ἡ βουλευτικὴ ἐπιτροπὴ συνήλθε καὶ λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ ἀρχιγραμματέως, Μινίστρου τῶν ἐξωτερικῶν, Κυρίου Θ. Νέγρη, ὅτι πολλὰ ἐμόχθησεν ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, κ' ἐνέκρινεν ὁμοφώνως νὰ τοῦ δοθῇ ἔγγραφον ἐπίσημον καὶ τοῦ ἐδόθη τὸ ἀκόλουθον».

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

«Ἐπειδὴ ὁ κ. Θ. Νέγρης, ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας καὶ Μινίστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, ἔδραμεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐνάρξεώς του, ἐν ᾧ καὶ ἐμόχθησεν ἐν κακουχίαις καὶ ἀτρύτοις πόνοις, πάντα δεύτερα ἡγούμενος τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ ἀκούραστος ἀνεφάνη, διημερεῦον καὶ διανυκτερεῦον εἰς ἃ ἡ πατρίς ἐξελέξατο αὐτὸν ὑπουργήματα, ζήλῳ διακαεῖ καὶ πόθῳ ἀδιαλείπτῳ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐμπιστευθέντων αὐτῷ καθηκόντων.

»Θεσπίζει καὶ διατάττει.

»Τὸν εἰρημένον Ἀρχιγραμματέα τῆς ἐπικρατείας, Μινίστρον

τῶν Ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων Κύριον Θ. Νέγρην, χρήσιμον ἀνα-
δειχθέντα ἐφ' ᾧ καὶ ἄξιον τῆς εὐνοίας καὶ ὑπολήψεως παντὸς
τοῦ Γένους· οὗ ἕνεκα, πρὸς μὲν μαρτύριον τῆς πιστῆς ἐνδελεχοῦς
καὶ ἀόκνου ὑπουργείας του εἰς τὰ δημόσια, διακηρύττει ἐνταυτῷ,
τὸν εἰρημένον, Βυζάντιον ὄντα, ἄξιον τοῦ καρποῦσθαι πάντων
τῶν δικαιωμάτων τῶν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος Ἑλλήνων, τῶν
κατὰ τὰ '76'. τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τῆς Ἐπιδιούρου ἀνευ τινὸς
ἐξαίρεσεως· πρὸς τεκμήριον δὲ τῆς φροντίδος τῆς ἐλληνικῆς διοι-
κήσεως εἰς τὸ νὰ βραβεύσῃ ἕκαστον τῶν πιστῶς καὶ ἐνθέρμως
ὑπουργούντων τῇ πατρίδι δίδεται αὐτῷ τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγ-
γραφον.

Ἐξεδόθη ἐν Ἑρμιόνη τὴν 2 Φεβρουαρίου αἰαγ'.

»Ο ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ

Προσυπογράφεται ὁ πρῶτος γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ

ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ» (1).

Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐν Ἀστρεὶ συνελεύσεως ὁ Νέ-
γρης ναὶ μὲν ἐξελέγει Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐθνοσυνε-
λεύσεως, ἀλλὰ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς οὐδὲν ἀξίωμα
ἔλαβε. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι ἀποτυχόντες, ὡς φαίνεται,
τοῦ σκοποῦ των, «ἐνέκριναν κατὰ Φραντζῆν, ἀποφασίσαντες
νὰ συγκροτηθῇ Συνέλευσις εἰς τὴν Σιλίμναν, ἀπέχουσαν
μίαν ὥραν τῆς Τριπολιτσᾶς (2)· ἀλλ' ἀποτυχόντες τού-
του, ἀνεχώρησαν διὰ τὰς ἐπαρχίας ἕκαστος· ἐκεῖθεν ὁ
Νέγρης, λέγει ὁ Σπηλιάδης, μετέβη ὁμοῦ μὲ τὸν Πλα-
πούταν εἰς Ναύπλιον καὶ ἔπειτα εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐ-
χρησίμευσε συστημένως ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὸν Ὀ-
δυσσεά ὡς σύμβουλος» (3). Παρὰ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, ἀφ-
ηγεῖται ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ὁ Νέγρης ἐσκευώρησε
πολλὰ καὶ δὴ δολοφονίαν κατὰ Μαυροκορδάτου· καὶ

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγ. Τόμ. α'. Σελ. 57.

(2) Ἰδὲ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. ὑπὸ Φραντζῆ Τόμ. α'. Σελ. 273

(3) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Σπηλιάδου Τόμ. 6'. Σελ. 52.

συγκρότησιν συνελεύσεως, ἐν Σαλώνοις, διὰ ν' ἀποδείξῃ προσθέτει «ὅτι ἂν, ὁ Μαυροκορδάτος συγκροτῇ συνέλευσιν διὰ τῶν ἀγγλικῶν χρημάτων καὶ διὰ τῶν ἐλπίδων τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου, συγκροτεῖ καὶ ὁ Νέγρης συνέλευσιν, χωρὶς χρημάτων καὶ μόνον διὰ τῆς ἱκανότητός του· καὶ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος δὲν δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ τίποτε εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐδὲ θὰ ἡμπορέσει νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι θέλει καὶ ὑπὲρ τῶν Ἀγγλων» (1). Ἐνταῦθα καὶ αὐθις ἀναμασσᾷ ὁ Σπηλιάδης τὸ σχέδιον τοῦ Νέγρη νὰ δολοφονήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ πλεῖστα ἄλλα, πάντῃ ἄκριτα καὶ ὅλως ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ συγγραφέως ὑπάρχοντα. Δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι ὁ Νέγρης ἦτο ἐπισπερχῆς καὶ πέραν τοῦ μέτρου ἀνήσυχός τε καὶ φιλόδοξος· τούτου δ' ἕνεκα καὶ τοὺς ἐταιριστὰς ἐπὶ πολὺ καὶ μεγάλως ἔν τε ταῖς ἡγεμονίαις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠνόχλησε πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιζομένων καὶ ὑπονοίας πρὸς ἀλλήλους, ἵσως μάλιστα καὶ διενέξεις, διέσπειρε καὶ τεχνάσματα πολλὰ μετέτληεν, ἵνα ἀναδειχθῇ ὡς εἷς τῶν πρώτων καὶ διαπρέψῃ πέραν τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι· τούτου δ' ἕνεκα ἵσως καὶ πάντοτε σχεδὸν ἀπεκρούσθη· ἀλλὰ τὰ ἀφηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου εἶναι πάντῃ ἀναπόδεικτα.

Καθίστανται δὲ ταῦτα κατὰ τοσοῦτον ἀπίθανα, καθόσον δὲν ἀφορῶσι μόνον τὸν Νέγρη, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν κατηγορίᾳ παραλαμβάνει ὁ Σπηλιάδης καὶ πάντα, μὴ συμφωνοῦντα τότε μετ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἀναγνωρίσαντα τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, ἧς ὁ Σπηλιάδης ἦτο, ὡς εἵπομεν, ὁ πρῶτος μοχλός. Εἰς ἅπαντα ταῦτα ὁ Σπηλιάδης ἀποφαίνεται ὡς ἀπὸ τρίποδος· ὅσω δὲ μεγαλειτέραν προσπάθειαν κα-

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Σπηλ. Τόμ. 6'. Σελ. 55.

ταβάλλει ν' ἀποδείξῃ πάντας τοὺς λοιποὺς καὶ ἰδίως τοὺς μὴ γεννηθέντας ἐν τῇ τότε ἀγωνιζομένῃ Ἑλλάδι, ὡς στερουμένους πατριωτισμοῦ καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, τόσον πλειότερον καταφαίνεται τὸ τερατῶδες τῶν τοιούτων πάντῃ ἀκρίτων σκέψεών του· ἰδίως δὲ τὰ κατὰ Μαυροκορδάτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωσιν ὅπως περιέγραψε ταῦτα ὁ Σπηλιάδης· διότι καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ, καίτοι ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἐλέγχοντα τὸν Νέγρην, οὔτε λέξιν ὅμως ἢ ὑπόνοιαν ἐξέφρασαν, ὅτι οὗτος ἐτεκταίνοτο δολοφονίαν κατὰ Μαυροκορδάτου· αὐτὸς δὲ οὗτος οὐ μόνον τὴν ἐλαχίστην ἔλαβε περὶ τούτου ὑπόνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Νέγρη Ἀλέξανδρον, ζῶντα ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ, διώρισε Γενικὸν Γραμματέα τῆς ἀντικαταστησάσης αὐτὸν ἐπιτροπῆς (1). Ἀλλως αὐτὸς οὗτος ὁ Μαυροκορδάτος οὐ μόνον οὐδέποτε ὑπέδειξε δυσπιστίαν τινὰ κατὰ Νέγρη, ἀλλ' ὑπεχρέωσε καὶ τὸν συντάκτην τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν νὰ δημοσιεύσῃ τὴν ἀπολογίαν του, εἰς ἄλλα ἐλεγχθέντος· καὶ ταῦτα μὲν ὁ Σπηλιάδης περὶ Νέγρη.

Οὗτος δὲ ἀποτυχὼν, φαίνεται, ν' ἀναδειχθῇ καὶ δι' ἰδιαιτέρας ἐθνοσυνελεύσεως ἐν Σαλῶνοις καὶ παρὰ τῷ Ὀδυσσεΐ, ἀπῆλθεν εἰς Ἀργος, κ' ἐκεῖθεν ἔγραψε κ' ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Χρονικοῖς ἀπολογίαν, ἧς μόνον τὸ ἥμισυ ἐδημοσιεύθη (2)· ἐξ Ἀργους μετέβη εἰς Ναύπλιον, κ' ἐκεῖ ἀπεβίωσε τὴν 22 Νοεμβρίου 1824 ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ ὑπὸ τοῦ θερίσαντος τότε πολλοὺς ἀγωνισὰς τύφου· «ὁ Νέγρης ἀπέθανε, λέγει ὁ Σπηλιάδης, ἐπὶ φάθης, ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἀπεριποίητος, ὅτε ἐμελέτησε νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον εἰς τὴν Εὐρώπην μὲ τὸν κάλαμόν του, καὶ ὅτε ἀπεφασίσθη με-

(1) Ἰδὲ Ἑλλ. Χρονικὰ Σελ. 78.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 66.

ταξὺ αὐτοῦ καὶ τινων φίλων του νὰ συστηθῇ μυστικῇ Ἑταιρίᾳ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις διευθύνετο κατὰ τὸ πνεῦμα ἐκείνου καὶ τοῦ Κωλέττου.»

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Νέγρη, ὅστις οὔτε ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ ἔστερεῖτο, οὔτε ἄλλων τινῶν προσόντων· διότι, μόλις ἔμαθε τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, πάντα λίθον ἐκίνησεν, ἵνα ὑπηρετήσῃ ὡς εἰς τῶν πρώτων· καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ἀπῆρχετο νὰ καθέξῃ ἐπίζηλον καὶ ἀσφαλῆ καὶ ἀναπαυτικὴν θέσιν ἐν Παρισίοις, ἦλθεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, ἵνα συναγωνισθῇ καὶ συμμεθέξῃ πάντων τῶν κινδύνων. Δι' ὀλιγωτέρων ἀξιώσεων εἰς τὸ ν' ἀναδειχθῇ εἰς τῶν πρώτων, ἤθελε βεβαίως ἀναδειχθῇ τοιοῦτος· διότι καὶ παιδείαν εἶχε καὶ εὐγλωττίαν καὶ δραστηριότητα μεγάλην καὶ πατριωτισμὸν ἄδολον.

Κηδεῖται μὲν ἐπιδεικτικαὶ δὲν ἐγίγνοντο τότε· ἀλλ' ἡ παρὰ πόδας Νεκρολογία, δημοσιευθεῖσα ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Χρονικοῖς, ἐξεικονίζει ἄριστα τὸν Νέγρη.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

«Τὴν 22 Νοεμβρίου (1824) ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ὁ Θ. Νέγρης, γεννηθεὶς ἀπὸ εὐγενεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀνατραφεὶς ὡς ἀνετρέφοντο οἱ καλλίτεροι συμπατριῶταί του, ὑπέσχετο πολλὰ καὶ εἰς τοὺς γνωρίσαντας αὐτόν. Δραστήριος, φιλόπονος, ἢ μᾶλλον ἀκούραστος καὶ στολισμένος καὶ ἀπὸ ἀποκτητὰ προτερήματα, ἐχρησίμευσε μεγάλως εἰς τὴν ἐπανάστασίν μας, καὶ ἤθελε κατασταθῇ εἰς τῶν ὠφελιμωτέρων ὁμογενῶν, ἂν δὲν ἐφλέγετο ἀπὸ δοξομανίαν.

»Δὲν εἶναι καιρὸς ἀκόμη διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν εἰς πλάτος καὶ ἀφιλοπροσώπως περὶ τοῦ μὴ ζῶντος πλέον ὁμογενοῦς τούτου· πρέπει δὲ νὰ σεβασθῶμεν καὶ τὴν δυστυχεῖ μητέρα του, ἣτις ἐν τῷ δύνῳ μηνὶ ἔχασε τοὺς δύο μόνους υἱοὺς της, καὶ εὐρίσκεται τώρα μεμονωμένη, ἄσχετος, ἀγνώριστος, καὶ ἴσως ἴσως στερουμένη τῶν ἀναγκαίων» (1).

(1) Ἰδὲ Ἑλλ. Χρονικὰ Σελ. 432.

ΘΑΝΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ

ΚΑΙ

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ.

Ἡ μὲν οἰκογένεια Κανακάρη εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐν Πελοποννήσῳ· ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἑνετίας λέγεται, ὅτι γίνεται μνεία τῆς οἰκογενείας ταύτης, ὡς μιᾶς τῶν διαπρεπουσῶν ἐν Πάτραις, ἀπὸ τῆς παρὰ τῶν Ἑνετῶν ἀλώσεως τῆς Πελοποννήσου· ἡ δὲ οἰκογένεια Ῥούφου εἶναι, φαίνεται, μέτοικος ἐκ Δύσεως καὶ πιθανὸν ἐκ τῆς Ἑνετίας. Ὁ Βουλευτὴς Πατρῶν Θάνος Κανακάρης ἐκ παραδόσεως γνωρίζει, ὅτι αὕτη μετώκησε πρῶτον ἐν Ἀθήναις καὶ συνεδέθη διὰ συγγενείας μετὰ τῆς μεγάλης ἐν αὐταῖς οἰκογενείας τῶν Βενιζέλων, ἧτις ἀπὸ χρόνων ἡ ἴσως καὶ αἰώνων διαπρέπει ἐν αὐταῖς.

Κατὰ παράδοσιν δὲ γινώσκει ὁ Βουλευτὴς Πατρῶν Κανακάρης, ὅτι δύο τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀδελφοὶ διέπρεπον ἐν Πάτραις, ἔχοντες καὶ ἀδελφὴν ὠραίαν καὶ ὅτι ὁ μὲν πρεσβύτερος τούτων ἔμεινεν ἄγαμος· ὁ δὲ νεώτερος, γενόμενος προεστῶς, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἕνεκα τῶν φιλελευθέρων φρονημάτων του· γινώσκει πρὸς τούτοις, εἶπεν ἡμῖν ὁ Κανακάρης, ὅτι εἷς μὲν Ῥούφος ἐξ Ἀθηναίων, Βενιζέλος τοῦνομα, μαθὼν τὰ κάλλη καὶ τὰ ἠθικὰ προτερήματα τῆς πολυφέρνου ἀδελφῆς Κανακάρη, μετέβη εἰς Πάτρας καὶ ἐπῆρκεσε ν' ἀπαγάγῃ αὐτὴν εἰς ἐντιμον γάμον· ὁ δὲ Κανακάρης τὸ μὲν πρῶτον ἀπεκήρυξε τὸ συνοικέσιον τοῦτο· ἰδὼν ὅμως, ὅτι ὁ γαμβρὸς

αὐτοῦ Βενιζέλος Ῥούφος οὔτε τὴν καταγωγὴν, οὔτε τὴν ἱκανότητα ἦτο ὑποδεέστερος τῶν Κανακάρη, συνεφιλιώθη μετὰ τῆς ἀδελφῆς καὶ γαμβροῦ καὶ κατέστησεν αὐτοὺς κληρονόμους, ἐπὶ τῷ ὄρω ὁ μὲν πρωτότοκος τῶν ἀπογόνων νὰ καλῇται Κανάρης· ὁ δὲ δευτερότοκος, Ῥούφος, ἡ Βενιζέλος Ῥούφος. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γεννεᾷ ἐπραγματοποιήθη ἡ συμφωνία αὕτη· ὁ Θάνος Κανακάρης εἶχεν ἀδελφόν, ὀνομαζόμενον Βενιζέλον Ῥούφον· ἀγάμου ὁμῶς ἀποβιώσαντος τούτου, ὁ Θάνος ὠνόμασεν οὕτω τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Βενιζέλον Ῥούφον· ἡ δὲ τρίτη γεννεὰ ἐδικαίωσε, φαίνεται, πληρέστατα τὰς ἀξιώσεις ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν· καὶ οὕτω ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου ὀνομάζεται Θάνος Κανακάρης, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν βουλευτής· ὁ δὲ δευτερότοκος, Ῥούφος· ὁ γνωστὸς Δήμαρχος Πατρῶν Γεώργιος. Τ' ἀνακοινωθέντα ἡμῖν παρὰ τοῦ βουλευτοῦ Κανακάρη εἶναι κατὰ τοσοῦτον μάλλον πιθανὰ, καὶ ὅσον ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ Βενιζέλος Ῥούφος, μενογενὴς υἱὸς τοῦ θάνου Κανακάρη, ἐκληρονόμησεν εἰς Κέρκυραν πλούσιον συγγενῆ Ῥούφον, δυτικὸν μάλιστα τὸ δόγμα. Ῥούφοι δὲ ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ διαπρέπουσι μάλιστα ἐν πολιτικοῖς καὶ στρατιωτικοῖς ἀξιώμασιν.

Ἐγεννήθη δὲ ὁ διαπρέφας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος Θάνος Κανακάρης κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὑπὸ πατρός μὲν Βενιζέλου, ὡς εἵπομεν, Ῥούφου· μητρός δὲ, τῆς ὡραίας καὶ πολυφέρνου ἀδελφῆς Κανακάρη, κ' ἐξεπαιδεύθη οἱκοὶ ὑπὸ ἰδιαιτέρων διδασκάλων· ὡς δ' ἐξάγεται ἐκ τινων ἰδιογράφων ἐπιστολῶν του, ἃς ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας, δὲν κατελέγετο μὲν μεταξὺ τῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ σοφῶν διδασκάλων τοῦ γένους· ἀλλ' εἶχεν ἱκανὴν, φαίνεται, γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ δὲν ἦτο πάντῃ ἄμοιρος καὶ ἄλλων τινῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων· εἶχε

δέ, λέγεται, ἀλληλογραφίαν καὶ μετὰ τοῦ Κοραΐ καὶ κατηγορεῖτο καὶ οὗτος, ὥσπερ καὶ ὁ Ζαΐμης ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σοφῶν τῷ ὄντι ἐκδόσεων καὶ τῶν πατριωτικῶν προλεγομένων τοῦ Ἑλλήνος σοφοῦ.

Καὶ προεστὼς μὲν διωρίσθη ὁ Κανακάρης τῷ 1785, κατὰ Φραντζήν (1), νεώτατος τὴν ἡλικίαν, μόλις τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος αὐτῆς ἄγων. Ἀλλὰ τοιοῦτος ὢν, οἷον περιεγράψαμεν αὐτὸν, πολὺ φαίνεται ἐν ἡρεσκῇ τοῖς Τούρκοις διοικηταῖς· αἷτια δὲ τῆς δυσμενείας τούτων ἦτο τὸ μὲν αἱ διηνεκεῖς ἀπαιτήσεις ἐκτάτων φορολογιῶν· τὸ δὲ ἡ ἀποποίησις τοῦ Κανακάρη εἰς ταύτας καὶ ἡ μεγίστη αὐτοῦ προσπάθεια εἰς τὸ νὰ προσταύῃ, ὅσον ἡδύνατο, τοὺς φορολογουμένους λαοὺς. Τοιαύτη τις κατάστασις πραγμάτων συνεχῶς προὔκαλει καταδιωγμοὺς τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Κανακάρη· περὶ δὲ τὸ 1816 ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐφυλάκισεν αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δεληγιάννη ἐν Τριπολιτσᾷ, ὡς ἀνθιστάμενον εἰς παράνομόν τινα φορολογίαν. Ὅσῳ δὲ ἀπέχρουν αὐτὴν ὁ Κανακάρης, τόσῳ ἐπέμεινεν εἰς τὴν παράνομον φυλάκισίν του ὁ Πασσᾶς. Διελύθη δὲ ἡ σκηνὴ αὕτη κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον· ὁ μὲν Κανακάρης προσεποιήθη τὸν ἀσθενῆ· ἵνα δ' ἐξαπατήσῃ τὸν ἀμαθῆ ἱατρὸν τοῦ Πασσᾶ, περιέχρισε τὸ δέρμα αὐτοῦ μὲ κιτρινωπὸν τι χρίσμα, σημαῖνον τὴν νόσον ἱκτερον, (κιτρινάδαν)· ὁ δὲ ἱατρός ἐξηπατήθη κ' ἐβεβαίωσε τὸν Πασσᾶν, ὅτι ὁ Κανακάρης εἶναι σχεδὸν ἐτοιμοθάνατος· κ' ἐκεῖνος μὲν ἡλάττωσε τὴν ἄγρυπνον φύλαξιν τοῦ καθειργμένου· οὗτος δ' ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐπήδησεν ἐκ τοῦ παραθύρου εἰς τὴν στέγην παρακειμένης οἰκίας κ' ἐκεῖθεν ἐδραπέτευσεν εἰς Πάτρας· ἐκεῖσε ὁ τότε διερμηνεὺς τοῦ Ῥωσσικοῦ προξενείου Παππαρρήγόπουλος προμηθεύει πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ

(1) Ἴδι ἐπιτ. Ἱστορ. Ἀναγεν. τῆς Ἑλλάδος τόμ. δ'. Σελ. 126.

ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐκεῖ δὲ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ χρυβῇ· τὸναντίον παρουσιάζεται εἰς τὴν ὑψηλὴν Πύλιν, ἐκθέτει δι' ἀναφορᾶς τοῦ τὰς παρανομίας καὶ καταπιέσεις τοῦ Διοικητοῦ κ' ἐπιτυχᾶναι τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ· ἐκεῖ δὲ, φαίνεται, ἐμυήθη τότε καὶ τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς ἐταιρίας καὶ δὲν μνημονεύει μὲν περιστατικῶς τοῦτο ὁ Φιλήμων, ὁ δημοσιεύσας κατάλογον τῶν ἐταίρων, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς ἀνομολογεῖ, ὅτι ἐδημοσίευσεν μόνον ὅσα ὀνόματα εὔρε γεγραμμένα ἐν τῷ καταλόγῳ. Οὐδόλως δ' ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἄλλων, κατηχηθέντα μὲν, ἀλλὰ μὴ ἐγγραφέντα· καθ' ἃ δ' ἐμάθομεν παρ' ἀξιοπίστου πηγῆς, ὁ Κανακάρης, καίτοι κατηχημένος καὶ φλεγόμενος ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑθνους, δὲν παρεδέχετο ὁμῶς ὡς ἀληθὴ καὶ ἅπαντα τὰ κηρύγματα τῶν ἀποστόλων τῆς ἐταιρίας· καὶ τούτου ἕνεκα συνέπραττε μὲν καὶ συσχέπετο μετὰ τῶν λοιπῶν ἐταίρων· ἀλλὰ δὲν ἐπεθύμει νὰ φαίνεται καὶ ὡς σημαιοφόρος· οὔτε σκόπιμον ἐθεώρει τοῦτο. Τούτου ἕνεκα ἐπίσης δὲν μνημονεύεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κανακάρη εἰς τὰ προπαρασκευαστικά τοῦ ἀγῶνος· ἀλλ' οὐδὲν ἤτον ὁ Πουκεβίλ, ὁ ἀποδίδων τὸν σχηματισμὸν τῆς φιλικῆς ἐταιρίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, διμιλῶν περὶ Κανακάρη, «οὗτος, λέγει, καὶ οἱ Ἕλληνες προεστοὶ νυχθημερὸν ἐσύχναζον εἰς τοῦ Προξένου τῆς Ῥωσσίας Μιντσάκη, ὅστις ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς ἐκείνων, εἰς οὓς ἀπέδιδον ἐπαναστατικoὺς σκοποὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τοῦ Σουλτάνου.» (1)

Καὶ πρὸ μὲν τοῦ ἀγῶνος ὁ Κανακάρης ἔφερε τὴν συνήθη τότε ἐνδυμασίαν τῶν ἀρχόντων καὶ προεστῶν, οἷαν καὶ ὁ Παππαδιαμαντόπουλος, οὔτινος τὴν εἰκόνα ἐτυπώσαμεν ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ· ἀμέσως ὁμῶς μετὰ τὴν

(1) *Idē Hist. de la tégénératíon de la Grèce par Puquerville* t. ij pag 24.

ἐκρηξιν οἱ πλεῖστοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κανακάρης, ἀποβαλόν-
τες τὰ Ἀσιανὰ ἐνδύματα, ἐφόρεσαν τὴν λιτὴν φουστα-
νέλαν, καθ' ἣν ἐνδυμασίαν παριστᾷ ἡ προταχθεῖσα εἰκὼν
τοῦ υἱοῦ του, Βενιζέλου 'Ρούφου· προὔτιμήσαμεν δὲ ταύ-
την τῆς ἰδανικῆς τοῦ Θάνου, τῆς γενομένης ἐν Μονάχῳ.

Ἐπὶ τῶν πρώτων συγκρούσεων τῶν Ἑλλήνων μετὰ
τῶν Τούρκων δὲν μνημονεύει ἡ ἱστορία καὶ τοῦ ὀνόματος
τοῦ Κανακάρη· ἀντ' αὐτοῦ ὁμῶς ὑπέγραψε κατὰ τὴν εἰ-
κοστὴν ἔκτην Μαρτίου 1821 τὴν πρώτην ἐν Πάτραις
ἐκδοθεῖσαν προκήρυξιν τοῦ ἀγῶνος ὁ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς
Βενιζέλος 'Ρούφος, μετὰ τὸν Ἄνδρ. Λόντον καὶ πρὸ τοῦ
Σ. Θεοχαροπούλου. (1)

Ἄλλως ὁ Κανακάρης τότε ἐτύγχανεν εὐρισκόμενος
ὡς προεστὼς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔνθα καὶ ἐκινδύνευσε
μεγάλως· προγραφθεὶς ν' ἀπαγχονισθῇ σὺν τῷ Πατριάρ-
χῃ Γρηγορίῳ, ἀλλ' εὐτυχῶς ἔμαθε τοῦτο ἐγκαίρως· κ'
ἐκρύβη εἰς τὴν Ῥωσσίαν πρεσβείαν· ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθε
μετημφισμένο·ς εἰς ἔτοιμον πρὸς ἀπόπλουν ὑδραῖκὸν
πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ ἀφίχθη εἰς Ὑδραν περὶ τὰ τέλη Ἀ-
πριλίου κ' ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Πάτρας.

Μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελο-
πόννησον, ὑπερμεσοῦντος τοῦ Μαΐου, συνῆλθον, ὡς γνω-
στὸν, πολλοὶ τῶν προκρίτων εἰς τὴν Μογὴν τῶν Καλ-
τετζῶν, οἷον εἰς Ἐθνοσυνέλευσιν κ' ἐδημοσίευσαν τὴν
21 Μαΐου τὴν πρώτην ἐκείνην ἐν Καλτατζαῖς λεγομέ-
νην προκήρυξιν, ἐν ᾗ δὲν φαίνεται ἐπίσης ὑπογεγραμμέ-
νος οὔτε ὁ Κανακάρης, οὔτε ὁ Ζαΐμης, οὔτε ὁ Λόντος,
οὔτε ἄλλος τις ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Καλαβρύτων καὶ Πα-
τρῶν, διότι οὗτοι ἡσυχολοῦντο, φαίνεται, τότε εἰς τὰ περὶ
τὴν εἰσβολὴν τοῦ Κεχαγιά Μπεγῆ καὶ τὴν πολιορκίαν
τῶν Πατρῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ ἐκεῖ συνελθόντες ἐσχέ-

(1) Ἰδὲ Ἀπομνημ. Σπηλιάδου Τόμ. α. Σελ. 60 καὶ Βίων Παρελλήλων Τόμ. α. Σελ. 118.

φθησαν περί τοῦ ὅλου τῆς Πελοποννήσου «ἀπεφάσισαν λέγει ὁ Γερμανός, νά συστήσουν Διοίκησιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν Γερουσίαν, καὶ τῇ 27 (Μαΐου) ἔκαμαν ἐκλογὴν τῶν διοικητῶν οἱ ἐκεῖ παρευρεθέντες, καὶ ἐψηφίσαντο τὸν μὲν Πετρόμπεγην Πρόεδρον, τὸν δὲ Βρεσθένην Θεοδώρητον, τὸν Ἀθανάσιον Κανακάρην ἐκ Πατρῶν, τὸν Σωτήριον Χαραλάμπην, τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιαννόπουλον, τὸν Θεοχάρην Ῥέντην, καὶ τὸν Νικόλαον Πονηρόπουλον μέλη τῆς Γερουσίας, οἵτινες εὐθὺς ἐξέδωκαν τὴν εἶδησιν καὶ διαταγὰς τινὰς εἰς τὰς Ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου.» (1)

Καὶ ἀπόντα λοιπὸν ἐξελέξαντο οἱ Πελοποννήσιοι Γερουσιαστὴν τὸν Κανακάρην, οὗτινος ἔκτοτε ἄρχεται τὸ πολύμοχθον στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Βραδύτερον, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ τοπικὴ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, σύνελθοῦσα ἐν Ἀργεῖ, ἐξελέξατο αὐτὸν ὡς ἕνα ἐκ τῶν εἴκοσι μελῶν, παραστατῶν ὀνομασθέντων, τῆς ἐθνικῆς Βουλῆς (2).

Καταρτισθείσης δ' ἔτι βραδύτερον ἐν Ἑρμιόνι τῆς πρώτης Ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ὁ Κανακάρης ἐξελέγη ὑπ' αὐτῆς ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ· ἀλλ' εἰς τὸ ἐντιμον τοῦτο ἀξίωμα μόλις ὀλίγους μῆνας διέμεινεν, ἔπειτα δὲ ἐκστρατεύσαντος, ὡς εἵπομεν, τοῦ προέδρου Μαυροκορδάτου εἰς Ἡπειρον, ὁ σεβασμῖος γέρον Κανακάρης ἀνεδέχθη ὡς ἀντιπρόεδρος ἅπαν τὸ βαρύτατον φορτίον τοῦ προέδρου, τοὔτεστι τοῦ ὑπερτάτου τοῦ Κράτους ἄρχοντος, ὅστις ὤφειλε νά δημιουργήσῃ στρατοὺς μὲν ἐκ γεωργῶν καὶ ποιμένων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πάντῃ ἀπειροπολέμων καὶ ὀφειλόντων ἐν τούτοις ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὰς ἐκπληκτικὰς ὁρδὰς τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἱπομνήματα Γερμανοῦ Σελ. 48.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγίν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμουκᾶ Τόμ. α', Σελ. 123.

ἐχθροῦ· στόλους δέ, ἐκ σιταγωγῶν πλοίων ὀφειλόντων ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν τεραστίων πλευστῶν φρουρίων τοῦ ἐχθροῦ· ὅπλα δέ, ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων· πολεμοφόδια δέ καὶ μόλυβδον ἰδίως, ἐκ τῶν βαρυδίων τῶν στατήρων κ' ἐκ σταγγίνων οἰκογενειακῶν σκευῶν· καὶ πόρους πρὸς διατήρησιν στρατῶν καὶ στόλων καὶ πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου ὤφειλε νὰ δημιουργήσῃ ὁ ὑπέρτατος οὗτος τοῦ Κράτους ἄρχων ἐξ ἐκουσίων ἐράνων καὶ συνεισφορῶν· ἀλλ' ὅμως οὔτε ὁ Κανακάρης, οὔτε οἱ λοιποὶ συνάδελφοι αὐτοῦ ἀπεδειλίασαν τότε κατ' ἔναντι τῆλικούτων καὶ τοσούτων δυσχερειῶν· πλήρη δὲ πεποίθῃσιν εἶχον πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Θείας Προνοίας· δεύτερον δέ, εἰς τὴν τιμιότητα τοῦ χαρακτῆρός των· ἐλλειπόντων ἰδίως ὀπλων τότε, ἕκαστος ἐδίδεν ἐξ ἰδίων του, ὅσα ἂν εἶχε χρήματα πρὸς προμήθειαν αὐτῶν· ὅτε δ' ἐστεροῦντο χρημάτων, ἐδίδον ἐξ ὀνόματός των δανειστικά ὁμόλογα. Τοιοῦτόν τι ὁμόλογον, φαίνεται, ἔδωκε τότε καὶ ὁ Κανακάρης πρὸς προμήθειαν ἑκατὸν τουφεκίων. ὥς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῆς ἐξῆς περικοπῆς τῶν πρακτικῶν τοῦ βουλευτικοῦ σώματος ἐν τῇ ἐν Ἀργεῖ συνεδριάσει αὐτοῦ κατὰ τὴν 10 Νοεμβρίου τοῦ 1823. «ἔτι ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τοῦ Μπενιζέλου Ῥούφου, υἱοῦ τοῦ μακαρίτου Ἀθαν. Κανακάρη αἰτουντος . . . καὶ δεομένου νὰ διορισθῇ ὁ κύριος Ξένος διὰ νὰ λάβῃ ἀπὸ κανέν μέρους τὰ χρήματα τῶν 100 τουφεκίων ὅπου μὲ ὑπογραφὴν τοῦ πατρός του, ὄντος ἀντιπροέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ τότε τὰ ἔδωκεν, ἐπειδὴ αὐτὰ ἐλήφθησαν διὰ λογαριασμόν τῆς Διοικήσεως» (1).

Καί τοι εἰς τοιαῦτα ἀσχολούμενος τότε ὁ Κανακάρης, εὕρισκεν ὅμως καιρὸν ν' ἀνταποκρίνηται καὶ μετὰ

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ 189.

τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν φίλων του· εἰς ἓνα δὲ τούτων καὶ πιθανὸν εἰς τὸν Ἰγνάτιον ἔγραψε τὴν 19 Ἀπριλίου 1822 τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν,

«Τὸ φιλικὸν τις ἔλαβον εἰς τὰ τέλη Φεβρουαρίου γεγραμμένον ἐν Παίσαις τῆς Τοσκάνας καὶ ἔγνων τὰ γραφόμενα· ἐπιθυμῶ νὰ εὐρίσκωνται πολλὰ τέκνα τῆς μητρὸς μας Ἑλλάδος ἀγαθοφρονοῦντα καὶ ἐνάρετα καὶ εἴθε νὰ τὰ ἀποκτήσῃ, ἐπεὶ δὴ ἡμεῖς, γεννηθέντες εἰς τὴν δουλείαν καὶ συναναστραφέντες καὶ γηράσαντες μὲ τοὺς τυράννους μας, δυσκόλως μεταβάλομεν τῆς συνειθισμένης ζωῆς μας τὴν ἑξιν καὶ τῆς σκλαβικῆς χρήσεως τὰς ἰδέας. Εἶναι χρέος ἀπαραίτητον, ἀδελφοί, τοῦ κάθε πατριώτου νὰ συντρέχῃ μὲ τὸ δωρηθὲν αὐτῷ τάλαντον· ὁ μὲν μὲ τὴν ἀνδρίαν, ὁ δὲ μὲ τὴν φρόνησιν, ἄλλως μὲ τὸν πλοῦτον καὶ ἄλλως μὲ τὴν σοφίαν καὶ μάθησίν του· ὅτι, κατὰ τὸν ἑνδοξον ποιητὴν Ὅμηρον «οὐπὼ πάντ' ἅμα θεὸς ἔδωκε». Συντρέξατε λοιπὸν προθύμως, ἀδελφοί. Συντρέχω καὶ ἐγὼ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς βοήθειαν τῆς πατρίδος. ἐμβαίνω εἰς τοὺς μεγαλειτέρους κινδύνους μὲ στήθη ἀνοικτὰ εἰς τὴν ὀρμὴν τῶν ἐχθρῶν, πολεμῶν καὶ κατὰ τῶν θελόντων διαστρέφειν τ' ἀγαθὰ φρονήματα τῶν πατριωτῶν πολιτικῶν, καὶ φωνάζω πάντοτε τὸ, ἄριστα ἂν ἡ πόλις οἰκέιτο, ὅσον πλέον τῶν ἀδικουμένων ἀγανακτοῖεν οἱ μὴ ἀδικούμενοι.» (1)

Διὰ τοιούτων λοιπὸν φρονημάτων καὶ διὰ τοιούτων μέσων τότε καὶ ὁ Κανακάρης ἐπήρκεσεν, ὡς πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ, νὰ καταστήσῃ ἰσομάχους μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας καὶ νικητὰς μάλιστα τοὺς ἀπειροπολέμους καὶ οὐδὲν ἔτοιμον ἔχοντας συμπατριώτας του· ἀλλ' οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἐκέκτηντο, φαίνεται, εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν τὸ αἰσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ δι' αὐτοῦ μόνου ἐπήρκεσαν εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας των· ἵνα δὲ καταδειχθῇ σαφῶς εἰς πόσον μέγαν βαθμὸν κατεῖχε τὸ αἰσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ὁ Κανακάρης, ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα ν' ἀφηγηθῶμεν τὰ ἐξῆς ἐπεισόδια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀξιώματος.

(1) *Idi Hest. de la régénération de la Grèce par Puqueville tom. iii pag 410.*

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἔπαιον, ὡς γνωστὸν, τὸ φρούριον τῆς Ἀκροκορίνθου διὰ συνθήκης, καθ' ἣν ἅπαντα τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου ἐκηρύσσοντο ἐθνικὴ περιουσία· ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῶν Τούρκων παρίστατο καὶ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ ἀντιπροέδρου Κανακάρη Βενιζέλος Ῥοῦφος, ὅστις λαβὼν ἐκ τῶν λαφύρων ἀργυροκέντητον ὄπλον, ἀπῆλθεν εἰς Πάτρας· τοῦτο μαθὼν ὁ ἀντιπρόεδρος, διέταξε δεκαπέντε στρατιώτας νὰ συλλάβωσιν ἀμέσως τὸν υἱὸν τοῦ καὶ φέρωσιν αὐτὸν εἰς Κόρινθον· ἐκεῖ δὲ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ ὁ πατὴρ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ ὄπλον καὶ παρέδωκε τῇ ἐπὶ τῶν λαφύρων ἐπιτροπῇ· τὸν δὲ υἱὸν ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ καὶ αὐστηρότερον, ἂν μὴ ἐμεσολάβουν οἱ συνάδελφοι.

Διαμένοντος βραδύτερον τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐν Ἑρμιόνη ὁ Χάμιλτων, ἐπεθύμησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἀντιπρόεδρον αὐτοῦ· διευθυνθεὶς δὲ εἰς τὸ Κυβερναῖον, εὔρεν ἐν τῇ αὐλῇ γέροντα λιτῶς ἐνδεδυμένον καὶ ἀπολεπίζοντα ἰχθεῖς (ξύοντα ψάρια)· ἐρωτήσας δ' αὐτὸν περὶ τοῦ προέδρου, ἤκουσε, « ὀρίσατε ἐπάνω κ' ἐντὸς ὀλίγου ἔρχεται. » Ἀποπερατώσας τὴν ἐργασίαν τοῦ ὁ σεβάσμιος γέροντος καὶ πλύνας τὰς χεῖρας, ἀνέβη νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ξένους, οἵτινες μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπίστευσαν τὴν ταυτότητα τοῦ ἀντιπροέδρου, διότι εἶχον ἀκούσει, φαίνεται, ὅτι ὁ Κανακάρης καὶ εὐπορος ἦτο πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ προεστῶς· ἀλλ' οὗτος ἀντὶ πάσης περαιτέρω συνδιαλέξεως « ἂν δὲν ἐκάμαμεν οὕτω, τοῖς εἶπε, βεβαίως θὰ εἴμεθα ἀνάξιοι τῶν συμπαθειῶν Σας. » Τὸ ἐπεισόδιον ἴσως τοῦτο αἰνίττεται καὶ ὁ Γόρδων, ὥσπερ κατωτέρω λεχθήσεται.

Εἰσβαλόντος βραδύτερον τοῦ Δράμαλη καὶ τῶν πάντων σχεδὸν ἀποναρκωθέντων τότε, ἕνεκα τοῦ τρόμου, ὁ Κανακάρης, ὡς ἐκτελῶν χρέη προέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ, τὸ μὲν πρῶτον, λέγει ὁ Πουκεβίλ, ἔπεμψε πεζὸν ἐπὶ

τηδες νὰ προσκαλέσῃ τὸν Κολοκοτρώνην, ὃν, εἰδοποιγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεως, εὔρεν εἰς Καρύταιναν, στρατολογοῦντα (1), ἔπειτα δὲ ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς φλογερὰν τῷ ὄντι προκήρυξιν.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ.

»Πελοποννήσιοι καὶ συμπατριῶτα !

Ἀπὸ σᾶς πρώτους ἄρχισεν ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρὶν τοῦ ἱεροῦ τούτου πολέμου ποτὲ δὲν ἔλλειψαν ἀπὸ τὴν θεοπροΐκιστον πατρίδα σας τὰ ἑλληνικὰ φρονήματα. Ὑποκάτω εἰς τὸν πολυχρόνιον ζυγὸν τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ὁποῖαι καὶ ἂν ἐστάθησαν τοῦ τυράννου αἱ καταδρομαί, ποτὲ οἱ ἄρχοντές σας δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν πολεμοῦν μὲ τὴν πολιτικὴν των φρόνησιν καὶ μὲ τὸν πατριωτικὸν ζῆλον των. Καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση τῆς πατρίδος σας ἐσώζοντο λείψανα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ σπέρματα τῆς μελλούσης ἀπολυτρώσεως. Εἰς τὴν παροῦσαν ὁμως περίστασιν φαίνεται κατ'ἐξίρετον καὶ ἡ φιλογένεια καὶ τὸ φιλελεύθερον τῶν Πελοποννησίων. Ἄμα ὁποῦ οἱ Βουλευταὶ καὶ Γερουσιασταὶ καὶ λοποὶ πρόκριτοί σας εἶδαν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἄπιστοι τύραννοι ἐβάλλθησαν μ' ὅλα των τὰ δυνατὰ νὰ ἐξαλείψωσι τὸ γένος τῶν χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ὁμογνωμόνως νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ οἱ ἴδιοι, οἱ μὲν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ εἰς τὴν Δυτικὴν, διὰ νὰ καταστρέψουν τὴν δύναμιν τῶν τυράννων καὶ νὰ στερεώσουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους. Τοῦτο βέβαια ἀνακαλεῖ τὴν μνήμην τῶν ἐνδόξων ἐκείνων αἰώνων τῆς παλαιᾶς Ῥώμης καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· μὲ ταύτην ἀπόφασιν ἐνωθέντες ἐκεῖνοι οἱ περιφημοὶ λαοὶ μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ στρατηγούς των, ἔσωσαν ἀπὸ τοὺς πλέον μεγάλους κινδύνους τὰς πατρίδας καὶ τὸ ἔθνος των. Ἀνδρεῖσι καὶ φιλελεύθεροι Πελοποννήσιοι· εἰς ἐσᾶς ἀποβλέπει τὴν σήμερον ἡ Ἑλλὰς καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος περιλαμβάνεται ἡ ἐδικὴ σας. Ἡ δόξα καὶ τὸ συμφέρον σας ἐνόνεται εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὡς οὐδέποτε· σώσατε διὰ νὰ σωθῇτε καὶ νὰ δοξασθῇτε αἰωνίως. Οἱ τύραννοί σας βλέπουν μακρόθεν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰν μὲ τρόμον ἐν ταύτῳ

καὶ λύσσαν ἐκδικήσεως μὴ τοὺς ἀφήσητε νὰ ξεφορθεθῶν, μὴ τοὺς ἀφήσητε νὰ ὑποτάξουν τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοπίστους ἀδελφοὺς σας καὶ νὰ ὀρμήσουν ὅλοι ἐναντίον σας, μὴν ἔχοντες ὀπισθεν κανένα πλέον ἐχθρόν. Τοῦτο εἶναι τὸ σχέδιόν των καὶ τοιαύτας ἐλπίδας τρέφουν. Προλάβετε λοιπόν, ἀνδρεῖσι Πελοποννήσιοι, ματαιώσατε τοὺς σκοποὺς τῶν τυράννων σας, καταστρέψατε τὰς ὀλεθρίους δυνάμεις των, ἀκολουθήσατε μὲ πατριωτικὴν προθυμίαν καὶ εὐπειθειαν τοὺς προκρίτους συστρατιώτας σας, δεῖξατε εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι δὲν ὑψώσατε τὴν ἱεράν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ ἄλογον ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ μὲ σταθεράν ἀπόφασιν νὰ πολεμήσητε τὸν τύραννον, νὰ τὸν νικήσητε καὶ νὰ στερεώσητε τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν. Πηγαίνετε εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ στήσετε νέκ τρόπαια νίκης· πηγαίνετε εἰς τὴν Ἱπείρον, κάμετε νέους θριάμβους· σὰς προσμένουν πολεμοῦντες, οἱ γενναῖοι σας ἀδελφοί.

Δὲν ἔχετε νὰ πολεμήσετε ἐκεῖ διαφορετικούς ἐχθροὺς ἀπὸ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐνίκησατε εἰς τὰ Δολιανὰ, εἰς τὸ Βελτέτσι, εἰς τὸ Λεβίδι καὶ εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Αὐτοὶ μάλιστα εἶναι καὶ πλέον δειλοὶ, συλλογιζόμενοι τὰς νίκας, ὅπου ἐκάμετε· σεῖς δὲ ἐξ ἐναντίας ἀνδρεῖότεροι καὶ θαρσάλεώτεροι καὶ διὰ τὰς νίκας αὐτὰς καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ὅπου ἀπεκτήσατε. Εἰς ὅλα ταῦτα ἔχετε σύμμαχον ἀκαταμάχητον καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν, ὡς μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀληθινῆς λατρείας καὶ ὑπὲρ τῶν θεῶν· δικαιοῦμάτων τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

»Καταφρονήσαντες λοιπόν κάθε ἐμποδτικὴν αἰτίαν καὶ ἀναλαβόντες τὰ τυραννοφθόρα ὅπλα, ἀκολουθεῖτε ὡς γίγαντες τὸν τροπαιοφόρον σταυρόν. Ἡ νίκη εἶναι βεβαία, ἡ στερέωσις τῆς ἐλευθερίας σας ἀναμφίβολος καὶ ἡ δόξα αἰώνιος ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.

»Τῇ 8 Ἰουνίου 1822, ἐν Ἀργεῖ.

ἽΟ Ἀντιπρόεδρος

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

ἽΟ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατίας Μινίστρος τῶν
ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων

Θ. ΝΕΓΡΗΣ» (1).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη οἱ Τοῦρκοι τῆς Ναυπλίας προέτειναν ὁρους παραδόσεως,

(1) Ἵδι Ἀρχεῖα Παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. α. Σελ. 336.

ἀντήλλαξαν μάλιστα δμήρους, παρέδωκαν δὲ καὶ τὸ ἐπιθαλάσσιον φρούριον. Μόλις ὁμῶς ἑμαῖον τὴν ἐρχομένην ἐπικουρίαν, παρασπονδήσαντες, ἠθέτησαν τὰ συμφωνηθέντα· τότε τὸ Ἐκτελεστικὸν ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν ἢ διαταγὴν «Γενναῖε κολονέλ Φίλιππε Γκιουρδάν· Διορίζεσθε ν' ἀπέλθετε εἰς τὸ Καστέλο Μπουρτζι, ἀντικρυς τοῦ φρουρίου Ναυπλίου, καὶ νὰ μεταχειρισθῆτε ὅσους τρόπους Σᾶς ὀδηγήσῃ ἡ ἐμπρηστικὴ τέχνη σας, διὰ νὰ κατακαύσῃτε τὴν ἑνδον τοῦ φρουρίου χώραν, καὶ νὰ τρομάξῃτε τοὺς ἐχθροὺς τῶν νέων Ἑλλήνων Ὀθωμανοὺς, διὰ νὰ ἔλθουν εἰς συμφωνίαν τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου».

1822 Ἰουλίου 29 Ἀργολικὸς κόλπος.

Ὁ ἀντιπρόεδρος

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

I. ΟΡΛΑΝΔΟΣ.

B. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ». (1)

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετεφέρομεν, ὅπως ἐδημοσίευσεν ἑλληνιστὶ ὁ Πουκεβίλ.

Πρὶν δὲ λάβει τὴν εὐχαρίστησιν ὁ Κανακάρης νὰ ἰδῇ θριαμβεύσαντας τῷ ὄντι τοὺς Σπαρτιάτας καὶ Πελοποννησίους κατὰ τοῦ Δράμαλη ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολίδος, εἶχε τὸ ἀτύχημα ν' ἀκούσῃ τὴν πτώσιν τοῦ φρουρίου τῆς Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τοῦ στόματος μάλιστα αὐτοῦ τοῦ φρουράρχου, ὃν ὁ Κανακάρης ἀντήμειψε κατὰ τὸν ἐξῆς περίεργον τρόπον.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Φρουρίου ἐκείνου εἰς τοὺς Ἑλληνας, φρουράρχος εἶχε διορισθῇ οἰηματίας τις, Κληρικὸς πρότερον, μετασχηματισθεὶς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος εἰς στρατιωτικὸν καὶ μετωνομασθεὶς μάλιστα Ἀχιλλεύς·

(1) Hist. de la régénération de la Grèce par Paqueville tom. iv pag 428.

οὗτος μακρὰν μὲν τῶν κινδύνων ὦν, συνήθειαν εἶχε νὰ κομπορῶρημονῇ εἰς μέγαν βαθμὸν, καὶ νὰ πωλῇ, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν πατριωτισμὸν καὶ ἀνδρίαν ἐν ταῖς μάχαις μὲ τὰ καντάρια· ἔφερε δὲ πάντοτε ὄπλα καὶ ἐνδύματα ἐπιδεικτικά· ἐπιστάντος ὁμῶς τοῦ κινδύνου, ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη, δυστυχῶς οὐδὲν ἔπραξε πρὸς ἄμυναν τοῦ φρουρίου· ἀλλὰ, φονεύσας, ἢ ἐπετρέψας νὰ φονεύσωσι, τοὺς αἰχμαλώτους Τούρκους, ἐν οἷς καὶ τὸν περιώνυμον διὰ τὰ πλούτη του Κιαμὴλ-Μπεγην, ἔφυγεν ἀνάνδρως. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι παρηκολούθησαν αὐτὸν καὶ οἱ στρατιῶται, χωρὶς καὶ νὰ κενώσωσι τὰ ὄπλα· ὁ φρούραρχος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ σπεύσῃ αὐτοπροσώπως ν' ἀναγγείλῃ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κανακάρην· εὔρε δ' αὐτὸν τιγανίζοντα ὡς· κ' ἐκεῖ, ὀρθίων ἱσταμένων ἀμφοτέρων, ὁ μὲν μολύνας τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχιλέως φρούραρχος διηγείτο τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ τοῦ φρουρίου, τὰ τῆς σφαγῆς τῶν αἰχμαλώτων καὶ τὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων, παριστῶν αὐτοὺς τόσῳ πολυαριθμούς, ὥστε ὡς μήρμυκες, ἔλεγεν, ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος τῆς Κορινθίας· ὁ δὲ ἀντιπρόεδρος ἤκουε ταῦτα σιωπῶν. Κενώσας δὲ τὸ λιτὸν ἄρτυμα τοῦ προγεύματός του εἰς τριβλίον, καὶ θερμάνας ἀταράχως ἐν τῷ αὐτῷ τιγανίῳ ποσότητά τινα ὕδατος, ὥς ἵνα πλύνῃ τὸ ἀγγεῖον, ἀντὶ τούτου περιέχυσε διὰ τοῦ ὑγροῦ τὸν ἀνάνδρον φρούραρχον, ἔστρεψεν ἔπειτα τὸ τιγάνιον καὶ ἐμελάνωσε καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐπιφωνῶν «Τοιαύτη ὠφέιλετο ἀμοιβὴ διὰ τε τὴν μικροψυχίαν καὶ τὴν ἀναισχυντίαν σοῦ, φοθηθέντος, ὡς λέγεις, τοὺς μήρμυκας.» Τὸ περισαικιδόν τοῦτο, γνωσθὲν ἀμέσως, προὔξινησε τοσαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ὁ καυχηματίας φρούραρχος Κορίνθου μετ' οὐ πολὺ ἠτόκτόνησε. Τοσαύτη ἦτον ἡ τύψις τῆς συνειδήσεώς του, λέγει ὁ Χάου, «ὥστε ἔπραξε καχοῦργημα, σπάνιον ἐν Ἑλλάδι· οὐδέποτε ἐγθυμοῦμαι, προσθέτει, νὰ ἤκουσα

νικώτατον βασιλέα τῆς Γαλλίας, ἐξ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἀπητεῖτο ἡ πληρωμὴ αὕτη, τοὺς ἠνάγκασε νὰ αἰτήσωσιν ἄξι μόνον ἡμερῶν προθεσμίαν· ἐδόθησαν δὲ ὡς ἐνέχειρα τῷ Μοιράρχῳ ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κανακάρης, ὁ Παππαδιαμαντόπουλος, καὶ ὁ Καρακατσάνης· ἐπεμψαν εἰς Τρίπολιν νὰ προμηθευθῶσι χρήματά τινα, ἀπῆλθε καὶ ὁ Νέγρης εἰς Ὑδραν, ἵνα ἐξοικονομήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀποζημιώσεως· εἰς τοιαύτας προσβολὰς τῆς φιλοτιμίας των ὑπεβάλλοντο συχνάκις οἱ Ἕλληνες, ἐπιφωνεῖ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς » (1) ὅτις καθ' ἑν μόνον δὲν ἔλαβεν ἀκριβεῖς πληροφορίας. Πράγματι ἐπέσθη τότε μεγάλως ἡ προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ δὲν ἐδόθη ὡς ἐνέχειρον ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ· οὗτος ἠναγκάσθη μόνον ν' ἀπέλθῃ καὶ αὐτοπροσώπως, δίκην ταχυδρόμου, εἰς Ὑδραν πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ χρηματικοῦ. Ἵνα δ' ἐννοήσῃ τις κάλιον τὰ τοιαῦτα, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ὁ Μοίραρχος οὗτος εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ, νὰ πείσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποταχθῶσι καὶ παγιδευθεῖς ὑπὸ τοῦ Κωλέττου, ὅτι τριάκοντα πέντε πυρπολικά εἶναι ἕτοιμα νὰ κατακαύσωσι τὸν Τουρκικοῦ στόλον ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ, ἔπνεε μένεα (2).

Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου ἀπελείπετο ἡ παντελής ἐξολόθρευσις τῶν λειψάνων τοῦ Δράμαλη καὶ ἰδίως ἡ πτώσις τοῦ Ναυπλίου. Τὸ μὲν Ἐκτελεστικὸν μετέβη τότε εἰς Ἑρμιόνην, ἐκεῖθεν δ' ἐξέδωκεν ὁ Κανακάρης καὶ τὴν ἐξῆς πατριωτικὴν προκήρυξιν.

(1) 18ῆ Historie de la régénération de la Grèce par Fugnevillle tom. iv, pag 462

(2) 18ῆ Βίων Παράλλ. Τόμ. σ', Σελ. 250.

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ»

»Φίλιτατοι κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου!

»Μὴ ὑποφέροντες τὸν βαρύντατον ζυγὸν τῆς δουλείας, ἐλάβατε εἰς χεῖρας τὰ ὄπλα μὲ σκηπὸν νὰ ζήσετε εἰς τὰ ἐξῆς ἐλεύθεροι, καθὼς καὶ οἱ προπάτορές μας, οἱ ὁποῖοι ἤμῃς δὲν ἐμετροῦσαν οὔτε κόπους οὔτε κίνδυνον, ὅταν ἡ ἀνεξαρτησία τῶν μικρὸν ἐκλονίζετο. Ὁρμήσατε δὲ ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν τυράννων καὶ τοὺς ἐκάματε τρέμοντας νὰ δραπετεύσωσιν ἐμπροσθέν σας πανταχοῦ ὡς ἄψυχοι λαγοί, οἱ προτοῦ φαινόμενοι λέοντες. Πολυάριθμα σώματα ἐχθρῶν ἔπεσαν νεκρὰ εἰς τοὺς πόδας σας, καθὼς μαρτυροῦσι τὰ Βαλτέτσι, τὸ Δάλα, τὰ Δολιανὰ καὶ τόσα ἄλλα μέρη· διάφορα φρούρια, ἀνοίξαντα τὰς θύρας, σὰς ἐδέχθησαν, μὴ δυνηθέντα νὰ σὰς νικήσωσι, καὶ ὁ τίμιος σταυρὸς διεδέχθη ἐνδοξῶς τὴν ἡμισέλληνον, ἡ δὲ φήμη, μεταδίδουσα εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου τὰ μεγάλα σας ἀνδραγαθήματα καὶ ἐντελῶς ἐπιστομίζουσα τοὺς πολλοὺς μας ἐχθρούς, σὰς ἐπλεκε τοὺς ἀμαράντους τῶν ἐγκωμίων στεφάνους καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἔτρεχε νὰ σὰς ἀναγκασθῇ εἰς ἀμοιβὴν τῶν τηλικούτων ἀνδραγαθημάτων σας. Ἐνῷ ὁμοῦς τόσας καὶ τόσας ἐκάματε νίκας, καὶ ἐνῷ ὁ τύραννος ἄρχισε νὰ βλέπε, ὅτι εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ὑποβάλῃ πάλιν εἰς τὸν ζυγὸν τοὺς Ἕλληνας καὶ σχεδὸν εἶχεν ἀπαυδῆσαι ἐνεκρωῖν αἰφνης, ἀπεκοιμήθητε, καὶ εὐθὺς αἱ νίκαι σας ἐματαιώθησαν, τὰ τρόπαια ἐκλονίσθησαν, ἡ δόξα σας ἐμαράνθη καὶ ἡ φήμη ἀπεσιώπησεν· οἱ δὲ ἐχθροί, ἐνῷ δὲν ἐφαντάζοντο δέκα θήματα νὰ κερδήσωσιν εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν γῆν, ὅπου βιασμένοι μόνον ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, μὲ φόβον καὶ τρόμον ἐκινεῦντο διὰ τὴν Πελοπόννησον, τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἡ λειποταξία χιλιάδων στρατιωτῶν, εὐρισκομένων εἰς τὰ μεγάλα Δερβένια, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς ἀνελπιδίως τὴν εὐκαιρίαν, καὶ θαυμάζοντες εἰσεχώρησαν καὶ ἔτρεξαν ἄχρι τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων εἰς ὀλίγας ἡμέρας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι, ἀφοῦ εἰσέβαλον οἱ ἐχθροί, δὲν ἐδέχθητε τὴν ἀτιμίαν, καὶ ἐγκαρδιωθέντες τοὺς ἐτρομάξατε εἰς τὰ μεταξὺ Ἀργεοὺς καὶ Κερίνθου καὶ ἀνεφάνητε πάλιν ἄξιοι Ἕλληνες καὶ γενναῖοι ὡς πρότερον· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετὸν τὸ ὅτι μέγα μέρος αὐτῶν ἠφανίσθη, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκλειψῶσιν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Κορίνθου, ὅπου πολλὰ ὀλίγοι ἔμειναν καὶ ἀσθενεῖς εἶναι καὶ κατὰ πάντα ἀδύνατοι. Διότι τότε μόνον αἱ νίκαι σας

στεφανώνονται, τότε τὸ Ναύπλιον δὲν ἔχει ἐλπίδα σωτηρίας καὶ παραδίδεται. Ὅταν διαυτό μὲν παραδοθῇ, οἱ δὲ ἐχθροὶ λειψώσιν ἀπὸ τὴν Κόρινθον, φονευόμενοι, ἄλλοι ἐσθαιῶς δὲν ἔρχονται καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἀπελπίζεται πλέον.

» Ἄνδρες Πελοποννήσιοι ! Ἐκάματε πολλὰς μεγάλας θυσίας, ὑπεφέρατε· καὶ ὅχι εὐκαταφρονήτως ζημίας ἐδοκιμάσατε· ἀκόμη ὀλίγα μένει νὰ κάμητε· νὰ τρέξητε τώρα διὰ τὸν Θεόν, πανταχόθεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, καὶ τῶν ἀρχηγῶν σας· ἄλλοι μὲν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν Κόρινθον νὰ κτυπήσῃτε, ἄλλοι τὰ Δερβενάκια νὰ ἐνδυναμώσῃτε, ἄλλοι τὸ Ναύπλιον στενότερα νὰ πολιορκήσῃτε· καὶ ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρμῶν θέλει καὶ πάλιν σᾶς ἀναδείξει νικητὰς ! Οὕτως ἂν προσφερῶντε, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐκεῖνοι ἀφανίζονται καὶ τὸ Ναύπλιον παραδίδεται καὶ ἡ Πελοπόννησος ἐλευθεροῦται καὶ ἡμεῖς ἡσυχάζετε· ἀλλὰ πρέπει νὰ τρέξητε τώρα νὰ ἐνωθῇτε με τοὺς ἀρχηγούς σας.

» Ἄν ὀλίγον, πολλὰ ὀλίγον ἀκόμη κοπιάσῃτε, κερδίζομεν τὸν οὐράνιον σκοπὸν μας· ἂν δὲ ἀμελήσῃτε ἤδη, καὶ ὅσα ἐκερδήσαμεν χάνονται καὶ νέα δεινὰ ἐπέρχονται· δεινὰ δὲ μὲ τὰ προηγουμένα διόλου ἀσύγκριτα, δεινὰ ὅμοια μὲ τῆς Νιαούσσης, ὅμοια μὲ τῆς Χίου, ὅπου ἀφ' οὗ μὲ ῥαῖ μπουγιουρδὶ ἄφησαν τὰ ὅπλα οἱ Χριστιανοί, ἀτίμως ἐπιπεσόντες οἱ ἐχθροὶ τῆς πίστεως μικροὺς καὶ μεγάλους ἐφόνευσαν· ἐξηνδραπόδισαν δὲ γυναῖκας καὶ παιδιὰ, καὶ πωλοῦσι σήμερον εἰς τὰ παζάρια τῶν ὡς σκεύη· τὴν δὲ πολυάνθρωπον Χίον ἄφησαν ἔρημον. Τοιαῦτα δεινὰ μᾶς περιμένουσι τὴν σήμερον, ἂν δὲν προλάβωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν ὅσα ἐκερδίσαμεν, προσκινώμενοι ὅσα ἀκόμη μᾶς λείπουν. Τὴν φωνὴν ταύτην θελήσατε νὰ ἀκούσῃτε τῆς Διοικήσεως, ἡ ὁποία γνωρίζει τὰ χρεὴ τῆς καὶ δὲν σᾶς προσκαλεῖ, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἰδῇτε τὰ ἀληθῆ σας συμφέροντα, νὰ αἰσθανθῇτε τὴν κατάστασίν σας καὶ νὰ φροντίσῃτε ὑπὲρ τῆς σωτηρίας σας. Εἰς ταῦτα σᾶς ἐπροσκάλεσε πάντοτε ἡ Διοίκησις· εἰς ταῦτα καὶ σήμερον σᾶς προσκαλεῖ, ἐλπίζουσα εἰς Θεόν, ὅτι θέλετε ὑπακούσει, καὶ ὑπακούσαντες, ὅτι θέλετε θασίμους ἀποδείξει τὰς ἐλπίδας αὐτῆς περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας.

» Ἄνδρες Πελοποννήσιοι ! Ὁ ὕψιστος Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἀλλὰ πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ κινηθῶμεν. Μὲ τοὺς ἰδίους ἰδρωτάς εἶναι καταδικασμένος ὁ ἄνθρωπος νὰ κερδίῃ· καὶ κερδίζει πολλὰ καὶ μέγала, ὅταν, καθὼς ἡμεῖς τώρα, ἔχει τοῦ Θεοῦ τὴν ἐσθήειν. Δοιπὸν τρέξατε, ἀγωνισθῇτε, κτυπήσατε, νικήσατε.

καὶ εὐτυχίσατε εἰς γενεὰς γενεῶν ἐνδόξως φίλτατοι κάτοικοι
τῆς Πελοποννήσου.

Ἐν Ἑρμιόῃ τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1822 καὶ 6' Ἀνεξαρτησίας.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μνίστρος τῶν
Ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ». (1)

Πῶς δὲ ἐξετέλεσε τὰ καθήκοντά του ὁ Κανακάρης
ὡς γερουσιαστῆς, ὡς βουλευτῆς καὶ ὡς ἀντιπρόεδρος
τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐξάγεται ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 63 διακη-
ρύξεως τοῦ βουλευτικοῦ, ἣν ἀλλαχοῦ ἐδημοσιεύσαμεν
κατὰ γράμμα καὶ ἥς μόνον τὰ ἐξῆς μεταφέρομεν καὶ
ἐνταῦθα.

« Χρέος δὲ ἰδιαίτερον τοῦ Σώματος τούτου εἶναι νὰ
ἀποδώσῃ σήμερον ἐπισήμως τὰς χάριτας καὶ τὴν εὐγνω-
μοσύνην πρὸς τὰ ὀλίγα μάλιστα μέλη τὰ διασώσαντα
τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν πολιτικὸν ἐκείνον
κλύδωνα κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὐ-
γούστον τοῦ αὐχθ'. ἔτους, ὅτε εἰσεχώρησαν οἱ ἐχθροὶ εἰς
τὰ σπλάγχνα τοῦ ἔθνους καὶ τὰ ἑλληνικὰ κυμαίνοντα
τότε πράγματα, τρομερὰν ἀνατροπὴν καὶ φρικτὸν ἐπα-
πειλοῦσαν ναυάγιον, καὶ κρίνει δίκαιον καὶ ἀναγκαῖον νὰ
γνωστοποιήσῃ τὸ βουλευτικὸν σῶμα τὰ τιμαλφῇ ὀνόμα-
τα αὐτῶν εἰς τὸ Πανελλήνιον. Ἐκ μὲν τῶν βουλευτῶν
οἱ Κ. Κ. Βασίλειος Ν. Μπουδούρης, ἀντιπρόεδρος τῆς
βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, Παραστάτης τῆς νήσου Ἰδρας·
Ἰωάνν. Σκανδαλίδης, πρῶτος γραμματεὺς αὐτῆς καὶ
Παραστάτης Γκίκας Καρακατσάνης, Παραστάτης τῆς
νήσου Σπετσῶν· Ἀναγνώστης Μοναρχίδης, Παραστάτης
τῆς νήσου Ψαρρῶν· Φώτιος Καραπάνος, Παραστάτης

(1) Ἰδὲ Ἀρχὴν Ἑλλήν. Παλιγεν. Τόμ. 4. Σελ. 340.

Ἀκαρνανίας. Ἰω. Π. Διαμαντόπουλος καὶ Χρήστος Βλασσόπουλος, Παραστάται Πελοποννήσου· Γαβριήλ Ἀμανίτης, τῶν Ν. Πατρῶν· Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Χ. Κυριαζής, Παραστάται τῶν ἐν Θεσσαλία μεσηθρινῶν ἐλευθέρων μερῶν· καὶ Λάμπρος Ἀλεξανδρίδης, Παραστάτης τῆς Ἀταλάντης. Ἐκ τῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος ὁ ἀείμνηστος ἀντιπρόεδρος Ἀθανάσιος Κανακάρης» (1).

Ἄλλ' οἱ ἀδιάκοποι ἀγῶνες καὶ αἱ συνεχεῖς θλίψεις εἰς προβεβηκυῖαν ἤδη ἡλικίαν ἐξησθένησαν εἰς τοσοῦτον τὸν σεβίσμιον πρεσβύτην, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐπέφεραν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐν τῷ πεδίῳ, οὕτως εἰπεῖν, τῆς μάχης, ἐν Ἑρμιόνη, ἔδρα τότε τῆς Κυβερνήσεως, τὴν 14 Ἰανουαρίου 1823.

Ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες τότε ἐν Ἑλλάδι, ἡ ἐσπᾶνιζον, ἡ ἔτρεχον εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐτάφη ἱσως μὲν καὶ ἄνευ τῶν ἀνηκουσῶν νεκρικῶν τιμῶν, βεβαίως δὲ ἄνευ ἐπικηδείου, ἐξιστοροῦντος λεπτομερῶς, ὡς εἴηται, τὰς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀγαθὰς πράξεις τοῦ κηδευομένου· ἀλλ' ἀπλούστατα ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας εἰδοποίησε τὸ Βουλευτικὸν διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

«*Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ.*

«Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μίνιστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων.

«Ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Ἀθανάσιος Κανακάρης αὐτὴν τὴν στιγμήν, ἀποχωρισθεὶς τῆς ἐνσάρκου ζωῆς, ἀπέθανεν· ὁ δὲ Πρόεδρος τοῦ αὐτοῦ σώματος, κατὰ τὸ Θέσπισμα ἀπὸ τῆς Μαΐου ὑπ' ἀριθ. 1339 μακρὰν τῆς Διοικήσεως διατρίβει, ὅπου αἱ κατεπείγουσαι χρεῖαι τῆς πατρίδος ἀπότητησαν τὴν παρουσίαν

(1) Ἰδὲ Ἀρχιεπιστ. Ἑλλ. Παλιγγιν. Τόμ. α'. Σελ. 59.

του· καὶ ἄλλα δύο μέλη αὐτοῦ κατὰ συνέπειαν τῶν δεινῶν περιστάσεων τῆς πατρίδος δὲν εὑρίσκονται παρόντα. Ὅθεν ἡ Διοικήσις τρέχει φυσικῶς κίνδυνον παντελοῦς διαλύσεως. Διὰ τὸ νὰ ἐμπαδισθῇ αὐτὸς καὶ νὰ λησθῶσι τ' ἀνάλογα μέτρα εἰς τὸ νὰ μὴ φθάσῃ ἡ ἐπαπειλοῦσα λαοφθόρος ἀναρχία, ἐσχεδίασα τ' ἀνάλογα καὶ ἐξετοῦμαι, κατὰ τὸ ἐπικείμενον ἱερὸν χρέος μου καὶ ἀπαράβατον, ἐκτακτὸν βουλευτικὴν συνέλευσιν, ἀνευ ἀναβολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν θέλω λάβει τὴν τιμὴν παρρησιασθεῖς, νὰ ὑποβάλω τὰ σχεδιασθέντα εἰς τὴν Βουλευτικὴν ἐπίκρισιν.

Ἐν Ἑρμιόνη τῇ ιδ'. Ἰανουαρίου καὶ γ' Ἀνεξαρτησίας.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ. η. (1)

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου καταφαίνεται, ὅτι ἐκ τῶν πέντε μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μόνον δύο ἦσαν παρόντα. καὶ ἐκ τούτων εἰς ἣτον ὁ ἀντιπρόεδρος, παράμεινας ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντός του μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ἔβριος τοῦ ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πλήρης πατριωτισμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθήκον· ὀλίγοι, φρονοῦμεν, ἔδειξαν τοσαύτην στερεὰν καὶ ἀδάμαστον θέλησιν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν νόμων, ὅσῃν ἔδειξεν ὁ Κανακάρης καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, οἱ μνημονευόμενοι ἐν τῷ πρὸ τοῦ τελευταίου καταχωρισθέντι ἐγγράφῳ. Ἐκ δὲ τῶν γραφάντων περὶ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος Ἀγγλων, ὁ μὲν Φίνλαῦ παρέβλεψε καθ' ὅλοκληρίαν τὸν Κανακάρην· εὐτύχημα τοῦτο μέγα· ἄλλως κίνδυνος ἦτο ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ καὶ αὐτὴν ἴσως τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἣ καὶ ἄλλα ὁμοίας φύσεως δυστυχήματα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀπέδωκε π. χ. τῷ μὲν Μαυροκορδάτῳ τὰς σφαγὰς τῆς Χίου· τῷ δὲ Λαζάρῳ Κουντουριώτῃ καὶ τοῖς ὁμοταγέσιν αὐτοῦ τὰς γενομένας τότε πειρατείας. Ὁ μὲν Φίνλαῦ λοιπὸν εὐτυχῶς οὔτε μνημονεύει τοῦ Κανακάρη· ὁ δὲ

Γόρδων περιγράφει αὐτὸν οὕτως· «ὁ Κανακάρης ἐπὶ τῆς τουρκικῆς δυναστείας ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν προεσῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἠλεκτρισθεὶς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀνέπτυξε πατριωτισμὸν καὶ αὐταπάρνησιν εἰς ἡλικίαν, καθ' ἣν ἀποσβέννυνται συνήθως τὰ τοιαῦτα αἰσθήματα· ἐπὶ δύο ἔτη τῆς διοικήσεώς του ἐφείλκυσε τὸν σεβασμὸν τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἀπεβίωσεν ἐν μεγάλῃ ἐνδείᾳ, χωρὶς νὰ λυπῇται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς προτέρας λαμπρᾶς καταστάσεώς του. Σύνπασα ἡ χρηματικὴ του περικοπὴ ἐν Καστρὶ συνίστατο ἐκ τριῶν ταλλήρων, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἐδαπάνησεν εἰς περιποίησιν ἀξιωματικῶν Ἀγγλων, ἀπελθόντων εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Κυβερνήσεως. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς οἰκογενείας ἐν μέρει ἀνωρθώθησαν· ὁ διαμένων ἤδη ἐν Πάτραις υἱὸς του ἐλκύει εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ σέβας τῶν Πελοποννησίων» (4).

Οὗτος δὲ ἐγεννήθη περὶ τῷ 1795 ὑπὸ μητρὸς ἐν-
αρέτου, τῆς Παρασκευῆς Κωστάκη. Ἑλλείποντος, ἡ κω-
λυομένου τοῦ πατρὸς, πολλάκις ἀνεπλήρου αὐτὸν κ' ἐν
τῇ ἐπισήμῳ ὑπηρεσίᾳ, ὅπως εἴηστο τοῦτο παρὰ τοῖς
Τούρκοις τότε. Ἀριστα δὲ ἀνεπλήρωσε τὸν πατέρα, ὡς
εἶδομεν, κ' ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, συνυπογρά-
φας τὴν πρώτην ἐκείνην ἐν Πάτραις ἐκδοθεῖσαν προκή-
ρυξιν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἀμέσως δὲ τότε συ-
νεμέθεξε μετὰ τῶν ἄλλων τῆς πολιτορίας τῶν Τούρκων
ἐν τῷ φρουρίῳ, κ' ἔκιοτε ἔσπευδε πανταχοῦ, ἐνθα ἀπῆ-
λθον τὴν παρουσίαν του αἱ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος. Ἐ-
στάλη δὲ τότε καὶ εἰς Ζάκυνθον πρὸς προμήθειαν πολε-
μοφοδίων· ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, ἐφυλα-
κίσθη. Ἀπολυθεὶς βραδύτερον, ἐξελέχθη πληρεξούσιος
τῆς ἐν Ἑρμιόνη πρώτης ἐθνικῆς Συνελεύσεως· οὐδέποτε
ὁμως ἀνემίχθη εἰς ἐμφυλίους ἔριδας. Μετὰ δὲ τὸν θάνα-

(1) '18th Hist of the Greek revolution by Gordon vol. i pag 481.

τον τοῦ πατρὸς ὅτε μὲν ἡσχολεῖτο εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν· ὅτε δὲ μετέβαινεν ὡς ἐπίκουρος καὶ εἰς τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας.

Ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου ὁ μὲν Ῥοῦφος, θεωρῶν ταύτην ὡς τέρμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἡσχολήθη εἰς ἀνόρθωσιν τῆς καταστραφείσης περιουσίας του· ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους, οἷος μάλιστα ὁ Καποδίστριας, δὲν ἦτο δυνατόν νά μὴ ἀποβλέψῃ καὶ εἰς τοιούτους ἀνδρας, καίτοι λάχανα κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν σπείροντες. Διῶρισε λοιπὸν τὸν Ῥοῦφον ἔκτακτον ἀπεσταλμένον (Νομάρχην) Ἡλίας, καίτοι κατεχομένης ταύτης τότε εἰσέτι ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Τοσοῦτον δ' εὐδοκίμησεν ἐκεῖ ὁ Ῥοῦφος, ὥστε βραδύτερον ὁ Καποδίστριας μετέθεσεν αὐτὸν εἰς Σύρον, τοῦτέστιν εἰς τὸν Νομὸν ἐκεῖνον, ὃν ἐλυμαίνοντο τότε τρία μέγιστα κακὰ, προσβάλοντα καιρίως τὴν τε ὑπόληψιν καὶ τὰ ὕλικά συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Τὰ κακὰ δὲ ταῦτα ἦσαν ἡ κυδδηλοποιία, ἡ πειρατεία καὶ τὸ λαθρεμπόριον.

Τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τοῦ Ῥοῦφου προτιμῶμεν νά μεταφέρωμεν ἀπὸ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐπικηδείου, ὃν ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ Π. Χαλκιόπουλος ἐξεφώνησε βεβαίως οὐχὶ χάριν ἀποδείξεως εὐγλωττίας, οὔτε ἵνα ἐξυμνήσῃ ἀρετὰς μὴ ὑπαρχούσας, ἀλλὰ μόνον, ἵνα καταστήσῃ ταύτας τοῖς πᾶσι καταληπτὰς πρὸς μίμησιν.

Ἄ· Η Σύρος, λέγει ὁ Χαλκιόπουλος, ἀπετέλει τότε ὅλην τὴν ἐθνικὴν ζωὴν· διότι ἐκεῖ εἶχε συγκεντρωθῇ ὅλον τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον, καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Σύρου ἐλογίζετο ἢ μᾶλλον πεφωτισμένη, καὶ ἐπομένως ἢ μᾶλλον ἰσχυρά. Καὶ ὅτι τοιαύτη ἦτον, ἀπεδείχθη, μετὰ τρία μόλις ἔτη, ὅτε ἡ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Κυβερνήτου γνώμη αὐτῆς ὑπερίσχυσε, δυστυχῶς, καὶ ἔφερε τὰ ἀναπόφευκτα ἐκεῖνα ὀλέθρια ἀποτελέσματα, ἅτινα ἀπεφάσισαν τὴν τύχην τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, καὶ ἐγένοντο συγχρόνως πρῶτα ὅλων τῶν μετὰ ταῦτα ἐθνικῶν συμφορῶν καὶ περιπετειῶν. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ Βενιζέλος Ῥοῦφος ἀπεστάλη, καὶ, ὅτε οὐ

θξύχολοι τῆς Σύρου πολῖται ἔμαθαν τὴν ἀποστολὴν του, ἐξανέστησαν, φοβηθέντες, ὅτι ὁ Κυβερνήτης πέμπει πρὸς αὐτοὺς φοβερόν τινα ἐκδικητὴν τῆς κατ' αὐτῶν ὀργῆς του. Ἀλλ' ἡ φρόνησις τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου ἀμέσως κατεπράυνεν αὐτούς. Συγκαλέσας περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἐν διχονοίᾳ εὕρισκομένους καὶ τοὺς ἐπὶ ἐγκλήμασιν ἀντιπροσωπεύοντας τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν, ἐκείνους μὲν ἐπέσειν εἰς συνδιαλλαγὴν τούτους δὲ, μετὰ παύρησias ἐπιτιμῆσας, διὰ τὸ ἄτιμον ἔργον, κατάρθρωσε ν' ἀνακαλύψῃ πᾶσαν τὴν ἐν κρυπτῷ τεχναζομένην ἐθνικὴν ἀτιμίαν, καί, συλλαβὼν τοὺς φανεροὺς ἐνόχους, ἠνάγκασε τοὺς ὑποβουλείων νὰ σδασθῶσι τὸν ἀγοραῖον Βρμῆν, καὶ νὰ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτραχηλιζῶσιν αὐτόν, εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας, ὡς λήσταρχον.

»Κατὰ πόσον ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἑκτακτον ταύτην ἀποστολὴν του, προσμαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Σπανίως ὁ συνετώτατος καὶ μετριώτατος περὶ τοὺς προσωπικοὺς ἐπαίνους Κυβερνήτης ἐξεφράσθη τόσῳ ζωηρῶς, ὅσον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἀποδοὺς τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Βενιζέλον, ὡς αἰτίον ἀπαλλαγῆς τοῦ ἔθνους ἀπὸ μιᾶς δυσφημίας, ἐπιβλαβεστάτην ἐχούσης ἐπιρροὴν εἰς τὰς περὶ τῆς ἠθικότητος τοῦ ἔθνους ιδέας τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ἰδοὺ τί ἔγραψε πρὸς αὐτόν κατὰ τὴν 18 μαΐου τοῦ 1828.

»Ἡ ἀναφορὰ σου τῆς 14 τοῦ παρόντος μηνὸς προξενεῖ εἰς τὴν κυβερνήσιν ἀληθινὴν εὐχαρίστησιν, καὶ δὲν ἤξεύρει πῶς νὰ σοῦ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην της. Ὁ πεφωτισμένος ζῆλος, μεθ' οὗ ἐξετέλεσας τὰς διαταγὰς της, ἡ σύλληψις τῶν ἀθλίων ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες καὶ πάλιν ἠθέλησαν νὰ ἐνοχοποιήσωσι τὴν τιμὴν τῆς ἐθνικῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐθνικῆς σημαίας, εἶναι πράγματα μεγάλου συμφέροντος. Θέλουσι δὲ ἀπαθῆ σωτήρια, ὅταν ἡ δικαιοσύνη δυνηθῇ νὰ δώσῃ παραδείγματα διὰ τῆς αὐστηρότητος, μεθ' ἧς θέλει τιμωρῆσαι τοὺς κακουργούς.

»Κληρονομήσας τὸν πατριωτισμὸν, ὅστις καθιστᾷ προσφιλεῖς εἰς τὸ ἔθνος τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς σου, εὕρισκεις ἐεβαίως εἰς τὸ αἰσθημα τῆς ἐπιτυχούς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων σου, τὴν ἡδυτέραν ὅλων τῶν ἀμοιβῶν. Ἡ κυβερνήσις ὅμως σοὶ ὀφείλει δημόσιον καὶ ἐπίσημον τεκμήριον τῆς ἐπιδιοικησίας της καὶ τῆς ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποίαν ἐμπνέεις πρὸς αὐτήν. Δέχθητι ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀντὶ τοῦ ὀφειλόμενου σοι πράγματι τεκμηρίου, καὶ ἐεβαίωθητι ὅτι, ἐν καιροῖς εὐνοϊκωτέροις, θέλει σπεύσει νὰ σὲ ἀμείψῃ, ὡς πρέπει νὰ ἀμείβῃ τοὺς ὑπεκλήτους ἐκείνους, οἵτινες εἶναι ὁμοιοὶ σοῦ.

Καὶ ὅτε ὁ Βενιζέλος, περνώσας τὴν ἀποστολὴν του, παρουσίᾳ αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Κυβερνήτην τὰς δαπάνας αὐτῆς, περιοριζομένας εἰς εὐτελὲς ποσὸν, ὁ Κυβερνήτης ἡπόρησε. Λέγει δὲ πρὸς αὐτὸν Ἄ'Εγὼ γνωρίζω τὰς οἰκογενειακὰς σου ἀνάγκας, καὶ εἶναι δίκαιον ν' ἀνταμειβθῇς. Θέλω λοιπὸν προσθέσει εἰς τὸν λογαριασμὸν τοῦτον ἀνάλογόν τι ποσὸν ὡς ἀμοιβήν σου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Βενιζέλος, κῦχάριστῃσεν μὲν τὸν Κυβερνήτην, ἀπεποιήθη ὅμως νὰ λάβῃ ἀμοιβήν τινα, προσθεῖς, ὅτι ἡ πατρὶς εἶναι πτωχοτέρα τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Κυβερνήτης ἡτπάσθη αὐτόν, καὶ τὸν διεβεβαίωσεν ἐκ νέου περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἄκρας τοῦ ὑπολήψεως.

Πρᾶγμα φυσικώτατον. Ἡ φιλοπατρία εἶναι ἀφιλοκέρδαια, εἶναι αὐταπαρνησις, εἶναι αὐτόχρημα θυσία!

Ἦλθεν ἡ βασιλεία, καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος δὲν τάσσεται βεβιαῶς μεταξὺ τῶν ἀθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐτρέξαν ἀμέσως νὰ προλάβωσι τίς, πρὸ τοῦ ἄλλου ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν της, καί, ταπεινούμενος ἐνώπιόν της, νὰ λάβῃ τὰ δῶρά της. Ἰδιωτεύων, ἐζητήθη ὡς σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἤνωσε τὴν φωνὴν του μετὰ τῆς φωνῆς τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη κατὰ τοῦ θαυατρικοῦ στρατοῦ. Ἐξεδιώχθη ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις ἐχρησίμευε πρὸς ἐξύβρισιν καὶ καταστροφὴν τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς ἐκφύδισιν τοῦ δημοσίου φρονήματος. Τὸ δημόσιον φρόνημα ἐξηγέρθη, καὶ ἤρχισε πάλιν ὁ κοινοβουλευτικὸς βίος τοῦ ἔθνους· ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τάχιστα ἐξεφυλίσθη καὶ οἱ νόμοι περιεφρονήθησαν. Ἡ ἡσυχία τοῦ Κράτους ἤρχισε πάλιν νὰ κλονίζηται. Οἱ ψευδαφροσιωμένοι πρὸς τὸν βασιλέα, παρᾶχλισμένοι ὄντες ἀπὸ τὴν μέθην τῆς ἐξουσίας, διοίκουν τὸ σκάφος τῆς πολιτείας κατὰ τὰς ὁρέξεις των, καὶ ἐπεριφρόνουν καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος τότε ἐκνούχθη κατὰ τῆς ἐκφυλίσσεως τῶν νόμων καὶ κατὰ τῆς ψευδαφροσιώσεως.

Ἦλθαν ἐποχαί τινες, ὅτε πολλοὶ ἤλπισαν, ὅτι ἡ βασιλεία ἐκκίνη ἡδύνατο νὰ συμφιλιωθῇ με τοὺς συνταγματικούς θεσμούς. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλὸς, ὅταν ἐλπίζῃ, τυφλότερος δὲ, ὅταν ἀπελπίζεται. Κατὰτινας τῶν ἐποχῶν τούτων, ἐκκλήσθησαν εἰς τὰ πράγματα ἀναμιξ ψευδαφροσιωμένοι καὶ μὴ. Ἐκκλήσθη δὲ τότε καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ῥωστικῶν.

Τὸ σύστημα τῶν συκοφαντιῶν ἐξηκολούθει. Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ὑπουργούς, ἀλλ' ἤκουε τοὺς συκοφάντας. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος γράφει τὴν παρτίτησίν του, καὶ παρουσιάζεται πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς τὸν προσαγορεύει, ὡς ὑπουργόν. Ὁ Ῥούφος τὸν διακόπτει, λέγων· Ἄ Βασιλεῦ, δὲν εἶμαι πλέον ὑπουργός σου, λάβε

τὴν παραίτησίν μου». Διατὶ τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ βασιλεὺς. — Διότι ἡ μεγαλειότης σου διδεις πίστιν μᾶλλον εἰς τοὺς λόγους τῶν συκοφαντῶν, παρὰ εἰς τοὺς λόγους τῶν ὑπουργῶν σου. Μετὰ μακρὰν ἐξήγησιν τοῦ βασιλέως ὑποσχεθέντος νὰ μὴ δώσῃ πλέον ἀκρόασιν εἰς τοὺς συκοφάντας, συγκατατίθεται ὁ Ῥούφος νὰ μείνῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἀλλ' ἡ ὑπόσχεσις τοῦ βασιλέως, κατὰ τὸ σύνθημα, ὀλίγον χρόνον ἐτηρήθη, καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἀπεσύρθη ἀμέσως τῆς ἐξουσίας. Ἀλλοτε πάλιν, ὅτε ἡ βασιλεία ἐκείνη ἐπότισε τὸν αἰμύνηστον Γεώργιον Κουντουριώτην μὲ τὸ ποτήριον τῆς ἀγνωμοσύνης, τὴν βαθεῖαν ἐκείνην θλίψιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἀπεσύρθη ὁριστικῶς εἰς Ὑδραν, παρουσιασθεὶς ὁ Ῥούφος πρὸς τὸν βασιλέα, τοῦ εἶπε· «Μὴ, βασιλεῦ, περιφρονεῖς τοὺς ὅπωςδῆποτε ὑπηρετήσαντας τὴν πατρίδα, καὶ σημαίνοντας ἄνδρας, διότι θὰ ἔλθῃ στιγμή νὰ τοὺς ζητήσῃς πρὸς βοήθειάν σου, καὶ νὰ μὴ τοὺς εὐρῃς». Προφητεία, τὴν ὁποίαν ἠτύχησε νὰ ἴδῃ ἐκτελεσθεῖσαν, μετὰ παρελθούσων ὀλιγίστων ἐτῶν, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων ἀνεξαιρέτως, ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ ἀφ' ἡσας χρεῶντα τὸν θρόνον του.

Ἰδιωτεύοντος ἐνταῦθα τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου κατὰ τὰ 1854, ἐξεργάγη ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἐπανάστασις. Ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ τὰ μέγιστα τιμώμενος διὰ τε τὴν παιδείαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς του ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φιλικώτατα συνδεδεμένος, ἐγνωστοποίησε πρὸς αὐτὸν τὸ προετοιμασθὲν κίνημα. Ἐνθους ἠσπάζσθη τὴν ιδέαν, καὶ, κατὰ τὴν ἐναρξίν τοῦ νέου ἀγῶνος, ἐνθυμούμεθα ὅλοι ὁποίας καὶ ὁποίας κατέβαλε προσπάθειας. Οἱ ἐν Ἠπείρῳ ἀγωνιζόμενοι εἶχον ἀνάγκην πολεμοφοδίων, ὀπλων, ἐνδυμάτων. Ἐζητήθησαν χρηματικαὶ συνεισφοραὶ, ἀλλ' οἱ δυνάμενοι νὰ συνεισφέρωσιν ἐλίσταζον, θεωρήσαντες τὸ κίνημα πρόωρον. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος τότε προσφέρει τὰ πολύτιμα πράγματα τῆς οἰκογενείας του, ὅπως ἐνεχυριασθῶσιν εἰς τὴν Τράπεζαν καὶ προμηθευθῇ οὕτω χρήματα. Ἡ προσφορὰ του αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς παράδειγμα ἀξιολύμητον. Πάντες οἱ δυνάμενοι συνεισέφεραν, αὐτοῦ πρώτου καταβαλόντος πᾶν ὅ,τι ἡ συνήθης, ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, γενναιοῦτος τοῦ ὑπηγόρου.

Ἡ πίστις καὶ ἡ μαγεία τοῦ ὀνόματός του ἐξήσκουν ἀδιαφιλονείκητον ἐπιρροὴν παντοῦ τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ὁ φιλόπατρις συμπολίτης μας, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἐμνημόνευσα, ἔγραψε πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Μεσσηνίας παρορμῶν αὐτοὺς νὰ συντελέσωσι καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι' ἀνδρῶν, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ πρόκριτοι ἀπήντησαν, ὅτι

εἶναι πόδθυμοι, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν βεβαιωθῶσιν, ὅτι ὁ Βενιζέλος 'Ρούφος ἡσπάσθη τὸ κίνημα.

Ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις ἐγνώρισεν, ὅτι τὰ ληφθέντα παρ' αὐτῆς μέτρα ἔφερον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀσωπτεύσεως τῶν χρηματικῶν συνεισφορῶν, ἀνευ ἀποτελέσματος, εἰς μόνον τὸν Βενιζέλον 'Ρούφον ἐμπιστευομένη, προσεκάλεσαν αὐτὸν νὰ λάβῃ 500 χιλ. δρ. καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀμβρακίαν διὰ νὰ διευθύνῃ ἐκεῖθεν τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ὁ ἀείμνηστος ἀπάντησεν αὐτολεξεί· «Ἄν μὲν πρόκειται νὰ κλέψωμεν, ἐγὼ κλέπτῃς δὲν εἶμαι· ἂν ὅμως πρόκειται ἀληθῶς νὰ λάβῃ ἡ ἐπανάστασις διευθέτησιν φρονιμωτέραν καὶ διαχειρίσιν τιμιωτέραν, ἀλλὰ μέτρα χρειάζονται, καὶ ὅχι τὸ πρῶτον ἐπινοούμενον».

«Αἱ χεῖρες τοῦ Βενιζέλου, 'Ρούφου ἦσαν ἀγναί, ἀγνόταται. Ἐδαπάνᾳ γενναίως πάντοτε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος, καὶ ποτὲ δὲν κατσδέχθη, ὅχι νὰ ζητήσῃ τίποτε παρ' αὐτῆς, ἀλλ' οὔτε ν' ἀναφέρῃ κἄν τί ἐδαπάνησεν! Ἡ ἀφιλοκερδεία τοῦ ὑπῆρξεν ἀξία θαυμασμοῦ. Ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀπλοϊκότητι τοῦ χαρακτῆρός του, ἦτον, ἔνεκα τῆς αὐταπαρνήσεώς του μεγαλοπρεπέστατος. Πόσον ἡ κακολογία παρεγνώρισεν εἰς ἄλλην μεταγενεστέραν ἐποχὴν, τὴν σπανιωτάτην ταύτην τοῦ ἀνδρός ἀρετὴν! Ἀλλὰ μακρὰν τοῦ τάφου ἐρρέτῳσαν ἤδη αἱ τοῦ φθόνου συκοφαντίαι! Προπατορικὸν ἀμάρτημα, ὅπερ εὔρεν ἐνίοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν δικαιολογησίην του! φθονοῦμεν τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ ζωῇ, θαυμάζομεν δὲ αὐτὴν μετὰ θάνατον!

Ἀπὸ τοῦ 1859, ἡ Ἑλλὰς ἤρχισεν ὅλη νὰ συνταράσσεται ὑπὸ σπασμῶν, μαρτυρούντων τὸ νόσημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐνόσει. Κακονομούμενη καὶ κακοδιοικουμένη, ἐκακοπάθει ὑπὸ τῆς πενίας, καθὼς καὶ σήμερον ἐτι μᾶλλον παρά ποτε πένεται, καὶ διὰ τοῦτο θορυβεῖται καὶ τώρα, καὶ δὲν ἡσυχάζει. Ὡ! πότε θὰ αἰσθανθῶμεν τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ εὖρῃ ἡσυχίαν, ἂν δὲν ἀναπτύχῃ ὕλικῶς, διὰ νὰ ἀνοιχθῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πόροι ζωῆς, καὶ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ πεινῶσιν! Ἡμεῖς οἱ ἀθληταὶ τῆς ἐλευθερίας, εἴμεθα συγχρόνως καὶ ἀθληταὶ τῆς πείνας, καὶ ἀλληλοτρωγόμεθα πολιτικῶς, διότι πεινοῦμεν. Τὰ δημόσια εἶναι ὁ μόνος πορισμὸς, ὅστις γλίσχρως δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀναποφεύκτους ἀνάγκας μας. Ματαιοπονοῦμεν δὲ, συλλογιζόμενοι μακρότερα, ἐνόσω εὐχαριστοῦμεθα εἰς τὴν πενιχρὰν κατάστασιν τῆς ἐνδείας. Ματαιοπονοῦμεν δ' ἐτι μᾶλλον, πιστεύοντες, ὅτι δύναται νὰ παγιωθῇ ἡ νόμιμος ἐλευθερία, ὅποια-δήποτε καὶ ἂν ᾖ τὰ ὅριά της, ἐν μέσῳ δούλων ἐκ τῆς πενίας πολιτῶν! Ἐπλησίασε λοιπὸν, κατὰ τὸ 1862, ἡ ὥρα τῆς κρίσεως

καὶ ἡ κρίσις κατέστη φανερά καὶ ἀναπόφευκτος. Ὁ Βενιζέλος Ρούφος τὴν ἡσθάνθη ἐγκαίρως. Εἶδεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εὕρισκτο εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ, καὶ οὐδεμία δύναμις ἐπαρουσιάζετο νὰ τὴν ἀναχαιτίσῃ. Ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων ἐπεβάλλετο ἐπίσης καὶ εἰς τὸν συνετὸν πολίτην καὶ εἰς τὸν ἀσύνετον. Ἐγνώρισεν ὅτι, ἂν ἡ συνετοὶ δὲν ἐλάβανον μέρος, σκοποῦντες νὰ σώσωσι τὸν τόπον ἀπὸ τὰς φοβεράς συνεπειάς τῆς ἀναρχίας, ἡ τύχη τῆς πατρίδος ἤθελεν αἰσχροῦς διακυβευθῇ. Ἐκηρύχθη θαρραλέως ἐπαναστάτης, καὶ ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός του ἐξήπλωσε τὴν ἐπαναστασιν ἀστραπηδὸν μέχρι Κορίνθου, ἐνῶ ἤδη ἦσαν ἐπαναστατημέναι ἡ Ἀχαρνανία καὶ ἡ Λίτωλία, ἐπανεστῇ κατόπιν καὶ ἡ πρωτεύουσα, καὶ ὁ Ὄθων ἀπέδρα. Τὸ ὄνομα τοῦ Βενιζέλου Ρούφου ὑπῆρξε τότε τὸ σύνθημα τῆς τάξεως. Τίς δύναται νὰ λησμονήσῃ τὸν πρὸς τὴν ιδιοκτησίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως ταύτης ἄκρον σεβασμὸν κατὰ τὰς ἐπικινδύνους ἐκείνας ἡμέρας, ὅτε ἡ Ἑλλὰς αἰφνης εἶδεν ἀνατραπεῖσθαι τριακονταετῇ βασιλείᾳ; ἢ τίς δὲν ὀρεῖλει διὰ τοῦτο φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἄνδρα, ὅστις ὑπῆρξεν ἀδιαπέραστος φραγμὸς πρὸς πᾶσαν διάθεσιν ἀρπαγῆς καὶ λεηλασίας! Παρὰ ποτὲ ἄλλοτε ἢ πόλις τῶν Πατρῶν ὑπῆρξε τότε ἀσφαλεστέρα, ἐν τῷ μέσῳ ἀπειροπληθοῦς στρατοῦ ἐπαναστατήσαντος, καὶ ἐν τῷ μέσῳ γενικῆς ὀπλοφορίας!

Ἀλλ' ἀμέσως οἱ φόβοι ἔρχισαν νὰ ἔρχωνται πόρρωθεν. Ὁ φιλόπατρις πολίτης μεταβαίνει τότε εἰς Μεσολόγγιον, καὶ δια τῆς ἄκρας τοῦ φρονήσεως, ἀπομακρύνει τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἠπάλλουν, ὅχι μόνον τὴν γειτονεύουσαν παραλίαν μας, ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Κανεὶς δὲν ἀγνοεῖ τὰς τότε συμβουλὰς καὶ τὰς ἀπειλάς συγχρόνως τῶν ξένων διπλωματῶν. Εἰς οὐδὲν συλλογιζόμενος τὸν ἰδίον κίνδυνον, κατορθώνει, διὰ τῆς προσωπικῆς του παρυσίας, νὰ διχλύσῃ τὰ συναχθέντα ἀκόλαστα στίφη, μείναντα ἐκεῖ, ἄνευ ἀρχηγοῦ καὶ ἄνευ πειθαρχίας. Κατὰ τὴν κρισιμωτάτην ταύτην περίστασιν, ὁ Βενιζέλος Ρούφος προσέφερεν ὑπηρεσίαν ἀνεκτίμητον πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς τῶν λοιπῶν διακεκριμένων πολιτῶν, οὐδεὶς τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως προσέφερεν, οὐτ' ἡδόνατο νὰ προσφέρῃ. Ἄνευ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, καὶ ἡ ἐπανάστασις ἤθελε λάβει μορφήν ἀπαισιάν, καὶ ἡ τύχη τῆς πατρίδος, Κύριος οἶδεν, ὅποια ἤθελε καταντήσῃ.

Ἰψωθεὶς εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἔλαβε τιμὰς βασιλικὰς, καί, κατὰ τὴν εἰς Πειραιᾶ εἴσοδον τοῦ ἀτμοδρόμωνος, ὅστις ἐκόμισεν αὐτὸν ἐκεῖ, ἡ ὑποδοχὴ του ἐν καιρῷ νυκτός, ὑπῆρξε λαμ-

προτάτη. Ἦμην συνοδοιπόρος του, καὶ ἐθαύμασα τὴν ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν, μεθ' ἧς ἐβλεπε τὰ γεινόμενα.— » Νὰ εἰδῶμεν, μὲ λέγει, τί θὰ κάμωμεν τώρα εἰς τὰς Ἀθήνας! Θὰ δυνηθῶμεν ἄρά γε νὰ συμπήξωμεν μίαν κυβέρνησιν ἰσχυράν, διὰ νὰ φυλαξῶμεν τὴν τάξιν, ἕως ὅτου εὕρωμεν βασιλέα! » Καὶ ἡ διάνοιά του, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πλοῦς μας, εἰς τοῦτο καὶ μόνον ἦτον ἐνησχολημένη! Καὶ εἶχε δίκαιον! διότι δὲν παρῆλθε καιρὸς πολὺς καὶ αἱ διχοστασίαι ἤρχισαν. Ἡ θύελα ἐξερράγη τὴν 9 φεβρουαρίου. Ἀλλ' ἡ αὐταπάραυσις του κατηύνασεν ἀμέσως αὐτήν. Ἡ αὐθόρμητος παραιτήσις αὐτοῦ ἔφερε τὴν διάλυσιν τῆς τότε προσωρινῆς κυβερνήσεως, καθ' ἧς ἡ φοβερά ἐκείνη στάσις ἀπυθύνετο.

» Ἀλλ' ἡ ἐθνοσυνέλευσις, μετ' οὐ πολὺ, ἀπέδωκε δικαιοσύνην εἰς τὴν φιλοπατρίαν του, ἀναγορεύσασα ἐπανειλημμένως αὐτὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως. Ὡς τοιοῦτος, ὁ Βενιζέλος Ρούφος ἐδέχθη τὸν βασιλέα Γεώργιον, καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἑλλήνων.

» Τὸ μετριοπαθὲς ἦθος του συνίστα τὸν ἄνδρα ὡς καταλλήλोटάτον νὰ κρατήσῃ τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους ἐν καιροῖς ἰδίως φαντασιατικῶν ἐρίδων. Ὁ μετρίκιος χαρακτήρ του συνεδίβαζε τὰς ἀντιθέσεις, καὶ οὐδεὶς ἀπέδιδεν εἰς αὐτόν ποτε ἐμπάθειαν πολιτικὴν, διότι ὅ,τι ἐπραττε, τὸ ἐπραττε, πιστεύων αὐτὸ ὡς ὠφέλιμον εἰς τὴν καθυσύχασιν τῶν πνευμάτων, καὶ ὡς συντελεστικὸν εἰς τὴν παγίωσιν τῆς τάξεως. Εἰς τοιοῦτως κρίσιμους καιροὺς ἐκλήθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἐσχημάτισε κυβέρνησιν ἀπαθῆ, ἥτις, ἐν ἄκρᾳ μετριοπαθείᾳ καὶ φρονήσει, ἐκυβέρνησε τὸν τόπον. Τὰ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη, ἡνωμένα, ἐνόμισαν, ὅτι ἡδύνατο νὰ δυσφημισθῇ ἡ τελευταία αὕτη ὑπουργεία του, ὡς ἄχρους, ἥτοι ὡς μὴ ἀνήκουσα εἰς οὐδεμίαν τῶν φατριῶν!!

» Ἀποσυρθεὶς ἀκολούθως τῶν δημοσίων πραγμάτων, εὐρέθη ἐνταῦθα, ὅτε ἤρχισεν ὁ Κρητικὸς ἀγὼν, καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἑπείρος, ἐλπίσασαι, συνεθορυβήθησαν καὶ ὕψωσαν εἰς τινα μέρη τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Τότε, ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ ἀξιοθαύμαστος! Οὐτε πόνων, οὐτε θυσιῶν ἐφείσθη. Πρῶτος ἦτον εἰς τὰς χρηματικὰς καταβολάς, καὶ πρῶτος εἰς τοὺς προσωπικοὺς κόπους. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν πολεμοφοδίων ἐπετηρεῖτο σχεδὸν πάντοτε, παρὰ τοῦ ἰδίου. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐνίσχυε τὸ πολυετὲς ἀσθενὲς σῶμά του, καὶ ἡ εὐφροσύνη, τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο, εὐρυσκόμενος, καὶ ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ, εἰς φροντίδας τοιαύτας, ἦτον ἐκφραστικωτάτη. Ἡ τελευταία αὕτη λαμπρὴ τῆς φιλοπατρίας του

ὑπῆρξεν ὡς ἡ τελευταία αἴγλη τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ προσωποῦ θνήσκοντος ἀνθρώπου. Εὐτυχεῖς οἱ ἐκ τῶν νεωτέρων μετ' αὐτοῦ συνεργασθέντες, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, καὶ δυνήθοντες ν' ἀνακαλύψωσι τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς ψυχῆς του, καὶ νὰ ἐκτιμῶσιν δεόντως εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον τῆς φιλοπατρίας!

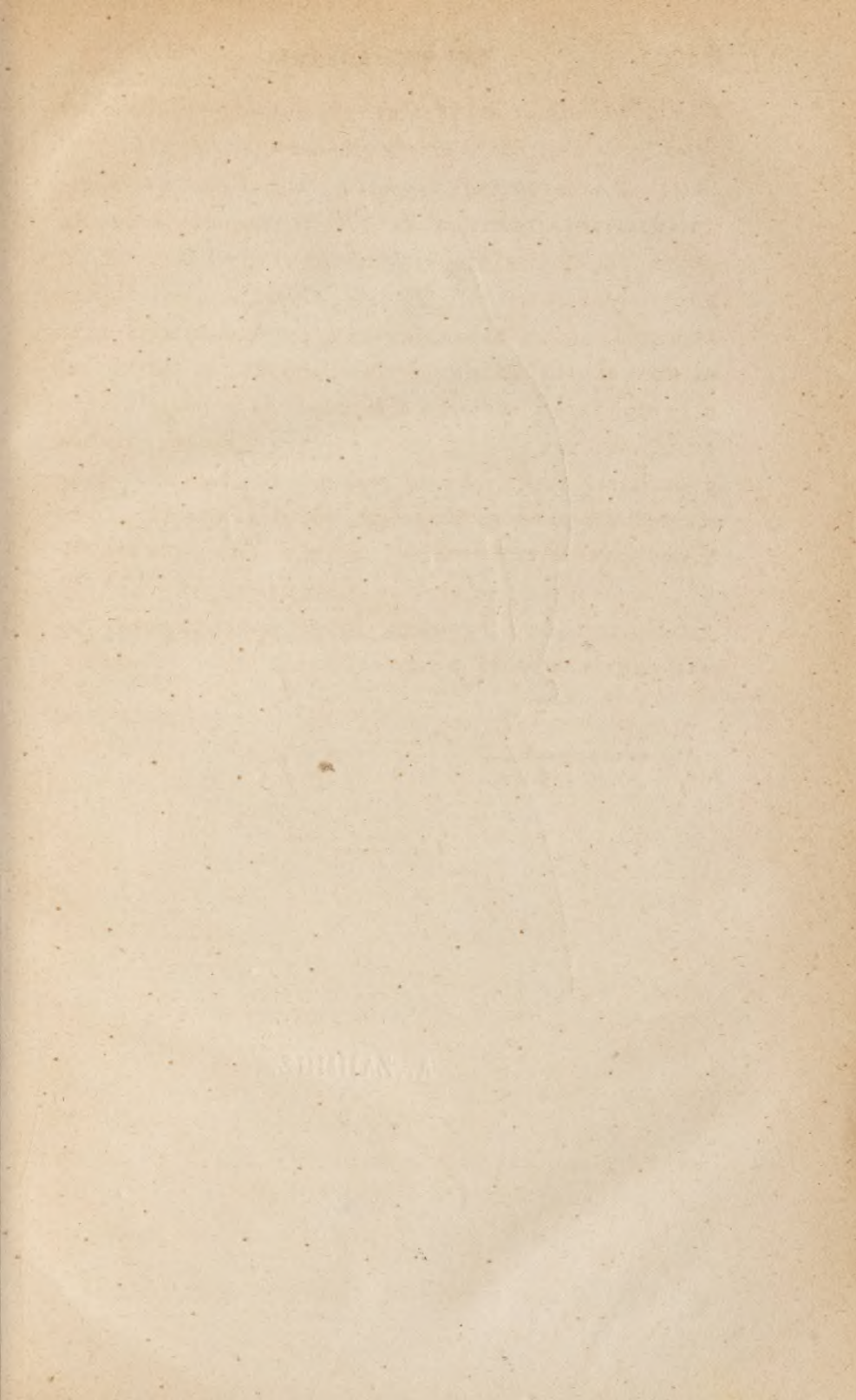
»Περὶ ἀληθινῆς δὲ ἐλευθερίας λαλῶν, ἀπεστρέφετο τὴν ἀκολασίαν, τὴν ὁποίαν σήμερον, εὐφημοῦντες, ἀποκαλοῦμεν *συρταγματικὴν ἐλευθερίαν*. Τὴν ἀκολασίαν ταύτην ἐθεώρει ὡς ὑποσκάψασαν ἤδη τὰ θεμέλια πάσης τάξεως, καὶ πῦγγο νὰ συνέλθωμεν ταχέως εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν εἰς ποῖον βάραθρον κατεκρημνίσθημεν. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀδυνηρῶν τούτων σκέψεων, ὑπ' ὅσιν ἔχων τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται νὰ κυβερνηθῇ ἀπολύτως. Καὶ εἶχε δίκαιον! Ἐθνος ὅποιονδήποτε, ἔχον μάλιστα ἱστορίαν μεγάλων ἡρωϊσμῶν καὶ ἀθανάτων ὑπὲρ ἐλευθερίας κατορθωμάτων, ἱστορίαν παρέχουσαν σοφώτατα διδάγματα πρὸς πάντας τοὺς πολίτας, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐμπιστευθῇ τὰς τύχας του εἰς ἓνα καὶ μόνον ἄνδρα, καὶ ἂν οὗτος τύχη νὰ ᾖ ὁ εὐφύεστατος τῶν θνητῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει καλῶς νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι, ἐξακολουθοῦντες νὰ ἀκολασταίνωμεν πρὸς τὴν ἐσήμεραι ἀπομαραινόμεν ἐλευθερίαν, τὴν δολοφονοῦμεν ἡμεῖς αὐτοὶ μὲ τὰς ἰδίας μας χεῖρας!

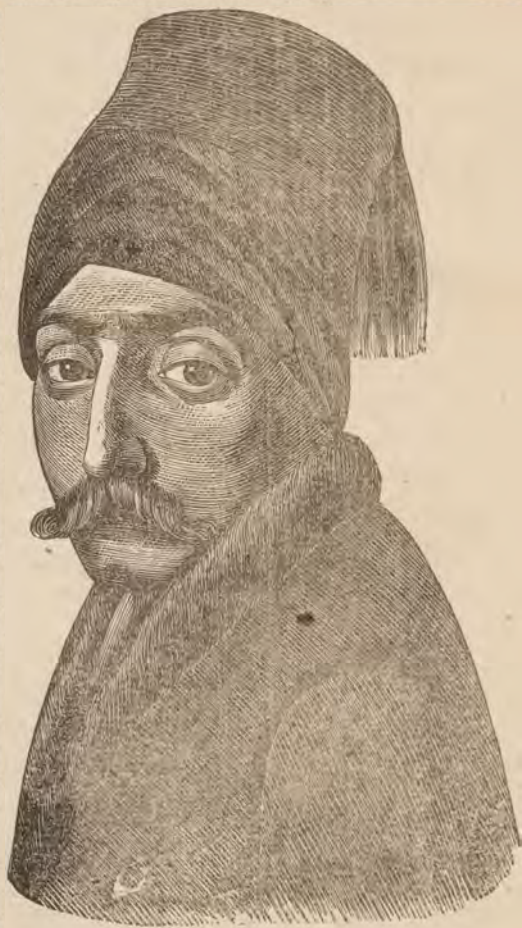
»Τοιοῦτος λοιπὸν ἐβίωσεν ὁ Βενιζέλος Ῥούφος, καὶ διὰ τοιούτων προηγούμενων ἄλλας φιλοπατρίας, ἀπεθησαύρισε τὸ μέγα κῦρος, ὅπερ εἶχε μεταξὺ τῶν συγχρόνων του. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατέστη πανελλήνιον, καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ὑπῆρξεν πάντοτε ἐγγύθις ἀσφαλεστάτη τῆς περὶ τὰ δημόσια ἀνεπιλήπτου διαγωγῆς του.

»Οὕτως ὁ Βενιζέλος Ῥούφος, κληρονομήσας τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ πατρὸς, ὡς ἔγραψεν ὁ Κεῖθερνήτης τῆς Ἑλλάδος, *ἐτελείωσε τὸ ἔργον, ὃ δέδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, ἵνα ποιήσῃ, καὶ νῦν πρὸς Αὐτὸν ἀπέρχεται*».

Μίαν μόνην αὐταπάρνησιν τοῦ Ῥούφου ἐσιώπησεν ἴσως οὐχὶ ἀσκόπως ὁ Χαλκιόπουλος, ἵνα μὴ εἴπῃ δηλαδή, ὅτι οὗτός τε, ὁ Βενιζέλος Ῥούφος καὶ ὁ Ἰωάννης Ζαΐμης ἔδωκαν πρὸ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὀθωνος τὰς ὑπογραφάς των, ἵνα δανεισθῶσιν, ὡς συνομῶται, ἐβδομήκοντα πέντε χιλιάδας δραχμῶν ἀπὸ τοῦ ἐν Πάτραις ὑποκαταστήματος τῆς ἐθνικῆς Τραπεζῆς πρὸς προπαρασκευὴν τῆς ἀναιμάκτου ἐκείνης ἐπαναστάσεως.

Εἰς ὅσα δὲ ἄλλα ἀπήγγειλεν ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ ἔν μόνον θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Συντελέσαντες καὶ ἡμεῖς κατὰ τι εἰς τὴν τελευταίαν μεταπολίτευσιν, κ' ἐκ τοῦ πλησίον σπουδάσαντες αὐτὴν, ἐπέισθημεν, ὅτι, ἂν ἅπαντες, οἱ συντελέσαντες εἰς αὐτὴν εἶχον ὁμοία τοῦ 'Ρούφου αἰσθήματα, δὲν ἤθελον ἐπισυμβῇ, οὔτε ἡ ἀντεπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου, οὔτε αἱ σφαγαὶ τοῦ 'Ιουνίου, αἱ κηλιδώσασαι τὴν πάντῃ ἀν-αίμαχτον ἐκείνην ἐθνικὴν ἐξέγερσιν· ἂν ἅπαντες ἔκτοτε ἐκυβέρνηουν τὴν χώραν, ὅπως ὁ ἀφελὴς 'Ρούφος, ἤθελεν ἐγκαινιασθῇ ἐνωρίτερον τὸ στάδιον τῆς μόλις ἤδη ἀνα-πτυσσομένης ἐθνικῆς εὐημερίας, ἠθέλαμεν δυνηθῇ νὰ δια-τηρήσωμεν τότε τὴν τάξιν, ἠθέλαμεν ἴσως ἐπωφεληθῇ τῆς περιστάσεως νὰ συσσωματώσωμεν εἰς τὴν 'Ελλάδα καὶ ἄλλας τινὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας, ἣ τοῦλάχιστον δὲν ἠθέλαμεν ταπεινωθῇ καὶ ἐκ δευτέρου.

A. ΖΑΗΜΗΣ.

Z A Ì M A I E

Μία τῶν ἐνωρὶς διαπρεφασῶν ἐν Πελοποννήσῳ οἰκογενειῶν εἶναι καὶ ἡ τῶν Ζαΐμη. Ὁ πρῶτος δ' ἀρχηγὸς αὐτῆς ὑπηρέτησέ ποτε κατὰ Φραντζῆν (1) τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ Ζ α ἱ μ η, συμαίνοντος τιμαριοῦχον. Πρῶτος δ' ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀνεδείχθη Προεστὼς τῶν Καλαβρύτων τῷ 1730 ὁ Φίλιππος Ζαΐμης· ἀλλ' οὗτος πολλὴν διάθεσιν, φαίνεται, δὲν εἶχε νὰ ἐξυπηρετήσῃ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τυφλῶς τὰς ὀρέξεις τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως· ὅθεν ἐνέπνευσεν, ὅσον ἐδύνατο τοῖς ἐγκόνοις του ἔρωτα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των καὶ μῖσος κατὰ τῆς τυραννίας.

Τούτου δ' ἐνεκα εἷς μὲν υἱός, ἡ συγγενῆς τοῦ Προεστοῦ τούτου Κωνσταντῖνος, κατηγορηθεὶς ὡς ἐλευθεριάζων, ἐθανατώθη διὰ Σουλτανικῆς διαταγῆς πρὸ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως τοῦ 1769· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἐκώλυσεν τὸν ἀδελφὸν τοῦ θανατωθέντος Παναγιώτην Ζαΐμην νὰ συνομώσῃ μετὰ τῶν Κρεββάτῃ, Μπενάκη καὶ ἄλλων, νὰ ἐπικαλεσθῶσι δι' ἀναφορᾶς των τὴν συνδρομὴν τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, Αὐτοκράτορος τῶν Ῥώσων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των.

Ἀποτυχούσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, ὁ Παναγιώτης Ζαΐμης, κατέφυγεν εἰς Ζάχυνθον μετὰ τῆς οἰκογενείας του· ἐξασφαλίσας δ' αὐτὴν ἐκέισε, μετέβη εἰς

(1) Ἰδὲ Φραντζῆ ἐπιτ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπ. Τόμ. α'. Σ. 7 καὶ Τόμ. δ'. Σ. 124.

τὸν Ῥωσικὸν στόλον, καὶ δι' αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς Πε-
τρούπολιν· ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Αὐτοκράτοραν καὶ ἐξ-
ηγήσατο νέας δυνάμεις πρὸς ἀποτείναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς
πατρίδος του· ἀλλὰ κατὰ τοῦτο μὲν δὲν εἰσηκούσθη ἡ
δέησίς του· ἡ Αὐτοκράτωρ ὁμοως, μαθοῦσα τὸν τε πα-
τριωτισμὸν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὰς ὑπηρεσίας του ἐν τῇ ἀ-
ποτυχούσῃ ἐπαναστάσει τῆς Πελοποννήσου, ἐτίμησεν
αὐτὸν διὰ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου· ἐδώρῃσατο
χρηματικὴν τινα ἐξοικογόμεσιν καὶ ἐμπορικόν τι πλοῖον
ἐκ τῶν λαφυραγωγηθέντων τότε ὑπὸ τοῦ στόλου τῆς.
Οὕτως ἀμειψθεὶς ἐν Ῥωσσίᾳ ὁ Παναγιώτης Ζαῖμης, ἐπέ-
στρεψεν εἰς Ζάκυνθον καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπανεέλθῃ μετὰ
τῆς οἰκογενείας του καὶ ἀποκατασταθῇ ὀριστικῶς εἰς
Ῥωσσίαν· ἀλλ', ἐπελθὼν ὁ θάνατος, ἐματαίωσε πάντας
τοὺς διαλογισμούς του.

Ὁ δὲ ἀδελφὸς τούτου Ἀνδρουτζος τὸ μὲν πρῶτον
ἐπεμψε τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Πανα-
γιώτου Ἀσημάκην εἰς Πίσσαν τῆς Ἰταλίας πρὸς ἐκπαί-
δευσιν· ἐποφελήθει δὲ τῆς τότε ἀμνηστίας, ἣν παρ-
έσχεν ἡ Τουρκία εἰς τοὺς ἀποστατήσαντας ὑπηκόους τῆς,
καὶ προτραπείς ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἐπανῆλθεν εἰς Πελο-
πόννησον, ἄγων καὶ τὴν λοιπὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀπο-
θανόντος ἀδελφοῦ του. Ἐν δὲ τῇ πατρίδι του Κερπινῇ
δὲν ἐβράδυνε νὰ διακριθῇ ἐπὶ συνέσει καὶ νὰ διορισθῇ
τὸ μὲν πρῶτον προεστὼς τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων·
ἐπειτα δὲ γενικὸς προεστὼς ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου.
Ὡς ταιοῦτος δὲ βραδύτερον ἐστάλῃ εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν, ἵνα ἐξηλεώσῃ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ παρακαλέσῃ
αὐτὴν νὰ μετριάσῃ τὴν κατὰ τῶν Πελοποννησίων ὀργὴν
τῆς καὶ ἀνακουφίσῃ κατὰ τι τὸν λαὸν ἐκ τῶν πολλῶν
καὶ ἀνηκούστων τότε καταπιέσεων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον
ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του· ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, καμφοθεῖσα ἐκ
τῶν ἱεσιῶν του, ἐφοδίασε τὸν γενικὸν προεστὸν τῆς

Πελοποννήσου μέ φερμάνι, δι' οὗ διετάσσοντο αἱ ἐπιτόπιαί ἀρχαί νά πολιτεύωνται πρὸς αὐτόν τε καὶ τοὺς λοιποὺς Πελοποννησίους ἐπεικέστερον· βραδύτερον ὁμοῦς ἐπεμψεν ἐτέρας διαταγὰς καὶ κατ' αὐτάς ὁ γενικὸς διοικητὴς, μεταπεμψάμενος ἡμέραν τινὰ τοῦ 1792 τὸν γενικὸν προεστὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὡς δῆθεν νά τῷ λαλήσῃ τι περὶ σπουδαίας ὑποθέσεως, διέταξε καὶ ἐστραγγάλισαν αὐτόν οἱ δῆμιοι εἰς παρακείμενόν τι δωμάτιον.

Τοῦτον θανατωθέντα διεδέχθη ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐν τῷ τοῦ προεστοῦ ἀξιώματι ὁ Ἀναγνώστης Ζαΐμης καὶ τοῦτον ἕτερός τις, Ἰωάννης Ζαΐμης. Μὴ εὐδοκίμησαντος δὲ καὶ τούτου, προσεκλήθη ὁ Ἀσημάκης· οὗτος δὲ διδασκθεὶς γενικά τινὰ μαθήματα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπιθυμῶν νά βαδίσῃ ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ πατρός του, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε συστατικὰς ἐπιστολάς τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας, καὶ διετίθετο ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐκείνην· αἱ ἐπιστολαὶ ὁμοῦς τῆς μητρός του καὶ αἱ προτροπαὶ τῶν φίλων του μετέπεισαν αὐτόν ν' ἐπανέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ἐνθα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θείου του ὑπέστη πολλὰ, ἐδημεύθη μάλιστα σύμπασα ἣ τε κινητὴ καὶ ἡ ἀκίνητος περιουσία του· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἀπέτρεψεν αὐτόν, καίτοι μισοῦντα μεγάλως τοὺς Τούρκους, νά δεχθῇ βραδύτερον τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ, ἵνα διεκδικήσῃ καὶ δι' αὐτοῦ τὸν θάνατον τοῦ θείου του.

Ἡ Θεία Πρόνοια ἐνέπνεε, φαίνεται, τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις ὑπομονὴν καὶ φρόνησιν ἱκανὴν νά καταπνίγῃ τὰ μίσση των, ἵνα καθίστανται οὕτω χρησιμώτεροι εἰς τοὺς καταπιεζομένους ὁμογενεῖς των καὶ εἰς τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντά τῆς πατρίδος των.

Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης ἀνεδείχθη προεστὴς, τὸ ἔθνος εὐτυχῶς εἶχεν ἐννοήσῃ ἤδη, ὅτι μέτὰ ὅπλα τῶν ἀρματωλῶν μόνον δέν ἀπελευθεροῦται ἡ πατρίς των, διότι ὅσους πολλοὺς καὶ ἂν ἐφόγεον ταῦτα

τα Τούρκους, οὔτε ἡλαττοῦντο οὗτοι, οὔτε ἐξεδιώκοντο τῆς πατρίδος των, οὔτε ἐπεικέστεροι ἐγίνοντο· ἀλλ' ἀπαιτεῖτο πρὸς τοῦτο καὶ ἐκπαίδευσις· ὁ δὲ Ἀσημάκης εἶχεν ἤδη γευθῆ τῶν ἀγαθῶν ταύτης ἐν Ἰταλίᾳ. Πρώτη λοιπὸν φρονεῖς του ὑπῆρξεν, ἅμα γενόμενος προεσὼς καὶ οἰκογενειάρχης, καὶ αὐτὸς μὲν νὰ ἐκπαιδεύσῃ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, τὰ τέκνα του καὶ εἰς ἄλλους πολλοὺς νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ αὐτὸ αἶσθημα. Ἠγάπα μὲν καὶ ἐξετίμα τοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις ἀνδρείους, παρ' ὧν καὶ περιεστοιχίζετο, ὡς ἄκις συνηντᾶτο μὲ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ὅσον ἐμίσει τούτους καὶ ἀπέφευγεν, ὅπως κάλλιον ἠδύνατο, τὴν συνάντησίν των, τόσῳ πλειότερον ἐξετίμα ἐκ τῶν παλλικαράδων τοὺς γινώσκοντας καὶ ὀλίγα γράμματα. Τὰ δὲ τέκνα του δὲν ἤρκειτο μόνον νὰ διδάσκωσιν οἱ διδάσκαλοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοπροσώπως ἐδαπάνᾳ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου του, ὅτε μὲν διδάσκων αὐτὰ, ἄλλοτε δὲ ἐρευνῶν περὶ τῆς ἐπιδόσεώς των· καὶ ἐλυπεῖτο καιρίως, ὡς ἄκις αἱ τοῦ ἀξιώματός του ὑπηρεσίαι ἀπεμάκρυνον αὐτὸν τῆς οἰκογενείας καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων του. Ὅσῃν δὲ τέρψιν εὗρισκεν εἰς τοῦτο, τόσον μῖσος ἔτρεφε πάντοτε πρὸς τοὺς Τούρκους· καὶ ἵνα καλύπτῃ τοῦτο, πολλάκις ἠναγκάζετο ν' ἀπέρχεται καὶ διαμένῃ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς χωρία, μὴ ἔχοντα Τούρκους, ἢ ἀπρόσιτα εἰς αὐτούς. Ἦτο δὲ σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἔλθῃ εἰς συνδιάλεξίν τινα μετὰ τούρκων, χωρὶς νὰ δηλώσῃ τὸ μῖσός του· καὶ, ἵνα ἀποφύγῃ τοῦτο, κατέστησε τὸ φύσει σοβαρὸν καὶ ὀλιγόλογον ἦθος του σοβαρώτερον καὶ σχεδὸν πάντῃ ἀλαλον· ὡς ἄκις μάλιστα ἠρωτᾶτο παρὰ Τούρκου, ἠναγκάζετο ν' ἀπαντᾷ μόνον διὰ τῶν μονοσυλλάβων λέξεων ναί, ἢ οὐ. Ὁ Κύρ Ἀσημάκης, λέγει ὁ Φίνλαυ, εἶναι τόσοσιωπηλὸς, ὥστε νεώτερός τις ἱστορικὸς Ἑλλήν διηγεῖτο αὐτῷ, ὅτι εἰς τὰς συναναστροφὰς καπνίζει ἐπὶ

πολλὰς ὥρας τὴν πίπαν του, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν (1). Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀσημάκης, δὲν ἐδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐταιριστῶν. Ἐκατηχθῆθη δὲ κατὰ Φιλήμονα τῷ 1819 ὑπὸ τοῦ Δικαίου, κατηχθέντος τότε συνάμα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κατηχητοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀνδρέα, ὅστις ἐν πολλοῖς τότε ἀνεπλήρου τὸν πατέρα. Εἷς δὲ τῶν δύο τούτων κατήχησε, φαίνεται, καὶ τὸν Δημητράκην Ζαίμην, υἱὸν τοῦ προεστοῦ Ἀνδρούτζου Ζαίμη, ὃν οἱ Τούρκοι προεστὸν ὄντα, ἐφόνευσαν, ὡς εἶδομεν, τῷ 1792. Ἐκτοτε οἱ μὲν Ζαίμαι κατέστησαν οἱ δραστηριώτεροι ἀπόστολοι καὶ κατηχῆται τῆς φιλικῆς ἐταιρίας· αὕτη δὲ, μαθοῦσα ταῦτα, ἀνέδειξε βραδύτερον καὶ τὸν Ἀσημάκην Ζαίμην ἑφορον ἐν Πελοποννήσῳ (2). Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, τινὲς μὲν τῶν ἐταίρων προεστῶν τε καὶ ἀρχιερέων ἀμφεταλαντεύοντο εἰς τὰ πρὸς τοὺς Τούρκους διαδήματά των· τινὲς μάλιστα, ἵνα ἀποκρύψωσι κάλλιον τὰ τῆς συνομισίας, προσῆλθον τῷ Διοικητῇ εἰς Τρίπολιν· τινὲς δὲ ἄλλοι, ἐπιμόνως προσκλήθέντες, ἐξεκίνησαν μὲν ἐκ Πατρῶν, ἵνα δῆθεν προσέλθωσιν· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν μυρία ἐτεχνάζοντο, ἵν' ἀποφύγωσι τοῦτο. Ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις κατελέγοντο καὶ οἱ δύο Ζαίμαι, Ἀσημάκης καὶ Ἀνδρέας. Διαβουκοληθέντων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τῶν Τούρκων, ὡς εἶδομεν (3), οἱ ἐκκινήσαντες, ἵνα προσέλθωσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανακάψωσι καὶ ὀχυροθῶσιν, ὅπως κάλλιον ἐδύναντο. Καὶ ὁ μὲν Ἀνδρέας Ζαίμης καὶ ὁ Γερμονὸς ἀπῆλθον εἰς Νεζερά· ὁ δὲ Ἀσημάκης ἐπανάκαμψεν εἰς Κερπινήν, σταθερὰν ἀπόφασιν ἔχων, κατὰ Γερμονὸν ἀνὰ διαλύσητάς μεταξὺ τῶν Ἀρχιερέων καὶ λοιπῶν προεστῶν ἀμφιβο-

(1) Ἴδὲ Hist. of the Græc revolution by Fflay vol j. pag 181.

(2) Ἴδὲ Γερμανοῦ Ὑπομνήματα ἐκδ. 6'. Σελ. 6.

(3) Ἴδὲ Βίῳν Παρχλλ. Τόμ. α', Σελ. 416.

λίας καὶ νὰ χόψῃ τὸν Γόρδιον δεσμὸν» (1); ἐν καταλλήλῳ τινὶ εὐκαιρίᾳ· καὶ αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Οἱ σωματοφύλακες τοῦ «Χονδρογιάννης καὶ Πιτιώτης, οὗς εἶχε κατηχήσει, γινώσκοντες, κατὰ Τρικούπην (2), ὅτι Ὁθωμανὸς τις, Σαϊδῆς Λαλιώτης καὶ ὁ τραπεζίτης τοῦ γενικοῦ Διοικητοῦ Πελοποννήσου Ταμπακόπουλος, ἐμελλον νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Τρίπολιν, φέροντες χρήματα, οἱ σωματοφύλακες, λέγομεν, γινώσκοντες ταῦτα, ἐξελιπάρουν τὸν Ἀσημάκην νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς νὰ τοὺς προσβάλλωσι καθ' ὁδόν· «οὗτος, γευόμενος τότε καὶ ὀλιγολογώτερος, κατὰ Τρικούπην, καὶ αὐτῶν τῶν Σπαρτιατῶν, τοὺς ἐκύταξεν ἀσκαρδαμικτὶ, τοὺς ἔνευσε νὰ τὸν κεράσωσι, καὶ ἀφ' οὗ ἐπיעν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸν σταυρόν του καὶ τοῖς εἶπεν, εἰς τὴν εὐχὴν μου παιδιὰ.» Τοῦτο ἤρκεσεν ἀπέτυχον μὲν τοῦ σκοποῦ των· ἡ ῥῆξις ὁμῶς ἐγένετο. Αὐθήμερόν προσεβλήθη παρ' ἄλλων καὶ ὁ ἑπαρχος (βοεβόδας) Καλαβρύτων, μεταβαίνων εἰς Τρίπολιν. Ἐν δὲ τῷ Φενεῳ̃ τῆς Κορίνθου καὶ ἀλλαχοῦ προσεβλήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν, κατὰ Σπηλιάδην, ἀπὸ τῆς 13 μέχρι τῆς 20 Μαρτίου καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι ὑπὸ τε τοῦ Σολιώτου καὶ ἄλλων (3). Καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ πρώτη ῥῆξις, ἣν εἰς τῶν πρώτων βεβαίως προεκάλεσε καὶ ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης, ὅστις, κατὰ Φιλήμονα καὶ πάντας βεβαίως τοὺς γνωρίσαντας αὐτόν, ἦτο ἀνὴρ ἄφοβος καὶ ἀποφασιστικὸς εἰς τὰ κινήματά του (4). Ἡ πρώτη δ' αὕτη ῥῆξις ἐγένετο κατὰ Φραντζῆν τὴν 19 Μαρτίου· διότι τὴν 20, λέγει, ὁ Σαϊδῆ Κεχαγιᾶς, ἀπελθὼν εἰς Τριπολιτζᾶν, ἐδιηγῆθη τὰ κατ' αὐτὸν συμβάντα· αὐθήμερόν δ' ἐφθασεν

(1) Ἰδὲ Γερμανοῦ Ὑπόμνημα ἐκδ. 6'. Σελ. 116.

(2) Ἰδὲ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. α'. Σελ. 58.

(3) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Σπηλιάδου Τόμ. α'. Σελ. 59.

(4) Ἰδὲ Ὑπόμνημα Γερμανοῦ ἐκδ. 6'. Σελ. 242.

ἡ εἰδήσις αὕτη καὶ εἰς Λεοντάρτιον (1). Γενικευθείσης οὕτω τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ μὲν Ἀσημάκης ἔσπευδεν ἔνθα ἦτο μεγαλειτέρα ἀνάγκη τῆς παρουσίας του· κοί δὲ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου, λέγει ὁ Γερμανός, ἐκλεξαν ἐκεῖ ὡς μέλη τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ τὸν Π. Πατρῶν Γερμανόν, καὶ τὸν Ἀσημάκην Ζαίμην, καὶ τοὺς παρεκίνησαν νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰ Καλάβρυτα μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ νὰ συνιστῶσι μίαν προσωρινὴν διοίκησιν (2). Τούτου ἕνεκα λοιπόν, τῶν ὀνομάτων τῶν δύο τούτων ἐνθέρμων πατριωτῶν δὲν γίνεται μνεῖα μεταξὺ τῶν διορισθέντων τότε ν' ἀποτελέσωσι μετὰ τοῦ Πετρόμπεγῃ «τὴν Γερουσίαν δλου τοῦ δήμου τῆς Πελοποννήσου» (3). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δ' ἐκείνης ὁ Ἀσημάκης οὐδέποτε μὲν ἔπαυσε νὰ κινῇ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν παροιμίαν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ διανοίαν καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ διαθέσει αὐτοῦ κείμενα· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν σπουδαῖον καὶ ἐπιφανὲς ἔπραξε· τὰ πάντα ἀνέθηκε τότε εἰς τὸν ἄξιον αὐτοῦ υἱὸν Ἀνδρέαν· ἐκεῖνος δὲ διέτριβεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν Κερπινῇ. Ὅτε δὲ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλῃ ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἔμαθεν, ὅτι οἱ συμπατριῶταί του Χαραλάμπης καὶ Πετμεζαῖοι ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας, συναθροίσας ὅσους ἐδυνήθη, ἀπῆλθε νὰ μεσολαβήσῃ ἐνόπλιως, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἀδελφοκτονίας· ἀλλὰ τότε δύο Πασσάδες μετὰ 5000 στρατοῦ, φοβούμενοι μὴ πάθωσιν ἐν Κορίνθῳ ὅσα ἐν Ἀργολίδι, ἀπεφάσισαν νὰ διασπάρωσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ μεταβῶσιν εἰς Πάτρας· ἰδόντες αὐτοὺς οἱ ἔτοιμοι ν' ἀλληλοκτονήσωσιν Ἕλληνες συνεφιλιώθησαν ἐν τῇ στιγμῇ καὶ προσέβαλον τοὺς ἐχθροὺς. Τότε, λέγει ὁ Γερμανός, ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης καὶ ὁ Χαραλάμ-

(1) Ἰδὲ Ἐπιτ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 431 καὶ 443.

(2) Ἰδὲ Ὑπομ. Γερμανοῦ Σελ. 54.

(3) Ἰδὲ Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. 4. Σελ. 31

πης διεκινδύνευσαν μεγάλως καὶ σμικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῶσιν (1). Αὐτὰ ταῦτα, ἀναγόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν υἱόν του, θέλομεν ἀφηγηθῆ καὶ κατωτέρω λεπτομερέστερον.

Ὁ δὲ Ἀσημάκης, καίτοι ἀπέχων ἰδίως τῶν πολιτικῶν διενέξεων, οὐχ ἤττον ὁμῶς ἔπιε μέχρι τρυγὸς τὸ πικρὸν ποτήριον τοῦ ἐκ τούτων ἐκτραγέντος δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπέστησαν, ὥς γνωστὸν, ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν πολλὰ οἱ λεγόμενοι τότε ἀντικυβερνητικοί, ἐν οἷς κατελέγοντο καὶ οἱ Ζαῖμαι, οἵτινες διέτριβον ἀμφοτέροι περι τὰ τέλη τοῦ 1824 ἐν τῇ οἰκίᾳ των. Οἱ μὲν Κυβερνητικοὶ προσεκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι στρατεύματα· ἀρχομένου δὲ τοῦ Δεκεμβρίου, λέμει ὁ Τρικούπης, διέβησαν εἰς Βοστίτζαν καὶ τὰ ἐν Σαλῶνις ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην, τὸν Τζαβέλαν καὶ ἄλλους στρατεύματα καὶ ἀνέβησαν εἰς Καλάβρυτα, ὅπου ἦλθε καὶ ὁ Κωλέττης· τὴν δὲ 13 Δεκεμβρίου ἐκινήθησαν εἰς Κερπεινὴν, ὅπου ἦσαν ὁ Ζαΐμης, ὁ πατήρ του, ὁ Λόντος καὶ ὁ Νικήτας· καὶ, πολέμου γενομένου, ὑπερίσχυσαν, ἐκυρίευσαν τὸ χωρίον, τὸ ἐλεηλάτησαν, καὶ πολλὰ ἄλλα κακὰ ἔπραξαν» (2). Καὶ δὲν ἐξιστορεῖ μὲν ὁ συγγραφεὺς ἐν λεπτομερείᾳ τὰ κακὰ, ὅσα ἔπαθον οἱ Ζαῖμαι τότε· παρ' ἀξιπίστων ὁμῶς πηγῶν ἐμάθομεν, ὅτι ἡ καταστροφὴ ἐκείνη, ἦτο χείρων τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλλαχοῦ γενομένης. Οἱ νικηταί, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ζαΐμῶν πᾶν ὅ,τι εὖρον, (καὶ λέγεται, ὅτι ἀπήγαγον τριάκοντα κιθῶτια, ἐμπλεα βαρυτίμων σκευῶν καὶ ἐνδυμάτων) ἐπὶ τέλους καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτόν. Ἄλλως αὐτὸς αὐτός ὁ συγγραφεὺς Τρικούπης, ἐξιστορῶν τὰ δεινὰ ἐνὸς σεβασμίου Ἀρχιερέως αὐσυνελήφθη, λέγει (κατὰ τὴν μάχην βεβαίως), αἰχμά-

(1) Ἰδὲ Ὑπομ. Γερμανοῦ Σελ. 166 καὶ 260.

(2) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 371.

λωτος, καὶ ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός, ὁμόφρων τῶν Ἀνδρεῶν (Ζαΐμη καὶ Λόντου), κατεδιώχθη, ἐγυμνώθη, ἐξευτελίσθη, ἔπαθε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Γούραν, καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ διαμείνῃ μετὰ τὰ παθήματά του ἐν Γαστουνι ἀφυλάκιστος» (1). Τοιούτους ἐξευτελισμοὺς δὲν ἔπαθον τότε οἱ Ζαΐμαι, ἀλλὰ διεσώθησαν φυγόντες, ὁ μὲν υἱὸς εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ὡς περ κατωτέρω ῥηθήσεται· ὁ δὲ πατήρ, κρυπτόμενος μὲν πιθανὸν τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν συμφιλίωσιν ἀπελθὼν εἰς Ναύπλιον, ἐνθα βαρυθυμῶν μόνον διὰ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος, ἀπεβίωσε, μεσοῦντος τοῦ 1826, πιθανὸν ὑπὸ τοῦ θερίσαντος τότε πολλοὺς τύφου, χωρὶς ἴσως νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπανειδῇ τὴν προσφιλῆ του Καρπεινῇ. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ βίος του Ἀσημάκη, πλήρης ἀληθοῦς αὐταπαρνήσεως καὶ ἀχραινοῦς πατριωτισμοῦ.

Ὁ δὲ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀνδρέας ἐγεννήθη ἐν Κερπεινῇ τῷ 1791· καὶ παιδείαν μὲν συστηματικὴν βεβαίως δὲν ἔσχεν εὐνοϊκὰς περιστάσεις νὰ λάβῃ ἐν Πανεπιστημίῳ τινί· ἐξεπαιδεύθη ὁμως ἄριστα ἐν οἴκῳ τὴν τότε διδασκομένην ἑλληνικὴν παιδείαν, ἣτις, ναὶ μὲν δὲν περιελαμβάνε τότε ὅσα σήμερον διδάσκονται οἱ ἑλληνόπαιδες μαθήματα· βεβαίως ὁμως ἦτο στερεωτέρα. Ἦτο δὲ ὁ Ζαΐμης, ὅσω ἐμβριθής, τόσο καὶ εὐφυής καὶ λίαν φιλιαναγνώστης· ἐτέρπετο ἰδίως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως συγγραμμάτων, ἐξιστορούντων τὴν δόξαν τῶν προγόνων ἡμῶν. Τὰς μὲν ἐκδόσεις καὶ τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ ἀνεγίνωσκεν οὐχὶ ἅπαξ, οὔτε πρὸς διασκέδασιν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐκάστοτε μετ' ἐμβριθείας καὶ καρποῦ οὐκ ὀλίγου. Μυθιστόρημα δὲ τι «Ἀριστομένης καὶ Γοργῶ» ἄριστα μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ Λασάνου καὶ περιγράφον τοὺς ἀγῶνας τῶν Μεσσηνίων ὑπὲρ

(1) Ἱδρ. Σ. Τρικούπη Σελ. 372.

τῆς αὐτονομίας των, οὐχὶ μόνον πολλάκις ἀνέγνωσε, κ' ἐκάστοτε μετὰ συγκινήσεως, ἀλλὰ συνήθειαν εἶχε νὰ φέρῃ αὐτὸ πάντοτε, καὶ κοιμώμενος νὰ θέτῃ, ὥσπερ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Ἰλιάδα, παρὰ τὴν κλίνην· ὥστε εἴποτε κατήχετο ὑπὸ αὐπνίας, νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Οὕτω δὲ ἐσκευασμένος ὁ ἄξιος ἀπόγονος καὶ μιμητὴς τοῦ Ἀράτου, τὸν μὲν πατέρα, ζῶντα ἔτι, διεδέχθη ἐπισήμως εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ νεώτατος, μόλις ἄγων τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος. Ὅτε δὲ ἄλλοι ἀλλαχοῦ ἤρξαντο νὰ προπαρασκευάζωσι τὰ τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς συζάσεως τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, αὐτὰ ταῦτα σχεδὸν καὶ ὁ Ζαίμης ὠνειροπώλει, ἐσχεδιάζε καὶ ἐμελέτα ἐν Πελοποννήσῳ, κληρονομήσας αὐτὰ ἐκ τῶν προγόνων του καὶ καλλιεργήσας διὰ τε τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας του.

Κτησάμενος μὲν διὰ τῆς ὀξυνοίας του πολλὴν πειρὰν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, διείδεν ἐνωρίς, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνακύψῃ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐκ τοῦ λιθάργου καὶ μὴ διεκδικήσῃ τὰ ἀδιαφιλονείκητα δικαιώματά του. Φύσει δὲ μεγαλοφυῆς ὢν, ἦτο συνάμα καὶ πρότυπον τῆς ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ εἰθισμένης ἐν Πελοποννήσῳ ἀξιοπρεπείας. Οὐδένα μὲν περιεφρόνει, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἐταπεινοῦτο, ὡς ἔχων ἀείποτε συνείδησιν ἐν ἐπιγνώσει τῆς αὐτοῦ θέσεως καὶ ἀξίας· καθότι καὶ αὐτὴ ἡ ὄψις τοῦ σώματος καὶ οἱ τρόποι τῆς συμπεριφορᾶς ἐμαρτύρουν τὸ ἔμφυτον τοῦ ἀνδρὸς μεγαλεῖον καὶ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ διάνοιαν.

Τοιαῦτα δὲ ἔχων φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα ὁ Ζαίμης, ἐξαλλος ἐγένετο ὑπὸ χαρᾶς, ὅτε ἔμαθε τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς φιλικῆς ἐταιρίας. Διὰ μὲν τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ τῆς ὀξυνοίας του ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ διείδεν ἕκτοτε, ὅτι δὲν ἦσαν ἅπαντα εὐκόλα καὶ ὀρθὰ, ὅσα ἐπηγγέλλοντο οἱ Ἀπόστολοι τῆς φιλικῆς ἐταιρίας.

τουναντίον μάλιστα ὁ Ζαΐμης ἔκτοτε διείδε καθαρῶς καὶ ὑπελόγισεν ἅπαντας τοὺς κινδύνους. Ἐλαυνόμενος ὁμως πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ του, ἐφρόνει ὅτι ἐπὶ τέλους ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποτύχη ὁ ἀγὼν, ἂν ἅπαντες ἡγωνίζοντο, ὥσπερ αὐτός. Ἠσπάσθη λοιπὸν εἰλικρινῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰ δόγματα τῶν Ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς πῆς κατηχήσεώς του πᾶν ὅ,τι ἐσκέπτετο κ' ἐπραττεν, ἀπέβλεπεν εἰς πραγματοποιήσιν τοῦ χρυσοῦ του ὀνείρου. Μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, τοῦ Θάνου Κανακάρη, τοῦ Χαραλάμπους, τοῦ Λόντου, τοῦ Βλασσοπούλου καὶ τοῦ Παπαβῆρρηγοπούλου ἀπετέλουν εἶδος Παναχαϊκοῦ συνεδρίου, ῥυθμίζοντες ἅπαντα τὰ πρὸς εὐόδωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας. Οὐδεμία θυσία, οὐδεμία δυσχέρεια, οὐδεὶς ἀτομικὸς κίνδυνος ἦσαν ἱκανὰ ν' ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἐπιχειρήσεως, ἣν ἐνόμιζε συντελεστικὴν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Καὶ τὰ μὲν προκαταρκτικὰ ἀφηγήθημεν ἤδη ἐν ἄλλοις τε βίοις καὶ ἐν τούτῳ· ἐκραγέντος δὲ τοῦ ἀγῶνος τῇ πρωτοβουλίᾳ, ὡς εἵπομεν, καὶ τοῦ κόψαντος τὸν Γόρδιον δεσμὸν πατρός του, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, στρατολογήσας μετὰ τοῦ Γερμανοῦ ἐν Νεζεροῖς ὅσους ἐδυνήθη, ἔσπευσεν εἰς Πάτρας πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως καὶ πολιορκίαν τῶν Τούρκων ἐν τῷ φρουρίῳ. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἐν μέρει ἀπέτυχεν· οἱ Τῦρκοι καὶ διήρπασαν καὶ ἐπυρπόλησαν μέγα μέρος τῆς πόλεως· ἡ ἔλευσις ὁμως τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Λόντου καὶ τῶν μετ' αὐτῶν καὶ ὑπ' αὐτοὺς ἐνέπνευσε τοῖς ἐχθροῖς φόβον καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλὰ ποῦ μέσα ; ποῦ πολεμοφόδια ; ποῦ ὅπλα ; ποῦ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα πρὸς τακτικὴν πολιορκίαν ; Οὐδὲν ἦττον ὁμως διὰ στρατηγημάτων μάλλον, ἢ διὰ στρατιωτικῶν δυνάμεων περ

ριώρισαν τοὺς Τούρκους ἐν τῷ φρουρίῳ, «τινὲς μὲν φωνάζοντες, κατὰ Τρικουπην, διὰ νυκτὸς τὸ «φύλακες γρηγορήτε» ἄλλοι δὲ ἐπισείοντες σημαίας. Τολμηροὶ δὲ οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας ἡμέρας κ' ἐνθουσιῶντες ἔστησαν κατὰ τοῦ φρουρίου ἕξ κανόνια, μετακομισθέντα ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι Ἰονίων πλοίων, καὶ ἤρχισαν νὰ ὑπονομεύωσι μετὰ πολλῆς προθυμίας κ' ἐπιτυχίας τὴν ἀνατροπὴν του» (1). Ἐπιτυχίαν δ' ἐνταῦθα ὁ ἱστορικὸς βεβαίως ἐννοεῖ τὴν ἀνόρυξιν τῆς γῆς, οὐχὶ δὲ τὴν ἀνατροπὴν, διότι αὕτη δυστυχῶς οὐδέποτε ἐγένετο.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ Ζαΐμης καὶ ἅπαντες οἱ σημαίνοντες δὲν ἡμέλησαν νὰ ὑπογράψωσι καὶ ἐπιδώσωσιν εἰς τοὺς ἐν Πάτραις προξένους καὶ τὸ ἐγγραφον ἐκεῖνο, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν πρώτων ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ἐκδοθέντων, καὶ ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἀλλαχοῦ ἐδημοσιεύσαμεν (2). Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ πρῶτος μετὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς ὑπεγράφη ὁ Ζαΐμης. Διασκορπισθέντων δυστυχῶς βραδύτερον τῶν στρατιωτῶν, οὗτος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ καὶ αὐθις εἰς Νεζερᾶ πρὸς νέαν στρατολογίαν· ἐπανῆλθε δὲ, ἄγων ἱκανοῦς, καὶ ἐπανέλαβε τὴν πολιорκίαν· ἀλλὰ μετὰ τινος ἡμέρας «οἱ Τοῦρκοι ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου, λέγει ὁ Γερμανὸς, ἔφθασαν ἐνθα ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ὁ Ζαΐμης, τοῦ ὁποίου οἱ στροτιῶται μὲ τὸ νὰ ἐλειποτάκτησαν κ' ἔμεινε μὲ ὀλίγους, περιεκυκλώθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κ' ἐκινδύνευσε νὰ αἰχμαλωτισθῇ, ἢ φονευθῇ, μ' ὅλον τοῦτο ἐκεῖνοι οἱ ὀλίγοι ἀντέστησαν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν» (3).

Ῥυθμίσας, ὅσον ἦτο δυνατόν τότε, τὰ ἐν Πάτραις ὁ Ζαΐμης, ἠναγκάσθη κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πετρόμπεγην νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀλλαχοῦ· ἀπῆλθε, λέγει ὁ Γερμα-

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 63.

(2) Ἰδὲ Β. Παρ. Τόμ. 4. Σελ. 118.

(3) Ἰδὲ Ὑπόμν. Γερμανοῦ Σελ. 29.

νός, καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης μετὰ τῶν στρατιωτῶν του, κ' ἐπλησίασαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Καρυτεινῶν, ὅτε κατὰ τὴν 12 Μαΐου ἐξῆλθεν ὁ Κεχαγιᾶς καὶ ὁ Κιαμήλμπεγης μὲ ἕξ χιλιάδας περίπου στρατιώτας καὶ διευθύνθη εἰς τὸ Βαλτέτσι» (1). ἔνθα, ὡς γνωστὸν, ἐθριάμβευσαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ μάχης ἐκ τοῦ συστάδην τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα. Ἐκεῖθεν ἐπανῆλθε, προσθέτει, καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης εἰς Ὀμπλὸν μετὰ τῶν στρατιωτῶν του κ' ἐδυναμώσαν τὰς ἐκεῖ θέσεις, διὰ νὰ ἐμποδίσουν νέαν τινὰ ἐκστρατείαν τῶν ἐχθρῶν.» Βραδύτερον εἰσέβαλεν, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἰσοῦφ Πασσᾶς εἰς Πάτρας καὶ διέλυσε σχεδὸν τὴν πολιορκίαν· τότε ἠναγκάσθη καὶ ὁ Ζαΐμης ν' ἀποσυρθῇ εἰς Καλάβρυτα· βραδύτερον ὁμῶς προσήγγισε καὶ αὐθις εἰς Πάτρας καὶ τὴν 6 Αὐγούστου εὐρέθη ἐστρατοπεδευμένος μετ' ὀλίγων εἰς τὸν παρὰ τὰς Πάτρας λιμὸν τοῦ Χουσεῖν ἀγᾶ, ἔνθα ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ ὁ Ἰσοῦφ Πασσᾶς μετὰ πολλῶν δυνάμεων, τεσσάρων κανονίων καὶ μιᾶς βομβάρδας καὶ προσέβαλε τοσοῦτον πεισματωδῶς, ὥστε, καίτοι ἀποκρουθεὶς πολλάκις, δὲν ἤθελεν ὁμῶς νὰ ἐνδύσῃ, ἀλλ' ἐπέμενε, ὁρμῶν ἄλλεπαλλήλως ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τότε διεκινδύνευσεν καὶ αὐθις ὁ Ζαΐμης· ἀλλ' ἐπελθούσης ἐπικουρίας, κ' ἐσώθη, καὶ τὴν θέσιν του ἐτήρησε. Βραδύτερον ὁμῶς ἐπῆλθε διὰ θαλάσσης καὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπικουρία, «τέσσαρες χιλιάδες, κατὰ Τρικούπην, στρατιῶται ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Καρᾶ-Μεχμέτ-Πασσᾶν, εἴκοσι πυροβόλα καὶ διέλυσε τὴν πολιορκίαν» (2). Τότε καὶ ὁ Ζαΐμης ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸ χωρίον Σόλο. Διωθέντων δὲ βραδύτερον ἐκ τοῦ λιμένος τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, οἱ Ἕλληνες, ὁδηγούμενοι βεδαίως ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη, προσήγγισαν καὶ αὐ-

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Γερμανοῦ Σελ. 37, 48.

(2) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 151.

θις τὰς Πάτρας, ἀποπειρώμενοι νὰ πολιορκήσωσι τοὺς Τούρκους· ἀλλὰ καὶ τότε τὰς προσπάθειάς ταύτας τοῦ Ζαΐμη ἐματαίωσαν ἐν μέρει μὲν ἡ ἔλλειψις πειθαρχίας, ἐν μέρει δὲ ἡ ἔλλειψις πολιορκητικῶν μέσων.

Καίτοι δὲ τοιαῦτα πράττοντα ἐν τοῖς στρατοπέδοις τὸν Ζαΐμην, ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ὁμως, ἡ συνελθοῦσα ἐν Ἀργεὶ τὴν 1ην Δεκεμβρίου τοῦ 1821, ἐξελέξατο καὶ ἀπόντα μέλος τῆς ἐθνικῆς Βουλῆς, εἴκοσιν ἐν ὄλλοις ὄντων τούτων, ἅτινα ἐμέλλον ν' ἀντιπροσωπεύσωσι τὴν Πελοπόννησον (1)· ἀλλ' ἀμφίβολον εἶναι ἂν εἶχε τότε κερὸν ὁ Ζαΐμης νὰ συμμεθέξῃ καὶ τοιούτων ἐργασιῶν. Ὅτε ὁμως μετὰ τινὰς ἐβδομάδας βραδύτερον συνῆλθεν ἡ Ἐπιδαύρῳ ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἔσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὁ Ζαΐμης, κ' εὐρίσκομεν αὐτὸν ὑπογεγραμμένον ἐν τῷ τότε ψηφισθέντι ὑπ' αὐτῆς ὀργανισμῷ τοῦ Κράτους (2)· ἀλλὰ συνεμέθεξε μόνον τῶν ἐργασιῶν καὶ θυσιῶν, ἄλλως ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του Θάνου Κανακάρη, ὡς ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ κατεγοητεύθη ἐκ τῶν φυσικῶν τε καὶ ἡθικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ Προέδρου Μαυροκορδάτου· ἔκτοτε δὲ οἱ τρεῖς οὗτοι μεγάλοι πατριῶται συνέδεσαν τοιαύτην φιλίαν, ὥστε μόνον τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος προέταττον.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1822 ἡ Κυβέρνησις, θέλουσα νὰ πολιορκήσῃ στενῶς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν, διώρισεν ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας ταύτης τὸν Κολοκοτρώνην, ἀλλὰ δὲν ὤκνησε νὰ συνεκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ ὁ Ζαΐμης. «Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν περὶ τὰ μέσα Μαρτίου, λέγει ὁ Γερμανός, ἐξῆλθον οἱ Τούρκοι πανστρατιᾷ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐπροχώρησαν τόσον εἰς τὰς θέσεις τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐδιάσθησαν οὗτοι νὰ

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν πῆς ἑλλ. ὑπὸ Μούμουκα Τόμ. α. Σελ. 123.

(2) Ἰδὲ Αὐτόν. Σελ. 36.

πᾶς ἀφήσουν καὶ νὰ σκορπισθοῦν· ὅτε καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, εὐρισκόμενος εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ παρὰ τῶν ἐχθρῶν» (1).

Καὶ μέχρι μὲν τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 1822 ὁ Ζαΐμης κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου Πατρῶν, ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη καὶ τῆς, ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολίδος καταστροφῆς αὐτοῦ ὁ Ζαΐμης, ἀσχολούμενος εἰς τὰ τῆς πολιορκίας ταύτης δὲν ἐδυνήθη νὰ τρέξῃ καὶ διαπρέψῃ ἐκεῖ· ἡ Θεία πρόνοια ὁμῶς ἐπεφυλάξατο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μέρος τῆς δόξης ἐκείνης. «Οὗτος, ἐκστρατεύσας, λέγει ὁ Αἰνιάν, μεθ' ἱκανῶν στρατευμάτων, κατέβη εἰς τὴν Ἀκράταν κ' ἐκεῖ ἐμπόδιζε τὴν μεταξὺ Κορίνθου καὶ Πατρῶν κοινωνίαν τῶν Ὀθωμανῶν» (2). Τὴν σύμπραξιν ταύτην τοῦ Ζαΐμη περιγράφει ἄλλως πῶς ὁ Πουκεβίλ, λέγων «τὴν 25 Αὐγούστου ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστης Πετμεζᾶς, ὁ Κρεββατᾶς, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, εἰδοποιηθέντες, ὅτι ὁ Δράμαλης, μὴ εὐρὼν τὰ πρὸς ζῆν ἐν Κορίνθῳ, ἐτοιμάζεται νὰ μεταβιβάσῃ μέρος τῶν στρατευμάτων του εἰς Πάτρας, ἵνα ἐπιβιθασθῶσιν εἰς τὸν ἀφιχθέντα στόλον τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ, ἐξῆλθον τῶν ὁρέων πρὸς ἀπόκρουσιν. Μόλις δ' ἐξελθὼν τῆς κοιλάδος τῆς Νεμαίας ὁ Ζαΐμης, ἀπῆντησε τοὺς ἐχθροὺς, πορευομένους πρὸς τὸ Φλιάσιον πεδίου, ἐπετέθη κατ' αὐτῶν καὶ τοῖς ἐπῆνεγκε τοσαύτην φθοράν, ὥστε ἐκ τῶν τεσσάρων χιλιάδων διεσώθησαν μόνον δισχίλιοι εἰς τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου.» (3)

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ζαΐμης ἔμαθε μὲν μετὰ λύπης τὴν δυσπραγίαν τοῦ φίλου του Μαυροκορδάτου ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο καὶ νὰ

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Γερμ. Σελ. 402.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιᾶνος Σελ. 4.

(3) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce tom. IV, pag 404.

δράμῃ εἰς βοήθειαν· ὅτε δὲ βραδύτερον τὰ μὲν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως τὰ ἐν Πάτραις διετέθησάν πως εὐθετώτερον, ὁ δὲ φίλος τοῦ Μαυροκορδάτος καὶ τὸ Μεσολόγγιον εὐρίσκοντο εἰς κίνδυνον, ὁ Ζαΐμης ἔσπευσεν εἰς σωτηρίαν ἀμφοτέρων κατὰ τὸ ἐξῆς ἐπίσημον ἔγγραφον.

Ἀριθ. 449.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΛΛΑΔΟΣ.

ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ,

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κον Ἀνδρέαν Ζαΐμην.

Ἀνεγνώσθησαν ἐπὶ συνελεύσεως τοῦ Βουλευτικοῦ τὸ ἔγγραφόν σας, ἐκδεδόμενον τῇ 22 τοῦ παρελθόντος μηνὸς Ὀκτωβρίου, καὶ ἕτερον ἐκδεδόμενον τῇ 31 τοῦ αὐτοῦ, ὡσαύτως καὶ τὸ ἀντίγραφον γράμματος τοῦ ἐπάρχου Μεσολογγίου, ἐν ταύτῳ καὶ ὅσα ἄλλα ἐμπεριείχοντο ἔγγραφα· τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα ἀκριβῶς ἐγνώσθησαν, διὸ τὸ Βουλευτικόν, καλὲ πατριῶτα, εὐχάριστον διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ ζῆλόν σας ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος τῇ πατρίδι, ὁμολογεῖ τρανῶς τὰς καλὰς καὶ πατριωτικὰς πράξεις σας, καὶ καταχωροῦν αὐτὰς εἰς τὰ πρακτικά του, ἀφίνει αἰωνίαν μνήμην τοῦ λαμπροῦ ὀνόματός σας, καὶ σὰς προτρέπεται καὶ νῦν ἵνα ἀκαμπτος εἰς τὸν ὑπὲρ πατρίδος ζῆλόν σας μηδόλως πτοηθῆτε ἀπὸ τοὺς ἀντιπαρισπασμούς, τοὺς ὁποίους φαίνεται ἐναργῶς, ὅτι βάσκανος δαίμων τῆς Ἑλλάδος ἐμποιεῖ. Ἀνδρίζεσθε εἰς τὸν ἀγῶνά σας, πάντα κάλων καὶ λίθον κινήσατε πρὸς σωτηρίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, προφθάνοντες μὲ τροφάς, ἐφόδια καὶ μὲ ὅσους δυνηθῆτε στρατιώτας σὺν τῷ συναγωνιστῇ σας καλῷ πατριώτῃ στρατηγῷ Κυρίῳ Ἀνδρέᾳ Λόντῳ. Οὐκ ὀλίγον ἐταράχθη τὸ Βουλευτικόν, μαθὼν τὰς ἀντιθέτους, ὡς λέγετε, ὅτι ἐδόθησαν διαταγαί, καὶ ἀνυπερθέτως ἐξέδοτο προδοῦλευμα πρὸς τὸ Ἐκτελεστικόν, καθυποβάλλον ὑπ' ὅψιν τοῦ τὸν περὶ ἐκστρατείας νόμον, καὶ τὴν ἀκράδαντον εἰς τὴν διατήρησιν ταύτην τοῦ νόμου γνώμην του, καθ' ὃν διωρίσθητε πληρεξούσιος τοῦ στρατοπέδου, πρὸς ὃν πρέπει νὰ ἀνάγωνται διευθυνόμενα ὅλα τὰ ἀναγκαιοῦντα, καὶ, ἐστὲ βέβαιος, ὅτι θέλει μείνει τὸ Βουλευτικόν ἀμετάτρεπτον· ὅθεν καὶ ἀμεριμνήσατε, καθησυχάζοντες καὶ πάντας ὅσους ἐτάραξεν ἡ τοιαύτη παρὰ νόμον διαταγή. Τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἂν δὲν ἐ-

κόλυε μία ἐπισυμβᾶσα πρό τινων ἡμερῶν σφοδρὰ τρικυμία, ἥ-
θελον εἶσθαι πρό ἡμερῶν ἐφθασμένα· ἐντὸς ὅμως ὀλίγων ἡμερῶν
ἀφρεύτως ἔρχονται. Ἄς ἔχη δόξαν ὁ προστάτης τῆς Ἑλλάδος
Θεός, ὃς ἐφώτισε τοῦς νόας πῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ παρασύρῳνται
πλέον ἀπὸ τοὺς ἀπατηλοὺς σκοποὺς· καὶ ἔμειναν ἀπρακτοὶ οἱ
λόγοι τῶν ἀντιπατριωτῶν. Αὐτοῦ ἡ χάρις νὰ σᾶς εἶναι φύλαξ
καὶ ὁδηγὸς μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν πατριωτῶν εἰς τὰ σωτη-
ριώδη κινήματά σας.

»Τῇ 15 Ἰουνίου 1823, ἐν Ἀργεῖ.

Ὁ Ἐπιτροπικὸς

ΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ.

Ὁ ἀ. Γραμματεὺς
ΙΩ, ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (1).

Μετὰ δὲ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὥσπερ ἀφηγή-
θημεν τοῦτο ἐν τῷ βίῳ τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ τὴν
διάλυσιν τῆς πολιορκίας, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος, ἀκο-
λουθήσαντες τὸν Μάρκον Μπότσαρην, ἐξῆλθον κ' ἐστρα-
πέδευσαν εἰς τὰ Κερασοδίτικα καλύβια, ἵνα πολιορκήσωσι
τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Βραχωῖρι. Ματαιωθέντος ὅμως τοῦ
σχεδίου τούτου, κ' ἐκδιωχθέντων τῶν ἐχθρῶν, ὡς εἴπομεν,
δι' ἄλλων μονομερῶν μὲν, ἀλλὰ πανταχόθεν γινομένων
ἐπιθέσεων, ὁ Ζαΐμης ἐπανεκάμψεν εἰς Πελοπόννησον,
καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ γηραιὸς πατήρ του ἀπῆλθε νὰ μεσο-
λαβῇ ἐνόπλιος εἰς συμφιλίωσιν ἀδελφῶν καὶ περιε-
πλάκη μετὰ τῶν Τούρκων. «Ὁχι ὀλιγώτερον τῶν ὀπλαρ-
χηγῶν, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐφάνησαν προκινδυνεύοντες
οἱ πολιτικοί, ὁ γηραιὸς Ζαΐμης καὶ ὁ Χαραλάμπης. Οἱ
δὲ Τούρκοι, δις ἀποτυχόντες, ὠπισθοδρόμησαν κ' ἐκλεί-
σθησαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ξενοδοχείου τῆς Ἀκράτας,
μήτε πολεμοῦντες μήτε πολεμούμενοι. Μετὰ δύο δὲ ἡ-
μέρας ἐφθασεν ἐκεῖ ἄλλη ἐλληνικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν Ἀν-
δρέαν Ζαΐμην, τὸν Λόντον καὶ τὸν Ὀδυσσεά, μεταβάντες

(1) Ἦτο Ἀρχεὶς Ἑλλ. Παλιγγ. Τόμ. 6'. Σελ. 627.

ἐκ Μεσολογγίου μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς Πελοπόννησον, καὶ μαθόντες τὰ κατὰ τὴν Ἀκράταν, ἐν ᾧ ὤδευον πρὸς τὸ Ἄστρος. Κατέλαβε δὲ ἡ δύναμις αὕτη τὰ νῶτα. Οἱ δὲ τρισάθλιοι Τοῦρκοι μήτε νὰ πολεμήσωσι πλεον ἐτόλμουν μήτε ὑπόσπονδοι νὰ παραδοθῶσιν ἀσφαλὲς ἐνόμιζον· ἐπέμεναν δὲ λιμοκτονοῦντες καὶ σφάζοντες τοὺς ἵππους εἰς τροφήν· ἀλλὰ καὶ αἱ σάρκες τῶν ἵππων κατήντησαν μετ' ὀλίγον ἄχρηστοι δι' ἑλλειψιν ξύλων εἰς ἔψησιν. Τόσῳ δ' ἐπείνων, ὥστε οἱ ἀφιστάμενοι Ἕλληνες ἔβλεπον τοὺς μὲν πίπτοντας κατὰ γῆς ἐν ᾧ περιεπάτουν, τοὺς δὲ ἀνοίγοντας τὰ κranία των καὶ ρουφῶντες τὸν μυελόν. Τοιαύτη ἐλλεινὴ κατὰστασις τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους συμβιβασμοῦ ἐπὶ παραδόσει ὀπλων καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος, καὶ ἐπὶ ἀσφαλείᾳ μόνῃς τῆς ζωῆς.»(1)

Ἡ δὲ Πουκεβίλ περιγράφει τὴν σκηνὴν ταύτην ὡς ἑξῆς, «Ταξίαρχός τις εἰδοποίησε τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην περὶ τῆς προσελεύσεως τῶν Τοῦρκων· κ' ἐκεῖνος μὲν, κατερχόμενος ἐκ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες, ἀποκλείσαντες τὴν κακὴν Σκάλαν, ἐγένοντο κύριοι τῶν ἐχθρῶν, οὓς προεκάλεσαν νὰ παραδοθῶσιν ἀρνηθέντων δὲ τούτων. ἑξακόσιοι ἀπωλέσθησαν ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ παρεδόθησαν μὲν ἄνευ ὄρου τινὸς, ἵνα μεταφερθῶσιν εἰς Τρίπολιν, ἀλλ' ὑβρίζοντες τοὺς νικητάς των, ἀπωλέσθησαν καὶ οὗτοι». (2) Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς περιωνύμου ἐκστρατείας τοῦ Δράμα-λη, ἐπιφωνεῖ ὁ φιλέλλην συγγραφεύς.

Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Ζαΐμης μετέβη εἰς Ἄστρος καὶ συνεμέθεξε τῶν ἐργασιῶν τῆς β'. ἐθνοσυνελεύσεως, καθ' ἣν ἐξελέχθη μὲν μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐθνο-

(1) Ἰστ. Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπικ. Τόμ. α. Σελ 3.

(2) Ἰστ. Hest. de la régénération de la Grèce par Puqueville tom. iv. pag 245, 246.

συνέλευσις ἐκείνη ἀπεφάσισε πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἀγῶνος ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐκστρατειῶν καὶ στρατοπέδων εἰς τοὺς νομοτελεστάς καὶ τῶν μὲν κατὰ τὴν Μεγαρίδα εἰς τὸν Πρόεδρον . . . τῶν δὲ περὶ τὰς Πάτρας εἰς τὸν Ζαῖμην, καὶ Μεταξᾶν. Ἀρχηγὸς μὲν τῆς εἰς Πάτρας ἐκστρατείας ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ Ζαῖμη διωρίσθη ὁ Γιατράκος. Ἐν ᾧ δὲ εἰς ταῦτα ἡσχολεῖτο ὁ Ζαῖμης αἱ ἐν τῇ ἑδρᾷ τῆς Κυβερνήσεως, διενέξεις ἠνάγκασαν αὐτόν τε καὶ τὸν Λόντον νὰ ἐπιστρατεύωσι μετὰ δισχιλίῳν πρὸς παῦσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀποτυχόντων τότε τῶν νομοτελεστῶν, ὁ Ζαῖμης, ἡ κεφαλὴ τοῦ κόμματος τούτου τῶν Πελοποννησίων, λέγει ὁ Τρικούπης, παρητήθη τοῦ Νομοτελεστικοῦ, συστηθείσης νέας Κυβερνήσεως· ἐπ' αὐτῆς ἐγένετο συνδιαλαγή τις· οἱ δύο Ἀνδρέαι, Ζαῖμης καὶ Λόντος, κατέθεσαν εἰς Ἄργος πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν συνομολογηθέντων. Τόσον δ' ἐτίμα τότε τὸν Ζαῖμην ἡ ἀντίθετος τοῦ νέου Νομοτελεστικοῦ Βουλὴ, λέγει ὁ Τρικούπης, ὥστε ἀποθανόντος τοῦ Νικολάου Λόντου, μέλους τοῦ Νομοτελεστικοῦ, διώρεσε τὸν Ζαῖμην διάδοχόν του, ἀλλ' οὗτος παρητήθη ὡς καὶ ἄλλοτε. (1)

«Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, λέγει ὁ Αἰνιάν, ἐξελέξατο ἡ Βουλὴ (μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ) τὸν μακαρίτην Ζαῖμην, συνοδεύσασα τὸ δίπλωμα μὲ πολλὰ ἐπαινετικὴν ἐπιστολήν ὑπ' ἀριθ. 623 χρονολογουμένην ἀπὸ 11 Ἰανουαρίου 1824, ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν ἀπήντησε μὲ ἐνδείξεις πολλῆς εὐγνωμοσύνης, ὅτι δὲν δύναται νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν ταυτην ὡς ἀσχολούμενος ἐπιμελῶς καὶ ἀνεγδότης εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν.» (2)

Πῶς δὲ ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ζαῖμης ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 39, 73, 106 καὶ 169.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαῖμη ὑπὸ Αἰνιάνος Σελ. 7.

ἐπισήμων ἐγγράφων. «Εἵτα ἐπαρουσιάσθησαν ὁ ἐκλαμπρότατος Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ὁ ἐξοχώτατος Ἀνδρέας Λόντος, οἵτινες παρέστησαν τὰ ἐξ ἀρχῆς συμβάντα κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν τῶν διοικητικῶν στρατευμάτων κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, τὰς δυσχερείας τῆς ἰδίας φύσεως τοῦ πράγματος, καὶ τέλος τὴν ἀπονάρκωσιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις ἐβιάσθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ ἐθνικὸν φρούριον εἰς χεῖρας τῆς Διοικήσεως κτλ.» (1).

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν.

«Ἀπὸ τὸ ἐσώκλειστον ἀντίγραφον ἀναφορᾶς τοῦ κυρίου Ἀνδρέα Ζαΐμη πρὸς τὸ Βουλευτικὸν σῶμα, πληροφορεῖται τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο τὰ ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐπαρχίας Πύργου. Ἡ γνώμη τοῦ Βουλευτικοῦ εἶναι, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο ν' ἀσκήσῃ τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν τὴν σταλεῖσιν εἰς Πύργον καὶ ν' ἀφῆσῃ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν Κύριον Ἀνδρέαν Ζαΐμη, ἵνα αὐτὸς μεταχειρισθῇ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέσα, ὅπου στοχασθῇ ἱκανὰ πρὸς καθυσύχασιν ταύτης τῆς ἐπαρχίας, καὶ νὰ διατάξῃ τὸ μέλος τοῦ ὑπουργείου τοῦ πολέμου, τὸ εὐρισκόμενον ἐκεῖ, ἵνα ἀποκαταστήσῃ ἐπιτροπὴν καὶ ἐξετάσῃ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοὺς φονεῖς, καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν Διοίκησιν διὰ τὰ πρακτέα» (2).

Ἐξαφθέντων βραδύτερον τῶν παθῶν καὶ ἀρξαμένης τῆς ἐμφυλίου αἵματοχυσίας, ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθεν εἰς Κερπεινὴν· ἐκεῖ δὲ συνέβησαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἄλλων, Κυβερνητικῶν λεγομένων, ὅσα προηγουμένως ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀφηγήθημεν, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην κατέφυγεν εἰς Δύδρην· ἀλλὰ μαθόντες «λέγει ὁ Τρικούπης οἱ δύο Ἀνδρεῖ, ὅτι ἤρχοντο πρὸς καταδίωξίν των οἱ ὑπὸ τὸν Γκούραν, καὶ μὴ βλέποντες ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου τόπον καταφυγῆς ἀσφαλῆ,

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγεν. Τόμ. 6'. Σελ. 304.

(2) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγεν. Τόμ. 6'. Σελ. 503.

κατέβησαν εἰς Κουνουπέλι κ' ἐντυχόντες τρία πλοιαρία ὑπὸ σημαίαν Ἰονικὴν, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα.» (1)

Ἀπέβησαν βεβαίως τότε εἰς Ζάκυνθον καὶ ἡξιώθησαν περιποιήσεων, ἀλλὰ, μὴ θέλοντες νὰ ζήσωσι μακρὰν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος, διευθύνθησαν· εἰς Μεσολόγγιον ἐκ δὲ τοῦ πλοίου ἐγγράψαν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ λοιποὺς συναγωνιστὰς τῶν τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

«Ἀδελφοί»

«Κατατρέχομαι μέχρι ζωῆς δι' αἰτίας, τὰς ὁποίας θέλει δικάσει ἡ ἀδέκαστος ἱστορία, κ' ἐγὼ θέλω σᾶς ἐκθέσει διὰ λόγου, ὅταν σᾶς ἀνταμώσω. Καταφεύγω λοιπὸν πρὸς ὑμᾶς, ζητῶν ἄσυλον, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὠρκίσθην ν' ἀποθάνω ἐπάνω εἰς τὴν φίλην μου πατρίδα, μαχόμενος ὑπὲρ αὐτῆς κ' ἐπειδὴ ἔχω φίλους τοὺς περισσοτέρους τῶν σημαντικωτέρων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, γνωρίζοντας κάλλιστα τὸν χαρακτῆρά μου, δὲν ἔρχομαι μὲ σκοπὸν ἄλλον παρὰ νὰ μένω παρ' ὑμῖν ὡς ἐνέχειρον διὰ νὰ δώσω λόγον τῶν πράξεών μου εἰς τὸ ἀδέκαστον κριτήριον, τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἃν τὸ ἔθνος θελήσῃ νὰ τὴν κάμῃ, εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὁποίου θέλω κλίνει ἄφωνος τὸν αὐχένα. Εὐαρεστηθῆτε λοιπὸν νὰ μοὶ ἀποκριθῆτε διὰ νὰ ἔβγω πρὸς ἀντάμωσίν Σας. Ἦθελα ἔλθῃ μόνος μου, ἀλλ' οἱ σύντροφοί μου δὲν μὲ ἀποχωρίζονται· τοὺς ἐπῆρα μαζί μου· εἶναι δὲ περίπου τῶν ἑκατόν.

Ἀπὸ τοῦ πλοίου, τὴν 24 Δεκεμβρίου 1824.

Ὁ ἀδελφός σας
ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Κ' ἐγὼ Σᾶς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς κ' ἔρχομαι κ' ἐγὼ ὁμοίως πρὸς ἀντάμωσίν Σας.

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ (2).

Ἐλαβε δὲ αὐθημερόν τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν·

... Ἐκ τούτων λοιπὸν συμπεραίνετε, ὅτι δὲν ἐμποροῦμεν

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἰστορ. Ἑλλην. Ἐπαν. Τομ. γ'. Σελ. 175.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Τόμ. δ'. Σελ. 372.

νὰ Σᾶς δώσωμεν ὑπόσχεσιν ἄλλην, παρὰ νὰ μεσιτεύσωμεν ὑπὲρ ὑμῶν εἰς τὴν σεβαστὴν Διοίκησιν. Ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν ἤξεύρωμεν πότε γίνετε, καὶ διὰ τοῦτο ἐὰν ἀποφασίσετε ἀφ' ὅπου εὐρίσκεσθε νὰ ἔλθετε ἐδῶ, ἐμπορεῖτε μὲν νὰ ἔλθετε, ἀλλὰ πάντοτε γνωρίζοντες ὅτι ἂν ζητηθῇτε ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, πρέπει νὰ ὑπακούετε καὶ νὰ ὑπάγετε. Ἐὰν δὲν ἀμφιβάλλετε εἰς τὴν εὐγνώμονα διάθεσιν τῶν δυτικο-Ἑλλαδιτῶν καὶ εἰς τὴν προθυμίαν των τοῦ νὰ πράξουν ὅ,τι εἶναι δυνατὸν εἰς αὐτοὺς, συγχωρητέον ὅμως ἀπὸ τοὺς νόμους, διὰ νὰ παρηγορήσουν τὰς θλίψεις Σας, δὲν θέλετε δυσαρεστηθῇ ἀπὸ τὴν εἰλικρινῇ ἐξήγησίν των, ἡ ὁποία μόνη τοῖς συγχωρεῖται ἀπὸ τὰ ἱερὰ χρέη, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ νόμος ὑποβάλλει κάθε πολίτην.

Ἐὰν ἀποφασίσετε νὰ ἔλθετε, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, πρέπει νὰ μᾶς ἀποκριθῇτε πρότερον ἐγγράφως.

Τὴν 21 Δεκεμβρίου 1824, ἐν Αἰτωλικῷ (1).

Κατὰ τὸν πατριωτικὸν τοῦτον τρόπον ἐξῆλθεν ὁ Ζαΐμης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· κατ' αὐτὸν ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς καὶ οἱ Στερεολλαδοῖται. Ἄλλ' ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς τῶν Πελοποννησίων ἐρημοῦτο τότε ὑπὸ τοῦ Ἰβραΐμη· τότε δὲ κατησίγησαν καὶ τὰ πάθη· οἱ δὲ Ζαΐμης καὶ Λόντος δὲν ἠδύναντο νὰ μένωσιν ἐπὶ πολὺ ἐν Μεσολογγίῳ. Συνενοηθέντες λοιπὸν μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ φίλων των, ὥσπερ καὶ ἄλλοτε εἴπομεν τοῦτο (2), οὐχὶ ἵνα διεκδικήσωσι πάθη, ἀλλ' ἵνα σώσωσι τὴν πατρίδα κινδυνεύουσαν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια. «Ὁ δὲ Ζαΐμης, λέγει ὁ Αἰνιάν, ἐσχημάτισε τότε πολυάριθμον σῶμα καὶ παρευρέθη αὐτοπροσώπως εἰς διαφόρους μάχας» (κατὰ τοῦ Ἰβραΐμη) (3).

Τὰς μὲν λεπτομερείας τῶν μαχῶν τούτων, εἰς ἃς παρευρέθη καὶ ὁ Ζαΐμης, ἄγων σῶμα πολυάριθμον, ἐν μέρει μὲν περιεγράψαμεν, ἐν μέρει δὲ ἀφηγησόμεθα ἐν ἄλλοις βίοις. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου,

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 373.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 250.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιάνος Σελ. 8.

ὁ μὲν Ἰβραΐμης, ἐπανελθὼν εἰς Πελοπόννησον ἠπείλει τελείαν καταστροφὴν καὶ κατάκτησιν· ὁ δὲ Κιουταχῆς, στήσας τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἠπείλει πανταχοῦ ἐξόντως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρόεδρος τῆς νέας Κυβερνήσεως ἐψηφίσθη ὁ Ζαΐμης, ὅστις κατὰ Τριχούπην «ἦτο ἐν Πολοποννήσῳ, ἰσχύοντος πατρὸς υἱὸς ἰσχυρότερος· ὑπερεῖχεν ὅλων τῶν προεστῶν τῆς Πελοποννήσου· διεκρίθη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν μετριοπάθειαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, τὴν εἰλικρίνειαν πρὸς τοὺς φίλους, καὶ τὴν πρὸς τοὺς δεομένους ἐπιείκειαν· ἐμεγαλοφρόνει ὥς οὐδεὶς τῶν προΐσταμένων τῆς Ἑλλάδος» (1). Ἐπὶ τοιούτων δὲ δεινῶν τότε περιστάσεων αὐτῆς ὁ μόνος στρατηγός, εἰς ὃν ἀπέβλεψαν πολλοὶ πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἦτο ὁ Καραϊσκάκης· ἀλλὰ τίς ἐτόλμα νὰ προφέρῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ μεγαλοφρονοῦντος μὲν ὥς οὐδεὶς τῶν προΐσταμένων τῆς Ἑλλάδος, πολλὰ δὲ παθόντος, ὥς εἰδομεν, ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη προέδρου τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως; «Ἀλλ' ὅμως καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, λέγει ὁ Αἰνιάν, δύναμαι νὰ ὁμιλήσω θετικῶς, ὦν αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος τῶν τότε συμβάντων, ὥς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως, ὅτι ὁ Ζαΐμης ἐφάνη πολὺ λαμπρότερος ἑαυτοῦ εἰς ἐκείνας τὰς δεινὰς καὶ κρισίμους περιστάσεις. Τὸ Μεσολόγγιον ἔπεσεν· ἡ δὲ Στερεὰ Ἑλλὰς κατεπλακώθη ἀπὸ τὰ νικηφόρα ἐχθρικά στρατεύματα, καὶ δὲν εἶχε μείνει, εἰμὴ τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν, ὥς ἀπὸ λεπτοῦ καὶ σαθροῦ στίμονος ἐξαρτῶμενον, ἐν ᾧ ὁ Ἰβραΐμης διέσπειρε τὴν φρίκην διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Τὰ εἰσοδήματα τοῦ Κράτους κατηναλώθησαν· αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον· πολεμοφόδια δὲν ὑπῆρχον· τὰ φρούρια ἦτον εἰς χεῖρας

(1) Ἰδὲ Τρικ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 7.

ιδιωτῶν· καὶ καμμία δύναμις οὔτε ἐθνική, οὔτε πολιτική, οὔτε στρατιωτική ὑπῆρχεν εἰς τὴν τότε τὰ ναυάγια (τολμῶ εἰπεῖν) τῆς Ἑλλάδος διαπραγματευομένην διοικητικὴν ἐπιτροπὴν.

Τότε ἐφάνη ὁ Μέγας Καραϊσκάκης· καὶ ὁ Ζαΐμης, ἀμιλλώμενος περὶ τὴν ἐκ τῆς ἀνδρίας καὶ πολεμικῆς ἐμπειρίας δόξαν τοῦ ἀνδρός, ἠθέλησε δι' ἄλλου εἵδους ἀνδρίας, ἐπίσης ἐνδόξου, τῆς κατασιγήσεως τῶν ἰδίων παθῶν, διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον, νὰ φθάσῃ καὶ νὰ ὑπερβῇ τὸν ἐνδοξὸν ἀντίπαλον.

Ἐνῷ ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, μὴ δυνηθεῖσα νὰ θεραπεύσῃ τὰς γοεράς καὶ ἐλεεινάς ἀπαιτήσεις τῶν ἐκ Μεσολογγίου διασωθέντων, καὶ νὰ οἰκονομήσῃ καὶ τὰ ἄλλα στρατεύματα, κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυπλίου κείμενον ὀχεῖρωμα (Βούρτσιον), ἐπαρουσιάσθη ὁ αἰμίμηστος Καραϊσκάκης. Καὶ ὁ μάκαρῖτης Α. Ζαΐμης, ἀλησμονήσας ὅλα τὰ παρελθόντα, ὅχι μόνον ἐνηγκαλίσθη φιλικῶς τὸν ἐχθρόν του, ἀλλ' ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν καὶ κάθε ὑπεράσπισιν. Τί ἐπήγασεν ἐκ τῆς διαλλαγῆς ταύτης; Ὁ μὲν Καραϊσκάκης, διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐκστρατείας, ἐπραξε τὰ μεγάλα τῆς Ῥαχώβης καὶ τοῦ Διστόμου θαύματα· καὶ ἂν ὁ ἀνέλπιστος θάνατος δὲν τὸν ἀφήρπαζεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν τροπαίων, ὅχι μόνον τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν ἐλευθεροῦτο, ἀλλ' οὐδὲ ἡ Θεσσαλία ἐδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων τὴν πρόοδον· ὁ δὲ Ζαΐμης, καίτοι πολλάκις προσκληθεὶς ὑπὸ στενῶν φίλων του νὰ διαιρέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀντέτεινεν ἐμφρόνως καὶ πατριωτικῶς, καὶ ὑπεστήριξε μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην τοῦ Καραϊσκάκη καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπὶ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς προεδρείας του» (1).

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιᾶνος Σελ. 9—10,

Τὴν συμφιλίωσιν ταύτην τῶν δύο τούτων μεγάλων πατριωτῶν περιγράφει ὡς ἐξῆς ἕτερος αὐτόπτης μάρτυς. «Τὰ ὄμματα πολλῶν τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἔπεσαν ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τὸν Καραϊσκάκη, μεταδάντα εἰς Ναύπλιον μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Τοῦτον συνίστα καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ὡς τὸν ἀξιώτερον νὰ κυβερνήσῃ κατὰ τὴν στερεὰν Ἑλλάδα πολυάριθμον στράτευμα καὶ ν' ἀνεγείρῃ τὰ πεπτωκότα μέρη· ἀλλ' ἀνίκητος ἐνομιζέτο ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπέχθεια τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως Ζοῦμη, δι' ἧς καταδρομαὶ καὶ περιφρονήσεις ὑπέφερε παρ' αὐτοῦ ὁ οἶκός του ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ ἀνὴρ ὁμῶς οὗτος τόσῃν πατριωτικὴν ἀνοχὴν ἔδειξε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του, κινδυνευούσης τῆς πατρίδος, ὥστε γενομένου λόγου ἐπὶ τοῦ κυβερνητικοῦ συμβουλίου περὶ διορισμοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ, πρῶτος αὐτὸς (ὁ Ζοῦμης) ἐξεστόμησεν, ὅτι οὔτε ἀξιώτερον, οὔτε καταλληλότερον ἄλλον ἐθεώρει παρὰ τὸν (ἐχθρόν του) Καραϊσκάκη. Κατενύχθη ὁ Καρασκάκης ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ προέδρου, ἀπήντησε φιλοφρόνως καὶ εὐγνωμόνως· ὑπeschέθησαν ἀμφοτέρω περὶ τῆς λήθης τῶν παρελθόντων καὶ, ἐναγκαλισθέντες ἐφιλήθησαν» (1). Ἑτέραν, ποιητικὴν περιγραφὴν τῆς σκηνῆς ταύτης, ὑπὸ ἑτέρου αὐτόπτου μάρτυρος γενομένην, τοῦ Παναγιώτου Σούτσου, ἐπιφυλαττόμεθα νὰ ἀφηγηθῶμεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Καραϊσκάκη. Ἐνταῦθα δὲ ἄσκοπον ἴτως δὲν εἶναι νὰ μεταφέρωμεν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου τὰ ἐξῆς. «Ταῦτα δὲ μεγάλα τοῦ Θεμιστοκλέους, ὃς καὶ τοὺς πολίτας αἰσθόμενος ποθοῦντας Ἀριστείδην, καὶ δεδιότας, μὴ δι' ὀργὴν τῷ βαρβάρῳ προσθεῖς ἑαυτὸν, ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος (ἐξωστράχιστος γὰρ πρὸ τοῦ πολέμου κατασταθεῖς ὑπὸ τοῦ Θεμιστο-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. ὑπὸ Σ. Τρικ. Τόμ. δ'. Σελ. 61.

κλέους) γράφει ψήφισμα τοῖς ἐπὶ χρόνῳ μεθιστῶσιν ἐξεῖναι κατελθοῦσι πράττειν καὶ λέγειν τὰ βέλτιστα τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν» (1).

Σμικρὰς μόνον εὐρίσκομεν ἡμεῖς διαφορὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐλληνικῶν πράξεων, ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς, οὐδὲν παθὼν ἀτομικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, ἀλλὰ μάλιστα καὶ βλάβας αὐτὸν, κινδυνευούσης τῆς πατρίδος, ἐπέτρεψε τὴν ἐπάνοδον καὶ συνέπραξεν· ὁ δὲ Ζαΐμης, καίτοι πολλὰ παθὼν τότε ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ δικτατορικὴν ἔχων ἀξίαν, οὐχὶ μόνον δὲν ἐτιμώρησεν, ἀλλὰ διώρισε καὶ ἀρχιστράτηγον τὸν κακοποιήσαντα αὐτόν. Δὲν ἦτο δὲ ὀλίγα οὔτε πολὺ ἀρχαῖα, ὥς εἶδομεν, τὰ παθήματα τοῦ Ζαΐμη ὑπὸ τῶν ὀδηγούμενων ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη στρατιωτῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐργασιῶν τῆς τρίτης τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἐγένετο μεγάλη λογομαχία ἐξ ἑνὸς μὲν μεταξὺ πληρεξουσίων τινῶν, ἀπαρτισάντων πλειονοψηφίαν, συνελθόντων ἐν Ἑρμιόνη καὶ αὐτοῖσι συνεδριαζόντων· καὶ ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, προτιμησάσης τὴν Αἰγιναν καὶ μεταβάσης ἐκεῖσε, ἵνα ἐπιβλέπη καὶ ἐπαρκῆ ἐκ τοῦ ἐγγύτερον εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ συστηθέντος τότε καὶ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην θριαμβεύσαντος κατὰ πολλὰς μάχας στρατοῦ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ μὲν πλειονοψηφία ὑπερίσχυσε τότε· ἡ δὲ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, καίτοι ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ δίκαιον, καίτοι ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου τότε καὶ εὐγνώμονος Καραϊσκάκη, ῥητῶς ἀποφνημαμένου διὰ τῆς ἀπὸ 26 Ἰανουαρίου 1827 ἀπὸ Διστόμου ἀναφορᾶς τοῦ «νὰ συγκροτηθῇ ἡ Συνέλευσις εἰς τὸ πλησιέστερον μέρος, τὴν Αἰγιναν ἢ τὴν Σαλαμίνα, διὰ νὰ προφθάνῃ ἡ ἐξοικονόμησις τῶν δύο τούτων ἐκ-

(1) Ἰδὲ Πλουτάρχου Βίον Θεμισ. ἔκδ. Κοραῆ, Μέρ. Πρ. Σελ. 215.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγίν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμ. Τόμ. 6 Σελ. 33.

στρατιῶν (1). ἡ διοικητικὴ λέγομεν ἐπιτροπὴ κατὰ δυσ-
τυχίαν ὁμῶς ἐνέδωκε πρὸς ἀποφυγὴν νέας ρήξεως καὶ
ἐμφυλίου πολέμου· ἀλλὰ συνάμα ἐπεμψε τὴν παραίτη-
σίν της, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν μόνον τὰς ἐξῆς περικοπὰς·

Ἀριθ. 6282.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Πρὸς τὴν Γ'. Ἐθνικὴν Συνέλευσιν.

Δὲν ἔλλειψεν ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος ἐξ αὐτῆς
τῆς ἀρχῆς νὰ διακηρύξῃ τοὺς μεγάλους φόβους, ἐξ ὧν καθ' ἣν
στιγμὴν (μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου) ἀνεδέχθη τὰς διοι-
κητικὰς ἡνίας, ἐπεριστοιχείτο

ἀλλ' ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ φροντίς τὴν ὁποίαν εἰς τὴν σημερινὴν ἀν-
όρθωσιν τῆς πεσοῦσης Στερεᾶς Ἑλλάδος κατέβαλεν ἡ Διοικητικὴ
Ἐπιτροπὴ, τὸ κλέος καὶ ἡ δόξα ὅλη ἀπόκειται εἰς τοὺς νικη-
τὰς τῆς Ῥάχουρας, εἰς τοὺς ἐλευθερωτὰς τοῦ φρουρίου Σαλῶνων.
καὶ εἰς τοὺς διαλυτὰς τοῦ εἰς Δίστομον ἐχθρικοῦ στρατοπέδου.
Τίποτε δὲν παρημελήθη καὶ ἐσχάτως ἀφ' ὅσα ἦτο δανατὸν νὰ
ἐνεργηθῶσιν εἰς διάλυσιν τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου τῶν Ἀθη-
νῶν· στρατόπεδον ἀξιόμαχον ἐσηστήθη καὶ ὠχυρώθη εἰς Φαλη-
ρέα. Ἐκστρατεία ἐνηργήθη καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης
κατὰ τὸν Ὀρωπόν. Εἰς τοὺς κόλπους Ἑρετριακὸν καὶ Μαλιακὸν
καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν ὅλης τῆς Εὐβοίας περιφέρεται θαλάσσιος
ἱκανὴ δύναμις, κόπτουσα τὰς εἰς τὸ κατὰ τὴν Ἀττικὴν ἐχθρικὸν
στρατόπεδον φερομένας ἐκείθεν τροφάς. Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῶν
νικηφόρων Στερεολλαδικτικῶν σωμάτων, ὅχι μακρὰν σήμερον τῶν
τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν στρατοπεδουόμενος, συμπλέκεται καθ' ἡμέ-
ραν εἰς δεινὰς καὶ εὐτυχεῖς συλλοκὰς μὲ τὸν ἐχθρόν. Μανθάνει
ἤδη ἡ Διοίκησις πρὸς τούτοις μὲ ἄκραν τῆς εὐχαρίστησιν, ὅτι
καὶ ἄλλα στρατεύματα διέβησαν εἰς ὑπεράσπισιν τῶν Ἀθηνῶν,
ἐπὶ κεφαλῇς ἔχοντα τὸν ἀξιον μαχητὴν Γενναῖον Κολοκοτρώνην.
Νομίζει πρέπον καὶ κοινωφελὲς ν' ἀποσιωπήσῃ κατὰ τὸ παρὸν
καὶ ἄλλα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν, καὶ εἶναι ἐλπὶς πᾶσα νὰ
πραγματοποιηθῶσι, καὶ πραγματοποιηθέντα νὰ ὠφελήσωσι ση-

(1) Ἰδὲ Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγγένην. τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ Μάμμουκα Τόμ. 7 Σελ. 144.

μαντικῶς τὴν ἱερὰν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ μολοντί ἐκ τούτων ὅλων ἐλπίζει ἡ Διοίκησις, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου νὰ λάβῃ τὸ ἔθνος αἰτίαν νὰ πλῆξῃ νέους στεφάνους δόξης καὶ εὐγνωμοσύνης εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν Ἡρώων του, δὲν ἡμπορεῖ νὰ κρύψῃ τοὺς μεγάλους φόβους οὓς ἐσχάτως συνέλαβε, πληροφορηθεῖσα τὴν κατάστασιν τῶν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν χρεωστεῖ νὰ παραστήσῃ ἐνώπιον τῶν Πληρεξουσίων, ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ πραγματοποιηθησόμενα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἱεροῦ φρουρίου μέτρα, ἀνίκανα ἴσως φανῶσιν, ἀν ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις, καταβάλλουσα τὴν πρώτην της φροντίδα, καὶ ὅλην της ἐξαιρέτως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διάλυσιν αὐτῆς τῆς πολιορκίας, δὲν ἤθελε, πρὸ παντός ἄλλου σχεφθῇ νὰ ἐνδυναμώσῃ τὰ ἐκεῖ στρατόπεδα, νὰ δώσῃ νέαν βοήθειαν, καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ εἰς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπὸν συντείνοντα, πλὴν νὰ τὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἀναβολὴν, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἀναβολὴν δὲν ἐπιδέχεται.

Ἡ διοίκησις συγχαίρει τὸ ἔθνος ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας διὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφιξίν τοῦ ἐνδόξου ἀνδρὸς Λόρδου Κόχραν, τοῦ ὁποίου ἡ βαθεῖα καὶ πολυχρόνιος ἐμπειρία καὶ ὁ κραταιὸς βραχίων, θέλουν συνεργᾷσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν πρέπει νὰ ἀποσιωπηθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι σημαντικοὶ ἄνδρες, οἵτινες, ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἦλθον νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν ἱερὸν τῆς Πατρίδος ἀγῶνα.

Αὐτὰ κατὰ χρεὸς κοινοποιοῦντα πρὸς τὴν Σεβαστὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάζονται σήμερον αὐτοπροσώπως ἔμπροσθεν τῶν Πληρεξουσίων τοῦ ἔθνους, ὅλων εἰς ἓν συνημμένων, καὶ ἐκδυόμενα κατὰ τὴν προδημοσιευθεῖσαν ἔνθερμον ἀρχὴν των καὶ κατὰ χρεὸς, τὴν ἐθνικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ἐνέδυσαν αὐτοὺς οἱ ἴδιοι νόμιμοι πληρεξούσιοι, καὶ καταχωρούμενοι σήμερον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀπλῶν πολιτῶν καὶ εἰς τὸ σῶμα τῶν Πληρεξουσίων κατὰ τὴν εὐχὴν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐπαρχίας ἐνὸς ἐκάστου, εἰς σύσκεψιν μετὰ τῶν λοιπῶν Πληρεξουσίων περὶ τῶν μεγάλων συμφερόντων τοῦ ἔθνους προσκαλοῦν τὸ Σεβαστὸν τοῦτο σῶμα εἰς τὴν ἄμεσον ἐκλογὴν ὑποκειμένων εἰς Κυβέρνησιν τοῦ ἔθνους, ἀξίων τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ὑπολήψεώς του.

Ἐν Πόρῳ, τῇ 26 Μαρτίου 1827.

Ὁ Πρόεδρος

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Α. ΤΖΑΜΑΔΟΣ.
 Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ.
 Α. ΜΟΝΑΡΧΙΑΔΗΣ.
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΣ.

Κ. ΖΩΤΟΣ.
 Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ.
 Α. Χ. ΑΝΑΓΥΡΟΥ.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
 Γ. ΓΑΡΑΚΗΣ (1).

Ἐνταῦθα ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ συζητήσωμεν τὴν περὶ ἑδρας τῆς Συνελεύσεως διένεξιν. Ἡ μὲν πλειονοψηφία ἀπέφευγε τὴν προσέγγισιν τοῦ στρατοῦ, ἵνα μὴ πιέζεται ὀρθρὸν ὑπ' αὐτοῦ· ἡ δὲ μειονοψηφοῦσα διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ Ζαίμη, σπουδάσασα κάλλιον τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις μόνος μετὰ τῶν ἀναδειχθέντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος στρατηγῶν ἐδυνήθη καὶ πλειότερον στρατὸν νὰ συναθροίσῃ περὶ αὐτὸν καὶ κάλλιον πῶς νὰ πειθαρχήσῃ αὐτὸν, οὐχὶ μόνον δὲν ἐφοβεῖτο τὴν προσέγγισιν τοιοῦτου στρατοῦ καὶ τοιοῦτου στρατάρχου, ἀλλ' ἐθεώρει αὐτὴν ἀναγκαίαν, ἵνα αἶρῃ ταχύτερον τὰ παρεμπύπτοντα προσκόμματα εἰς τὴν ἐνδοξον τότε πορείαν αὐτοῦ, ἵνα ἐπαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας του, καὶ ἰδίως ἵνα ἀναρρίπιζῇ τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν, ὑφ' ἧς ἐνεφορεῖτο τότε ὁ τε στρατάρχης καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατός.

Ἄν μὲν μὴ ἐνέδιδε τότε ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, πιθανὸν νὰ ἐξερρήγνυετο καὶ τρίτος ἐμφύλιος πόλεμος· ἀλλ' ὑπὸ τὰς ὀψεις τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἴσως δὲν ἤθελον τολμήσει, ὅσα ἐπραξαν ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσοῦρτζ ἐν Πειραιεὶ· καὶ οὕτω δὲν ἤθελε συμβῇ ἡ κηλιδώσασα τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα σκηνὴ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Πειραιεὶ· δὲν ἤθελε λυπήσῃ αὕτη τοσοῦτον τὸν Καραϊσκάκην, ὥστε ἕκτοτε ὁ ἥρως οὗτος ἐθήρρευεν, ὃν ἐνδόξως εὗρε μετὰ τινας ἡμέρας θάνατον· δὲν ἤθελεν ἐπισυμβῇ τὸ σφαγεῖον τοῦ Φαλήρου· δὲν ἤθελε πέσει

(1) Ἰδὲ Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. 7, Σ. 143.

ἐκ τούτων ὄλων ἡ Ἀκρόπολις. Ἡ προσέγγις τῆς Συνελεύσεως ἤθελε προλάβει ἴσως πολλά τῶν δυστυχημάτων τούτων, ἀλλ' οὕτως ἔδοξε τῷ Ὑψίστῳ ὁ δὲ Ζαίμης, μὴ εἰσακουσθεὶς, καὶ μὴ θέλων νὰ φατριάσῃ, ὑπέγραψε μόνον ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας του τὰ πρακτικὰ πρὸς ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἀπεσύρθη εἰς Πόρον, περιμένων ἡσυχῶς τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ.

Τὴν ἔλευσιν δὲ τούτου ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν τότε ὡς τὸ πρῶτον διάβημα πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἀπὸ τῶν ἀφορήτων δεινῶν τοῦ ἀγῶνος· ἔτρεψε λοιπὸν καὶ ὁ Ζαίμης νὰ περιστοιχίσῃ τὸν ἐκλεγέντα ὑπὸ τοῦ ἔθνους Κυβερνήτην καὶ παρέξῃ αὐτῷ τὴν ἐκ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἐπιτοπίου πείρας του συνδρομὴν· ἀλλὰ καὶ οὗτος, ἐκτιμῶν ταῦτα, διώρισε τὸν Ζαίμην μέλος τοῦ Πανελληνίου καὶ Πρόξουλον τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν υποθέσεων. Καὶ μέχρι μὲν τινος ὑπῆρξε πλήρης ἀρμονία μεταξὺ Κυβερνήτου καὶ Πανελληνίου· δὲν ἐβράδυνεν ὁμῶς δυστυχῶς νὰ ἐπέλθῃ καὶ διχογνωμία τις, πρῶτον περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐμελλον νὰ ἐκλεχθῶσιν οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ δεῦτερον περὶ μεταθέσεως τῆς ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον· τοῦ μὲν Κυβερνήτου, ἐπιθυμοῦντος ἴσως τὴν ἀναβολὴν τῆς συγκαλέσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ τούτου ἕνεκα προτείναντος νὰ ὀρισθῶσι πρότερον προσόντα τινὰ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πληρεξουσίων τοῦ δὲ Πανελληνίου, ἐπισπεύδοντος τὴν συγκαλέσιν αὐτῆς καὶ ἀρκεσθέντος εἰς τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προσόντα· ἐκείνου μὲν ἀναβάλαντος τὴν μετάθεσιν τῆς ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον, ἢ εἰς Ἀργος· τούτου δὲ ἐπισπεύδοντος αὐτήν. Περὶ ἀμφοτέρων τούτων ἀντηλλάγησαν διαφορὰ ἔγγραφα, εἰς ἃ ὑπεμφαίνεται ὅσον ἔνεστι διαλλακτικὸν τὸ πνεῦμα ἐκ μέρους τοῦ Πανελληνίου· ἐπὶ τέλους ἐνέδωκε καὶ ὁ Κυβερνήτης εἰς τὴν μετάθεσιν τῆς ἐδρας καὶ προῦ-

κάλεσε τὴν ἐν Ἀργεὶ Ἐθνοσυνέλευσιν, εἰς ἣν ἐξελέχθη μὲν καὶ ὁ Ζαΐμης πληρεξούσιος τῶν Καλαβρύτων, ἐξελέχθη μάλιστα καὶ ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, μετὰ εἰκοσι καὶ ἐνὸς ἐτέρων μελῶν, ἵνα υπογράψωσι τὰ πρακτικὰ αὐτῆς· ἀλλ' οὐδαμοῦ αὐτῶν εὑρομεν υπογεγραμμένον καὶ τὸν Ζαΐμην. Εἶχε σχηματισθῇ, φαίνεται, τότε ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, καὶ ὁ Ζαΐμης δὲν ἐνέκρινεν ἅπαντα τὰ διαβήματα, οὔτε τούτου, οὔτε τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως· καὶ τούτου ἕνεκα, διαλυθέντος καὶ τοῦ Πανελληνίου, ἀπεσύρθη εἰς τὰ ἴδια. Καθ' ἅπασαν μὲν τὴν μετὰ ταῦτα σφοδρὰν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἀντιπολίτευσιν οὐδαμοῦ εὑρομεν ἀναμεμιγμένον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ζαΐμη· εἰκάζομεν ὁμῶς, ὅτι τὰ αἷτια, τὰ παρακινήσαντα τὸν Ζαΐμην ν' ἀντιπολιτευθῇ τότε τὸν Κυβερνήτην, δὲν ἦτο μικρὰ, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐξῆς σωζομένου καὶ ἀδημοσιεύτου ἐγγράφου πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον·

Ἐκλαμπρότατε Κύριε!

Ὅταν ἦμην εἰς Ναύπλιον, δὲν ἔλαβον αἰτίαν νὰ σᾶς γράψω ἰδιαιτέρως, ἔγραψαν δὲ οἱ Κύριοι Ναύαρχος καὶ Μπουμπούρης· Ἀναχωρήσας ἐκείθεν, δὲν μ' ἦτο πλέον εὐκολον. Πρὶν φθάσω ἀκόμη εἰς ταῦτα τὰ μέρη χίλιοι στρατιῶται εἶχον καταλάβει τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων, διὰ νὰ πιᾶσιν τὰ ἐγκλήματα τῆς καθοσιώσεως, καὶ πρὸ πάντων, καθὼς γνωρίζετε, κυνηγεῦνται τὰ γράμματα, υποπτεύοντα, ὅτι πὰ κρύπτουν. Ἐλπίζω διὰ τοῦτο νὰ μὲ συγχωρήσετε, καὶ νὰ εὐαρεστηθῆτε ν' ἀναγνώσητε τὴν ἐπιστολήν μου ταύτην.

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἔφθασεν εἰς χεῖράς μου ἐπιστολή τις ἀπὸ Ἀδωντῆν, μνηολογημένη 21 Μαρτίου· ὁ Κύριος, ὅστις μὲ γράφει, μὲ λέγει, ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶχε φθάσει ἐκεῖ, εἰς τὴν καθέδρην, ἧπου πραγματεύονται αἱ ὑποθέσεις τοῦ κόσμου· ἐγνώρισε τις πράξεις καὶ τὰς ἰδέας τοῦ πρίγκηπος Λεωπόλδου, καὶ ὡς φίλος τῆς Ἑλλάδος, παρετήρησεν, ὅτι κἀνὲν ἄλλο δὲν ἐμπορεῖ νὰ σώσῃ καὶ ν' εὐτυχίσῃ τὴν Ἑλλάδα, εἰμὴ ἡ ἐκ νέου πρόσκλησις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεωπόλδον· ὅτι μερικά συμβάντα ἐ-

στερέωσαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν ἀγάπην τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτε ὁ πρίγκηψ ἐνόησε τὸ σημαντικὸν μέτρον τοῦ νὰ συνδέσῃ τὰ ἐμπορικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν δύο ἐθνῶν· ὅτι μήτε ἡ ἀνέχεια τῆς Ἑλλάδος, μήτε ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν τὸν εἶχον δώσει περὶ τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἡλικίης τοῦ τόπου, τὸν φοβίζουσιν τῶρ· ἡ περὶ ὁρίων δυσκολία δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ χρηματικὰ μέσα εὐρίσκονται· καὶ μ' ὅλον ὅτι οἱ Βέλγοι τὸν ἔκλεξαν βασιλέα τῶν, καὶ ὁ πρίγκηψ δὲν ἦτον ἐνάντιος, ἐπομένως πάλιν ἔδωκε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀκολουθεῖ νὰ συμβουλευῇ τὴν πρόσκλησιν, καὶ προσθέτει, ὅτι ἂν δὲν ἐμπορῶμεν νὰ συνέλθωμεν εἰς γενικὴν συνέλευσιν, νὰ κάμωμεν μερικάς, καὶ νὰ διευθύνωμεν ἀναφοράς· ὅτι δοθείσης τῆς προσκλήσεως, θὰ εὐχαριστήσωμεν ἀκόμη καὶ ἄλλας αὐλάς.

Ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον μ' ἐδόθη ἡ ἐπιστολὴ, ἔμαθον, ὅτι ἦτον ἕτερα καὶ πρὸς τὴν ἐκλαμπρότητα σας, δὲν ἤξεύρω δὲ ἂν ἔφθασεν εἰς χεῖράς σας, καὶ ἂν τὸ περιεχόμενον εἰς αὐτὴν ἀμοιάζῃ μὲ τὰ ἀνωτέρω.

Ἐδῶ δὲν λαμβάνομεν Εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας, οὔτε πλησίον τῶν διπλωματικῶν εἰδήσεων εἰμεθα, διὰ νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς τὴν κρίσιν μας περὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ὁ Γαληνιάνης ἔρχεται μόνον εἰς Πάτρας, καὶ εἰς τὰ τελευταῖα φύλλα του περιέχει ὡς θετικὴν τὴν παραίτησιν τοῦ Π. Λεωπόλδου ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ Βελγίου. Ἄλλα γράμματα τῆς Δόντρας πρὸς ἄλλους, κατὰ τὸν Ἰούνιον σημειωμένα, ἀναφέρουν, ὅτι τὰ πράγματά μας τελειοῦν ὀγλήγωρα καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν καλῶν πατριωτῶν τῆς Ἑλλάδος. Σᾶς παρακαλῶ μὴ βαρυνθῆτε νὰ μὲ γράψῃτε τὰς περὶ τῆς ἐπιστολῆς κρίσεις σας, καὶ ἂν ἔχη ἑ τι μᾶλλον εὐκρινές· ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ θέλω νομίσαι ὡς δῶρον τῆς Θεῆας Προροίας, ἂν ὁ Π. Λεωπόλδος βασιλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι θὰ βασιλεύσῃ συνταγματικῶς δὲν ἔχω κάμμιαν ἀμφιβολίαν.

Θέλω πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς περιεργείας σας νὰ εἶπω μέρος καὶ περὶ τῶν τοπικῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὁ κάλαμος δὲν ὑπάγει ἐμπρός· ἡ σκηνὴ περὶ τῆς καταδρομῆς τῶν ληστῶν ἔλαβε τέλος.

Τὸ κλειστόν μέρος τῶν ληστῶν, τὸ ὅποιον συνέστατο ἀπὸ τοὺς φυγόντας περίσου ἀπὸ τὸ Παλαμίδην, ἀπὸ τοὺς φονεῖς τοῦ δυστυχοῦς Ἀνδρούτσου, δραπετάς καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν φυλακὴν τῶν Καλαβρύτων, ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀναγνώστου Πετμεζᾶ, καὶ ἀπὸ ἑνὸς Φάκελον (;) Ρουμελιώτην, σύροντα ἀκόμη ἑπτὰ συντρόφους, ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὸ ἔλεος τῆς Κυβερνήσεως, διὰ νὰ ἡσυχάσουν, ὅπου ὁ καθεὶς εὐαρεσθηθῇ, καὶ ἡσύχασαν. Ὁ Φάκελος, ὡς Ρουμελιώτης ἔλαβε τὴν ἀδειαν ν' ἀναχωρήσῃ εἰς τὴν πατρίδα.

του, ὅστις προχθὲς ἦλθεν ἐδῶ συστημένος πρὸς τὸν διοικητικὸν τοποτηρητὴν διὰ νὰ τὸν προμηθεύσῃ πλοῖον νὰ διαβῇ τὸν ἐπρωμήθευσε καὶ διέβη εἰς τὸ ἀντικρυ μέρος. Ὅλίγοι τινὲς συνελήφθησαν, καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν ἔφυγον, ἀπατήσαντες τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων, οἱ δὲ ἐλπίζουν τὴν σωτηρίαν εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ εἶναι τέσσερες ἢ πέντε. Οἱ κάτοικοι, οἱ συνορεύοντες πρὸς τὰ μέρη, ὅπου ἐπράχθησαν αἱ ληστεαίαι, ὑπεχρεώθησαν καὶ ἐπλήρωσαν τὰ ληστευθέντα· αἱ δὲ ἐπαρχαὶ νὰ κάμουν ἀναφορὰς εὐχαριστηρίους πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ τὰς ἔκαμαν. Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς ἦτον ἐνδεδυμένος εἰδικὴν πληρεξουσιότητα, περιῆλθε τὰς ἐπαρχίας Πύργον, Γαστούνην, Πάτραν, Βοστίτζαν καὶ Καλάβρυτα, καὶ μετὰ τὴν καθησύχασιν τῶν ληστῶν διέλυσε τὰ στρατολογηθέντα σώματα, ἄφησε δὲ τὸν Γιαννούσην μόνον φρουρὰν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων, καὶ διέβη εἰς Τριπολιτζάν, διὰ νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖθεν εἰς Νάυπليون, ἐπιφορτισμένος, ὡς ἀκούω, νὰ κάμῃ προτάσεις περὶ τῶν στρατιωτικῶν δικαιωμάτων τῶν Πελοποννησίων. Ἡ ζημία, εἰς πληρωμὰς μισθῶν, εἰς τροφὰς καὶ λοιπὰ, ὑπερβαίνει τὸ ἑκατομμύριον, χωρὶς ὑπερβολῆς· τὴν δὲ ἀηδίαν ἀρχισαν νὰ αἰσθάνωνται καὶ οἱ ἀπλοῖ-κώτεροι. Ὅλοι σχεδὸν ἐπιθυμοῦν τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἀφοῦ συνέλθουν ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔλαβον ὑστάτως τρόπον, δὲν εἶναι παράδοξον νὰ κάμουν ἀναφορὰς ὅχι εὐχαριστηρίους. Ἀλλ' εἰπέ με ἂν πιασθῇ τὸ γράμμα μου, ἔχει μέσα ἐγκλημα καθοσιώσεως; ἐγὼ τὸ ἔγραψα μὲ σκοπὸν νὰ μὴν ἔχῃ, καὶ εἶναι νόστιμον, ἂν τὴν πάθω εἰς τὴν ἐνδεκάτην. Πιστεύω, ὅτι τὸ μεγαλύτερον ἐγκλημα θέλει ἔχει τὸ ἀναφερόμενον ὡς πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεωπόλδον. Εἰπατέ με, ἂν εὐχαριστῆσθε, τί φρονεῖτε περὶ ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ δεχθῆτε τὸ σέβας μου, μεθ' οὗ ὑποσημειοῦμαι.

1834. Ἰουλίου 4, ἀπὸ Βοστίτζαν.

Εἰς τὰς προσταγὰς σας

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Γ. Γ. Προσφέρατε παρακαλῶ τὰ σεβασματὰ μου πρὸς τὸν ἄρχοντα.

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐξάγεται, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἐκλογὴν τοῦ Λεωπόλδου ὡς βασιλέως τοῦ Βελγίου οὗ, Ζαίμης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεθύμουν ἢ

ἴσως μάλιστα καὶ ἐνέργουν νὰ πείσωσι τὸ Λεωπόλδον νὰ παραιτήσῃ τὸν θρόνον ἐκεῖνον καὶ νὰ δεχθῇ καὶ αὖθις τὸν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῇ Θεῇ Πρόνοια. Τὰ μετὰ ταῦτα ὁμως ἐδικαίωσαν πληρέστατα τὰς προσπάθειάς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ Ζαΐμη.

Δεινωθείσης μεγάλως τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ Καποδιστρίου, ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου ἐμάθαμεν, ὅτι ὁ μὲν Ζαΐμης ἐξώρκισε δι' ἐπιστολῆς τὸν Κυβερνήτην νὰ προλάβῃ τοὺς κινδύνους αὐτοῦ τε καὶ τῆς πατρίδος. Οὗτος δὲ τὸν προσεκάλεσεν εἰς Ναύπλιον. Ἐν προφρικῇ συνεντεύξει ὁ Ζαΐμης ἐξώρκισε καὶ αὖθις τὸν Καποδίστριαν νὰ ἐνδώσῃ καὶ περιποιηθῇ τοὺς ἐν Ὑδρᾷ σφόδρα ἀντιπολιτευομένους, ἄλλως ἀπόλυται. Δὲν ἀντέτεινεν ὁ Κυβερνήτης, ἀλλ' ἐστερεῖτο φρονίμου μεσάζοντος. Ὁ Ζαΐμης ἐπρότεινε τὸν ἐν Εὐβοίᾳ διαμένοντα τότε Β. Βουδούρην, ἄνδρα συνετὸν καὶ ισχύοντα παρὰ τοῖς Ὑδραίοις. Ἐδέχθη ὁ Κυβερνήτης ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου· ἀλλὰ τοῦτο, προεδρευόμενον τότε ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου, ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, ἵνα μὴ πάθῃ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Κυβερνήσεως· καὶ οὕτως ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθεν ἀπρακτος.

Ἐπὶ δὲ τῶν διαδραματισθέντων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ὁ Ζαΐμης δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ πάντῃ ἀδίκητος θεατής· αἰείποτε ὁμως ἦτο ὁ μετριοπαθέστερος πάντων· τούτου ἕνεκα διωρίσθη διὰ ψηφίσματος τῆς Γερουσίας μέλος τῆς προσωρινῆς συστηθείσης διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, καὶ διέμεινεν ἐν αὐτῇ, πρόεδρος μάλιστα, μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Οἶκον δὲ σύνασιν καὶ οἶκον μετριοπάθειαν ἔδειξεν ὁ Ζαΐμης τότε, ἐξάγεται ἔκ τε τοῦ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ, μεθ' οὗ ὑπεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες τότε τὸν Ὁθῶνα καὶ ἐκ τῆς ἐπικρατητάσης σμικρὸν πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ παντελοῦς ἡτυχίας εἰς τὸ Κράτος.

Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐβρίδουναν νὰ ἐκτραγῶσι καὶ αὖθις, ὡς γνωστὸν, αἱ ἐν Μεσσηνίᾳ ταραχαί· ἀποτέλεσμα οὖσαι τοῦ ἀκαταλλήλου τρόπου, καθ'ὃν ἤθελε νὰ κυβερνήσῃ τότε τὴν χώραν ἡ ἀντιβασιλεία διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τρόμου. Πρὸς καθυσύχασιν δὲ τῶν ταραχῶν τούτων καὶ πρὸς ἐρευναν τῶν αἰτίων ἀπεστάλη τὴν 9 Αὐγούστου 1834 ὁ Ζαΐμης ὡς πληρεξούσιος τοῦ βασιλέως. Καὶ τὰς μὲν ταραχὰς καθυσύχασε ἰότε προσωρινῶς καὶ ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη· δὲν ὤκνησε δὲ βεβαίως νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ἀναφέρῃ καὶ τὰ αἰτία· ἀλλ' οὔτε ἡ ἀντιβασιλεία τότε, οὔτε ὁ Ὁθων, ἐπειτα ἀνεχαιτίσθησαν ἐκ τοῦ σκοποῦ των. Βραδύτερον διωρίσθη Νομάρχης Αἰτωλίας καὶ Ἀχαρνανίας καὶ οὐχὶ μόνον δὲν ἀπηξίωσε τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πᾶν προθύμως καὶ συνετῶς ὑπηρετήσῃ. Κατὰ Ὀκτώβριον δὲ τοῦ 1835 διωρίσθη σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, εἰς τακτικὴν ὑπηρεσίαν· καὶ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀντιπρόεδρος τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου. Τὴν δὲ τετάρτην Μαΐου 1840 ἀπεβίωσε ἐννεκα συνεσφυγμένης, νομίζομεν, κοίτης. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ θανάτου τούτου συνεκινήθη πᾶσα ἡ πόλις, ἐπὶ μὲν τῆς κηδείας ἀπεδρόθησαν αἱ ἀνώτεραι ἐν τῷ Κράτει τιμαί. Ὁ δὲ Ὁθων, περιδεύων τότε, διέταξεν τὰ ἑξῆς·

«Ο Θ Ω Ν

»Μαθόντες μὲ ἄκραν τῆς ψυχῆς ἡμῶν λύπην, διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Μαΐου ἐγγράφου τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸν θάνατον τοῦ ὑπὲρ πατρίδος τοσαύτον ἀξίως ἀγωνισθέντος, τοῦ περιουσιώτου καὶ εἰς τὸν θρόνον ἡμῶν πιστοτάτου ἀντιπροέδρου τοῦ Ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, Ἀνδρέα Ζαΐμη, διατάττομεν νὰ πενήθορήσωσιν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλει λάβει τὰ περὶ τούτου ἀναγκαῖα μέτρα.

ΟΘΩΝ» (1).

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὑπῆρξεν ὁ βίος καὶ τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη. Ἐκ πάντων δὲ, ὅσα ἀνέγνωμεν δημοσιευθέντα, ζων-

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιᾶνος Σελ. 13.

τος ἔτι τούτου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ, περὶ τῆς πολι-
 τικῆς πορείας τοῦ ἀνδρὸς, ὁ μὲν ἐκδιδόμενος ὑπὸ τοῦ Α.
 Πετσάλῃ καὶ Α. Ζηγομαλᾷ «Φίλος τοῦ Λαοῦ»
 ἐν τῷ ἀριθμῷ 44 αὐτοῦ ἐπικρίνων τὸν Ζαΐμην ὡς ἡπίως
 πολιτευθέντα τὴν τε Ἀντιβασιλείαν καὶ αὐτὸν τὸν Ὀθω-
 να, ἔγραψε τὰ ἐξῆς· «Διορισθεὶς Νομάρχης καὶ εἰς τῶν
 Ἀντιπροέδρων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὑπῆρξε
 σφόδρα κυβερνητικὸς· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ
 φύλλῳ ὑπάρχει ἡ φράσις «κατὰ τὸ φαινόμενον
 τοῦλάχιστον. Πιστεύομεν δέ, ὅτι ἡ καρδιά του ἐ-
 κόχλαζεν ἀπὸ πατριωτικὰ αἰσθήματα» (1).
 Περὶ ἐργον εἶναι, ὅτι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀντίφασιν, εἰς
 ἣν ὑπέπεσαν οἱ δημοσιογράφοι οὗτοι, παραστήσαντες
 τὸν Ζαΐμην τὸ μὲν ὡς ἡπίως πολιτευθέντα, τὸ δέ, ὡς
 κοχλαζόντα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ πατριωτικὰ αἰσθήματα,
 ὑπέπεσε καὶ ὁ Ἰρικούπης, ὅστις, καίτοι ἐκτιμῶν καὶ
 περιγράφων εὐλικρινῶς τὰς μεγάλας ἀρετὰς τοῦ Ζαΐμη,
 ἐν μὲν τῇ σελίδι 7 ὁμῶς τοῦ γ'. τόμου τοῦ συγγράμματός
 του ἀποφαίνεται «Ἐμεγαλοφρόνει ὡς οὐδεὶς τῶν προῖστα-
 μένων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ, φῶσει ἀτολμος, δὲν ἐμεγαλοπραγ-
 μώνει»· ἐν δὲ τῇ σελίδι 8 τοῦ αὐτοῦ τόμου λέγει, «ὁ πατριω-
 τισμὸς του δὲν εἶχε ὅρια τὸν Ἰσθμὸν, ἀλλὰ πατρίς του ἦτο
 ὅλη ἡ Ἑλλάς, καὶ εἰς ἀπολύτρωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἡ-
 γωνίετο τὸν καλὸν ἀγῶνα.» Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον συμ-
 βιβάζεται ἡ μεγαλοφροσύνη μετὰ τῆς μὴ μεγαλοπραγ-
 μοσύνης καὶ ἡ ἀτολμία μετὰ τοῦ ΚΑΛΩΣ ἀγωνισθέν-
 τος εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Εἰς τὴν αὐτὴν
 περίπου ἀντίφασιν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ζαΐμη ὑπ-
 ἔπετε καὶ ὁ Γόρδων, ἀποφαινόμενος ὅτι «ὁ Ζαΐμης ἦτο
 πεπρωτισμένος διὰ πολιτικῶν προτερημάτων, δι' ἐμβρι-
 θείας, διὰ ψυχῆς εὐαισθήτου, καὶ διὰ λαμπρᾶς εὐγλωτ-
 τίας· ἦτο ἐνάρετος καὶ εὐθύς εἰς τὸν κοινωνικὸν του βίον,
 καὶ γενναῖος πρὸς τοὺς ὑποδεεστέρους, ἡγαπᾶτο ὑπὸ
 τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας του, καὶ εἴλκυε τὸν σεβασμὸν
 τῶν πάντων, διότι ἐγίνωσκε νὰ σέβηται αὐτὸς ἑαυτόν·
 ἐλαττώματα δὲ εἶχε τὴν ὑπερηφάνειαν, τὴν φιλοδοξίαν,

(1) Ἦν Φίλον τοῦ Λαοῦ, ἀριθ. 44, Μαΐου 20 1810.

καὶ τὴν δειλίαν εἰς τὰς μάχας» (1). Αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς, ὁ πικρότατα ἐπικρίνας ἅπαντας τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας, ἀλλαχοῦ τοῦ συγγράμματός του, ἀποφαίνεται περὶ Ζαίμη οὕτως. «Ἐξαιρέσει ἴσως τοῦ Ζαίμη, ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (προεδρεύοντος τοῦ Ζαίμη) δὲν διεκρίνοντο τῶν δημοσίων κλεπτῶν» (2). Καίτοι ἀποδεχόμενοι τὴν ἔντιμον ταύτην ἐξαίρεσιν ὑπὲρ τοῦ Ζαίμη, ἀποκρούομεν ὁμως μετ' ἀγανακτήσεως τὴν κατὰ τῶν συναδέλφων τούτου μομφήν, καὶ θεωροῦμεν αὐτὴν καθαρὰν συκοφαντίαν. Οὐδέποτε δυστυγῶς ἐσκέφθησαν οὔτε ὁ Γόρδων, οὔτε ὁ Φίνλαυ, οὔτε πολλοὶ τῆς Δύσεως συγγραφεῖς, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν, ὃν καὶ πολλοὶ τούτων θαυμάζωσι, διεξήχθη διὰ συνεισφορῶν ἂν δὲ οἱ διαχειρισθέντες ταύτας πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος ἦσαν καταχρασταί, βεβαίως δὲν θὰ ἐδύναντο νὰ καταστήσωσιν, ὥς περ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν τοῦτο, μίαν δράκα γεωργῶν, ποιμένων, ναυτῶν καὶ ἐμπόρων ἰσόμαχον ἐπὶ ἐπταετίαν μιᾶς μεγάλης καὶ πλουσιω-
της Αὐτοκρατορίας, βοηθουμένης καὶ ὑπὸ τριῶν ἐπίσης μεγάλων καὶ πλουσιῶν σατραπειῶν.

Ὁ δὲ Φίνλαυ, ὁ ἅπαντας τοὺς ἄλλους Ἑλληνὰς τε καὶ Τούρκους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος στιγματίσας, καὶ μόνον ἑνὸς Ὀθωμανοῦ, τοῦ ἐρημώσαντος τὴν Σερβίαν, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἥπειρον, Χουρσὴτ Πασσᾶ, τὴν πρόωρον ἀπώλειαν θρηνήσας, ὁ μεμψίμοιρος, λέγομεν, οὗτος συγγραφεὺς, περιγράφει τὸν Ζαίμην οὕτως· «οἱ τρόποι του κατὰ τὸ φαινόμενον ἦσαν εὐγενεῖς· ἦτο γενναῖος, καὶ κατὰ τὸν ἰδιωτικόν του βίον ἀνεπίληπτος. Ἄλλ' ἢ μὲν θέσις του ὡς κληρονομικοῦ προεστοῦ, καθίστα αὐτὸν φιλόδοξον· ἢ δὲ φύσις δὲν ἐπρόίκισεν αὐτὸν οὔτε διὰ δραστηριότητος, οὔτε διὰ τόλμης· ἐνόμισε μὲν ἑαυτὸν προωρισμένον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν πατρίδα του ὡς πολιτικὸς ἢ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ· ἀλλ' ἦτο πολλὰ ἥπιος ὡς πολιτικὸς, καὶ ὅλως ἀκατάλληλος ὡς στρατιωτικός» (3).

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. ij pag 173.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι· Τόμ. ιζ'. Σελ. 72.

(3) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 34.

Ἐὰν δ' ἐπιτρέπηται καὶ ἡμῖν μεθ' ὅλα ταῦτα νὰ ἐκ-
 φέρωμεν κρίσιν τινα περὶ Ζαίμης, οὐδόλως διστάζομεν ν'
 ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἦτο μέγας πατριώτης. Δεδουλωμένης
 μὲν τῆς πατρίδος του, καίτοι δυνάμενος νὰ ζῇ ἀνέτως ἐν
 δόξῃ-μάλιστα καὶ ὑπολήψει, τὰ πάντα ὁμως προσέφε-
 ρε πρὸς ἀπελευθέρωσιν πλοῦτον, δόξαν, ἀνάπαυσιν καὶ
 τρυφήν. Κινδυνευούσης δὲ τῆς πατρίδος, πολλάκις οὐδὲ
 τῆς ζωῆς του ἐφείσθη. Ἐν μόνον εἶχε κατὰ τοὺς τοῦ
 αἰῶνος τούτου πολιτικούς ἀνδρας ἐλάττωμα ὁ Ζαίμης,
 ὅτι οὐδέποτε ἐνθυμήθη, ὅτι ἦτο καὶ οἰκογενειάρχης, πα-
 τὴρ μάλιστα ἀηλίκων τέκνων, ἅπερ, ὡς λέγεται, ἡγά-
 πα εἰς τασοῦτον, ὥστε οὐδέποτε εἰσῆρχετο εἰς τὸν οἶ-
 κον, χωρὶς ν' ἀσπασθῇ ταῦτα καὶ θωπεύσῃ περιπαθῶς εἰς
 τὰς ἀγκάλας του· ἀλλ' ἐθυσίασε μέχρις ὀδολοῦ σύμπα-
 σαν τὴν κολοσαϊαίαν χρηματικὴν περιουσίαν του εἰς τὰς
 ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ στρατολογου-
 μένων· μὴ ἐπαρκεσάσης δὲ τῆς χρηματικῆς, ἐχρεώθη
 μεγάλως οὐχὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ τῆς μεγάλης κτηματικῆς του
 περιουσίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς του. Μετὰ δὲ
 τὸν ἀγῶνα οὐδ' ὀδολὸν κατεδέχθη νὰ ζητήτῃ εἰς ἀπο-
 ζημίωσιν· ἀλλ' ὡς μέγας πατριώτης ἐπώλησεν ἅπασαν
 τὴν κτηματικὴν περιουσίαν του, καὶ δι' αὐτῆς ἐπλήρωσε
 μέχρις ὀδολοῦ ἅπαντας τοὺς δανειστάς του δι' ὅσα ἐ-
 χρεώθη ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος· καὶ οὕτως ἄφησε τὰ προσι-
 φίλῃ αὐτοῦ τέκνα εἰς πραγματικὴν ἔνδειαν· ἀλλ' ἡ Θεία
 Ἱερónεια συνήθως ἀμείβει κατ' ἄλλον τρόπον τὰς τοιαύτας
 ἐντίμους πράξεις καὶ ἀρετάς. Διότι ἡ μὲν θυγάτηρ τοῦ
 Ζαίμης εἶναι σύζυγος τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἑθνικῆς Ττρα-
 πέζης Μάρκου Ρενιέρη· ὁ δὲ υἱὸς καὶ ἂν ἀπολείπεται
 ἴσως κατὰ τι τοῦ πλοῦτος τοῦ πατρὸς, κατ' οὐδὲν ὁμως
 ἀπολαίπεται τῆς εὐγενοῦς φιλοτιμίας ν' ἀναδειχθῇ ἄξιος
 κληρονόμος τῶν μεγάλων ἀρετῶν τοῦ τε πατρὸς καὶ
 τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ νὰ πολλαπλασιάσῃ μάλιστα
 ταύτας. Ἰκανὴν περὶ τούτου ἐγγύησιν ἔχομεν τὴν ὑπ'
 αὐτοῦ πολλάκις γενομένην τιμίαν καὶ πατριωτικὴν δια-
 χείρισιν τῶν ὑπερτάτων τοῦ Κράτους ἀξιωματίων. Εἶθε
 καὶ οἱ ἀπόγονοι τοιούτων ἀνδρῶν ἐπιφωνήσωσιν ὑψαυ-
 χένως τὸ «ἄμμες δὲγ' ἐσόμεθα πολλῶ καρρόνες.»

ΑΛΕΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ.

Ούτε τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, οὔτε τοῦ παραλλήλου τούτου Κρεββατᾶ σώζονται εἰκόνες. Μόνον τοῦ πατρὸς τοῦ πρώτου ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ τοίχου ναοῦ τινος ἐξωγρα-
 γραφισμένη εἰκὼν, ὁμοιάζουσα, ὡς ἔγραψαν ἡμῖν, πολὺ καὶ τὸν υἱὸν Ἀλεξίου Νούτσου· ἀλλ' ἄχρι τοῦδε δὲν ἐ-
 δυνήθημεν νὰ λάβωμεν οὔτε ταύτης ἀντίγραφον, ἢ φω-
 τογράφημα· περὶ δὲ τῆς πρώτης προαγωγῆς τοῦ οὐχ
 ἤτιον διαπρέφαντος πατρὸς τοῦ Ἀλεξίου ἔγραψαν ἡμῖν
 τὰ ἑξῆς·

Ἐπὶ μὲν τῆς βαπτίσεως ὠνομάσθη οὗτος Ἰωάννης·
 κατὰ δὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἡπείρῳ συνήθειαν μετωνο-
 μάσθη Γιαννοῦτσος ἢ ὑποκωριστικῶς Νούτσος, καὶ ἐπ-
 ὠνυμόν εἶχε Κ α ρ α μ ε σ ί ν η ς. Εἰκάζουσι δὲ, ὅτι ἡ
 ἐπωνυμία αὕτη τῷ ἀπεδόθη ἕνεκα τοῦ χρώματος τοῦ
 δέρματος αὐτοῦ, πρὸς τὸ μέλαν ἀποκλίναντος· καὶ περίερ-
 γον εἶναι, ὅτι ὁ Πουκεδίλ ὀνομάζει αὐτὸν Μακρο-Μήτησιν.
 Ἀλλὰ σώζεται ἔτι, γράφουσιν ἡμῖν, ἐν Καπεσόβῳ ἐπί-
 στημον ἰδιόχειρον ἔγγραφον, χρονολογημένον τὴν 23
 Αὐγούστου 1773, ἐν ᾧ ὑπεγράφεται οὗτος μετ' ὀρθο-
 γραφίας μάλιστα Κ α ρ α μ ε σ ί ν η ς. Ἐγεννήθη δὲ ἐν
 ἐν τῷ προμνημονευθέντι Καπεσόβῳ, κωμοπόλει τῆς ἐ-
 παρχίας Ζαγορίου, μικρὰ μὲν, ἀλλὰ διασήμῳ διὰ τε τὸ
 ὑγεινὸν τοῦ κλίματος αὐτῆς, καὶ ἰδίως διὰ τὸν πατριω-
 τισμὸν τῶν τέκνων τῆς Πασγαλέων, οἵτινες, ἐκόσμησαν
 τὴν πατρίδα των διὰ πολλῶν ἀγαθοεργημάτων. Ἐν τῇ

κωμοπόλει ταύτη, τετρακοσίας οίκογενείας ἐχούσῃ, ὑπάρχουσι κατὰ Λαμπρίδην «δύο ἀξιόλογα σχολεῖα, διατηρούμενα ὑπὸ τῶν κληροδοτημάτων τῶν αἰοιδίμων ἀδελφῶν Πασχάλη» (1). Ἡ μήτηρ τοῦ Νούττου, Στασινὴ καλουμένη, κατήγετο ἐκ Τσεπελόβου, ἐτέρας κωμοπόλεως τοῦ Ζαγορίου, σεμνυνομένης ἐπίσης διὰ τὰ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγαθοεργήματα τῶν τέκνων τῆς, ὧν ὑπερέχουσιν ὁ Μπίκας καὶ ὁ Δούμπας.

Ὁ Νούττος Καραμεσίνης ἡσχολεῖτο εἰς τὸ ἐμπόριον· χάριν δὲ τούτου πολλάκις ἐταξείδευσεν εἰς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· διεκρίνετο ἐπὶ εὐσεβείᾳ, τιμιότητι καὶ φιλοπατρίᾳ. Τούτων ἕνεκα εἴλκυε τὸ σέβας τῶν τε συμπατριωτῶν του καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναλλαττομένων· καὶ ἐφημίζετο ὡς ἀγγίνους, δραστήριος καὶ τολμηρός.

Ἡ φήμη αὕτη τοῦ Νούττου Καραμεσίνης ἔφθασε καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος, μικρὸς καὶ ἄσημος εἰσέτι Μπέγης Ἀλβανός, περιέτρεχεν ἔνθα τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἃς ἐλυμαίνετο τότε πλήρης ἀναρχία, ἐνόμιζεν, ὅτι ἐδύνατο νὰ διαθρέψῃ τοὺς ὀλίγους ὁπαδούς του, ἢ καὶ λαφυραγωγῇ. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ Ναῦττος Καραμεσίνης ἐκάθητο ἐντὸς τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Νικολάου καὶ συνδιελέγετο μετὰ τῶν φίλων του καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου Ζωγράφου, προγόνου, ὡς γράφουσιν ἡμῖν ἐξ Ἰωάννων, τοῦ νῦν διαπρέποντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Χρηστάκη Ζωγράφου, περὶ κοινῶν ὑποθέσεων. Αἶφνης παρουσιάζονται πέντε ἑνοπλοὶ Ἀλβανοὶ καὶ ζητοῦσι τὸν Νούττον, ὃν προσωπικῶς ἡγνόνουν· καὶ οὗτος μὲν διὰ τὸν τότε ἐπικρατοῦντα φόβον ἐσιώπησεν· αἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἐκάλεσαν κατ' ἀρχὰς ν' ἀκολουθήσῃ αὐ-

(1) Ἰδὲ Ζαγοριακὰ, ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπρίδου διδ. τῆς Ἱατρικῆς, Ἀθῆναις 1870, Σελ. 106.

τοὺς ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων διαπρέπων κατὰ τὰ ἐνδύματα Ζωγράφος. Ὅτε δὲ μετ' αὐτὸν πολὺ ἔμαθον, ὅτι δὲν ἄγουσι τὸν Νοῦτσον, ἐπανεκάμψαν, εὔρον αὐτὸν καὶ ἀπήγαγον ἄκοντα ἐνώπιον τοῦ Ἀλῆ, ἐν τῷ χωρίῳ Σουδενῶν καταλύοντος. «Μὴ φοβεῖσαι, τῷ εἶπεν ὁ Ἀλβανός· δὲν σ' ἔφερον, ἵνα σὲ κακοποιήσω, ἀλλ', ἵνα συσχεφθῶμεν, πῶς δύναμαι νὰ προαχθῶ καὶ σώσω τὸν τόπον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἀναρχίας. Σὺ ὡς ἔμπορος γνωρίζεις τὰ μέσα, δι' ὧν ἐπιτυγχάνονται ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν.» Ὁ Νοῦτσος ἐπείσθη· ἀπῆλθεν ἐκεῖ καὶ μετὰ τινα χρόνον ἐπανεκάμψε, φέρων τὸν ἐπίσημον διορισμόν. Λέγεται δὲ, ὅτι πρὶν μὲν ἀπέλθῃ, ἠϋχῆθη, ἂν ἐπιτύχῃ, ν' ἀνακαινίσῃ ἐκ βάθρων καὶ μεγαλοπρεπῶς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Τοιοῦτον δ' εὐσεβὴς ἦτο καὶ τίμιος, ὥστε ἐπανεκάμψας, ἀφίππευσεν ἔξω τοῦ ναοῦ, καὶ δὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, πρὶν δώσῃ τὰς ἀναγκαίας παραγγελίας εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ναοῦ ν' ἀνακαινίσωσιν αὐτὸν δι' ἐξόδων του, καὶ τὸν ἀνικαίνισαν τῷ ὄντι μεγαλοπρεπῶς, ὅπως ὑπεσχέθη.

Καὶ οἱ μὲν ἐπίτροποι χάριν εὐγνωμοσύνης ἐξωγράφησαν καὶ τὴν εἰκόνα του ἐν τῷ ναῷ. Ὁ δὲ Ἀλῆς, καίτοι λαβὼν τὸν ἐπίσημον διορισμόν, ἐδέησεν ὁμως ν' ἀγωνισθῇ μεγάλως, ἵνα ἐγκατασταθῇ ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς Σατράπης τῆς Ἠπείρου. Οὕτε οἱ ὁμοιοὶ του τυχοδιώκται ἤθελον ν' ἀναγνωρίζωσιν αὐτὸν, οὔτε ὁ φιλῶ ὀνόματι κατέχων τὴν θέσιν τοῦ διορισμένου ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τοπάρχου, ἡ Παρσαῖ, παρεχώρει.

«Τὰ Τρίκαλα, τὸ Μουσκλοῦρι, λέγει ὁ Πουκεδίλ, καὶ πᾶσαι αἱ κῶμαι καὶ τὰ χωρία τῆς Θεσσαλίας εἶχον πυρποληθῇ καὶ λεηλατηθῇ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Γιαννητσάρων τῆς Λαρίσσης, ὅτε ὁ Ἀλῆ Παρσαῖς ἔλαβε τὸν διορισμόν. Εἰς τὴν κάτω Ἀλβανίαν εἶπεν αὐτὸς οὗτος τῷ Πουκεδίλ, εἶχον ἀφίσει ὡς τοπάρχην ἓνα εἰς

δωλον Πασσᾶ, ἀγόμενον καὶ φερόμενον κατὰ τὰς ὁρέξεις τῶν Μπέγιδων τῶν Ἰωαννίνων ἵνα δὲ ἀπέλθω εἰς τὴν θέσιν μου, ἀπέφυγον τὴν διὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁδὸν διήλθον διὰ Ζαγορίου, ἔνθα ὁ πιστὸς μου Νοῦτσος (ὁ Θεὸς μακαρίσαι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀξίου ἐκείνου ἀνδρός) με ἐπρομήθευσε χρημάτων» (1).

Ἐπὶ τέλους οἱ Μπέγιδες τῶν Ἰωαννίνων, προσθέτει, οἱ εὐποροὶ, καὶ ἐνοικιαστὰι κτημάτων, βαρυνθέντες τὴν στρατοκρατείαν, συγκατετέθησαν νὰ εἰσαῶσιν εἰς Ἰωάννινα τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν νύκτωρ καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιδείξεως. Καὶ τὴν πρώτην παρ' αὐτῷ θέσιν καθεῖξεν, ἐννοεῖται, ὁ Νοῦτσος. Διωρίσθη ἀμέσως γενικὸς προσσιτῶς τοῦ Ζαγορίου, καὶ οὐχὶ μόνον ἐν αὐτῷ διατέλει ὡς αὐτεξούσιος σχεδὸν τοπάρχης, οὐδένα ἄλλον Ὀθωμανὸν ἀναγνωρίζων ὡς ἰσχύοντα ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ του, ἀλλ' ἐπεξέτεινεν αὐτὴν, ὅσον ἐδύνατο, ἀπώτερον. Ὁ Ἀλῆς μετεχειρίζετο αὐτὸν, διαβεβαίει ὁ Πουκεβίλ, καὶ ὡς μεσίτην ἢ πρεσβευτὴν πρὸς καθυπόταξιν ἄλλων λαῶν, μὴ ἀναγνωρίζόντων τὴν κυριαρχίαν του (2).

Καὶ ὁ μὲν Νοῦτσος οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ὅτι ἐπραττεν, ὅσα ἐδύνατο, πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν τῆς χώρας καὶ ἰδίως τῆς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του. Πολλάκις ἦλθεν εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ Σατράπου καὶ ἀπέσπασε σχεδὸν διὰ τῆς βίας πολλοὺς ἀθώους ἀπὸ τῶν δυνάμεων του. Ἀλλ' ὅσῳ ὁ Νοῦτσος προσεπάθει ν' ἀνακουφίῃ τοὺς χριστιανοὺς, τόσῳ ἀπλησιότερος καθίστατο ὁ Ἀλῆς. Ἐπὶ τέλους οὗτος, ἐξαντλήσας ἅπαντα τὰ μέσα τῆς φορολογίας, ἐπέβαλε καὶ ἀγγάριας καὶ εἰς τινα μὲν χωρία ἐπέβαλε νὰ κόψωσιν ἐκ τῶν δασῶν τινος οἰκοδομήσιμον ξυλεῖαν καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὴν διὰ τῶν ὑποζυγίων των εἰς Ἰωάννινα, ἵνα οἰκοδομήσῃ παλάτια· εἰς ἄλλα

(1) Hist. de la régénération de la Grèce par Puquerville t. j. pag 53.

(2) Hist. Δὲ 60. Σελ. 124.

δὲ ἐπέβαλε νὰ κατασκευάσωσιν ἄσβεστον καὶ εἰς ἄλλα, νὰ μετοφέρωσι λίθους. Τῆς ἀγγαρίας ταύτης δὲν ἐξή-
ρεσε καὶ τὸ Ζαγόρι. Ταῦτα ἀκούσας, ὁ ἐκ λιθιάσεως νο-
σῶν τότε Καραμεσίνης, ἀνεφώνησε μετὰ στεναγμοῦ καὶ
ἄκρας δόδυνης τῆς ψυχῆς· «ἄχ τὸ σκυλί δὲν μ' ἀφίνει ν'
ἀποθάνω πρῶτον καὶ ἔπειτα ν' ἀναπτύξῃ τὴν θηριωδίαν
τοῦ· ἂν ἐγίνωσκον, ὅτι ἤθελον συντελέσει εἰς τὴν προα-
γωγὴν τοιοῦτου θηρίου, δὲν ἤθελον πάρει τὸν κόσμον εἰς
τὸν λαιμόν μου.»

Μετ' οὐ πολὺ, γενομένης τῆς ἐγχειρίσεως, ὁ Νοῦτ-
σος ἀπέθανε μετ' αὐτὴν, πικρῶς μεταμελοῦμενος διότι
συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ τυράννου. Ἐλέγετο
μὲν τότε, ὅτι καὶ αὗτος συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐν ἀκμαίᾳ
ἡλικίᾳ θάνατον τοῦ Νούτσου, παραπείσας τὸν ἱατρὸν νὰ
δηλητηριάσῃ τοῦτον ἐπὶ τῆς ἐγχειρίσεως· ἀλλὰ τοῦτο καὶ
πάντῃ ἀδύνατον εἶναι καὶ ἡμεῖς ἀποκρούομεν μετ' ἀγα-
νακτῆσεως· δὲν ἀγνοοῦμεν τὰ ἐσχάτως μάλιστα γεγόμενα
ἐν τῇ Δύσει· ἀλλ' ἐν πεποιθείσει φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι ἀδύνα-
τον νὰ εὐραλῇ ἐν τῇ διχρνομένῃ ἐπίχρησότητι καὶ ἡμερότητι
ἡθῶν Ἀνατολῇ ἀνὴρ, μετερχόμενος τὸ ἡμερώτερον τῶν ἐπα-
γγελμάτων καὶ συγκατανεύων νὰ γείνη συνάμα καὶ δή-
μιος τυράννου μάλιστα, οἷος ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, πρὸς ἀπό-
λαυσιν ἀργυρίου ἢ καὶ ἐφημέρου δόξης. Χάριν δὲ τῆς ἀλη-
θείας ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλῆ
Πασσᾶς εἰς τὰ τέκνα τοῦ Νούτσου τοῦλάχιστον ἐπεδαψί-
λευσε πατρικὴν τῷ ὄντι μέριμναν καὶ στοργήν. Καὶ τὸν
μὲν υἱὸν Ἀλέξιον ἀνέθρεψε καὶ ἐξεπαίδευσεν ἀσυγκρίτως
κάλλιον τῶν ἰδίων αὐτοῦ τέκνων· τοὺς δὲ συζύγους τῶν
τριῶν θυγατέρων τοῦ Νούτσου καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ
τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν ἐπροστάτευσε ἀείποτε, ὡς ἰδία
αὐτοῦ τέκνα. Λέγεται μὲν, ὅτι ὁ Ἀλῆς ὑπεχρεώθη εἰς
τοῦτο ὑπὸ τοῦ Νούτσου, ὅτε πρῶτον συνεταιρίσθησαν
ρῦτις εἰπεῖν, δι' ὅρκου, ὑποχρεώτες ἀμφοτέρω ἀμφο-

βαίαν βοήθειαν καὶ συνδρομήν, οὐ μόνον πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν. Ποσοὶ ὅμως τῶν ὁμοίων τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τυράννων ἢ πόσοι καὶ αὐτῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ πεπαιδευμένων ἡγεμόνων φυλάττουσι τοὺς ὅρκους καὶ τὰς ὑποσχέσεις των; Ὁ μὲν Νοῦτσος Καραμεσίνης ἀπεβίωσεν ἀκριβῶς τὴν 20 Ιουλίου 1797. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλέξιος ἦγε τότε τὸ δεκατον ἑβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας· ἄρα ἐγεννήθη τῷ 1769· εἶχε δὲ οὗτος τρεῖς ἀδελφάς· τὴν Σωσάναν, τὴν Ἀγγελικὴν καὶ τὴν Χρυσὴν. Καὶ ἡ μὲν Σωσάνα σύζυγον ἔσχε τὸν Βεζούλαν· τούτων δὲ ὁ υἱὸς (ὁ γνωστός καὶ παρ' ἡμῖν Ἰωάννης Βεζούλας) καὶ γνώσεις ἱκανὰς εἶχε καὶ μετὰ ζήλου ἐξυπηρέτησεν ἐπὶ τε τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ ταῦτα εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ ἀξιώματα· καὶ ἀδελφὸν καὶ τέκνα, τιμῶντα τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἐγκατέλειπε. Ἡ δὲ νουνεχεστέρα καὶ ὠραιότερα πασῶν Ἀγγελικὴ, σύζυγον ἔσχε τὸν Ἀναστάσιον Τσολάκην, καὶ τούτων ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς Ἰωάννης Τσολάκης ἐτίμα τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν Βασσαραβίᾳ καὶ συνετέλει μεγάλως εἰς πᾶν ἔθνωφελές· κατέστη, νομίζομεν, εἰς τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἐθνικοῦ στόλου. Οἱ δὲ δύο δ' ἐπιζῶντες ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ υἱοὶ τοῦ Ἀναστασίου, Χριστόδουλος ἐν Ζαγορίῳ καὶ Δημήτριος ἐν Βασσαραβίᾳ διακρίνονται ἐπίσης ἐπὶ ἀκραίφναι πατριωτισμῷ· ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα ἐξέπληξεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀγαθότητος. Καὶ πρῶτον πάντων ὁ οἶκος τοῦ Τσολάκη εἶναι Ἀβραμιαῖος, καὶ ἀνέξοδος ξενῶν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν Προξενεῖον ἀπάντων τῶν οὐκ ὀλίγων ἐν Βασσαραβίᾳ μετερχομένων τὸν ἐνοικιαστὴν κτημάτων Ἑλλήνων. Ὁ ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ εἰσερχόμενος νομίζει, ὅτι εὕρισκεται ἐν τῷ μέσῳ πανηγύρεως Ἡπειρωτικῆς· καὶ αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα Τσολάκη, καίτοι ἐν Βασσαραβίᾳ γεννηθεῖσα, καὶ οὐδέποτε ἰδοῦσα τὸ Ζαγόρι, ὁμοιάζει ὅμως καθ' ἅπαντα τὰς ἐν

αὐτῷ γεννηθείσας καὶ ἀνατραφείσας. Μόνον ἐκ τῆς προφορᾶς λέξεων τινων Ἑπειρωτικῶν δύναται τις νὰ ὑποπτευθῇ, ὅτι δὲν εἶναι ἡπειρώτις· ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Τσολάκη Ἑπειρωτίζουσι μέχρις ὁψέων· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ οὐδέποτε ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν θὰ λησμονήσωμεν καὶ κατὰ καθήκον ὀφείλομεν νὰ μὴ παρατρέξωμεν καὶ ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἐξῆς·

Αὐστριακός τις ἔμπορος εἶχεν ἀγοράσει παρὰ τοῦ Τσολάκη ἐβδομάδας τινὰς πρὸ τῆς ἐκεῖ ἀφίξεως ἡμῶν τριακοσίους βόας, δούς εἰς ἀρράβωνα τρισχίλια ἀργυρᾶ ρούβλια. Ἐπειδὴ δὲ συνεχῶς συμβαίνουσιν ἐν Βασσαραβία ἐπιζωotίαι, ῥητὸς ὅρος τοῦ συμβολαίου ἦτο· «πᾶς ἐκ τούτων κίνδυνος τῶν βοῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμφωνίας ἐπιβαρύνει τὸν ἀγοραστὴν.» Μετὰ παρέλευσιν ὀκτὼ ἡμερῶν δυστυχῶς ἐνέσκηψεν ἡ ἐπιζωotία, φονεύσασα ἀμέσως μὲν ὀκτὼ, τὴν δ' ἐπιούσαν, ἐπτά· καὶ τὴν μετ' αὐτὴν, τρεῖς βόας. Εἰδοποιηθεὶς τοῦτο τηλεγραφικῶς ὁ ἀγοραστής, ἔσπευσε μὲν νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς ὅρους τοῦ συμβολαίου· ἀλλὰ, παρουσιασθεὶς πρότερον εἰς τὸν πωλητὴν, αἰδοῦ, τῷ εἶπε, τὸ τίμημα τῶν βοῶν σου, ἀλλὰ μάθε, ὅτι μόνον ὁ ἀρράβων ἀνήκει εἰς ἐμέ· ἅπαν δὲ τὸ λοιπὸν ἐδανείσθην καὶ διατρέφω πολυμελὴ οἰκογένειαν· ἂν δύνασαι, σῶσόν με.» Οὐδὲν ἀπαντήσας ὁ ἀγαθὸς Τσολάκης, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἀρράβωνα. Ἀμφιβάλλομεν ἂν Αὐστριακός τις ἢ ἄλλος ἤθελε προσφερθῇ οὕτω φιланθρωπῶς πρὸς Ἑλληνα. Εἶθε τοιαῦτα γενναιότητος καὶ φιλανθρωπίας παραδείγματα δίδονται πολλὰ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς διδακτικὰ μαθήματα πρὸς δόξαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὠφέλειαν τῆς ἀνθρωπότητος· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ὁ Ἀλέξιος Νούτσος λοιπὸν ἐγεννήθη τῷ 1769 καὶ ἀπωφανίσθη πατρός, ἄγων τὸ δέκατον ἔβδομον τῆς ἡλικίας ἔτος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς παρ-

ἡγγείλεν αὐτὸν νὰ μὴ διακόψῃ τὰς σπουδὰς του, ὑπε-
 χρέωτε δὲ καὶ τοὺς διδασκάλους νὰ τὸν ἐπιμελῶνται,
 ὅσον ἐνδέχεται, καὶ νὰ τὸν διδάσκωσι καὶ κατ'οἶκον. Καὶ
 παιδείαν μὲν μεγάλην δὲν ἐκτήσατο ὁ Νοῦτσος, διότι οὔτε
 διαθέσιν πολλὴν εἶχεν, οὔτε τὰ περιστοιχίζοντα αὐτὸν
 συνετέλουν εἰς τοῦτο· οὐδὲν ἦττον ἐθεωρεῖτο ὡς εἷς
 τῶν μετασχόντων παιδείας τινος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκεί-
 νης· ἠννόει τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἔγραφεν ὀρθῶς τὴν
 καθομιλουμένην, κ' ἐλάλει ἐλευθέρως τὴν Γαλλικὴν καὶ
 Ἀλβανικὴν, διδαχθεὶς τὴν τελευταίαν ταύτην κατὰ πρᾶ-
 ξιν, ἐν τῇ ὁλως Ἀλβανικῇ αὐτῇ τοῦ τυράννου. Συγ-
 χρόνως δὲ οὗτος διώρησεν ὡς ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου
 παιδὸς προεστὸν τοῦ Ζαγορίου τὸν φιλόπατριν Γεώργιον
 Μαρίνον, πατέρα τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ καὶ εὐφυοῦς δικη-
 γόρου Μαρινάκη. Ὅτε δὲ ἀπεπεράτωσε τὰς σπουδὰς
 του ὁ Νοῦτσος, ἀνεγνωρίσθη ἀμέσως προεστὼς καὶ ἦτο
 ὁ ἰσχυρότερος πάντων καὶ ὁ μᾶλλον εὐνοούμενος παρὰ
 τοῦ Ἀλ. Πασσα. «Τὸν Ἀλέξην μου, συνήθως ἔλεγεν ὁ
 τύραννος, μοῦ τὸν ἄφησαν εἰς τὸν λαϊμόν μου ὁ πα-
 τέρας του, τὸν ἀγαπῶ ὡς υἱόν μου καὶ δὲν τὸν διακρί-
 νω ἀπὸ τὸν Μευχτάρην καὶ Βελὴν μου· εἶναι μὲν ὀλί-
 γον τρελλοῦτσικος, ἀλλὰ θὰ στρώσει παιδὶ εἶναι ἀκόμη.»

Τῷ ὄντι ὁ Νοῦτσος ἐπὶ τῆς νεότητός του ἦτο λίαν
 ζωηρὸς καὶ φιλήδονος, ἡγάπα πολὺ τὰς γνωστὰς καὶ
 ἐν χρήσει οὔσας παρὰ τῇ αὐτῇ τοῦ Σατράπου δια-
 σκεδάσεις, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν κυνηγεσίαν λαγῶν τε
 καὶ περδίκων, καὶ τὴν ἵππασίαν· οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον ἡ-
 γάπα καὶ τὰ συμπόσια κατὰ τὰ τότε εἰθισμένα. Ἡ συνει-
 θεστέρα δὲ τῶν τότε διασκεδάσεων εἴτε ἐν οἴκῳ, εἴτε
 ἐν ἐξοχαῖς ἦτο, πλὴν τῆς ὑπερβολικῆς καὶ μέχρι μέθης
 εὐωχίας, τὸ νὰ παίζῃ ἢ ἐγγώριος μουσικὴ διάφορα ἑρω-
 τικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ᾄσματα, καὶ νὰ χορεύωσιν ἐρ-
 ρύθμῳ νέοι εὐειδεῖς, εὐκαμπτοὶ, λαμπρῶς ἐστολισμένοι,

κροτοῦντες διὰ τῶν χειρῶν ἢ διὰ τῶν δακτύλων πρὸς ἀλλήλα χάλκινά τινα εὐήχα κοῖλα κρόταλα. Οἱ νέοι οὗτοι ἐκαλοῦντο Τσεγκίστραι, κ' ἐχρησίμευον ὡς ἄλλοι Γανιμίδαι. Ἐνεκα τῆς κλίσεώς του ταύτης ὁ Νοῦτσος ἀείποτε εἶχε καὶ τοὺς καλλιτέρους χρυσοστολίστους ἵππους καὶ τοὺς καλλιτέρους θηρευτικούς κύνας, καὶ τὰς καλλιτέρας πέρδικας, καὶ τὰς εὐηδεστέρας Τσεγκίστρας. Τὰ τοῦ Νοῦτσου μάλιστα τοιαῦτα διασκεδαστικά μέσα πολλάκις ἐζήλευον καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ τυράννου· καὶ πολλάκις ἦλθον εἰς ῥῆξιν περὶ τούτων.

Ἄλλ' ὁ Νοῦτσος, καίτοι ἐκδοτος ὢν εἰς τὰ τοιαῦτα, καὶ μὴ φροντίζων πολὺ οὔτε περὶ χρηματισμοῦ, οὔτε περὶ πολιτικῆς, ἐν ὅμως μόνον οὐδέποτε παρημέλει, τὴν προστασίαν δηλαδὴ κατ' ἐξοχὴν μὲν τῶν λαῶν τοῦ Ζαγορίου, ἀλλὰ, ὅσον ἐδύνατο, καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν καὶ καταπιεζομένων λαῶν. Ἐνεκα τοῦ ιδιώματος τούτου ὁ Νοῦτσος πολλάκις ἤρχετο εἰς ῥῆξιν οὐ μόνον μετὰ τῶν λοιπῶν μεγιστάνων, τῶν ἐπιφορτισμένων τὰς εἰσπράξεις καὶ ἀγγαρίας, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτῶν τῶν υἱῶν τοῦ τυράννου. Τούτων μὲν ἀπάντων, ἀξιούντων νὰ φορολογῶσι καὶ καταπιέζωσι καὶ τὸ Ζαγόρι ἀπαρалаκτικῶς, ὥσπερ καὶ τὰς λοιπὰς, ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ Σατράπου, ἐπαρχίας· τοῦ δὲ Νοῦτσου ἀνθισταμένου, καὶ θεωροῦντος τὸ Ζαγόρι τρόπον τινὰ ὡς ἰδιαιτέραν τοπαρχίαν του, εἰς ἣν οὐδεὶς Τοῦρκος εἶχε τὴν ἐλαχίστην δικαιοδοσίαν. Ἐν μιᾷ τῶν διενέξεων τούτων ἀκονέχθη ἡ ὑπόθεσις καὶ εἰς τὸν Βεζύρην. Ὁ Νοῦτσος οὐδόλως ἐφοβήθη νὰ ὑπομνήσῃ τῷ τυράννῳ τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συμφωνίας τούτου μετὰ τοῦ πατρὸς του καὶ ν' ἀποκαλέσῃ τὸν τύραννον ἀγνώμονα καὶ ἐπίορκον· ὁ τύραννος ἠρεθίσθη σφόδρα καὶ διέταξε τὸν Νοῦστον ν' ἀπέλθῃ ἐνώπιόν του. «Ἀπέρχομαι, εἶπεν ὁ Νοῦτσος, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ παύσω γὰ διεκδικῶ τὴν κλη-

ρονομίαν τοῦ πατρός μου· κληρονομία μου δὲ εἶναι ἡ τοπαρχία τοῦ Ζαγορίου· καὶ δὲν τὴν διεκδικῶ, ἵνα πλουτήσω, ἀλλ' ἵνα ἀνακουφίζω τοὺς συμπολίτας μου ἐκ τῶν δεινῶν, ὅσα ὑφίστανται οἱ ἄλλοι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν σου λαοί.» Ὁ Σατράπης ἡρεθίσθη ἔτι περισσότερον καὶ διέταξε τὴν εἰς Ἀργυρόκαστρον ἐξορίαν του.

Μετ' οὐ πολὺ ὁμῶς λέγεται, ὅτι εἶδε κατ' ὄναρ τὸν εὐεργέτην του Νοῦτσον Καραμεσίνην, αἰτοῦντα λόγον διὰ τὰς παρὰ τὰ συντεθειμένα θηριωδίας τοῦ τυράννου, καὶ ἀπειλοῦντα νὰ τὸν ἐκδικηθῇ διὰ τῶν ἀοράτων δυνάμεων. Ὁ τύραννος τὴν πρωΐαν, ἐνθυμηθεὶς τὸ ὄνειρον, διέταξε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀλεξίου κ' ἔκτοτε ἡνέχετο οὐχὶ μόνον τὴν ἐπὶ τῶν συμπολιτῶν του προστασίαν, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγας ἐκ τῶν παρεκτροπῶν του. Ὁ δὲ Νοῦτσος, ἐποφεληθεὶς τῆς μετατροπῆς ταύτης, διέταξε καὶ τοὺς κατὰ χωρία προεστούς τοῦ Ζαγορίου νὰ μὴ ἀνέχωνται τὴν ἐλαχίστην ἐπέμβασιν παντὸς οἴου δῆποτε Ὁθωμανοῦ εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ χωρίου των· ἀλλ' αὐτοὶ μετὰ τῶν γεροντοτέρων νὰ ἐπιβάλλωσιν ἐντὶ ἑκάστῳ τοὺς ἀναλογοῦντας φόρους, αὐτοὶ νὰ εἰσπράττωσι τούτους, αὐτοὶ νὰ δικάζωσι καὶ τὰς μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν των διαφοράς. Ὅσακις δὲ οὗτοι δὲν συγκατετίθεντο εἰς τὴν ἀπόφασίν των, μόνον εἰς τὸν Ἀρχιερέα καὶ εἰς τὸν γενικὸν προεστὸν Νοῦτσον τοῖς ἐπιτρέπετο νὰ ἐφεισβάλλωσι τὴν ὑπόθεσιν· οὐδέποτε δὲ εἰς Κадὴν, ἢ εἰς ἄλλην τινὰ Ὁθωμανικὴν Ἀρχήν.

Ὁ γράψας τὰ Ζαγορικὰ Ιατρός Λαμπρίδης ἀφηγεῖται, ὅτι προεσιῶς τις τοῦ Ζαγορίου καὶ τὴν θύραν τῆς φυλακῆς τοῦ Καδῆ ἔθραυσέ ποτε, ἔν' ἀπελευθερώσῃ Ζαγορίσιόν τινα, δικασθέντα κατὰ τὸ Κοράνιον καὶ καταδικασθέντα εἰς φυλάκισιν, μέχρις ἐπανορθώσεως τοῦ κατὰ τὸν Καδὴν ἀδικήματος.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ζαγόρι, καίτοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπα-

λύτου δεσποτισμοῦ καὶ τῆς τυραννίας εὐρισκόμενον, χάρις ὅμως εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Νούτσου Καραμεσίνη, καὶ εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, ὑπεξηρέθη τρόπον τινὰ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ τυράννου, καὶ ἐσχημάτιζεν εἰδὸς τι ὁμοσπονδίας, συγχειμένης ἐκ τεσσαράκοντα δύο χωρίων καὶ τεσσάρων κωμοπόλεων, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, ἴδιον ἕκαστον προεστὸν ἔχόντων καὶ ἓνα ισόβιον πρόεδρον, τὸν Ἀλέξιον Νούτσον.

Κατοίκους δὲ ἔχουσα ἡμῖν ῥα αὕτη ὁμοσπονδία εὐφρεῖς, νοήμονας, ἐργατικούς καὶ οἰκονόμους, καὶ μὴ καταπιεζομένη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐντὸς βραχείας διαστήματος χρόνου προήχθη εἰς μέγαν βαθμὸν εὐημερίας. Οἱ μὲν ἄνδρες, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπασχολήσωσι τ' ἀνεκτίμητα ταῦτα προσόντα τῶν ἐν τῇ χώρᾳ διὰ τὸ ξηρὸν καὶ ἀγονον αὐτῆς, ἐταξείδευον εἰς διάφορα τῆς Ἀνατολῆς μέρη, μετήρχοντο δραστηρίως διάφορα ἐπαγγέλματα, οὐδὲ τοῦ κατὰ πρᾶξιν ἱατρικοῦ ἐξαιρουμένου· ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸ ἐμπόριον· ἐκέρδιζον πλοῦτον, ἔπαμπον, ἢ ἐπανακάμποντες, ἔφερον τοῦτον καὶ ἐπλούτιζον τὴν πατρίδα. Αἱ δὲ γυναῖκες, οὐδένα ἐν τῇ χώρᾳ ἔχουσαι φόβον ὑπὸ Τούρκων, καὶ οὐδόλως καταπιεζόμεναι ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν περὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, ἐπεδίδοντο δραστηρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ πετρώδους καὶ μὴ λίαν παραγωγικοῦ ἐδάφους.

Ἀπὸ πρωτῆς ἅπανα ἡ οἰκογένεια, ἐκ θηλέων κατὰ πλεῖστον συγχειμένη, ἀπῆρχετο εἰς καλλιέργειαν ἀγρῶν ἢ ἀμπέλων, ἐπὶ τῶν ὧμων φέρουσα τὰ τε νήπια, τὰ τροφίμα, τὴν σποράν, ἢ καὶ αὐτὰ τὰ γεωργικὰ ἐνίοτε ἐργαλεῖα. Ἀμέσως ἐπελαμβάνετο τοῦ ἔργου μέχρι βαθείας νυκτὸς, καὶ τότε ἐπανέκαμπε, φέρουσα, ἀντὶ τῶν καταναλωθέντων τροφίμων καὶ σπορᾶς, ξύλα τινὰ πρὸς θέρμασιν· ἦτο σχεδὸν σπάνιον νὰ ἔβλεπέ τις τότε γυναῖκα ἐκ τῶν τῆς κατωτέρας τάξεως ἀπερχομένην εἰς τὸν ἀγρὸν, ἢ

ἐπανακάμπτουςαν καὶ μὴ φέρουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων φορτίον τι, καὶ ὅσῳκίς δὲν εἶχε νὰ φέρῃ ἄλλο τι ἀναγκαιότερον, ἔφερε ξύλα.

Ὅσω δὲ ἀξιέπαινον, τόσω καὶ ἀπίστευτον ἦτο τότε τὸ φίλεργον τῶν γυναικῶν τοῦ Ζαγορίου. Αὗται, ἐπαρκοῦσαι ἄριστα εἰς πάσας τὰς τοῦ οἴκου γυναικείας ὑπηρεσίας, μετῆρχοντο ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ἀμπέλοις καὶ ἅπαντα τὰ ἔργα τῶν ξενειτευμένων συζύγων. Μὴ ἀρκοῦμεναι δὲ οὐδὲ εἰς ταῦτα, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀπήρχοντο καὶ εἰς τὰ παρακείμενα εὐφορα χωρία ἢ καὶ εἰς Ἰωάννινα πρὸς ἀνταλλαγὴν ἢ πώλησιν τῶν προϊόντων τῆς χώρας των. Τὰ ἀφθονώτερα δὲ πρεῖόντα αὐτῆς ἦτο διὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ ἐδάφους τὰ μῆλα καὶ τὰ κάστανα. Ταῦτα αἱ γυναῖκες τοῦ Ζαγορίου, σύντροφον ἔχουσα γέροντά τινα ἢ παῖδα, μετεκόμιζον ἐπὶ τῶν ἡμιόνων καὶ ἐπώλουν εἰς τὰ παρακείμενα εὐφορα χωρία ἢ ἀντήλλασσον διὰ σιτηρῶν. Θὰ φανεῖ ἴσως παράδοξον, ὅτι καὶ ἐν καιρῷ σιταδείας αἱ γυναῖκες τοῦ Ζαγορίου κατῴρθωναν ν' ἀλλάσωσι τὰ προϊόντα των διὰ διπλασίας καὶ τριπλασίας ποσότητος σιτηρῶν. Τοσοῦτον δὲ ἐφημίσθη ἡ δεξιότης αὕτη τῶν γυναικῶν τοῦ Ζαγορίου, ὥστε μία Κακομανούρα, συνήθως ἔλεγον οἱ Ἰωαννῖται, εἶναι ἀνταξία πολλῶν ἀνδρῶν. Κακομανούρας δὲ ὠνόμαζον, ἄγνωστον πόθεν, τὰς γυναῖκας τοῦ Ζαγορίου.

Τῆς δὲ δραστηριότητος, τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς οἰκονομίας τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ζαγορίου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑπάρχουσιν ἄπειρα παραδείγματα, ὧν τὰ πλεῖστα εἰσὶ λίαν διδακτικὰ μὲν, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀξιομήμητα. Πολλοὶ τούτων τότε μετῆρχοντο, ὡς εἵπομεν, καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπειρικοῦ ἱατροῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ ἄγνωστον μὲν κατὰ πόσον εὐδοκίμουν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν πασχόντων. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπανέκαμπτον, φέροντες ἀπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου μέγαν πλοῦτον.

ἵνα καταστήσῃσι δὲ τὸ ἐπάγγελμά των τοῦτο, ὅσον ἔνεστιν ἐκπληκτικὸν εἰς τὰς ὄψεις τῶν ἀμαθῶν, συνήθως συνεταιρίζοντο πολλοί· καὶ εἷς μὲν ἐξ αὐτῶν ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῶν ἄλλων ὡς ἀρχίατρος· ἕτερος δὲ, ὡς ἀρχιφαρμακοποιός· τρίτος, ὡς κουρεὺς, ἢ φλεβοτόμος, ἐκτελῶν τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιάτρου· τέταρτος ἐπιφορτίζετο νὰ κατασκευάζῃ τὸν κάφφεν τοῦ ἀρχιάτρου, καὶ ἄλλος ὠνομάζετο ἱπποκόμος αὐτοῦ.

Πρὶν μὲν ἐξέλθωσιν εἰς τοιαύτην τινὰ ἐκδρομὴν συνήθως ἐλάμβανον συστατικὴν τινα ἐπιστολὴν τοῦ ἐγγυρίου τοπάρχου πρὸς ἕτερον, φημιζόμενον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πρὶν δὲ ἀφιχθῶσι παρ' αὐτῷ, τὸν εἰδοποιῶν δι' ἐκτάκτου πεζοῦ, ὅτι ἔρχεται ὁ δεῖνα ἀρχίατρος, κομίζων συστατικὴν ἐπιστολὴν τοῦ δεῖνα ἰσχυροῦ φίλου του. Ὁ λαμβάνων τοιαύτην εἰδοποίησιν συνήθως ἐφιλοξένει παρ' αὐτῷ τὸν συσταινόμενον ἀρχίατρον μετὰ πάσης τῆς θεραπείας του. Τοῦτο καὶ μόνον ἤρκει νὰ καταστήσῃ πλουσίους τοὺς συνεταιρισθέντας. Οἱ μὲν χρένια νοσήματα πάσχοντες προσήρχοντο σωρηδὸν νὰ συμβουλευθῶσι τὸν ἐξοχώτατον ἱατρόν· ἐν τῇ αὐλῇ δὲ ὑπεδέχοντο ἑκάστον τῶν προσερχομένων οἱ συνεταιρισθέντες, κ' ἐξέταζον μετὰ λεπτομερείας ἅπαντα τὰ προηγούμενα τῆς νόσου· εἷς τούτων διεβίβαζε τὰ πάντα ἀμέσως κ' ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πάσχοντος εἰς τὸν ἀρχίατρον· καὶ οὗτος, ὅτε εἰσήρχετο ὁ ἄρρώστος, προέλεγεν αὐτῷ, ὅσα τῷ συνέβησαν. Τοιοῦτον προορατικόν, εὐνόητον εἶναι, ὅτι ἐξέπληγτεν εἰς τοσοῦτον τὴν φαντασίαν τῶν ἀρρώστων, ὥστε οὐχὶ μόνον ἀντήμειδον γεννοίως τὸν προφητεύσαντα ἀρχίατρον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ὠφελοῦντο ἢ τοῦλάχιστον ἐνόμιζον, ὅτι ἀνεκουφίζοντο, ἐνεκα τῆς πεποιθήσεως, ἣν εἶχον, ὅτι θὰ θεραπευθῶσιν.

Ἐνεκα δὲ εὐνόητων λόγων σπανίως διέτριβον πέραν τοῦ μηνὸς ἐν ἐκάστη μεγαλουπόλει τῆς Ἀνατολῆς αἱ

συνεταιρισθέντες ἐξοχώτατοι. Πρὶν ὅμως ἀπέλθωσιν, ἐφρόντιζον νὰ λάβωσι συστατικά τοῦ φιλοξενήσαντος αὐτοὺς εἰς ἕτερον ἰσχυρὸν, ἀλλ' ὅσον ἐνεστὶν ἀπώτερον. Μὴ ὑπαρχόντων τότε οὔτε τακτικῶν ταχυδρομείων, οὔτε τηλεγράφων ὁ ἀγυρτισμὸς δὲν ἀπεκαλύπτετο, διαρκούσης τῆς διαμονῆς τῶν συνεταιρισθέντων ἐν ἐκάστη μεγαλουπόλει τῆς Ἀνατολῆς· διὰ πᾶν δὲ ἐνδεχόμενον τὰς ἐπανόδους συνήθως ἔπραττον κρύφα καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιδείξεως, ἰδίως ἐν αἷς πόλεσιν ἐστάθμευον ἐπὶ πολὺ, μετερχόμενοι τὸ τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα. Ταῦτα θὰ φανῶσιν ἰσως ἀπίστευτα σήμερον, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀληθέστατα. Πολλοὶ δὲ τῶν Ζαγοριτῶν τότε μετήρχοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ οὐ μόνον τὸ τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ μάγου· μεγάλην δ' ἐπιτηδειότητα ἐδείκνυν ἐν τῷ νὰ λύωσι τὰ μάγια, ἰδίως παρὰ τοῖς στήραις γυναιξί· καὶ οὐχὶ σπανίως ἐπετύγγανον, ὅσakis μάλιστα καὶ αὐταὶ ἐπεθύμουν διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἴασιν των. Τὸ δὲ ἀρτενικοβότανον ἦτο τὸ μᾶλλον προσοδοφόρον ἱάμα. Ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς φάρμακα ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐώδη, οὐδόλως πικρὰ, οὔτε κάκισμα. Χροιάν μόνον εἰς τὰ ὑγρά ἐφρόντιζον νὰ δίδωσιν ἐκάστῳ ἄλλοῖαν.

Εὐνόητον δὲ εἶναι, ὅτι τὰ φάρμακα ταῦτα βλάβην μὲν οὐδέποτε ἐπέφερον, πλην τὴν τῆς δαπάνης· ὠφέλεια δὲ τις προσεγίγνετο ἐνίοτε εἴτε ἐνεκα τῆς πίστεως τῶν ἀρρώρων, εἴτε καὶ ἐνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῆς διαίτης, ἣν πάντοτε ὁ ἀρχίατρος ἐκανόνιζεν ἐπὶ τὸ λογικώτερον. Πρὸς ἀποφυγὴν ἀπευκταίου οὐδέποτε σχεδὸν ἢ σπανίως οἱ τοιοῦτοι καλλοὶ ἱατροὶ τῆς Ἀνατολῆς μετεχειρίζοντο χημικὰς σκευασίας, ἢ ὀρυμείας φυτικὰς οὐσίας, ὡς φάρμακα. Τὰ μόνα παρ' αὐτοῖς ἱάματα ἦτο ἡ μάννα, τὰ φύλλα τῆς σέγγης καὶ ἡ ῥίζα τῆς Γιαλάππης ὡς ὑπακτικά· καὶ ἡ Ἰπεκακουάνη ὡς ἐμετικόν· ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ

συνέλεγον ἐκ τοῦ Ἁγίου Βίκου, βουνοῦ βραχῶδους τοῦ Ζαγορίου, πολλὰ ἔχοντος βότανα· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα μόνον ὀλίγοι καὶ οἱ εὐφρέστεροι τῶν Ζαγορισίων μετήρχοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ· καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐφθάσαμεν ἐν Ἀθήναις ἓνα κύρ Γεώργην καλούμενον, γνωστὸν ἴσως πολλοῖς τῶν γεροντοτέρων, ἔχοντα τὸ ἱατρεῖόν του ὀπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Οἱ δὲ πλεῖστοι ἐπεδίδοντο εἰς ἕτερα ἤδη ἐμπορίου, ἢ καὶ εἰς ἔντιμα ἐπαγγέλματα, ἐν οἷς εὐδοκίμοισι μεγάλως.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ζαγόρι διὰ τῆς προστασίας τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου καὶ διὰ τὸ φίλεργον καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τῶν κατοίκων ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἶχε προαχθῇ τότε εἰς μέγαν βαθμὸν εὐημερίας. Ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀγώνου χώρας ἐν μικροῖς χωρίοις εὕρισκέ τις ἀληθῇ μέγα, σπάνια καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς εὐημερούσαις μεγαλοπόλεσι τῆς Εὐρώπης· ἐν αὐτοῖς εὕρισκέ τις ἅπαντα τὰ πρὸς εὐημερίαν. Εὐτύχημα μέγα, ὅτι οἱ Ζαγοριῖται ἐνωρίτατα ἐπεθύμησαν καὶ τὴν μάθησιν γραμμάτων, καὶ ἦτο σπάνιον γὰρ εὕρισκέ τις τότε χωρίον τοῦ Ζαγορίου, στερούμενον σχολείου. Ἐνια μάλιστα τῶν χωρίων τούτων εἶχον καὶ καλῶς κατηρτισμένας κεντρικάς σχολάς· ἐν αὐταῖς ἐδιδάσκοντο πλὴν τῶν στοιχειωδῶν μαθημάτων, καὶ γλῶσσαι εὐρωπαϊκαί, ἰδίως ἡ Ἰταλικὴ καὶ Γαλλικὴ καὶ τινὰ μαθηματικά, καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας. Τὰ ποιήματα τοῦ Τάσσου, τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Μεταστάσιου, τοῦ Ρακίνα, τοῦ Μολιέρου, καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Κονδηλιάκ ἐδιδάσκοντο τότε μετὰ ζήλου ἐν Ζαγορίῳ ὑπὸ πᾶν μαθητῶν τοῦ Ψαλλίδα.

Τοσοῦτον δὲ ἰσχυρὰ ἦτο ἡ προστασία, ἣν παρέσχεεν ὁ Ἀλέξιος Νούτσος τοῖς συμπολίταις του, ὥστε ἐπὶ κατεπείγουσας τινος ἐκστρατείας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, οἱ ἄστυνομικοὶ κλητῆρες αὐτοῦ ἠγκάρευσαν καὶ ἡμιόνους Ζαγορισίους, ἵνα μεταφέρωσι τὰς ἀποσκευὰς τοῦ στρατοῦ.

Μαθὼν τοῦτο ὁ Νοῦτσος, διέταξε τοὺς ὀπλοφόρους του ἢ ν' ἀπελευθερώσωσι τοὺς ἡμιόνους ἢ νὰ μὴ ἐπιστρέψωσι ζῶντες. Οἱ μὲν ὀπλοφόροι πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς τοῦ κυρίου των ἄφησαν καθ' ὁδὸν τὰς ἀποσκευάς· οἱ δὲ μετακρμίζοντες αὐτὰς Ὁθωμανοὶ ἀνηγάθησαν κατὰ τοῦ Νοῦτσου εἰς τὸν Σατράπην καὶ προσεδόκουν τὴν καταστροφὴν ἐκείνου, ἕνεκα τοῦ μεγάλου τότε ἐρεθισμοῦ τούτου· ἀλλ' ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, σκυθρωπάσας ἐπὶ μικρὸν, «ὁ Ἀλέξης, εἶπεν, εἶναι τρελλὸς, καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸν συνεριζώμεθα.»

Ἄλλοτε πάλιν τελωνοφύλακές τινες ἐν τῷ τελωνειακῷ σταθμῷ τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς Κοπάνους ἐν Ἰωαννίνοις διηρεύνουν ἀπρεπῶς ὑπὸ τὰ ἐνδύματα τῶν ἐρχομένων ἐκ Ζαγορίου γυναικῶν μὴ κρύπτουσι τελωνίσημα πράγματα. Μαθὼν τοῦτο ὁ Νοῦτσος, παραλαμβάνει τινὰς ὀπλοφόρους του, ἀπέρχεται εἰς τὸν τελωνειακὸν σταθμὸν, ἀφοπλίζει τοὺς Ὁθωμανοὺς τελωνοφύλακας, τοὺς δέρνει ἀνιλεῶς διὰ τῶν ὀπλοφόρων του, τοὺς ὀπισθογκωνίζει καὶ τοὺς πέμπει εἰς τὰς φυλακάς, χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου οὔτε τὸν ἀρχιτελώνην, οὔτε τὸν Σατράπην. Μαθὼν δὲ τοῦτο, οὗτος, ἀντὶ νὰ θυμώσῃ «εὐγέ σου Νοῦτσε, εἶπε, κάλλιστα ἔπραξες, ὑπερατίσας τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν.»

Ἐπωφελούμενος τῶν τοιούτων διαθέσεων τοῦ τυράννου ὁ Νοῦτσος ἐπεξέτεινεν, ὅσον ἐδύνατο, τὴν προστασίαν του καὶ ὑπὲρ ἄλλων· ἀλλ' ἐγίνωσκεν, ὅτι δὲν ἦτο ἀκίνδυνον νὰ ἐπεμβαίη καὶ εἰς τὴν ἀπόλυτον δικαιοδοσίαν οὔτε τοῦ τυράννου οὔτε τῶν τέκνων καὶ τῶν λοιπῶν μεγιστάνων εὐνοουμένων του· ὅθεν σπανίως ἀνεμιγνύετο εἰς πᾶν ὅ,τι δὲν ἀπέβλεπε κυρίως τὸ Ζαγόρι. Μίαν μόνην, λέγεται, ὅτι ἔπραξεν ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου. Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς διέταξέ ποτε ν' ἀπηγγονίσωσι τὸν Ὁδυσσέα. Καὶ οἱ μὲν δῆμιοι ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν συνήθη τόπον τῆς καταδίκης, τὸν πλάταγον, τέταρτον τῆς

ᾧρας ἀπέχοντα τῆς κατοικίας τοῦ Νούτσου· φίλος δέ τις τοῦ Οδυσσέως ἔπεισε τοὺς δημίους νὰ μὴ ἐπισπεύσωσι· σὺνάμα δὲ εἰδοποίησεν ἁμέσως τὸν Ἀλέξιον Νούτσον, καὶ οὗτος, οὐδὲ στιγμὴν ἀπωλέσας, ἱππεύει, σπεύδει εἰς τὸν πλάτανον καθ' ἣν στιγμὴν οἱ δῆμιοι ἔθετον τὸν βρόχον, ἀρπάζει τοῦτον, θέτει εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ τράχειλον καὶ διατάσσει τοὺς δημίους νὰ ἐκτελέσωσι τὸ τοῦ τυράννου πρόσαγμα. Μὴ τολμώντων δὲ τούτων καὶ βορύβου γενομένου, ὁ τύραννος διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιόν του τὸν τε Ὀδυσσεύα καὶ τὸν Νούτσον. Οὗτος δὲ οὐδόλως πτοηθεὶς, «τὸν Ὀδυσσεά, εἶπε, ἔχω πρὸ πολλοῦ ἀδελφοποιητὸν, ἀπαιτῶ νὰ χαρίτης τὴν ζωὴν του εἰς ἐμὲ, τὸ θετὸν τέκνον σου· σ' ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τοῦ φίλου σου πατρός μου.» Ὁ τύραννος οὐ μόνον τοῦτο ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ εὐνοίαν οὐκ ὀλίγην ἐπεδαψίλευσε βραδύτερον τῷ Ὀδυσσεῖ, καταστήσας αὐτὸν καὶ σωματοφύλακα.

Καίτοι μὴ χρηματολογῶν ὁ Νούτσος, ἡγάπα ὅμως τὴν ἐν οἴκῳ πολυτέλειαν, ὠκοδόμησεν ἐν τε τῇ πρωτευούσῃ τῆς τοπαρχίας του Καπεσόβῳ, κ' ἐν Σκαμνελίῳ ἀληθῆ μέγαρον· ἐστόλισεν αὐτὰ πολυτελῶς καὶ κατέστησε σχεδὸν ἐφάμιλλα τῶν μεγάρων τῶν υἱῶν τοῦ Σατράπου· οὗτος δὲ ἠθέλησε νὰ ἐπισκευθῇ ποτὲ τὸν ἀγαπητὸν του Νούτσον, καὶ τόσον πολὺ ἐθαύμασεν οὐ μόνον τὴν πολυτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοποθεσίαν, ὥστε ἀνεφώνησεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ εἶχε καὶ αὐτὸς ἐκεῖσε ὅμοια. «Τῇ Ὑψηλότῃτί σου ἀνήκουσιν ἀπὸ σήμερον τὰ ἐμά», εἶπεν ὁ Νούτσος· «ὄχι ἀπήντησεν ὁ Ἀλῆς. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ δωρῶσιν εἰς τὰ τέκνα· ἐγὼ ἀρκοῦμαι ἂν μοὶ δώσετε ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ γῆπεδον, (δεικνύων λόφον ἐκ φύσεως ὀχυρὸν) ἵνα οἰκοδομήσω ἐν αὐτῷ μικρὸν ἀναπαυτήριον.» Ἀμέσως ἡγοράσθη ὑπὸ τῆς κοινότητος τὸ οἰκόπεδον, ἐδωρήθη τῷ τυράννῳ, περιετειχίσθη ὡς φρούριον, ὀνομάζεται καὶ σήμερον κ ἄ σ τ ρ ο γ, ἀλλ' οὐδὲν ἐν αὐτῷ ὠκο-

δομήθῃ. Ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Νούτσου ὁ Ἀλῆς, παραλαβὼν αὐτὸν, μετέβη εἰς τὴν παρακειμένην τοῖς ὄρεσι τοῦ χωρίου Βραδέτου λίμνην, τὴν καλουμένην Ῥοδόβολην, νὰ ἐρευνήσῃ, ὡς ἔλεγεν, ἂν δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἰχθύων μετέφερε μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἀλιευτικὰ μονόξυλα καὶ ἄλλα· ἔπλευσε δι' αὐτῶν· ἀλλὰ τρομερά τις λαίλλαψ, ἐγερθεῖσα αἰφνιδίως καὶ δυσοίωτος θεωρηθεῖσα, ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τοῦ τυράννου, προτιθεμένου, ὡς ἐπιστεύετο, νὰ οἰκοδομήσῃ κ' ἐκεῖ φρούριον· διότι γνωστὸν ἦτο, ὅτι ἡ λίμνη ἐκείνη βάθος μόνον ἔχει μέγα, ἀλλ' ἔκτασιν τὸ θέρος μικράν, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν διατρέφει πολλοὺς ἰχθεῖς.

Τὸ δὲ εἶδος τοῦ βίου τοῦ Νούτσου ἔν τε τοῖς Ἰωαννίνοις κ' ἐν Καπασόβῳ, ἐν τοῖς κυνηγεσίαις κ' ἐν ταῖς περιοδείαις οὐδόλως σχεδὸν διέφερε τοῦ εἶδους τοῦ βίου τῶν υἱῶν τοῦ τυράννου Ἀλῆ Πασσᾶ, πλὴν μόνον, διὸ δὲν κατεπίζε τοὺς Χριστιανούς καὶ ἰδίως τοὺς συμπολίτας του Ζαγορισίους· ἄλλως ἦτο πολυτελὲς καὶ ἐπιδεικτικὸν κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ συνήθειαν. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ λαὸς συνέθεσε καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ ἐξῆς δημοτικὸν ᾄσμα·

Ἐπρασινίσαν τὰ βουνά, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·

Κ' ἐλάλησεν ὁ Κοῦκος, Κύρ Ἀλέξη μου·

Κι' Ἀλέξης δὲν ἐφάνηκεν, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·

Νὰ βγῇ πρὸς τὸ Ζαγόρι, Κύρ Ἀλέξη μου·

Νὰ φέρῃ δέβρι τὰ χωριά, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·

Δέβρι τὰ βλαχοχώρια, Κύρ Ἀλέξη μου·

Νὰ καβαλχεύσῃ τὸ ντουρί, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·

Μὲ τὴ φλωρένιχ σέλα, Κύρ Ἀλέξη μου·

Βάνει τοὺς Τούρκους ἐμπροστὰ, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·

Ῥωμαίους ἀπ' ὀπίσω, Κύρ Ἀλέξη μου·

Καὶ τὸν Κασίμη 'ς τὸ πλευρό, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·

Κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει Κύρ Ἀλέξη μου.

Κασίμ' σύρς 'ς τὰ σπίτια μου, 'Αλέξη Νοῦτσε μου.
 Καί 'ς τάρημα σαράγια, Κύρ 'Αλέξη μου.
 Καί πὲς τῆς μύρης μάνας μου, 'Αλέξη Νοῦτσέ μου.
 Τῶν ἐόλιων ἀδελφῶν μου, Κύρ 'Αλέξη μου.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ Νοῦτσος μέχρι τῆς διασπορᾶς τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας κατὰ τὴν Ἡπειρον. Τῷ δὲ 1849 ὁ Φιλήμων διαβεβαίωσεν, ὅτι καὶ ἐκατηχῆθη εἰς τὰ μυστήρια αὐτῆς (1). Εὐεξήγητος καθίσταται ἐντεῦθεν καὶ σύμπασα ἡ διαγωγὴ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὡς Τούρκος μὲν, φανατικὸς μάλιστα, ἐμαίνεται κατὰ τοῦ Σουλτάνου, διότι δὲν ἄφινεν αὐτὸν ἥσυχον, νὰ καταπνίξῃ τὸν ἀγῶνα· ὡς τύραννος ὁμως καὶ δεσπότης καὶ αὐτὸ τὸ θρήσκευμά του, λέγεται, ὅτι ἐσκέφθη ποτε ν' ἀλλάξῃ, ἀν ἐξησφαλίζετο αὐτῷ ὁ θρόνος· καὶ ἡμεῖς οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἤθελε πράξει τοῦτο, ἥρκει μόλιον καὶ εἶχε τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἤθελε δεσπόζει καὶ μετὰ ταῦτα τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε δ' ἐπείσθη, ὅτι οὗτοι πᾶν ἕτερον διεννοοῦντο νὰ πράξωσι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των, τότε κατηρᾶτο, ὡς εἶδομεν, τὸν Παπαρῥηγόπουλον, ἔως καὶ τὸν Νοῦτσον, διότι τὸν ἠπάτησαν (2).

Θαυμαστὸν ἐν τούτοις εἶναι ὅτι οἱ συστήσαντες τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν ὡς πρῶτον ὅρον παρεδέχθησαν, ὡς εἶδομεν, τὸ νὰ μὴ κατηγῶσι Προεστοὺς, Ἀρχιερεῖς καὶ πάντας τοὺς ἔχοντας ὠφελείας ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁμως οὐδεὶς εἶχε παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασσᾶ τοῦλάχιστον οὔτε πλειοτέρας ὠφελείας τοῦ Νούτσου, οὔτε μεγαλειτέραν αὐτοῦ ἰσχύιν. Οὗτος δὲ καίτοι τοιοῦτος ὢν, ἐκατηχῆθη πᾶν εὐχαρίστως· καὶ οὐχὶ μόνον δὲν διεκινδύνευσε τὸ παράπαν ἐκ τούτου ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ ὠφελήθη μέγਾਲως. Τὸ ὄνομα τοῦ

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 405.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρλι. Τόμ. 1'. Σελ. 218.

Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τοῦ Νοῦτσου, τὸ πρόσωπον, ὅπερ διεδραμάτισαν ἀμφοτέρω ἐπὶ τῆς ἐκκρήξεως τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ πάντων ἀνομολογεῖται ἤδη, ὅτι ὠφέλησε μεγάλως τοῦτον. Ἡ Θεία Πρόνοια, φαίνεται, ὅταν ἀποφασίσῃ τι ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ τῆς, καθιστᾷ εὐνοϊκὰ καὶ αὐτὰ τὰ πολεμικώτατα αὐτοῦ στοιχεῖα. Αὐτὸ τοῦτο ὀφθαλμοφανῶς διορᾶται εἰς πάσας τὰς φάσεις καὶ πάσας τὰς περιπετείας τοῦ μεγάλου τούτου ἐν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν δράματος. Ὅσω ἀπενενοημένα καὶ ἀπελπιστικά ἐφαίνοντο τὰ πρῶτα κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τόσω προφανῶς διεύθυνεν αὐτὰ ὁ ἀόρατος δάκτυλος τῆς Θείας Προνοίας.

Ἐπὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ὁ Νοῦτσος διωρίσθη ἀρχηγὸς μέρους τῆς στρατιᾶς τοῦ τυράννου, τῆς προορισθείσης ν' ἀποκρούσῃ τὸν ἐχθρὸν πέραν τῶν Ἰωαννίνων. Μὴ εὐδοκιμησάσης ὁμῶς ταύτης εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διασκορπισθείσης, ὁ Νοῦτσος τὸ μὲν πρῶτον προσέρχεται εἰς τοὺς βασιλικούς, προσποιεῖται τὸν ἀφωσιωμένον καὶ βασιλικόν, διορίζεται ὑπὸ τοῦ πολιορκούντος τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν Πασσιό-Μπεγῆ φροντιστῆς, ἐντεῦθεν συμβουλεύει αὐτὸν νὰ προσκαλέσῃ τοὺς Σουλιώτας, καὶ τὸν πείθει συνομοτεῖ μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τῶν πρώην πιστῶν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ Ἀλβανῶν, τῶν προσελθόντων ἐπίσης εἰς τὸν Πασσιό-Μπεγῆν, ἀποπερατοῦνται αἱ μυστικαὶ συνενόησεις καὶ οἱ μὲν Σουλιῶται ἀποσύρονται τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου, ὥσπερ ἀλλαχοῦ εἶδομεν (1) καὶ ἀλλαχοῦ θὰ μνημονεύσωμεν. Τινὲς δὲ τῶν Ἀλβανῶν ἀποσύρονται τοῦ στρατοπέδου ἐπὶ μυρίαις εὐσχήμοις προφάσεσιν· τινὲς δὲ ἄλλοι παραλύουσι τὰς ἐνεργείας του, ἐνσπείραντες μάλιστα ζυζάνια μεταξὺ δύο πασσάδων βασιλικῶν, καὶ ὁ Νοῦτσος μεταβαίνει κρύφα εἰς τὴν ἑδραν τῆς τοπαρχίας του, συ-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ., Τόμ. γ', Σελ. 323.

νενοεῖται μετὰ τῶν ἐγχωρίων πρὸς ἐπανάστασιν, μεταβαίνει ἐκεῖθεν κρύφα εἰς Ἰωάννινα, εἰσέρχεται εἰς τὸ φρούριον τοῦ στενῶς πολιορκουμένου Ἀλῆ Πασσᾶ. Τὸν ἐναγκαλίζεται οὗτος, τὸν ἀποκαλεῖ ἄξιον υἱόν του, καταμέμφεται τῆς ἀνανδρίας τῶν γνησίων υἱῶν του, τὸν ἐφοδιάζει μὲ ὁδηγίας πρὸς σωτηρίαν του καὶ τὸν εὐχεται ἐπιτυχίαν. Ἐξέρχεται ἀσφαλῶς τοῦ φρουρίου ὁ Νοῦτσος, προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς χωρικοὺς τοῦ Ζαγορίου εἰς ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἀποτυγχάνει· ἐντεῦθεν συνενοεῖται μετὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ κηρύσσεται ἀναφανδὸν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν βασιλικῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ (1).

Εἰς πάσας τὰς συμβάσας τότε μεταξὺ Σουλιωτῶν καὶ τῶν συμμαχησάντων μετ' αὐτῶν Ἀλβανῶν ὁ Νοῦτσος ἦτο τὸ σπουδαιότερον μεσάζον πρόσωπον. Οὔτε οἱ Σουλιῶται ἐδύναντο νὰ δυσπιστήσωσι κατ' αὐτοῦ ὡς Χριστιανοῦ καὶ γινώσκοντος τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, οὔτε οἱ Ἀλβανοί, ὡς χαίροντος τὰ πιστὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ πλειότερον βεβαίως πάντων αὐτῶν· «ὑπερασπίσθητε τὴν ὑπόθεσίν μου, τῷ ἔγραφεν ὁ τύραννος ἐξ Ἰωαννίνων, μέχρι τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου. Τότε δὲ ὁ Σουλτάνος θὰ εὔρεθῃ εἰς τοιαύτας δυσχερείας, ὥστε θὰ τῷ ἐπιβάλλωμεν νόμους.» Τὰς ἐλπίδας δὲ ταύτας ἐστήριξεν ὁ Ἀλῆς εἰς τὰς ὑποσχέσεις, ὅσας τῷ ἔδωκεν ὁ Παπαρῥηγόπουλος (2), διὰ τοῦτο προσθέτει «καὶ τότε οἱ μὲν ἄξιοι Σουλιῶται θ' ἀνακτήσωσι τὴν πατρίδα των· ἡμεῖς δὲ θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὰ ἐπικήδεια τοῦ Τουρκοῦ Κράτους.» Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐπήγασεν ἡ Ἀλβανο-ἐλληνικὴ ἐκείνη συμμαχία, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὸ νὰ συμμεθέξωσιν ὁ Ταχῆρ Ἀμπάζης καὶ ἄλλοι Ἀλβανοὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Μεσολογγίῳ συγκαλεσθείσης ὑπὸ

(1) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce tom. iij pag 222.

(2) Ἰδὲ Βίων Παράλλ. Τόμ. 4, Σελ. 246.

Μαυροκορδάτου συνελεύσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Τὰ κατὰ τὴν δίοδόν του μέχρι Μεσολογγίου ὁ Νοῦτσος καὶ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Συνελεύσεως, ἐπειδὴ συνωδεύετο πάντοτε ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, προσεπάθει νὰ ἐξηγῇ εἰς αὐτοὺς ὅσον ἐδύναντο εὐνοϊκώτερον ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος «γάμος χωρὶς κριάρια, συνήθως ἔλεγεν αὐτοῖς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γείνη· μὴ σὰς φαίνονται λοιπὸν παράξενα ὅσα οἱ ἐπαναστατήσαντες πρὸς σωτηρίαν τοῦ κυρίου μας Ἑλληνες πράττουσι κατὰ τῶν Τούρκων· οὗτοι εἶναι πολέμιοι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ.» Διὰ τοιούτων εὐπρεπῶν ἐπιχειρημάτων διεβουκόλουν, ὅπως κάλλιον ἐδύναντο ὁ Νοῦτσος καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, τοὺς Ἀλβανούς· ἀλλ' οἷτοι ἐπὶ τέλους ἀπῆλθον, μὴ εὐχαριστημένοι βεβαίως ἐξ ὧν ἤκουσαν καὶ εἶδον, καὶ προσῆλθον καὶ αὖθις μετ' οὗ πολὺ εἰς τοὺς βασιλικούς, τοὺς πολεμοῦντας τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν.

Ὁ δὲ Νοῦτσος, πατήσας ἅπαξ τὸν πόδα του εἰς γῆν ἐλευθέραν, ἀπεχαιρέτησε διὰ παντός τὸν τύραννον καὶ τοὺς προσωρινούς συμμάχους του, ἔμεινεν ἐν Μεσολογγίῳ, συνειργάζετο, ὅσον ἐδύνατο, μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἄλλων εἰς εὐδόωσιν τῶν τοῦ ἀγῶνος. Συνελθούσης βραδύτερον ἔθνοσυνελεύσεως ἐν Πελοποννήσῳ, ἀπῆλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Νοῦτσος· ἀλλ' ἐνεργητικόν τι μέρος εἰλάζεται, ὅτι δὲν ἔλαβεν ἐν αὐτῇ. Βραδύτερον παρηκολούθησε τὴν Κυβέρνησιν εἰς Κόρινθον. Αὐτόθι διετάχθη κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1822, λέγει ὁ Τρικούπης, «ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Παλάσκα» οὐχὶ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ὀδυσσεώς, κατὰ τὴν πρόστασιν τοῦ αὐτοῦ Ἀρ. Πάγου, ἀλλ' εἰς εἰρήνευσιν τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἠλπίζετο δὲ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς ταύτης κ' ἐκ τῆς ἐπιρρόης τοῦ Νούτσου, ὡς ἔχοντος πολλὰς σχέσεις πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ὃν διὰ τῆς πολλῆς «παρὰ τῷ Ἀλῆ εὐνοίας εἶχε λυτρώσει τοῦ θανάτου καθ' ἣν περίσασιν ἔπεσεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ τυράννου ἐκείνου,

»Φθάσαντες εἰς Λεβαδεῖαν οἱ ἀποσταλέντες καὶ συγκαλέσαντες τοὺς ὅπλαρχηγοὺς εἰς συνέλευσιν, ὅπου »παρευρέθησαν καὶ δύο μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου, εἶπαν »εἰς ὑπήκοον ὄλων ὅσα παρηγγέλθησαν πρὸς εἰρηνοποίησιν. Οἱ λόγοι τούτων καὶ αἱ εἰρηνικαὶ συμβουλαὶ »τῶν παρευρεθέντων ὅπλαρχηγῶν πρὸς τοὺς ἀντιφερο- »μένους ἐφάνησαν, ὅτι ἴσχυσαν» (1).

Ἐπανεκάμψε λοιπὸν ὁ Νοῦτσος εἰς Κόρινθον πλήρης χαρᾶς, διότι ἐπέτυχεν ἡ ἀποστολή του ἄνευ ταραχῶν. Ἀλλὰ δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι καὶ οἱ Ἀρειοπαγῖται ἤρξαντο νὰ διαῤῥηγνύωσι καὶ αὖθις τὰ ἱμάτιά των κατὰ τοῦ Ὀδυσσεώς καὶ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ Κυβέρνησις τότε, ἰδοῦσα ὅτι πᾶς τρόπος εἰρηνεύσεως μεταξὺ Ἀρείου Πάγου καὶ Ὀδυσσεώς, ἀπέβαινε μάταιος, ἀπέστειλεν ἐκ δευτέρου τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκαν τοῦτον μὲν, ἵνα παραλάβῃ τὴν χιλιαρχίαν τοῦ Ὀδυσσεώς, ἐκεῖνον δὲ διώρισεν ἐπιτηρητὴν τῆς Ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἐξῆς διατάγματος:

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ.

Διατάττει

α.) Ὁ Κύριος Ἀλέξιος Νούτσου διορίζεται γενικὸς Ἐπιτηρητὴς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα. β.) Νὰ κάμῃ μετὰ τῶν χιλιάρχων τὰ σχέδια τοῦ πολέμου, τὰ ὅποια νὰ εἰδοποιῇ τακτικῶς καὶ πρὸς τὴν Διοίκησιν διὰ τοῦ Μινίστρου τοῦ πολέμου. γ.) Νὰ προμηθεύῃ διὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὰς ζωτροφίας καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα τῶν στρατιωτῶν. δ.) Νὰ φροντίσῃ νὰ πληρωθῶσιν οἱ δουλευμένοι μισθοὶ τῶν ξένων στρατιωτῶν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας κατ' ἀναλογίαν καὶ νὰ κρατηθῶν εἰς λογαριασμὸν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων. ε.) Νὰ εἰσάξῃ εἰς τὸ στρατιωτικὸν τῆς ἀντιμισθίας τὸ σύστημα, κατὰ τὸν περὶ τούτου ἐκδοθέντα νόμον. ζ.) Νὰ ἐπιθεωρῇ τὰς πράξεις τῆς διορισθείσης Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν στρατιωτικῶν κατὰ τὴν διαταγὴν ὑπ' ἀριθ. 1414. Ταῦτα πάντα περὶ στρατιωτικῶν περὶ δὲ πολιτικῶν τὰ ἀκόλουθα.

ζ.) Νὰ προβάλλῃ εἰς τὸν Ἀρειὸν Πάγον τὰ ὅσα στοχάζεται ἀναγκαῖα σχέδια καὶ νὰ εἰδοποιῇ περὶ τούτων καὶ τὴν Διοίκησιν

(1) Ἰδὲ Τρικ. ἱστορ. ἑλλ. ἔπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 224.

διὰ τοῦ Μινίστρου τῶν Ἑσωτερικῶν. ἡ) Νὰ ἐξετάσῃ ἀμέσως τε καὶ ἐμμέσως τοὺς λογαρισμοὺς τοῦ παρελθόντος ἔτους μὲ τοὺς Ἀρειοπαγίτας καὶ Ἐφόρους, καὶ οἱ λογαριασμοὶ νὰ ᾔναι ἐπιβεβαιωμένοι ἀπὸ τοὺς Ἐφόρους ἐκάστης ἐπαρχίας. β'). Νὰ ἐπιστάσῃ εἰς τὴν πώλησιν τῶν ἰλτιζαμίων τοῦ παρόντος ἔτους μὲ τοὺς Ἀρειοπαγίτας καὶ τοὺς διωρισμένους παρὰ τοῦ Μινίστρου τῆς Οἰκονομίας καὶ Ἐφόρους τῶν ἐπαρχιῶν. γ.) Νὰ φροντίσῃ τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν δοθησομένων αὐτῷ ἐθνικῶν ὁμολογιῶν ποσότητος 500,000 γροσίων. δ.) Περὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω νὰ ἀναφέρηται πρὸς τὴν Διοίκησιν διὰ τοῦ Μινίστρου τῆς Οἰκονομίας. ε'). Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτων νὰ παραλάβῃ τοὺς ἀναγκαίους ἀνθρώπους, ὅσους ἤθελε φανερῶσει, ὅτι τὸν χρειάζονται. ς') Οἱ Μινῖστροι τῶν Ἑσωτερικῶν, τῆς Οἰκονομίας καὶ τοῦ Πολέμου νὰ ἐνεργήσωσι τὴν παροῦσαν διαταγὴν.

Ἐν Κορίνθῳ, τῇ 14 Μαρτουαίου.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μινῖστρος
τῶν ἐξωτερικῶν υποθέσεων.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ (4).

Κατὰ τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἔγγραφον ἐδίδοτο μὲν εὐρεῖα διαχείρησις ἐξουσίας εἰς τὸν Νοῦτσον· δὲν ἀφαιρεῖτο ὅμως τι ἐκ τοῦ Ὀδυσσεῶς. Μόνος ὁ Παλάσκας ἐστάλη ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτόν, ἂν ἀπετύγχανεν ἡ διαλλαγή, ἣ ἂν ἀπῆρχετο ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ Κυβέρνησιν, ἢ ἀπολογηθῇ, ὅπως τῷ ὄντι προσεκλήθη. Τὴν εἰς τὸν Παλάσκαν μάλιστα διαταγὴν περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ Ὀδυσσεῶς εἶχε δώσει μυστικὴν ἡ Κυβέρνησις· τούτου δ' ἔνεκα ἴσως καὶ οὔτε ἐπρωτοχολήθη, οὔτε εὐρέη· ἀλλ' ἀνεκαλύφθη, λέγει ὁ Τρικούπης, μόλις ὑπογραφεῖτα, διεμηνύθη δὲ πρὸς τοὺς ὑπὸ κακοβούλων εἰς τὸν Ὀδυσσεῶν, ὅτι ἡ Κυβέρνησις διέταξε τοὺς ἀπεσταλμένους νὰ τὸν φονεύσωσιν. Ἐπὶ τοιαύτας ἐντυπώσεις, κατὰ Τρικούπην, ἔμελλεν νὰ δεχθῇ τὸν Νοῦτσον καὶ τὸν Παλάσκαν ὁ Ὀδυσσεὺς, ἄνθρωπος ἀνατραπεὶς ἐν τῇ μιᾷ αὐλῇ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου εὐδοκίμει καὶ ἐτιμᾶτο μόνῃ ἡ κακουργία, καὶ ὅπου θεωρεῖτο πολιτικὸν καὶ ἔσπον ἢ ἐπὶ ἀπλῇ ὑποφύᾳ ἀνθρωποκτονία Ὁ Νοῦτσος καὶ ὁ Παλάσκας, νοήσαντες, προσθέτει, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς

ἐγνώριζε τὰ τῆς ἀποστολῆς των, καὶ ὅτι περιεπλήχθησαν καὶ ἐκινδύνευαν, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι ἐξ αἰτίας τῆς θέσεως, εἰς ἣν εὐρίσκοντο ν' ἀλλάξωσι πορείαν, ἐπροχώρησαν καὶ μὴ θέλοντες, πρὸς τὸ στρατόπεδον, πάντοτε τουφεκίζόμενοι, καὶ κατέφυγαν εἰς τὴν ἔμπροσθέν των τυχούσαν ξυλόσπεγον ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅπου καὶ ἐκλείσθησαν· συνεκλείσθησαν δὲ καὶ ἔξ σύντροφοι· οἱ δὲ ἄλλοι, φοβηθέντες, διεσκορπίσθησαν. Τότε οἱ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά, κυκλώσαντες τὴν ἐκκλησίαν, ἐτουφεκίζαν τοὺς ἐν αὐτῇ πανταχόθεν καὶ ἐκαυσαν τὴν στέγην καὶ τὴν θύραν αὐτῆς. Παρῶν δὲ Ὀδυσσεὺς, τοῖς ἔλεγε νὰ παραδοθῶσι καὶ τοὺς ἐβεβαίονεν, ὅτι δὲν θὰ τοὺς ἐκακοποιεῖ. Ὁ Νοῦτσος δὲν ὑπώπτευε τὸν Ὀδυσσεά, πεπειθῶς ἐπὶ τὰς παλαιὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις του, καὶ τὰς ἄλλοτε εὐεργεσίας του· καὶ, συναινέσει τοῦ Παλάσκου, ἐξῆλθε πρῶτος τῆς ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ψυχικοῦ του, ἐλπίζων νὰ σώσῃ διὰ τῆς μεσιτείας του καὶ τὸν Παλάσκον, ὃν ἠχθραίετο ὁ Ὀδυσσεὺς, ὡς ἐρχόμενον νὰ λάβῃ τὴν Ἀρχὴν του. Ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπεδέχθη εὐμενῶς τὸν Νοῦτσον ἐν τῇ καλύβῃ του, τὸν ἐνεθάῤῥυνε, καὶ δι' αὐτοῦ ἐνεθάῤῥυνε καὶ τὸν Παλάσκον νὰ παραδοθῇ (1).

Τοῦτου γενομένου, ὁ Ὀδυσσεὺς διέταξε νὰ θέσωσι τράπεζαν, ἵνα φιλοξενήσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ εὐωχία δυστυχῶς παρετάθη μέχρι διαταράξεως τοῦ λογικοῦ. Ἐνθυμηθεὶς τότε ὁ Ὀδυσσεὺς ὅσα τῷ ἔγραψαν οἱ φίλοι του ἐκ Κορίνθου, εἶπεν εἰς τοὺς παρισταμένους στρατιώτας του, ὅτι ὁ μὲν Νοῦτσος ἐστέλλετο ὡς βασιλεὺς· ὁ δὲ Παλάσκας, ὡς ἀρχιστρατήγος· ὅτι αὐτὸς ἀδιαφορεῖ καὶ διὰ τὸ βασιλείον τοῦ ἐνὸς καὶ διὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἑτέρου· ἐπειδὴ ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰθάκην καὶ ἡσυχάσῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας του Ἀλλ' εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο νὰ συλλογισθῶσιν, ἂν ᾗτο ἐντιμὸν καὶ ὠφέλιμον, συντρίψαντες τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν, νὰ δεχθῶσιν ἄλλον. Παρατηρήσας δὲ, ὅτι οἱ στρατιῶται ὑπερερεθίσθησαν, ἠρώτησε μεγαλοφώνως α α υ τ ο υ ς θέ λ ε τ ε ἡ ἔ μ ε , « ἐσὲ θέλομεν, ἐσὲ, ἐκραύγασαν ὅλοι· « τιμωρήσατε λοιπὸν τοὺς ἐχθρούς Σας καὶ ἐχθρούς μου ». Καὶ ἀναστὰς ἀπῆλθε τῆς καλύβης. Οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκον, ἐκτὸς τῆς καλύβης καὶ διέταξαν ν' ἀπέλθωσιν ἀπερχο-

μένους δὲ ἐπυροδόλησαν καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς τὴν 25 Μαΐου 1822. Τοιοῦτος ὁ βίος καὶ τὸ ἀξιοδάκρυτον τέλος τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου.

Πολλὰ πράγματα βεβαίως δὲν ἔπραξεν οὗτος ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Ἡ προστασία ὅμως, ἣν παρέσχε τοῖς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ προαχθῇ ἠθικῶς τε καὶ ὕλικῶς ἡ ἐπαρχία τοῦ Ζαγορίου πολὺ ἐνωρίτερον πολλῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου· διότι αὗται μὲν ἐπιέζοντο καὶ ἀπεγυμνοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ· τὸ δὲ Ζαγόρι ἔχαιρε προνόμια, ἴσως πλειότερα παντὸς ἐν τῷ κόσμῳ εὐνομουμένου Κράτους ἢ καὶ πάσης δημοκρατίας. Ἡ δὲ κατήχησις τοῦ Νούτσου εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας οὐδεμίᾳ ἀμφιβολία εἶναι, ὅτι συνετέλεσε μεγάλως εἰς ἀπόκρυψιν, ἢ μᾶλλον, εἰπεῖν, εἰς εὐόδοσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ αὐτῆς· διότι, πλην τοῦ Νούτσου, οὐδεὶς ἴσως ἄλλος χριστιανὸς ἔχαιρεν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Δύσκολον λοιπὸν θὰ ᾔτο εἰς τε τὸν Παπαρῤῥηγόπουλον καὶ εἰς τὸν Γερμανὸν νὰ διαβουκολήσωσι τὸν πονηρότερον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τυράννων, ἂν μὴ ὑπεβοήθη αὐτοὺς καὶ ὁ Νοῦτσος, ἐξορμῶν τοῦτον νὰ πιστεῦσῃ ὅσα τῷ ὑπέσχετο ὁ Παπαρῤῥηγόπουλος· ἄλλως τὸ σπουδαῖον τοῦ Νούτσου ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ μὴ φίλος τῶν Ἑλλήνων Φίν-λαῦ λέγων ὅς Νοῦτσος ἦτο σπουδαῖον πρόσωπον, ἐχρημάτισε μυστικοσύμβουλος τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, καὶ ἐξήσκει ἀπὸρροήν τινα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὑπερετησάντων ἐν Ἰωαννίνοις» (1).

(3) Ἰδὲ Hist. of the Græck revolution by Finlay vol. j. pag 343.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ.

Εἷς τῶν διαδραματισάντων σπουδαῖον πρόσωπον ἐπὶ τε τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως αὐτοῦ ἦτο ἀναντιρρήτως καὶ ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς, οὗτινος ἡ οἰκογενεὶα καὶ ἀρχαία ἦτο καὶ διάσημος ἐπὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ διεκρίθη καὶ διεκινδύνευσεν ἐπὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀ. ἐπαναστάσεως.

Ὁ πάππος αὐτοῦ, Παναγιώτης καλούμενος, ἐχρημάτισε προεστὼς καὶ ἦτο ἐκ τῶν σημαινόντων καὶ εὐπόρων μάλιστα ἐν Μιστρᾷ. Λίαν δὲ φιλελεύθερος ὢν, εἶχε συνενοηθῇ τῷ 1768, λέγει ὁ Φραντζῆς, μετὰ τῶν ἐπίσης ἰσχυόντων προεστῶν Μπενάκη καὶ Παναγιώτου Ζαίμη, κ' ἐπικαλεσθέντες δι' ἀναφορᾶς των τὴν βοήθειαν τῆς Ῥωσσίας, ἐκίνησαν εἰς ἐπανάστασιν τῷ 1769 τὴν Πελοπόννητον (1). Ἀποτυχόντος ὁμοῦς τοῦ κινήματος ἐκείνου, ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς ἔπαθε τὰ πάνδεινα. Πᾶσαν μὲν τὴν κινητὴν περιουσίαν του ἐδαπάνησεν εἰς συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πᾶσαν δὲ τὴν ἀκίνητον ἐδῆμευσαν οἱ Τούρκοι· καὶ οὗτος μόλις διεσώθη εἰς Κύθηρα· καὶ μετὰ τινα ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ διατριβὴν, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν, ἔνθα καὶ ἀπεβίωσεν.

Δοθείσης, μετὰ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀμνηστείας, ὁ υἱὸς τοῦ Παναγιώτου Κρεββατᾶ Δημήτριος, ἐπανῆλθε μὲν εἰς Μιστρᾷ, ἀλλὰ μόλις ὀλίγιστα ἐκ τῶν δημευθέντων κτημάτων του ἐδυνήθη ν' ἀνακτήσῃ. Ἡ δ' ἔνεκα τούτου πενία προὔξενει μὲν αὐτῷ οὐ τὴν τυχοῦσαν βεβαίως λύπην, ἀλλ' ἐγένετο κατὰ τι καὶ διδακτικὸν μάθημα. Ἐάσας χαίρειν τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἐπαναστατικὰς δοξασίας τοῦ πατρὸς του, ἐνησχολήθη εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ

(1) Ἰδέ Ἐπιτ. Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 422.

δι' αὐτοῦ ἀνέκτησεν εὐημερίαν μεγαλειτέραν τῆς πρότερον· ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Κλίνης, ἀδελφῆς τοῦ Ἀνδρίκου Νοταρᾶ, τοῦ ἀνήκοντος, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς μίαν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐπισημοτέρων τῆς Πελοποννήσου οἰκογενειῶν ἔσχε μετ' αὐτῆς τέκνα. Ἀναλογιζόμενος δὲ πάνυ ὀρθῶς, ὅτι ἡ πατρίς δὲν ἐλευθεροῦται ἀνευ παιδείας, πρῶτιστον μέλημα αὐτοῦ ἐθεώρει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὸν πρωτότοκον υἱόν του Παναγιώτην, γεννηθέντα περὶ τὰ 1785. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπαίδευσεν αὐτόν περὶ τὰ καλὰ γραμματικά ὑπὸ Μάξιμόντινα, ἱεροκῆρυκα καὶ διδάσκαλον· βραδύτερον ἐπεμψε καὶ εἰς Ἰταλίαν· ἀλλὰ κατὰ κακὴν τύχην, σπουδάζοντος ἐπὶ τοῦ Παναγιώτου, ὁ Δημήτριος ἀπεβίωσεν ὥστε ἀμφίβολον εἶναι ἀνεῖχεν ἀποπερατώσῃ τότε τὰς σπουδὰς του ὁ νέος· οὐδὲν ἦττον ὁμως ἐπανεκάμφεν, ἱκανὰς φέρων γνώσεις, κ' ἐθεωρεῖτο ὡς εἷς τῶν λογίων τοῦ ἔθνους.

Δὲν παρήλθε δὲ πολὺς χρόνος, ἀφ' οὗ ὁ Κρεββατᾶς ἐπανεκάμφεν εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ οἱ συμπολιταὶ του, κοινῇ γνώμῃ, ἀνέδειξαν αὐτὸν Προεστῶν ἢ δὲ Ὀθωμανικῇ Ἀρχῇ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, καὶ ὁ Κρεββατᾶς ἀνεδείχθη μετ' οὐ πολὺ εἰς τῶν ἰσχυόντων προεστῶν. Πρῶτιστον αὐτοῦ μέλημα ὑπῆρξε νὰ ἐμψυχώτῃ τὰ γράμματα.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἤρξαντο καὶ οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας νὰ ἐξαπλῶνται καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἓνα δὲ ἐκ τῶν πρώτων προσήγγισαν καὶ τὸν Κρεββατᾶν. Δὲν εἶχεν ἀνάγκην πολλῆς προπαρασκευῆς, ἵνα δεχθῇ τὴν κατήχησιν ὁ ἐνθερμος πατριώτης· τῷ 1818, λέγει ὁ Φιλήμων, ἐκατήχησεν αὐτὸν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἑταιρίας ἐν Πελοποννήσῳ ὁ Χριστόφορος Κορνῆλιος, ἔμπορος ἐκ Καλαμών, κατηχηθεὶς τότε προσφάτως καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ Χρυσόσπαθου, ἐνὸς τῶν δραστηριοτέρων ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, καὶ προσήνεγκεν ἀμέσως δέκα χρυσὰ νομίσματα (1) ἔκτοτε ὁ Κρεββατᾶς κατέστη κέντρον συνενοήσεως καὶ ἄσυλλον.

Ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐλθῇ εἰς ὁμιλίαν ἐπωσθὺν σπου-

(1) Ἰδὲ Φιλ. Δεκ. Νοταρ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. α', Σελ. 399.

δαίαν ἢ καὶ εἰς ἀπλὴν σχέσιν μετὰ τινος τῶν συμπολι-
τῶν του, χωρὶς ν' αναμνήσῃ εἰς ἕκαστον, ὅτι εἶναι ἀπό-
γονος τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν ἐκπληξάντων ἄλλοτε τὸν
κόσμον διὰ τῆς ἀνδρίας των, καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβῇ-
ται τοὺς Τούρκους, διότι οὗτοι ὅσω ἀγέρωχοι φαίνονται
πρὸς τοὺς δειλοὺς, τόσω δειλοὶ εἶναι πρὸς τοὺς διεκδι-
κοῦντας τ' ἀνθρώπινα δικαιώματά των· πλὴν δὲ τῆς ἐλ-
ληνικῆς φυλῆς οὐδεμία ἄλλη ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει μεγα-
λῆτερα καθήκοντα νὰ διεκδικήσῃ ταῦτα, καὶ διότι μεί-
ζων πασῶν τῶν ἄλλων πιέζεται ἤδη καὶ τυραννίζεται,
καὶ διότι πρώτη αὕτη ἐδίδαξεν ἄλλοτε τὰ βάρβαρα ἔθνη
νὰ μάχωνται καὶ ν' ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Τοιαύτη γλῶσσα, ὑπὸ τοιούτου ἀνδρὸς λαλουμένη,
εὐνόητον εἶναι, ὅτι δὲν ἤθελε μείνει ἄνευ ἀποτελέσμα-
τος, οὐχὶ μόνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ, ἐνθα ἔνεκα τῆς
γειτνιασεως τῆς Μάνης δὲν εἶχεν ἐξαλειφθῇ εἰσέτι καὶ
ὀλοκληρίαν πᾶν αἶσθημα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ
εἰς ἄλλας χώρας, ὧν οἱ λαοὶ εἶναι καὶ ἐκ φύσεως νω-
θροὶ καὶ ἐκ τῆς πίσεως ἀπεκτηνωμένοι· ἐν δὲ τῇ Λα-
κωνίᾳ ὁμολογουμένως οὔτε ἡ πίσις ἦτο μεγάλη, οὔτε
οἱ λαοὶ νεναρκωμένοι· ἐμαστιγοῦντο μὲν κ' ἐβασανίζον-
το συνήθως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἵνα μαρτυρήσωσι τὸν
κλέπτην, ὁσάκις συνέβαινε κλοπὴ τις· ἀλλ' οὐδέποτε κατ-
ήγγειλον τὸν κλέψαντα, καὶ ἀπαλλαττόμενοι τῶν βα-
σανιστηρίων, συνεμερίζοντο μετ' αὐτοῦ ἀδελφικῶς τὰ
κλοπιμαῖα· ἢ ἐξησφάλιζον τοῦλάχιστον ὑπὲρ ἑαυτῶν
τὴν ἀμοιβαιότητα τῆς ἐχεμυθίας ἐπὶ ὁμοίων περιστάσεων.
Ἀλλοίμονον δὲ ἂν χριστιανὸς τις, ἐνδίδων εἰς τὰ βασα-
νιστήρια, κατήγγειλεν ὁμόπιστόν τινα εἰς τὸς τοπικὰς
ἀρχὰς ἐπὶ κλοπῇ ἢ ληστείᾳ, γενομένη, κατὰ Τούρκων·
ἅπαντες οἱ συμπολιταὶ του ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον καθήκον
νὰ διεκδικήσωσι τὸν παθόντα ἔνεκα τῆς καταγγελτίας·
καὶ οὕτω τὸ μὲν διὰ τοῦ παραδειγματισμοῦ τῆς Μάνης,
τὸ δὲ διὰ τὸ φύσει εὐφυὲς τῶν χριστιανικῶν κατοίκων
τοῦ Μιστρά καὶ κατὰ τρίτον τινα λόγον διὰ τὸ βλακῶδες
καὶ ἀπονήρευτον τῶν ἔξωθεν μάλιστα πεμπομένων ὡς
διοικητῶν Τούρκων, διατηρεῖτο αἰετοτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ
Σπάρτῃ πνεῦμά τι φιλελεύθερον. Τοῦτο δὲ ἀνεῖρηπιζετο

αείποτε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Κρεββατᾶ, ὅστις, ὅσον γενναιοδωρὸς ἐφαίνετο πρὸς τοὺς καλῶς πολιτευομένους μετὰ τῶν Χριστιανῶν Ὀθωμανούς· τόσῳ ἀμείλικτος καθίστατο πρὸς τοὺς καταπιέζοντας αὐτούς. Οὐδεὶς ἀτομικὸς κίνδυνος καὶ οὐδεμία θυσία ἐκώλυον αὐτὸν νὰ αἰτήσῃ ὡς προσετιῶς ἱκανοποιήτιν κατὰ ἀδικήσαντος Ὀθωμανοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀδικηθέντος Χριστιανοῦ.

Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει πραγμάτων ἡ γλῶσσα τοῦ Κρεββατᾶ ἐπήνεγκεν ἰσως ἀποτέλεσμα μείζον τῆς πραγματικῆς κατηχήσεως τοῦ ὄχλου εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Ἐκαστος τότε, τοιαῦτα ἀκούων, καὶ κατηχημένος ἂν μὴ ἦτο, προπαρεσκευάζετο, ἵνα δεκδικήσῃ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, τὰ δικαιώματά του. Ὁτιω δὲ ἠγάλλετο ὁ Κρεββατᾶς ἐπὶ τῷ ἀποτελέσματι τῶν λόγων του, τόσῳ ἠδῆμόνει, διότι καὶ αὐτὸς οὗτος ἠγγόει ὅτι ἐπαγγέλλετο. Οἱ ἀπόστολοι τῆς ἑταιρίας, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν, πολλὰ μὲν ἐκήρυττον, ἀλλ' οὐδὲν θετικὸν καὶ βέβαιον ἀπεκάλυπτον, οὔτε καὶ αὐτὴν τὴν ἄγνωστον καὶ εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς ἀποστόλους Ἀρχὴν τῶν φιλικῶν. Τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων καὶ ἰδίως ἡ παντελὴς ἔλλειψις τῶν ἀναγκαίων πολεμοφοδίων ἔφερε συχνάκις εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν τὸν Παναγιώτην Κρεββατᾶν. Πατρικὸν δὲ φίλον ἔχων τὸν ἐν Νεαπόλει τῆς Ἰταλίας διατρίβοντα Μπενάκην, καὶ μαθὼν, ὅτι καὶ οὗτος ἦτο κατηχημένος, ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ αὐτοπροσώπως παρ' αὐτῷ· τὸ μὲν, ἵνα προμηθευθῇ πολεμοφοδιά τινα· τὸ δὲ, ἵν' ἀποκαλύψῃ ἰσως τὴν ἄγνωστον τοῖς πᾶσιν Ἀρχήν. Ἀλλὰ μόλις εἶπεν εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι ἔχει ἀνάγκην χάριν τῶν ἰδίων του υποθέσεων ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, καὶ ὁ διοικητὴς ἀντέστη ἰδὼν ὁ Κρεββατᾶς, ὅτι κατ' οὐδὲν ἰσχύει παρὰ τοῖς Τούρκοις ὁ λόγος τῶν ἰδίων υποθέσεων, κατέφυγεν εἰς τὸ ἐξῆς στρατήγημα. Κατεκλίθη ὡς νοσῶν βαρέως· προσεκάλεσε κουρέα καὶ τὸν ἐφλεβοτόμησε· τὴν ἐπιούσαν ἔφερεν ἀπὸ τοῦ φαρμακείου καθάρσιον, ὅπερ βεβαιῶς δὲν μετεχειρίσθη· καὶ κατ' ἐκάστην ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ἡμερῶν ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ φαρμακείου μαλακτικόν τι ἱάμα δῆθεν ὡς ἀντιφθισικόν· μετὰ τινος ἡμέρας ἔθεσεν

ἐν τῷ φάριγγί του μετὰ τῆς δεούσης προφυλάξεως καὶ μικρὰν βδέλλαν, ἣν, μόλις δῆξασαν, ἀπέσπασεν ὁσάκις δ' ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν οἱ Τούρκοι, ἀπέπτυνεν ἐνώπιόν των καὶ αἵματοχρωματισμένον τι πτύελον κ' ἐλήρυττεν, ὅτι εἶναι φθισικός· διὰ τοῦ μέσου τούτου κατῴρθησε νὰ πείσῃ τοὺς Τούρκους, ὅτι πάσχει σπουδαίως καὶ ὅτι πλὴν τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἱατρῶν τῆς Ἰταλίας, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἱκανὸν νὰ τὸν σώσῃ τῆς φθίσεως. Οἱ Τούρκοι ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν. Ὁ Κρεββατᾶς ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν· ἀλλὰ πολλοὺς διέμεινεν ἐκεῖ μῆνας, καὶ οὐδὲν ἐδυνήθη ν' ἀνακαλύψῃ περὶ τῆς Ἀρχῆς. Οὐδὲν ἤττον ὁμως ἡ ἀποδημία αὐτῇ ὠφέλησε τὸν τε ἀγῶνα καὶ τὸν Κρεββατᾶν. διότι ἐδυνήθη νὰ φέρῃ πολεμεφῶδιά τινα.

Ὅτε δ' ἐπανέκαμψε, τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει εἰς τοσοῦτον, ὥστε οἱ Τούρκοι ἔσπευδον νὰ φέρωσι καὶ ἐγκλείσωσιν ὅσον τάχιον τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ Προεστοὺς ἐν Τριπόλει, ἵνα τοὺς ἔχωσιν ὡς ὁμοίρους καὶ ἐγκυητὰς τῆς ἡσυχίας τῶν βασιλέων.

Ἐβιάζετο τότε καὶ ὁ Κρεββατᾶς ν' ἀπέλθῃ, ἵνα συσκεφθῇ δῆθεν μετὰ τῶν λοιπῶν περὶ τῆς μὴ καλῆς καταστάσεως τῆς χώρας· ἀλλὰ πάντοτε ἐπροφασίζετο, ὅτι οἱ μὲν ἱατροὶ τῆς Ἰταλίας ἐκήρυξαν τὴν νόσον του ἀνίατον· αὐτὸς δ' ἐπανῆλθεν, ἵνα ἀποβάνῃ εἰς τὸν πατριὸν οἶκον. Ἐγκυηθέντος δὲ καὶ τοῦ γενικοῦ Προεστοῦ τῆς Πελοποννήσου Κουγιᾶ, θεοῦ ἐκ γυναικὸς τοῦ Κρεββατᾶ, ὅτι οὗτος, ὡς πάσχων, εἶναι πάντῃ ἀκίνδυνος, οἱ μὲν Τούρκοι ἀπέσχον νὰ μεταχειρισθῶσι βίαν· ὁ δὲ Κρεββατᾶς οὐδὲ στιγμήν ἀπώλεσε χωρὶς νὰ προπαρασκευάσῃ τι.

Ἐκραγείσης, ὡς εἶδομεν, τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Καλάμαις, ὁ Κρεββατᾶς, μὴ δυνάμενος νὰ πράξῃ ἐν Μιστρᾷ ὅσα ὁ Πετρόμπεγης ἐν Καλάμαις, ἡτοιμάσθη ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖ, προέπεμψε δὲ ἐκ τῆς οἰκίας τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τῆς δείλης εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὅθεν εὐκολώτερον ἦτο νὰ τὴν μεταφέρῃ νύκτωρ. Ἀλλ' ἀφ' ἐσπέρας εἰς τῶν νοσημονεστέρων Τούρκων, χρησιμεύων καὶ ὡς ἀστυνόμος, ὑποπτευθεὶς τὰ γενόμενα, ἀπῆλθεν εἰς τοῦ προεστοῦ Κρεββατᾶ, ἵνα βεβαιωθῇ ἂν καὶ οὗτος πρᾶγματι ἡτοιμάζετο. Οὗτος δὲ, προσπιούμενος πάντοτε τὸν

ἄρρωστον καὶ θέλων νὰ βεβαιώσῃ τὸν Τοῦρκον, δι' οὐδεμίᾳ πρὸς φυγὴν γίνεταί ἐτοιμασία, εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς συζύγου του, ὅπου ἔκειτο, κοιμωμένη ὀθῆεν, γραία τις ὑπηρετρια ροχαλίζουσα· «ἰδοὺ τῷ εἶπε καὶ ἡ σύζυγός μου, πάσχουσα, ἀπεσύρθη ἐνωρίς καὶ κοιμᾶται πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ φύγω πάσχων, ἄρρωστον μάλιστα ἔχων καὶ τὴν σύζυγόν μου; Ὁ Ὀθωμανὸς ἐπείσθη, ἀλλὰ φεύγων, εἶδε τὸν Κρεβδατῶν φέροντα ὁδοιπορίας πέδηλα (τσαρούχια) καὶ οὐχὶ τὰ συνήθη παπούτσια Οὐδὲν ἤττον ὁμως οὐδὲν κατῴρωσε νὰ κωλύσῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ προεστοῦ. Οὗτος, συνενοηθεὶς μετὰ τινων φίλων, ἀπῆλθε σώσας καὶ τὴν σύζυγον, καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν σωμάτων. Διοικητὴς τοῦ Μιστρά τότε ἦτο ὁ Μπακὴ ἐφέντης, υἱὸς τοῦ λίαν ἰσχυροῦ ἐν Τριπόλει Σιέχ Ναζίπ ἐφέντη. Οὗτος βλέπων τὰ γιγνόμενα, προσεκάλεσε τὸν υἱὸν του νὰ σπεύσῃ εἰς Τρίπολιν. Φυγόντος δὲ τοῦ διοικητοῦ, ἀπεσύρθησαν καὶ οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι εἰς Τρίπολιν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κρεβδατῶς, ἐπιστρέφει ἀμέσως εἰς Μιστράν καὶ διατάσσει τὴν κατεδάφισιν τριάκοντα ὀθωμ. πύργων, ἵνα μὴ ἐπιστρέψωσιν οἱ κύριοι αὐτῶν καὶ ὀχυρωθῶσιν (1).

Ἐπὶ τῆς πρώτης συνεδριάσεως τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, κατὰ μὲν τὸν Μάμουκαν δὲν φαίνεται ὑπογεγραμμένος καὶ ὁ Κρεβδατῶς εἰς τὰ πρακτικὰ αὐτῆς ὡς λαβὼν ἐνεργητικὸν μέρος· ὁ Σπηλιάδης ὁμως τὸν ἐπαριθμεῖ δεύτερον (2). ἄλλ' οὐδὲν ἤττον φαίνεται καὶ κατὰ Μάμουκαν ὡς ἐκλεχθεὶς ὑπ' αὐτῆς μετὰ δέκα ἐννέα Πελοποννησίων, ἵνα συμπράττῃ μετὰ τῶν λοιπῶν βουλευτῶν ἄλλων μερῶν τῆς ἐπαναστατησάσης Ἑλλάδος (3).

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὑψηλάντου «ἀπεφασίσθη, λέγει ὁ Σπηλιάδης, νὰ προστεθῇ καὶ ὁ Κρεβδατῶς εἰς τὴν Γερουσίαν τῶν Καλτεζῶν (4). Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἐπεθύμει ὁ Κρεβδατῶς τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶναι ἄγνωστον· βέβαιον ὁμως εἶναι, ὅτι παρευρίσκετο ἔνθα ἦτο ἡ μεγα-

(1) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Σπηλιάδου Τόμ. α'. Σελ. 71.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. α'. Σελ. 144.

(3) Ἰδὲ Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. α'. Σ. 124.

(4) Ἰδὲ Ὑπόμνημ. Σπηλιάδου Τόμ. α'. Σελ. 230.

Λειτέρα ἀνάγκη. Ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Τριπόλεως καὶ κατὰ τὰς παραμονάς τῆς πτώσεως αὐτῆς· «Συνῆλθον, λέγει ὁ Σπηλιαδης, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς, ὁ Π. Πατριῶν, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ἄλλοι» (1) ἵνα κανονίσωσι μετὰ τῶν Τούρκων τὰ περὶ παραδόσεως αὐτῶν. Τούτου δὲ γενομένου, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Κρεββατᾶς εἰσῆλθον εἰς τὸ σαραγί, ἵνα φυλάξωσι τὰ αἰχμαλωτισθέντα χαρῆμα τοῦ Χουρσίτ Πασσᾶ. Βραδύτερον ὁ Κρεββατᾶς ἐχρησίμευεν ὡς μεσάζων ἐπὶ τῶν διενέξεων μεταξὺ Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ τῆς Κυβερνήσεως· καὶ ἔτι βραδύτερον ἐξεστράτευσεν μετὰ χιλίων διακοσίων πρὸς πολιορκίαν τῶν Τούρκων. Συνελθούσης βραδύτερον τῆς ἀ. ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Κρεββατᾶς οὐδεμίαν ἐδειξε σπουδαρχίαν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐξελέγει μέλος τοῦ Βουλευτικοῦ (2). Πῶς δὲ παρευρίσκετο ἐν τοῖς σώμασι τούτοις ἐξάγεται ἐκ τῆς βεβαιώσεως τοῦ Πουκεδῖλ, διὲν ὁ Κρεββατᾶς ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν ἔφερε πάντοτε τὴν Σπαρτιατικὴν καπόταν τοῦ κ' ἐξήλεγχε πικρῶς τοὺς ἀγαπῶντας τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς διενέξεις (3)· δυστυχῶς δὲ καὶ ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξαν ἔριδες τινες, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀ. ἐθνοσυνέλευσιν ὕριστατο ἡ μεταξὺ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐκλεχθείσης Κυβερνήσεως καὶ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Ταύτης μὲν πεισματωδῶς καὶ παρὰ τὰ ψηφισθέντα ὑφισταμένης καὶ κυβερνητικὰ ἔργα ἀντιποιουμένης· τῆς δὲ Κυβερνήσεως αἰτούσης ὑπακοὴν καὶ διαταγᾶς μάλιστα τὰ μέλη αὐτῆς τῆς Γερουσίας νὰ μεταβῶσιν εἰς Κόρινθον, ἔνθα εἶχε μεταβῆ ἤδη καὶ ἡ Κυβέρνησις. Ὁ Κρεββατᾶς ἐπελήφθη σπουδαίως τῆς διαλλαγῆς· ἐπῆλθε πολλάκις αὐτοπροσώπως, ἔνθα ἀπεσύρετο καὶ συνεδρίαζεν ἡ Γερουσία, τὴν συνεβούλευσε νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἀπέλθῃ εἰς Κόρινθον παρὰ τῇ Κυβερνήσει· ἀλλ' ἡ Γερουσία, λέγει ὁ Σπηλιάδης, δὲν λογίζεται νόμιμον τὴν διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως (4).

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Σπηλ. Τόμ. α'. Σελ. 210.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. 6'. Σελ.

(3) Ἰδὲ Hist de la régénération de la Grèce par Pugeton t. iv. p. 36.

(4) Ἰδὲ Ἀπομν. Σπηλ. Τόμ. α'. Σελ. 323.

Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων μελημάτων τῆς Κυβερνήσεως τότε ἦτο νὰ διατηρῇ εἰς στενὴν πολιορκίαν τὰ φρούρια. Τοῦ δὲ τῶν Πατρῶν γνωστὸν εἶναι, ὅτι πολλάκις μὲν ἐγένετο αὕτη στενὴ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις διελύθη, ἔνεκα πολλῶν μὲν ἄλλων λόγων, ἀλλ' ἰδίως ἔνεκα ἐλλείψεως πειθαρχίας. Τὸ Ἐκτελεστικὸν τότε διέταξε νὰ ἐκστρατεύσῃσι πρὸς τοῦτο ἅπαντες οἱ σημαίνοντες· καὶ ἀπηλθον τῷ ὄντι οὐκ ὀλίγοι «μετ' ὀλίγον δὲ ἐκστρατεύει, λέγει ὁ Σπηλιᾶδης καὶ ὁ Π. Κρεββατᾶς μὲ 1200· καὶ ἡτοιμάζοντο καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν».

Ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ἀφηγεῖται ὁ Πουκεβίλ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπωφελήθησαν πάνυ ἐπιδεξιῶς ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν ἐχθρῶν των. «Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ Νικόλαος Σταματελόπουλος, ἀδελφὸς τοῦ Τουρκοφάγου Νικήτα, καὶ ὁ Σπαρτιάτης Κρεββατᾶς ἔλαβαν τὰ ἐξῆς μέτρα. Ἔθεσαν εἰς τὰς ἀμπέλους τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ Ἰνάχου Μανιάτας τινάς, κρυπτομένους ὅπισθεν τῶν περιχαραχωμάτων ἀμπέλων. Ἐντεῦθεν οὗτοι ἐβλαπτον τὸν ἐχθρὸν, χωρὶς νὰ φαίνωνται, οὔτε νὰ προσβάλλωνται· τότε ἤρξατο περίεργός τις μάχη μεταξύ τῶν περιπλανωμένων εἰς τὴν πεδιάδα Τούρτων, τῶν ἀφιππευόντων, ἵνα συλλέξῃσι σταφυλὰς καὶ τῶν ὀπισθεν τῶν φρακτῶν κρυπτομένων. Μόλις ἀφίππευέ τις ἐκ τῶν πρώτων καὶ εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἀμπελον, ἐφονεύετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτου ἐπιτευχθέντος οἱ ἀρχηγοὶ ἐπεμψαν ἐτέρους στρατιώτας νὰ κωλύσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον τὴν νομὴν τῶν ζώων εἰς τὴν πεδιάδα. Κρυπτόμενοι οἱ Ἕλληνες ἐντὸς χανδάκων, ἐφόνευον λίαν ἐπιδεξιῶς ἵππὸν τε καὶ ἀναβάτην ἐκ τῶν πρὸς αὐτοὺς προσερχομένων. Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ καὶ Γάλλοι τινὲς ἀξιωματικοί, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν λαχαγὸν Jourdain καὶ τὸν ταγματάρχην Lavalasse κοτώρθωσαν νὰ σχηματίσωσι πρόχειρά τινα ὀχυρώματα ἐκ τῶν πυρποληθεῖσων οἰκιῶν, καὶ ἐκ τούτων ἔβλαπτον μεγάλως τὸν ἐχθρὸν (1). Οὕτω λοιπὸν οἱ στρατοὶ τοῦ Δράμαλη, καίτοι στερούμενοι τροφῶν δι' ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἵππους των, χάρις

(1) *Ide Hest. de la régénération de la Grèce par Puquevil t. jr. p. 118.*

ὁμως εἰς τὴν φρόνησιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐδύναντο νὰ συλλέξωσιν.

Ἐπιτευχθέντος δὲ καὶ τούτου, ἔφθασεν ἡ εἰδήσις, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης στρατολογεῖ ἐν τοῖς περίξ τῆς Τριπόλεως· τότε ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πετρόμπεγης καὶ ὁ Κρεββατᾶς, προστὰς τοῦ Μιστρά, λέγει ὁ Τρικούπης, ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσι πρὸς αὐτόν, ἵνα συσκεφθῶσι «καὶ ἀπήντηταν ὅλοι, προσέτετι, τὸν Κολοκοτρώνην κατὰ τὸ Ταβοῦλι.» Ἐκεῖ συσκεφθέντες, ἔκριναν πρὶ πάντος ἀναγκαῖον νὰ καταλάβωσι τὴν ἔρημον καὶ ἀνώχυρον ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργους εἰς ἐπασχόλησιν τοῦ ἐχθροῦ ἐν τὸς τῆς Ἀργολίδος ὀλίγας ἡμέρας, ἕως οὗ λάβωσι καιρὸν καὶ συνάξωσι στρατιώτας εἰς ἀντίστασιν, διότι οἱ Τούρκοι σπανίως ἀφίνουν ὀπισθέν των ἐχθροὺς συσσωματωμένους» (1).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο οὕτω, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἀφηγήθημεν ἤδη (2)· ὁ δὲ Κρεββατᾶς καὶ ὁ Ποτρόμπεγης ἐπέστρεψαν, φαίνεται, καὶ αὖθις εἰς τοὺς μύλους· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, προσθέτει ὁ Τρικούπης, ἀγρυπνος πάντοτε καὶ προσεκτικός, ἐσυμπέρανε ἐντεῦθεν ἔτι μᾶλλον, ὅτι (οἱ ἐχθροὶ) ἐμελέτων ταχέως νὰ φύγωσι, καὶ εἶπε τοῖς συναδέλφοις του, ὅτι θεώρει ἀναγκαῖον οἱ λοιποὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις τοῦ Κεφαλαρίου καὶ τῶν Μύλων, εἰς ἐμπόδιον τῶν ἐχθρῶν, ἂν ἐδοκίμιζον ν' ἀναβῶσιν ἐκεῖθεν εἰς Τριπολιτζάν, καὶ ὅτι ὀλίγοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κλείσωσι τὰς μεταξὺ Ἀργους καὶ Κυρῖνθου στενωποτίας εἰς πρόσκομμα τῆς εἰς Κυρῖνθον ἐπανόδου των· ἦσαν δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὡς ὀκτάκις χίλιοι ὀπλοφόροι Ἕλληνες ἐν τῇ Ἀργολίδι. Κατὰ τὴν γνώμην τούτων οἱ πλεῖστοι ἔμειναν, ὅπου ἦσαν, ὑπὸ τὸν Πετρόμπεγην, τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Κρεββατᾶν» (3).

Ἐν τοιαύτῃ κακῇ καταστάσει ὄντων τῶν ἐχθρῶν καὶ καταληφθέντων τῶν στενωμάτων τῆς ὑποχωρήσεως αὐτῶν τὴν δεκάτην ἕκτην Αὐγούστου, λέγει ὁ Πουκεβίλ, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν (ἐκ τῶν μύλων βεβαίως) ὁ Πετρόμπεγης καὶ ὁ Σπαρτιάτης Κρεββατᾶς μετὰ τοὺς Λάκωνάς των. Εἰσέδυσαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων τοῦ

(1) Ὁδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἑπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 271.

(2) Ἰδὲ ἐνταῦθα ἢ Finlay Hist. of the Græc revolution vol. j. p. 361.

(3) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἑπαν. Τόμ. β', σελ. 279.

Ἄργους, προσέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ κατώρθωσαν νὰ τοῖς ἀφαιρέσωσι πέντε πεδινὰ κανόνια (1).

Μετὰ δὲ τὴν φθορὰν καὶ ἤτταν τῶν Τούρκων ἐν τοῖς στενώμασιν, ὁ Δράμαλης, ὡς γνωστὸν, διεσώθη εἰς Κόρινθον. Ἀλλ', ἰδὼν, ὅτι καὶ αὐτόθι, προσθέτει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, δὲν εἶχεν, ὥσπερ κ' ἐν Ἀργολίδι τροφάς, προπαρασκευάζετο νὰ πέμψῃ μέρος τοῦ στρατοῦ του εἰς Πάτρας, ἔνθα εἶχεν ἀφικθῇ ἤδη ὁ Ὀθωμανικὸς στόλος καὶ εἶχεν ἀποβιβάσει τροφάς. Μαθόντες τοῦτο ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστας Μετιμεξᾶς, ὁ Κρεββατᾶς, ὁ Νικήτας καὶ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ἐπετέθησαν ἐξ ἀπροόπτου κ' ἐπέφερον τοσαύτην καταστροφὴν, ὥστε ἐκ τῶν τετράκισ χιλίων ἐκκινήσαντων, ἐπινέκαμψαν εἰς τὴν Κόρινθον μόνον διαχίλιοι. Τότε δὲ οἱ Ἕλληνες ἐδυνήθησαν νὰ εἰπωσιν, ὅτι πράγματι ἦσαν νικηταί (2).

Μόλις ἀπαλλαγείσης τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ μεγάλου κινδύνου τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ ἀτυχὴς Κρεββατᾶς μαρτυρεῖ, ὅτι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα ἐγεννήθησαν ταραχαὶ μεγάλαι καὶ κίνδυνος ἦτο νὰ ἐκραγῇ ἐμφύλιος πόλεμος. Ματρὰ πῆλίας τις ἐκ Μιστρά ἐφόνευσε στρατιώτην τινα ἐκ τῶν στρατολογουμένων ὑπὸ τοῦ Γιατράκου· ἐπανακάμψαντος καὶ τούτου ἐκ τῆς κατὰ Δράμαλη ἐκστρατείας εἰς τὴν πατρίδα του, κ' ἐκεῖ διαμένοντος τότε, οἱ στρατιῶται τοῦ Γιατράκου, μὴ ἀρκούμενοι νὰ συλλάβωσι καὶ τιμωρήσωσι τὸν φονέα, φονεύουσι σὺν αὐτῷ καὶ πολλοὺς ἄλλους συγγενεῖς ἢ οἰκείους του, λεηλατοῦσι καὶ τὰς οἰκίας των. Ἐντεῦθεν διεγέρθη γενικὴ ἀγανάκτησις· κ' ἡτοιμάζοντο ἀμφοτέρα τὰ διαμαχόμενα μέρη εἰς ἀντεχδικήσεις, αἷνες πιθανόν νὰ προσεδοκίουν καὶ μέχρις ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ ἐν Μιστρᾷ διομένων τότε Γιατράκος, στρατηγὸς τῆς ἐπαρχίας, δὲν ἔπραξε, φαίνεται, ἢ δὲν ἐδυνήθη νὰ πράξῃ ὅ,τι ἀπητεῖτο πρὸς ἀποτροπὴν τῶν δεινῶν. Μαθὼν ταῦτα ὁ Κρεββατᾶς, σπεύδει δρομαίως νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον. Καθ' ἣν δὲ στιγμήν εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἤλλαξε στεγνὰ ἐνδύματα, ἀντὶ τῶν καθ' ὁδὸν βραχείων,

(1) Ἰδὲ Historie de la régénération de la Grèce Puqueville tom iv. p. 128.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι, Σελ. 440.

ἔφικνεῖται καὶ ὁ Γιατράκος νὰ τὸν συγχαρῇ διὰ τὴν ἔλευσίν του. Ἐπὶ τῇ προσφωνήσῃ τούτου «καλῶς ὤρισες ἄρχοντα» «κάλλιον νὰ μὴ σ' εὑρισκόν ζῶντα» ἀπήντησεν ὁ Κρεββατᾶς. Τί κατὰστασις εἶναι αὕτη; Τί καπετάνιος τῆς ἐπαρχίας μας εἶσαι νὰ μὴ δύνασαι νὰ προλάβῃς τοιαύτας συμφορὰς αὐτῆς; ἐφόνευσεν ὁ Ματραπήλῃας; ἔχομεν νόμους καὶ Κυβέρνησιν καὶ δι' αὐτῶν ἐδυνάμεθα νὰ τὸν τιμωρήτωμεν.» Καὶ ταῦτα εἰπὼν κ' ἐνδυθεὶς ἐκάθησε, χωρὶς κἄν νὰ προσκαλέσῃ καὶ τὸν Γιατράκον νὰ καθίσῃ. Καὶ οὗτος μὲν ἀπῆλθε χωρὶς νὰ προσφέρῃ λέξιν· ὁ δὲ Κρεββατᾶς, συντελέσας, ὅσον ἐδύνάτο, εἰς τὴν κατεύνασιν τῶν παθῶν, διευθετήσας καὶ τὰ ἴδια, παρέλαβε μόνον τρεῖς πεζοὺς καὶ ἀπῆρχετο καὶ αὖθις νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον του παρὰ τῇ Κυβερνήτει· ἀφίχθεις περὶ τὸ λυκαυγὲς μέχρι τοῦ Εὐρώτα, κ' εὐρών αὐτὸν ἐκκεχειλισμένον ἔνεκα τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, τοὺς μὲν συνδεύοντας αὐτὸν πεζοὺς στρατιώτας παρήγγειλε νὰ διέλθωσι τὸν ποταμὸν διὰ τινος παρακειμένης γεφύρας· καθ' ἣν δὲ σιγμὴν οὗτος ἡτοιμάζετο νὰ διέλθῃ ἔφιππος τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τῆς ἀντικρυ αὐτοῦ ὄχθης διὰ πολλῶν σφαιρῶν κ' ἔπεσε νεκρός. «Ἐλυπήθησαν τότε οἱ Πελοποννήσιοι, λέγει ὁ Σπηλιάδης, διότι ἀπώλεσαν τὸν πολλοῦ λόγου ἀξίον Παναγιώτην Κρεββατᾶν. Κατὰ μεσοῦντα τὸν Νοέμβριον ἐκίνησεν αὗτος ἀπὸ Μιστρᾶν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑρμιώνην» (1).

«Οἱ Ἕλληνες, λέγει ὁ Γόρδιον, ἐκαυχῶντο, ὅτι ὀλίγα πολιτικὰ ἐγκλήματα ἐκλήδωσαν τὸν ἀγῶνά των· ἀλλὰ τοῦτο ὀφείλουσι μᾶλλον εἰς τὴν ἑλλειψιν δημοσιότητος· διότι ἡμεῖς ἤδη δυνάμεθα ν' ἀποκαλύψωμεν οὐκ ὀλίγα. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἀρκούμεθα ν' ἀφηγηθῶμεν ἓν μόνον περιστατικόν, γενόμενον περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους τούτου (1822) καὶ προσένησαν μεγάλην ἐντύπωσιν ἐπὶ ἓνα ἢ δύο μῆνας. Τὸ περιστατικόν δὲ τοῦτο ἀφορᾷ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κρεββατᾶ ἐκ Μιστρᾶ, ὅστις ἐφονεύθη ἐπιστρέφων εἰς Τριπολιζάν. Οἱ πάντες δὲ ἀπέδιδον τὴν δολοφονίαν ταύτην εἰς

(1) Ἰδὲ Ἀπομνημ. Σπηλ. Τόμ. 4. Σελ. 479.

μῖτος καὶ ἀντιζήλιαν τῆς οἰκογενείας τοῦ Γιατράκου» (1).

Ἠράγματι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐμάθομεν ἤδη, ὅτι μετ' οὗ πολὺ τότε συνελήφθη εἰς ὡς ἐνοχος τῆς δολοφονίας ταύτης καὶ ἀνακριθεὶς κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ὡμολόγησεν, ὅτι ἦτο ὄργανον καὶ συγγενὴς μάλιστα τοῦ Γιατράκου, καὶ ἀπηγχονίσθη ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ Κρεββατᾶ. Βραδύτερον συνελήφθη καὶ ἕτερος· ὡμολόγησε καὶ οὗτος τὰ αὐτά, καὶ ἀπηγχονίσθη· ἀλλὰ δυστυχῶς μὴ ἰσχυρόντων τότε τῶν νόμων, δὲν ἀπεδείχθησαν καὶ δικαστικῶς ταῦτα, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἀναγκαζόμεθα ν' ἀφηγηθῶμεν μόνον ὡς ἀδόμενα καὶ οὐχὶ ὡς θεικᾶ.

Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα καὶ τὸν σύντομον τοῦ Κρεββατᾶ βίον, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἀνακεφαλαιώσεως, ἵνα καταδείξωμεν τὰ ὀρετὰς καὶ ἰδίως τὸν χαρακτῆρα καὶ πατριωτισμὸν τοῦ ἀνδρός. Περιέργον δὲ εἶναι, ὅτι οὗτος, καίτοι γευθεὶς τοῦ μαλθακοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἐκτεθυλισμένου τότε βίου τῶν μαθητῶν τῆς Δύσεως, ἐπανελθὼν ὅμως ἐν τῇ πατρίδι του, ἔζη ὡς ἀληθὴς Σπαρτιάτης· καθ' ἅπαντα δὲ τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἀγῶνα ἐν μόνον εἶχε μέλημα καὶ μίαν φιλοδοξίαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ὅπου ὑφίστατο ἀνάγκη εἴτε ἐν συνελεύσεσιν, εἴτε ἐν ἐκστρατείαις, ὁ Κρεββατᾶς ἀπῆρχετο ἐκ τῶν πρώτων. Οὐδεμίαν δὲ οὐδέποτε ἐδῆλωσεν ἐπιθυμίαν καὶ νὰ ἄρχῃ ἢ νὰ δοξασθῇ· τοῦναντίον μάλιστα ὁ Πουκεβίλ διαβεβαίωσεν, ὅτι λόγου γενομένου ποτε περὶ ἐφημερίδων, ἵνα δημοσιεύωσι τὰ ἄθλα τῶν Ἑλλήνων, ὁ Κρεββατᾶς ἀπήντησε τῷ ὄντι ὡς ἀληθὴς Σπαρτιάτης· «Οἱ πρόγονοί μας δὲν ἔλαβον ἀνάγκην ἐφημερίδων, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰς ἡμέρας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μικᾶλης· καὶ ὅτι πρέπει νὰ νικήσωμεν ὁλοσχερῶς, πρὶν φροντίσωμεν πρὸς διάδοσιν τῶν νικῶν μας» (2). Τοιαῦται ἀρχαὶ δυστυχῶς σήμερον εἶναι σπάνιαι, ἰδίως παρὰ τοῖς πλουσίοις καὶ τοῖς ἄρχουσι τοῦ λαοῦ.

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag 484.

(2) Ἰδὲ Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville t. iij. p. 567.

